

Arja Rantanen

Pennförfare i periferin

Österbottniska sockenskrivare 1721 – 1868

Arja Rantanen

Född 1959 i Jorois. Student 1978 (Pieksämäen lukio),
fil.kand. 1987, fil.lic. 2007 (nordisk historia, Åbo Akademi).
Hon är sedan år 2000 direktör för Vasa landsarkiv.

Omslagsbild: Mantals- och röketslängd över Lochteå socken
1767, Riksarkivet, Helsingfors. Foto: Arja Rantanen.

Åbo Akademis förlag
Tavastgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)2 215 3478
E-post: forlaget@abo.fi

Försäljning och distribution:
Åbo Akademis bibliotek
Domkyrkogatan 2–4, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)2 215 4190
E-post: publikationer@abo.fi

Pennförare i periferin

Österbottniska sockenskrivare 1721–1868

Arja Rantanen

Åbo Akademis förlag | Åbo Akademi University Press
Åbo, Finland, 2014

CIP Cataloguing in Publication

Rantanen, Arja.

Pennförfattare i periferin : österbottniska
sockenskrivare 1721–1868 / Arja
Rantanen. - Åbo : Åbo Akademis
förlag, 2014.

Diss.: Åbo Akademi. - Summary.
ISBN 978-951-765-752-5

ISBN 978-951-765-752-5
ISBN 978-951-765-753-2 (digital)
Oy Arkmedia Ab
Vasa 2014

INNEHÅLL

Förteckning över tabeller	4
Förord	7
Inledning	9
Avhandlingens syfte	10
Forskning om läs- och skrivkunnighet, ämbetsmän och politisk kultur	14
Avgränsningar	29
Källor, metod och teori	30
Avhandlingens disposition	37
Rekryteringen av sockenskrivare	38
Ansökningsprocessen	38
Valprocessen	41
Aktörerna vid sockenskrivarvalen	46
Allmogen	47
Sockenskrivarna	49
Kyrkoherdarna	50
Landshövdingarna	56
Sammanfattning	60
Kompetenskrav och anställningsvillkor	62
Sökande till sockenskrivartjänster	67
Sockenskrivarna som yrkes- och socialgrupp	74
Sockenskrivarnas yrke vid tjänstetillträdet	75
Sockenskrivarnas utbildning	79
Sockenskrivarnas ålder vid tjänstetillträdet	81
Sockenskrivarnas geografiska bakgrund	83
Sockenskrivarnas sociala bakgrund	85
Söner i sin fars fotspår	89
En typisk sockenskrivare	90
Sockenskrivarnas karriär	91
Mångsysslarna	92
Karriärvägar	95

Två typiska sockenskrivarkarriärer	98
Sockenskrivarna som socialgrupp	98
Sockenskrivarnas avlöning och ekonomiska ställning	99
Sockenskrivarnas familjer	104
Sammanfattning	110
Sockenskrivarnas arbetsuppgifter	112
Mångsysslarna inom sockenadministrationen	115
Privata skrivuppgifter	123
Tre sockenskrivare	124
Arvid Stefan Cloos	125
Anders Brunberg	131
Gustaf Brunberg	135
Sammanfattning	139
Sockenskrivarna som boupptecknare	141
Diskussion om källmaterialets representativitet	142
Urvalsprinciper	148
Vem skrev bouppteckningar efter sockenborna i Österbotten på 1700-talet?	151
Vem skrev bouppteckningar efter ståndspersoner, bönder och de obesuttna på 1700-talet?	160
Boupptecknarna på 1800-talet	163
Vem skrev bouppteckningar efter ståndspersoner, bönder och de obesuttna på 1800-talet?	168
Några iakttagelser om språket och kvaliteten på de undersökta bouppteckningarna	171
Sammanfattning	174
Sockenskrivarna och skriftberoendet – fem fallstudier	177
Motståndet mot knekthållet	180
Kampen för seglationsfrihet	191
Salpetertillverkningen	197
Skadeståndsansökningar 1808	204
Rättegångarna mot de väckta i Nykarleby och Vörå	211
Sammanfattning	223

Sammanfattning	228
English Summary	242
Källor och litteratur	249
Bilagor	273
Bilaga 1 Förteckning över österbottniska sockenskrivare 1721–1868	273
Bilaga 2 Matrikel över österbottniska sockenskrivare 1721–1868	278

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER

1	Antalet sökande vid sockenskrivarvalen i Österbotten 1721–1868.	67
2	De österbottniska sockenskrivarnas yrke vid tjänstetillträdet 1721–1868.	76
3	De österbottniska sockenskrivarnas utbildning 1721–1868.	80
4	De österbottniska sockenskrivarnas ålder vid tjänstetillträdet 1721–1868.	82
5	De österbottniska sockenskrivarnas födelseort 1721–1868.	84
6	De österbottniska sockenskrivarnas sociala bakgrund utifrån fädernas yrke 1721–1868.	87
7	Längden på de österbottniska sockenskrivarnas tjänsteperioder 1721–1868.	92
8	Tjänstetitlar för österbottniska sockenskrivare som innehade även andra befattningar under tidsperioden 1721–1868.	95
9	De österbottniska sockenskrivarnas karriär 1721–1868.	96
10	Sockenskrivarnas allmänna arbetsuppgifter i några socknar i Vasa län enligt arbetsbeskrivningarna och sockenskrivarinstruktionerna.	118
11	Bevarade bouppteckningar i domsagornas arkiv i de österbottniska socknarna fram till 1868.	143
12	Antalet bouppteckningar från Malax som bevaras i Korsholms norra domsagas arkiv och i Malax sockenarkiv 1806–1810.	146
13	Antalet bevarade bouppteckningar åren 1735–1739, 1765–1769 och 1795–1799 i domsagornas arkiv i Ilmola, Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby, Närpes och Pedersöre tingslag samt i Malax sockenarkiv.	149
14	Antalet bevarade bouppteckningar från åren 1825–1829 och 1855–1859 i domsagornas arkiv i Ilmola, Karleby, Lappo, Närpes och Östermark samt Pedersöre tingslag.	151
15	Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre åren 1735–1739.	153

16 Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre åren 1765–1769.	155
17 Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Ilmola, Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Malax, Nykarleby, Närpes och Pedersöre åren 1795–1799.	156
18 Boupptecknarna på landsbygden i Egentliga Finland 1700–1809 och i Österbotten 1735–1739, 1765–1769 och 1795–1799.	159
19 Den avlidnas sociala ställning och bouppteckningskrivarens yrke i socknarna Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre åren 1735–1739 och 1765–1769 samt i socknarna Ilmola, Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Malax, Nykarleby, Närpes och Pedersöre åren 1795–1799.	161
20 Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Ilmola, Karleby, Lappo, Närpes och Pedersöre åren 1825–1829.	165
21 Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Ilmola, Karleby, Lappo, Närpes och Pedersöre åren 1855–1859.	166
22 Den avlidnas sociala ställning och bouppteckningskrivarens yrke i socknarna Ilmola, Karleby, Lappo, Närpes och Pedersöre åren 1825–1829 och 1855–1859.	169

FÖRORD

Målet är inte det viktigaste utan resan dit, sägs det. Trots det måste jag pusta ut ordet äntligen, trots att det är föga originellt för en avhandlingsskrivare som passerat mållinjen. Forskningsprocessen har stundom varit euforisk när jag kunnat gräva mig djupt in i arkiven. Stundom har jag känt mig kraftlös eller såsom vännen och kollegan Carina Strömberg uttryckte det: jag har kommit så högt upp i min klättring att det är tunt med syre. Vad skönt att äntligen nå toppen!

Under min resa har jag alltid kunnat stöda mig mot min handledare, professor Nils Erik Villstrand. Tack Nisse för ditt tålamod och massiva stöd.

Jag vill också tacka riksarkivarierna Kari Tarkiainen och Jussi Nuorteva att de sett positivt på min vilja att forska. Mina medarbetare på Vasa landsarkiv förtjänar ett stort tack för all den hjälp jag fått. Jag tackar också kollegerna på Riksarkiven i Helsingfors och Stockholm samt på Krigsarkivet i Stockholm för er hjälpsamhet.

Mina förhandsgranskare FD, docent Anna Kuismin och professor Per Sörlin förtjänar ett varmt tack för den positiva och uppbyggande feedback de gett mig. Prosten Henry Byskata har bistått mig med språkgranskningen och sammanfattningen har översatts till engelska av FD Marinella Rodi-Risberg. Tack att ni ställt upp.

Jag hade förmånen att starta min forskning inom forskningsprogrammet Svenskt i Finland-Finskt i Sverige. Jag tackar också Stiftelsen för Åbo Akademis forskningsinstitut, Waldemar von Frenckells stiftelse, Svensk-Österbottniska Samfundet r.f. och rektorn för Åbo Akademi för det ekonomiska stödet som gjort det möjligt för mig att forska på heltid.

Det gläder mig att mina föräldrar har kunnat följa min väg så här långt. Tack mamma och pappa att ni alltid stött mig och att ni gjorde min skolgång möjlig trots de ekonomiska uppoffringar det innebar.

Min familj och vår hund Fiigo har varit mitt viktigaste stöd. Tack Kimmo att du obehagligt stått vid min sida i upp- och nedförbackarna. Tack Tapio och Janne att ni finns till. Jag hade så gärna velat dela även denna stund också med Antti.

Vistan, sommaren 2014

Arja Rantanen

INLEDNING

Wälförståndige Nämndeman Elias Lång. Härhos får jag öfwersända betyg derpå att Kronotionden och Domare kapparne för år 1797. blifwit til mig af Wargö byamän lefwererade, hwilcket betyg bör wid bohräkningen för Herr Krono Befallningsman uppwisas: Äfwen följer härhos förteckning på de af Byamänne som förskotts wis efter min begäran lefwererat mine Kappar för innewarande år 1798. hwilcket alt Nämndemannen wille Byamännen kungöra, och förteckningen sedermera bland byens papper förwara, på det i höst kan sees hwilcken lefwererat eller ej. I anseende dertill at jag icke erhållit något korn och ganska swag råg inom Sockn, har jag warit twungen att taga förskott af Wargö boerne på mine kappar för innewarande år, så wida det war almänt kunnigt at de fått god Säd förledit år; men jag bedrog mig på godheten af en del; men det hjälper icke, den som betalt så är han fri i höst och den som resterar får då betala. Tack emedlertid för alt beswär, och hälsa från mig. – Mitt öga tyckes nu blifwa bättre och bättre.

Malax den 3. febr. 1798.

A: S: Cloos

Så här skrev sockenskrivaren Arvid Stefan Cloos i Malax till nämndemannen Elias Lång på Bergö i februari 1798. Av brevet, som ingår i Bergö byarkiv, framgår att Cloos hade mottagit skattemedlen för 1797 som han sände kvitto över. Cloos poängterade vikten av att handlingarna skulle arkiveras i sockenkistan för kontroll. Samtidigt passade han på att påminna om sin lön, de s.k. sockenskrivarkapparna, som även Bergöborna skulle betala honom. En del av lönen hade han fått i förskott. Brevet innehåller även en personlig kommentar. Synen var viktig för en skrivare och Cloos kunde glädjas åt att hans öga läkte.¹

Arvid Stefan Cloos är en av de österbottniska sockenskrivarna som är i fokus i denna avhandling. Gustaf II Adolf utfärdade den 24 juli 1624 en uppbördsförordning där allmogen gavs rätt att välja edsvurna sockenskrivare, som skulle kontrollera fogdarnas skatteuppbörd och skriva kvitton över betalningar. Förordningen kom till efter klagomål över att skatteindrivningen skett på felaktiga grunder och att fogdarna bar upp för höga skatter av bönderna.² Beskrivningen över sockenskrivarens uppgifter i Österbotten från 1724 bekräftar att sockenskrivarens främsta uppgift var att medverka vid och övervaka beskattningen, skriva beskattningslängder och bevaka att allt gick rätt till när bönderna betalade sina skatter.³

---

¹ Cloos 3.2.1798, Bergö byarkiv, VLA.

² Gustaf II Adolfs riksregistratur 1624, vol. 146, fol. 356v–357, FRA. Redan i början av 1700-talet hade eden fallit i glömska, men på 1670-talet hade man åtminstone ännu svurit tjänsteden. Lehtinen 1963, 174.

³ Beskrivning över sockenskrivarförrättningen i Österbotten 27.10.1724, bilaga nr 565, Handlingar II, volym 5, Kommissionens i Österbotten 1724–1725 arkiv, ÅK 126, SRA.

Allmogen i Österbotten var inte sen att anställa sockenskrivare. När riksrådet och greven Klas Åkesson Tott 1661 förordnade Mikael Persson Dirich till sockenskrivare i Karleborgs grevskap i Österbotten konstaterade han i utnämningensbrevet att det var brukligt i Österbotten att varje socken hade sin egen sockenskrivare, som årligen upprättade mantals- och tiondelängderna samt skötte andra nödvändiga skrivuppgifter.⁴ I norra Österbotten anställdes sockenskrivare redan under första hälften av 1600-talet, men inom Vasa län blev det vanligt först efter mitten av 1600-talet att anställa sockenskrivare.⁵

Nästan 200 år senare, 1847, framhöll brukspatron Gustaf Wasastjerna i en besvärsskrift, som tjänsteförordnande sockenskrivaren i Ilmola Carl Henrik Hagman skrev, det unika med sockenskrivare i Österbotten. Sockenskrivaren skötte protokollföringen på sockenstämmor, socknens ekonomi och allmänna byggnadsfrågor samt skrev längder som låg till grund när olika utgifter fördelades mellan sockenborna. Därtill bevakade han socknens intressen i lägre rättsinstanser. Wasastjerna konstaterade att det var en allmänt känd sak att dessa uppgifter inom hela Österbotten handhades av sockenskrivare, som bara fanns i detta landskap. På flera håll i Finland där man inte hade utsett särskilda sockenskrivare sköttes dessa skrivuppgifter enligt Wasastjerna av ämbetsmän och andra tjänstemän.⁶

Sockenskrivarinstitutionen levde kvar i Österbotten till införandet av kommunalförvaltningen 1868. I Malax diskuterades på sockenstämman i februari 1869 de organisationsförändringar man stod inför. En viktig fråga var hur sockenskrivarens lön, en kappe spannmål från varje hemman, skulle fördelas mellan de nya kommunala befattningshavarna, kommunalstämmans ordförande och ledamöter. Att lönen huvudsakligen skulle tillfalla ordföranden motiverades genom att han skulle åta sig de uppgifter sockenskrivaren tidigare skött, det vill säga att föra protokoll såväl vid kommunalnämndens som kommunalstämmans sammanträden, att uppgöra håll-, taxerings- och restlängder samt förrätta uppbörder och redovisningar av de medel som kommunalstämman bestämde att skulle uppbäras.⁷

Avhandlingens syfte

Forskningen har visat att läskunnigheten blev allmän i de nordiska länderna långt före skrivkunnigheten. Den evangelisk-lutherska kyrkans läsundervisning ledde till att folk lärde sig att läsa, men läskunnigheten begränsade sig till läsning av tryckta texter. Från kyrkans synvinkel var

---

⁴ Brev 2.1.1661, Tottska samlingen 34, FRA 218. Tott erhöll 1652 grevskapet Karleborg som förläning. Grevskapet omfattade Nykarleby stad och 180 5/6 mantal i Nykarleby och Lappo socknar. Grevskapet utvidgades följande år till att omfatta 156 11/12 mantal i Ilmola, Vörå och Lappo socknar och omfattade därmed totalt 337 3/4 mantal. Nordisk familjebok 1884, 354.

⁵ Rantanen 2007, 26.

⁶ Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁷ Sockenstämmoprotokoll 22.2.1869 § 3, s. 37–38, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1862–1888, Ca:10, Malax sockenarkiv, VLA.

denna religiösa läskunnighet väsentlig för bekännelsen av den kristna tron, men att människorna också skulle lära sig att skriva var inte viktigt. Timo Myllyntaus har i sin undersökning visat att läskunnigheten blev allmän i Finland vid mitten av 1700-talet. Antalet läskunniga av hela befolkningen antas då ha varit cirka en tredjedel eller till och med hälften, men andelen som var både läs- och skrivkunniga var endast några procent. Först på 1800-talet började andelen människor som kunde både läsa och skriva öka, men exempelvis ännu på 1830-talet kunde endast 5 % av de vuxna männen på landsbygden i Finland skriva. Ingrid Markussen har utifrån Finlands officiella statistik för 1880 beräknat att cirka 86 % procent av de evangelisk-lutherska församlingarnas medlemmar var läskunniga, medan de både läs- och skrivkunniga utgjorde endast 12 procent.⁸

Efterfrågan på skrivkunnighet hade dock ökat i takt med att skriftligheten inom olika samhällssektorer vann terräng fr.o.m. 1600-talet. Den statliga byråkratin fick fasta former i början av 1600-talet när kungen, rådet och kollegierna i Stockholm bildade centralförvaltningen. Regionalförvaltningen organiserades 1634 när länsstyrelser grundades. Landshövdingarna blev viktiga länkar för den skriftliga kommunikationen mellan undersåtarna och centralmakten, men även handläggningen av ärenden mellan länsstyrelsen och lokalsamhällets invånare blev skriftlig. Ett tydligt tecken på den skriftliga ärendehanteringens inmarsch var att länsstyrelsens arkivbildning reglerades redan 1635 och att postgången ordnades vid samma tidpunkt. Postväsendet skapade förutsättningar för en större skriftlighet inom den statliga förvaltningen. Beskattningen, som organiserats redan vid mitten av 1500-talet, krävde en ökande mängd dokument över befolkningens beskattningsbara egendom. Prästerna fick till en början ansvara för såväl folkbokföringen som skrivandet av de längder som beskattningen grundade sig på. Därtill hade prästerna sedan medeltiden fungerat som mellanhänder när lagar och kronans påbud skulle kungöras från predikstolen. Lantmätare utsågs också för att rita kartor och göra kartbeskrivningar över socknarna och de enskilda ägorna för att effektivera beskattningen.⁹

På samma sätt ökade skriftligheten inom rättsväsendet. Processen i de lägre rättsinstanserna var muntlig, men redan i slutet av 1600-talet försökte man minska antalet skrivelser som de käre och svarande lämnade in till domstolar. Rättegångsbalken i 1734 års lag underströk att bl.a. i häradsrätten skulle ärenden föredras muntligt om ärendets omfattning eller natur inte nödvändigtvis krävde skriftlig dokumentation.¹⁰ Muntliga förhandlingar fördes på det egna modersmålet, men den officiella skriftliga kommunikationen skedde på svenska som var förvaltningsspråket i Sverige och det nuvarande Finland.¹¹

Utvecklingen inom den offentliga förvaltningens olika sektorer pekade på samma riktning: skriftligheten ökade och skapade efterfrågan på en annorlunda läskunnighet, men också på

---

⁸ Rauno Luttinen har undersökt den religiösa läskunnigheten i Finland på basis av anteckningarna i kommunionböckerna, se Luttinen 1981, 225ff. Pirkko Leino-Kaukiainen har berört läs- och skrivkunnighetens utbredning i Finland före folkskolorna, se Leino-Kaukiainen 2007, 420ff. Markussen 1990, 45; Myllyntaus 1991, 117–118, 120; Villstrand 1999, 89–90.

⁹ Bergström 1991, 117; Asker 2004, 238–240; Villstrand 2005a, 24–25, 64, 66.

¹⁰ Letto-Vanamo 1989, 224ff, 233.

¹¹ Villstrand 2005a, 51.

skrivkunnighet även bland vanligt folk. Jordbrukets rationalisering och kommersialisering skapade också behov av skrivkunnighet.¹² Om läskunnigheten begränsade sig till läsning av tryckta texter, hur klarade man att läsa handskrivna texter? Den som inte kunde skriva var ännu mer handikappad i den skriftliga kommunikationen. Det svenska språket ställde ytterligare svårigheter för de finskspråkiga. Hur hanterade särskilt bönderna förskriftligandet? Vilka strategier kunde man välja?

Man kunde lära sig skriva, men, såsom redan konstaterats, var det få inom allmogen som valde detta alternativ. Antalet skrivkunniga höll sig på en låg nivå ännu under första hälften av 1800-talet. Det var mödosamt att lära sig skriva och det andra alternativet betraktades tydligen som mer attraktivt: man kunde kringgå problemet genom att anlita personer som kunde både läsa och skriva. Tillgången till dessa färdigheter kunde kompensera de egna, bristfälliga färdigheterna.

Man vet att i Österbotten och Västerbotten anställdes sockenskrivare redan på 1600-talet. De hade till uppgift att skriva dokument i samband med skatteuppbörden. Sockenskrivare anställdes inte överallt i Sverige. De regionala skillnaderna berodde troligen på bristen på skrivkunniga personer på landsbygden. I Finland var säkert språket en faktor, det vill säga att man behövde såväl skrivkunniga som språkkunniga personer, som ökade behovet av skrivare. Bristen på ståndspersoner utöver prästerna kan även ha ökat benägenheten att anställa sockenskrivare i dessa samhällen. Även avstånden var en förklarande faktor, pekar Per Sörlin på i sin studie om de jämtländska sockenskrivarna på 1600-talet.¹³

De österbottniska sockenskrivarna har fångat mitt intresse. Man vet att sockenskrivare förekom och att de var aktiva inom socknarnas förvaltning, men man vet enligt min mening ändå rätt litet om dessa skrivare och deras betydelse som förmedlare i den skriftliga lokal-, regional- och rikspolitiken. Vilka var dessa sockenskrivare och i vilken grad bidrog deras läs- och skrivkunnighet till böndernas politiska aktivitet är frågor som borde bli besvarade.¹⁴

Allmogen hade redan på 1620-talet fått rätt att anställa sockenskrivare, men hur de rekryterades är tillsvidare långt ifrån utrett. Hur fattade bönderna beslutet att anställa sockenskrivare, hur spred man information om vakanserna, fick man tag på lämpliga kandidater och hur kunde man ena sig om den som skulle utnämnas? Vilade anställningsbeslutet enbart på böndernas axlar eller hade andra personer eller myndigheter möjlighet att påverka valet? Vilka deltog i beslutsfattandet och hur förrättades själva valet? Vilken utbildning och kompetens skulle sockenskrivaren ha, var kompetenskraven uttalade eller vägde andra meriter och faktorer mer? Var allmogen kompetent att bedöma kandidaternas kvalifikationer? Existerade det överhuvudtaget kandidater för dessa tjänster och i så fall hur efterfrågade var vakanserna? Dessa hittills obesvarade frågor av grundläggande karaktär kring rekryteringen av sockenskrivare anmäler sig självmant.

Sockenskrivarna som yrkes- eller socialgrupp har inte heller tidigare varit föremål för en specialundersökning. Jag ser det som angeläget att studera från vilka yrkesgrupper sockenskrivarna

---

¹² Lindmark 1994, 188, 198.

¹³ Sörlin 2013, 223, 225–226, 231.

¹⁴ Rantatupa 1987, 451.

rekryterades, vilken utbildning de hade – om tjänsterna besattes av lokala personer och vilken var deras sociala bakgrund. Vilka typiska drag kan man iakttä i sockenskrivarkåren? Hur såg en genomsnittlig karriär ut, gick sockenskrivartjänsterna i arv från far till son och meriterade sockenskrivartjänsten för högre tjänster? Hur skiljer sig denna yrkeskår exempelvis från länsmännen som också arbetade inom socknarna? Vilka likheter och olikheter kan iakttas?

Sockenskrivarnas ekonomiska och sociala ställning i bondesamhället har aldrig utretts. Vilka ekonomiska förmåner kunde sockenskrivarna räkna med och vilken social status hade de? Var lönen en faktor som bidrog till att göra sockenskrivartjänsterna attraktiva eller var det helt tvärtom? Studiet av sockenskrivarnas egendomsförhållanden, giftermålsmonster och barnens karriärer kan belysa dessa hittills obesvarade frågor. Dessa frågekomplex används i allmänhet när man studerar ämbetsmännen som yrkes- och socialgrupp. Den kollektivbiografi över sockenskrivarna som ingår i min avhandling baserar sig på den sockenskrivarmatrikel som jag upprättat (bilaga 2).

Att göra en djupanalys över sockenskrivarnas arbetsuppgifter och verksamhet under 1700- och 1800-talen är angeläget för studiet av politisk kultur. På vilket sätt svarade sockenskrivarna på den utmaning som skriftligheten innebar för den österbottniska allmogen i privatlivet, vardagslivet i byn och inom socknen eller i rikspolitiken? Vilka var de uppgifter som sockenskrivaren förväntades sköta och i vilken mån skötte han dessa uppgifter? Hur förändrades sockenskrivarnas arbetsfält under den aktuella tidsperioden? Anlitades sockenskrivare för att skriva privata dokument? En specialstudie av tre sockenskrivare ger svar på dessa frågor, liksom ett studium av bouppteckningarna. Var det ämbetsmännen, sockenskrivarna eller t.o.m. skrivkunniga allmogepersoner som skrev bouppteckningar på den österbottniska landsbygden?

I den tidigare forskningen har konstaterats att sockenskrivarna gjorde det möjligt för bönderna att delta i den lokala politiska kulturen och att sockenskrivaren hade en central uppgift inom den lokala självstyrelsen.¹⁵ Anlitades sockenskrivarna för att argumentera för böndernas sak och var gick gränserna för deras kompetens? När anlitades de och när anlitades de inte? Tre centrala politiska problemkomplex under 1700-talet och två under 1800-talet skall granskas utgående från dessa frågor. Involverades sockenskrivarna som skrivare och ombud i böndernas kamp mot det ständiga knekthållet på 1730-talet eller när de österbottniska kuststäderna motsatte sig allmogeseglationen? Var det sockenskrivarna som anlitades för att formulera synpunkterna när salpetertillverkningen i Österbotten blev en het ekonomisk fråga eller vände bönderna sig till andra skrivare när missnöjet och de egna argumenten skulle ges en skriftlig form? Klarade sockenskrivarna av att skriva alla de hundratals skadeståndsansökningar som 1808 producerades i Österbotten på de ryska myndigheternas uttryckliga order? Var sockenskrivarna viktiga i den skriftliga rättsprocessen när massrättegångarna i Nykarleby och Vörå mot väckelsekristna pågick? Att kartlägga sockenskrivarnas roll är högaktuellt. Var de en resurs för allmogen, var de användbara och ifall inte, vad berodde det på? Vilka

---

¹⁵ Se t.ex. Soikkanen 1966, 60.

andra skrivare eller ombud anlidade sockenborna ifall sockenskrivarna inte skrev de behövliga dokumenten? Dessa frågor styr den följande framställningen.

Forskning om läs- och skrivkunnighet, ämbetsmän och politisk kultur

Problematiken kring läs- och skrivkunnighet har intresserat forskare sedan mitten av 1900-talet. Dessa färdigheter öppnade upp nya perspektiv, gav möjlighet till ökat intellektuellt utbyte, tanke- och handlingsfrihet, demokrati och ekonomisk utveckling samt banade väg för demografiska förändringar.¹⁶

Sociologerna har hävdade att moderniseringen av samhället hängde ihop med den personliga läs- och skrivkunnigheten. Antropologerna i sin tur har framhållit att dessa två kompetenser var förutsättningar för ett mer abstrakt tänkande och historikerna har utforskat hur läs- och skrivkunnigheten spred sig och vilka ekonomiska, sociala och politiska följer detta hade.¹⁷

Forskningen har visat att skrivkunnigheten har förändrat mer än någon annan uppfinning vårt medvetande, konstaterade David Vincent 1989. Skrivkunnigheten som mekanisk färdighet innebär att tankar kan produceras, bevaras och förmedlas, men det är också ett av de värden som definierar socialgrupper. Vincent framhåller att forskningen har visat att förmågan att läsa och skriva skapade den moderna människan.¹⁸

Inom den svenska historieforskningen var socialhistorikern Egil Johansson drivkraften inom läs- och skrivkunnighetsforskningen. Han konstaterade på 1970-talet att läs- och skrivkunnigheten var två skilda färdigheter och pekade på tre särdrag i den svenska och finska lästraditionen: läskunnigheten blev allmän långt före skrivkunnigheten, den allmänna läskunnigheten genomdrevs med kampanjer i följd av 1686 års kyrkolag och den tidiga läsundervisningen skedde i hemmen, inte i skolorna.¹⁹ Gapet mellan läs- och skrivkunnighetens utspridning, bristen på skolutbildning och samhällets sena modernisering har betraktats som en svensk anomali.²⁰

Det har visat sig vara svårt att göra internationella jämförelser av läs- och skrivkunnighetens utbredning. Egil Johansson använde församlingarnas husförhörslängder i sin forskning, medan studierna i andra länder baserar sig på andra typer av källor. Den australiensiska historikern Martyn Lyons har konstaterat att hälften av de svenska männen och kvinnorna var läskunniga 1680. Den svenska läskunnigheten var därmed på mycket högre nivå än i det övriga Europa, men Lyons menar att jämförelsen haltar eftersom de svenska siffrorna står för en religiös läskunnighet, inte för läs- och

---

¹⁶ Houston 1990, 2.

¹⁷ Burke 1987, 110 och där anförd litteratur.

¹⁸ Vincent 1989, 2–4, 8.

¹⁹ Johanssons berömda artikel, se Johansson 2009; Darnton 2001, 157ff; Snellman 1998, 35–44; Johansson 1981, 194. En utförlig bibliografi ingår i Kuismis&Driscoll 2013.

²⁰ Lindmark 1990, 6. Se även Appel&Fink-Jensen 2011.

skrivkunnighet. Det engelska ordet 'literacy' omfattar båda färdigheterna.²¹ Så som redan nämnts uppskattas andelen både läs- och skrivkunniga endast till några procent vid mitten av 1700-talet i Finland medan de läskunnigas andel av hela befolkningen var cirka en tredjedel eller till och med hälften.²² Det har även framhållits att läskunnigheten i Sverige var allmän i början av 1800-talet.²³

Den positiva synen enligt vilken läskunnigheten var allmän i Sverige har ifrågasatts. Egil Johannssons kvantitativa metod kritiserades redan på 1970-talet av den svenska historikern Birgitta Oden, påpekar Britt Liljewall, som nyligen själv framfört kritik mot Johannssons slutsats. Liljewall konstaterar att det är svårt att bedöma kvaliteten på läskunnigheten på basis av de kyrkliga läsförhören: läskunnigheten kunde begränsa sig till formell utantilläsning av bekanta religiösa texter och att det också är möjligt att prästerna kunde försköna församlingsbornas läsförmåga för att ge en positiv bild av sin församling vid prostevisitationen.²⁴

Britt Liljewall har sett på såväl läs- som skrivkunnigheten underifrån. Självbiografier efter allmogepersoner från 1800-talet visar enligt henne att allmogens läskunnighet var formell, det vill säga att den bestod i att man kunde recitera de bekanta religiösa texterna. Denna typ av läskunnighet, som lärdes ut av mödrarna och examinerades av prästerna, ansågs vara tillräcklig för de lägre stånden och kvinnorna, konstaterar Liljewall. Om man däremot definierar läs- och skrivkunnigheten inte som formella färdigheter utan som funktionella, kommunikativa färdigheter var de inte allmänna kring 1800, fastslår Liljewall. Den svenska anomalin måste därmed ifrågasättas: den funktionella läs- och skrivkunnigheten var på en normal europeisk nivå. Liljewall modifierar sin tes genom att konstatera att den formella läskunnigheten relativt lätt kunde utvecklas till funktionell läskunnighet.²⁵

UNESCO beslöt 1956 att en person kan betraktas som litterat endast när hon eller han är funktionellt läs- och skrivkunnig. Den funktionella läs- och skrivkunnigheten kan inte studeras enbart statistiskt utan att samhällets efterfrågan, behovet och nyttan av dessa färdigheter beaktas, framhåller David Vincent. Statistiska uppgifter om befolkningens läs- och skrivkunnighet i församlingarnas giftermålsregister eller kyrkoböckerna måste relateras till kvalitativ information, menar han. Att man kan skriva är inte relevant utan vad man använder den färdigheten till, skriver Vincent. I vardagslivet, arbetet, samhällslivet samt i politiska ideologier och rörelser kom den funktionella skrivkunnigheten till användning.²⁶

Brian Street har lyft fram att olika samhälleliga kontexter krävde olika typer av läs- och skrivkunnighet som samexisterade och som kunde utvecklas till att fylla de behov som en annan typ av läs- och skrivkunnighet förutsatte. Exempelvis kunde den religiösa läs- och skrivkunnigheten omvandlas till att fylla de ekonomiska kommunikationsbehoven.²⁷ Liljewall är inne på samma

---

²¹ Lyons 2010, 90–91.

²² Myllyntaus 1991, 117, 120.

²³ Se t.ex. Vincent 2000, 8–10.

²⁴ Liljewall 2013, 30–31.

²⁵ Liljewall 2013, 33–37.

²⁶ Vincent 1989, 15–16, 18. Sambandet mellan skriftkultur och politisk mobilisering har diskuterats i bl.a. Dössland 2003.

²⁷ Se Street 1984.

tankebanan när hon konstaterar att den religiösa läskunnigheten lätt kunde utvecklas till funktionell färdighet. Även Nils Erik Villstrand har noterat att förskriftligandet ställde krav på läs- och skrivkunnighet, men de olika samhällssektorerna, exempelvis kyrkan, militärväsendet, den statliga förvaltningen, handeln och rättsväsendet krävde sina speciella kommunikativa kompetenser. Detta gällde såväl läskunnigheten som skrivkunnigheten. Den kulturella, ekonomiska och politiska läs- och skrivkunnigheten gjorde sig gällande under 1700-talet.²⁸

Också historikern Peter Burke betonade redan på 1980-talet att forskningen om läs- och skrivkunnighet borde inrikta sig på en ny bana, inte fokusera på antalet litterata personer utan på vilka personer som skrev, i vilka sammanhang man skrev och till vilka man skrev. Funktionell skrivkunnighet kunde enligt Burke utövas i fyra olika sammanhang: inom handeln, familjen, kyrkan och staten. Burke visar i sin studie att de italienska handelsmännen hade lärt sig skriva redan på 1300- och 1400-talen. Också inom familjen behövdes skrivkunnigheten för upprättandet av olika slags kontrakt, bouppteckningar och privata brev. Kyrkan främjade läskunnigheten eftersom den kunde minska tron på magi och övernaturliga fenomen, även om risken fanns att människor kunde ta del av icke önskvärd litteratur, skriver Burke. De lägre samhällsklassernas läskunnighet kontrollerades av kyrkan, men också av staten, eftersom läs- och skrivkunnigheten kunde användas för att kanalisera politiska protester. Burke framhåller att skrivbehovet inom de fyra olika sektorerna skapade efterfrågan på skrivkunnighet eller tillgång till skrivkunniga personer, av vilka notarier var den största gruppen i Italien.²⁹

Också historikern R.A. Houston framhåller hur förändringen mot skriftlig kultur tvingades fram av olika faktorer. För det första bidrog statens behov av utbildade ämbetsmän till att skolor och universitet grundades. Nationalstaternas framväxt och den ökande statliga kontrollen skapade inte bara behov av litterata ämbetsmän utan också av ett nationellt språk. Den utbyggda statliga förvaltningen krävde förmåga att läsa och skriva också av de styrda. Undersåtarna behövde läs- och skrivkunnigheten för att kunna klara sig i rättegångar, de behövde känna till lagen där det stadgades om deras skyldigheter och rättigheter. Administrationen nådde ända ut till socknarna och också kontrollen av vad som uttogs för soldaternas underhåll skapade behov av läs- och skrivkunnighet, framhåller Houston.³⁰

Skrivkonsten som maktverktyg har betonats också av andra forskare. Enligt Henri-Jean Martin låg detta verktyg länge i samhällselitens händer, vilket mängden av handlingar i de offentliga arkiven vittnar om. Staten använde det skrivna ordet för att få ett systematiskt grepp om samhället.³¹ Dokument som försetts med härskarens, prästens eller kungens sigill kunde nå längre än hans blick eller röst och de överlevde sin skapare, citerar Andrew Robinsson H.G. Wells i en bok om

---

²⁸ Kuvaja&Rantanen&Villstrand 2007, 67, 69.

²⁹ Burke 1987, 112ff.

³⁰ Houston 1990, 7–8, 99–102.

³¹ Martin 1994, 27, 37–38, 287.

skrivkonstens historia.³² Nils Erik Villstrand har betonat språkets roll i statsbildningen: den som äger makten, äger orden och de makthavandes språk blir det gemensamma språket. Redan på 1700-talet ansågs att utöver lagstiftning, privilegier och religion sammansvetsade också det gemensamma språket statsbildningen.³³ Också Martyn Lyons är inne på samma linje. Utbredd läs- och skrivkunnighet och bättre utbildningsnivå kunde stärka statsmaktens grepp om undersåtar, fungera nationsbyggande särskilt om folket hade ett gemensamt språk, menar han.³⁴

Den andra faktorn som främjade förskriftligandet som Houston nämner är kyrkans centrala roll för läsundervisningen. Även inom väckelserörelserna såsom pietismen har läs- och skrivkunnigheten uppmuntrats. Den tredje faktorn enligt Houston är den ekonomiska utvecklingen. Befolkningsökningen under 1600- och 1700-talen, grundandet av och inflyttningen till städer, industriell utveckling samt en växande inrikes- och utrikeshandel ökade efterfrågan på läs- och skrivkunnighet. Köpmännen och hantverkarna samt skepparna och lotsarna hade nytta av att kunna skriva och räkna. Skrivkunnigheten spred sig först i städerna och i kusttrakterna där sjöfart och handel skapade skrivbehov. Den ekonomiska utvecklingen innebär inte automatiskt att läs- och skrivkunnigheten ökar, framhåller Houston, men det existerar nog ett samband mellan ekonomisk utveckling och läs- och skrivkunnighet.³⁵

Forskningen har kunnat lyfta fram flera faktorer som gjorde läs- och skrivkunnigheten eftersträvsvärd. Enligt Houston uppmuntrade ekonomiska faktorer, möjligheten till social mobilitet, uppfyllandet av de kompetenskrav som krävdes för tjänster, prestige, möjligheten att upprätthålla sociala kontakter, önskan om ett rikare andligt liv och intellektuell utveckling läs- och skrivsträvandena. Bland drivkrafterna fanns också en folklig önskan att undvika att bli utnyttjad av världsliga eller kyrkliga myndigheter och godsherrar. Dessa faktorer hade inget att göra med den ovanifrån påtvingade läs- eller skrivkunnigheten utan bottnade i individernas och de olika socialgruppernas egna behov.³⁶

De externa och interna positiva faktorerna kunde uppmuntra en att lära sig läsa och skriva, men forskningen har också lyft fram de hinder som måste övervinnas. R.A. Houston pekar ut fyra orsaker till att läs- och skrivkunnigheten förblev begränsad: utbildningen kostade, för många samhällgrupper existerade inte tillfällen där de själva skulle ha behövt kunna läsa och skriva eftersom det fanns professionella skrivare eller andra litterata personer tillhands i den nära omgivningen, attityderna uppmuntrade inte nödvändigtvis inläringen och den muntliga kulturen förblev vital.³⁷ Houston har framhållit att gapet mellan att vara litterat och illetterat kunde kompenseras med att se och höra i det

---

³² Robinson 2004, 9.

³³ Kuvaja&Rantanen&Villstrand 2007, 43.

³⁴ Lyons 2010, 104.

³⁵ Houston 1990, 4, 7–8, 97–102; Kauranen 2013a, 33.

³⁶ Houston 1990, 9, 97, 106–107.

³⁷ Houston 1990, 107.

tidigmoderna Europa. Vanliga människor var inbäddade i en muntlig kultur trots att det tryckta ordets betydelse ökade, påpekar Houston.³⁸

Houston konstaterar också att det måste finnas en efterfrågan innan föräldrarna var villiga att satsa på barnens utbildning. Men inläring skedde också informellt utanför skolorna: i hemmen där föräldrarna handledde sina barn eller de äldre barnen sina yngre syskon, under handledning av vänner, grannar, klass- eller lekkamrater, i arbetslivet eller så bedrev man självständiga studier med hjälp av modellalfabet som publicerades i almanackor och tidningar.³⁹ Men hur eftertraktad var läs- och skrivkunnigheten bland vanliga människor?

Den nya socialhistoriska och mikrohistoriska forskningen tar sin utgångspunkt i källor som individerna själva producerat. Dessa källor som vanliga människor skrivit ger möjlighet att studera vilka motiv som uppmuntrade dem och vilka hinder som stod i vägen för personer i samhällets lägre sikt som ville lära sig skriva.⁴⁰ Forskarna har överraskats av mängden dokument som bevarats efter allmogeskrivare från 1800-talet. De skrev bl.a. minnesanteckningar, dagböcker, memoarer, dikter, sånger, berättelser, skådespel, manuskript, privata brev och officiella handlingar. De kunde även publicera sina skrivalster.⁴¹

Man har utgått från att skrivkunnigheten var mycket sällsynt, men i själva verket utgjorde allmogeskrivarna majoriteten av de skrivkunniga personerna i slutet av 1800-talet i Finland, även om de enskilda personerna i sin respektive omgivning var undantag.⁴² Den forskning som arkivfynden har genererat har redovisats i två böcker som Finska Litteratursällskapet utgav 2013.⁴³ Houstons konstaterande att direkta källor som talar om attityderna och målsättningarna hos föräldrarna som utbildade sina barn är sällsynta, håller inte helt streck.⁴⁴

Anna Kuismin har typologiserat olika allmogeskrivare utgående från deras verksamhetsfält. Kuismins typologisering bygger på skrivarnas privata motiv, som dock hänger ihop med samhälleliga faktorer.⁴⁵ Socialhistorikern Kaisa Kauranen nämner sex olika motivfält: ekonomiska och yrkesmässiga faktorer, religiösa motiv, viljan till samhällelig påverkan, behovet av skriftlig kommunikation, viljan att uttrycka sig själv och lämna skriftliga spår efter sig samt skrivande på någons begäran. Kauranen konstaterar att på samma sätt som de praktiska och ekonomiska behoven en gång skapade skrivkonsten, ökade de även allmogens skrivmotivation.⁴⁶ Även Daniel Lindmark har konstaterat att skrivkunnigheten hade olika funktioner för olika personer. För alla var det inte mödan värt att lära sig skriva. Läs- och skrivkunnigheten hade ingen funktion för alla i deras vardag. Men

---

³⁸ Houston 1990, 218ff.

³⁹ Houston 1990, 91, 93–95.

⁴⁰ Lyons 2013, 16.

⁴¹ Kuismin 2013, 102.

⁴² Laitinen&Mikkola 2013, 9; Kauranen 2013a, 22–23. Se även Edlund& Haugen 2013 på webbadressen <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&pid=diva2:699146>.

⁴³ Kuismin&Driscoll 2013; Laitinen&Mikkola 2013.

⁴⁴ Houston 1990, 3.

⁴⁵ Kuismin 2010, 25–26.

⁴⁶ Kauranen 2013a, 40–50; Kauranen 2013b, 121.

jordbrukets kommersialisering ökade behovet och efterfrågan på att kunna skriva. Skrivförmågan blev också en statussymbol, som tolkas som en kulturell *push*-faktor.⁴⁷

Medan den religiösa läskunnigheten påtvingades allmogen uppifrån, bottnade viljan att lära sig skriva i den nytta man hade av skrivkonsten. Etnologen Laura Stark har analyserat vanliga, finskspråkiga människors motivation att lära sig skriva.⁴⁸ Stark knyter den ökande skrivkunnigheten till att finskspråkiga tidningar utgavs fr.o.m. 1840-talet, att landshandeln befriades 1859, att den kommunala förvaltningen infördes på 1860-talet och att lantdagen efter 1863 sammankallades regelbundet. Inrättandet av folkskolorna och även uppkomsten av folkrörelserna på 1870-talet främjade skrivkunnigheten. Hon betecknar utbredningen av skrivkunnigheten som en av de viktigaste förändringarna som skedde under senare delen av 1800-talet i Finland. Skrivkunnigheten gjorde det möjligt att kommunicera på olika officiella diskussionsforum, som bildade kärnan för ett demokratiskt medborgarsamhälle, framhåller Stark.

Stark konstaterar att den som hörde till samhällets lägre skikt på landsbygden måste övervinna många fysiska och ekonomiska hinder: att gå i skola kunde vara uteslutet av ekonomiska skäl. Barnen behövdes som arbetskraft på gården och det fanns ingen tid för eller någon plats där man kunde öva den finmotorik som skrivandet förutsätter. Att skriva förutsatte också att man hade papper, penna och bläck samt handskrivna texter som man kunde ha som modell. Därtill måste man övervinna konservativa uppfattningar, framhåller Stark. Att allmogens barn lärde sig att skriva upplevdes inte enbart som positivt.⁴⁹ Föräldrarna kunde förhålla sig reserverat till utbildningen, och personerna inom samma socialgrupp kunde håna iveren att skriva. Dessa attityder bottnade i rädslan att skolgången skulle fjärma ungdomen från allmogens seder och värderingar samt få dem att vägra göra kroppsarbete. Det ansågs också opassande att personer som hörde till de lägre stånden skaffade sig denna färdighet, något som såväl Martyn Lyons som Ilkka Mäkinen framhållit. Läskunnighet som inte begränsade sig enbart till religiösa texter i kombination med skrivkunnighet ansågs i konservativa kretsar vara ett hot. Utbildning och idéspredning fruktades leda till att de hårt arbetande bönderna skulle söka sig till städerna efter lättare arbete.⁵⁰

Stark förklarar att dessa negativa attityder kom sig av att förmågan att läsa och skriva var inre aktiviteter som utestängde andra människor. Den som inte ägde samma färdigheter hade svårt att förstå deras innebörd. Det var med hårt arbete som den sociala identiteten skulle byggas upp i det agrara samhället: männen skulle hellre svära, supa och slåss än sitta böjda över pappret med pennan i handen.

Det behövdes meningsfullt skrivande i vardagen, att enbart forma bokstäver fyllde ingen funktion. Skrivkunnigheten skulle också utnyttjas i socialt acceptabla sammanhang, påpekar Laura Stark. Stark har noterat att trots skrivmotivationen saknade de fattiga bönderna, torparna och obesuttna före

---

⁴⁷ Lindmark 1994, 188, 198. Se även Nilsson&Svärd 1994.

⁴⁸ Starks artikel har publicerats på webbplatsen http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=140.

⁴⁹ Se t.ex. Liljewall 2013, 35; Kuismin 2013, 103.

⁵⁰ Mäkinen 2007, 402ff; Lyons 2010, 101, 104.

1860-talet forum där de kunde utöva sin skrivkunnighet. Självbiografier ger enligt henne vid handen att många av allmogeskrivarna upplevde att de lärt sig skriva för tidigt. Rikare bönder och klockarna, kyrkvårdarna och nämndemännen hade nytta av sin skrivkunnighet när de förde kyrkoräkenskaper, skrev protokoll, upprättade bouppteckningar, fungerade som förmyndare för föräldralösa barn, skrev köpebrev, torpkontrakt och synehandlingar m.m. Dessa dokument kunde dessutom skrivas på finska redan före språkmanifestet 1863.

Att skriva officiella dokument ställde sig dock svårt för många före 1860-talet, menar Stark. Skolgången blev viktig för att man kunde uppnå tillräcklig nivå på sin skriv- och räknekonst. Att finskans domän som skriftspråk var så begränsad upplevdes också som ett hinder. Så länge svenskan och i viss mån ryskan var tjänstespråket också inom sockenförvaltningen saknade skrivkunnigheten betydelse för de finskspråkiga i deras vardag, framhåller Stark.

Stark betraktar skrivkunnigheten som en personlig teknologi, som främjade skrivarens egna målsättningar, inte som en deterministisk kraft som automatiskt förändrade sociala praktiker och tänkande eller påverkade alla på samma sätt. Skrivkunnigheten upplevdes som ett kapital som behövdes för socialt avancemang. Social mobilitet var möjlig endast för den som behärskade samma färdigheter som eliten. Efter 1863 öppnades allt fler ämbeten för finskspråkiga, förutsatt att de kunde skriva. Motivationen att lära sig skriva kunde bestå av den högre sociala position i lokalsamhället man kunde uppnå, behovet att brevväxla med släktingar och bekanta när man flyttade eller emigrerade, önskan att kunna nedteckna seder och bruk eller att publicera sina åsikter och tankar i tidningar. Att kunna läsa och skriva blev en viktig kombination av kunskapsmässigt och socialt kapital, framhåller Stark.

Språket var en hindrande faktor i den muntliga och skriftliga kommunikationen inte bara i Finland under den aktuella tidsperioden. Houston har belyst de hinder som olika språk och dialekter etablerade i kommunikationen i det tidigmoderna Europa.⁵¹ Vad det praktiskt innebar att svenskan inom det svenska riket var det statsbärande språket har diskuterats av Nils Erik Villstrand. Det talade och skrivna svenska språket var en särskilt stor utmaning i den östra riksdelen, där majoriteten av befolkningen talade finska. Språket var ett politiskt problem som försvårade statslivet och administrationen, men framför allt skapade det praktiska svårigheter i kommunikationen, framhåller Villstrand. Efter att Finland 1809 blev en del av det ryska imperiet förblev svenskan fortsättningsvis det administrativa språket. Språkreskriptet 1863 gav finskan en lagstadgad ställning i Finland, men först 1919 jämställdes finskan med svenskan.⁵²

Såväl centralmakten som den regionala och lokala förvaltningen var medveten om och måste ta i beaktande de problem som förskriftligandet och det svenska språket skapade i Finland. En omdiskuterad politisk fråga under 1700-talet var språkkraven för de i Finland verksamma ämbetsmännen. För en ämbetsman som inte kunde allmogens språk var det svårt att arbeta i Finland. De svenska lands- och stadslagarna hade vid behov översatts till finska redan under medeltiden och dessa

---

⁵¹ Houston 1990, 204ff.

⁵² Se Villstrand 2008, 315ff; Kuvaja&Rantanen&Villstrand 2007, 43–44.

inofficiella översättningar användes på 1600-talet. Den finska översättningen av 1734 års lag kom ut 1759.⁵³

Villstrand har påpekat att forskarna utgående från samtidens syn kritiserat ämbetsmännens språkkunskaper, bristen på tolkar och kvaliteten på översättningarna som gjordes i Stockholm, ofta med dröjsmål. Villstrand avvisar den negativa tolkningen att de finskspråkigas behov inte beaktades i statsmaktens kommunikation neråt. Villstrand visar i sin studie att prästerna som hade blivit tvungna att bistå den världsliga överheten med att förmedla budskap till undersåtar, även om de inte hade rätt att blanda sig i världsliga frågor, fungerade som utmärkta tolkar inom de finska språkområdena. Det fanns inget finskt skriftspråk denna tid. Olika dialekter gjorde att det var svårt att göra översättningar som kunde förstås runtom i landet. Och prästerna förutsattes översätta statsmaktens ofta omfattande kungörelser till folkspråket, vilket inte var någon enkel uppgift, men präster som rekryterats inom sin region kunde den dialekt som församlingsborna talade. Villstrand visar att prästernas översättningar fungerade väl jämfört med alternativet, det vill säga att texter trycktes upp i finska översättningar i Stockholm. Regionala myndigheters kungörelser översattes sällan till finska, konstaterar Villstrand. Att hovrätter, domkapitel och länsstyrelser producerade sina kungörelser enbart på svenska är enligt Villstrand ett bevis på att översättningar som lästes upp från predikstolen var goda nog.⁵⁴

I vardagliga sammanhang hade allmogen klarat sig med gårdens bomärke, med vilket man kunde bestyrka och bevittna dokument. En grundläggande skrivkunnighet innebar att personen kunde underteckna dokument med sin namnteckning.⁵⁵ För att kunna kommunicera på den politiska arenan måste man kunna framställa politiskt korrekt text. Steget från att man kunde skriva sitt namn och läsa enklare texter till den diskursiva läs- och skrivkunnigheten, att flytande kunna läsa och skriva text som innehåller dialog och konversation mellan olika personer och argumentation är långt, påpekar Villstrand. De politiskt litterata personerna var få, men existensen av förmedlare mellan muntligt och skriftligt gjorde de personer som inte själva kunde läsa och/eller skriva politiskt handlingskraftiga.⁵⁶

Villstrand framhåller att inom de österbottniska lokalsamhällena fungerade prästen och sockenskrivaren i normala fall som förmedlare mellan tal och skrift, i båda riktningarna. Prästernas kompetens att framställa politiskt fullt gångbara texter var bättre, men de hade sina skäl att inte tillmötesgå allmogens alla önskemål om skrivhjälp. Sockenskrivaren däremot var allmogens egen förtroendeman, som de frivilligt valde och avlönade. Han blev inte ställd till svars om han

---

⁵³ Kuvaja&Rantanen&Villstrand 2007, 44–46. Se även Blomstedt 1985, 293ff, Frohnert 1985, 249.

⁵⁴ Villstrand 2008, 316, 358–360. Se även Reuterswärd 2001; Villstrand 2011, 216–217.

⁵⁵ Här bör nämnas signaturforskningen, att människorna kunde skriva sitt namn, som använts när man undersökt skrivkunnighetens utbredning. Metoden har kritiserats, men enligt Martyn Lyons betecknar underskriften övergången från enbart läskunnighet till läs- och skrivkunnighet. Lyons har även konstaterat att kunna skriva var en potentiellt kritisk aktivitet och det var farligt att uppmuntra människor, särskilt kvinnor, att lära sig skriva. Lyons 2010, 91–92, 98. En av kritikerna av signaturforskningen är Daniel Lindmark, se Lindmark 1994, 46 ff.

⁵⁶ Villstrand 1999, 97; Villstrand 2002b, 109; Kuvaja&Rantanen&Villstrand 2007, 67, 69; Villstrand 2011, 219ff.

medverkade vid framställandet av eller förmedlandet av innehållet i skrifter som ur överhetens synvinkel sett var kränkande.⁵⁷

Förmedlarnas roll är tillsvidare underproblematiserad i forskningen. Nils Erik Villstrand har lanserat begreppen possessiv och accessiv läs- och skrivkunnighet, och även i internationell forskning har förmedlare eller ”mediated literacy” uppmärksamats. Men hur den växande skriftligheten bemästrades med hjälp av accessiv läs- och skrivkunnighet kunde problematiseras mer än hittills gjorts.⁵⁸ Martyn Lyons har nyligen påpekat att den moderna läs- och skrivkunnighetsforskningen har uppmärksammat att man anlidade skrivare under de föregående seklen, men att man inte har problematiserat tillräckligt skrivarna och vad det innebar att man överlät skrivandet åt någon annan person. Studiet av de österbottniska sockenskrivarna svarar på frågor Lyons vill se besvarade: vem anlidade skrivare, för vilka ändamål användes de och vilka var dessa skrivare.⁵⁹

Prästernas roll särskilt i den kommunikation som skedde uppifrån ner har belysts av Reuterswärd och Villstrand, men sockenskrivarnas roll i interaktionen mellan styrda och styrande har inte utretts heltäckande.⁶⁰ Historikern Per Sörlin har konstaterat att sockenskrivarna förbigåtts i den svenska förvaltningshistoriska forskningen och i studierna som berör sockenförvaltningen.⁶¹ I Finland har Hannu Soikkanen berört sockenskrivarinstitutionen i sin bok om den finländska socken- och kommunalförvaltningen.⁶² Sockenskrivarna har även tangerats av Pär Frohnert, Peter Lindström och Alexander Jonsson i deras studier.⁶³

Eftersom sockenskrivarna förekom endast inom vissa regioner, främst i norra Sverige, Österbotten och även i Satakunta har de oftast blivit uppmärksammade i landskaps- och sockenhistorikerna. Landskapshistorikerna över norra och södra Österbotten innehåller ett särskilt kapitel om sockenskrivarna.⁶⁴ Sockenskrivarna har ofta fått mycket utrymme i den omfattande österbottniska lokalhistoriska litteraturen. Några av dem har tillägnats biografiska beskrivningar och i flera lokalhistoriker uppräknas de personer som tjänstgjorde som sockenskrivare på samma sätt som man räknat upp kyrkoherdar eller länsmän.⁶⁵ Historikerna omfattar också uppgifter om sockenskrivarnas yrkesverksamhet speciellt inom sockenförvaltningen.⁶⁶

Presentationerna i den lokalhistoriska litteraturen har dock varit mer beskrivande än analyserande. Sockenskrivarna verkar ha förekommit så allmänt i de österbottniska socknarna att deras anställning,

---

⁵⁷ Villstrand 1999, 141; Pulma 1985, 36–37.

⁵⁸ Villstrand 1999, 97; Villstrand 2014, 196.

⁵⁹ Se Lyons 2014, 244–262.

⁶⁰ Jag har berört sockenskrivarna i min licentiatavhandling, men i undersökningen analyserades inte sockenskrivarnas verksamhet. Se Rantanen 2007.

⁶¹ Sörlin 2013, 224–225.

⁶² Soikkanen 1966, 60.

⁶³ Frohnert 1993, 100; Lindström 2003, 121–122, 124, 166; Jonsson 2005, 257–259.

⁶⁴ Alanen 1948, 408 ff; Halila 1954, 127 ff; Hermansson 1968, 136–138, 153, 193; Olofsson 1974, 188, 191, 199–202; Rantatupa 1987, 475 ff; Rantanen 2007, 33.

⁶⁵ Se t.ex. Åkerblom 1941, 615–619; Alanen 1953, 538ff; Åkerblom 1956, 209–211; Åkerblom 1962b, 112–113; Åkerblom 1963, 192–193.

⁶⁶ Rantatupa 1987, 475ff; Alanen 1948, 408 ff; Halila 1954, 127 ff.

kompetens eller verksamhet inte har problematiserats. Sockenskrivare fanns inte överallt i landet, men där de anställdes ifrågasattes ytterst sällan behovet av dem, vilket även Sörlin nyligen konstaterat när han studerat sockenskrivarna i Jämtland på 1600-talet.⁶⁷ Sockenskrivarna har uppfattats som en självklarhet där de förekom. K.V. Åkerblom har t.o.m. jämfört kyrkoherden och sockenskrivaren i Korsholms historia som socknens ledargestalter före kommunalförvaltningens införande, en uppfattning som omfattats också av Heikki Rantatupa.⁶⁸

Per Sörlin har publicerat en artikel om sockenskrivarnas arbetsuppgifter och han har även studerat sockenskrivarnas verksamhet under 1600-talet som en del av statsbildningsprocessen. Sörlin framhåller att sockenskrivarna som fenomen kan knytas till organiseringen av statsförvaltningen, maktens legitimering och böndernas participation i lokalförvaltningen.⁶⁹ Därmed framstår sockenskrivarnas verksamhet som förmedlare i den skriftliga kulturen och deras betydelse för allmogens möjlighet att delta i politiken som en synnerligen viktig forskningsfråga.

Helt unik var den här aktuella företeelsen med professionella förmedlare emellertid inte. Stads- och länskrivare som arbetade i de württembergiska skrivbyråerna (ty. *Schreiberei*) 1790–1820 har studerats av Ian F. McNeely. Dessa skrivare, som valdes av kantonens invånare, fungerade bl.a. som notarier, arkivarier, sekreterare, bokförare och juridiska rådgivare. Därtill skötte de privata skrivuppdrag mot betalning. Tjänsten som skrivare var mycket lukrativ och en del av skrivarna samlade en ansenlig förmögenhet.⁷⁰ Det är nästan häpnadsväckande att kunna konstatera att de mångtaliga officiella och privata uppdragen i stor utsträckning sammanföll med sockenskrivarnas arbetsuppgifter i de österbottniska socknarna.

Studiet av sockenskrivarna anknyter också till den forskning om ämbetsmän som intresserat forskarna under de senaste årtiondena. Forskningens fokus har flyttats från den normativa forskningen av förvaltningsstrukturer till frågor som berör ämbetsmännens roll inte bara som statsmaktens utan också som lokalsamhällets företrädare. Ämbetsmännen anses ha haft en viktig roll för statsmaktens strävanden att befästa sin kontroll och för resursuttaget. Det har konstaterats att redan kring 1560 var antalet fogdar och fogdeskrivare nästan lika högt som antalet adelsmän. Under 1600-talet expanderade statsförvaltningen och länsstyrelserna grundades, vilket ökade antalet ämbetsmän både inom central- och regionalförvaltningen.⁷¹

Regionalförvaltningens ämbetsmän har tillägnats flera studier. Alexander Jonsson har studerat de norrländska landshövdingarna och statsbildningen 1634–1769. Bo Westerhult har undersökt de svenska fögderitjänstemännens, dvs. kronofogdamas, häradsskrivarnas och länsmännens arbetsuppgifter och verksamhet samt deras ekonomiska, rättsliga och sociala ställning under åren 1810–

---

⁶⁷ Sörlin 2014.

⁶⁸ Åkerblom 1956, 208–209; Rantatupa 1987, 475.

⁶⁹ Sörlin 2013, 223–233; Sörlin 2014.

⁷⁰ McNeely 2003, 28–30.

⁷¹ Harnesk&Taussi-Sjöberg 2001, 9–12; Frohnert 1993, 13. En forskningsöversikt om de svenska ämbetsmännen ingår bl.a. i Cavallin 2003, 21ff.

1917.⁷² Kronofogdarna under frihetstiden har tillägnats en specialstudie av Pär Frohnert. Han berör i viss mån även häradskrivarna och länsmännen. Frohnert har undersökt dessa lokala ämbetsmäns rekrytering, utbildning, karriär, deras sociala och materiella villkor samt diskuterat ämbetsmäns balansgång mellan statsmakten och allmogen.⁷³ Här kan även nämnas Mats Hallenbergs undersökning om kronofogdarnas bakgrund, tjänstgöring och sociala status under tidig Vasatid.⁷⁴

De regionala och lokala ämbetsmännen i Finland 1721–1808 har kartlagts av Matti Walta. I hans verk ingår utöver studiet av ämbetsmäns sociala ställning en matrikel över länsstyrelsens ämbetsmän samt två kronologiska förteckningar, varav den ena är gjord över länsstyrelsens ämbetsmän i de olika länen och den andra över länsmän som tjänstgjorde i de olika länsmansdistrikten. Waltas matrikel har inte bara varit en viktig informationskälla utan också förebilden för den sockenskrivarmatrikel som ingår i min avhandling.⁷⁵ Den viktigaste av de lokala ämbetsmännen, länsmannen, har tillägnats en historik av Heikki Ylikangas. Hans bok *Vallesmanni* belyser länsmäns historia i Finland från medeltiden till nutid. Ylikangas följer upp hur länsmanstjänstens ställning och arbetsuppgifter utvecklades under en period på 600 år samt redogör för länsmäns kompetens, rekrytering, löneutveckling och förmögenhetsförhållanden.⁷⁶ Kaarlo Wirilanders bok om ståndspersonerna i Finland under perioden 1721–1870 sträcker sig från adelsmän till sockenskrivare. Enligt honom kan sockenskrivarna klassificeras som ståndspersoner på grund av deras skrivkunnighet och eftersom de behärskade svenskan. Wirilanders bok tar bland annat upp ståndspersonernas ätenskapsmönster och skolgång.⁷⁷

Dessa ovan nämnda studier om ämbetsmän som berör även deras sociala tillhörighet och rekrytering har fungerat som bakgrundsinformation, men även gett viktiga insikter om rekrytering, kompetens, karriärutveckling och social status för undersökningen av sockenskrivare. Den prosopografiska metoden, som jag själv använder, har använts utöver Frohnert, McNeely och Walta också av bl.a. Svante Norrhem, Pernille Ulla Knudsen och David Gaunt. Norrhem har studerat kansli-tjänstemännen i Sverige och Europa under 1600-talet och Knudsen de danska stadsfogdarna, som under 1700-talet i och med att städernas administration omorganiserades förvandlades till borgmästare, rådmän och polismästare.⁷⁸ Gaunts undersökning berör hovrättsauskultanterna vid Svea och Göta hovrätt under frihetstiden.⁷⁹

Läs- och skrivkunnigheten eller sockenskrivarnas verksamhet kan inte studeras fristående från den samhälleliga kontexten. Begreppet politisk kultur har under de senaste årtiondena använts i historieforskningen när man studerat interaktionen mellan centralmakt, regionalförvaltning och lokal-

---

⁷² Westerhult 1965.

⁷³ Frohnert 1993.

⁷⁴ Hallenberg 2001, 271ff.

⁷⁵ Walta 2005.

⁷⁶ Ylikangas 1996.

⁷⁷ Wirilander 1974, 96.

⁷⁸ Norrhem 1993; Knudsen 2001.

⁷⁹ Gaunt 1975, 58.

samfund. Definitionen av begreppet är inte oproblematiserad. Politisk kultur kan sägas omfatta allt som har att göra med skötseln av gemensamma ärenden, förenklar Petri Karonen, men han gör omgående en invändning – så enkel är inte definitionen.⁸⁰ Börje Harnesk har definierat politisk kultur som en förhandlingsprocess mellan styrande och styrda som sker genom olika kommunikationskanaler och på olika politiska arenor genom olika handlingsmönster. Den politiska interaktionen kan vara samstämmig eller konfliktladdad – en rätt vid tolkning som också Karin Sennefelt omfattar.⁸¹ Denna definition svarar på ett allmänt plan på frågorna vad politisk kultur är, var och hur den utövas samt vilka aktörerna är i denna interaktion.

Bo Lindberg har betonat att den politiska kulturen främst tog sig uttryck i den praktiska verksamheten, inte enbart på det intellektuella planet. Han konstaterar att frihetstidens politik inte styrdes av doktriner eller ideologier. Händelser skapade idéer, inte tvärtom.⁸² Peter Lindström är inne på samma linje när han konstaterar att den politiska kulturen och det politiska systemet omformar varandra i växelverkan. Enligt Lindström måste den definition Gabriel Almond och Sidney Verba ursprungligen gav begreppet kompletteras med handling och växelverkan mellan kultur och politiskt system för att begreppet skall bli användbart.⁸³ Almond och Verba formulerade begreppet politisk kultur på 1960-talet när det togs i bruk inom sociologin för studierna mellan makro- och mikronivån, det vill säga förhållandet mellan statsmakten och individerna. Inom den svenska historieforskningen har Eva Österberg kallats en pionjär inom denna forskningsinriktning.⁸⁴

Begreppets två beståndsdelar, kultur och politik, har även definierats av forskarna. Karin Sennefelt hänvisar till Nicholas Demertzis när hon definierar vad kultur är: värderingarna som omger handlandet som i sin tur styr den politiska praktiken. Alla former av politiska handlings- och tankesätt från formella kanaler till motstånd och uppror ingår i politisk praktik, summerar Sennefelt. Politiken definierar Sennefelt som de sätt genom vilka makt- och auktoritetsrelationer mellan styrande och styrda skapas och upprätthålls. Förhandlingar, riksdagsdebatt och protester är exempel på politik.⁸⁵ Politisk kultur omfattar även värderingar, politiska normer och ideal, informella regelverk och tysta överenskommelser, maktens symboler och ritualer, retorik, ideologi, politisk praktik och alternativa arenor. Det är inte förvånande att ambitionen att ge begreppet en entydig tolkning ibland har övergivits.⁸⁶

Politikens centrala institutioner, kungen och rådet, de centrala ämbetsverken och riksdagar var officiella politiska arenor, men Karin Sennefelt har vidgat vår uppfattning om de nya, inofficiella mötesplatserna för politisk aktivitet på 1700-talet där även vanligt folk deltog i diskussionerna. I

---

⁸⁰ Karonen 2008, 22–23.

⁸¹ Harnesk 2003, 45–46; Sennefelt 2001, 17–18.

⁸² Lindberg 2003, 16–17.

⁸³ Lindström 2003, 15–19. Lindström nämner att Nicolas Demertzis och Lowell Dittmer även påpekat att kopplingen till handling saknas i Almonds och Verbas definition. Se även Aronsson 1992, 337ff.

⁸⁴ Österberg 1987, 321ff; Harnesk 2002, 78; Harnesk 2003, 45; Aronsson 1992, 339; Lerbom 2003, 65.

⁸⁵ Sennefelt 2001, 18–19.

⁸⁶ Harnesk 2003, 46; Villstrand 2005b, 116–117; Skuncke 2005, 11; Villstrand 2014, 191.

Stockholm kunde man i umgänget på privata platser som krogar, vinkällare och kaffehus lika väl som på offentliga platser som gator och torg låta sig bli informerad om rikspolitiken. Också beklädning, uppförande och känslor blev uttryck för politiskt liv. Även pamfletterna som utgavs efter 1766 års tryckfrihetsförordning var ett uttryck för den politiska kulturen. Anna Gustafsson har studerat de alternativa argumentationsstrategierna i den politiska offentligheten 1769 och 1809–1810 med hjälp av de tryckta, anonyma pamfletterna.⁸⁷ Jonas Nordin har diskuterat hur makten på 1700-talet manifesterades genom olika symboler. Mikael Alm har visat hur makten legitimerades under den gustavianska tiden genom symboler, tal och ceremonier.⁸⁸ Även Patrik Winton lyfter fram betydelsen av de nya sociala arenor där en öppen, informell diskussion kunde ske under frihetstiden. Winton konstaterar att studiet av frihetstidens partipolitik, som tidigare intresserade forskarna, inte räcker för förståelsen av politiken utan att det krävs en bredare syn på den politiska interaktionen där politikens sociala dimensioner och förändring undersöks.⁸⁹ De alternativa politiska arenorna skapades av ren nödvändighet. Maren Jonasson har forskat i lantbruksmötena som i Finland blev kvasipolitiska arenor under statsnatten på 1800-talet när lantdagarna inte sammankallades.⁹⁰

På 1800-talet i Finland förstärktes också sockenstämmans betydelse som forum för lokal politik under tiden lantdagen inte sammanträdde.⁹¹ Sockenstämman hade varit en viktig arena för lokal politik redan under 1700-talet.⁹² Den positiva synen på sockenstämmorna som harmoniska beslutsarenor, som Karl-Herbert Johansson presenterade i *Svensk sockensjälvstyrelse 1686–1862* på 1930-talet, har senare kritiserats och reviderats.⁹³ I den nyare forskningen har fokus särskilt legat på hur beslutsfattningen på sockenstämman skedde. Peter Lindström framhåller att den lokala eliten som under senare delen av 1600-talet hade påverkat besluten förlorade sin position under 1700-talet. Beslutsfattningen blev mer formell efter 1739 och bönderna fick exempelvis utökad makt i samband med prästvalen. Lindström drar slutsatsen att den lokala politiken därefter blev mer demokratisk, även om det fortsättningsvis var de manliga jordägarna som huvudsakligen stod för besluten.⁹⁴ Peter Aronsson visar i *Bönder gör politik* (1992) att sockenstämmans verksamhet utvidgades till att omfatta ett allt bredare spektrum av världsliga ärenden och att det var de jordägande sockenborna som deltog i beslutsfattningen där konsensusandan länge var rådande.⁹⁵

Sockenstämmans verksamhet och maktförhållandena har också studerats av bl.a. Panu Pulma i *Fattigvården i frihetstidens Finland* (1985) och Harald Gustafsson i *Sockenstugans politiska kultur* (1989). Alberto Tiscornias undersökning av den lokala självstyrelsen i tre socknar i Sverige 1800–

---

⁸⁷ Gustafsson 2009.

⁸⁸ Sennefelt 2003, 209, 211ff; Sennefelt 2006, 27–28, 32; Sennefelt 2010; Nordin 2009; Alm 2002.

⁸⁹ Winton 2006, 22–25, 69ff, 322.

⁹⁰ Jonasson 2013, 149.

⁹¹ Halila 1962, 573–574.

⁹² Se t.ex. Aronsson 1992; Lindström 2003.

⁹³ Österberg 1987, 329–332.

⁹⁴ Lindström 2003, 48, 88, 90–91, 112, 203ff.

⁹⁵ Aronsson 1992.

1880, *Statens, godsens eller böndernas socknar?* utkom 1992. Harald Gustafssons undersökning om hur den politiska kulturen inom sockenförvaltningen förändras på 1800-talet visar att den lokala förvaltningen i områden som ekonomiskt var längre utvecklade förändrades snabbare än lokalförvaltningen i agrart präglade områden. Gustafssons undersökning visar också konkret att sockenallmogen måste ansvara för, organisera och finansiera en ökande mängd ärenden som berörde hälso- och socialvården. När lokalförvaltningens betydelse ökade, ökade också centralmaktens intresse för att den lokala självstyrelsen var i kunniga händer. Gustafsson konstaterar att förvaltningen blev mer reglerad, men den blev också mer formell och elitistisk. Att genom lagstiftningen reglera den lokala förvaltningen ingick i den nationella integrationen, framhåller Gustafsson.⁹⁶

Alberto Tiscornia lyfter också fram elitiseringstendensen på 1800-talet. Finansiärerna, det vill säga jordägarna, blev mer benägna att försvara sina ståndpunkter inom den lokala beslutsfattningen. Detta tog sig uttryck exempelvis i att förvaltningen av spannmålsmagasinen anförtroddes godsägarna. Han hävdar dock att statsmaktens styrande hand inte sträckte sig ända till sockennivån. Varken centralmakten eller regionalförvaltningen kunde vara säker på att alla påbud blev åtlydda. Panu Pulma har konstaterat att kontakterna mellan de olika förvaltningsnivåerna var än mer komplicerade: konflikter uppstod även inom statsmaskineriet om hur besluten skulle verkställas i praktiken. Pulmas undersökning visar hur bondesamhället kunde påverka den politik som centralmakten bedrev och den praktiska tillämpningen av politiken. Han lyfter även fram hur den lokala och regionala förvaltningen. Det vill säga landshövdingen och bönderna, kunde samarbeta med varandra i frågor som berörde finansieringen av fattigvården och hur motsättningarna mellan regionalförvaltningen och centralförvaltningen ökade. Även riksdagen och länsförvaltningen kunde hamna på kollisionskurs: det förekom meningsskiljaktigheter om hur riksdagens beslut i praktiken skulle verkställas. Liksom Tiscornia lyfter Pulma upp samarbetet och även konflikterna mellan sockenstämman och länsstyrelsen. Den statliga kontrollen av sockenstämmornas verksamhet utövades av länsstyrelsen. Länsstyrelsen fastställde bland annat de stadgor som utarbetades av sockenstämman, och sockenstämmans beslut kunde överklagas hos länsstyrelsen.⁹⁷

Panu Pulma berör även kyrkoherdens och sockenbornas inbördes förhållande i sockenadministrationen, en inte ovidkommande diskussion för mina frågeställningar. Carin Bergströms doktorsavhandling *Lantprästen* (1995) tar upp kyrkoherdarnas roll som ordförande i sockenstämman och samarbetet med bondemenigheten. Kyrkoherden balanserade även mellan överheten och lokalsamhället. Bergström visar hur sockenstämmans utökade uppgifter avspeglade sig också i kyrkoherdarnas arbetsmängd under 1700-talet när nya ekonomiska och sociala frågor måste lösas.⁹⁸

Studiet av de politiska aktörerna har förskjutits från partierna till bönderna,⁹⁹ som även i min undersökning är centrala aktörer. Bönderna i 1700-talets Sverige hade representation i riksdagen och

---

⁹⁶ Gustafsson 1989, 39–40, 97–99.

⁹⁷ Tiscornia 1992, 173ff, 191–193; Pulma 1985, 202–204; Gustafsson 1989, 94–99.

⁹⁸ Bergström 1991, 106–108.

⁹⁹ Sennefelt 2010, 17–19 och där anförd litteratur.

de har tillmätts politisk tyngd och kraft. Riksdagsarbetet innebar både insyn i politiken och möjlighet till politisk aktivitet.¹⁰⁰ Kalle Bäck använder termerna makt och inflytande i sin analys av bondeoppositionen och -inflytandet under frihetstiden där han fokuserar på bondeståndets riksdagsarbete i näringspolitiska frågor.¹⁰¹

Huruvida den politiska aktiviteten hade inslag av konsensus eller konflikt, protest eller anpassning har intresserat forskarna. Allmogens participation i politiken har med Eva Österberg som ledande kraft studerats utgående från ett interaktionsperspektiv, att det pågick en dialog mellan överheten och undersåtarna. Den andra infallsvinkeln, maktstatsperspektivet, betonar däremot envägskommunikation i form av maktutövning och kontroll uppifrån ner.¹⁰² Jag begränsar min diskussion till den för denna avhandling mer relevanta interaktionstesen.

Interaktionsperspektivet har motiverat forskare, men den har också mött kritik.¹⁰³ Enligt Börje Harnesk har Österberg i sina studier visat att den svenska kronan måste förhandla och göra kompromisser med olika befolkningsgrupper särskilt under stormaktstiden för att legitimeras sin politik. I den politiska kulturen blev utöver riksdagen de lokala institutionerna, häradsrätten och sockenstämman, forum för interaktionen. Den politiska kulturen kan sammanfattningsvis ha handlat om konsensus och förhandlingar i stället för konflikt även om maktkonstellationen mellan styrande och styrda var klar. Österberg har sökt den svenska modellens rötter i 1500- och 1600-talens interaktionistiska politiska kultur.¹⁰⁴ Ett samhällskontrakt mellan undersåtar och överhet om vad som förväntades av de båda parterna har existerat, konstaterar Börje Harnesk, men han ifrågasätter begreppet interaktion och tolkningen, att den svenska modellens rötter, folkhemstanken och konsensustänkandet, finns i den tidigmoderna tiden. Även Bo Lindberg har sällat sig till kritikerna.¹⁰⁵

Nils Erik Villstrand för en väsentlig diskussion om böndernas politiska möjligheter och den svenska politiska kulturen 1500–1800 i Signums svenska kulturhistoria. Han anger sig vara anhängare av interaktionstesen och har i sin forskning visat hur bönderna använde sin möjlighet att påverka överheten. I riksdagsarbetet gav riksdagsbesvären en möjlighet att få ändring till stånd, suppliker till Kungl. Maj:t var en annan vedertagen kanal. Särskilda kommissioner som kronan utnämnde fungerade som informations- och delvis även som påverkningskanaler från lokalsamhället till centralmakten. Villstrand nämner även vardagsmotståndet, det vill säga att ohörsamma kallelser och utebli från exempelvis tingen, som politiska verktyg som stod till böndernas förfogande.¹⁰⁶

Våldet däremot var på tillbakagång. Villstrand har studerat lokalsamhällets protester och interaktionen mellan centralmakt och lokalsamhälle under 1600-talet. Han har konstaterat att tanken

---

¹⁰⁰ Villstrand 2011, 218; Villstrand 2005b, 119–120.

¹⁰¹ Bäck 1984, 10–11; Villstrand 1992, 13–14.

¹⁰² Villstrand 2005b, 119.

¹⁰³ Se Harnesk 2002, 78 not 1–3. En av de övriga kritikerna är Martin Linde som kritiserat konsensustolkningen. Se Linde 2000 och Linde 2009, 235.

¹⁰⁴ Harnesk 2002, 78–79.

¹⁰⁵ Lindberg 2003, 16.

¹⁰⁶ Villstrand 2005b, 119–121.

om uppror levde, men att det inom det svenska samhället inte fanns utrymme för uppror under 1600- och 1700-talen p.g.a. den starka kungamakten.¹⁰⁷ Karin Sennefelts studie om dalkarlarnas protester på 1740-talet visar dels att rikspolitik inte gjordes bara i Stockholm, dels att hot om uppror var något som makthavarna måste räkna med i den politiska aktivismens repertoar.¹⁰⁸ Dalarnas upprors-traditioner under 1700-talet har också diskuterats av Martin Linde. Uppfattningen om Dalarnas krigiskhet hör till den mytbildning som skedde kring Gustav Vasa, menar Linde. Han konstaterar att fysiskt våld mot överheten var sällsynt, men vardagsmotstånd förekom allmänt. De förtäckta protesterna, att utebli från uppbörsstämmer eller att försumma kronoskjutsarna, var lätta att bortförklara för att undvika straff, menar Linde.¹⁰⁹

Avgränsningar

Den kronologiska tidsramen för undersökningen av sockenskrivarna är 1721–1868, tidsperioden från stora nordiska krigets slut till mitten av 1800-talet då kommunalförvaltningen infördes. Begynnelseåret 1721 bildar ingen naturlig gräns. Sockenskrivare anställdes redan på 1600-talet enligt Gustav II Adolfs uppbörsförordning från 1624. Att undersökningen inleds med 1700-talet har att göra med källäget, även om det visat sig att det varit svårt att samla kompletta uppgifter om sockenskrivarna under första hälften av 1700-talet. Slutåret är en naturlig gräns eftersom den administrativa förändringen inom lokalförvaltning 1868 innebar att sockenskrivarinstitutionen officiellt upphörde. Den långa undersökningsperioden gör det möjligt att diskutera kontinuitet och förändring, om och hur sockenskrivarinstitutionen förändrades och hur den politiska kulturen utvecklades under närmare 150 år.

Forskningsområdet omfattar 17 socknar inom ett område som 1775 bildade Vasa län. Socknarna är norrifrån räknat kustsocknarna Lochteå, Kelviå, Karleby, Kronoby, Pedersöre, Nykarleby, Mustasaari (Korsholm), Malax, Närpes och Lappfjärd samt inlandssocknarna Vörå, Laihela, Lillkyro, Storkyro, Lappo och Ilmola. Från Närpes kyrkosocken avskildes Östermark kapell i slutet av 1700-talet, som också omfattas av undersökningen. Forskningsområdet består alltså av svenskspråkiga kustsocknar i städernas närhet och inlandssocknar där befolkningen talade finska och som geografiskt låg avlägset från kusten och städerna.

Valet av undersökningsområde och tidsperiod har motiverats av de österbottniska böndernas politiska aktivitet som skapade efterfrågan på förmedlare som kunde bistå i den skriftliga kommunikationen. Trots att Finland under den här aktuella tidsperioden först var den östra riksdelen i det svenska riket och efter 1809 en autonom del av det ryska kejsardömet var problematiken långt densamma för utövandet av allmogens politiska medborgarskap: i Finland talades två språk, varav

---

¹⁰⁷ Villstrand 1992; Villstrand 2005b, 118–119.

¹⁰⁸ Sennefelt 2001, 314.

¹⁰⁹ Linde 2009, 233–235.

svenskan var maktens språk. Detta språk gavs i en allt större omfattning en skriftlig form i kommunikationen mellan myndigheterna och folket såväl i rikspolitiken som på det lokala planet. Också i de vardagliga sammanhangen blev skriftliga dokument allt viktigare.

Sockenskrivarinstitutionen var starkt förankrad i Österbotten vilket motiverat också valet av underskningsområde även om källäget, främst bristen på tillgång till länsstyrelsens arkiv före 1852, försvårat forskningen.

Källor, metod och teori

Undersökningen bygger huvudsakligen på omfattande och systematisk genomgång av relevant källmaterial som bevaras på olika arkivinstitutioner. Rekryteringsstudiet bygger på uppgifterna i häradsrätternas protokoll vilka ingår i domsagornas arkiv och i sockenstämmoprotokollen som tillhör församlingsarkiven. Dessa källor innehåller uppgifter om valet av sockenskrivare och om personer som sökte tjänsterna och blev utnämnda till sockenskrivare.

Genomgången av tingsprotokoll under 1700-talet har delvis begränsats till de ting där jag på basis av uppgifterna i litteraturen har vetat att sockenskrivare valdes. Sockenskrivare och val av dem bygger alltså på litteratur- och källstudier. För de socknarna där uppgifter om sockenskrivare och val av dem saknats har genomgången av domböcker varit mer omfattande, men även stundom lönlös. Alla sockenskrivarval som förrättades i häradsrätten har nämligen inte blivit dokumenterade. Valärenden har tydligt ibland uteslutits såväl på 1600- som 1700-talet från tingsprotokollet eftersom valet underställdes landshövdingens godkännande. Sockenskrivarna och deras tjänsteår framgår av den sockenvisa förteckningen över sockenskrivare som finns som bilaga 1. Uppgifterna från Kronoby, Laihela och Nykarleby socknar är mest bristfälliga. Avbrott i skötseln av sockenskrivartjänsten förekom även i Ilmola, Lappo, Lillkyro, Malax, Mustasaari och Närpes socknar.

Uppgifter om rekryteringen av sockenskrivare från 1790-talet framåt kan finnas i sockenstämmo-protokollen. Sockenstämmo-protokollen har granskats systematiskt även från 1700-talet från hela forskningsområdet för analysen av sockenskrivarnas yrkesverksamhet. Uppgifterna om kompetenskraven och anställningsvillkoren bygger i stort på sockenstämmo-protokollen. De sockenstämmo-protokoll som är mikrofilmade kan läsas i digital form i arkivverkets digitalarkiv (<http://digi.narc.fi/digi>).¹¹⁰

Det har dock visat sig att inte heller sockenstämmo-protokollen innehåller uppgifter om alla sockenskrivarval. Därtill är sockenstämmo-protokollen sämre bevarade än domstolsprotokollen. I flera av de undersökta socknarna finns inga sockenstämmo-protokoll bevarade före mitten av 1700-talet.

Den största luckan i det källmaterial som berör sockenskrivare uppstod dock 1852 när Vasa stad brann. Länsstyrelsens arkiv blev då nästan totalförstört, vilket avsevärt försvårat undersökningen.

---

¹¹⁰ I notapparaten hänvisas endast till protokollets datum och paragraf.

Sockenskrivarvalen fastställdes av länsstyrelsen som också fungerade som besvärinstans. Landskansliets brevdiarier och ankomna brev, supplikdiarier och -akter samt utslagsböcker har kunnat användas endast för tidsperioden 1852–1868, alltså de sista årtiondena av den 147 år långa undersökningsperioden. I landskansliets arkiv ingår ansökningshandlingar, beslut om tillsättningar samt besvärshandlingar gällande utnämning av sockenskrivare.

Avsaknaden av länsstyrelsens arkiv har inneburit att uppgifterna om de sökande till sockenskrivartjänsterna och om sockenskrivarnas utnämning måste kompletteras med uppgifterna i andra källor. Tings- och sockenstämmoprotokollen har till en del kunnat kompensera förlusten av länsstyrelsens arkiv, men även andra källor, lokalhistorisk litteratur och olika ämbetsmänna- och skolmatriklar har bidragit med information om de personer som arbetade som sockenskrivare. Även den av Yrjö Kotivuori upprättade databasen över studenterna vid Helsingfors universitet 1640–1852 (www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli) har varit särskilt värdefull.

Kollektivbiografen över sockenskrivarna bygger på uppgifterna som är sammanställda i sockenskrivarmatrikeln (bilaga 2). Matrikeln innehåller utöver personuppgifterna data bl.a. om sockenskrivarnas utbildning, karriär, sociala och geografiska bakgrund samt familjemedlemmar. Matrikeluppgifter har sammanställts från de ovan nämnda källorna och litteraturen samt uppgifterna som kunnat sökas i databasen HisKi som Genealogiska Samfundet i Finland upprätthåller. I HisKi har inmatats uppgifter om döpta, vigda och döda som ingår i församlingarnas folkbokföringsarkiv. HisKi har bidragit med uppgifter om sockenskrivarnas, deras föräldrars, makors och barns födelse- och dödsdatum samt sociala bakgrund. Databasen HisKi är allmänt tillgänglig på webbadressen www.genealogia.fi.

Användningen av HisKi som primär källa i denna undersökning kräver en källkritisk kommentar. I den genealogiska forskningen poängteras att uppgifterna skall samlas in från originalkällor och att databasen HisKi är en sekundär källa, vars uppgifter bör jämföras med originalhandlingar. Inom ramen för denna undersökning har det dock av arbetsekonomiska skäl inte varit möjligt för mig att verifiera resultaten av HisKi-sökningar med församlingarnas folkbokföringsmaterial. Visserligen har uppgifterna kunnat jämföras med tidigare publicerade uppgifter, exempelvis Matti Waltas matrikel över ämbetsmännen vid länsstyrelsen. Även det att sockenskrivarna använde efternamn i stället för patronymikon har underlättat identifieringen av sockenskrivarna i HisKi. Utan HisKi skulle uppgifterna om exempelvis sockenskrivarnas föräldrar, fädernas sociala bakgrund, makor och barn varit mycket mer bristfälliga.

Eftersom en del av uppgifterna om sockenskrivare i denna undersökning baserar sig på uppgifterna i den lokalhistoriska litteraturen, måste även dess källvärde bedömas. Som redan konstaterats, har de österbottniska sockenskrivarna i många lokalhistoriker tillägnats ett eget kapitel. Jag har ingen orsak att ifrågasätta de uppgifter som anges i litteraturen eftersom lokalhistorikerna bygger på en bred genomgång av källor och författarna har därmed kunnat samla uppgifter om respektive sockens skrivare under forskningsarbetets gång. Här måste dock konstateras att källhänvisningarna ibland varit så översiktliga att det inte har varit möjligt att finna motsvarande

uppgifter i källorna. Den lokalhistoriska litteraturen idag har en högre vetenskaplig nivå än exempelvis under den första hälften av 1900-talet då en del av sockenhistorikerna kunde publiceras utan notapparat och källförteckningar. Min bedömning är att i den mån som mina slutsatser bygger på sekundära källor påverkar de inte negativt resultatens riktighet.

Sockenstämmoprotokollen är den viktigaste källan när sockenskrivarnas arbetsuppgifter och yrkesverksamhet inom lokalsamhället studeras. Sockenskrivarnas arbetsfält kartläggs även med hjälp av de arbetsbeskrivningar och -instruktioner som de försågs med och genom en djupanalys av tre olika sockenskrivares verksamhet. I den lokalhistoriska litteraturen har betonats sockenskrivarnas förberedande och verkställande roll inom sockenadministrationen, något som man lätt får en uppfattning om när man studerar sockenstämmoprotokoll. En granskning av de mikrofilmade skattelängderna från slutet av 1600-talet och början av 1700-talet har gjorts för att studera sockenskrivarnas medverkan vid beskattningen. Domböckerna kunde kasta mera ljus över sockenskrivarnas verksamhet, men en systematisk genomgång av detta omfattande källmaterial har inte kunnat utföras inom ramen för denna undersökning.

Äldre kommittéarkivet på Riksarkivet i Stockholm har bidragit med värdefull information om de österbottniska sockenskrivarnas arbetsuppgifter. Kommissionen i Västerbotten 1724–1725 (ÅK 126) undersökte sockenskrivarnas verksamhet i samband med att misstankar om tjänstefel riktades mot landshövding Grundel. I kommissionsarkivet ingår en utförlig beskrivning av de österbottniska sockenskrivarnas uppgifter i början av 1720-talet.

Vilken typ av privata skrivuppgifter sockenskrivarna förutsattes sköta framgår av arbetsinstruktionerna, men vad sockenskrivarna i praktiken gjorde kan studeras utgående från handlingarna i Malax sockenarkiv och sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunbergs arkiv. Dessa arkiv som bevaras på Vasa landsarkiv har genomgått systematiskt.

Malax sockenarkiv på 1,8 hyllmeter innehåller handlingar som sockenskrivarna, främst Anders Stefan Cloos, skapat och bevarat. En del av handlingarna tillhör egentligen Malax församlings arkiv. Arkivet innehåller nämligen sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll, men även avskrifter av hundratals bouppteckningar från åren 1777–1885 samt privaträttsliga handlingar såsom avskrifter av avtal, testamenten och egendomshandlingar.

Sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunbergs arkiv är inte heller rena privatarkiv utan i dem ingår mycket handlingar som de producerat vid skötseln av sina otaliga offentliga uppdrag. De har utöver sin egen bokföring också bevarat korrespondens och handlingar som uppstått i samband med de tjänste- och rättegångsärenden de skötte. Handlingarna omspänner åren 1757–1882 och de två sockenskrivarnas arkiv omfattar totalt 2,1 hyllmeter.

En kritisk kommentar gällande proveniensprincipen är på plats när det gäller sockenskrivarna Brunbergs arkiv. Brevet som ingår i arkivet är idag ordnade i alfabetisk ordning enligt avsändare eftersom det inte varit möjligt att återställa arkivets ursprungliga ordning. Brevet och de övriga handlingarna som uppstått i samband med bl.a. konkurs- eller rättegångsärenden är nu separerade och de har därmed förlorat en del av sitt informationsvärde. Anders Brunbergs korrespondens

omfattar 121 och Gustafs 498 ankomna brev. En alfabetisk förteckning över avsändare har uppgjorts på Vasa landsarkiv.

Sockenskrivarnas roll som skrivare har studerats även med hjälp av de bouppteckningar som ingår i domsagornas arkiv och i Malax sockenarkiv. Bouppteckningarna ger dels svar på frågan vilka yrken boupptecknarna representerade och dels information om hur de avlidna personernas samhällsstånd påverkade valet av boupptecknare. Bouppteckningarna har även bidragit med information om skrivkunnighetens utbredning under 1700- och 1800-talen.

Att bouppteckningar valts som källmaterial till en djupanalys beror på att de arkiverats som egna serier i domsagornas arkiv och därmed kan undersökas systematiskt. Bouppteckningar finns tillgängliga från hela undersökningsområdet, visserligen med många undantag. Exempelvis i Malax sockenarkiv ingår äldre bouppteckningar än i domsagans arkiv. Uppgifterna om bevarade bouppteckningar i de aktuella socknarna i denna undersökning framgår av tabell 11.

Bouppteckningsmaterialets representativitet har lyfts fram i den tidigare forskningen och den har inte heller förbigåtts här. Studiet av bouppteckningarna inleds med en källkritisk diskussion. Trots att bouppteckningar inte upprättats efter alla avlidna eller att de inte blivit bevarade, har endast ett urval av bouppteckningarna kunnat studeras. Urvalskriterierna presenteras i samband med analysen. Bouppteckningar som upprättades efter sockenskrivare har även använts för att skapa en bild av sockenskrivarnas förmögenhetsförhållanden.

Det har inte vållat större problem att bilda sig en uppfattning om sockenskrivarnas uppgifter inom den lokala administrationen ävenom det bör påpekas att domböckerna inte använts i den aktuella analysen. De privata skrivuppgifterna har även kunnat analyseras med hjälp av de handlingar som ingår i Malax sockenarkiv samt i Anders och Gustaf Brunbergs arkiv. Däremot har det varit svårare att finna relevant källmaterial för att studera sockenskrivarnas roll inom de politiska processerna mellan allmogen och statsmakten. Riksdagsbesvären var speciellt viktiga under frihetstiden då riksdagens betydelse var stor, men man vet att de upprättades av häradshövdingarna. Den andra kommunikationskanalen för allmogen var supplikerna som gav möjlighet att uttrycka missnöje om man upplevde att ens rättigheter trampats ner.¹¹¹ Majoriteten av supplikerna tillställdes dock landshövdingen. Det s.k. sollicitantplakatet från 1680 – en ny förordning med likadant innehåll utfärdades 1723 – förbjöd nämligen allmogen att gå till kungs om ärendet kunde avgöras på lägre nivå av landshövdingen eller domstolarna.¹¹²

Supplikerna som sändes till landshövdingen i Vasa län hade varit ett användbart källmaterial, men tyvärr har de bokstavligen gått upp i rök. Jag har varit tvungen att finna andra källor för att studera om och hur sockenskrivarna bidrog till interaktionen mellan statsmakten och allmogen i Österbotten.

Några av de äldre kommittéarkiven på Riksarkivet och Krigsarkivet i Stockholm har uppstått när österbottniska tvistefrågor löstes. Dessa kommittéarkiv, som valts som undersökningsmaterial, uppstod i samband med politiska frågor som hade stor betydelse för allmogen: utskrivningar till armén,

---

¹¹¹ Frohnert 1985, 250–251.

¹¹² Frohnert 1985, 251–252. Se även Jonsson 2005, 225.

inskränkningar i rätten till allmogeseglation och avigsidorna med salpeterstillverkningen. Valet av fallstudier har påverkats till en del av tillgången till lämpligt källmaterial, men även arbetsekonomiska skäl har spelat in. Några av de använda kommittéarkiven är dock rätt omfattande.

De fem fallstudierna, som används för att studera sockenskrivarnas roll i interaktionen mellan styrande och styrda, var alla viktiga politiska beslutsprocesser för bönderna. Införandet av det ständiga knekthållet i Österbotten i början av 1730-talet skapade ett massivt kommittéarkiv. I arkivet ingår tre protokollsband från roterings- och indelningskommissionens möten och ett band med inkomna skrivelser. Materialet omfattar över 10 000 sidor. Jag har gått genom de inkomna handlingarna för att reda ut vem som skrev handlingarna på de österbottniska böndernas vägnar. Bandet innehåller ett register som underlättat materialgenomgången. Även ett mindre äldre kommittéarkiv på Riksarkivet i Stockholm berör roteringsfrågan (ÄK 263). Detta arkiv som innehåller roteringskommissionens brev till Kungl. Maj:t har granskats i sin helhet.

Allmogens rätt till bondeseglation utreddes av kommissionen för Österbotten som tillsattes 1748. Utredningen skedde under möten som hölls i Vasa, Uleåborg, Gamlakarleby och Nykarleby. Vid dessa sammankomster fördes protokoll som finns inbundna i ett band. I kommissionens arkiv (ÄK 639) ingår även ett band med protokollsbilagor. Bilagorna är främst fullmakter för personer som skulle representera städernas borgerskap och allmogen, men bland dem finns även skrivelser som allmogens ombud och sockenborna lämnade in till utredningskommissionen. Bilagorna har undersökts systematiskt.

Salpeterstillverkningen var en högaktuell politisk och militärstrategisk fråga under 1700-talet. Salpeterproduktionen hade inletts redan på 1500-talet och produktionsorganisationen där allmogen länge deltog som råvaruleverantörer ledde till missnöjesyttringar. Riksdagsbesvären gällande salpeterstillverkningen har studerats nyligen av Thomas Kaiserfeld. Salpeterfrågan skapade många arkiv. Flera äldre kommittéarkiv på Riksarkivet i Stockholm har uppstått i samband med de utredningar salpeterstillverkningen föranledde (ÄK 299, 316, 320, 327A). Äldre kommittéarkivet ÄK 299 uppstod genom salpeterkommitténs verksamhet, som tillsattes 1783. Det består av några brev och promemorior som salpeterkommittén sände till Kungl. Maj:t. Äldre kommittéarkivet 320 – kommittén tillsattes 1797 – innehåller en del handlingar som berör Österbotten. Där ingår några skrivelser som sändes in från allmogen och landshövdingen samt krigs- och kammarkollegiets utlåtanden. Även skrivelser angående salpeterstillverkningen till Kungl. Maj:t (Sammansatta kollegier, Vol. 82b) har studerats och de brev som landshövdingarna skrev i frågan till Vasa hovrätt (serie Eag). Suppliker från Österbotten ingår även i svenska Riksarkivets ämnessamling.

Den fjärde fallstudien tangerar en annan typ av skrivbehov. År 1808 fick man i Österbotten söka ersättning för krigsskadorna som svenska och ryska trupper förorsakat. Ersättning kunde sökas på greve Friedrich Wilhelm von Buxhoevdens initiativ. Ansökningarna skulle lämnas in till häradsrätten för kontroll och godkännande varefter de sändes till Buxhoevdens kansli. De bildar en egen arkivserie (E) i Civilkansliet vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv som bevaras på Riksarkivet i Helsingfors. Handlingarna kan studeras i arkivverkets digitalarkiv. Inom ramen för denna under-

sökning har jag systematiskt undersökt alla skadeståndsansökningar från alla de socknar som undersökningen omfattar för att kunna analysera vem som skrev dessa dokument.

Källhänvisningarna till skadeståndsansökningarna som digitaliserats varierar. Materialet som digitaliserats saknar tillsvidare fast PID-hänvisning och det saknas även regler för hur man skall hänvisa till handlingarna i digitalarkivet. Vissa volymer av skadeståndsansökningarna har paginerats och då har jag hänvisat till volymens sidnummer. En del av dokumenten har däremot ingen sidonummering och i sådana fall har jag hänvisat till bildens nummer, vilket är det lättaste sättet att hitta det inskannade dokumentet.

Den femte fallstudien om rättegångarna mot de väckta i Nykarleby och Vörå i slutet av 1830-talet och början av 1840-talet bygger på tingsprotokoll i Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv och handlingar som lämnades in vid besvärsmgångarna till Vasa hovrätt och senatens justitiedepartement. Domsagans och Vasa hovrätts arkiv bevaras på Vasa landsarkiv, senatens arkiv finns på Riksarkivet i Helsingfors. Heikki Ylikangas har studerat dessa rättegångar i sin bok *Körttiläiset tuomiolla* (1979). I denna undersökning fokuseras på de bilagor som sändes in till rättsinstanserna. Analysen riktar sig med andra ord på vem allmogepersonerna anlätade att skriva behövliga dokument när de skulle försvara sig i domstolen.

Denna avhandling är grundforskning som baserar sig på genomläsning av ett omfattande källmaterial. Studiet av själva sockenskrivarinstitutionen, dess uppkomst, utveckling och anknytning till dokumentkulturen kan klassificeras som institutions- och kommunikationshistoria. För studiet av sockenskrivarna som yrkesgrupp tillämpas både kvantitativa och kvalitativa metoder. Dessa metoder används även för den socialhistoriska undersökningen av sockenskrivarnas karriär, familjer och deras sociala och ekonomiska ställning.

Att skapa sig en bild av sockenskrivarna utifrån matrikeluppgifterna som finns som bilaga 2 är inte möjligt utan kvantitativa metoder. Bilden av sockenskrivare som yrkes- och socialgrupp nyanseras med uppgifter om de enskilda sockenskrivarna. Utöver de kvalitativa och kvantitativa analyserna av källmaterialet har jag alltså tillämpat kollektivbiografi som metod för att beskriva sockenskrivarna som yrkes- och socialgrupp. Prosopografin har varit ett användbart sätt att identifiera sociala karakteristika som är gemensamma för en grupp ämbetsmän.¹¹³

Lawrence Stone har definierat prosopografin som en kollektiv analys av en persongrupps bakgrundsdata för att skapa en bild av en gruppen historiska aktörer.¹¹⁴ Undersökningspopulationens födelse- och dödsuppgifter, äktenskap och familj, social bakgrund, födelseort, utbildning, ekonomiska förhållanden, yrke och karriär studeras här för att skapa en bild inte av de olika individerna utan av sockenskrivarna som en yrkes- och socialgrupp.

Teoribegreppen possessiv och accessiv läs- och skrivkunnighet är elementära för min undersökning. Nils Erik Villstrand lanserade begreppen 1999 i den nordiska forskningen. Den egna

---

¹¹³ Se t.ex. Frohnert 1993; Gaunt 1975; Knudsen 2001.

¹¹⁴ Stone 1971, 46.

förmågan att läsa och skriva, det vill säga den possessiva läs- och skrivkunnigheten, vann terräng först under senare delen av 1800-talet. Allmogen kunde övervinna sin bristande läs- och skrivkunnighet och sina språksvårigheter genom att anlita förmedlare. Villstrand har understrukit att politikens förskriftligande inte på kort sikt ledde till att människorna lärde sig läsa och skriva även om dessa färdigheter var elementära för den politiska aktiviteten utan att den accessiva läs- och skrivkunnigheten blev central. Förmedlarna behärskade den politiska läs- och skrivkunnigheten som var viktig för att allmogen skulle kunna utöva sin politiska makt. Förmedlarna hade en nyckelposition för böndernas politiska handlingsmöjligheter, framhåller Villstrand.¹¹⁵

Även inom internationell forskning har den accessiva läs- och skrivkunnigheten uppmärksamats. R.A. Houston betecknar den accessiva läs- och skrivkunnigheten som ett seriöst alternativ. Tillgången till läs- och skrivkunniga personer innebar att de illitterata inte utestängdes från skriftligheten. Alla hade inte heller lika hög efterfrågan på läs- och skrivkunnighet, menar Houston. Ekonomiskt sett kunde det bli billigare för vanligt folk att anlita en kompetent skrivare än att lära sig färdigheter som sällan efterfrågades och som man inte kunde utveckla till en så hög nivå att de skulle ha garanterat socialt avancemang. Possessiv funktionell läs- och skrivkunnighet blev överflödigt om man hade tillgång till kunniga, juridiskt utbildade skrivare, fastslår Houston.¹¹⁶ Även David Vincent och Martyn Lyons tänker parallellt vad gäller tillgången till skrivare och nivån på skrivkompetens. Lyons konstaterar att förmedlare i den skriftliga kommunikationen alltid har funnits, både de som läst högt vad som står skrivet och de som formulerar det som blir sagt till en skrift.¹¹⁷ Pia Letto-Vanamo som studerat advokatinstitutionens uppkomst har dragit slutsatsen att skriftligheten skapade advokaterna och de i sin tur skriftligheten i samband med domstolsbehandlingen. Letto-Vanamo konstaterar att den skriftliga processen skapade en nisch för advokaternas verksamhet och de i sin tur bidrog att rättegångsprocesserna blev allt mer skriftliga redan under slutet av 1600-talet.¹¹⁸ Den accessiva läs- och skrivkunnighetens betydelse för både språkförståelse och kommunikation bildar en teoretisk ram för min undersökning.

För undvikande av begreppslig förvirring är här skäl att också redogöra för i vilket avseende jag talar om sockenskrivarna som tjänstemän, trots att de var förtroendevalda som var anställda inom socknen. Sockenskrivarna fick sin *tjänstefullmakt* av landshövdingen och de avlade en *tjänstæd*, eller åtminstone fanns det en ed som kunde sväras. Sockenskrivarna var trots detta varken ämbetsmän eller kronobetjänter även om deras utnämning legitimerades av kronans befallningshavare, de skulle sköta sitt arbete med heder, dygd och värdighet och åtnjuta samma personliga förtroende som förväntades av ämbetsmännen.¹¹⁹ Trots detta och eftersom det även i det källmaterial jag använt talas om sockenskrivartjänster, kommer jag i den följande presentationen att använda begreppet ”tjänst”

---

¹¹⁵ Villstrand 1999, 97; Villstrand 2011, 221; Kuvaja&Rantanen&Villstrand 2007, 68–73.

¹¹⁶ Houston 1990, 109–114.

¹¹⁷ Vincent 2000, 12, 16–17; Lyons 2010, 182–183. Lyons har introducerat termen ”delegated writing”, se Lyons 2014.

¹¹⁸ Letto-Vanamo 1989, 306–307.

¹¹⁹ Cavallin 2003, 18; Villstrand 2004, 746.

när jag talar om sockenskrivarnas anställningsförhållande. Ordet ”syssla” används också. Sockenskrivarna var ju sysslomän, dvs. personer som skötte andras ekonomiska och rättsliga angelägenheter.

Avhandlingens disposition

Avhandlingen inleds med analysen av ansöknings- och valprocessen. Valproceduren studeras som beslutsärende och politisk process där de olika aktörernas försök och möjligheter att påverka valresultatet är av särskilt intresse. Även kompetenskraven och anställningsvillkoren för sockenskrivarna studeras liksom intresset för tjänsten samt de sökandes yrkesbakgrund.

I kapitlet Sockenskrivarna som yrkes- och socialgrupp studeras uppgifterna om sockenskrivarnas yrke och ålder vid tjänstetillträdet, deras utbildning, geografiska härkomst och sociala bakgrund för att kunna skapa en kollektivbiografi. Kollektivbiografien nyanseras med de uppgifter om sockenskrivarnas karriär, sociala status och ekonomiska förhållanden som kunnat samlas in om de 154 personer som ingår i undersökningskohorten.

Sockenskrivarnas allmänna och privata arbetsuppgifter samt deras yrkesverksamhet diskuteras utgående från Gustaf II Adolfs uppborðsförordning och de arbetsbeskrivningar som är tillgängliga från 1720-talet och 1800-talet. Hur den långt forskriftligade politiska kulturen i kombination med bristande läs- och skrivkunighet skapade en nisch för sockenskrivare studeras samt i vilken mån vardagslivet krävde dokument. Ett punktstudium av tre olika sockenskrivares verksamhet under senare delen av 1700-talet och under 1800-talet avslutar kapitlet.

Kapitlet om sockenskrivarna som boupptecknare inleds med en källkritisk diskussion. Boupptecknarna under 1700- och 1800-talen studeras separat för att jag skall kunna jämföra mina resultat med den undersökning Saini Laurikkala gjort om boupptecknarna i Egentliga Finland. Hur arbetet med bouppteckningar som gjordes efter ståndspersoner, bönder och obesuttna fördelade sig mellan de olika boupptecknarna under de två seklen studeras likaså separat. Kapitlet avslutas med en kvalitativ analys av bouppteckningarna.

I det sista kapitlet studeras sockenskrivarnas roll i kommunikationen mellan bönderna och de olika förvaltningsnivåerna i samband med fem olika politiska processer. Samtidigt kommer även gränserna för sockenskrivarnas verksamhet och kompetens att diskuteras samt deras betydelse att analyseras.

I varje kapitel ingår en sammanfattning och avhandlingen avslutas med ett sammanfattande kapitel där forskningsresultaten knyts ihop.

I avhandlingen ingår en förteckning över tabellerna. Bilaga 1 är en sockenvis kronologisk förteckning över sockenskrivarna som undersökningen omfattar. I bilaga 2 presenteras sockenskrivarna och deras personalia, yrkesverksamhet och tilläggsuppgifter.

REKRYTERINGEN AV SOCKENSKRIVARE

Det fanns tydligen inget fastställt regelverk för hur sockenskrivarvalet skulle ske, men valet framskred i teorin på följande sätt: efter att sockenborna fattat beslut om att den vakanta tjänsten skulle besättas, lediganslogs den. När ansökningarna kommit in och ansökningstiden gått ut, sammankallades allmogen till valförrättningen. Före det officiella valet kunde byborna diskutera valet på sina sammankomster. Landshövdingen fastställde valresultatet och utfärdade en fullmakt för den nya sockenskrivaren. Såväl de sökande som sockenborna hade rätt att besvara sig hos landshövdingen, som hade rätt att underkänna valet och returnera ärendet till ny behandling.¹²⁰

Rekryteringen av sockenskrivare var en mångfacetterad process som studeras här dels som en anställningsprocess, dels som en beslutsprocess där den lokala politiska kulturen tog sig uttryck. Analysen inleds med studiet av ansökningsprocessen, varefter själva valförrättningen diskuteras. Till sist studeras de formella och informella aktörernas agerande vid sockenskrivarvalen samt kompetenskraven och intresset för de vakanta tjänsterna.

Som redan konstaterats har det varit svårt i brist på källor att undersöka valprocessen. Tingsprotokollen från 1600-talet och 1700-talet innehåller inte alltid uppgifter om sockenskrivarvalen och alla sockenstämmoprotokoll, ifall mötet överhuvudtaget dokumenterades, har inte blivit bevarade. Ärendet kunde uteslutas ur protokollet eftersom det hemställdes landshövdingen. Inte heller de bevarade sockenstämmoprotokollen ger alla gånger information om de sökande. Exempelvis i Laihela 1823 antecknades i protokollet att församlingen informerats om vilka som sökt tjänsten, men de sökandes namn protokollfördes inte. Om sockenskrivarvalet i Mustasaari 1825 vittnar endast en vallängd som användes vid omröstningen.¹²¹ I länsstyrelsens i Vasa arkiv finns ansökningar till sockenskrivartjänsterna först fr.o.m. 1852.

Ansökningsprocessen

Hur valprocessen skulle sättas igång dokumenterades på 1800-talet i sockenskrivarinstruktionerna och praxisen var tydligen densamma på 1700-talet. Vakanserna kungjordes från predikstolen under

---

¹²⁰ Se t.ex. Protokoll fört i Laihela socken 7.9.1823, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1813–1846, IICa:2, Laihela församlings arkiv, Laihela församling; Sockenstämmoprotokoll 29.3.1819, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1818–1819, Ca:7, Malax sockenarkiv, VLA; Instruktion för sockenskrivaren i Lappo socken af Wasa län, upprättad år 1854, BD 23/360 Präster, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1854, Eaa:24, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

¹²¹ Protokoll hållet vid sockenskrivarvalet 7.9.1823 § 2, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1813–1846, IICa:2, Laihela församlings arkiv, Laihela församling; Vallängd över sockenskrivarvalet i Mustasaari 22.1.1825, Korsholms församlings arkiv.

1700-talet, och samma massmedium användes också på 1800-talet. Elisabeth Reuterswärd har konstaterat att de allmänna kungörelserna var en vital kanal ännu länge under 1800-talet.¹²²

Kungörelserna hade sedan tidigt 1600-tal fungerat som en effektiv muntlig informationskanal, men kunskapen om den vakanta sockenskrivartjänsten nådde inte alltid ut. I Laihela söktes tjänsten endast av en person på hösten 1854, men Laihelaborna ansåg att det var onödigt att sätta in en annons i tidningen och den enda sökanden, länsman Lindbohm, valdes enhälligt till sockenskrivare.¹²³ Tidningspressen var ett kompletterande element i informationsspridningen vid mitten av 1800-talet i en del av de österbottniska socknarna. Fördelen med tidningsannonserna var att de kunde nå vidare än kungörelserna i hemsocknens kyrkor. Åtminstone Östermark- och Mustasaariborna utannonserade de vakanta sockenskrivartjänsterna vid mitten av 1800-talet i tidningar.¹²⁴ När sockenskrivartjänsten i Ilmola lediganslogs i Finlands Allmänna Tidning i oktober 1856 lockade den 21 sökande från bl.a. Kuopio, Åbo och Tavastehus. Det stora intresset berodde eventuellt på att av annonsen framgick att årslönen uppgick till omkring 50 tunnor råg.¹²⁵

Ansökningstidens längd varierade. I Mustasaari var den kortaste ansökningstiden åtta dagar, den längsta en och en halv månad. I Östermark 1843 hade ansökningstiden varit två månader.¹²⁶ I Lappo och Vörå stadgade sockenskrivarinstruktionerna att ansökningstiden var 56 dagar.¹²⁷ I Nykarleby hade man 1820 beslutat om en ännu längre ansökningstid, tre månader.¹²⁸

Ansökningarna lästes upp på valmötet och vid behov tolkades de till finska.¹²⁹ De sökandes meriter refererades endast undantagsvis i tings- och sockenstämmoprotokollen. Detta kan bero på att kandidaterna, såsom häradshövding Henrik Sundell, inte nämnde ett enda ord om sin kompetens eller sina meriter.¹³⁰ Klockarsonen Anders Brunberg i Pedersöre var ytterst kortfattad i sin ansökan 1810: "Wid Sockneskrifvare Sysslans besättande i Pedersö, anmäler jag mig som en Sökande."¹³¹ Brunbergs intresseanmälan visar tydligt att han ansåg sig vara väl känd inom hela socknen.

---

¹²² Se t.ex. Sockenstämmoprotokoll 5.3.1820 § 2, Nykarleby församlings arkiv; Kungörelser 12.1.1861, Inkomna kungörelser från myndigheter och privata personer 1818–1895, IIEf:16, Östermark församlings arkiv, VLA; Reuterswärd 2001, 291.

¹²³ Sockenstämmoprotokoll 19.11.1854 § 7, Kyrkoräds-, kapellstämmo- samt sockenstämmoprotokoll m.m., IICa:3, Laihela församlings arkiv, Laihela församling.

¹²⁴ Sockenstämmoprotokoll 14.6.1848 § 1, 18.5.1857 § 5, 30.1.1868 § 3, Korsholms församlings arkiv; Wasa Tidning 22.4.1843, s. 4; Ilmarinen 27.5.1848, s. 4; Vasabladet 16.5.1857, s. 4 och 7.12.1867, s. 3.

¹²⁵ Protokoll hållet vid sockenskrivarvalet i Ilmola 1.2.1857, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1857, Eaa:57, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Finlands Allmänna Tidning 29.10.1856, s. 4.

¹²⁶ Sockenstämmoprotokoll 17.10.1813 § 1, Korsholms församlings arkiv; Wasa Tidning 22.4.1843, s. 4; Ilmarinen 27.5.1848, s. 4; Vasabladet 16.5.1857, s. 4 och 7.12.1867, s. 3.

¹²⁷ Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Instruktion till sockenskrivaren i Lappo socken 1854, Inkomna handlingar Dnr 23/360 1854 Präster, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1854, Eaa:24, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

¹²⁸ Sockenstämmoprotokoll 5.3.1820 § 2, Nykarleby församlings arkiv.

¹²⁹ Ansökningshandlingar till sockenskrivartjänsten som lästes upp på sockenstämman i Mustasaari 17.10.1813, Korsholms församlings arkiv.

¹³⁰ Sockenstämmoprotokoll 1.7.1816 § 8, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1804–1821, IBA:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

¹³¹ Åkerblom 1950b, 674.

År 1857 fastslogs vid sockenstämman i Mustasaari att ansökningarna skulle innehålla meritförteckningar och andra intyg.¹³² Det var vanligt att de sökande bifogade ett ämbetsbevis, avskrifter av skolbetyg, utnämningbrev, arbetsintyg och rekommendationsbrev samt eventuella andra dokument som bestyrkte kompetensen. För den som inte hade gått i skola kunde prästen intyga att den sökande kunde läsa, skriva och räkna.¹³³

Ian F. McNeely konstaterar att under senare hälften av 1700-talet var rekommendationsbrev viktiga när skrivare anställdes i hertigdömet Württemberg, men i början av 1800-talet hade de förlorat sin betydelse i den officiella tillsättningsprocessen. Rekommendationsbrevens marginalisering innebar enligt honom att skrivarnas karriär förbands med den statliga byråkratin i stället för det lokala samhället som tidigare rekryterat dem. Valet av tyska skrivare formaliserades redan i början av 1800-talet. De tjänster som tillsattes 1809 söktes med ansökningsformulär.¹³⁴

De österbottniska sockenskrivarnas ansökningshandlingar återspeglade ännu vid mitten av 1800-talet det faktum att de anställdes av sockengemenskapen, inte av myndigheter. Muntliga ansökningar kunde beaktas och de bekanta sökandena kunde endast hänvisa till sin tjänstgöring såsom Carl Henrik Hagman gjorde när han sökte sockenskrivartjänsten i Ilmola 1857:¹³⁵

Högärevärdige och Höglärde Herr Kontrakts Prost, Filosofie Doktor och Ordens Ledamot! Till nu ledigvarande Sockneskrifvare tjensten i Ilmola Pastorat får ödmjukast jag anmäla mig såsom sökande. Känd af såväl Länestyrelsen som Socknemännen får jag endast åberopa att jag bestridit berörda tjenst ifrån September månads början 1846. till 1849. års utgång samt varit ordinarie Sockneskrifvare i Lappjärvi Socken ifrån 1848. års början till utgången af år 1851., hvarunder jag jemväl förvaltat Låne magasinerna uti Ilmola och Lappjärvi Moderkyrko församlingar. Borgen för Socknekassa uppbörden förbehåller jag mig få innan valet inlemna. Framhärdar med djup vördnad Högärevärdige och Höglärde Herr Kontrakts Prosten och Ordens Ledamotens Ödmjukaste tjenare, C.H. Hagman

Det framgår av Hagmans ansökan att han skulle lämna in en borgensskrift. Sockenskrivarna förvaltrade socknens medel och samlade in olika avgifter från sockenborna. Genom att kräva en garantiförbindelse garanterade socknen sig för de ekonomiska förluster som kunde uppstå om sockenskrivaren förskingrade medel som han uppbar.¹³⁶ Borgensförbindelser krävdes också av andra

---

¹³² Sockenstämmoprotokoll 13.7.1857 § 2, Korsholms församlings arkiv; Vasabladet 16.5.1857, s. 4.

¹³³ Se t.ex. akten BD 14/378 1857, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev BD 361–385 1857, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1857, Eaa:57, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 22.10.1843 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

¹³⁴ McNeely 2003, 137.

¹³⁵ Muntliga ansökningar se t.ex. sockenstämmoprotokoll 17.3.1815 § 1, Närpes församlings arkiv; Akten BD 14/378 1857, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev BD 361–385 1857, Eaa:57, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

¹³⁶ I Storkyro granskades 1816 räkenskaperna efter den avlidne sockenskrivaren Johan Stolpe. I sockenkassan fanns ett underskott på över 20 riksdaler. Stolpes änka lovade återbetala skulden för att undvika rättegång. Sockenstämmoprotokoll 25.8.1816 § 3, Storkyro församlings arkiv.

personer som hade ekonomiskt ansvar, såsom kronans uppbördsmän och kyrkvårdar.¹³⁷ Bestämmelser om borgen ingick också i sockenskrivarinstruktionerna.¹³⁸ I Lappo krävde man redan 1819 att den nyvalde sockenskrivaren hade borgesmän och i Nykarleby var man 1820 tveksam om en ansökan utan borgen överhuvudtaget kunde beaktas. I Mustasaari beslöt man 1857 att ansökningar som saknade borgensförbindelse inte beaktades.¹³⁹

Ansökningsprocessen vid sockenskrivarvalen under såväl 1700-talet som 1800-talet visar tydliga tecken på formalisering, även om variationer förekom i hur tjänsten lediganslogs, hur lång ansökningstiden var och hur ansökningarna var formulerade.

Valprocessen

I Österbotten valdes sockenskrivare på häradstingen fram till slutet av 1700-talet. Tinget var det officiella forum där bland annat sockenhantverkare, olika synemän och representanterna till de valmöten på vilka bondeståndets riksdagsmän valdes, utsågs.¹⁴⁰ På 1790-talet förflyttades sockenskrivarvalen till sockenstämman, som blivit den viktigaste arenan för lokal politik.

Valprocessen väcker flera frågor: Hade mötesforum där valet skedde betydelse för böndernas möjlighet att påverka slutresultatet? Vilka var de som fattade besluten? Hur många personer deltog i valmötena? Eftersträvande man kollektiva, enhetliga beslut eller accepterade man majoritetsbeslut? Förekom det omröstningar och vem i så fall hade rätt att rösta och hur bestämdes rösttalet? I vilken mån påverkade det allmänna sättet att fatta beslut på tingen och sockenstämmorna valet av sockenskrivare?

Bsluten på tingen fattades officiellt av häradshövdingen och nämndemännen, vilka representerade hela tingsmenigheten, men allmogen hade både rättighet och skyldighet att närvara och den hade också rätt att yttra sig. Närvaron vid valförrättningen var viktig eftersom man ansåg att besluten band endast dem som fattat dem.¹⁴¹ Följande exempel illustrerar hur sockenskrivarvalet kunde ske på tingen.

Anställning av ny sockenskrivare aktualiserades på sommaren 1733 i Närpes, när sockenskrivare

---

¹³⁷ Frohnert 1993, 59; Kyrkostämmoprotokoll daterat kyndelmässodagen i februari 1800 och kyrkorådsprotokoll 5.3.1809 § 1, Alahärmä församlings arkiv; Kapellstämmoprotokoll 11.5.1820 § 1, Esse församlings arkiv.

¹³⁸ Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 19.3.1854 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

¹³⁹ Sockenstämmoprotokoll 7.12.1818 § 2, 30.12.1819 § 7, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 1.7.1820, Nykarleby församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 13.7.1857 § 2, Korsholms församlings arkiv. Se även Sockenstämmoprotokoll 7.12.1818 § 2, 30.12.1819 § 7 och 1.6.1830, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 26.3.1843, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 10.1.1821, Malax församlings arkiv; Wasa Tidning 22.4.1843, s. 4.

¹⁴⁰ Frohnert 1985, 230–231; Alanen 1948, 413; Soikkanen 1966, 18.

¹⁴¹ Soikkanen 1966, 9–10.

Mikael Westberg uppsade sin tjänst strax innan han dog. Valet bereddes i samråd med kyrkoherden i sockenstugan varefter landshövdingen underrättades att avskedade fältväbel Gustaf Frimodig kunde utnämnas. Landshövdingen återställde dock ärendet till häradsrätten.¹⁴²

Ärendet visade sig vara långt ifrån avgjort. Under handläggningen på hösttinget 1733 anmälde nämligen både kassören Olof Calleen från Kristinestad och länsmannen Olof Lillienberg i Närpes sitt intresse för tjänsten. Calleen hade redan gjort ett kontrakt om skötseln av sockenskrivartjänsten med Westberg i januari 1733 som bönderna samtyckt till. Lillienberg i sin tur ansåg att han borde utnämnas eftersom han skött Westbergs uppgifter under hans sjukdom och efter hans död.

Utöver Frimodig fanns det således ytterligare två intressenter till tjänsten. Häradsrätten lät var och en av de närvarande sockenborna säga sin åsikt. Tre bönder från Östermark kapell önskade att en person som kunde finska skulle väljas, men de namngav ingen. Fem bönder understödde Frimodig och fem Calleen, men Lillienberg fick 65 röster. Nämndemännen och majoriteten av de närvarande bönderna röstade alltså på länsmannen. Rätten informerades om att även de hemmavarande byamännen enhälligt understödde Lillienbergs val, vilket de meddelat i ett samråd. Därmed hade häradsrätten gjort sitt. Slutresultatet var inte ett enhälligt utlåtande utan ett röstningsresultat, där majoritetens åsikt tydligt kom fram. Häradsrätten hemställde därefter ärendet till landshövdingens avgörande.

Detta exempel, som ytterligare kommer att redas ut längre fram, visar att ärendet hade förberetts såväl i sockenstugan i kyrkoherdens närvaro som i ett samråd byamännen emellan. Förberedande, inofficiella diskussioner fördes tydligen i sockenstugan före ärendet togs upp på tinget. Från Malax finns en uppgift från 1819, att valet bereddes på ett välbesökt byaråd.¹⁴³

På tinget i Närpes 1733 deltog närmare 80 bönder inklusive nämndemännen samt kyrkoherden. Att alla sockenbor personligen deltog i valet var viktigt. På vintertinget i Malax 1762 bordlades sockenskrivarvalet eftersom endast få personer var på plats. Trots att nämndemännen meddelade att Övermalaxborna hade sinsemellan överlagt om valet, ansåg de närvarande solfborna att alla sockenbor borde vara på plats när man fattade beslut i ärendet.¹⁴⁴

Vid tingen konstaterade man vanligtvis vem eller vilka som anmält sitt intresse för sockenskrivarsysslan. Kunde man ena sig om den som skulle bli sockenskrivare gavs han ett protokollsutdrag som skulle visas upp för landshövdingen. Om menigsskiljaktigheter uppstod kunde man skrida till omröstning. Om valet inte kunde förrättas exempelvis på grund av för låg närvaroprocent, bordlades ärendet. Man kan alltså utgå ifrån att sockenborna på tingen åminstone i teorin kunde göra sin åsikt gällande också när det gällde valet av sockenskrivare.

Att var och en blev tillfrågad på tinget i Närpes 1733 var inte någon tillfällighet. Från och med 1730-talet tillämpades omröstning vid prästvalen i församlingarna. Endast hemmansägarna innehade

---

¹⁴² Närpes höstting 1733, s. 1123–1127, ES 2101, VLA om inget annat anges.

¹⁴³ Sockenstämmoprotokoll 29.3.1819, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1818–1819, Ca:7, Malax sockenarkiv, VLA.

¹⁴⁴ Malax vinterting 1762 § 46, fol. 387v, UK 1264, VLA.

rösträtt vid prästval och rösterna graderades efter mantalens storlek.¹⁴⁵ Omröstningar förekom även vid sockenskrivarvalet i Mustasaari 1766 och 1771 samt i Lochteå 1791. Inga röstlängder finns dock bevarade från dessa val.¹⁴⁶

På 1790-talet blev sockenstämman beslutsarenan där sockenskrivare valdes. Sockenstämmans verksamhet och beslutsfattning har de senaste åren intresserat flera forskare.¹⁴⁷ Det är dock svårt att säga hur många sockenbor som i allmänhet deltog i sockenstämmorna. Bestämmelsen att ingen skulle få utebli från sockenstämman utan lagligt skäl ingick i prästprivilegierna, men bestämmelserna om vilka som kunde närvara vid sockenstämmorna var något otydliga. Prästprivilegierna från 1650 talade allmänt om församlingsmedlemmarna eller deras fullmäktige, det vill säga kyrkvårdar och sexmän, men 1723 års prästprivilegier nämnde sockenmännen. I prästval fick endast hemmansägarna delta efter 1731. I praktiken blev det allmänt att jordägare och ståndspersoner deltog i stämmorna särskilt under 1700-talet.¹⁴⁸ Enligt Peter Aronsson kunde en sockenstämma, där endast prästen, sexmännen och kyrkvårdarna var på plats, fatta beslut i början av 1700-talet, men kring 1780 kunde sockenstämman inte besluta om ärendena utan allmogens närvaro.¹⁴⁹

Carin Bergström har anmärkt att sockenstämmoprotokollen tigger om vilka som deltog i stämmorna, det vill säga att man inte antecknade de närvarandes namn. Detta stämmer överens med mina iakttagelser. Hon konstaterar även att innan omröstningar lönade det sig för de mindre bemedlade sockenborna att delta i stämmorna, men när voteringen togs i bruk förlorade de sin makt vilket ledde till att stämmorna elitiserades.¹⁵⁰

Aulis J. Alanen konstaterar i Ilmola sockens historia att lantbrukssällskapets medlemmar utgjorde eliten i socknen. På sällskapets möten förbereddes ärenden som togs upp på sockenstämman. Eftersom sällskapets medlemmar representerade de förmögnaste hemmanen godkändes förslagen oftast på sockenstämman.¹⁵¹ Alanens konstaterande stöder antagandet att de förmögnaste bönderna deltog mest aktivt i beslutsfattandet i socknarna, vilket är förklarligt eftersom de även tilldelades de största summorna när avgifterna fördelades mellan hemmansägarna.

När sockenstämman i slutet av 1700-talet alltmer blev en offentlighetsrättslig institution och dess beslut blev bindande för alla, avskaffades närvarotvånget. Författningen från 1817 fastställde att besluten var giltiga när mötet hade sammankallats lagenligt oberoende hur många som hade hörsammat möteskallelsen.¹⁵² Men exempelvis i Malax 1819 kontrollerades noga att alla sockenbor var representerade vid sockenskrivarvalet antingen i egen person eller genom ombud. I Östermark 1816

---

¹⁴⁵ Lindström 2003, 90.

¹⁴⁶ Mustasaari vinterting 1766 § 95, UK 1269, VLA; Mustasaari vinterting 1771 § 5, UK 1275, VLA; Lochteå vinterting 1791 § 6, hösting 1791 § 1, Lochteå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1788–1793, C3a:10, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

¹⁴⁷ Se t.ex. Bergström 1991; Aronsson 1992; Lindström 2003.

¹⁴⁸ Soikkanen 1966, 45–46; Lindström 2003, 90.

¹⁴⁹ Aronsson 1992, 141, 143.

¹⁵⁰ Bergström 1991, 112.

¹⁵¹ Alanen 1953, 535.

¹⁵² Aronsson 1992, 145–146; Bergström 1991, 112.

konstaterades att kungörelsen om sockenskrivarvalet hade sänts för Pörtombornas kännedom, men att ingen hade hörsammat kallelsen. Man beslöt att förrätta valet trots att de var frånvarande.¹⁵³ Sockenskrivarvalet i Kelviå 1820 bordlades däremot eftersom kapellborna inte var närvarande vid valmötet.¹⁵⁴

Tanken att besluten gällde även frånvarande rotade sig långsamt, vilket framgår av följande exempel. I juli 1857 skrev sockenskrivaren G.A. Ekholm i Östermark möteskallelsen till en sockenstämma. Kyrkoherden Kumlin tillade egenhändigt en anmärkning till kallelsen: "De frånvarande få åtnöjas med närvarandes beslut."¹⁵⁵

Resolutionen på prästerskapets allmänna besvär vid 1731 års riksdag fick följer också för beslutsfattandet på sockenstämman. Såsom nämnts, skulle majoritetens åsikt avgöra omröstningens resultat vid prästval.¹⁵⁶ Denna praxis togs även i bruk på sockenstämman. En kunglig resolution från 1759 stadgade att sockenstämman kunde fatta beslut med enkel majoritet.¹⁵⁷

Sockenskrivarvalet hade avgjorts med omröstning på sockenstämman i Storkyro 1765, men omröstningarna blev vanligare på 1800-talet.¹⁵⁸ Man behövde dock inte alltid rösta. Exempelvis i Mustasaari socken valdes på 1840- och 1850-talen tre sockenskrivare efter varandra med enhälliga beslut.¹⁵⁹ I Nykarleby socken hade sockenskrivartjänsten 1820 sökts av nio personer och även den tionde ansökningen, som inkommit efter ansökningstidens utgång, beaktades. Valet förrättades mellan tre av sökandena.¹⁶⁰ Att röstningen skedde mellan tre kandidater var en direkt efterrapning av proceduren vid prästval. Enligt resolutionen på prästerskapets besvär 1731 hade församlingsborna vid prästvalen möjlighet att rösta endast på de tre kandidater som stiftsledningen utsett.¹⁶¹

Exempelvis i Nykarleby, Östermark och Malax graderades rösträtten enligt jordegendomen, men i Lappo stadgade sockenskrivarinstruktionen ännu 1854 att omröstningen skulle ske efter röktaal och att alla som bodde på hemmanet hade rösträtt samt att varje röst var lika.¹⁶² Guvernören upphävde detta

---

¹⁵³ Sockenstämmoprotokoll 1.7.1816 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1804–1821, IBA:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

¹⁵⁴ Sockenstämmoprotokoll 27.12.1820 § 4, Kelviå församlings arkiv.

¹⁵⁵ Kungörelser 18.7.1857, Inkomna kungörelser från myndigheter och privata personer 1818–1895, IIEf:16, Östermark församlings arkiv, VLA.

¹⁵⁶ Bergström 1991, 111; Lindström 2003, 25–26.

¹⁵⁷ Soikkanen 1966, 46; Lappo sockenskrivarinstruktion, Inkomna brev Dnr 23/360 1854, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1854, Eaa:24, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 1.7.1816 § 6, 7, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1804–1821, IBA:1, Sockenstämmoprotokoll 26.3.1843, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

¹⁵⁸ Sockenstämmoprotokoll 30.6.1765, Storkyro församlings arkiv.

¹⁵⁹ Sockenstämmoprotokoll 14.6.1848 § 1, 7.6.1856 § 1, 13.7.1857 § 2, Korsholms församlings arkiv.

¹⁶⁰ Sockenstämmoprotokoll 18.6.1820 § 2 och 3, Nykarleby församlings arkiv.

¹⁶¹ Lindström 2003, 89.

¹⁶² Sockenstämmoprotokoll 18.6.1820 § 3, Nykarleby församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 1.7.1816 § 6–7, Socken- och kyrkostämmornas protokoll 1804–1821, IBA:1, Östermark församlings arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 29.3.1819, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1818–1819, Ca:7, Malax sockenarkiv, VLA; Lappo sockenskrivarinstruktion, Inkomna brev Dnr 23/360 1854, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1854, Eaa:24, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

först 1862. Han konstaterade i sitt utslag att rösterna måste graderas efter mantalet såsom det var vanligt vid kommunala val.¹⁶³

Alla behövde inte vara personligen närvarande på mötet. Enligt prästprivilegierna kunde sockenmännen utse ombud som sina representanter. Särskilt vanligt var detta i arealmässigt stora församlingar. De långa avstånden bidrog till att man skickade en representant till mötet som framförde den gemensamma ståndpunkten i en särskild fråga. Ett ombud måste ha en skriftlig fullmakt, och utan den fick han inte delta i beslutsfattandet.¹⁶⁴

Valdeltagandet kan studeras med hjälp av vallängden från Mustasaari 1825. Den upptar 36 sidor eftersom alla hemmansägare och gårdarnas mantal i socknens 36 byar räknades upp. Längden upptog utöver bönderna även landbönder och änkor som förestod hemmanet samt ståndspersoner. Exempelvis i Björköby innehades tio av de 38 hemmanen av kvinnor och i Karperö sex av 34. I Staversby förestod kvinnorna sju av de 15 hemmanen. Om kvinnorna hade deltagit i möten där ärendet diskuterats och fullmakterna undertecknades är ovisst. Enda kvinnan som med säkerhet röstade var Ulrika Widbäck från Staversby. Hon var änka efter sockenskrivare Jakob Widbäck.¹⁶⁵

Till själva valmötet i Mustasaari hade anlänt något över 50 personer så röstningen skedde främst med fullmakter. Från de flesta byarna deltog endast en eller två bönder. Exempelvis från Replot och Björköby deltog ingen, men både från Södra och Norra Vallgrund byar deltog en person i valmötet. Besvärliga kommunikationer hindrade tydligen ett mer mangrant mötesdeltagande. Från Västervik, Singsby, Helsingby och Vikby deltog däremot fyra bönder per by och från Kvevlax sex personer. Av ståndspersonerna deltog endast kammarrådet J. Grönberg, handelsmannen Jakob Calamnius och kyrkoherden Henrik Snellman i valet.

Kvinnornas valdeltagande belyses också av den fullmakt som Solborna lämnade in vid sockenskrivarvalet i Malax 1819. Den hade skrivits på byastämman. Sammanlagt 93 bönder, en bondhustru och en bondänka hade ristat sina bomärken under fullmakten som upptog totalt 116 namn. Därmed hade över fyra femtedelar av hemmansägarna i byn tagit ställning till frågan. I förteckningen omnämndes ytterligare en bondänka som inte hade undertecknat fullmakten.¹⁶⁶

Änkor som förestod hemmanet hade rätt att närvara vid sockenstämman och delta i omröstningar, men även gifta kvinnor har kunnat konstateras delta i mötena. Vid det sockenskrivarval som hölls i Östermark den 1 juli 1816 representerade nämligen fyra bondhustrur sina män. Kvinnorna saknade fullmakter, men de fick rösta i valet. En bondänka som var frånvarande hade befullmäktigat en bonde att rösta på hennes vägnar.¹⁶⁷

---

¹⁶³ Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1862, s. 2191–2192, DbA:25, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

¹⁶⁴ Rantatupa 1987, 452–455, 457; Soikkanen 1966, 45–46; Frohnert 1985, 194. Se även Sockenstämmaprotokoll 1.7.1816 § 1, Socken- och kyrkostämmornas protokoll 1804–1821, IBA:1, Östermark församlings arkiv, VLA; Kapellstämmaprotokoll 1.7.1849 § 1, Jalasjärvi församlings arkiv.

¹⁶⁵ Vallängd över sockenskrivarvalet i Mustasaari 22.1.1825, Korsholms församlings arkiv.

¹⁶⁶ Sockenstämmaprotokoll 29.3.1819, Socken- och kyrkostämmaprotokoll 1818–1819, Ca:7, Malax sockenarkiv, VLA.

¹⁶⁷ Frohnert 1985, 237; Sockenstämmaprotokoll 1.7.1816 § 1, Socken- och kyrkostämmornas protokoll 1804–1821, IBA:1,

Östermarkbomas beslut vid detta val var speciellt. Det var sällsynt att någon fick rösta utan skriftlig fullmakt – vid samma val diskuterades äktheten av en fullmakt – och anmärkningsvärt är att hustrur representerade sina frånvarande män. Detta var dock inte helt ovanligt. Också vid sockenskrivarvalet i Lappo 1854 röstade två bondänkor och en inhyseskvinna vid valet. Ytterligare sex änkor var röstberättigade, men de deltog i röstningen genom manliga ombud.¹⁶⁸

Peter Lindström har konstaterat att änkor – det var främst änkorna som var i besittning av hemman – deltog i prästvalen i lika stor utsträckning som männen efter 1731, men att de oftast röstade genom ombud. Lindström drar slutsatsen att kvinnliga hemmansägare inte hade samma utrymme till sitt förfogande som männen i den lokala politiska kulturen, men konstaterar att det kunde vara annorlunda på sockenstämman, även om han tvivlar på det.¹⁶⁹

Bondhustrur, bondänkor och till och med en obesutten kvinna var personligen närvarande på sockenstämmor i Österbotten på 1800-talet när sockenskrivarval förrättades. Bondänkorna kunde också anlita manliga ombud som röstade på deras vägnar i sockenskrivarval. Några generella slutsatser om kvinnornas deltagande i beslutsfattningen på stämmorna i Österbotten kan inte dras utgående av dessa enstaka exempel.

Sockenskrivarvalen visar att den lokala politiska kulturen i de österbottniska socknarna under 1700-talet och under första hälften av 1800-talet var mycket likartad och formbunden. Opinionsbildningen skedde på informella möten, på byråden och på själva valmötet. Deltagaraktiviteten kunde vara hög på dessa möten. Ett brett deltagande i valmötet var önskvärt och enhälliga beslut eftersträvades, men på såväl ting som sockenstämmor måste man stundom ordna omröstningar för att få fram majoritetens åsikt. Sättet att gradera rösterna efter mantal vid sockenskrivarvalen ökade de rikare böndernas tyngd i beslutsfattandet, men det gick även att få fram ett beslut utan någon omröstning.

Vilka av sockenborna som deltog i sockenskrivarvalen är det svårt att dra några generella slutsatser om. Vallängderna och antalet röster som gavs vid sockenskrivarvalen under 1800-talet visar att valet intresserade hemmansägarna, men att valdeltagandet ofta skedde genom ombud. Detsamma gäller de röstberättigade kvinnornas valdeltagande, även om jag kunnat konstatera att hustrur kunde företräda sina män på sockenstämmor och att hustrur och änkor även personligen deltog i valmötena.

Aktörerna vid sockenskrivarvalen

Var sockenbornas rätt att välja sockenskrivare en sanning med modifikation? De formella aktörernas

---

Östermark församlings arkiv, VLA.

¹⁶⁸ Lappo sockenstämmoprotokoll 8.10.1854 § 4–5, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, CIIa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

¹⁶⁹ Lindström 2003, 183–184, 187–188. Lindström hänvisar även till liknande forskningsresultat som Rose-marie Fiebranz och Åsa Karlsson Sjögren kommit till.

– allmogen, kyrkoherden och landshövdingen – agerande vid sockenskrivarvalen ställs här under luppen. Gled makten ur böndernas händer när valet av sockenskrivare i slutet av 1700-talet förflyttades från tinget till sockenstämman som leddes av församlingens kyrkoherde? Vem av de formella aktörerna fick sista ordet? Var det allmogen på tingen, sockenborna eller kyrkoherden på sockenstämman eller den utnämmande myndigheten, landshövdingen/guvernören som skulle godkänna valet, ge tjänstefullmakt åt den nyvalda sockenskrivaren och som även fungerade som besvärinstans?

Här kommer även, i den mån som källaget tillåter – inga diskussionsprotokoll fördes och individuella ställningstaganden protokollfördes sällan om de alls förekom – de informella aktörernas, särskilt de avgående sockenskrivarnas, benägenhet att påverka sockenskrivarvalet att diskuteras. I vilken mån sockenskrivarnas änkor och döttrar samt personer som hörde till lokalsamhällets elit kunde påverka vem som valdes till ny sockenskrivare skall även diskuteras.

Allmogen

Valet av sockenskrivare skulle ske med böndernas samtycke, men detta kan låta som en formalitet när man läser tingsprotokollet från Storkyro 1765. Sockenborna tillfrågades nämligen om de ville anställa en sockenskrivare strax innan valet förrättades.¹⁷⁰ Det hade ju varit mer logiskt att ställa frågan innan tjänsten utlystes, men det var juridiskt viktigt att dokumentera att bönderna förband sig att avlöna sockenskrivaren. Alltid behövde man dock inte fråga böndernas åsikt. När en ny sockenskrivare i Pedersöre 1744 skulle väljas inlämnades till häradsrätten en skrivelse där över 70 bönder anhöll om att borgaren Johan Carlander från Uleåborg skulle utses till sockenskrivare.¹⁷¹

I protokollen kan man visserligen läsa att besättandet av tjänsten inte alltid var en självklarhet. Valet av Johan Carlander förrättades i god sämja, men när sysslan 1775 blev vakant efter Carlanders son Josef – denne hade efterträtt sin far 1756 – gick Pedersörebornas åsikter isär och valet blev uppskjutet till vintertinget 1776, då tingsallmogen var beredd på att välja sockenskrivare eftersom den inte ansåg sig kunna klara sig utan skrivhjälp.¹⁷²

Man kan märka att böndernas uppfattning om hur oumbärlig en sockenskrivare var började förändras på 1800-talet. I Lappfjärd socken 1829 ansåg Sidebyborna och Ömossaborna att sockenskrivaren var obehövlig – man hade ju klarat sig redan i två år utan skrivare. De var dock i minoritet och man beslöt att utse en ny sockenskrivare. Det dröjde dock till 1838 innan tjänsten blev besatt.¹⁷³ Även i Närpes var man oenig om behovet av sockenskrivare 1839. Saken avgjordes med omröstning.

---

¹⁷⁰ Sockenstämmoprotokoll 30.6.1765, Storkyro församlings arkiv.

¹⁷¹ Åkerblom 1950b, 671–672.

¹⁷² Pedersöre höstting 1775 § 17, Pedersöre tingslags konceptprotokoll 1774–1775, C4a:10 och Pedersöre vinterting 1776 § 18, Pedersöre tingslags konceptprotokoll 1776–1778, C4a:11, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

¹⁷³ Sockenstämmoprotokoll 30.12.1829 § 1, Lappfjärds församlings arkiv.

Majoriteten av Närpesborna understödde valet av en ny sockenskrivare, men som kompromiss beslöt man halvera årslönen till en halv kappe spannmål av vart hemman.¹⁷⁴ Att lönen sjönk minskade säkerligen inte sockenskrivarens uppgifter.

För de bönder som bodde långt ifrån kyrkoby var det svårare att utnyttja sockenskrivarens tjänster, och följaktligen kunde de ha svårt att inse varför man skulle avlöna en dylik syssloman.¹⁷⁵ Motsatsen mellan centrum och periferi gav sig därmed till känna också i lokalsamhället. I de stora församlingarna såsom Lappo uppstod det lätt lokala intressekonflikter, både när det gällde att fatta beslut om att tjänsten skulle besättas och vem som skulle vara den lämpligaste personen att sköta den. Meningskiljaktigheter kunde uppstå mellan byarna när man ville driva genom valet av den egna, bekanta kandidaten. Denna synpunkt var vanlig också i prästvalen. Att prästen smälte in i församlingen ansågs vara en meriterande faktor och detsamma gällde tydligen också sockenskrivaren.¹⁷⁶

Motviljan att anställa en ny sockenskrivare kunde även botten i att bönderna hade blivit besvikna på sin sockenskrivare. Kelviåbornas missnöje hade uppstått under den tid de delat sockenskrivare med Karleby socken. Efter 1793 fanns det ingen sockenskrivare i Kelviå, men behovet av en ny sockenskrivare diskuterades vid några tillfällen, dock utan att det ledde till något annat resultat än att tjänsten förblev vakant.¹⁷⁷

Det verkar som missnöjet hade bättre grogrund i de arealmässigt stora socknarna. Ett sätt att motverka polarisering hade varit att avlöna flera sockenskrivare. Ett sådant alternativ diskuterades i Lappo storsocken på kyrkoherde Chydenius intitiv 1853. Sockenborna var dock inte mogna för förslaget. Härmäborna meddelade tvärtom att de inte ville ha någon skrivare alls.¹⁷⁸

Uppgifterna om sockenskrivarvalen visar att allmogen i Österbotten aktivt deltog i tillsättningsprocessen. Vallängderna gör det möjligt att i viss mån undersöka allmogens valdeltagande och agerande. Tydliga viljeytringar i samband med sockenskrivarvalen har dokumenteras redan från första hälften av 1700-talet. Bönderna i Närpes gick 1733 mot kyrkoherdens förslag i häradsrätten, de kunde även agera genom att sända en skrivelse till häradsrätten där de framförde stödet till sin kandidat såsom de gjorde i Pedersöre 1744 och de kunde argumentera för och emot förslagen på sammanträden. Sockenborna kunde antingen anställa eller låta bli att anställa sockenskrivare och därmed utövade de sin rättighet de fått stadfäst i uppborädsförordningen. Men hur påverkades de i sitt beslutsfattande av de övriga aktörernas agerande?

---

¹⁷⁴ Sockenstämmoprotokoll 4.12.1839 § 2, Närpes församlings arkiv.

¹⁷⁵ Se t.ex. sockenstämmoprotokoll 30.12.1829 § 1, Lappfjärds församlings arkiv; Luukko 1983, 141.

¹⁷⁶ Lindström 2003, 48.

¹⁷⁷ Sockenstämmoprotokoll 9.3.1817 § 2, 27.12.1820 § 4, Kelviå församlings arkiv.

¹⁷⁸ Sockenstämmoprotokoll 17.7.1853 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

Sockenskrivarna

Sockenskrivarna skötte i många fall sin tjänst ända till sin död, men det förekom att de föreslog vem som skulle efterträda dem. Ville sockenskrivaren slippa sin syssla kunde han göra som sockenskrivare Anders Lööf i Vörå 1733 och ge förslag på en duktig efterträdare. Lööf som även var häradssockenskrivare hade inte tid att sköta båda tjänsterna, och han rekommenderade att prästsonen Samuel Jachaeus skulle väljas i hans ställe. Tingsallmogen, nämnden och länsmannen godkände Lööfs förslag.¹⁷⁹ Likaså i Lappfjärd godkände tingsallmogen 1786 enhälligt sockenskrivare Jakob Holmlunds skrivelse där han initierade att stadsnotarien Isak Reinhold Hasselblatt från Kristinestad skulle efterträda honom.¹⁸⁰

K.V. Åkerblom skriver i Lappfjärds historia att överenskommelsen mellan Holmlund och Hasselblatt stred mot allmogens rätt att välja sockenskrivare. Avtalet godkändes i sedvanlig ordning på tinget och jag har svårt att omfatta tolkningen att allmogens självbestämmanderätt blev inskränkt. Hur som helst verkar lappfjärdsborna varit nöjda med Holmlunds omdöme: Hasselblatt skötte sockenskrivarsysslan i 26 år, ända till sin död.¹⁸¹

Även i Malax utsågs länsmannen Erik Udd till sockenskrivare på Arvid Stefan Cloos förslag 1811 eftersom den sjuklige Cloos inte längre kunde sköta socknens affärer.¹⁸² Att sockenskrivaren föreslog en duktig vikarie, som i praktiken blev hans efterträdare, kan tolkas som att han visade omsorg om sockenborna och tog ansvar för att uppgifterna blev skötta. I praktiken påverkade dock såväl Lööf, Holmlund som Cloos valet av sin efterträdare.

Sockenskrivarnas inblandning godkändes även annorstädes. Johan Carlander anhöll skriftligt på hösttinget 1756 i Karleby socken att han skulle få överlåta tjänsten åt sin son Josef av hälsoskäl och hög ålder; han var nästan 60 år gammal. Förslaget godkändes enhälligt. I tingsprotokollet antecknades att Josef skulle anställas på samma villkor som sin far, och att detta skulle garantera sockenskrivare Johan Carlander ekonomiskt stöd under hans ålderdom. Tjänsten gick i detta fall i arv, något som var vanligt också för länsmanstjänsterna. I Carlanders fall innebar arrangemanget även ett slags sytningsavtal. Sockenborna visade liknande hänsyn och respekt för den avlidna kyrkoherden genom att änkan kunde bo kvar på prästgården.¹⁸³

Försök till liknande sytningsarrangemang förekom även i andra socknar. Enligt det avtal som sockenskrivaren Mikael Westberg i Närpes 1733 hade gjort med kassören Olof Callen i Kristinestad skulle Westberg årligen få en tunna spannmål, en kappe salt och en tobaksrulle för att han skötte sockenskrivarens arbetsuppgifter. Calleen blev dock inte utnämnd till Westbergs efterträdare.¹⁸⁴

Inte heller det avtal som sockenskrivaren Elias Bäck i Malax hade gjort med carta sigillata ombuds-

---

¹⁷⁹ Vörå vinterting 1731, s. 55–56, Vörå höstting 1733, s. 711–712, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1731–1736, C6a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

¹⁸⁰ Lappfjärd vinterting 1786 § 38, UK 1290, VLA.

¹⁸¹ Åkerblom 1938, 261–262.

¹⁸² Sockenstämmoprotokoll 28.3.1811, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1807–1811, Ca:3, Malax sockenarkiv, VLA.

¹⁸³ Karleby höstting 1756 § 51, fol. 1083v–1084, UK 1253, VLA; Lindström 2003, 129, 131.

¹⁸⁴ Närpes ordinarie häradssting 1733, s. 1123–1127, ES 2101, VLA.

mannen Johan Eklund godkändes på vintertinget 1762. Bäck, som då redan var över 80 år gammal, ville överlåta tjänsten till Eklund på det villkor att han fick behålla full lön till sin död. Vid samma möte framförde f.d. länsmannen Daniel Ström, som även var Bäckes måg, att det var han som borde utses till sockenskrivare eftersom han hjälpt sin svärfar med skrivarbeten redan i flera års tid. Ärendet bordlades eftersom så få sockenbor var på plats. Bäck ville några år senare överlåta sockenskrivarssyslan till Ström, men inte heller detta avtal godkändes av allmogen.¹⁸⁵

Även Vöråborna gjorde det tydligt att de själva valde sockenskrivare. Den sjuklige sockenskrivaren Johan Widbäcker ville nämligen på vintertinget 1782 överlåta tjänsten till sin måg, skrivaren Johan Berg, med det förbehållet att han själv skulle inneha sysslan under sin livstid och att Berg efter hans död skulle underhålla hans änka. Förslaget godkändes inte utan bönderna konstaterade att efter Widbäckers död skulle de välja den person till sockenskrivare som de hade det största förtroendet för, ifall de då ansåg att det var nödvändigt att återbesätta tjänsten.¹⁸⁶

Anteckningarna i tings- och sockenstämmoprotokollen om att sockenskrivaren ville påverka valet av sin efterträdare är sällsynta. Alla sockenskrivarval är dock inte dokumenterade. De ovannämnda exemplen visar att allmogen inte nödvändigtvis accepterade direkta tjänsteförslag eller sytningsavtal, även om vissa sockenskrivare var mer lyckosamma i detta avseende. De få exemplen som jag kunnat finna i källorna tyder på att sockenskrivarna sällan valde att formellt påverka det förestående valet. Det informella och indirekta inflytandet var kanske mer allmänt, men därom tiger källorna.

Kyrkoherdarna

Sockenskrivarvalen aktualiserar arenan och balansförhållandet för lokal politik, sockenstämman. K.H. Johansson poängterar att kyrkoherden och ståndspersonerna dominerade på sockenstämman, men han konstaterar att de ändå måste ha rättat sig efter allmogen. Pär Frohnert framhåller däremot att man måste utreda *i vilken grad* prästen och ståndspersonerna dominerat sockenstämman.¹⁸⁷ Panu Pulma för sin del ser inget motsatsförhållande mellan prästerskapet och lokalsamhället, utan han hävdar att det ännu på 1700-talet fanns ett lojalitetsförhållande mellan sockenborna och prästerna. Ifall prästämbetet i en församling gick i släkten kunde prästens och församlingens intressen sammanfalla.¹⁸⁸ Carin Bergströms doktorsavhandling *Lantprästen* (1995) tar upp kyrkoherdarnas roll som ordförande i sockenstämman och samarbetet med bondemenigheten. Kyrkoherden balanserade även mellan överheten och lokalsamhället.¹⁸⁹

Allmogen var inte heller en enhetlig samhällsgrupp. Peter Aronsson underskriver inte den äldre

---

¹⁸⁵ Malax vinterting 1762 § 46, fol. 387–388, UK 1264, VLA; Malax vinterting 1767 § 3, fol. 4, UK 1271, VLA.

¹⁸⁶ Vörå vinterting 1782 § 34, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1781–1783, C6a:11, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

¹⁸⁷ Johansson 1937, 125; Frohnert 1985, 238.

¹⁸⁸ Pulma 1985, 36.

¹⁸⁹ Bergström 1991, 106108.

forskningens syn att sockenstämman var ett demokratiskt forum. I sockenstämmorna deltog inte alla sockenbor utan stämmorna dominerades av bönderna. Carin Bergström har visat att innan röstning blev vanligt på sockenstämmorna måste kyrkoherdarna använda sin övertalningsförmåga för att få till stånd de enhälliga besluten. Omröstningar gav ett snabbare resultat, men innebar samtidigt att kyrkoherdens möjlighet att styra beslutsfattningen minskade när rösträtten var graderad enligt jordinnehavet.¹⁹⁰

I ett utpräglat bondesamhälle som Österbotten var det främst kyrkoherdens och allmogens åsikter som vägdes mot varandra. Kyrkoherden var en central figur i tillsättningsprocessen, men särskilt själva valet samt diskussionen om de sökandes lämplighet och kompetens gav tillfälle för kyrkoherdarna att utöva sin makt.

Jag har dock kunnat finna endast ett exempel där kyrkoherden på tinget aktivt påverkade valresultatet. Kyrkoherden Henrik Johan Carlborg försökte styra valet av sockenskrivare såväl formellt som informellt i Närpes 1733. Det var troligen Carlborg som såg till att kyrkvårdarna besökte landshövdingen i avsikt att påskynda utnämningen efter att valet diskuterats i sockenstugan. Carlborg hade eventuellt utövat påtryckning, eftersom bönderna i ett senare rådslag ändrade sin åsikt. På hösttinget 1733 underrättade kyrkoherden Henrik Johan Carlborg att han i sockenstugan föreslagit att man valde Gustaf Frimodig ”af wählmening för almogen och til dess bästa”.

Frimodig var kyrkoherdens favorit och de två andra som sökt tjänsten förklarade han vara odugliga. Kassören Olof Calleen drack för mycket och länsmannen Olof Lilienberg hade redan flera tjänster och var därtill inkompetent: han kunde varken skriva, räkna eller tala finska. Frimodig fick inte böndernas breda stöd i häradsrätten, men landshövdingen utnämnde ändå honom till sockenskrivare.¹⁹¹

Särskilt kyrkoherdens rösttal och kompetensbedömningen har visat sig vara konfliktämnen. I oktober 1854 förrättades sockenskrivarval i Lappo mellan fem sökande. Före omröstningen beslöts att kyrkoherdens röst, såsom det brukade, skulle uppgå till en tredjedel av rösterna. F.d. kronolänsmannen i Kauhava Nils Edvard Rahm fick majoriteten av rösterna, troligen röstade även kyrkoherden på honom. Men kyrkoherdens rösttal ledde till besvär. Guvernören underkände valet. Ett nytt val odnades i augusti 1855, och då erhöll Rahm 158 och Jernstedt 159 röster.¹⁹²

Rahm, som nu förlorade valet med minsta möjliga marginal, besvärade sig igen hos guvernören och kom att dra det längsta strået i den utdragna processen. Rahms röstsaldo ökade med ett när guvernören konstaterade att en bondes röst för hans andra hemman i efterskott skulle räknas Rahm till godo. Eftersom rösterna därefter fördelade sig lika, skulle den mest kompetenta väljas, beslöt guvernören. Han ansåg att Rahm var ”vida mera fallen och lämplig” till sockenskrivare än Jernstedt. Eftersom majoriteten av sockenborna i sina besvär önskade välja Rahm och även kyrkoherden

---

¹⁹⁰ Bergström 1991, 111–112; Aronsson 1992, 32, 306–308.

¹⁹¹ Närpes höstting 1733, s. 1124, ES 2101, VLA.

¹⁹² Sockenstämmoprotokoll 19.3.1854 § 1, 8.10.1854 § 2–6, 3.12.1854 § 1 och 1.7.1855 § 1, Sockenstämmoprotokoll 12.8.1855 § 1, 4, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, CIIa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

understött honom, förordnade guvernören Rahm till sockenskrivare i Lappo.¹⁹³

Kyrkoherdens rätt att rösta och hans rösttal ledde till kyrkoherdens besvär när ny sockenskrivare skulle väljas efter Rahms död 1862. Vaccinatör J.H. Jernstedt, som även nu sökt tjänsten och fått mest röster, anförde bl.a. följande i sin förklaring till guvernören för Vasa län:¹⁹⁴

Å kyrkoherden Pet. Chr. Chydenii anförda besvär öfver sednast hållna sockneskrifvare val i Lappo Pastorat, får allerödmjukast jag till affordrad förklaring afgifva: Alldenstund sockneskrifvaretjensten är en komunal syssla och icke någon kyrklig befattning, så bör väl kyrkoherden härvid icke ega någon embetsröst, utan endast rösta för sitt innehafvande kyrkoherdebohl i likhet med socknens öfrige lägenhetsinnehafvare...

Chydenius hade i sitt besvär konstaterat att han vid klockareval ägde hälften av rösterna och att han även vid sockenskrivarvalet borde ha fler röster än en. Han hade inte funnit några stadganden om pastors rösträtt vid sockenskrivarval, men ansåg att kyrkoherden borde ha om inte en tredjedel av rösterna så åtminstone en fjärdedel av dem "om någon duglig och lämplig Sockneskrifvare skall erhållas".¹⁹⁵ Uttalandet säger rätt mycket om kyrkoherde Chydenius syn på sina församlingsmedlemmars förmåga att utse kompetent sockenskrivare. I kyrkoherde Chydenius uttalande kom också tydligt fram hans syn på sockenskrivarsysslans natur och kyrkoherdens rätt att delta i valet.

Guvernören konstaterade i sitt utslag att rösterna i Lappo inte borde ha räknats så att en rök hade en röst utan de borde ha graderats efter hemmanens mantal som vid kommunala val. Valresultatet upphävdes och ett nytt val måste förrättas.¹⁹⁶

Kyrkoherdens rätt att bedöma de sökandes kompetens fastställdes exempelvis i sockenskrivarinstruktionen i Vörå, men den skapade en konflikt i Östermark. Bakgrunden till konflikten var att Östermark hade blivit kapellförsamling i Närpes socken 1795 med det förbehållet att Närpes och Östermark pastorat fortsättningsvis skulle anses vara en socken i alla ekonomiska frågor. Kyrkoherde Abraham Cajanus' agerande vid sockenskrivarvalet 1815 kan ha berott på att Östermarkborna inte respekterade denna kyrkliga överenskommelse.¹⁹⁷ Sockenskrivarvalet i juli 1815 bordlades nämligen när Cajanus påpekade att man först borde anhålla hos landshövdingen om tillstånd att få välja en egen sockenskrivare i Östermark. Tillståndet erhöles i februari 1816. Därmed hade Östermarkborna tagit

---

¹⁹³ Sockenstämmoprotokoll 7.10.1855 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, CIIa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Kapellstämmoprotokoll 30.9.1855 § 1, Kauhava församlings arkiv; Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1856, s. 16–17, Db:a:8, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

¹⁹⁴ Inkomna handlingar Dnr 16/332 1862, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1862, Eaa:118, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

¹⁹⁵ Se föregående not.

¹⁹⁶ Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1862, s. 2191–2192, Db:a:25 och Besvärsskrivelse dat. 14.8.1862, Inkomna brev Dnr 16/332 1862, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1862, Eaa:118, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

¹⁹⁷ Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 17.3.1815 § 1, Närpes församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 5.12.1813 § 3, 12.3.1815 § 1, Socken- och kyrkostämmornas protokoll 1804–1821, IB:a:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

sin första delseger i kampen om en egen sockenskrivare, men att vinna hela matchen visade sig vara svårare.

Sockenskrivarvalet förrättades i juli 1816 mellan fyra personer. Vice stadsnotarien M.W. Hasselblatt lovade i sin ansökan att föra rediga sockenstämmoprotokoll och expediera protokollsutdrag, vilket retade kyrkoherde Cajanus. Han anmärkte att han förbehöll sig rätten att skriva protokollen och expediera utdrag ur dem när han så ville. I omröstningen fick sexmannen och bondsonen Nils Högbloom mest röster, även om han i sin ansökan medgivit att hans språk- och skrivkunnighet var bristfällig. Kyrkoherden motsatte sig inte att Högbloom valdes. Samarbetet med sexmannen hade troligen löpt väl, men kyrkoherden förutsatte att Högbloom hade ett biträde vid alla möten, vilket accepterades av såväl Högbloom som bönderna. Tydligt var prästen ändå inte så intresserad av att själv föra protokoll på mötena! När valprotokollet efter fjorton dagar skulle justeras meddelade en del av bönderna att de som röstat på Hasselblatt inte var nöjda med att Högbloom valts och att de avsåg att besvara sig hos länsstyrelsen för att få ändring i beslutet.¹⁹⁸

Landshövdingens resolution, som daterats 9.8.1816, utmynnade i att man skulle verkställa ett nytt val eftersom Högbloom, som trots att han fick mest röster i valet, var mindre kompetent än de övriga aspiranterna. Landshövdingen gav i sitt beslut kyrkoherden rätt att göra kompetensbedömningen, en rätt som Abraham Cajanus inte var sen att utnyttja.

Ett nytt val arrangerades i februari 1817. Antalet sökande till sockenskrivartjänsten hade nu minskat till tre. Efter att ansökningshandlingarna hade lästs upp på finska upplyste kyrkoherde Cajanus sockenborna om de sökandes kompetens. Kyrkoherden framförde sin bedömning på finska, och sekreteraren antecknade hans ord i protokollet på svenska. Vice stadsnotarien M.W. Hasselblatt var enligt Cajanus i alla avseenden kompetent. F.d. kronolänsmannen och brofogden Johan Ingström däremot blev inkompetentförklarad av flera skäl: han kunde inte finska, han hade inte lovat flytta till socknen, han var en trög och långsam skrivare och de dokument som Cajanus sett Ingström skriva var orediga. Dessutom hade Ingström blivit flera gånger avskedad från sina tjänster.

Om fanjunkaren, kronolänsmannen C.H. Juthman fällde kyrkoherden en mycket positiv bedömning. Han berättade att han hade önskat att sockenborna skulle ha valt Juthman till sockenskrivare redan 1815, men nu var han sockenskrivare i Närpes och eftersom Östermarkborna ville ha en egen skrivare, kunde Juthman inte väljas.

Kyrkoherden konstaterade att man inte kunde ordna en omröstning eftersom man hade endast en kompetent sökande, men att sockenmännen enhälligt kunde utse Hasselblatt till sockenskrivare. Flera personer förklarade då att de inte ville välja Hasselblatt, men slutligen kunde man ena sig om att anställa honom på viss tid. En del av sockenborna uttryckte sitt missnöje över att det ordinarie valet igen blev uppskjutet. Kyrkoherde Cajanus svarade att hans uppgift endast var att bedöma de sökandes kompetens och att det var sockenmännens uppgift att se till att man hade tillräckligt med kompetenta sökande. Mötet hade varit stökigt och Cajanus ville ha infört i protokollet att han hade blivit illa

---

¹⁹⁸ Sockenstämmoprotokoll 9.7.1815 § 4 och 1.7.1816 § 1, 8, Socken- och kyrkostämmornas protokoll 1804–1821, IBA:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

bemött under mötesförhandlingarna.¹⁹⁹

Samarbetet mellan kyrkoherden och Östermarkborna löpte inte friktionsfritt och Hasselblatt i sin tur lämnade tjänsten i Östermark redan 1819 sedan han blivit vald till den mer lukrativa sockenskrivartjänsten i Lappo.²⁰⁰

Landshövdingens beslut från 1816 att kyrkoherden har rätt att bedöma de sökandes kompetens tillämpades också vid sockenskrivarvalet i Östermark 1843. Då bedömdes två av de tre sökande vara kompetenta, men eftersom sockenborna inte enhälligt kunde välja en av dem blev sysslan obesatt och kyrkoherde Kumlin åtog sig att tillfälligt sköta skrivuppgifterna.²⁰¹ Alla tre sökande hade också haft borgesmän. Fyra skattebönder i Ilmola socken hade gått i borgen för tingsskrivare Fredrik Malmberg "för fullgörandet af de skyldigheter en sockneskrifware inom Östermark Pastorat åligger fullgöra". Huvudsaken i borgensskriften, det ekonomiska ansvaret för allmänna medel, hade utelämnats. Kumlin ansåg att bönderna, som endast kunde rista sina bomärken, hade kunnat anses tillförlitliga när det gällde att gå i borgen för penninguppbörden, men att de inte var kompetenta att intyga hur skicklig Malmberg var som skrivare.²⁰² Församlingens herde tog här ett tydligt avstånd från sina lamm.

Kyrkoherden kunde också avråda sockenborna att välja en person som han ansåg vara olämplig till skrivare. Lappborna lyssnade dock inte på kyrkoherde Lagus' varningar om att Anders Isak Wargelin varit vårdslös när han vikarierat sockenskrivaren.²⁰³ Ett år senare, 1817, hade sockenskrivare Wargelin häktats för rån och edsöresbrott. Wargelin släpptes senare på fri fot men han befattade sig inte med sina arbetsuppgifter. Man beslöt därför välja en ny sockenskrivare. Wargelin sökte tjänsten och mot all förmodan fick han majoriteten av rösterna. Häradsskrivare Herman Rosenberg, som också sökte tjänsten, och länsman Tillman meddelade genast efter att valresultatet var klart att de vägrade betala sockenskrivarkapparna åt Wargelin. Kyrkobyborna förenade sig med Rosenbergs och Tillmans uttalande. De tre bönderna som var ansvariga för sockenkassan avsåg sina befattningar och lämnade kassaböckerna och sockenkassan ifrån sig. De ville inte vara ansvariga för de medel vars uppbörd Wargelin skulle sköta. Wargelins tid som sockenskrivare blev dock även denna gång kort, han avskedades redan i december samma år.²⁰⁴

Var det en medveten risk allmogen i Lappo tog för att trotsa kyrkoherden och även ståndspersonernas åsikt? Interna motsättningar förekom inte bara mellan prästen och allmogen utan

---

¹⁹⁹ Sockenstämmoprotokoll 24.2.1817 § 1-7, Socken- och kyrkostämmornas protokoll 1804-1821, I Ba:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

²⁰⁰ Ranta 2006, 388; se även bilaga 2.

²⁰¹ Sockenstämmoprotokoll 22.10.1843 § 1 och 11.2.1844 § 4, Socken- och kyrkostämmornas protokoll 1821-1844, II Ca:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

²⁰² Sockenstämmoprotokoll 22.10.1843 § 1, Socken- och kyrkostämmornas protokoll 1821-1844, II Ca:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

²⁰³ Sockenstämmoprotokoll 6.11.1815 § 9 och 19.2.1816 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813-1858, C II a:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

²⁰⁴ Sockenstämmoprotokoll 20.4.1817 § 3, 20.10.1817 § 2, 26.10.1818 § 10 och 7.12.1818 § 2, Sockenstämmoprotokoll 1813-1858, C II a:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Rantatupa 1987, 477.

det fanns också interna motsättningar mellan de olika byarna. Att majoriteten av rösterna föll på Wargelin kan även ha berott på att Rosenberg var kronans tjänsteman. Kanske ansåg man att skrivarens lojalitet mot sina väljare var viktigast och att Wargelin i det avseendet var att föredra. Ståndspersonernas agerande påverkade tydligen allmogens opinion och föranledde att några framstående bönder vägrade acceptera majoritetsbeslutet.

De dokumenterade fallen där kyrkoherdarna aktivt styrde valprocessen är ytterst få. Kyrkoherden Benjamin Sinius i Malax kan åtminstone inte anklagas för att han skulle ha dragit hemåt. I Malax 1821 skulle valet förrättas mellan fyra sökande, men på stämman lyftes ännu hovrättsauskultanten Benjamin Sinius' namn upp. Han var son till stämmans ordförande, kyrkoherden Benjamin Sinius. Den unge Sinius hade inte sökt sysslan utan det var Över- och Yttermalaxborna som önskade att han skulle åta sig uppdraget. Fadern skrev i protokollet att sonen ansågs vara för ung och inkompetent.²⁰⁵ Benjamin Sinius d.y. var född 1801. Han blev 1824 häradshövding och 1826 förestod han redan kämnersrätten i Vasa.²⁰⁶ Kyrkoherden hade tydligen högre förväntningar på sin son än att han skulle bli sockenskrivare.

Präster blev allt mer beroende av sockenskrivarens tjänster i den svällande socken-administrationen. Ifall bönderna motsatte sig att en sockenskrivare avlönades innebar det ökad arbetsbelastning för prästerskapet. År 1817 när Fredrik Svanborg anhöll om att bli antagen till sockenskrivare i Kelviå frågade kyrkoherden Carl Gustaf Elfving sockenborna "om de till äfventyrs vore hugade att antaga en för socknen i så många hänseenden nödvändig samt behöfvelig tjänsteman". Kyrkoherden var positivt inställd, men sockenborna ansåg sig inte behöva någon sockenskrivare. År 1820 betonade kyrkoherden på nytt behovet av en sockenskrivare, men han lyckades inte mjuka upp Kelviåbornas motstånd.²⁰⁷ Även i Kuortane 1815 hade kyrkoherden försökt få allmogen att anställa en sockenskrivare. Kyrkoherden framhöll, dock utan framgång, att det var vanligt inom Vasa län att anställa pålitliga och skrivkunniga män till skrivare.²⁰⁸ Traditionen att välja sockenskrivare var dock så etablerad i Österbotten att kyrkoherden sällan behövde använda diplomati för att övertala bönderna.

Kyrkoherdarna hade möjlighet att utöva inflytande vid sockenskrivarvalet genom att styra opinionsbildningen, påverka omröstningar och göra kompetensbedömningar. Kyrkoherdens agerande kunde inskränka allmogens möjlighet att välja den person man ville se som sin sockenskrivare. Kyrkoherde Carlborgs agerande i Närpes 1733 är ett exempel på detta. I Österbotten, där ståndspersonernas antal var ringa, var det oftast kyrkoherdens och allmogens åsikter som vägdes mot varandra. Sockenskrivarvalen skedde troligen inte alltid i en konsensusanda, men de löpte relativt friktionsfritt, åtminstone gällande det material som kan studeras. De motsättningar som manifesterat

---

²⁰⁵ Sockenstämmoprotokoll 10.1.1821 punkt 2, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1820-1823, Ca:8, Malax sockenarkiv, VLA.

²⁰⁶ Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852: Benjamin Sinius*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=13047>> Läst 2.2.2013.

²⁰⁷ Sockenstämmoprotokoll 9.3.1817 § 2, 27.12.1820 § 4, Kelviå församlings arkiv.

²⁰⁸ Sockenstämmoprotokoll 10.12.1815, Kuortane församlings arkiv. Se även Rantatupa 1987, 477.

sig vid valprocessen kunde kasta långa skuggor över det kommande samarbetet inte enbart mellan bönderna och kyrkoherden utan också mellan kyrkoherden och sockenskrivaren. Det fanns eventuellt ett gemensamt intresse såväl hos prästerskapet som allmogen att sockenskrivarsysslan sköttes av en duktig person, även om åsikterna stundom kunde gå isär. Kyrkoherdarnas auktoritet kunde påverka bönderna i deras beslut, men den högsta auktoriteten i valsammanhang var dock landshövdingen.

Landshövdingarna

Studiet av landshövdingarnas agerande vid utnämning av sockenskrivare före 1852 baserar sig på de uppgifter som ingår i tings- och sockenstämmoprotokollen. Landshövdingen fastställde valresultatet och utfärdade en tjänstefullmakt för den nyvalda sockenskrivaren. Trots att sockenskrivarna inte var tjänstemän inom statens organisation, var det viktigt att de åtnjöt också statsmaktens förtroende eftersom deras ursprungliga övervakningsuppgift hade berört skatteuppbörden. Kronans högste representant utövade alltså verklig makt vid utnämningen. Även besvären riktades till landshövdingen/ guvernören.

Landshövdingarna hade under 1600-talet en aktiv roll vid besättandet av sockenskrivartjänsterna. Det förekom att landshövdingen förordnade en person till sockenskrivare, varefter utnämningen kom upp på häradstinget som ett anmälningsärende. Exempelvis underrättades Mustasaariborna på hösttinget 1653 att stadsskrivaren i Vasa Johan Bylow utnämnts som sockenskrivare, vilket Mustasaariborna dock motsatte sig. Även Petter Jonasson Wilstadius, som varit stadsskrivare i Vasa, visade på vintertinget 1687 upp sin tjänstefullmakt på sockenskrivartjänsten i Mustasaari. Han hade tidigare vikarierat sockenskrivaren och utnämningen av honom kunde Mustasaariborna acceptera, trots att utnämningen skett utan att ärendet först hade diskuterats på tinget.²⁰⁹

Också Lappobornas rätt att välja sin sockenskrivare behandlades på 1600-talet som luft av länsstyrelsen. Johan Ilkén visade på tinget i Lappo 1687 upp en sockenskrivarfullmakt som landshövdingen utfärdat. Lappoborna hade redan hunnit välja en annan person till sysslan, men denne blev åsidosatt, eftersom Ilkén redan fått fullmakt. Ilkén hade tydligen goda kontakter till landshövdingeämbetet, men Lappobornas förtroende hade han svårt att vinna. Han blev avskedad på vintertinget 1695.²¹⁰

Det verkar som om landshövdingarna hade glömt eller var omedvetna om att det var sockenborna som valde sockenskrivaren. Landshövdingens agerande innebar intrång i allmogens privilegier, vilket ledde till riksdagsbesvär i slutet av 1600-talet. I resolutionen på allmogens besvär 1680 gavs allmogen tillstånd att anta sockenskrivare, om de så önskade. Detta blev ytterligare bekräftat i ett kungligt brev 12.7.1696.²¹¹

²⁰⁹ Åkerblom 1941, 615–616; Nordlund 1931a, 319.

²¹⁰ Lehtinen 1963, 176–178.

²¹¹ Stiernman 1729, Resolution på allmogens besvär 1680 § 24; Riksregistraturet 12.7.1696, fol. 104–106v, SRA.

Att landshövdingarna inte hade rätt att anta sockenskrivare konstaterades också av den rannsakningskommission som 1724 utredde de anklagelser som riktades mot landshövdingen i Västerbotten Jacob Grundel. Grundel hade utnämnt sockenskrivare som hade krävt olagliga skatter av allmogen. De som inte följt landshövdingens order hade avskedats. Det kunde inte fastslås om allmogen godkänt de utnämningar landshövdingen gjort, men sockenskrivare skulle i fortsättningen utses och avlönas av allmogen och de skulle tjäna sockenborna, inte makthavarna.²¹²

Marie Lennersand som har studerat rannsakningskommissionernas arbete har påpekat att ifall landshövdingen blev anklagad för ämbetsmissbruk kunde det ha ödesdiga konsekvenser. En landshövding som inte agerade enligt kungens önskemål riskerade att mista sin legitimitet, auktoritet och tjänst.²¹³

Att sockenskrivarna var socknens enskilda tjänstemän som sockenborna kunde anta och avsätta fastställdes ännu 10.1.1792 i en kunglig resolution.²¹⁴ Landshövdingen i Vasa län, Adolf Fredrik Tandefelt, tolkade resolutionen så att varken häradsrätten eller landshövdingen hade rätt att utse sockenskrivare. Landshövdingen ansåg sig inte heller kunna avskeda sockenskrivare utan den rätten tillkom sockenborna. Val av sockenskrivare i Vasa län kom därefter att förrättas på sockenstämman, med några få undantag.²¹⁵

I början av 1700-talet fick den politiska kulturen fastare former även i samband med sockenskrivarvalen. När personer som önskade bli utnämnda till sockenskrivare vände sig direkt till länsstyrelsen fick de nöja sig med att följa den vanliga tågordningen. Exempelvis 1726 anhöll f.d. tullskrivaren i Kristinestad Henrik Haqverin hos landshövding Reinhold Wilhelm von Essen om att han skulle utnämnas till sockenskrivare i Ilmola, men landshövdingen remitterade ärendet till häradstinget.²¹⁶ Likaså fick häradsskrivaren Erik Bergbom 1735 nöja sig med att landshövdingen inte behandlade hans direkta anhållan att bli sockenskrivare i Kronoby.²¹⁷

Även i Vörå var det 1731, 1782 och 1790 sockenskrivarkandidaten själv som påskyndade sockenskrivarvalet genom att sända en skrivelse till landshövdingen, men även vid dessa fall remitterades ärendet till avgörande vid häradstinget.²¹⁸

Att ta kontakt med landshövdingen kunde visserligen påskynda valprocessen, men källorna

---

²¹² Jonsson 2005, 258.

²¹³ Lennersand 1999, 98–99.

²¹⁴ Branting 1831, 248.

²¹⁵ Exempelvis i Pedersöre valdes sockenskrivarna vid tinget ännu i början av 1800-talet. Sockenskrivare hade visserligen redan innan 1790-talet valts på sockenstämman, se Åkerblom 1950b, 672–673. I t.ex. Storkyro förrättades sockenskrivarvalet på sockenstämman 1765 och i Lillkyro valdes vikarie för sockenskrivaren 1788 på sockenstämman. Ruismäki 1987, 217; Sockenstämmoprotokoll 23.6.1765, Storkyro församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 20.4.1788, Sockenstämmoprotokoll 1755–1827, IICa:1, Lillkyro församlings arkiv, VLA.

²¹⁶ Ilmola höstting 1727, s. 503–504, ES 2097, VLA.

²¹⁷ Kronoby sommar- och höstting 1735, fol. 170v, C2a:1c, Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

²¹⁸ Vörå höstting 1782 § 1 och Vörå vinterting 1783 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1781–1783, C6a:11; Vörå höstting 1790 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1787–1790, C6a:13, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

innehåller inga uppgifter om att landshövdingen under 1700- eller 1800-talet skulle ha förbigått sockenbornas beslutanderätt i denna fråga. Också när de enskilda bönderna själva aktualiserade valärenden hos landshövdingen fick de meddelandet att ärendet först skulle behandlas på tinget.²¹⁹

Landshövdingen kunde också hamna i en situation där han måste ta ställning till sockenbornas hävdvunna rätt att anställa en sockenskrivare. Såsom tidigare nämnts beviljades Östermarkborna 1815 tillstånd att utse en egen sockenskrivare.²²⁰ Landshövdingen var inte beredd att gå mot kungliga beslut.

Landshövdingarna var också ovilliga att befatta sig med avskedandet av sockenskrivare. Vöråbornas anhållan till landshövdingen om att sockenskrivaren borde avsättas remitterades till vintertinget 1731, så att rätten kunde undersöka om hela allmogen i Vörå stod bakom anhållan.²²¹ Även Karleby- och Kelviåborna vände sig 1793 förgäves till landshövdingen när de ville bli av med sin sockenskrivare Christoffer Carlenius. Landshövdingen hänvisade till att såväl resolutionen från 1792 som 1624 års uppbördsförordning stadgade att bönderna själva hade rätt att anställa och avskeda sockenskrivare, och därmed kunde han inte avgöra saken. Sockenborna måste alltså själva fatta beslutet.²²²

Landshövdingens rörelsefrihet verkar ha varit minimal vid utnämningen av sockenskrivare under 1700- och 1800-talen. Han kunde visserligen vägra att förordna en person som han av någon anledning ansåg vara opassande och remittera ärendet till ny behandling på tinget/sockenstämman, vilket han gjorde också när valprocessen inte gått enligt reglerna. Men det verkar vara sällan som landshövdingen ansåg sig vara tvungen att underkänna valet som allmogen förrättat. Ett exempel finns dock från Vörå 1782.

Sockenskrivartjänsten som blivit vakant efter Johan Widbäckers död söktes av åtta personer. Vöråborna valde sin länsman Mathias Tuvelin till tjänsten, men landshövdingen vägrade ge Tuvelin fullmakt eftersom han var länsman. Landshövdingen befarade att kombinationen av dessa två tjänster kunde leda till maktmissbruk och konflikter. Vöråborna fick förrätta ett nytt val, och länsman Tuvelins son Erik utnämndes till sockenskrivare. Det är att märka att åren 1756–1783 verkar ingen länsman ha blivit utnämnd till sockenskrivare. Länet styrdes under dessa år av tre olika landshövdingar så landshövdingens person spelade tydligen inte någon roll i detta sammanhang.²²³

Att valet av Mathias Tuvelin till sockenskrivare 1782 avslogs på grund av att han var länsman avvek alltså från det allmänna mönstret. Många länsmän innehade sockenskrivartjänsten i Österbotten under 1700- och 1800-talen, och valet av dem hade inte mött något motstånd hos

---

²¹⁹ Se t.ex. Storkyro vinterting 1745, fol. 160v–161v, ES 2107, VLA; Vörå vinterting 1731, s. 55–56, Vörå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1731–1736, C6a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

²²⁰ Sockenstämmoprotokoll 9.7.1815 § 4 och 1.7.1816 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1804–1821, IBa:1, Östermarks församlings arkiv, VLA.

²²¹ Vörå vinterting 1731 s. 55, Vörå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1731–1736, C6a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

²²² Avskrift av Karleby sockenstämmoprotokoll 27.6.1793, Karleby församlings arkiv.

²²³ Vörå höstting 1782 § 1, Vörå vinterting 1783 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1781–1783, C6a:11, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Luukko 1979, 192, 196, 535–536.

landshövdingen. Ibland kunde landshövdingen till och med föreslå att länsmannen skulle åta sig även skötseln av sockenskrivartjänsten. Östermarkborna motsatte sig ett dylikt förslag 1822, även om de visste att detta var brukligt i flera andra socknar.²²⁴

Landshövdingen/guvernören fungerade som sagt också som besvärinstans vid sockenskrivarvalen. Besvärprocessen var noga reglerad. Besvärerna skulle lämnas in inom 21 dagar efter att beslutet fattats. Kyrkoherden skulle först underrättas om besväret, så att han kunde skriva ett bevis över att han var medveten om besvärprocessen. Detta bevis skulle tillsammans med besvärsskriften företes länsstyrelsen. Länsstyrelsen skrev i sin tur ett bevis av vilket framgick att besväret lämnats in, och detta bevis skulle i sin tur ges till kyrkoherden. Om den som besvärade sig inte följde denna process förföll hans besvär.²²⁵ Besvärprocessens formaliteter och skriftlighet är ett tydligt exempel på såväl lokalsamhällets förskriftligande som politisk kultur.

Vid sockenskrivarvalen använde både sockenborna och de som inte blev valda besvärsrätten. Åren 1852–1868 utnämndes i Vasa län sammanlagt 17 sockenskrivare, men endast tre av valen ledde till besvär. I ett av fallen lämnades besvär in såväl av kyrkoherden, sockenborna som de sökande.²²⁶ I de två andra fallen var det personer som inte blivit valda som besvärade sig. I det ena fallet förkastades besväret, men i det andra fallet ledde besväret till att det tidigare valresultatet förkastades.²²⁷ Guvernören remitterade ärendet till sockenstämman, men han fattade själv det slutliga beslutet som dock följde majoritetsbeslutet.²²⁸

Landshövdingen/guvernören kunde hamna i en besvärlig situation när såväl sockenborna som sockenskrivarkandidaterna lämnade in sina besvär. Det gällde för honom att granska att valprocessen gått rätt till, ställa sig över interna motsättningar i socknen och beakta de sökandes rättsskydd. I storsocknarna kunde sockenskrivarvalet, såsom det i det föregående diskuterade exemplet från Lappo har visat, väcka starka känslor för och emot. Landshövdingen/guvernören måste i sådana fall noga överväga lagligheten av sitt beslut.

De riktlinjer som stiftats redan i början av 1600-talet tillämpades minutiöst på 1700- och 1800-talen. Utredningen av landshövding Jacob Grundels agerande i Västerbotten i början av 1720-talet hade varit ett varnande exempel. Landshövdingarnas/guvernörernas agerande vid sockenskrivarvalen i Österbotten var mycket neutralt om man bortser från att kyrkoherden vid några tillfällen fick sin vilja igenom eller att han gavs rätt att göra kompetensbedömningen. I praktiken var det troligen även i övrigt prästerna som rangordnade de sökande.

---

²²⁴ Sockenstämmoprotokoll 25.8.1822, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

²²⁵ Sockenstämmoprotokoll 8.10.1854 § 6, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, CIIa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

²²⁶ Sockenskrivarvalet i Lappo 1862: Supplikdiarium Dnr H 1562/1862, Landskansliets och dess I avdelnings supplikdiarium 1862, Aba:14, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

²²⁷ Sockenskrivarvalet i Östermark 1853: Supplikdiarium Dnr H 3277/1853 s. 57v, Landskansliets och dess I avdelnings supplikdiarium 1853, Aba:5, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

²²⁸ Supplikdiarium Dnr H 1263/1855, Landskansliets och dess I avdelnings supplikdiarium 1855, Aba:7 och Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1856, s. 16–17, DbA:8, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

Sammanfattning

I denna undersökning har jag försökt belysa sockenskrivarnas valprocess under 1700- och 1800-talen. Jag har kunnat konstatera att beslutet om att den vakanta tjänsten skulle besättas var en formalitet särskilt på 1700-talet som källorna inte säger så mycket om. Endast i de fall där allmogen eller delar av den inte var beredd att avlöna en skrivare kunde ärendet protokollföras. Det är möjligt att allmogens vilja att avlöna en ny sockenskrivare diskuterades informellt, men att endast de negativa besluten dokumenterades. Valärendet bereddes i sockenstugan eller på byaråd och tydligen bildades en opinion på dessa sammankomster inte bara gällande vem som skulle väljas utan också huruvida sockenskrivartjänsten överhuvudtaget skulle besättas.

Dokumentkulturen och att fasta former för valprocessen hade etablerats framträder under hela ansöknings- och valprocessen. Vakanta tjänster kungjordes i kyrkor, men på 1800-talet även i tidningspressen. Tjänsten skulle sökas med skriftlig ansökan inom utsatt tid, som visserligen varierade. Ansökan kunde vara mycket kortfattad eller mer utförlig med bilagda avskrifter av skol- och tjänsteintyg. Den muntliga kulturen levde dock kvar vid sidan av dokumentkulturen: en muntlig ansökan kunde också accepteras. Den muntliga kulturen levde längst i möteskallelserna till valmöten som kungjordes från predikstolen.

Valet av sockenskrivare skedde ända fram till att kommunalförvaltning infördes enligt de riktlinjer som fastslogs i Gustaf II Adolfs uppborädsförordning från 1624. I Vasa län utövade allmogen sin rätt att välja sockenskrivare först på tingen och från och med 1790-talet på sockenstämman. Ifall man inte nådde ett enhälligt beslut, kunde man ordna en omröstning, eller så blev ärendet bordlagt så att sockenborna kunde överlägga med varandra innan ärendet togs upp på nytt. Man kunde också remittera ett val till landshövdingens avgörande, vilket innebar att allmogen överlämnade sin beslutanderätt i myndigheternas händer.

Att sockenskrivarvalet överfördes till sockenstämman ökade flexibiliteten i tillsättningsprocessen. Häradstinget höll endast två ordinarie möten per år, medan sockenstämman kunde sammankallas vid behov, men man skall komma ihåg att det var församlingens kyrkoherde som sammankallade dessa möten. Vid de tillfällen då valdeltagandet på ting och i sockenstämma dokumenterats deltog en ansevärd mängd personer i valet, men ofta representerades byborna av sina fullmäktige. Enhälliga beslut eftersträvades oftast, men omröstningarna blev vanliga på 1800-talet. Till en början hade varje hemman en röst, men rösterna graderades senare enligt hemmanens mantal, vilket minskade småböndernas tyngd i beslutsfattningen.

Även kvinnornas valdeltagande har i viss mån kunnat belysas. Bondänkor och även hustrur till bönderna kunde delta i sockenskrivarvalen, men liksom vid prästvalen, representerades änorna på valmöten ofta av manliga fullmäktige.

Besluten fattades av de närvarande sockenborna, av vilka en del visserligen kunde representera en större församling genom en fullmakt. Antagligen deltog en större mängd personer i de överläggningar

där besluten förbereddes. I ett byaråd kunde närmare hundra personer delta. Överläggning hölls tydligt också i sockenstugan, trots att källorna innehåller få uppgifter om dessa sammankomster.

Undersökningen har speciellt fokuserat på hur de olika formella aktörerna – allmogen, kyrkoherden och landshövdingen – agerade vid sockenskrivarvalen och om de var varandras motpoler. I viss mån har jag även kunnat se spår av att den avgående sockenskrivaren styrde valet av sin efterträdare. Att sockenskrivaren själv ville utse sin efterträdare sågs inte alltid med blida ögon. En del sockenskrivare kom med förslag till efterträdare och förslaget kunde godkännas, men i vissa fall protokollfördes allmogens skarpa ställningstagande: man accepterade inte någon inblandning i valet och man ville förbehålla sig både rätten att besluta om tjänsten överhuvudtaget skulle besättas och vem som skulle bli vald. De eventuella övriga informella aktörernas roll har inte kunnat studeras systematiskt eftersom dylik verksamhet inte lämnat spår i källorna.

Trots att sockenskrivarvalen överhuvudtaget är bristfälligt dokumenterade kan följande slutsats dras: Sockenborna var inte alla gånger eniga om behovet av att anställa en sockenskrivare, valprocessen eller dess resultat, vilket kunde leda till bordläggning eller omröstning. De avvikande åsikterna kom i dagen särskilt i storsocknarna. Resultatet kunde bli att den vakanta tjänsten inte besattes, men ofta insåg man att en språk- och skrivkunnig sockenskrivare var nödvändig. Motsättningarna kunde även leda till besvärsmgångar. Besvären som lämnades in till länsstyrelsen verkar dock ha varit relativt få.

Böndernas agerande vid sockenskrivarvalen kunde stundom begränsa sig till ett ja eller nej, men opinionen kunde framläggas även skriftligen. Bakom den anhållan som lämnades till häradsrätten 1744 om att Johan Carlander skulle väljas till sockenskrivare fanns över 70 bönder. Individuellt motstånd mot prästens förslag förekom inte, men nog i grupp som bestod exempelvis av dem som bodde i olika byar eller kapellförsamlingen.

Att sockenskrivarvalen på 1790-talet flyttades till sockenstämman kan tolkas som att beslutanderätten fördes närmare sockenborna, men det behöver inte automatiskt betyda det. Valärenden hade nämligen redan tidigare diskuterats i socknarna inför själva valförrättningen. Därtill var kyrkoherden sockenstämmans ordförande och han kunde åtminstone i teorin ha större inflytande på valen vid stämmorna. Kyrkoherdarna kunde utöva sin makt indirekt genom sin auktoritet och opinionsbildning, vilket jag funnit exempel på. Landshövdingen kunde också uttryckligen ge kyrkoherden rätt att bedöma de sökandes kompetens. Kyrkoherdens rösttal i omröstningar vid sockenskrivarvalen hade också stor betydelse. Allmogen accepterade dock inte utan vidare att kyrkoherden hade samma rösttal vid sockenskrivarvalet som vid prästvalen. I konfliktsituationer tvekade sockenborna inte att besvara sig hos landshövdingen och de fick vanligtvis gehör för sina krav.

Det var dock vanligt att prästerskapets och sockenbornas åsikter inte skiljde sig nämnvärt ifrån varandra när en sockenskrivare skulle väljas – något som Peter Lindström har konstaterat var vanligt också vid prästvalen. Det var pragmatiskt att ha en kompetent och pålitlig skrivare i sockenbornas och sockenadministrationens tjänst. Kyrkoherdarna kunde till och med framhålla vikten av att man hade

en duktig sockenskrivare om bönderna var motsträviga att anställa en skrivare.

Landshövdingen/guvernören fastställde valresultaten under hela undersökningsperioden och därmed fick han sista ordet i själva valet, och även i de fall när besvär inlämnades. Under 1600-talet hade landshövdingen kunnat förordna en sockenskrivare utan att allmogen blev tillfrågad. Redan i början av 1700-talet kan man dock märka att landshövdingarna var ovilliga att utnämna sockenskrivare eller behandla andra typer av valärenden innan de varit uppe vid tinget. Att landshövding Grundel i Västerbotten hade ställts till svars för att han utnämnt sockenskrivare som på hans vägnar uppbar skatter av allmogen var ett varnande exempel som definitivt stävjade landshövdingarnas vilja att utfärda tjänstefullmakter för sockenskrivare utan att allmogen fick ta ställning till utnämningen.

Undersökningen visar att böndernas hävdvunna rätt att själva utse sin sockenskrivare fungerade mycket väl. Vissa intressemotståndningar mellan myndighetspersoner och allmogen kan dock iaktas, men de var få till antalet. I några enstaka fall hamnade sockenborna och kyrkoherden på kollisionkurs, och det kunde såsom i Östermark leda till en armbrytning mellan de två parterna.

Kompetenskrav och anställningsvillkor

Rekryteringsstudiet skall fördjupas ännu med diskussion om kompetenskraven och anställningsvillkoren för sockenskrivare. Vilka kompetenskrav gällde för sockenskrivare i Gustaf II Adolfs uppborðsförordning från 1624 och i sockenskrivarinstruktionerna? Vad kan man säga om de färdigheter som sockenskrivaren förväntades ha på basen av valprotokollen och ansökningshandlingarna? Infallsvinkeln i den följande diskussionen är såväl teoretisk som praktisk.

Uppborðsförordningen ställde inga formella kompetenskrav, men man kan mellan raderna läsa att läsa, skriva och räkna var minimikrav. Eftersom svenskan var förvaltningspråk måste överheten ha utgått ifrån att sockenskrivaren även behärskade detta språk. Explicita kompetenskrav eller krav på tvåspråkighet hade inte varit i fokus när anvisningar hur skatteuppbörden skulle övervakas utfärdades. Enligt uppborðsförordningen kunde allmogen som sockenskrivare anställa den person som den behagade.

De etiska kraven hade dock en framträdande position i den tjänsteed som ingår i uppborðsförordningen. Att sockenskrivarens hederlighet och ärlighet underströks berodde naturligtvis på att han förväntades bevaka såväl kronans som allmogens intressen vid skatteuppbörden. Sockenskrivaren skulle svära att han inte skulle låta sig påverkas av våld, rädsla, vänskap eller släktskapsband i sin verksamhet. Han skulle vägra att ta emot mutor och gåvor samt inte låta girigheten locka sig till fusk.²²⁹

Utgående från uppborðsförordningens stadganden kan man säga att frågan om kronans

---

²²⁹ Gustaf II Adolfs registratur 1624, fol. 357–357v, FRA.

rekryteringspolitik i detta sammanhang är inaktuell. Kronan ställde inga formella anställningskrav på sockenskrivare i början av 1600-talet, och om sockenskrivarnas utbildnings- och kompetenskrav utfärdades inte heller senare några direktiv. Kronans regionala befälningshavande, landshövdingen, fastställde visserligen sockenskrivarvalet, men såsom tidigare konstaterats, bedrev landshövdingarna i Vasa län ingen aktiv eller utpräglad utnämningsspolitik under 1700- och 1800-talen. Även de kungliga resolutionerna såväl på 1600-talet som på 1700-talet tog endast ställning till allmogens rätt att anställa och avskeda sockenskrivare, men inte till kompetensfrågor. Landshövdingen och kyrkoherden kunde dock, såsom tidigare nämnts, bedöma de sökandes kompetens. Landshövdingarnas syn på sockenskrivarvalen utkristalliseras i det utlåtande som Östermarkborna erhöll 1815: allmogen kunde till sockenskrivartjänsten välja den person för vilken den hade det största förtroendet.²³⁰ Ordet förtroende kan i detta fall tolkas innebära såväl formell kompetens som hög yrkesetik. Dessa förutsattes gå hand i hand.

Sockenskrivarinstruktioner som fastställdes på 1800-talet var pragmatiska i sina formuleringar om sockenskrivarens kompetens. I Vörå och Lappo uttrycktes kompetenskraven kort och koncist: sockenskrivaren skulle vara oklanderlig och kunna upprätta skrifter och föra räkenskaper.²³¹ Sockenskrivarinstruktionen i Närpes, som fastställdes 1839, innehöll inga som helst kompetenskrav. Det enda kravet som sockenskrivarinstruktionen i Lappfjärd ställde var att sockenskrivaren måste bo i socknen.²³² Detta var ofta ett tydligare formulerat anställningskrav än sockenskrivarens kompetens.

I sockenskrivarinstruktionen i Lappo 1830 krävdes att sockenskrivaren måste flytta till Lappo moderkyrkoförsamling inom 14 dagar beräknat från det datum när han erhöll sin fullmakt av landshövdingen, och att han inte fick vistas utanför socknen längre än åtta dagar utan att anställa en vikarie för sig. Sockenborna förbehöll sig rätten att anställa vikarier för längre tid än en månad.²³³ Detta kan tolkas vara ett tydligt bevis på sockenskrivarens centrala roll i såväl vardagslivet som sockenadministrationen.

I Ilmola ställdes ännu strängare krav. Ingen som bodde utanför moderkyrkoförsamlingen kunde antas till sockenskrivare. Kravet motiverades på följande sätt i en besvärsskrivelse till kejsaren 1847:²³⁴

Slutligen kunna vi ej finna annat, än att sockenskrivaren nödvändigt bör vara stationerad inom Moderkyrkoförsamlingen, som är belägen midt i socken, vidsträckt till omfång och tätast befolkad, samt derjemte är sätet för pastor, med hvilken Sockenskrivaren nästan dagligen böra vara i tillfälle att

²³⁰ Se närmare kapitel 4. Se även sockenstämmoprotokoll 22.10.1843 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

²³¹ Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 19.3.1854 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

²³² Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA; Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Inkomna brev 23/360 1854, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev BD 302–365 1854, Eaa:24, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 4.12.1839 § 2, Närpes församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 30.12.1829 § 1, Lappfjärd församlings arkiv.

²³³ Sockenstämmoprotokoll 1.6.1830, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, CIIa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

²³⁴ Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

communicera sig och tvärtom, eller, med ett ord, utgör kärnan af socknen och brännpunkten för alla dess kommunala förhållanden.

I Nykarleby socken ställde man 1820 på liknande sätt kravet på att sockenskrivaren bodde centralt: sockenskrivaren borde bo antingen i Nykarleby stad eller i kyrkobyn för att alla skulle ha smidig tillgång till hans tjänster.²³⁵ För att sockenskrivaren skulle vid behov vara disponibel krävde man i Storkyro 1813 att han inte fick ha en annan tjänst utanför socknen.²³⁶

En kunnig sockenskrivare torde under 1700- och 1800-talen även behövt kännedom om juridik, eftersom det till hans uppgifter hörde att bevaka och driva rättsprocesser som angick hela socknen. Men inte heller detta krav formulerades i skrift. Vid sockenskrivarvalet i Malax 1821 konstaterade kyrkoherden att hans 20 år gamla son, hovrättsauskultanten Benjamin Sinius, ännu inte var tillräckligt insatt i de uppgifter sockenskrivaren skulle sköta.²³⁷ Sonen som bedrivit universitetsstudier och arbetat vid Vasa hovrätt hade troligen mer ingående insikter i juridik än många sockenskrivare. Den bristande teoretiska utbildningen komparerades tydligen ofta med praktisk erfarenhet.

Att sockenskrivarna var sysselsatta med juridiska frågor och att de var insatta i lagstiftningen bekräftas av att bland andra sockenskrivarna Josef Carlander, K.G. Borgeman och Simon Erik Smeds ägde en rad lagböcker. I Borgemans bibliotek fanns bland annat 1734 års lag och såväl Borgeman som Smeds ägde delar av Finlands författningssamling och handboken *Den unge juristen* som utkom 1833. Boken innehöll lagar och förordningar samt dokumentmallar.²³⁸

Om kompetenskraven var diffusa så hur försökte då de sökande bevisa sin kompetens? Av de fyra sökanden till den vakanta tjänsten i Malax 1819 lämnade endast tre in en skriftlig ansökan.²³⁹ F.d. hovrättsnotarien Alexander Adolf Chydenius nämnde ingenting om sin utbildning, kompetens eller arbetserfarenhet i sin ansökan. Alldeles tydligt trodde han att Malaxborna kände till alla centrala fakta: att han var son till kyrkoherden Chydenius, att han studerat vid Åbo Akademi, avlagt domarexamen och varit anställd i Vasa hovrätt 1797–1811.²⁴⁰ Sockenskrivaren i Mustasaari Gustav Wilhelm Sundvik redogjorde inte heller för sin utbildning eller karriär utan konstaterade att han visat sin skicklighet och noggrannhet såväl i tjänsten som i andra befattningar som anförtrotts honom. Sundvik visade upp rekommendationsbrevet han fått av sockenborna. Sjömanssonen Petter Wilhelm Forsberg (tidigare Klockar) lämnade till sockenstämman i sin tur en rekommendation som Sundvik

---

²³⁵ Sockenstämmoprotokoll 18.6.1820 § 1, Nykarleby församlings arkiv.

²³⁶ Sockenstämmoprotokoll 28.3.1813, Storkyro församlings arkiv.

²³⁷ Sockenstämmoprotokoll 10.1.1821 punkt 2, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1820–1823, Ca:8, Malax sockenarkiv, VLA.

²³⁸ Josef Carlanders bouppteckning 3.10.1775, fol. 56, Bouppteckningar 1774–1799, E4a:4, Pedersöre tingslag, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Karl Gustaf Borgemans bouppteckning 1846, nr 71–73, Bouppteckningar 1845–1846, E1a:14, Ilmola tingslag, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Bouppteckning efter Simon Erik Smeds 5.8.1867, s. 815–824, Bouppteckningar 1867–1868, E2c:3, Korsholms tingslag, Korsholms domsagas arkiv, VLA.

²³⁹ Sockenstämmoprotokoll 29.3.1819, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1807–1811, Ca:3, Malax sockenarkiv, VLA.

²⁴⁰ Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Alexander Adolf Chydenius*. Verkkojulkaisu 2005 <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11054> Läst 3.2.2013.

skrivit honom. Forsberg hade varit anställd cirka tre år hos Sundvik och uppfört sig väl och ”med särdeles trohet flitigt och villigt utträttat hvad jag honom i alla afseenden anförtrött, hvarunder han förvärfat sig öfning at skriva och någon insigt i Räkning”. Att Forsberg inte var fullärd enligt Sundvik framgår av att han rekommenderade Forsberg till en befattning där han kunde utveckla sin skicklighet så att han blev en nyttig medlem för samhället.²⁴¹

Ansökningshandlingar till sockenskrivartjänsterna som bevarats ger alltså ett indirekt svar på frågan vilka kompetenser de sökande trodde att man förväntade sig av dem. Bilagorna till ansökningshandlingarna gav väljarna information om den sökandes börd, utbildning och arbetserfarenhet, och det var de bifogade handlingarna som de sökande lät tala för sig. Så var det också med de flesta av de 21 personer som ville bli sockenskrivare i Ilmola 1857. C.H. Hagmans ansökan, där han konstaterade att han inte behövde räkna upp alla sina meriter eftersom han var känd i socknen och vid länsstyrelsen, har citerats ovan. Vad bilagorna till ansökningarna bekräftade var att de sökande, i likhet med extra ordinarie landskontoristen vid Tavastehus landskontor Carl Gustaf Nyman, hade skaffat sig nödvändiga kunskaper om administration och juridik på landskontoret, som skrivare vid häradskontoret eller som länsmän. Johan Sjöholm, som varit länsman i Jomala socken, uppbördsskrivare och extra landskanslist samt biträde hos såväl häradshövdingen som härads-skrivaren, skrev i sin ansökan att ”i afseende å upplysande af min compettence till nämnde befattning, i bestyrkte afskrifter bilägga fem stycken för mig utfärdade intyg”. Sjöholm antydde alltså att han hade förvärvat juridisk kompetens och talang att sammanställa skrifter och sköta om räkenskaperna när han skött de nämnda arbetsuppgifterna. Också kyrkoherdesonen Frans Johan Wellenius från Längelmäki hänvisade till att bilagorna bekräftade hans kompetens. Han hade i flera års tid skött bokföringen av kyrko- och fattigmedlen samt magasinsräkningarna i Längelmäki socken.²⁴²

Ansökningshandlingarna till sockenskrivartjänsten i Lappo 1856 var formulerade på samma sätt. De sökande framhöll inte sina kvalifikationer utan lät skolbetygen och arbetsintygen tala för sig. En mångsidig arbetserfarenhet som byggde på trivialskolans lärokurser och de tidigare arbetsgivarnas rekommendationer vittnade om att de ägde de färdigheter en framgångsrik skötsel av tjänsten krävde.²⁴³

Såväl sockenskrivarinstruktionerna och de få ansökningshandlingarna och framför allt de handlingar som bifogades ansökningarna ger vid handen att både väljarna och de sökande ansåg att sockenskrivaren, utöver de självklart nödvändiga kunskaperna i språk, skrivning och räkning, skulle ha gedigen arbetserfarenhet. De explicita bevisen på sockenskrivarens yrkesetik och moral framgår av att de sökande ofta skött ansvarsfulla uppgifter inom den regionala eller lokala administrationen.

Sockenskrivarnas kompetens diskuterades vid några tillfällen. I Birkala i Satakunda tävlade två

---

²⁴¹ Sundviks rekommendationsbrev var daterat 1.11.1817. Se sockenstämmoprotokoll 29.3.1819, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1818–1819, Ca:7, Malax sockenarkiv, VLA.

²⁴² Akten BD 14/378 1857, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev BD 361–385 1857, Eaa:57, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

²⁴³ Akten SD 1263/1855, Avgjorda supplikärenden 2.1–14.2.1856, Vid landskansliet och dess I avdelning avgjorda supplikärenden 1856, Eba:50, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

personer om tjänsten 1754. Bägge sökanden hade sina förespråkare, och för att få klarhet i vem av dem som var mest kompetent fick de sätta sig vid bordet och ge prov på sina skriv- och räknekunskaper. Före detta gårdsfogden Gustaf Asps handstil konstaterades vara barnslig, och han kunde inte skriva rediga meningar. Skrivaren Josef Aurell, som under en längre tid arbetat hos både häradsdomaren och kronofogdarna i Pirkkala, hade en jämn handstil och hans text var flytande. Aurell behärskade också de fyra räknesätten med både hel- och bråktal, men Asp kunde endast addera och subtrahera heltal. Den klart mer kompetenta Aurell blev vald till sockenskrivare i Birkala socken.²⁴⁴ Också i Österbotten diskuterades de sökandes skrivkunskaper då och då.²⁴⁵

Men sockenbornas största bekymmer var inte alla gånger sockenskrivarens kompetens utan att man överhuvudtaget fick tjänsten besatt. Karlebybornas bekymmer var många när de 1770 anställde Christoffer Carlenius som sin sockenskrivare. Sockenborna var mest oroad över hur de olika skrivarbetena skulle skötas: upprättandet av längder och räkenskaper rörande socknens allmänna ärenden, bokföringen och skötseln av låneverksamheten vid spannmålmagasinet samt dokumenteringen och övervakningen av det pågående storskiftet förutsatte tillgång till en kunnig skrivare. Den avlidna likvidationskommissarien och sockenskrivaren Carlenius son Christoffer konstaterades vara inkommen i räknande och skrivande, och eftersom sockenborna lärt känna honom när han biträtt sin far anställdes han som sockenskrivare.²⁴⁶

Lokalsamhällets pragmatiska syn på den kompetens sockenskrivaren skulle ha kommer också väl till synes i Karl Andersson Vähäpesolas skrivelse. Vähäpesola, som 1862 gav Alahärmäbornas förklaring till guvernören i den besvärfråga som gällde besättandet av sockenskrivartjänsten i Lappo, konstaterade i sitt egenhändigt på finska skrivna svar att det var egalt för Alahärmäborna vem som var sockenskrivare såvida denna person kunde skriva dokument och sköta räkenskaperna samt hade behörig borgen.²⁴⁷

Av språken var svenskan ett minimikrav, men även finskan var viktig på två- och finskspråkiga orter för att undvika kommunikationsproblem. Språkfrågan aktualiserades stundom. Vid sockenskrivarvalet i Närpes på hösten 1733 konstaterades att den svenskspråkiga länsmannen Olof Lillienberg inte kunde finska som befolkningen i Östermark kapellförsamling talade. Lillienberg, vars färdigheter även i att skriva och räkna bedömdes var svaga, sade sig kunna kompensera sina brister genom att anställa en duktig skrivare, som kunde finska.²⁴⁸ Likaså lär sockenskrivaren i Lappo Olof Boman varit okunnig i det finska språket. Han skötte sockenskrivartjänsten 1727–1732. Rekryteringen av tvåspråkiga personer var ett problem i Östermark ännu på 1800-talet. Man fick turvis pröva

---

²⁴⁴ Saarenheimo 1974, 538.

²⁴⁵ Se t.ex. Högbloom, Lillienberg, Ingman i bilaga 2.

²⁴⁶ Karleby höstting 1771 § 23, Gamlakarleby och Kelviå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1767–1771, C1a:8, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA. Likvidationskommissarie, tidigare en av en hovrätt befullmäktigad person med tillstånd att utreda mål med vidlyftiga räkenskaper. Ordbok över svenska språket 1942, L 741.

²⁴⁷ Inkomna handlingar 16/332 1862, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1862, Eaa:118, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

²⁴⁸ Närpes höstting 1733, s. 1123, 1126, ES 2101, VLA.

att samarbeta med en sockenskrivare som talade bara svenska, Johan Erik Holm, och en sockenskrivare, Nils Höglom Hakala, som inte kunde svenska.²⁴⁹

Sockenskrivarnas kompetenskrav kan alltså till en stor del härledas från de arbetsuppgifter de skulle sköta. Sockenskrivaren skulle vara läs- och skrivkunnig, men han måste även kunna räkna, sköta bokföringen av inkomster och utgifter, behärska det svenska språket och i de finskspråkiga socknarna också finskan. Han måste vara tränad att använda kanslispråk för att kunna författa olika typer av officiella dokument samt insatt i hur dokumenten stilerades, vilken titulatur man använde och hur behandlingen av olika ärenden sköttes inom förvaltningen. En person som anförtroddes ansvaret inte bara för sockenbornas pengar utan också för deras intressen i olika mål skulle naturligtvis vara pålitlig och ärlig så att sockenborna kunde anförtro såväl pengar som ärenden i hans skötsel.

Sökande till sockenskrivartjänster

Källmaterialet tillåter att endast undersöka söktrycket, dvs. antalet sökande per vakant sockenskrivartjänst och de sökandes yrke. Trots att alla sockenskrivarval inte är dokumenterade i källmaterialet kan man med hjälp av de existerande uppgifterna få ett, låt vara inte helt pålitligt, men ändå intressant svar på frågan hur eftertraktade tjänsterna var och vilka yrkeskategorier de sökande representerade. Uppgifterna om antalet sökande vid sockenskrivarvalen 1721–1868 framgår av tabell 1.

Tabell 1

Antalet sökande vid sockenskrivarvalen i Österbotten 1721–1868.

Sökande	1721– 1749	1750– 1779	1780– 1809	1810– 1839	1840– 1868	1721– 1868
1	10	6	4	7	10	37
2-3	2	1	5	4	4	16
4-5	-	3	2	11	6	22
6-9	-	1	2	1	1	5
10 eller flera	-	-	-	1	1	2

Källor: Åkerblom 1938, 261, 263; Åkerblom 1954, 320; Nordlund 1931a, 326, 333; Åkerblom 1941, 617; Åkerblom 1950b, 670–674, 677; Åkerblom 1956, 209; Kronoby sommar- och höstting 1735, fol. 170v–171, C2a:1c, Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Lappfjärd vintering 1786 § 38, UK 1290, VLA; Närpes höstting 1733, s. 1123–1127, ES 2101, VLA; Sockenstämmoprotokoll 17.3.1815 § 1, 12.12.1842 § 4, Närpes församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 9.7.1815 § 4, 1.7.1816 § 5, 24.2.1817 § 3, 24.2.1817 § 5; 24.2.1817 § 7, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1804–1821, IBA:1, Sockenstämmoprotokoll 7.2.1830 § 1, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

²⁴⁹ Sockenstämmoprotokoll 1.7.1816 § 8, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1804–1821, IBA:1, Sockenstämmoprotokoll 7.2.1830 § 1, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

kyrkorådsprotokoll 1804–1821, IBa:1, Sockenstämmoprotokoll 20.9.1829 § 4, 7.2.1830 § 1, 26.3.1843, 2.4.1843, 22.10.1843 § 1, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1821–1844, IICa:2, Sockenstämmoprotokoll 28.3.1853 § 3, 25.9.1853 § 2, 19.3.1854 § 1, 1.3.1857 § 1, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1845–1891, IICa:2, Östermark församlings arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 10.1.1821, Malax församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 1.6.1819 § 5, Ca:7, Sockenstämmoprotokoll 10.1.1821 punkt 2, Ca:8, Sockenstämmoprotokoll 19.5.1862, s. 1–2, Ca:10 och Sockenstämmoprotokoll 22.2.1869, s. 36–38, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1862–1888, Ca:10, Malax sockenarkiv, VLA; Mustasaari vinterting 1766 § 95, UK 1269, VLA; Mustasaari vinterting 1771 § 5, UK 1275, VLA; Sockenstämmoprotokoll 17.10.1813 § 1, Vallängd 22.1.1825, Sockenstämmoprotokoll 14.6.1848 § 1, 7.6.1856 § 1 och 13.7.1857 § 2, Korsholms församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 19.11.1854 § 7, Kyrkoråds-, kapellstämmo- samt sockenstämmoprotokoll, IICa:3, Laihela församlings arkiv, Laihela församling; Ilmola höstting 1727, s. 503–504, ES 2097, VLA; Ilmola vinterting 1755 § 19, UK 1250, VLA; Ilmola höstting 1762 § 3, UK 1265, VLA; Brevkopia nr 1321 s. 446, Brevkopior från landskansliet och dess I avdelning 1857, Daa:10, och Protokoll hållet vid Sockneskrifvarevalet uti Ilmola Moderkyrka efter slutad gudstjänst, Söndagen den 1 Februari 1857, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1857, Eaa:57, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 18.6.1820 § 2, 1.7.1820, 7.1.1821 § 1, Nykarleby församlings arkiv; Lappo vinterting 1727, s. 259, ES 2097, VLA; Sockenstämmoprotokoll i Lappo 19.2.1816 § 1, 30.12.1819 § 7, 1.6.1830, 22.12.1845 §1, 8.10.1854 § 2 och 5, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 12.8.1855 § 1–4, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Inkomna brev Dnr 16/332 1862, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1862, Eaa:118, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 28.3.1811, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1807–1811, Ca:3; Sockenstämmoprotokoll 1.6.1819 § 5, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1818–1819, Ca:7; Sockenstämmoprotokoll 10.1.1821 punkt 2, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1820–1823, Ca:8; Sockenstämmoprotokoll 19.5.1862, s. 1–2 och Sockenstämmoprotokoll 3.3.1866, s. 3, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1862–1888, Ca:10, Malax sockenarkiv, VLA; Vörå höstting 1733, s. 711–712, Vörå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1731–1736, C6a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Vörå höstting 1782 § 1 och Vörå vintering 1783 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1781–1783, C6a:11, Vörå höstting 1790 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1787–1790, C6a:13, Vörå höstting 1792 § 2, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1791–1794, C6a:14, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 28.5.1815 § 1, Vörå församlings arkiv; Storkyro vinterting 1745, fol. 160v–161v, ES 2107, VLA; Sockenstämmoprotokoll 30.6.1765 och 28.3.1813, Storkyro församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 20.4.1788, Sockenstämmoprotokoll 1755–1827, IICa:1, Lillkyro församlings arkiv, VLA; Lochteå vinterting 1733, Lochteå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1718–1748, C3a:1, Lochteå vinterting 1752, fol 232v–233, Lochteå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1749–1752, C3a:3; Lochteå vinterting 1789, Lochteå vinterting 1791 § 6 och Lochteå höstting 1791 § 1, Lochteå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1788–1793, C3a:10, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 13.8.1822 § 1, Lochteå församlings arkiv; Karleby höstting 1771 § 23, Karleby och Kelviå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1767–1771, C1a:8, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 15.11.1820 § 1 och protokoll vid sockenskrivarvalet 9.1.1840, Karleby församlings arkiv; Pedersöre höstting 1775 § 17 och Pedersöre vinterting 1776 § 18, Pedersöre tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1776–1778, C4a:11, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Mustasaari vinterting 1775 § 2 fol. 27v, UK 1280, VLA.

Jag har kunnat finna uppgifter om endast 82 av cirka 150 tjänstetillträden i källmaterialet. Uppgifterna före år 1750 och särskilt från 1720-talet är mest bristfälliga. Endast var fjärde tillsättning är dokumenterad före mitten av 1700-talet. Några av sockenskrivarna återupptog skötseln av sin tjänst efter stora nordiska kriget, såsom redan nämnts, så de valförrättningar i vilka de utsågs faller utanför min undersökning.²⁵⁰

Vilka följder får det att studiet baserar sig på något som kunde kallas ett, delvis av samtiden, slumpmässigt utvalt sampel? Det är uteslutet att dra några generella slutsatser om såväl söktryck som

---

²⁵⁰ Dessa sockenskrivare var Bäckman, Haqverin och Laiberg. Karling hade varit länsman och sockenskrivare i Kalajokki före stora ofreden.

vilka som var intresserade av de vakanta tjänsterna. Även i den tidigare forskningen har konstaterats att uppgifterna inte är kompletta vad gäller sockenskrivarvalen. K.V. Åkerblom, som skrivit flera österbottniska socknars historia, har i *Pörtom historia* konstaterat att eftersom landshövdingen utnämnde sockenskrivaren får man mest av en tillfällighet uppgift om när en sockenskrivare tillträtt sin tjänst.²⁵¹ Åkerbloms slutsats verkar dock felaktig i ljuset av mina forskningsrön: jag har inte funnit belägg för att landshövdingarna under 1700- eller 1800-talen utnämnde sockenskrivare utan att ärendet först behandlades på tinget eller sockenstämman. Landshövdingens utnämningsbeslut har visserligen till en stor del bokstavligen gått upp i rök, men själva valet borde ändå ha blivit dokumenterat vid häradsrätten eller på sockenstämman vilket dock inte alltid skett. Ifall länsstyrelsens i Vasa arkiv skulle ha klarat sig oskadat i Vasa brand 1852 skulle uppgifterna om sockenskrivarnas utnämning tvärtemot vara kompletta.

Konkurrensen om tjänsterna kunde vara obefintlig. Enligt de tillgängliga uppgifterna förekom det under hela undersökningsperioden att den blivande sockenskrivaren var den enda sökanden. Därmed kunde endast en person sättas på förslag när ärendet remitterades till landshövdingen. Exempelvis sockenskrivaren Henrik Haqverin i Ilmola 1727, Lars Tegengren i Mustasaari 1733, häradskrivare Erik Bergbom i Kronoby 1735, skjutsrättare Anders Frivillig i Lappfjärd 1744, länsman Johan Collin i Storkyro 1745, hovrättsadvokat Gustaf Mollerus i Pedersöre 1776, bokhållare J.G. Sundvik i Lillkyro 1788, landsfiskal Anders Schöring i Lochteå 1788 och länsman K.P. Lindbohm i Laihela 1854 blev förordnade till sockenskrivare utan konkurrens. Vice pastor Carl Johan Adolf Nordman i Malax blev övertalad på valmötet 1866 att åta sig sockenskrivarsysslan eftersom ingen kandidat fanns till hands.²⁵²

Att endast en person ställdes på förslag var ett äldre rekryteringsmönster som, åtminstone i ljuset av de sockenskrivarval som jag funnit uppgifter om, tycks ha levt kvar längre än exempelvis vid val av kronofogdar. Vid en tredjedel av de val som dokumenterats åren 1840–1868 fanns endast en sökande. Enligt Pär Frohnerts undersökning var det vanligt, särskilt under perioden 1719–1738, att endast en person var på förslag till kronofogdeämbetet.²⁵³

Att en eller endast ett par personer sökte sockenskrivartjänsten kan även vittna om svårigheten att rekrytera sockenskrivare till en bestämd socken. Tjänsten i Östermark lockade vid valen 1829, 1830, 1844, 1853, 1854 och 1857 endast en sökande.²⁵⁴ Man konstaterade 1843 att det bodde få skrivkunniga

---

²⁵¹ Åkerblom 1954, 320.

²⁵² Ilmola höstting 1727, s. 503–504, ES 2097, VLA; Mustasaari höstting 1733, s. 1075–1076, ES 2101, VLA; Kronoby sommar- och höstting 1735, fol. 170v–171, Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, C2a:1c, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Lappfjärd vintering 1744, ES 2107, VLA; Storkyro vinterting 1745, fol. 160v–161v, ES 2107, VLA; Pedersöre vinterting 1776 § 18, Pedersöre tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1776–1778, C4a:11, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 20.4.1788, Sockenstämmoprotokoll 1755–1827, IICa:1, Lillkyro församlings arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 15.12.1788 § 3, Lochteå församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 19.11.1854 § 7, Kyrkoräds-, kapellstämmo- samt sockenstämmoprotokoll m.m., IICa:3, Laihela församlings arkiv, Laihela församling; Sockenstämmoprotokoll 3.3.1866, s. 3, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1862–1888, Ca:10, Malax sockenarkiv, VLA.

²⁵³ Frohnert 1993, 53–54.

²⁵⁴ Sockenstämmoprotokoll 20.9.1829 § 4, 7.2.1830 § 1, 8.9.1844 § 2, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Sockenstämmoprotokoll 28.3.1853 § 3, 25.9.1853 § 2, 19.3.1854 § 1 och 1.3.1857 § 1, Sockenstämmo- och

män i socknen och därtill måste sockenskrivaren vara tvåspråkig. Såsom redan nämnts, fick kyrkoherde Kumlin i Östermark 1844 åta sig skötseln av skrivuppgifterna inom socken-administrationen, innan en ny skrivare kunde utnämnas.²⁵⁵ En annan orsak bakom rekryteringsproblemet i Östermark var den låga lönen. Av platsannonsen 1843 framgår att årslönen var endast åtta tunnor råg.²⁵⁶

Att endast en person sökte sockenskrivarsysslan kunde också bero på att han redan de facto var utsedd till tjänsten. En person kunde bli utnämnd sedan han kommit överens med den sittande sockenskrivaren att denne frivilligt avstod från tjänsten, såsom redan nämnts. I Ilmola 1755 valdes på förslag av sockenskrivare Anders Schöring hans fars lärling, skrivare Israel Qvist, till sockenskrivare. I Lappfjärd 1786 överlät sockenskrivaren Jakob Holmlund tjänsten till stadsnotarien I.R. Hasselblatt och i Malax efterträdde Erik Udd Arvid Stefan Cloos 1811 utan att tjänsten utannonserades.²⁵⁷ Häradsskrivaren Erik Bergbom i Kronoby anhöll 1735 av landshövdingen att bli utnämnd. Ärendet remitterades till häradsrätten som valde honom utan att tjänsten officiellt ledigannslogs.²⁵⁸

Antalet sökande till sockenskrivartjänsten kunde följaktligen bli minimalt om man inte aktivt spred kännedom om den vakanta tjänsten genom kungörelser utanför den egna församlingen eller om den inte utannonserades i tidningar. Rekordet slogs troligen vid sockenskrivarvalet 1857 i Ilmola när 21 personer sökte tjänsten, men redan på 1700-talet kunde sockenskrivarsysslan vara mycket eftertraktad. I Mustasaari anmälde sju personer 1771 och i Vörå 1782 åtta personer sitt intresse för tjänsten.

Från 1750-talet framåt finns uppgifter om hur eftertraktade två tredjedelar av de vakanta tjänsterna var. Vid de 69 val som jag funnit uppgifter om tidsperioden 1750–1868 attraherade 27 val endast en person, men vid 22 val var antalet sökande 4–5. Vid över två tredjedelar av de sockenskrivarval som jag funnit uppgifter om åren 1810–1839 var antalet sökande två eller flera. Åren 1840–1868 eftertraktades över hälften av de 22 dokumenterade vakanta tjänsterna av flera än en person. Trots de bristfälliga uppgifterna vågar jag dra den slutsatsen att intresset för de vakanta sockenskrivartjänsterna inte var i avtagande ännu vid mitten av 1800-talet, men lokala skillnader förekom, såsom nämnts.

De personer som sökte sockenskrivartjänsterna omnämndes ofta i valprotokollen med namn och yrke, i vissa fall angavs en titel såsom ”studerande” eller ”före detta länsman”. Uppgifter är tillgängliga för sammanlagt 238 sökande. Var tionde av de sökande var utan tjänst. Av dessa 24 personer var sju

---

kyrkostämmoprotokoll 1845–1891, IICa:2, Östermark församlings arkiv, VLA.

²⁵⁵ Sockenstämmoprotokoll 26.3.1843, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

²⁵⁶ Wasa Tidning 22.4.1843, s. 4.

²⁵⁷ Lappfjärd vintering 1786 § 19, UK 1290, VLA; Ilmola vinterting 1755 § 19, UK 1250, VLA; Sockenstämmoprotokoll 28.3.1811, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1807–1811, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1807–1811, Ca:3, Malax sockenarkiv, VLA; se även Bilaga 2, Cloos, Udd.

²⁵⁸ Kronoby sommar- och höstting 1735, fol. 170v–171, Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, C2a:1c, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

studeranden och sex sockenskrivarsöner.²⁵⁹

En fjärdedel, 56 personer, av de sökande vars yrke är känt var länsmän. Den procentuella andelen länsmän som eftertraktade sockenskrivartjänsterna var mycket lägre på 1700-talet än på 1800-talet. Landshövdingarnas ovilja att utnämna länsmän till sockenskrivare under senare delen av 1700-talet, såsom redan nämnts, kan ha minskat deras intresse att söka tjänsten. Åren 1810–1868 var en tredjedel av de sökande länsmän.

Länsmännens intresse för sockenskrivartjänsterna kan förklaras av deras stagnerande löneutveckling. Länsmännens ekonomiska ställning försämrades enligt Heikki Ylikangas på 1700-talet. Länsmanstjänsten gick inte längre i arv utan länsmän började rekryteras från ämbetsmannasläkter. Länsmanen var därmed inte längre automatiskt en gårdsägare som kunde räkna med inkomster även från jordbruket eller gästgiveriverksamheten. Ett legalt sätt att förbättra den ekonomiska ställningen var att sköta en bisyssla. Uppdraget som sockenskrivare verkar ha tilltalat många länsmän – arbetsdistriktet sammanföll ju i de båda yrkena.²⁶⁰ Man kan även ställa frågan vilken av de olika uppdragen var en bisyssla och vilken en huvudsyssla för dessa mångsysslare.

Hälften av de sökande var andra ämbetsmän samt tjänstemän inom städernas och socknarnas förvaltning. Totalt utgjorde de tre fjärdedelar av de sökande. Bland ämbetsmännen kan identifieras lantmätare, kronofogdar och häradskrivare. Liksom länsmännen eftertraktade de en bisyssla som kunde förbättra deras ekonomi. Det verkar osannolikt att de skulle ha av sagt sig sina ordinarie tjänster om de hade blivit valda till sockenskrivare. Lantmätare Nils Polviander är ett undantag eftersom kravet för att han blev vald var att han måste avsäga sig lantmätaretjänsten.

De nio anställda vid länsstyrelsen som visade intresse för sockenskrivartjänsterna hörde till kanslipersonalen, och de hade inte fasta tjänster. Bland dem fanns bland annat en extra landskanslist för vilken en anställning som sockenskrivare troligen föreföll mer attraktiv än visstidsanställningen vid länsstyrelsen. Även många av de andra ämbetsmännen lade epitetet ”vice” eller ”extra” framför sin titel. Av de övriga ämbetsmännen kan nämnas notarier och auskultanter vid Vasa hovrätt, häradsövdingar, tingsskrivare och andra skrivare som biträdde tjänstemännen samt skjutsrättare och brofogdar. Även vaccinatörer och lärare sökte tjänsterna. Intresset för sockenskrivartjänsterna visar sig vara brett.

Några av handelsmännen, borgarna, bokhållarna och kontoristerna i städerna sökte sockenskrivartjänster, men de hade ungefär lika tunn representation bland de sökande som de personer som var anställda inom socknen. Handelsmännen och bokhållarna var vana att skriva och räkna, och de ansåg sig tydligen vara kompetenta till tjänsten. Uppbördsförordningen från 1624 omnämnde särskilt klockarna och bönderna som presumtiva sockenskrivare förutom prästerna. Men endast tre klockare kandiderade för yrket enligt befintliga uppgifter. Även bönder som visade intresse för

---

²⁵⁹ Analysen av de sökande baserar sig på källorna i tabell 1.

²⁶⁰ Ylikangas skriver att i Saarijärvi socken skötte länsmanen sockenskrivartjänsten från 1799, och hans efterträdare fick överta inte bara länsmans- och sockenskrivartjänsten utan också skötseln av räkenskaperna för länemagasinet. Se Ylikangas 1996, 129–131, 144–146.

sockenskrivartjänsten var få. De första uppgifterna om bönder som sökte sockenskrivartjänsten är från slutet av 1700-talet. De ansåg sig eventuellt inte vara tillräckligt kompetenta för de administrativa arbetsuppgifterna eller så prioriterade de sitt jordbruk. "Plogen har mera varit mitt yrke än pännan" konstaterade bonden Anders Portinus, som var sockenskrivare i Pedersöre socken 1804–1810.²⁶¹

Militärerna däremot utgjorde en tiondedel av de sökande. Bland de sökande fanns särskilt efter finska kriget personer med militär bakgrund. Den finska indelta armén hade upplösts efter 1808–1809 års krig och de officerare och underofficerare som stannade i landet och svor trohetseden till kejsaren garanterades sina boställen och tidigare lön under hela sin livstid. Militärmanifestet från 1810 garanterade också att de civila tjänstemännen vid regementena skulle få behålla sina löneförmåner fram till att de hade skaffat sig annan tjänst.²⁶² Officerarna och underofficerarna kunde alltså enligt militärmanifestet behålla sina tidigare löneförmåner, men de sökte sig liksom mönsterskrivarna arbete inom det civila. Sockenskrivarlönen skulle ha varit ett välkommet tillägg till tjänstemännens och militärernas löner. Även Karl Gustaf Borgeman som cirka 1813 blev sockenskrivare i Ilmola var löjtnant, men hans val är inte dokumenterat.

Antalet sockenskrivare bland de sökande var sju, det vill säga endast tre procent av alla sökande som kunnat studeras. Sockenskrivarna verkar ha varit trogna tjänsteinnehavare som sällan visade ett intresse för att byta tjänsteort. Sönerna till sockenskrivare verkar alltså ha sökt lika flitigt tjänsterna som sockenskrivarna själva.

Utbudet på personer som eftertraktade en anställning som ämbetsman ser ut att ha varit större än tillgången på ordinarie och lukrativa tjänster, eftersom sockenskrivartjänsten verkar ha varit ett seriöst alternativ för så många ämbetsmän. En del ville ha tjänsten som en bisyssla som eventuellt kunde bli en heltidssyssla längre fram. Sockenskrivartjänsten kunde nämligen garantera inkomster under hela livstiden. Men de personer som saknade en ordinarie anställning torde ha varit beredda att sköta sockenskrivartjänsten på heltid.

Sockenskrivartjänsterna verkar ha varit eftertraktade under hela undersökningsperioden. Detta sagt med stor reservation, eftersom alla sockenskrivarval inte är dokumenterade. Det var vanligt att tjänsterna söktes endast av en person, men det behövde inte betyda att det inte skulle ha funnits fler kompetenta utan att den som sökte var vidtalad på förhand. Åren 1750–1809 fanns det i medeltal 1,5 sökanden per ledig tjänst. En liten ökning i intresset kan iakttas åren 1810–1868 då antalet sökande i medeltal var 2,3.

Majoriteten av de personer som sökte sockenskrivartjänsterna var ämbetsmän, företrädesvis länsmän. De innehade med andra ord redan en tjänst, men de var beredda att kombinera den med en annan. Ämbetsmännens andel av alla sökande ökade proportionellt på 1800-talet, medan de andra yrkesgrupperna, bortsett från militärerna, inte mangrant sökte tjänsterna. Såväl för militärerna som för ämbetsmännen kunde sockenskrivartjänsten även betyda ett välkommet lönetillägg, vilket kan förklara intresset för sockenskrivartjänsterna. Ämbetsmännens kvalifikationer uppfyllde tydligen bäst

---

²⁶¹ Åkerblom 1950b, 674.

²⁶² von Bonsdorff 1918, 107.

de krav man ställde på sockenskrivare.

Även en del bönder visade i viss mån intresse för sockenskrivartjänsterna. De här böndernas läs- och skrivkunnighet, språkkunskaper samt förmåga att författa behövliga dokument hade tydligen stigit till en nivå som fick dem att söka tjänsterna. Frågan om vägen till sockenskrivartjänsterna öppnade sig även för bönderna besvaras av studiet av sockenskrivare som yrkes- och socialgrupp.

SOCKENSKRIVARNA SOM YRKES- OCH SOCIALGRUPP²⁶³

Studiet av ämbetsmännens rekrytering har varit en av de viktigaste infallsvinklarna när man studerat förvaltningen i det tidigmoderna Europa. Genom att studera de utnämnda tjänstemännens utbildning, karriäruppgifter, social och geografisk bakgrund, ålder vid tjänstetillträde, tjänsteköp och om tjänsterna gick i arv från far till son har man kunnat klarlägga om man kan tala om en rationell byråkrati med lojala ämbetsmän eller om administrationen fortsättningsvis var ståndspräglad och tjänsterna betraktades som privat egendom. Pär Frohnert, som studerat anställningen av kronofogdar i två fögderier i Sverige på 1700-talet, har dragit den slutsatsen, att i det svenska riket uppfattade ämbetsinnehavarna ofta sin tjänst som privategendom långt in på 1800-talet. Frohnert drar också en slutsats utgående från den europeiska forskningen att inte heller i det övriga Europa kan man tala om en professionell tjänstemannakår före 1700-talet.²⁶⁴

Samma frågor om rekrytering kan ställas för att skapa en bild av de österbottniska sockenskrivarna som yrkesgrupp. Pär Frohnerts undersökning av kronofogdar och Bo Westerhults studium över rekryteringen av kronofogdar, härads skrivare och länsmän under tidsperioden 1810–1917 bjuder på jämförelsematerial. Av finländska forskare har Kaarlo Wirilander studerat ståndspersonernas och Heikki Ylikangas länsmännens rekrytering. Matti Waltas bok om länsförvaltningens tjänstemän i Finland ger värdefull information om tjänstemännens rekrytering under tidsperioden 1721–1808. Sven-Erik Åströms undersökning om österbottningarnas universitetsbesök under perioden 1722–1808 används även för studiet av sockenskrivare som yrkes- och socialgrupp.²⁶⁵

En slags motsvarighet till de österbottniska sockenskrivarna var de skrivare som var sysselsatta i hertigdömet Württemberg. Ian F. McNeely har studerat dessa skrivare som var verksamma såväl inom städernas administration som på landsbygden. Åren 1750–1800 var sammanlagt 222 skrivare i tjänst inom regionen, år 1809 148. McNeelys studie bygger på personakter som mångsidigt belyser skrivarnas bakgrund och karriär. Akterna kompletterades under tjänstgöringen med anmärkningar som berörde skrivarens kompetens, lämplighet och karaktär.²⁶⁶

Trots att inga liknande personakter och endast ett fåtal ansökningshandlingar för österbottniska sockenskrivare finns till hands, har det varit möjligt att finna rätt så rikligt med personuppgifter om de män som blev utnämnda till sockenskrivare. Uppgifterna i tings- och sockenstämmoprotokollen har kompletterats med hjälp av uppgifterna i församlingarnas folkbokföringshandlingar, företrädesvis genom databasen HisKi, mantalslängderna, olika släkt-, skol- och tjänstemannamatriklar samt lokalhistorisk litteratur. Kollektivbiografien bygger på uppgifterna som är sammanställda i matrikeln

---

²⁶³ Om ingen källhänvisning anges grundar uppgifterna sig på bilaga 2.

²⁶⁴ Frohnert 1993, 48–50.

²⁶⁵ Åström 1950; Westerhult 1965; Wirilander 1974; Ylikangas 1996; Walta 2005.

²⁶⁶ McNeely 2003, 28–29, 31, 137–139.

(bilaga 2).

Sockenskrivarna har inte tidigare studerats som en yrkesgrupp. I den tidigare forskningen, närmast i den lokalhistoriska litteraturen, har sockenskrivarna oftast trätt fram som individer, men här ligger fokus på gruppen sockenskrivare som var verksamma i Österbotten 1721–1868. De centrala uppgifterna för studiet av sockenskrivare som yrkesgrupp är sockenskrivarnas yrke, utbildning och ålder vid tjänstetillträdet. Studiet av det geografiska området från vilket sockenskrivare rekryterades kommer att göras utifrån sockenskrivarnas födelseort. Den sociala bakgrunden belyses av deras fäders yrken. Uppgifterna om mödrarnas sociala bakgrund däremot är så få att de lämnas utanför analysen.

I undersökningen beaktas även sockenskrivarnas karriärutveckling. De centrala frågorna är: hur länge skötte sockenskrivarna sin tjänst, var sockenskrivartjänsten deras huvudsyssla eller enbart en bisyssla och vilka andra tjänster skötte de eventuellt samtidigt. Här skall också granskas till vilka andra tjänster sockenskrivarna eventuellt avancerade.

Även sockenskrivarnas socio-ekonomiska ställning diskuteras. Kaarlo Wirilander har konstaterat att sockenskrivarna kan räknas som ståndspersoner på grund av att de kunde skriva och att de behärskade det svenska språket.²⁶⁷ Även Åström klassificerar sockenskrivarna som ofrälse ståndspersoner.²⁶⁸ Wirilander placerar sockenskrivarna i den sociala hierarkin utifrån deras kompetenser, men man kan även ställa frågan om sockenskrivarna kan definieras som ståndspersoner på basen av deras sociala bakgrund, karriärutveckling och äktenskapsmönster. Hur sockenskrivarnas barn placerade sig i samhället kommer också i viss mån att beröras, men tyngdpunkten i detta kapitel ligger på sockenskrivarna som yrkesgrupp.

Wirilander skriver att i Savolax fanns ett talesätt, ”kaksi on herraa, pappi ja nimismies”.²⁶⁹ Om länsmannen betraktades som en herre i den lokala administrationen i Östra Finland så kan man ställa sig frågan vilken position sockenskrivaren hade i det österbottniska lokalsamhället där kyrkoherden var den andliga auktoriteten och länsmannen statsmaktens lokala företrädare.

Sockenskrivarnas yrke vid tjänstetillträdet

I det föregående har konstaterats att majoriteten av de personer som sökte de vakanta sockenskrivartjänsterna var ämbetsmän inom den civila administrationen. I vilken utsträckning lyckades det dem att bli utnämnda? Uppgifterna om sockenskrivarnas yrke vid tjänstetillträde har sammanställts i tabell 2. Här är skäl att påpeka att i de tabeller och diagram som ingår i detta kapitel ingår 142 personer, men antalet tjänstetillträden är 154. Elva av sockenskrivarna var flera gånger sockenskrivare, en av dem t.o.m. tre gånger, och de uppträder därmed flera gånger i tabellerna. De personer

---

²⁶⁷ Wirilander 1974, 96.

²⁶⁸ Åström 1950, 27.

²⁶⁹ Wirilander 1974, 97.

som angav sitt tidigare yrke, exempelvis att de var före detta länsmän, har räknats till den yrkeskategori som de tidigare representerat.

Uppgifter om sockenskrivarnas yrke vid tjänsteställträdet är tillgängliga för över fyra femtedelar av alla verksamma sockenskrivare under tidsperioden 1721–1868. Före 1750 saknas uppgift om tidigare yrke för en tredjedel av sockenskrivarna. Under de senare perioderna är mörkertalet mycket mindre. Uppgift om tidigare yrke saknas endast för var tionde sockenskrivare under åren 1750–1868. De yrkesverksamma personerna – sockenskrivarna, ämbetsmännen, prästerna samt städernas handelsmän och tjänstemän – har varit lätta att identifiera och finna uppgifter om i källorna och i litteraturen. Bönderna döljer sig delvis bakom andra siffror: länsmännen var ofta även bönder.

Tabell 2

De österbottniska sockenskrivarnas yrke vid tjänsteställträdet 1721–1868.

Yrke	1721– 1749	1750– 1779	1780– 1809	1810– 1839	1840– 1868	Totalt	%
<i>Ämbetsmän</i>						71	46,1
lantmätare	-	1	1	-	-	2	
kronofogde, häradsskrivare	2	1	1	-	-	4	
anställd vid länsstyrelsen	-	6	-	2	1	9	
länsman	12	5	10	8	11	46	
annan ämbetsman	2	1	-	3	4	10	
<i>Militärer</i>						12	7,8
underofficer	3	2	-	7	-	12	
<i>Sockenskrivare</i>	9	-	3	3	2	17	11
<i>Anställda inom socknen</i>						7	4,5
präst	-	-	-	-	2	2	
kantor	-	-	-	-	1	1	
sexman	-	-	-	1	-	1	
lärare, vaccinator	-	-	-	1	2	3	
<i>Bönder</i>	1	-	2	1	2	6	4
<i>Bruksinspektorer</i>	-	-	-	1	-	1	0,6
<i>Stadsbor</i>						10	6,5
handelsman, borgare	1	-	1	1	-	3	
hantverkare	1	-	-	-	-	1	
notarie, kassör, bokhållare	2	1	2	1	1	7	
<i>Okänt</i>	18	3	2	4	3	30	19,5
Totalt	50	20	22	33	29	154	100

Anmärkning: De kursiverade siffrorna anger totala antalet personer i respektive yrkesgrupp.

Källa: Bilaga 2.

Ämbetsmännen eftertraktade ofta sockenskrivartjänsterna och de tycks även ha varit framgångsrika när sockenskrivare utnämndes. Arbetserfarenheten och kompetensen vägde tydligen tyngre än att de var kronans tjänstemän och att allmogen därmed kunde åtminstone i teorin ifrågasätta deras lojalitet. Över hälften av alla sockenskrivare vars yrke är känt var ämbetsmän. Av dessa 71 tjänstemän var över hälften eller 46 länsmän.

Under första hälften av 1700-talet rekryterades sockenskrivarna främst bland länsmännen. Landshövdingarnas utnämningsspolitik minskade antalet länsmän på sockenskrivarposterna efter 750 men redan under tidsperioden 1780–1809 var varannan nyutnämnd sockenskrivare länsman och 1810–1868 var ännu nästan var tredje sockenskrivare länsman. Sockenskrivarlönen attraherade länsmännen, men det var inte helt problemfritt att bli vald till sockenskrivare, såsom tidigare konstaterats. Ur allmogens synvinkel var länsmannen en bekant person som man kommit i kontakt även i andra ärenden. Kompetensen vägde eventuellt mindre än att sockenskrivaren var bekant och smalt in i den lokala kulturen. Detta kommer väl till synes när man betraktar att de övriga ämbetsmännen ofta blev åsidosatta vid sockenskrivarvalen.

Enstaka lantmätare, häradsarkivare och kronofogdar blev valda till sockenskrivare, även om de sällan sökte dessa tjänster som hade lägre status än de tjänster som de redan innehade. Också de visstidsanställda tjänstemännen vid länsstyrelsen sökte sockenskrivarsysslor, men de blev sällan utnämnda. Inte heller de övriga tjänstemännen som talrikt sökte sockenskrivartjänsterna var särdeles framgångsrika vid valen – av de 79 sökanden blev endast nio valda.

Underofficerarna var efter länsmännen den största enskilda yrkeskåren från vilken sockenskrivare rekryterades. Efter såväl stora nordiska kriget som finska kriget visade flera militärer intresse för ett civilt yrke. Av alla sockenskrivare som undersökningen omfattar hade närmare en tiondedel militär bakgrund och under perioden 1810–1839 rekryterades drygt två femtedelar av sockenskrivarna bland militärer. För militärerna kan det att de var bekanta i socknen ha bidragit till rekryteringsframgången.

Enligt uppborðsförordningen 1624 kunde sockenskrivaren vara en präst, men endast prästerna Jakob Aulin i Lappo och Carl Johan Adolf Nordman i Malax var ordinarie sockenskrivare. Arbetsuppgiften hade kanske blivit bekant för Aulin genom hans svärfar som var länsman och sockenskrivare i Muhos. Därtill var sockenskrivaren Nils Abraham Stolpe prästvigd, men han arbetade som lärare före han åtog sig att sköta sockenskrivarsysslan i Mustasaari 1822–1824.

Få bönder har kunnat identifieras bland de personer som eftertraktade sockenskrivartjänsterna, men åtminstone sex av sockenskrivarna var bönder. Att antalet bönder bland sockenskrivarna var så litet kan bero dels på bristen på kompetens, dels på att gårdens skötsel gav litet tid för annan verksamhet, men också på de bristfälligt dokumenterade sockenskrivarvalen. Bonden Erik Udd i Malax, som var nämndeman, länsman och slutligen sockenskrivare, är ett av undantagen. Vid sockenskrivarvalet i Malax 1862 fanns det dock redan tre bönder som var beredda att axla sockenskrivarens uppgifter, men länsmannen Rosing drog längsta strået i valet där även klockaren

G.A. Nessler anmält sig som sökande.²⁷⁰ Många av sockenskrivarna var dock jordbrukare. Länsmannen och sockenskrivaren Daniel Köping i Malax skötte sin gård men han har klassificerats som länsman när han åtog sig skötseln av sockenskrivartjänsten. På samma sätt försvinner säkert många andra mångsysslare från kolumnen bonde.

Städernas handelsmän och borgare blev ibland valda till sockenskrivare. Av dem kan nämnas borgmästaren Wilhelm Forsman i Kaskö som var sockenskrivare i Närpes socken och i Östermark kapellförsamling 1777–1815.

Det har redan konstaterats att sockenskrivarna inte var särskilt ivriga att söka sockenskrivartjänster i andra socknar. Under tidsperioden 1721–1749 var det dock nio sockenskrivare som tillträdde tjänsten. Fem av dem hade visserligen varit sockenskrivare tidigare i samma socken. Tomas Laiberg i Karleby, Jakob Bäckman i Pedersöre och Bengt Forsheim i Storkyro fortsatte sköta tjänsten efter stora ofreden och man kan egentligen inte tala om tjänstetillträde i deras fall. Även Henrik Haqverin hade varit sockenskrivare i Mustasaari och Elias Karling i Kalajoki före stora ofreden. År 1727 valdes Haqverin till sockenskrivare i Ilmola och Karling i Karleby och Kelviå. Sockenskrivarna Lorentz Bäck, Gustav Wessman och Samuel Jachaeus var verksamma i två olika socknar under första hälften av 1700-talet och Johan Plagman var i två repriser sockenskrivare i Kronoby. Under de senare tidsperioderna var rotationen mycket mindre.

Gemensamt för de personer som blev valda till sockenskrivare var att de ofta hade erfarenhet av olika slags skrivuppgifter inom administrationen. De hade med andra ord i praktiken lärt sig de färdigheter och kunskaper som också sockenskrivartjänstens framgångsrika skötsel krävde. En rekryteringskanal var att arbeta som biträde, dvs. ett slags lärling hos sockenskrivaren eller någon regional tjänsteman.

Även skrivarna i hertigdömet Württemberg kunde under senare delen av 1700-talet gå i lära hos en skrivare innan de avlade en examen.²⁷¹ För de österbottniska sockenskrivarna existerade ingen dylik examination. Av de württembergiska skrivarna 1750–1800 hade fjärdedelen tjänstemannabakgrund, men av de skrivare som rekryterades 1809 var över 70 % tjänstemän. De nyrekryterade skrivarna hade sällan tjänstgjort i skrivbyråerna (*Schreiberei*) medan en tredjedel av de tidigare skrivarna hade lärt sitt yrke i skrivbyråerna.²⁷² Skrivaryrket hade med andra ord undergått en tydlig professionalisering.

En del av de österbottniska skrivarna var också professionella. Det har inte varit möjligt att undersöka alla sockenskrivares tidigare karriärer, men som exempel kan här refereras sockenskrivare Elias Karlings och Nils Edvard Rahms curriculum vitae. Elias Karling föddes 1687 i Karleby socken. Hans far var sockenskrivare Peter Karling. Elias blev vid 19 års ålder sockenskrivare i Kalajoki och 1710–1711 var han länsman i Kalajoki. Efter stora ofreden blev han häradsskrivare och 1727 länsman

---

²⁷⁰ Sockenstämmoprotokoll 19.5.1862, s. 1–2, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1862–1888, Ca:10, Malax sockenarkiv, VLA.

²⁷¹ McNeely 2003, 31–32.

²⁷² McNeely 2003, 139.

och sockenskrivare i Karleby och Kelviå socknar. Rådmanssonen Nils Edvard Rahm i sin tur hade anställts som extra skrivare vid landskontoret i Vasa på våren 1838. I januari 1843 förordnades han till vaktmästare vid landskontoret och i september samma år avancerade han till landskontorist, en tjänst han innehade till 1847. Då utnämndes han till länsman och skalfogde i Kauhava. Rahm arbetade i Kauha-va till slutet av 1849 och 1854 blev han vald till sockenskrivare i Lappo. Före sin tjänstemannakarriär hade Rahm studerat i Vasa trivialskola 1830–1838.²⁷³ Varken Karlings eller Rahms tidigare karriär avvek anmärkningsvärt från det allmänna mönstret.

Sockenskrivarnas utbildning

På tjänstemännens utbildning hade börjat ställas krav redan på 1600-talet. Universitetsutbildningen gav en gedigen kompetens för präster men inte nödvändigtvis för ämbetsmännen. På 1600-talet blev det möjligt för studenterna att auskultera vid hovrätten eller ämbetsverken. Det praktiska arbetet förkovrade studenternas kunskaper i juridik och administration, färdigheter som kronan förutsatte av sina ämbetsmän. Under 1700-talet fortgick diskussionen om hur tjänstemännens utbildning kunde förbättras.²⁷⁴

Den lägre utbildningen handhades i Österbotten av trivialskolan i Vasa, som erbjöd utbildning såväl på latinklasserna som på apologist- eller skrivarklassen. På apologistklassen undervisades i läsning, skrivning och räkning. Latinklassernas utbildning var ämnad för personer som inriktade sig på prästbanan. Det är att märka, att i skolan lärde de finskspråkiga eleverna sig också svenska. Av de elever som gick i trivialskolan som inte var av gymnasiekaraktär fordrades dimissionsbetyg innan de kunde inleda studierna på universitetsnivå. Vasa trivialskola ändrade namn till Vasa gymnasium först 1844.²⁷⁵

Vasa trivialskolas matrikel, som även publicerats innehåller inte bara inskrivningsuppgifter såsom namn, födelsedatum, faderns namn och yrke utan också information om elevernas senare livsöden.²⁷⁶ Under tidsperioden 1722–1764 var över 90 % av eleverna födda inom det område som denna undersökning omfattar.²⁷⁷

Att vara student åren 1640–1852 innebar att man var inskriven vid universitet. Studenterna hade alltså genomgått inträdesförhör, men inte avlagt studentexamen som infördes först 1852.²⁷⁸ Endast tre av sockenskrivarna har kunnat konstateras ha studerat vid gymnasier innan de inledde sina universitetsstudier. I tabell 3 har sammanställts uppgifter om sockenskrivarnas utbildning.

---

²⁷³ SD 1263/1855, Avgjorda supplikärenden 2.1–14.2.1856, Vid landskansliet och dess I avdelning avgjorda supplikärenden 1856, Eba:50, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

²⁷⁴ Cavallin 2003, 83ff.

²⁷⁵ Åström 1950, 37.

²⁷⁶ Laurén 1884; Wanne 1947.

²⁷⁷ Luukko 1971, 530; Luukko 1979, 281, 287.

²⁷⁸ Se www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli.

Tabell 3

De österbottniska sockenskrivarnas utbildning 1721–1868.

	1721-1749	1750-1779	1780-1809	1810-1839	1840-1868	Totalt	Procent
Trivialskola	6	3	12	12	9	42	27
Universitetsstudier	4	2	10	11	5	32	21
Antalet personer	9	4	14	15	10	52	

Anmärkning: Procenttalen har beräknats för undersökningskohorten 154 sockenskrivare.

Källa: Bilaga 2.

På sockenskrivarnas teoretiska utbildning ställdes inga exakta krav utan de färdigheter som sockenskrivarna underförstått skulle ha kunde man skaffa sig antingen genom skolgång och universitetsstudier eller genom praktiskt arbete inom förvaltningen eller näringslivet. Trivialskolan visar sig vara den läroanstalt som sockenskrivarna vanligtvis hade besökt, om man bortser från de personer vars utbildningsuppgifter inte är tillgängliga.

För de österbottniska ungdomarna var det möjligt att inleda universitetsstudier efter trivialskolan, de behövde alltså inte studera vid gymnasium.²⁷⁹ Troligen hade ett flertal av de personer som studerade vid universitet besökt trivialskolan.

Jag har kunnat visa att en tredjedel av sockenskrivarna hade gått i skola och/eller bedrivit universitetsstudier. Därtill hade fyra av sockenskrivarna avlagt lantmätarexamen.²⁸⁰ Utbildningsnivån var bäst under åren 1780–1839 då över hälften av de nyrekryterade sockenskrivarna hade skol- eller universitetsutbildning. Sockenskrivarna var därmed relativt väl utbildade och därtill hade de skaffat sig praktisk erfarenhet i arbetslivet, oftast som ämbetsmän.

För två tredjedelar av sockenskrivarna har utbildningsbakgrunden förblivit okänd. Tiden före 1750 är mest problematisk också i detta sammanhang. Troligen har de inte gått i någon lärdomsskola eftersom de inte är införda i skolornas elevmatriklar. Hälften av de personer om vars utbildning det inte finns uppgifter var tjänstemän vid tjänsteställträdet. Trots att allas utbildningsbakgrund inte är känd, kan man konstatera, att även om man inte ställde några explicita kompetenskrav på sockenskrivarna hade över var fjärde gått i trivialskolan och var femte studerat vid universitet.

Att sockenskrivarna var relativt välutbildade bekräftas av en jämförelse med Sven-Erik Åströms undersökning. Han har studerat rekryteringen av studenter till kronofogde-, häradsskrivare-, mantalskommissarie- och länsmanstjänsterna i Österbotten. Här skall endast lyftas fram siffrorna för länsmännen, vilka är mest intressanta på grund av att sockenskrivarna ofta rekryterades från denna yrkesgrupp. Av de 24 länsmännen i Österbottens län 1750 var ingen student, men 1774 var fem av 24 länsmän studenter. År 1801 var en av de 21 och år 1825 ingen av de 22 länsmännen student.²⁸¹ Av

²⁷⁹ Se Åström 1950, särskilt 33–41.

²⁸⁰ Bilaga 2, Forsén, Holmbom, Löfwendahl, Polviander.

²⁸¹ Åström 1950, 179.

sockenskrivarna hade både 1801 och 1825 tre universitetsutbildning.²⁸² Sockenskrivarna hade enligt detta punktstudium på 1800-talet alltså något högre utbildning än länsmännen.

Sven-Erik Åström har i sin undersökning lyft fram betydelsen av den praktiska utbildningen som förbisetts före mitten av 1900-talet i den socialhistoriska forskningen. Man hade i stället poängterat skolans och framför allt universitetets betydelse för den sociala mobiliteten.²⁸³ Även Maria Cavallin har i sin forskning lyft fram kraven på tjänstemännens utbildning, erfarenhet och juridiska kunskaper, vilka efterfrågades redan på 1600-talet.²⁸⁴ Att hälften av de sockenskrivare vars utbildningsbakgrund inte är känd var tjänstemän visar att den praktiska erfarenheten var viktig och den kompenserade bristen av studier, såsom Åström och Cavallin poängterat. Av skrivarna i hertigdömet Württemberg hade en tredjedel avlagt studier vid universitet under tidsperioden 1750–1800, men av de skrivare som rekryterades 1809 tre femtedelar.²⁸⁵ Professionaliseringen hade tydligen medfört även krav på högre utbildning.

Apologistklassens eller latinklassens lärokurs på trivialskolan och universitetsstudier gav en gedigen grundutbildning för många sockenskrivare, men källorna ger också vid handen att några av de sockenskrivare som inte gått i skola hade bedrivit privata studier eller varit i skrivarlära. Josef Carlander hade på 1750-talet varit i lära hos en häradsskrivare, Isak Wilhelm Allén hade bedrivit privata studier i början av 1800-talet, kaplanssonen C.H. Hagman hade fått sin utbildning hemma på 1840-talet och senare hade han varit i skrivarlära hos en häradsskrivare. Gustaf Starcke hade varit i lära hos kronofogden i Kristinestad. Utöver dessa personer hade säkert också många andra lärlingsår bakom sig. De österbottniska studenterna kunde praktisera vid Vasa hovrätt som grundats 1776 och bland sockenskrivarna fanns personer som var auskultanter vid hovrätten. Skolutbildningen som hade åtföljts av en ämbetsmannakarriär verkar ha varit högt värderad när sockenskrivare anställdes. Men i vilken mån påverkade andra faktorer såsom sockenskrivarens ålder, hemort och sociala bakgrund rekryteringsframgången?

Sockenskrivarnas ålder vid tjänstetillträdet

I det föregående har konstaterats att enligt de tillgängliga uppgifterna hade en dryg fjärdedel av sockenskrivarna gått i trivialskolan och en femtedel bedrivit universitetsstudier. De flesta hade meriterat sig i arbetslivet innan de valdes till sockenskrivare. Studiet av sockenskrivarnas ålder kan ge en uppfattning om hur lång yrkeserfarenhet sockenskrivarna hade bakom sig vid tjänstetillträdet.

Det har varit möjligt att fastställa ålder vid tjänstetillträde för 87 % av undersökningskohorten. Åldern har blivit okänd för endast 20 sockenskrivare. Än en gång är uppgifterna mest bristfälliga från

---

²⁸² Se bilaga 2, Argillander, Böckelman, Schöring, Hanelles, Hasselblatt och Herpman.

²⁸³ Åström 1950, 180.

²⁸⁴ Cavallin 2003, 83ff.

²⁸⁵ McNeely 2003, 139.

tiden före 1750. För en del av sockenskrivarna har endast uppgiften om åldern vid döden varit tillgängligt och jag har beräknat deras ålder vid tjänstetillträdet utifrån denna uppgift för att minska mörkertalet. I sockenskrivarmatrikeln anges åldern vid döden endast i tilläggsuppgifterna för att markera att åldern beräknats utifrån församlingsarkivens uppgifter över döda. Åldern för alla sockenskrivare har räknats i runda årtal, månader och dagar har inte beaktats.

Uppgifterna om sockenskrivarnas ålder vid tjänstetillträdet är sammanställda i tabell 4. Sockenskrivarna har indelats i sex åldersgrupper där den yngsta gruppen utgörs av personer som var under 20 år och den äldsta av sockenskrivare som var över 60 år gamla vid sitt tjänstetillträde.

Tabell 4

De österbottniska sockenskrivarnas ålder vid tjänstetillträdet 1721–1868.

	Under 20	20–29	30–39	40–49	50–59	Över 60	Okänd	Totalt
1721–1749	1	8	13	11	3	1	13	50
1750–1779	1	6	8	2	1	1	1	20
1780–1809	1	5	7	7	1	1	-	22
1810–1839	1	15	10	4	1	-	2	33
1840–1868	-	6	10	7	2	-	4	29
Totalt	4	40	48	31	8	3	20	154

Källa: Bilaga 2.

Tre fjärdedelar av de invalda sockenskrivarna var mellan 20–49 år gamla, men det var inte heller omöjligt för en person som ännu inte fyllt 20 att bli sockenskrivare. De yngsta sockenskrivarna var länsman söner Erik Tuvelin, 16 år och Petter Oxe, 17 år från Vörå. Både sockenskrivarsonen Josef Carlander i Pedersöre och bondsonen Johan Erik Holm var 19 år gamla vid sitt tjänstetillträde. Faderns yrke torde i Tuvelins, Oxes och Carlanders fall ha underlättat tjänstetillträdet.

Sammanlagt 44 sockenskrivare var under 30 år gamla när de blev sockenskrivare och under perioden 1810–1839 var hälften av de nya sockenskrivarna yngre än 30 år. Det förekom inga stora förändringar i hur gamla de nyrekryterade sockenskrivarna var under undersökningsperioden. Visserligen verkar sockenskrivarna ha varit äldre när de tillträdde tjänsten under första hälften av 1700-talet, men undersökningsresultatet kan vara missvisande eftersom uppgift om ålder då saknas för en femtedel av undersökningskohorten. Exempelvis Henrik Haqverin var redan 61 år gammal när han blev sockenskrivare i Ilmola och Bengt Forsheim var 50 år, men de hade båda varit sockenskrivare redan före stora nordiska kriget. Under perioden 1780–1809 var av de nyrekryterade lika många i åldern 30–39 som i åldersspannet 40–49. En högre ålder verkar inte ha varit något hinder för att bli vald till sockenskrivare eftersom över 50 år gamla personer rekryterades under alla undersökningsperioder. De sockenskrivare som redan hade fyllt 60 år när de blev valda var utöver

Haqverin Gustaf Giörgelin i Mustasaari och Anders Forsén i Kronoby.

Hur lång yrkeserfarenhet sockenskrivarna hade vid sitt tjänstetillträde har inte kunnat utredas, men eftersom så många sockenskrivare rekryterades innan de fyllt 30 år tycks inte varken en lång yrkeskarriär eller åldern varit den avgörande faktorn vid utnämningen.

Var de nyblivna sockenskrivarna äldre eller yngre än tjänstemännen inom den regionala och lokala förvaltningen? Matti Walta har räknat ut åldern för tjänstemännen inom länsförvaltningen i Finland 1721–1808. Det är främst medelåldern för kronofogdarna, häradsskrivarna och länsmännen som är relevant i detta sammanhang. Enligt Walta hade häradsskrivarna den lägsta medelåldern, 28,6 år, vid tjänstetillträde. Länsmännens medelålder var 30,4 år och kronofogdarnas medelålder var högst, 32,8 år.²⁸⁶ Bo Westerhult har beräknat att under tidsperioden 1810–1917 steg medelåldern för kronofogdar och häradsskrivare med tio år från 30 till 40 år och att efter 1840 var 32 år något av en minimiålder.²⁸⁷ Sockenskrivarnas medelålder vid tjänstetillträde 1750–1809 var 35,6 år och alltså högre än länsmännens, även om de sockenskrivare som var verksamma före 1750 inte beaktats.²⁸⁸ Under perioden 1810–1868 sjönk sockenskrivarnas medelålder vid tjänstetillträdet till 33,7 år. Medelåldern för de sockenskrivare som rekryterades 1810–1839 var 31 år och 1840–1868 37 år. Utvecklingen var därmed motsvarande som Westerhult kommit fram till.

Sockenskrivarnas geografiska bakgrund

I det föregående har undersökts sockenskrivarnas yrkesbakgrund, utbildning och ålder, som återspeglar de nyutnämnda personernas kunskapsbas och kompetens. Sockenskrivarens roll som allmogens förtroendeman ställde också krav på hans pålitlighet och ärlighet. Av ämbetsmännen förutsattes i allmänhet att de hade en god moral.²⁸⁹

Bedömningen av kompetens och yrkeserfarenhet kunde ske utifrån uppvisade dokument, men de personliga egenskaperna – hur duktig och pålitlig personen var och hur hög hans moral var, kunde vara svårare att avgöra om man inte kände honom personligen. Om bokhållaren Johan Gabrielsson Sundvik, som valdes till sockenskrivare i Lillkyro 1788, konstaterades att han “som allmänt bekant är, äger alla erforderliga egenskaper och utmärkt skickelighet”. Sockenmännen valde enhälligt Sundvik till sin sockenskrivare eftersom “de nogsamta känna honom för en redlig, förständig och ganska skickelig man”.²⁹⁰ Sockenbornas rekommendationer vägde alltså tungt när valet förrättades.

Peter Lindström har i sin undersökning visat att bekanta personer som kunde smälta in i

---

²⁸⁶ Walta 2005, s. 142.

²⁸⁷ Westerhult 1965, 287.

²⁸⁸ Medelålder har inte beräknats för tidsperioden 1721–1749 eftersom uppgifterna från denna tidsperiod är så bristfälliga. Medelåldern under perioden 1750–1809 har räknats för de 41 personer vars ålder varit känd.

²⁸⁹ Cavallin 2003, 87.

²⁹⁰ Sockenstämmoprotokoll 20.4.1788, Sockenstämmoprotokoll 1755–1827, IICa:1, Lillkyro församlings arkiv, VLA.

lokalsamhället hade företräde till prästämbeten.²⁹¹ Det att så många länsmän utnämndes till sockenskrivare stöder hypotesen att det hur bekant personen var påverkade valresultatet. Frågan är om även uppgifterna om sockenskrivarnas geografiska bakgrund bekräftar denna hypotes. Hypotesen stöds åtminstone av det faktum, att man i många socknar krävde att sockenskrivaren måste bo i den socken där han var anställd, men var sockenborna mer framgångsrika i valprocesserna än obekanta personer från andra socknar eller regioner?

Uppgifterna om sockenskrivarnas födelseort framgår av tabell 5. Före mitten av 1750-talet kan födelseorten fastställas endast för några få sockenskrivare. Under perioderna 1750–1779 och 1840–1868 finns uppgifter tillgängliga för två av tre sockenskrivare. Mest kompletta är uppgifterna gällande de sockenskrivare som anställdes mellan 1780–1839.

Tabell 5

De österbottniska sockenskrivarnas födelseort 1721–1868.

	1721-1749	1750-1779	1780-1809	1810-1839	1840-1868	Totalt
samma socken	4	1	5	8	4	22
Vasa län	2	10	12	17	9	50
övriga Finland	4	1	1	4	4	14
utlandet	1	1	1	1	1	5
okänd	39	7	3	3	11	63
Totalt	50	20	22	33	29	154

Källa: Bilaga 2.

Om man bortser från mörkertalet så var majoriteten av de sockenskrivare som var verksamma åren 1721–1868 födda i Österbotten. Undersökningen visar att hypotesen att sockenskrivarna rekryterades från samma socken inte håller streck. Var fjärde sockenskrivare som anställdes 1780–1839 var visserligen ortsbo, men under åren 1750–1839 var hälften hemma från övriga socknar inom Vasa län.

Att man var sockenbo verkar inte ha varit en avgörande faktor vid rekryteringen. Detta kan bero på det att det inte fanns tillgång till kompetenta personer i den egna socknen. Det var därmed möjligt för personer från det övriga Finland eller utlandet att förvärva sig en sockenskrivartjänst, men det förutsatte vanligtvis att de redan varit verksamma i bygden. Exempelvis Petter Hällström hade bott i Finland och Österbotten i över 20 år innan han blev sockenskrivare. Kommissionslantmätaren Hans Löfwendahl, också han född i Sverige, hade varit en tid i Finland och i sitt arbete kommit i kontakt med ortsborna innan han blev sockenskrivare. Karl Mellberg hade redan som ung pojke flyttat från Sverige till Vasa, där han vid 13 års ålder inskrevs i trivialskolan. I Ilmola kunde man 1857 välja bland 21 sökande till sockenskrivarsysslan varav en del var från Åbo, Tammerfors och Kuopio, men valet föll på Carl Henrik Hagman som var Ilmolabo, visserligen född i Kvevlax.

²⁹¹ Lindström 2003, 48.

McNeelys undersökning av de württembergiska skrivarna 1750–1800 visar att 95 % av dem var hemma inom regionen och att 87 % av dem var söner till ståndspersoner såsom präster, läkare, tjänstemän eller skrivare. Ian F. McNeely konstaterar att skrivarnas sociala och geografiska rekryteringsbakgrund med färdigt existerande nätverk och samhörighet gjorde dem privilegierade.²⁹²

Rekryteringen av skrivarna i hertigdömet Württemberg höll dock på att ändra. McNeely konstaterar att de skrivare som rekryterades 1809 mer sällan var ortsbor. Han beskriver dem som kosmopoliter som ofta studerat annorstädes än inom hertigdömet Württemberg. En del hade studerat utomlands och/eller arbetat utanför hertigdömet. Detta medförde att de nyrekryterade skrivarna förknippades med ett utanförskap: de verkade som utomstående i sina kunders ögon eftersom de saknade kunskap om och koppling till det samhälle där de tjänstgjorde. Att staten prioriterade rekryteringen av utomstående betecknar intresset att bryta gillet som *Schreiberei*-institutionen skapat. Den formella utbildningen inom juridik och handel vägde mer än att man lärt yrket som lärling och skrivbiträde inom skrivbyråerna.²⁹³ Tendenser till liknande utveckling kan iaktas även i Österbotten, men de österbottniska sockenskrivarnas rekrytering inom regionen verkar ha bidragit till samhörighet. Det återstår att studera om även deras fäder var ståndspersoner såsom de württembergiska skrivarnas.

Sockenskrivarnas sociala bakgrund

Sockenskrivarnas sociala bakgrund i denna undersökning är alltså liktydig med faderns yrke. Vad som ansetts vara faderns yrke är i de flesta fallen samma som kyrkoböckerna angav när sonen, som sedermera blev sockenskrivare, föddes. Trots att folkbokföringen i församlingarna i Finland och i hela Norden sträcker sig flera hundra år bakåt i tiden har faderns yrke blivit okänt för en knapp tredjedel av sockenskrivarna. Mest bristfälliga är födelseuppgifterna om de sockenskrivare som var verksamma under första hälften av 1700-talet eftersom uppgifterna om födda inte är heltäckande från 1600-talet. Luckor i församlingarnas folkbokföringsmaterial förekommer även senare. Uppgift om faderns yrke saknas för två femtedelar ännu under perioden 1750–1779 och under de senare perioderna för en femtedel av sockenskrivarna. Man kan anta att det bland de fäder vars yrke är okänt fanns personer från lägre sociala skikt. Antalet bönder bland fäderna är troligen större än siffrorna i tabellen visar.

Uppgifterna om fädernas yrke baserar sig dock inte enbart på längder över födda utan även på olika matriklar. I en skolmatrikel är faderns yrke angivet vid den tidpunkt när sonen inskrevs i skolan, i tjänstemannamatriklarna anges faderns yrke då sonen redan var äldre, exempelvis 20, 30 eller 40 år gammal. I en del fall – detta gäller exempelvis barnen till sockenskrivare som blev sockenskrivare – anges som faderns yrke sockenskrivare. Detta trots att fadern kan ha varit exempelvis länsman när

---

²⁹² McNeely 2003, 30–31.

²⁹³ McNeely 2003, 140–141.

barnet föddes, häradsskrivare när sonen började i skolan, men sockenskrivare när sonen i sin tur blev sockenskrivare. Med detta vill jag ha sagt att uppgifterna om fädernas yrken nödvändigtvis inte beskriver situationen då sonen blev sockenskrivare. Därtill kan en del av fäderna varit mångsysslare. Exempelvis de fäder till sockenskrivare som hade ett annat yrke utöver sockenskrivartjänsten har här införts i kolumnen sockenskrivare trots att de kunde ha upp till tre titlar såsom Anders Schörings far. Detta gäller i viss mån även andra fäder till sockenskrivare.²⁹⁴ Uppgifterna i tabell 6 om sockenskrivarnas sociala bakgrund måste alltså studeras med dessa anmärkningar i åtanke.

Sockenskrivarnas fäder representerade huvudsakligen tre yrkeskategorier: ämbetsmän, prästerskap och bönder. Räkna man ihop de 18 sockenskrivarsönerna med de sammanlagt 13 söner till ämbetsmän var sammanlagt 31 sockenskrivare barn till tjänstemän.²⁹⁵ Sockenskrivarnas söner rekryterades jämnt under hela undersökningsperioden, men mest under åren 1810–1839. Av de övriga tjänstemannabarnen var länsmanssönerna talrikast representerade bland sockenskrivarna. Skulle man addera de sockenskrivare vars fäder var både sockenskrivare och länsmän skulle antalet länsmanssöner fördubblas.²⁹⁶

Sammanlagt 22 prästsöner har identifierats bland sockenskrivarna och av dem var sex söner till kyrkoherdar. Flest kyrkoherdesöner inledde sin karriär som sockenskrivare under första hälften av 1700-talet. De var Samuel Lithovius, Anders Cederberg, Israel Gumse och Johan Collin. Tydligt hade deras sociala bakgrund bidragit till att de kunnat förvärva sig den kompetens som förväntades av en sockenskrivare. Ännu vid mitten av 1800-talet var en fjärdedel av sockenskrivarna söner till präster om man bortser att uppgift om faderns yrke saknas för åtta av 30 sockenskrivare under perioden 1840–1868. Det är dock mer troligt att prästsönerna har blivit bättre identifierade än några andra yrkesgrupper. Därtill måste tilläggas att prästsönerna Samuel Jachaeus och Gustaf Mollerus var sockenskrivare i två repriser och deras faders yrke har följaktligen bokförts dubbelt.²⁹⁷ Trots

---

²⁹⁴ Under perioden 1750–1779 har Anders Schörings faders yrke bokförts i kolumnen sockenskrivare även om han därtill var verksam som länsman och mantalskommissarie. Likaså har C.J. Carlenius faders yrke bokförts som sockenskrivare även om fadern Johan Carlenius var länsman 1740 när sonen föddes. Under tidsperioden 1780–1809 har Anders Schörings fader Anders Schöring (f. 1700) bokförts som sockenskrivare även om han arbetade såväl som länsman som mantalskommissarie. Schöring arbetade under denna tidsperiod som sockenskrivare i två olika socknar och uppgift om hans faders yrke ingår två gånger i tabellen under den nämnda tidsperioden. Även Samuel Lööfs faders yrke har bokförts i kolumnen sockenskrivare även om Anders Lööf också var häradsskrivare. Westbergs fader har antecknats i kolumnen annan tjänsteman även om han var både hovsekreterare och magasinförvaltare. Under perioden 1810–1839 har Sandbergs faders yrke införts i kolumnen kronofogde även om han därtill var länsman. Mauritz Hasselblatts fader var såväl sockenskrivare som rådman, men han ingår i kolumnen sockenskrivare. Johan Stolpes fader var såväl länsman som sockenskrivare och även Johan Stolpe, som var fader till sockenskrivare Nils Stolpe skötte båda sysslorna och följaktligen är de införda i kolumnen sockenskrivare. Under tidsperioden 1840–1868 har Gustaf Starckes och Adolf Kehls fäder som var verksamma såväl som länsmän som sockenskrivare införts i kolumnen sockenskrivare.

²⁹⁵ Följande två sockenskrivarsönens faders yrke ingår två gånger i tabellen (inom parentes tidsperioderna): Anders Schöring (1780–1809) och Mauritz Wilhelm Hasselblatt (1810–1839).

²⁹⁶ Fäderna till sockenskrivarsönerna Anders Schöring (f. 1723), Johan Carlenius, Johan Stolpe, Johan Gustaf Stolpe, Fredrik August Starcke och Adolf Kehl var även länsmän. Adolf Sandbergs far var såväl kronofogde som länsman och Samuel Lööfs fader var både häradsskrivare och sockenskrivare.

²⁹⁷ Jachaeus faders yrke har bokförts dubbelt under tidsperioden 1721–1749 och Mollerus faders yrke har bokförts såväl under tidsperioden 1750–1779 som 1780–1809.

Tabell 6

De österbottniska sockenskrivarnas sociala bakgrund utifrån fädernas yrke 1721–1868.

Fars yrke	1721–1749	1750–1779	1780–1809	1810–1839	1840–1868	Totalt
<i>Ämbetsmän</i>						13
lantmätare	-	-	1	-	-	1
kronofogde, mantalskommissarie	-	-	1	1	-	2
länsman	2	2	1	1	1	7
annan tjänsteman	1	-	2	-	-	3
<i>Militärer</i>						10
högre officer	1	-	-	5	1	7
lägre officer	1	-	1	1	-	3
<i>Sockenskrivare</i>	3	3	3	6	3	18
<i>Anställda inom socknen</i>						24
präst	8	2	4	2	6	22
klockare	-	-	-	2	-	2
<i>Nämndemän</i>	-	1	-	-	-	1
<i>Bönder</i>	4	4	2	5	3	18
<i>Verksamma inom stadsnäringar</i>						21
handelsman, borgare	6	-	3	-	2	11
hantverkare	-	-	1	2	3	6
annat yrke	1	-	-	1	2	4
<i>Okänd</i>	23	8	3	7	8	49
Totalt	50	20	22	33	29	154

Anmärkning: De kursiverade siffrorna anger totala antalet personer i respektive yrkesgrupp.

Källa: Bilaga 2.

mörkertalet var däremot klockarsönerna tunt representerade inom undersökningskohorten.

Sockenskrivarnas fäder representerade även relativt ofta stadsnäringar. I början av undersökningsperioden härstammade sex sockenskrivare från borgerskapet, men under slutet av undersökningsperioden var det sönerna till städernas hantverkare som dominerade inom denna grupp. Sockenskrivare rekryterades också från familjer där familjefadern var militär. Officerssönerna var talrikast på 1800-talet efter finska kriget.

Bakom mörkertalet gömmer sig troligen många bondsöner, men sammanlagt 18 bondsöner har kunnat identifieras.²⁹⁸ Trots att man kan anta att flera sockenskrivare än tabell 6 visar hade sina rötter inom allmogen, så kan man se att sockenskrivarna rekryterades relativt jämnt från familjer där fadern var sockenskrivare, präst, bonde eller verksam inom olika stadsnäringar.

Studiet av såväl de sökande till sockenskrivarsysslorna som sockenskrivarnas yrke vid tjänstetillträde har visat att få bönder sökte eller blev valda till sockenskrivare, men många sockenskrivare hade sina rötter i bondeståndet. Även prästsönerna verkar ha varit intresserade av sockenskrivar-

²⁹⁸ Johan Holms faders yrke är bokfört två gånger under tidsperioden 1810–1839 liksom Höglom Hakalas, och ytterligare ännu en gång under tidsperioden 1840–1868.

tjänsterna. För bondsönerna var sockenskrivartjänsten ett steg uppåt i den sociala hierarkin, för prästsönerna var sockenskrivarsysslan ett arbete som garanterade att de fortfarande kunde räknas som ståndspersoner.

Matti Walta har beräknat att under tidsperioden 1721–1809 härstammade nästan hälften av länsförvaltningens tjänstemän i Finland från ämbetsmannafamiljer och en femtedel från prästfamiljer. En tiondedel rekryterades från familjer där fadern var antingen militär eller verksam inom stadsnäringslivet. Lantbrukarnas andel var sex procent. Enligt Walta var över en fjärdedel av länsmännen fäder länsmän och två femtedelar ämbetsmän samt ungefär en femtedel präster eller lantbrukare.²⁹⁹ Kaarlo Wirilander har beräknat att knappt en tredjedel av ämbetsmännen inom den civila förvaltningen 1730 härstammade från ämbetsmannafamiljer. År 1800 hade andelen stigit till en tredjedel och 1870 till tre femtedelar.³⁰⁰ Pär Frohnert i sin tur har beräknat att hälften av de skånska kronofogdarna som rekryterades under 1719–1772 hade en far som var ämbetsman och antalet ämbetsmannasöner bland de skånska fogdarna steg till två tredjedelar under åren 1773–1809.³⁰¹

Att ämbetsmän på 1700-talet rekryterades från präst- och ämbetsmannafamiljer var en trend i vilken också sockenskrivarna verkar passa in. Den sociala bakgrunden förklarar troligen delvis också sockenskrivarnas utbildningsnivå. Man vet att under tidsperioden 1722–1808 härstammade närmare hälften av alla österbottniska studenter från prästståndet, två femtedelar från borgarståndet och en tiondedel från allmogen. En femtedel av eleverna var barn till ofrälse ståndspersoner.³⁰²

Av de 21 sockenskrivare som anställdes 1780–1839 och vilka jag kunnat fastställa ha studerat vid universitet var fem eller en fjärdedel prästsöner och en dryg fjärdedel söner till sockenskrivare.³⁰³ Länsmanssönerna var endast två, men av sockenskrivarna som hade sänt sina söner till universitetet var två även länsmän. Hälften av sockenskrivarna som bedrivit universitetsstudier kom från ämbetsmannafamiljer när man räknar sockenskrivarsönerna till denna yrkeskategori. Av de övriga var tre söner till militärer och två söner till en borgare och en hantverkare. Ingen av dessa 21 sockenskrivare var bondsöner. Av de sockenskrivare som rekryterades under samma tidsperiod hade 24 besökt trivialskolan, däribland två bondsöner. I övrigt var de söner till präster (fyra personer), tjänstemän – varav sex var söner till sockenskrivare, borgare eller militärer.

---

²⁹⁹ Walta 2005, 76–77.

³⁰⁰ Wirilander 1974, 205.

³⁰¹ Frohnert 1993, 66–67.

³⁰² Åström 1950, 146.

³⁰³ I verkligheten var de 19 personer, varav två beräknas två gånger i undersökningskohorten (A. Schöring f. 1762, M.W. Hasselblatt).

Söner i sin fars fotspår

Ännu återstår att besvara frågan om sockenskrivaryrket gick i arv. Sexton av de 142 sockenskrivare som var verksamma under tidsperioden 1721–1868 var söner till sockenskrivare. Två av dem var sockenskrivare i två skilda socknar och därmed stiger antalet sockenskrivarsöner i undersökningskohorten till 18. Mer än var tionde sockenskrivare var alltså son till en sockenskrivare. På 1720-talet blev sockenskrivarsönerna Karl Gran och Elias Karling sockenskrivare och i Lochteå efterträdde Jakob Elfving sin far som sockenskrivare 1733.³⁰⁴ Sonen efterträdde sin far även i släkterna Brunberg, Carlander, Carlenius och Sundvik. Den unge Josef Carlander kunde 1756 efterträda sin far som sockenskrivare i Pedersöre på sin fars rekommendation.³⁰⁵ Sockenskrivaren Johan Stolpe var däremot den enda sockenskrivaren vars två söner blev sockenskrivare.

De två sockenskrivarsläkterna där far, son och sonson var sockenskrivare var Schöring i Laihela/Ilmola och Carlenius i Karleby. I Karleby socken efterträdde 1771 Christoffer Carlenius sin far Johan Carlenius, som var såväl länsman som sockenskrivare. Den Carleniuska släkten innehade sockenskrivartjänsten i sammanlagt 38 år under senare delen av 1700-talet och 1812 blev Christoffers son Johan Jakob Carlenius sockenskrivare i Karleby. Släkten Carlenius konkurrerade därmed med sockenskrivarsläkten Bergh i Limingo. I släkten Bergh sköttes sockenskrivartjänsten i fyra generationer. Bondesonen Jöns Bergh (1680–1712) var sockenskrivare i Sotkamo, hans son Johan (f. 1709) var mönster- och sockenskrivare samt likvidationskommissarie i Limingo. Johans son Jöns Bergh (1738–1798) var mönsterskrivare, sockenskrivare och länsman i Limingo och hans son Wilhelm Bergh (d. 1823) var länsman och sockenskrivare i Limingo.³⁰⁶

Släkten Bergh var kanske ett undantag, men absolut inget ensamt fenomen. Medlemmar i släkten Schöring innehade sockenskrivartjänster under hela 1700-talet. Stamfadern, länsmannen i Laihela Samuel Schörings son Anders var länsman och även sockenskrivare i Laihela. Sonen Anders var såväl länsman som sockenskrivare i Ilmola och därtill mantalskommissarie. Hans son Anders blev landsfiskal och sockenskrivare i Ilmola och Lochteå.

Klockarsonen Anders Brunberg skötte sockenskrivartjänsten i Pedersöre 1810–1842 varefter hans son Gustaf skötte sysslan ända till 1881, det vill säga över tio år efter det att sockenskrivarinstitutionen officiellt hade upphört. Brunbergarna erbjöd därmed Pedersöre- och Jakobstadsborna skrivhjälp över 70 år.

De övriga fäderna och sönerna som var sockenskrivare var Anders och Samuel Lööf, Isak Reinhold och Mauritz Wilhelm Hasselblatt, Gustaf och Fredrik Starcke samt sockenskrivaren och länsmannen Johan Henrik Kehl i Kalajoki och Adolf Kehl. I Vörå var ordningsföljden en annan. Sonen Erik efterträddes av fadern Mathias Tuvelin.

---

³⁰⁴ Lochteå vinterting 1733, Lochteå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1718–1748, C3a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

³⁰⁵ Pedersöre höstting 1756 § 51, fol. 1083v–1084, UK 1253, VLA.

³⁰⁶ Genealogia Sursilliana 1959, 128–129.

McNeelys studie om de württembergiska skrivarnas sociala bakgrund visar att av de skrivare som anställdes före 1809 och som 1809 ännu var i tjänst var hälften söner till skrivare.³⁰⁷ Den sociala bakgrunden för såväl österbottniska sockenskrivare som de württembergiska skrivarna var mycket lika: skrivarkåren producerade nya skrivare, men även många prästsöner valde skrivaryrket. Två femtedelar av fäderna till de österbottniska sockenskrivarna var präster eller sockenskrivare under tidsperioden 1721–1868.

Peter Lindström har i sin studie av prästval konstaterat att under senare hälften av 1600-talet fäste såväl församlingen som stiftet uppmärksamhet vid om prästen var bekant, om han kunde försörja sin företrädares familj och släktskapet med företrädaren, när meritbedömningen gjordes. I sina suppliker lyfte församlingsborna visserligen fram prästens meriter, men i praktiken visade det sig att de mer jordnära, praktiska skälen vägde tyngre, konstaterar Lindström.³⁰⁸

Även sockenskrivartjänsten kunde gå i arv från far till dotterns man eller så gifte sig efterträdaren med sin företrädares änka, men detta var inte speciellt vanligt. Johan Hanstén i Pedersöre och Carl Henrik Hagman i Ilmola gifte sig med sina företrädares döttrar. Sockenskrivare Mathias Tuvelins dotter Anna i Vörå gifte sig med sin fars efterträdare Johan Sohlberg och efter Sohlbergs död med Johan Ingman, som var sockenskrivare i Vörå 1816–1849. Samuel Jachaeus änka i Lillkyro Maria Asproth gifte om sig med sin mans efterträdare Israel Gumse på 1740-talet. Att sockenskrivaränkan gifte sig med sin mans efterträdare liknar konserveringen av prästänkor.³⁰⁹

En typisk sockenskrivare

Utifrån studiet av de nyrekryterade sockenskrivarnas yrke, utbildning och ålder vid tjänstetillträdet samt deras sociala och geografiska bakgrund träder tydligast fram bilden av en sockenskrivare som hade en relativt god skolutbildning, som kunde ha byggts på även med universitetsstudier. Därtill hade han praktisk yrkeserfarenhet från den regionala eller lokala förvaltningen eller handeln. En lång yrkeskarriär verkar dock inte ha varit den avgörande faktorn vid rekryteringen. Vid 30 års ålder var man vanligen mogen att axla sockenskrivarens ansvarsfulla uppgifter. Sockenborna kunde välja även yngre personer till sin skrivare, men personer som passerat 50 års gränsen valdes mer sällan till sockenskrivare. Sockenskrivaren var ofta en mångsysslare och vanligen innehade han samtidigt länsmansposten.

De som valde sockenskrivarna förväntade inte enbart att den nya sockenskrivaren var kompetent utan det ställdes också krav på hans person. Det har visat sig att sockenskrivaren gärna anställdes om inte från den egna socknen så åtminstone från de närliggande socknarna även då när man kunde välja mellan flera kompetenta sökanden. Att valet ofta föll på socknens länsman berodde dels på

---

³⁰⁷ McNeely 2003, 138, 140.

³⁰⁸ Lindström 2003, 48, 66, 83.

³⁰⁹ Se Widén 1988; Lindström 2003, 122.

länsmännens intresse att skaffa sig en lukrativ bisyssla, men också på sockenbornas önskan att sockenskrivarsysslan handhades av en person som var bekant. Samma argument vägde tungt även vid prästvalen.

Sockenskrivarens börd tycks också ha spelat in. Sockenskrivartjänsterna föraktades inte i präst- eller tjänstemannakretsar och inte heller sockenskrivarna hade någonting emot att deras egna söner valde samma yrkeskarriär som de själva valt. Att sockenskrivarna rekryterades från ståndsläkterna hade samband med möjligheten att sända sonen till skolan vilket i sin tur gav bättre garantier för yrkeskarriären.

Sockenskrivarnas karriär

De nyrekryterade sockenskrivarna hade ofta en tjänstemannakarriär bakom sig men hur gestaltade sig deras framtid? Hade de blivit lokala tjänstemän i sockenadministrationen som koncentrerade sig på att sköta sin tjänst till livets slut? Det har redan framkommit att så inte var fallet med alla utan att sockenskrivarna ofta skötte även andra tjänster eller uppdrag. Var det kanske ändå så att sockenskrivartjänsterna var eftertraktade på grund av det lönepåslag man kunde räkna med och att sockenskrivartjänsten följaktligen för dess innehavare endast var en bisyssla? Att undersöka i vilken mån sockenskrivarna samtidigt var ämbetsmän är väsentligt med tanke på att det kunde generera ett krav på lojalitet när man tjänade två herrar. I vilken mån meriterade sockenskrivarsysslan personen ytterligare och fungerade som en språngbräda till andra, mer krävande arbetsuppgifter?

Karriären för en sockenskrivare behövde dock nödvändigtvis inte vara endast uppåtgående. Sockenborna hade möjlighet att avskeda en sockenskrivare som misskötte sina uppgifter eller som förverkat deras förtroende. Hur vanligt var det att sockenskrivare avskedades och varför sparkades de? Svar på dessa frågor skall sökas i en analys av längden på sockenskrivarnas tjänsteperioder, vilka övriga kronotjänster sockenskrivarna skötte och huruvida deras karriärer utvecklades ytterligare eller om de förblev sockenskrivare.

Den genomsnittliga tjänstgöringsperioden för undersökningskohorten var 12 år. Längden på sockenskrivarnas tjänsteperioder har sammanställts i tabell 7. I tabellen har också angivits medeltalet för tjänsteperiodens längd under de olika tidsperioderna.

Närmare tre femtedelar av sockenskrivarna skötte sin tjänst under tio år. Att tjänsteåren inte blev flera berodde på att många sockenskrivare dog relativt unga. Exempelvis sockenskrivaren Erik Tuvelin dog i 23 års ålder efter att ha skött sockenskrivartjänsten i sju år och Nils Erik Warnberg hann vara sockenskrivare i Lappo endast i två år före han dog i 34 års ålder. En kortare tjänsteperiod betydde alltså inte nödvändigtvis att man skulle ha lämnat sockenskrivarsysslan för en annan tjänst.

Under tidsperioden 1840–1868 var den genomsnittliga tjänsteperioden kortast, knappt nio år, vilket delvis beror på att sockenskrivarinstitutionen avskaffades på 1860-talet. Under tidsperioden

Tabell 7

Längden på de österbottniska sockenskrivarnas tjänsteperioder 1721–1868.

Tjänsteperiod	1721-1749	1750-1779	1780-1809	1810-1839	1840-1868	Antal personer
Under 5 år	17	4	6	10	13	50
5-9 år	15	4	5	7	8	39
10-14 år	8	2	2	5	2	19
15-19 år	4	2	3	1	2	12
Över 20 år	6	8	6	10	4	34
Medeltal	9,8	16,8	12,9	14,7	8,9	154

Anmärkning: Tjänsteperiodens längd har beräknats så att tjänstgöring såväl under ett år som exempelvis åren 1721–1722 har räknats som ett år, 1721–1723 som två år osv. eftersom här inte har beaktats när exakt skrivaren tillträtt eller avträtt sin tjänst. Tjänstgöringsperiodens längd har införts i den kolumn när rekryteringen skett.

Källa: Bilaga 2.

1750–1779 var tjänsteperiodens medellängd högst, nästan 17 år. Till det höga medeltalet bidrog att av de sammanlagt 20 nyrekryterade sockenskrivarna under denna tidsperiod kom fyra att arbeta i över 30, och ytterligare fyra i över 20 år.

Av de 65 sockenskrivare som innehade sin tjänst över 10 år skötte över hälften eller 34 personer den i över 20 år. Det var alltså inte ovanligt att en och samma person innehade sockenskrivartjänsten under tre decennier och några till och med över 40 år. Över 30 år långa karriärer förekom lika ofta på 1700-talet som på 1800-talet. Den längsta karriären som sockenskrivare gjorde Johan Gustav Stolpe på 1800-talet. Han var sockenskrivare i Lillkyro i över 50 år. I Malax var Elias Bäck sockenskrivare i 47 år på 1700-talet och Karl Gustaf Waselius skötte på 1800-talet sockenskrivartjänsten i Malax i över 40 år.

Inte heller Storkyroborna behövde ordna sockenskrivarval särskilt ofta. Åren 1745–1867, alltså under en tidsperiod på 122 år, hade de endast fem sockenskrivare, vars genomsnittliga tjänsteperiod var 24,4 år. I Lochteå socken fanns under undersökningsperiodensammanlagt sex sockenskrivare, vilkas tjänsteperioder växlade mellan 2–38 år. Den genomsnittliga tjänsteperiodens längd var 22,7 år. Endast två sockenskrivare var verksamma i Lappo 1735–1800 och i Lappfjärd 1748–1812. Det var alltså i flera socknar som tjänsteperioderna var längre än medeltalet. Mest turbulens var det kring sockenskrivarsysslans i Östermark. Under tidsperioden 1816–1868 hann nio olika personer sköta tjänsten.

Mångsysslarna

Redan i det föregående har framkommit att personer som exempelvis var kronans tjänstemän sökte och även blev utnämnda till de vakanta sockenskrivartjänsterna. Vid valet kunde allmogem förutsätta

att ämbetsmannen avsåde sig sin tidigare tjänst och landshövdingarna kunde vägra att utnämna ämbetsmän till sockenskrivare, såsom länsmännen hade fått erfara under senare hälften av 1700-talet. Men avstod kronans tjänstemän från sina tidigare ämbeten eller blev sockenskrivartjänsten en bisyssla för dem?

Att undersöka sockenskrivarnas övriga tjänster har inte varit helt problemfritt eftersom tituleringen av de sockenskrivare som var mångsysslare varierade. De som hade en tjänst som hade en högre rang än sockenskrivarsysslan titulerades ofta enbart som exempelvis häradsskrivare eller länsman. I de fall där jag funnit uppgifter om ifrågavarande persons val till sockenskrivare eller när han avstod från sockenskrivartjänsten har användningen av olika titlar visserligen inte försvårat undersökningen. Exempelvis kan här nämnas hur Arvid Stefan Cloos titulerades på hösttinget 1791 i Malax. Cloos titulerades i paragraf 20 likvidationskommissarie och mönsterskrivare såsom så ofta tidigare, i paragraf 23 (likvidations)kommissarie, mönsterskrivare och sockenskrivare och i paragraf 26 (likvidations)kommissarie och sockenskrivare.³¹⁰

Sockenskrivaren Cloos var inte ensam om att sköta flera tjänster samtidigt som han var sockenskrivare. I tabell 8 har sammanställts uppgifterna om de vanligaste yrkestitlarna för sockenskrivarna som samtidigt även fungerade som ämbetsmän inom den regionala, lokala eller sockenförvaltningen eller inom städernas administration.

Undersökningen visar att nästan tre femtedelar av alla sockenskrivare samtidigt skötte andra tjänster. Situationen var relativt oförändrad under hela undersökningsperioden. Andelen ämbetsmän var något lägre under första hälften av 1700-talet, vilket kan bero på källäget, och under tidsperioden 1810–1839. Det var främst länsmännen som även var sockenskrivare, trots att landshövdingarna inte utfärdare fullmakter till sockenskrivartjänsterna för länsmännen under tidsperioden 1756–1783. En fjärdedel av alla sockenskrivare skötte samtidigt länsmanstjänsten, men under den sista tidsperioden 1840–1868 var nästan hälften av sockenskrivarna samtidigt länsmän. Kombinationen av länsmans- och sockenskrivartjänsten verkar ha accepterats av såväl landshövdingen som sockenborna.

Häradsskrivare och kronofogdar inom fögderiförvaltningen samt landsfiskaler tycks stundom ha velat kombinera sin tjänst med sockenskrivartjänsten och landshövdingarna verkar inte ha motsatt sig detta. Däremot fanns endast en ämbetsman vid länsstyrelsen och en lantmätare bland de personer som samtidigt var sockenskrivare. Kombinationen av en tjänst inom länsstyrelsen och en inom socknen tycks inte ha varit önskvärd. Lantmåteriförrättningar och sockenskrivarens arbetsuppgifter verkar även ha varit svåra att kombinera. Åtminstone två av sockenskrivarna hade gedigen juridisk erfarenhet, hovrättsadvokaten Gustaf Mollerus och vicehäradshövdingen Henrik Sundell.

Tydligt var det så att de lokalt verksamma länsmännen kunde, om man bortser från lojalitetskonflikter, lättare kombinera sockenskrivarens göromål med sitt ämbete än de övriga kronotjänstemännen. Att länsmännen var bekanta personer vägde tydligen mycket i vågskålen liksom att de säkert vistades på orten.

---

³¹⁰ Malax höstting 1791 §§ 20, 23, 26, UK 1297, VLA.

Städernas administratörer kunde tydligen också förknippa skrivaryrket med sin tjänstgöring. Att en tjänsteman inom stadens administration innehade sockenskrivartjänsten i en socken kunde dock skapa problem om motsättningar mellan borgerskapets och böndernas intressen yppade sig. Bondeseglationen visade sig vara en dylik fråga.

I tabell 8 ingår inte de två sockenskrivare som samtidigt var handelsmän och inte heller de skrivare som titulerade sig bönder. Under 1800-talet skötte två präster, en kantor och en lärare sockenskrivartjänsten. Sockenskrivaren Nils Högbloom Hakala, som skötte sockenskrivartjänsten i två repriser, anges ha fungerat även som domare och vice klockare. Det var ännu fler sockenskrivare som skötte diverse andra befattningar och uppgifter inom sockenadministrationen, men dessa uppdrag såsom att vara föreståndare för lånemagasinet eller sekreterare vid fattigvårdskommittén ansågs ofta höra till sockenskrivarens arbetsområde. Skötseln av dessa uppgifter skapade inte heller lojalitetskonflikter.

Sockenskrivarna Daniel Köping i Malax, Anders Portinus i Pedersöre, Isak Allén i Laihela och Karl Gustaf Borgeman och Carl Henrik Hagman i Ilmola, för att nämna några exempel, hade gårdar som de odlade. Att vara bonde eller lantbrukare var inte komprometterande för en sockenskrivare – såtillvida skötseln av gården inte ledde till att sockenskrivaruppgifterna försumrades. Dubbel lojalitet och eventuella konflikter uppstod när uppdragsgivarnas för sockenskrivaren, det vill säga allmogens, intressen var motsatta kronans eller stadens.

Att kunna sköta två eller flera tjänster eller uppdrag samtidigt kunde förutsätta att man liksom sockenskrivaren Henrik Sundell i Lappfjärd, som även var vicesheradshövding, anställde ett biträde. Att i sockenskrivarinstruktionen stadgades om anställningen av biträden och vikarier var alltså inte ovidkommande. Åtminstone 15 sockenskrivare hade biträden och uppgifterna om dem finns angivna i bilaga 2 under respektive sockenskrivare. Tio av de personer som hade biträden innehade samtidigt en annan tjänst än sockenskrivarsysslan. Sockenborna torde med andra ord ha varit medvetna om att anställningen av en tjänsteman eller en person som idkade något annat yrke till sockenskrivare kunde innebära att man fick ty sig till hans skrivbiträden. Den ålderstigna sockenskrivaren kunde också anställa en vikarie för att kunna behålla sockenskrivartjänsten och framförallt skrivarlönen. Inkomsterna från de olika tjänsterna och även sockenskrivarlönen ensam tycks ha räckt till att betala lön för biträden.

Dessa biträden och vikarier kunde å andra sidan meritera sig och några av dem blev valda till sockenskrivare. Vilken hjälp sockenskrivarna fick inom familjen är svårt att reda ut, men åtminstone de söner som efterträdde sin far torde ha bekantat sig med sockenskrivarens göromål redan i hemmiljön.

Tabell 8

Tjänstetitlar för österbottniska sockenskrivare som innehade även andra befattningar under tidsperioden 1721–1868.

Tjänstetitel	1721– 1749	1750– 1779	1780– 1809	1810– 1839	1840– 1868	Totalt
Länsman	13	-	6	8	13	40
Kronofogde, häradsskrivare	2	3	2	1	-	8
Landsfiskal	1	1	2	1	1	6
Stadsnotarie, stadsfiskal	-	1	1	3	1	6
Mantalskommissarie	1	3	-	-	-	4
Likvidationskommissarie	2	1	1	-	-	4
Mönsterskrivare	2	1	-	1	-	4
Präst	-	-	-	1	2	3
Brofogde, skjutsrättare	2	1	-	-	-	3
Hovrättsadvokat	-	1	1	-	-	2
Klockare	-	-	-	2	-	2
Stadskassör	2	-	-	-	-	2
Lantmätare	-	1	-	-	-	1
Landskanslist	-	-	-	1	-	1
Häradshövding	-	-	-	1	-	1
Expeditionsfogde	-	-	-	-	1	1
Kantor	-	-	-	-	1	1
Lärare	-	-	-	-	1	1
Rådman	1	-	-	-	-	1
Postmästare, tullman	1	-	-	-	-	1
Sammanlagt	27	13	13	19	20	92
Procentuell andel av sockenskrivare	54,0	65,0	59,1	57,6	69,0	59,7

Anmärkningar: Det har inte av arbeteekonomiska skäl varit möjligt fastställa exakta tidpunkten för övriga tjänstinnehav för 22 personer, men de har tagits med i tabellen trots det.

Procenttalen anger andelen av sockenskrivare som rekryterades under nämnda tidsperiod eller totalt under tidsperioden 1721–1868 (i kolumnen ”totalt”). En del av sockenskrivarna var mångsysslare: Gustaf Wessman har bokförts som länsman även om han även var likvidationskommissarie, Johan Olme som brofogde även om han också var kyrkvård, Jakob Holmlund som landsfiskal, inte som notarie, Wilhelm Forsman som notarie, inte borgmästare, Arvid Stefan Cloos som likvidationskommissarie, inte som mönsterskrivare, Anders Brunberg som stadsfiskal, inte som tingsnotarie, Favorin som länsman, inte som expeditonsfogde. C.H. Hagman, som var lantdagsman 1863–1864, har bokförts som länsman.

Källa: Bilaga 2.

Karriärvägar

I det föregående har konstaterats att sockenskrivarna gärna fortsatte att sköta sockenskrivartjänsten så länge det praktiskt taget var möjligt, samtidigt som åtminstone tre femtedelar av dem innehade även

andra tjänster eller befattningar. Hurdana karriärvägar hade de aktuella sockenskrivarna? Var skötseln av sockenskrivartjänsten en möjlighet att meritera sig för andra tjänster? Inmatade sockenskrivarinstitutionen olika ämbetsverk, städernas förvaltning och lägre tjänster med tränad personal såsom Ian F. McNeely har konstaterat om de württembergiska skrivarembetena?³¹¹

I tabell 9 har sammanställts uppgifterna om sockenskrivarnas karriärer. Det har varit möjligt att studera om sockenskrivarna avancerade till andra tjänster, om de avsåg sig sockenskrivartjänsten för att återgå till att sköta sin tidigare tjänst eller om de avskedades. En del av sockenskrivarna sade upp sig frivilligt för att inte bli avskedade. Man kunde också säga upp sig på grund av ålderdom. De sockenskrivare som blev sockenskrivare i andra socknar har bokförts separat. Uppgift om eventuell fortsatt karriär saknas för 21 av de 154 personerna i undersökningskohorten. Uppgifterna är mest bristfälliga under den första och sista tidsperioden.

Tabell 9

De österbottniska sockenskrivarnas karriär 1721–1868.

	A	B	C	D	E	F	G	Totalt
1721–1749	3	5	5	23	3	-	11	50
1750–1779	2	4	-	10	1	1	2	20
1780–1809	1	1	-	16	2	-	2	22
1810–1839	5	4	-	18	-	4	2	33
1840–1868	-	7	7	7	1	2	5	29
Totalt	11	21	12	74	7	7	22	154
Procentuell andel	7,2	13,6	7,8	48,1	4,5	4,5	14,3	100

A sockenskrivare i en annan socken

B avancerade till en annan tjänst

C återgick till att sköta sin tidigare tjänst

D dog som sockenskrivare eller var över 60 år när han avgick

E sade upp sig

F avskedades

G uppgift saknas

Källa: Bilaga 2.

Närmare hälften av de undersökta personerna skötte sockenskrivartjänsten till sin död eller till att de var över 60 år gamla. De personer som inte har kunnat konstateras ha en annan tjänst efter att de fyllt 60 år och som avstått från sockenskrivartjänsten har antecknats i kolumn D. Under senare hälften av 1700-talet och fram till 1840-talet skötte hälften eller till och med flera sockenskrivartjänsten till sin död. De sockenskrivare som anställdes under tidsperioden 1780–1809 verkar ha varit mest trogna sin tjänst. De tycks alltså, trots att många av dem även innehade andra tjänster och idkade andra yrken,

³¹¹ McNeely 2003, 32.

ogärna avstått från sockenskrivartjänsten.

En femtedel av personerna i undersökningskohorten avancerade till andra tjänster eller återgick att sköta sin tidigare tjänst. Av dessa sammanlagt 33 sockenskrivare blev tio sockenskrivare i andra socknar och 21 blev kronotjänstemän – oftast länsmän, men även landsfiskaler, kronofogdar, häradsskrivare och notarier. Det var alltså de lägre tjänsterna inom statsförvaltningen som stod öppna för sockenskrivarna, något som överensstämmer med de württembergiska skrivare McNeely undersökt.³¹² Två av de präster som skötte sockenskrivartjänsten blev kyrkoherdar och sockenskrivaren Stenroth i Närpes blev sekreterare i kommunen när kommunalförvaltningen infördes. Sockenskrivarna verkar ha återgått att sköta sin tidigare tjänst endast under den första och sista tidsperioden.

Av handlingarna framgår att sju av sockenskrivarna sade upp sin tjänst och lika många sades upp. I alla yrkeskårer fanns det personer som inte kunde leva upp till de krav som ställdes på dem. Utöver de sju som blev uppsagda avgick tre personer frivilligt innan de hann bli uppsagda eftersom de misskött sin tjänst eller uppfört sig dåligt.

Av de 15 personer som var de sista sockenskrivarna i sina socknar vet man att åtminstone nio fortsatte sin tjänstemannakarriär. I Nykarleby socken valdes Johan Nyman till ordförande i kommunalnämnden liksom Johan Gustaf Stolpe i Lillkyro och Gustaf Brunberg i Pedersöre.³¹³ C.H. Hagman i Ilmola var aktiv i lantmannaföreningen och försörjde sig med skrivarbeten efter att han avskedats 1865. Han var även lantdagsman 1863–1864. I Närpes fortsatte Frans Stenroth sin karriär som sekreterare såväl vid kommunalstämman som kommunalnämnden. Sockenskrivarna Ekholm i Östermark och Nordlund i Mustasaari återgick till att sköta sina respektive tjänster som länsman och kantor och Solfvín i Vörå blev kronofogde. Sockenskrivaren Jernstedt, som också var vaccinator, flyttade från Lappo till Mellersta Finland. Efter att sockenskrivarna Svanborg i Lochteå och Waselius i Malax avlidit, valdes det inte nya sockenskrivare i dessa socknar. Hur det gick för de fyra övriga sockenskrivarna som miste sin tjänst i och med kommunalförvaltningens införande är inte känt, men både Gustaf Starcke och Fredrik Jung var då redan cirka 70 år gamla.

Under den aktuella tidsperioden skötte tio personer sockenskrivartjänsten i två och en till och med i tre socknar eller i två repriser i samma socken, såsom tidigare nämnts. Under tidsperioden 1721–1749 var Lorentz Bäck först sockenskrivare i Kronoby och därefter i Ilmola innan han 1743 blev utnämnd till länsman i Laihela. År 1749 blev han länsman i Pedersöre. Gustaf Wessman och Samuel Jachaeus var också sockenskrivare som bytte tjänstgöringsort. Jachaeus avstod från sockenskrivarsysslan i Vörå när han 1735 blev länsman i Lillkyro och några år senare åtog han sig också sockenskrivarsysslan i sin nya hemsocken. Johan Plagman tjänstgjorde i två repriser i Kronoby. Utöver Plagman var det Mollerus och Högbloom Hakala som var sockenskrivare i samma socken i två

---

³¹² McNeely 2003, 33.

³¹³ Brev Dnr 1/461 och 50/466 1867, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1867, Eaa:173 och Brev Dnr 27/507 1868, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1868, Eaa:185, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

repriser. De övriga sockenskrivarna som innehade sockenskrivartjänster i två olika socknar var J.G. Sundvik, A. Schöring (f. 1762), M. Ahlberg och M.W. Hasselblatt. J.E. Holm (f. 1802) hann åren 1821–1851 turvis sköta sockenskrivartjänsterna i Lappfjärd, Östermark och Närpes och 1839–1851 var han också länsman i Närpes.

Två typiska sockenskrivarkarriärer

Sockenskrivarna kan grovt indelas i två grupper: de som skötte sockenskrivartjänsten som sin huvudsyssla i åtminstone 10–15 år, ofta till livets slut, och de som inte ville bryta upp från sitt gamla yrke utan hade sockenskrivartjänsten som en bisyssla, som de visserligen skötte lika troget som de andra sockenskrivarna.

Sockenskrivarens mångsidiga uppgiftsfält gav en erfarenhet som några av sockenskrivarna kunde utnyttja för att göra fortsatt karriär inom förvaltningen. Men sockenskrivarna verkar relativt sällan blivit valda till andra tjänster och mycket ovanligt var också att en sockenskrivare gjorde sig skyldig till tjänstefel. När kommunalförvaltningen infördes kunde många smidigt finna sig en position i den nya organisationen.

En gång sockenskrivare alltid sockenskrivare, var mottot för flera av de personer som undersökts här. Endast två personer avstod frivilligt från sin syssla av hälsoskäl. Hellre anställde man en vikarie eller ett biträde om sjukdomen eller de andra arbetsuppgifterna försvårade skötseln av sockenskrivarsysslan. Gustaf Brunberg titulerades ännu 1881 sockenskrivare trots att institutionen avskaffats för över 10 år sedan. Sockenskrivarinstitutionen hade avskaffats, men behovet av skrivhjälp försvann inte genom förvaltningsreformen.

Sockenskrivarna som socialgrupp

Är det möjligt att betrakta en så brokig skara som sockenskrivarna som *en* socialgrupp speciellt under en så lång tidsperiod som här studerats? Över hälften av sockenskrivarna rekryterades bland regionala och lokala ämbetsmän som ofta fortsatte i sitt tidigare yrke och därmed var sockenskrivartjänsten för dem något av en bisyssla. Tjänstemännen som hade en annan tjänst och de sockenskrivare som var handelsmän eller (stor)jordbrukare hade andra ekonomiska villkor än de sockenskrivare som veterligen inte hade inkomster från andra tjänster. Också de officerare och underofficerare som efter 1810 åtog sig att sköta sockenskrivarsysslan kunde räkna med sitt boställe och sin gamla militärlön.

De sockenskrivare som hade en annan tjänst utöver sockenskrivartjänsten identifierade sig eventuellt mer med sina ämbetskolleger häradskrivare, kronofogdar, stadsnotarier eller länsmän, för att nämna några exempel på de tjänster sockenskrivarna hade, än med sina sockenskrivarkolleger.

McNeely har konstaterat att de württembergiska stads- och länsskrivarna var lägre ämbetsmän som var underkastade stadens och den regionala ämbetshierarkin, men att deras mångsidiga arbetsuppgifter gav dem en maktposition.³¹⁴ Var det så att de tjänstemän som eftertraktade sockenskrivaruppgiften i Österbotten insåg att sockenskrivaren var som en spindel i nätet i det lokala samhället? Svaret kan alltså vara den informella makten som sockenskrivartjänsten var förknippad med, men också lönen och det anseende som tjänsten alldeles tydligt hade. Man kan även tänka sig att några av de personer som skötte sockenskrivarens uppgifter gjorde det av purt intresse. De ville medverka i skötseln av socknens angelägenheter och utveckla socknens administration. Om det finns belägg för dessa antaganden i källorna skall också undersökas.

Sockenskrivarnas avlöning och ekonomiska ställning

Hur hade sockenskrivarna det med sin ekonomi? Kunde man leva på inkomsten som sysslan gav eller var skötseln av andra tjänster en nödvändighet för att kunna försörja sin familj? I vilken mån kunde de privata skrivuppgifterna dryga ut lönen?

Om sockenskrivarnas avlöning stadgades redan i Gustaf II Adolfs uppbördsförordning från 1624. I den fastställdes att varje bonde skulle betala sockenskrivaren två runstycken i året och att de små socknarna kunde avlöna en gemensam skrivare, såsom Karleby och Kelviå socknar en tid även kom att göra. Lönen betalades i början i spannmål men när detta överklagades beslöt landshövdingen i Vasa län 1664 att lönen skulle betalas i pengar. Varje hemman skulle betala sockenskrivaren fem öre i året. Sockenskrivarlönen i Övre Norrland var fyra öre silvermynt per rök i slutet av 1600-talet och lönen var där densamma som brofogden fick.³¹⁵

Sockenskrivarlönerna väckte diskussion också på 1675 års riksdag. Bönderna i Södra Österbotten hade anhållit om att sockenskrivarna skulle tilldelas $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ mantal stora ödehemman eller om de redan ägde ett hemman, så skulle de befrias från utskrivningar till armén eller båtsmanshållet. Som ett alternativ till att förbättra sockenskrivarnas ekonomi föreslog bönderna att sockenborna kunde låta sockenskrivaren grunda en egen gård på lämplig mark i byn. Karl XI understödde dock inte böndernas förslag utan konstaterade att det var bäst att man höll sig till den gamla plägseden att sockenborna avlönade och själva försörjde sin sockenskrivare.³¹⁶ Bönderna ansåg tydligen att sockenskrivarnas ekonomi inte stod på säker grund, men kronan ville inte dela på kostnaderna för sockenskrivarnas avlöning med dem.

Sockenskrivarlönen berördes också i ett kungligt brev 12.7.1696 till landshövdingen i Västernorrland, Jämtland och Härjedalen Carl Gustaf Frölich. Brevet tog ställning till om sockenskrivarna, som auktoriserades av landshövdingarna, också borde få lön av kronan. Sockenskrivarna

---

³¹⁴ McNeely 2003, 34.

³¹⁵ Åkerblom 1962b, 112; Olofsson 1974, 202–203.

³¹⁶ Karl XI:s registratur 2.10.1675, fol. 363, 372, FRA; Åkerblom 1938, 259.

konstaterades dock vara omistliga för allmogen och de skulle fortsättningsvis anställas, avlönas och avskedas av allmogen.³¹⁷

Lönefrågan diskuterades på 1720-talet i samband med att landshövding Grundels ämbetsmissbruk utreddes av kommissionen i Västerbotten. Ett missförhållande var att de olika sockenbetjänterna samlade in sina lönedel direkt av allmogen och ingen visste hur mycket de uppbar.³¹⁸ Efter att ha utrett problemen utarbetade kommissionen en taxa för bl.a. sockenskrivare, landskaptener, organister, brofogdar och fjärdingsmän. Sockenskrivarlönen fastställdes till 12 öre och ytterligare fick skrivaren fyra öre för skrivmaterial. Sockenskrivarlönen var tredubbel jämfört med landskaptens, lantfältskärens och brofogdens lön. Allmogen förutsatte även att sockenskrivaren inte fick kräva extra betalt för de suppliker han skulle skriva på dess vägnar.³¹⁹ Lönerna skulle i fortsättningen betalas i samband med skatteuppbörden så att allmogen skulle undgå hembesöken. Sockenskrivaren fick sköta inkasseringen och utbetalningen av lönerna. Alla skulle få kvitto på sina betalningar och sin lön. Sockenskrivaren förutsattes även att redovisa för sina räkenskaper.³²⁰

I praktiken fick sockenskrivaren sin lön i form av spannmål eller åtminstone definierades lörens storlek i spannmål i Österbotten. Den vanliga lönen var en kappe spannmål av varje hemman. I Mustasaari socken erhöll sockenskrivaren en kappe spannmål som lön på 1770-talet och för samma lön förutsattes han skriva de skrifter som berörde socknens gemensamma ärenden och sköta brofogdesysslan.³²¹ Lönen tycks i Mustasaari ännu på 1810-talet ha varit densamma.³²²

Också sockenskrivaren i Vörå fick under senare delen av 1700-talet en kappe spannmål av varje rök årligen, men därutöver fick han ibland någon extra löneförmån, exempelvis ved.³²³ Lokala variationer i lönerna förekom även annorstädes. I Närpes beslöts 1842 att hemman som var 1/8 mantal eller större betalade en kappe och de mindre hemmanen en halv kappe.³²⁴ När sockenskrivaren i Östermark på 1850-talet också fick ansvar för fattigvårdskommitténs sekreteraruppgifter höjdes hans lön till två kappar råg av varje hemman. På 1840-talet hade sockenskrivaren i Östermark även beviljats ett lispund hö från varje rök.³²⁵

Även sockenskrivaren i Laihela Johan Berg fick en löneförhöjning 1801 efter att han klagat på att

---

³¹⁷ Kungligt brev 12.7.1696, fol. 104–106v, Riksregistraturet, SRA.

³¹⁸ Protokoll 12.10.1724, s. 2142–2143, Protokoll 1724, volym 1, Kommissionens i Västerbotten 1724–1725 arkiv, ÄK 126, SRA.

³¹⁹ Protokoll, s. 289, 474–476, 705, 881–883, 1070–1072, 1308–1309, 1581–1582, 1730–1731, 1903–1904, 2142–2143, Protokoll 1724, volym 1, Resolutioner och domar 12.6.1725 s. 647–648, volym 3, Kommissionens i Västerbotten 1724–1725 arkiv, ÄK 126, SRA.

³²⁰ Protokoll s. 647–648, 882–883, Resolutioner och domar, volym 3, Kommissionens i Västerbotten 1724–1725 arkiv, ÄK 126, SRA.

³²¹ Mustasaari vinterting 1771 § 5, fol. 594v, UK 1275, VLA.

³²² Sockenstämmoprotokoll 17.10.1813 § 1, Korsholms församlings arkiv.

³²³ Åkerblom 1962b, 112.

³²⁴ Åkerblom 1950a, 350.

³²⁵ Sockenstämmoprotokoll 8.9.1844 § 2, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1821–1844, IICa:1 och sockenstämmo-protokoll 1.3.1857 § 1, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1845–1891, IICa:2, Östermark församlings arkiv, VLA; Ranta 2006, 387, 389, 390.

hans göromål hade ökat och att lönen inte längre motsvarade arbetsmängden. Lönen steg till två kappar spannmål av varje rök. Också hans efterträdare fick två kappar spannmål, men på 1820-talet sänktes lönen igen till en kappe råk av varje hemman.³²⁶ Här kan även nämnas att Frans Stenroth, som 1863–1867 var sockenskrivare i Närpes och 1868–1893 sekreterare vid kommunalstämman och kommunalnämnden 1893 beviljades samma lön för hans återstående livstid som han hade haft tidigare, nämligen hälften av sockenskrivarlönen.³²⁷

Detaljuppgifter om löneutbetalningen finns tillgängliga från Östermark. Kronolänsmannen Johan Erik Holm i Närpes, som mottog sockenskrivarsysslan i Östermark 1830, dikterade hur hans lön skulle betalas. Han kom överens med Östermarkborna om att han skulle ha samma lön som hans föregångare haft, det vill säga en kappe råk av varje hemman. Han skulle inte själv insamla sin lön – det förekom tydligen att sockenskrivaren själv samlade ihop sina lönekappar från gårdarna – utan den skulle betalas varje höst vid kronospannmålsuppbörden i Närpes, ifall han inte kom på ett lämpligare sätt att motta sin lön.³²⁸

Storleken på sockenskrivarens totala lön berodde på antalet hemman som fanns i socknen. Ju flera gårdar det fanns i socknen desto större lön, men också mer arbete. Exempelvis hade Ilmola storsocken 1847 en befolkning på omkring 22 000 personer och i socknen fanns 180 mantal. Sockenskrivarens årslön uppgick till 54 tunnor råk. Därtill kom inkomsterna från olika privata skrivuppdrag som i Ilmola konstaterades vara betydliga. Inkomsterna från sockenskrivarsysslan ansågs vara tillräckliga för en familjs försörjning.³²⁹

Att sockenskrivarlönen i Ilmola räckte för en familjs anständiga försörjning är inte överdrivet. Även mindre skulle ha räckt. Pedersöreborna betalade på 1840-talet drygt 300 tunnor spannmål och 140–150 lispund smör i året åt kyrkoherden och åt den ena kaplanen 60 tunnor säd och nästan 20 lispund smör.³³⁰ Sockenskrivaren kunde inte tävla med prästens lön, men jämfört med kaplanslönen i Pedersöre var sockenskrivarlönen i Ilmola inte att förakta. Till en sockenskrivaränka på 1850-talet beviljades åtta tunnor spannmål i årligt understöd och den spannmålmängden skulle också räcka till barnens försörjning.³³¹ Det man ansåg vara tillräcklig mängd säd för en familj var alltså relativt.

Den spannmålmängd som sockenskrivaren fick i ordinarie lön drygades ut av inkomsterna som kunde uppbäras för privata skrivuppdrag såsom uppgörande av testamenten, bouppteckningar och andra skrifter och kontrakt. Sockenskrivartjänsten i Ilmola storsocken var mycket lukrativ och mycket eftertraktad när den blev vakant, såsom tidigare nämnts. Att de vakanta tjänsterna även annorstädes väckte intresse vittnar om att lönen inte var alldeles i underkant. Enligt Matti Walta fick länsmanen i

---

³²⁶ Laihela sockenstämmoprotokoll 29.11.1801 § 4, Protokoll hållet vid sockenskrivarevalet i Laihela sockens moderkyrkosakristia 7.9.1823 §§ 4–6, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1813–1846, IICa:2, Laihela församlings arkiv, Laihela församling.

³²⁷ Se bilaga 2.

³²⁸ Östermark sockenstämma 7.2.1830 § 1, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

³²⁹ Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

³³⁰ Åkerblom 1950b, 536–537.

³³¹ Sockenstämmoprotokoll 12.11.1854 § 2, Sockenstämmoprotokoll 1798–1868, IICa:2, Lappo församlings arkiv, VLA.

Storkyro 27 riksdaler i lön 1799, medan hans inkomster från sockenskrivare- och skjutsrättaresysslan uppgick till 80 riksdaler i året.³³² Den väl tilltagna lönen motiverade säkert länsmännen Johan Stolpe, Nils Polviander och Mathias Liljeqvist i Storkyro att sköta också sockenskrivartjänsten.

Några iakttagelser om sockenskrivarnas välfärd har kunnat göras trots att det inte varit arbeteekonomiskt möjligt att systematiskt undersöka deras förmögenhet. Att sockenskrivarnas ekonomiska ställning varierade är naturligt. Till de mest välbärgade sockenskrivarna hörde Karl Gustaf Borgeman i Ilmola, som kanske hellre borde tituleras lantushållare. Borgeman titulerades ännu vid sin död för löjtnant vid f.d. Vasa Kungl. regemente och han var även riddare av Kejsarliga S:t Stanislavs ordens tredje klass. Han lämnade en ansenlig egendom efter sig och trots att han varit sockenskrivare endast en kort tid hade hans egendom säkert inte minskat under de åren. Det tog fyra dagar att få den fasta och lösa egendomen upptecknad. De tre godsens som Borgeman ägde värderades i bouppteckningen till 6 874 rubel silver. Borgemans spannmålsförråd var också ansenligt: 345 tunnor råg och 156 tunnor korn. Ytterligare 50 tunnor råg och korn fanns insatta i socknens lånemagasin och de utgjorde en tolfedel av magasinets hela förråd. I pengar, en tunna råg värderades till tre rubel, en tunna korn till två rubel, var sädbodarnas innehåll värt 1 472 rubel. Borgemans boskap värderades till knappa 230 rubel så hans välstånd grundade sig främst på åkerbruket. Hela egendomens värde steg till över 20 000 rubel silver. Borgeman torde ha varit en av de rikaste personerna på 1800-talet vilken skötte sockenskrivarsysslan.³³³

Karl Fredrik Svanborg, som var sockenskrivare i Lochteå 1822–1860, hade däremot inte samlat ihop någon större förmögenhet. Han ägde vid sin död ett torp, vars värde med lösöret uppgick till cirka 360 rubel. I boet fanns också guld- och silverpengar, vilket tyder på att sockenskrivarna delvis fick sin lön i pengar eller att de sålde överskottet av den spannmål de inte använde till brödsäd eller till sådden.³³⁴

I Pedersöre värderades 1881 Gustaf Brunbergs fasta egendom och de åkermarker som han ägde till drygt 3 100 mark.³³⁵ Den långa sockenskrivarbanan och ordförandeskapet i kommunalnämnden hade inte skapat särdeles stor egendom, eller så hade han redan överfört delar av sin egendom på barnen. Som jämförelse kan nämnas att handelsmannen och rådmannen Philip Ulric Strengbergs gård i Jakobstad hade värderats till 20 000 mark några år tidigare.³³⁶ Sockenskrivaren i Mustasaari Simon Erik Smeds var bättre bärgad än Brunberg. Han ägde vid sin död 1867 ett skattehemman vars värde var 7 000 mark.³³⁷

---

³³² Walta 2005, 58.

³³³ Karl Gustaf Borgemans bouppteckning 1846, nr 71–73, Bouppteckningar 1845–1846, E1a:14, Ilmola tingslag, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

³³⁴ Fredrika Svanborgs bouppteckning 21.3.1861, fol. 966–969, Lochteå tingslags bouppteckningar 1846–1861, E3a:3, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA.

³³⁵ Bouppteckning efter sockenskrivare och expeditionfogde Gustaf Brunberg 6.5.1881, fol. 472, Bouppteckningar 1874–1883, Ed:15, Rådstuvurättens i Jakobstad arkiv, VLA.

³³⁶ Bouppteckning efter Charlotta Strengberg 4.6.1879, fol. 378, Bouppteckningar 1874–1883, Ed:15, Rådstuvurättens i Jakobstad arkiv, VLA.

³³⁷ Bouppteckning efter Simon Erik Smeds 5.8.1867, s. 815–824, Korsholms tingslags bouppteckningar 1867–1868, E2c:3,

Sockenskrivaren Magnus Häglund som hade bott på Lindmans regementskrivarboställe i Västersolf ägde vid sin död 1820 fyra och en halv tunna råg å 6 rd tunnan, tre tunnor 26 kappar korn å 4 rd och 8 kappar malt å 6 rd, tillsammans värda drygt 44 riksdaler. Totalt uppgick hans lösa egendom till cirka 100 riksdaler. Sockenskrivarlönen hade inte hjälpt honom att skapa någon stor egendom och han hade delvis försörjt familjen med fiske. I bouppteckningen omnämnes en julle med segel och fiskredskap.³³⁸

Sockenskrivaren Johan Plagman i Kronoby ägde vid sin död 1761 Rönkrans skattehemman på 3/16 mantal som värderades till 1500 d kmt. Till gården hörde fem tunnland nio kappland åker samt ängsmark. Den lösa egendomen, som värderades till drygt 400 daler kopparmynt, bestod bland annat av kontanta pengar, en guldring, silverföremål, böcker, hästar och boskap.³³⁹ Erik Fortells skattehemman på 1/3 mantal i Lochteå socken värderades 1789 till 2 000 d kmt. Fortell hade en stor skuld på drygt 1 400 d kmt till handelsmannen och länsmannen Israel Grottelin. Henrik Argillander, som två år senare skulle väljas till sockenskrivare i Lochteå skrev Fortells bouppteckning. Argillanders uppgift var att konstatera, att efter att skulden och änkans andel av arvet dragits av kunde drygt 21 daler delas mellan Fortells nio barn.³⁴⁰

Mantalskommisarien Josef Carlander, som ärvt sockenskrivarsysslan i Pedersöre av sin far, och som hann sköta den i nästan 20 år före sin död lämnade efter sig en egendom på 7 100 d kmt, varav fastighetens värde utgjorde 6 500 d kmt.³⁴¹

Utifrån de uppgifter som framgår av dessa ovannämnda bouppteckningar kan man konstatera att sockenskrivaren nödvändigtvis inte hörde till de rikaste personerna i socknen, bortsett från Borgeman i Ilmola, men att de väl klarade av att försörja sin familj. Eftersom många av sockenskrivarna var mångsysslare är det svårt att fastställa hur de byggt upp sin förmögenhet och i vilken mån sockenskrivarlönen bidragit till deras välstånd. Utgångspunkten var ju att sockenskrivaren var välbärgad. Man vet att åtminstone Nils Höglom Hakala hade ekonomiska svårigheter när han avskedades från sockenskrivartjänsten. Sockenskrivarens affärer eller dåliga levnadsvanor kunde även skapa ekonomiska problem. Exempelvis C.H. Hagman i Ilmola och J.H. Forssén i Nykarleby levde sin ålderdom i ekonomisk misär.

Allt mättes dock inte i pengar. Att vara sockenskrivare innebar att man hade en betydelsefull position i lokalsamhället. För länsmannen kunde sockenskrivarsysslans skötsel vara en ekonomisk fråga, men det kunde också handla om andra värden. Sockenskrivaren var allmogens förtroendeman som särskilt under senare delen av 1700-talet och på 1800-talet i intimt samarbete med kyrkoherden

---

Korsholms domsagas arkiv, VLA.

³³⁸ Bouppteckning 24.1.1821, Malax tingslags bouppteckningar 1819–1824, E3a:4, Korsholms norra domsagas arkiv, VLA.

³³⁹ Johan Plagmans bouppteckning 15.1.1762, fol. 669–672v, Kronoby tingslags bouppteckningar 1732–1766, E3a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

³⁴⁰ Erik Fortells bouppteckning 10.2.1789, fol. 220–222v, Lochteå tingslags bouppteckningar 1777–1800, E3a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

³⁴¹ Josef Carländers bouppteckning 3.10.1775, fol. 56, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1774–1799, E4a:4, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

administrerade socknens ekonomiska och andra angelägenheter. Salomon Hanelles, K.G. Borgeman och C.H. Hagman vilka skötte sockenskrivartjänsten i Ilmola på 1800-talet befrämjade alla aktivt lantbruksnäringen i sin hemsocken och de torde inte ha åtagit sig skrivarbetet enbart för lörens skull utan på grund av att de som sockenskrivare aktivt kunde sköta socknens gemensamma ärenden. Att sockenskrivartjänsten i Ilmola för dessa tre män var ett eftertraktat förtroendeuppdrag är tydligt.

Aulis J. Alanen har ägnat sockenskrivarna Karl Gustaf Borgeman och Carl Henrik Hagman ett eget kapitel i Ilmola sockens historia. Han konstaterar att i Ilmola socken ökade sockenskrivarens betydelse under kyrkoherde Henrik Reilins tjänstperiod 1830–1849. Sockenskrivarna hade fört protokoll på sockenstämman i Ilmola redan tidigare och i slutet av 1830-talet och på 1840-talet hölls sockenstämmorna på Korpi hemman som ägdes av sockenskrivare Borgeman.³⁴² Såsom tidigare konstaterats bildade lantmannaföreningens medlemmar eliten i socknen och Borgeman hörde till grundarna av lantmannaföreningen och var dess medlem fram till sin död.

Att sockenskrivartjänsten i Limingo under flera decennier innehades av släkten Bergh, i Karleby av medlemmarna i släkten Carlenius, i Pedersöre av släkten Brunberg och att borgmästaren i Kaskö Wilhelm Forsman i tiotal år var sockenskrivare för Närpes- och Östermarkborna, torde inte heller ha varit enbart en ekonomisk fråga. Att även många andra kronotjänstemän än länsmän eftertraktade sockenskrivartjänsterna vittnar om att arbetet hade ett gott anseende. En häradskrivare eller en kronofogde skulle inte nödvändigtvis ha åtagit sig ett förtroendeuppdrag som hade en hög sysselsättande effekt om den hade haft låg status i lokalsamhället. Att sockenskrivare Daniel Köping från Malax var bondeståndets riksdagsman på 1731 och 1734 års riksdagar och att Carl Henrik Hagman från Ilmola var lantdagsman 1863–1864 visar att dessa två sockenskrivare hade ett brett stöd bland sina samtida och att de var intresserade av att föra fram sina väljares talan även i rikspolitiken.³⁴³

Sockenskrivarnas familjer

Bilden av sockenskrivarna som socialgrupp kan nyanseras av deras makors sociala bakgrund. Det är möjligt att i viss mån även studera vilken utbildning deras söner kom att få och vilka befattningar de kom att inneha samt med vem deras döttrar gifte sig. Äktenskapsmönstren beskriver den sociala mobiliteten i samhället. Att gifta sig med en kvinna som hörde till ett högre socialt skikt betydde att man kunde avancera på den sociala skalan eller förstärka den redan uppnådda positionen i samhället. Att studera ämbetsmännens giftermålsmonster har varit ett vanligt sätt att studera deras sociala status.³⁴⁴

Uppgiftema om makor och barn är dock bristfälliga. Det har varit lättare att identifiera de hustrurs

---

³⁴² Alanen 1953, 536–537.

³⁴³ Klockars 1930, 110, 117.

³⁴⁴ Se t.ex. Frohnert 1993, 68; Walta 2005, 76–80; Ylikangas 1996, ; Wirilander 1975, 234ff.

fäder, som var präster eller ämbetsmän. Hustrur som kom från allmogefamiljer däremot är svårare att spåra bakåt eftersom de använde patronymikon. Detta förvränger naturligtvis undersökningens resultat. Även om makans föräldrar kan namnges, saknas ofta uppgift om faderns yrke. Här är skäl att även påpeka att tidpunkten när äktenskapet ingåtts inte har beaktats. Därmed har mannen nödvändigtvis ännu inte varit sockenskrivare när paret gifte sig. En del av sockenskrivarna levde ogifta medan andra ingick ett eller flera äktenskap.

I det följande uppmärksammas endast de 64 makor vars faders yrke eller titel är känd. Studiet omfattar alltså ungefär en tredjedel av sockenskrivarna. I nästan två femtedelar av de kända fallen gifte sig sockenskrivaren med en prästdotter och i en fjärdedel med en dotter till handelsman eller hantverkare. Under tidsperioden 1721–1749 ingick tre sockenskrivare – Jachaeus, Gumse och Schöring – sitt andra äktenskap med en prästdotter. Gumse som blev Jachaeus efterträdare som sockenskrivare gifte sig med Jachaeus änka, prästdottern Maria Asproth. Den nya sockenskrivaren kunde alltså gifta sig med sin företrädares änka, vilket dock var sällsynt.

Också sockenskrivaren Mathias Tuvelin från Vörå ingick 1774 sitt andra äktenskap med en prästdotter. Tuvelins dotter från detta äktenskap, Anna, vigdes med sockenskrivaren Johan Sohlberg och efter att Sohlberg dött 1815 ingick hon sitt andra äktenskap med sockenskrivaren Johan Ingman 1820, såsom redan nämnts. Tidigare har även konstaterats att sockenskrivarsyslan kunde gå i arv från far till son men också från far till dotterns man. Äktenskapen mellan sockenskrivarnas döttrar och sockenskrivare var inte alldeles ovanliga. Sammanlagt åtta sockenskrivare har kunnat konstateras ha ingått äktenskap med döttrar till sockenskrivare. Utöver Sohlberg och Ingman var dessa Jakob Aulin, Erik Fortell, C.H. Hagman, Johan Hanstén, Hans Löfwendahl och Anders Stark. Hans Löfwendahl var gift med Samuel Jachaeus dotter. Sockenskrivare Johan Hansténs hustru var sockenskrivare Jakob Bäckmans dotter. Såväl Hanstén som Bäckman hade varit flyktingar i Sverige under stora nordiska kriget och Hanstén blev Bäckmans efterföljare som sockenskrivare i Pedersöre. Intressant är också att sockenskrivaren C.H. Hagman i Ilmola gifte sig 1849 med sin företrädares K.G. Borgemans dotter. Borgeman själv hade vigts redan 1806 med kyrkoherde Alcenius dotter Hedvig. Han blev sockenskrivare cirka 1813.³⁴⁵

Var det kanske så att sockenskrivaren, som i sin tjänst hade ett nära samarbete med kyrkoherden, även blev en välsedd svärson i prästfamiljen eller förvrängs undersökningens resultat av att uppgifterna om äktenskapen är så bristfälliga och att prästdöttrarna är lättare att identifiera än exempelvis bonddöttrarna? Antalet ståndspersoner, till vilka sockenskrivarna räknades, var å andra sidan litet i de österbottniska socknarna, vilket kunde öka sockenskrivarnas anseende som äktenskapspartner. Äktenskap mellan sockenskrivare och prästdöttrar förekom i alla händelser och även det att prästsöner valde sockenskrivaryrket visar att tjänsten hade ett gott anseende inom prästerskapet.

---

³⁴⁵ Borgeman titulerar sig sockenskrivare 3.12.1813 när han upprättar en bouppteckning. Sockenstämmoprotokollen är inte bevarade från denna tid. Ilmola tingslags bouppteckningar 1810–1813, fol. 309–312, E1a:3, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

Många av sockenskrivarnas hustrur var döttrar till ämbetsmän, särskilt till länsmän. Under tidsperioden 1780–1809 var bland hustrurna flera döttrar till städernas handelsmän och hantverkare, medan döttrarna till militärerna blev mer talrika först under tidsperioden 1810–1839. Matti Waltas undersökning visar att de i Finland 1721–1809 verksamma länstjänstemännen oftast valde sina makor från ämbetsmannafamiljer. 44 % av alla hustrur till tjänstemän och 32,3 % av hustrur till länsmän kom från ämbetsmannaklassen. En fjärdedel av länstjänstemännens makor kom från prästfamiljer och 12 % från familjer där fadern var verksam inom stadsnäringar.³⁴⁶ Ett liknande mönster kan skönjas också bland sockenskrivarna.

Jordbrukare (godsägare, bönder och torpare) finns bland fäderna till sockenskrivarnas hustrur. Äktenskapen med bonddöttrar torde ha varit ännu mer vanliga än vad som kunnat redas ut. Att gifta sig med en bonddotter var nödvändigtvis inte ett dåligt alternativ. I början av 1800-talet gifte sockenskrivarna sig oftare med bonddöttrar och döttrar till militärer än med präst- eller tjänstemannadöttrar. Det är dock få bonddöttrar och endast en torparedotter som har varit möjliga att med säkerhet identifiera.

Det är på sin plats att namnge även några andra hustrur till sockenskrivare än Ulrika Widbäck, som var med och röstade i sockenskrivarvalet i Mustasaari 1825. Laihelaborna visade stor generositet när sockenskrivare Johan Berg dog. De beslöt 1810 när expeditionsfogden och kronolänsmannen Adolf Fredrik Sandberg valdes till ny sockenskrivare, att han skulle få två kappar råg i lön av varje hemman för att kunna betala Bergs änka Helena Berg tre tunnor råg i årlig sytning. Laihelaborna beslöt också, att om Sandberg skulle avträda sockenskrivartjänsten förrän änkan dog, skulle de göra ett nytt sytningsavtal med Sandbergs efterträdare. Här var alltså inte fråga om ett nådår utan ett sytningsavtal.

Helena Berg var närvarande vid sockenskrivarvalet i Laihela 1823 för att höra sig för hur hennes underhåll skulle garanteras när länsman Allén valdes till sockenskrivare efter Sandberg. En del av sockenmännen tyckte att änkans anhållan om en halv kappe råg av varje hemman per år var skälig, men största delen av Laihelaborna ifrågasatte bidraget. De ansåg att sockenskrivaren inte längre kunde betungas med änkans underhåll. Alléns lön hade nämligen halverats till en kappe råg av vart hemman. Saken bordlades och det är inte känt om Helena Berg fortsättningsvis beviljades understöd. Hon dog först sju år senare, 1830.³⁴⁷

I det brev som Helena Berg lämnade in till sockenstämman 1823 ingår några meningar som är värda att citeras. Hon skrev så här:³⁴⁸

---

³⁴⁶ Walta 2005, 76–77

³⁴⁷ Protokoll hållet vid sockenskrivarvalet i Laihela sockens morkyrkosakristia 7.9.1823 §§ 4–6, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1813–1846, IICa:2, Laihela församlings arkiv, Laihela församling.

³⁴⁸ Protokoll hållet vid sockenskrivarvalet i Laihela sockens morkyrkosakristia 7.9.1823 § 6, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1813–1846, IICa:2, Laihela församlings arkiv, Laihela församling.

Ödmjukast till sockenstämma

(...) I 70 års ålder och genom många långvariga sjukdomar så blivit försämrad, att jag i saknad av nödigt livsuppehälle, ej ser mig annan utväg än att ödmjukt anhålla om socknens medlidande och biträde med ½ kappaspannmål av varje rök varje höst under min livstid, som ej mera torde bli lång, varemot villig känner mig att ännu gå socknens tillhanda med mitt biträde i sådana små omständigheter som icke förminska socknens hedervärda tjänstemäns inkomster. Om gunstligt bifall i denna min ödmjuka begäran gör mig så mycket mera förvissad som socknen alltid vist ömhet och godhet för socknens tjänstemäns änkor och barn. Måtte jag då icke vara den första som med hårdhet avspisas. Laihela den 6. sept. 1823.

Helena Berg

Betyder orden ”att ännu gå socknens tillhanda med mitt biträde i sådana små omständigheter som icke förminska socknens hedervärda tjänstemäns inkomster” att Helena Berg bistod Laihelaborna med att skriva dokument åt dem? På 1810- och 1820-talen förrättade, renskrev och översatte till svenska en H. Berg bouppteckningar i Laihela.³⁴⁹ Det är inte omöjligt att Helena Berg var denna skriv- och språkkunniga person, som även själv gjorde bouppteckningar. Tyvärr går det inte att jämföra handstilen i brevet med bouppteckningarna eftersom brevets innehåll har tagits in som citat i sockenstämmoprotokollet 1823. Den svenskspråkiga Helena Berg var dotter till perukmakare Erik Kruus och hans hustru Catharina Ahlström från Mustasaari.³⁵⁰

Min tolkning av Helena Bergs brev är alltså att hon skrev dokument, men att hon inte ville tävla med andra lokala tjänstemän om de inkomster dessa skivarbeten gav. Det är möjligt att Laihelabornas generositet berodde på att hon stod till förfogande med skrivhjälp. Tjänstemännen under den här aktuella tidsperioden var män, men man vet att 1670–1675 fick en änka sköta länsmanssysslan i Kalajoki efter sin mans död.³⁵¹

Man vet att sönerna även officiellt biträdde sina fäder med skrivande, men i vilken mån sockenskrivarhustrur biträdde sina män är inte känt. Att även andra sockenskrivarhustrur än Helena Berg – bland hustrurna fanns ju döttrar till utbildade präster och tjänstemän – var kapabla att skriva och räkna bevittnas av en anteckning som ingår i Lappo församlingsarkiv. Efter att sockenskrivare Nils Edvard Rahm hade dött konstaterades på sockenstämman i april 1862 att de medel som skulle uppbäras i socknen skulle delas lika mellan sockenborna av sockenskrivareänkan Annette Rahm. Äldermännen skulle därefter uppbära avgifterna enligt änkan Rahms beräkningar.³⁵² Även sockenskrivarehustrun Clara Herpman kunde skriva sitt namn, men hennes autograf visar att hon var

---

³⁴⁹ Se t.ex. Bouppteckningar fol. 60–63v, 70–72, 74–75v, 228–229, Laihela tingslags bouppteckningar 1810–1820, E2a:2 och fol.167–168v, 172–172v, 352–352v, Laihela tingslags bouppteckningar 1821–1827, E2a:3, Korsholms norra domsagas arkiv, VLA.

³⁵⁰ Bilaga 2, Johan Berg.

³⁵¹ Ylikangas 1996, 71.

³⁵² Sockenstämmoprotokoll 22.4.1862 § 3, Sockenstämmoprotokoll 1815–1874, IICa:10, Lappo församlings arkiv, VLA.

mycket ovan att skriva.³⁵³

Konservering av sockenskrivaränkor förekom även annorstädes i Österbotten. I Lochteå fick Henrik Argillanders änka uppbära sockenskrivarlönen 1822 mot det villkor att hon avlönade en sockenskrivare.³⁵⁴ Sockenskrivaren Fredrik Lindebäck i Karleby socken dog i mars 1839 och på sockenstämman i april beslöts att man skulle försöka klara sig utan sockenskrivare ett år. Änkan Maria Elisabet Peitzius beviljades på samma möte 1839 års sockenskrivarlön.³⁵⁵ I Lappo beviljades 1845 underhåll till sockenskrivare Jakob Wegelius' hustru och barn. Wegelius hade misskött sockenskrivarsysslan och Lappoborna förutsatte att han skaffade en vikarie åt sig. Expeditionsfogden Alexander Favorin axlade sockenskrivarsysslan, men han måste underhålla Wegelius hustru och barn. Efter Wegelius' död 1850 fick Wegelius' familj understöd från fattigmedlen. Änkan skulle få åtta tunnor spannmål, hälften råg och hälften korn antingen in natura eller i pengar. Alla sockenbor accepterade inte detta beslut som genomdrevs av kyrkoherden och de andra prästerna. Att Wegelius' familj, trots att mannen misskött sockenskrivarsysslan, skulle understödas berodde eventuellt på att Wegelius själv var kyrkoherdeson och hustrun Wilhelmina kaplansdotter från Lappo. I ärendet lämnades besvär till guvernören som krävde förklaring av Lappoborna.³⁵⁶ Hur det blev med underhållet av Wegelius' familj är inte känt.

Barnen till sockenskrivarna har inte varit i fokus i denna undersökning undantaget de söner som valde faderns yrke och de döttrar som gifte sig med de här aktuella sockenskrivarna. Om 106 barn – 28 döttrar och 78 söner – finns uppgifter tillgängliga, men uppgifterna har inte samlats systematiskt. Uppgifterna om barnen gäller endast en tredjedel av sockenskrivarpopulationen. Sönernas skolgång finns dokumenterad bland annat i skol- och universitetsmatriklarna och om de söner som gjorde karriär inom förvaltningen eller kyrkan har det varit lättare att finna uppgifter. Samma gäller de döttrar som gifte sig med ämbetsmännen. Ambitionen har alltså inte varit att samla fullständiga uppgifter om sockenskrivarsönernas utbildning och yrkeskarriär. Det har inte heller varit arbetskonomiskt möjligt att studera alla sockenskrivardöttrars giftermål. Uppgifterna, som ingår i bilaga 2, tillåter alltså inga regelrätta generaliseringar.

Sockenskrivardottern Hedvig Borgemans och sockenskrivare Carl Henrik Hagemans familj är väldokumenterad. Av det brev som Hagman skrev till kollegan Gustaf Brunberg 1874 framgår, att hela hans familj, hustru, två söner och två döttrar, bodde i Södra Finland. Carl Henrik Hagman hade gjort konkurs på 1860-talet och han avskedades från sockenskrivartjänsten. Hagman erbjöd sig att bli biträde för Brunberg 1874 mot att han skulle få bo hos Brunberg, få ett månatligt eller tillfälligt arvode och husmanskost. Efter att varit sockenskrivare hade han arbetat som advokat i domsagan samt skrivit häradstingsexpeditioner för domarna, men uppdragen hade tagit slut.³⁵⁷

---

³⁵³ SD 562/1840 A, fol. 103, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

³⁵⁴ Sockenstämmoprotokoll 13.8.1822 § 1, Lochteå församlings arkiv.

³⁵⁵ Sockenstämmoprotokoll 29.4.1839 § 6, Karleby församlings arkiv; HisKi Gamlakarleby.

³⁵⁶ Sockenstämmoprotokoll 27.12.1844 § 3, 22.12.1845 § 1, 12.11.1854 § 2, 24.12.1854 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

³⁵⁷ C.H. Hagman 24.10.1874, Till Gustaf Brunberg ankomna brev, III Ea:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

Hagman var kvar i Österbotten men hustrun Hedvig hade flyttat till Hangö där hon skötte sonen Hermans hushåll. Herman var endast 19 år gammal men redan föreståndare för järnvägskontoret och hade en årslön på 2 400 mark. Studierna för den andra sonen Karl hade fördröjts av ögonproblemen, men han hade kunnat avlägga en kurs som krävdes av järnvägsstationschefer och sonen såg enligt fadern fram emot att snart få en tjänst. Yngre dottern bodde också i Hangö där hon lärde sig att telegrafera och den äldre dottern var lärarinna för kontraamiral Toppelius barn i Fredrikshamn. Det var med stolthet Hagman underrättade sin kollega om barnens framsteg.³⁵⁸

Sockenskrivare Hagmans döttrar utbildade sig till yrken, men för de övriga döttrarnas del finns endast uppgifter om deras makar tillgängliga. Sockenskrivare Lorentz Bäckes två döttrar och Elias Bäckes dotter gifte sig med länsmän. Sex döttrar till sockenskrivare gifte sig med sockenskrivare eller deras söner, men sockenskrivare Anders Portinus tre döttrar gifte sig med bönder. Också en av sockenskrivare Erik Udds döttrar gifte sig med en torpare som även var kyrkvärd, den andra dottern var gift med en länsman. Sockenskrivardöttrarna ingick även äktenskap med handelsmän.

Uppgifterna om sönerna är rikligare. Sockenskrivare Jakob Widbäckes son Gustaf studerade vid universitet och blev häradshövding. Han gifte sig med sockenskrivare Johan Sundviks dotter Maria. Sockenskrivare Forsséns son Fredrik var länsman och advokat och han gifte sig med landskamrer Långhjelms dotter Agnes.

Av de 78 sönerna utbildade sig 15 till jurister och 12 blev sockenskrivare och sex länsmän. Av sönerna som blev sockenskrivare var tre samtidigt länsmän. Antalet präster bland sockenskrivarsönerna var också sex. Under tidsperioden 1721–1749 blev fem av sönerna kronofogdar – fyra av dem var söner till Erik Bergbom som var såväl sockenskrivare som häradsskrivare. En av Bergboms fem söner blev länskamrer. Majoriten av de 78 sönerna blev alltså ämbetsmän även om yrken som professor, lärare, läkare, apotekare och tidningsman dyker upp som sönerns yrke på 1800-talet.

Liksom sockenskrivaren Hagman tycks hans kolleger såväl på 1700- som 1800-talen ha sänt sina söner till skolan om ekonomiska möjligheter därtill fanns. Av de sockenskrivare som var verksamma under tidsperioden 1721–1749 sände bl.a. sockenskrivaren Petter Hällström sin son till trivialskolan och sonen torde ha fortsatt sina studier vid universitet eftersom han blev präst. Även Caleens och Carlanders söner studerade vid universitet. Under tidsperioden 1750–1779 torde åtminstone nio av sockenskrivarsönerna studerat vid universitet och flera av dem blev jurister. Sockenskrivare Wilhelm Forsmans son Johan William avancerade till hovrättspresident. Också under tidsperioden 1780–1809 besökte sockenskrivarsönerna universiteten. Tre av sockenskrivare Johan Sohlbergs söner studerade vid universitet. En av dem blev kyrkoherde, en mönsterskrivare och en länsman, som gifte sig med en kyrkoherdedotter. Också sockenskrivare Johan Stolpes son Abraham Nils blev kyrkoherde, men han arbetade också som sockenskrivare i Mustasaari före prästkarriären tog fart.

Det var alltså flera av sockenskrivarsönerna som studerade vid trivialskolan eller gymnasiet och fortsatte till universitet, vilket inte förvånar eftersom en del av sockenskrivarna även var akademiskt

---

³⁵⁸ C.H. Hagman 24.10.1874, Till Gustaf Brunberg ankomna brev, III Ea:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

utbildade. De barn till sockenskrivare som inte gick i skola fick troligen privat undervisning i läsning och skrivning inom hemmets väggar. I sockenskrivare Karl Svanborgs dödsbo fanns 1861 en griffeltavla, vilken kanske användes för att lära de fyra barnen att skriva.³⁵⁹

Sammanfattning

De gemensamma nämarna för sockenskrivarna som yrkes- och socialgrupp är många, trots att gruppen som helhet är mycket heterogen. Över hälften av sockenskrivarna rekryterades bland ämbetsmän som till största delen fortsatte att sköta sin tidigare tjänst. Länsmännen hade stor framgång när sockenskrivare valdes, även om landshövdingarna under en period vägrade utnämna dem. För en del av ämbetsmännen var sockenskrivartjänsten en välbetald bisyssla, men för länsmännens del kan man ställa frågan vilken som egentligen var deras huvudsyssla. Om man tänker på inkomsterna så torde huvuddelen av de länsmäns inkomster som även var sockenskrivare bestått av sockenskrivarkapparna och de ersättningar de fick för skrivande av olika slags handlingar.

De lägre tjänstemännen vid länsstyrelsen, i städernas förvaltning och vid hovrätten samt personer som hade biträtt lantmätarna, kronofogdarna, häradsskrivarna eller häradshövdingarna skötte ofta sockenskrivartjänsten som huvudsyssla. Bland underofficerarna och de personer som var sysselsatta inom stadsnärings, närmast handelsmännen, var sockenskrivartjänsterna också eftertraktade. Inte heller storjordbrukarna föraktade sysslan som erbjöd inte bara extra inkomster utan också en möjlighet att medverka i skötseln av de gemensamma ärendena. Sockenskrivare Borgeman i Ilmola är ett utmärkt exempel på en förmögen jordbrukare som hade många järn i elden i sockenförvaltningen. Även det att tjänstemän inom länsstyrelsen, handelsmän och lanthushållare åtog sig att sköta sockenskrivaruppdraget vittnar om att sockenskrivarsysslan hade en god status i lokalsamhället.

En gemensam nämnare för de österbottniska sockenskrivarna var att de ofta rekryterades om inte från den egna socknen så inom Vasa län. Man kan även finna flera söner till sockenskrivare som var färdiga att gå i sin fars fotspår. Att sockenskrivarna ofta rekryterades bland ämbetsmännen berodde på att dessa personer fyllde de krav man ställde på sockenskrivarna. Genom att välja personer som man kände väl och som hade visat sin duglighet i skötseln av andra tjänster och sysslor kunde man försäkra sig om att socknens angelägenheter var i goda händer.

Sockenborna behövde sällan avskeda en sockenskrivare och en stor del av sockenskrivarna skötte tjänsten ända till sin död. Att bli sockenskrivare behövde dock inte vara karriärens höjdpunkt. En del av sockenskrivarna avancerade till kronotjänster. Att sockenskrivaruppdraget var krävande bevisas av att en del av de sockenskrivare som hade en annan tjänst måste avsäga sig sockenskrivarsysslan för att kunna ägna mer tid åt sina ordinarie tjänsteuppgifter. Om man inte ville avstå från sockenskrivar-

---

³⁵⁹ Fredrika Svanborgs bouppteckning 21.3.1861, fol. 966, Lochteå tingslags bouppteckningar 1846–1861, E3a:3, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA.

sysstlan på grund av sjukdom eller andra tjänsteuppdrag kunde man anställa ett biträde.

Sockenskrivaren var bättre avlönad än exempelvis länsmannen och bland sockenskrivarna kan man följaktligen finna flera personer som hade en god ekonomisk ställning. Sockenskrivarnas förmögenhetsförhållanden har dock kunnat studeras i en begränsad omfattning, men det har till och med varit möjligt att finna spridda uppgifter om hur socknen tog hand om sockenskrivaränkorna på ett sätt som liknade den konservering som prästänkorna kunde förvänta sig.

Sockenskrivarnas sociala ställning i lokalsamhället har även diskuterats utgående från deras giftermål. De sockenskrivare, om vilkas äktenskap uppgifter finns tillgängliga, gifte sig ofta med prästdöttrar. Detta kan återspegla det anseende sockenskrivarsysstlan hade inte bara bland allmogen utan också bland prästerna. Sockenskrivarna gifte sig också med döttrar till länsmän, handelsmän och militärer.

Sockenskrivarkåren ansvarade delvis för uppfostringen och rekryteringen av nya sockenskrivare. Sockenskrivartjänsten kunde gå i arv från far till son, sockenskrivarna gifte sig med sockenskrivardöttrarna och även sockenskrivaränkorna kunde gifta sig med sina mäns efterföljare. Sockenskrivartjänsterna gick alltså i viss mån vidare inom släkten. Att sockenskrivarnas hustrur kunde hjälpa sina män med skrivande är en intressant detalj som kommit fram i forskningen. Sockenskrivarna betraktades som ståndspersoner och uppgifterna om sönerns studier och yrkeskarriär visar att sockenskrivarfamiljen kunde erbjuda särskilt sönerna goda utgångspunkter för en egen ämbetsmannakarriär.

SOCKENSKRIVARNAS ARBETSUPPGIFTER

Sockenskrivarnas arbete kan tolkas ursprungligen vara ett led i kontrollen av skatteuppbörden, vilken kronan effektiviserat ända sedan Gustaf Vasas skattereform i mitten av 1500-talet. Fogdarna som drev in skatterna i regionerna hade ett stort ekonomiskt ansvar och kunde också missbruka sin makt. Klagomålen kom både från kronans och undersåtarnas håll.³⁶⁰ Fogdarnas arbete i Finland hade reglerats redan under senare hälften av 1500-talet. År 1602 fick ståthållarna och fogdarna i Finland en särskild instruktion och samma år reglerades också fogdarnas och fogdeskrivarnas ansvar vid skatteuppbörden. Det uppbörds Memorial som 1620 utfärdades för ståthållarna fäste uppmärksamhet även på den lokala kontrollen vid indrivningen av boskapsskatten. Prästerna, länsmännen och sexmännen skulle göra en längd över boskapen och utsädet på varje gård samt justera den. Samma år fick ståthållarna ytterligare anvisningar om hur de skulle kontrollera fogdarnas verksamhet.³⁶¹

Dessa stadgaden ökade kontrollen, men de kunde inte stävja fogdarnas maktmissbruk som allmogen klagade över. Lösningen blev att Gustaf II Adolf 1624 utfärdade en uppbördsförordning som tillät bönderna att anställa sockenskrivare. Sockenskrivarna skulle upprätta skattelängder, bokföra och skriva kvitton över böndernas betalningar. Därtill skulle de se till att fogdarna inte uppbar för höga eller olagliga skatter samt bevaka att de bokförde alla skatteinkomster. De dokument som berörde socknens beskattning, skattelängderna och kvittona, skulle arkiveras i sockenkistan i kyrkoherdens och sockenmännens närvaro.³⁶²

I Österbotten förekom sockenskrivare redan under första hälften av 1600-talet, såsom tidigare nämnts, men först på 1680-talet var de mer regelbundet med när skattelängderna justerades. I Närpes och Vörå socknar 1681 undertecknades skattelängderna av sockenskrivaren i Närpes Johan Thomasson. År 1686 bevittnade han riktigheten av skattelängder i Närpes, Mustasaari, Malax och Laihela.³⁶³ År 1700 vidimerade Thomasson skattelängderna i Lappfjärd och Närpes. Sockenskrivarna Hans Andersson i Vörå, Bengt Forsheim i Storkyro, Erik Sigfridsson i Lillkyro, Henrik Rönholm i Malax och Laihela samt Johan Rimahl i Mustasaari var även närvarande när respektive sockens skattelängder granskades samma år. Efter stora ofreden upprättades de första skattelängderna 1723–1724, och i flera socknar var sockenskrivarna även då på plats när längderna justerades.³⁶⁴

---

³⁶⁰ Jonsson 2005, 117–119.

³⁶¹ Styffe 1852, 3–26, 38–41, 93–133, 142–168. Ståthållarna i de olika landskapen fick även egna särskilda instruktioner åren 1616–1620.

³⁶² Gustaf II Adolfs registratur 27.7.1624, fol. 356v–357v, FRA. Se även Styffe 1852, 169–184.

³⁶³ Mantalslängd 1681, fol. 181–186, 223–228 (Närpes), Mantalslängd 1686, fol. 769–772 (Närpes), fol. 777–780v (Mustasaari), fol. 773–775v (Malax), fol. 781–784v (Laihela), ES 2475, VLA.

³⁶⁴ Mantalslängd 1700, fol. 885v (Vörå), fol. 893 (Storkyro), fol. 897 (Lillkyro), fol. 1088 (Lappfjärd), fol. 1096 (Närpes), fol. 1100 (Malax), fol. 1107 (Mustasaari) och fol. 1112 (Laihela), ES 3053, VLA; Mantalslängd 1723, fol. 125v (Anders Elfving i Lochteå), fol. 130 (Thomas Laiberg i Kelviä), fol. 139v (Thomas Laiberg i Karleby), fol. 154v (Karl Gran i Pedersöre), fol. 184

Sockenskrivarna fortsatte att vara närvarande vid skattläggningen under 1700-talet även om de under senare delen av 1700-talet mer sällan undertecknade skattelängderna. År 1794 stadgades att granskningen av längderna över restskatt skulle överföras från häradstinget till sockenstämman och 1811 bestämdes det att längderna över kronoskatter skulle läsas upp vid sockenstämman innan de godkändes på vintertinget. Sockenskrivare Wilhelm Forsman undertecknade jordeboken i Närpes 1779 och han var beredd på att läsa upp den på sockenstämman, men de närvarande konstaterade att det var onödigt. De litade på att sockenskrivaren skött sitt arbete ordentligt och längden lades utan att den blev kontrollerad i sockenkistan.³⁶⁵

Övervakningen av beskattningen var tydligen fortsättningsvis en central arbetsuppgift, även om Per Sörlin nyligen visat att sockenskrivarna fungerade även som aktörer i statens kontroll över resursuttaget under 1600-talet. I Jämtland var sockenskrivaren inte enbart böndernas skrivare utan han fungerade också som uppbördsmän. Kring sekelskiftet 1700 framfördes liknande kritik mot sockenskrivarna som det tidigare riktats mot fogdar. Sörlin konstaterar att sockenskrivarna torde ur statens synpunkt ha blivit oviktiga i kontrollen av skatteuppbörden redan när länsförvaltningen introducerades, men de långa avstånden i Jämtland bidrog till att sockenskrivare fortsättningsvis anlätades. Därtill hade sockenskrivarna pålagts så många andra arbetsuppgifter att bönderna klagade på att ingen ville motta tjänsten. Sörlin har även kunnat fastslå att sockenskrivarna anlätades som skrivhjälp redan på 1660-talet.³⁶⁶

Frågan om hur de österbottniska sockenskrivarnas arbetsfält såg ut och formade sig under 1600-talet måste lämnas för kommande forskning, men de uppgifter både från början av 1700- och 1800-talet gör det möjligt att dra några utvecklingslinjer.³⁶⁷ Handlingarna i kommissionens i Västerbotten 1724–1725 arkiv gör det möjligt att granska hur sockenskrivarnas arbetsuppgifter såg ut i början av 1720-talet. Sockenskrivarinstruktioner som utarbetades fr.o.m. 1820-talet i Österbotten visar i sin tur hur sockenskrivarnas arbetsfält hade förändrats under 1700-talet.

I kommissionens arkiv ingår tre tjänstefullmakter för sockenskrivare i Västerbotten. I den fullmakt som utfärdades Simon Sandman i Bygdeå socken 1716 omnämndes utöver kontroll- och skrivuppgifterna vid skatteuppbörden att hans plikt var att uppsätta skrifter och suppliker för allmogen och i all sin verksamhet beakta socknens fördel. Därtill skulle han också vara närvarande vid allmogens arvskiften och se till att sterbhusets skulder och avgifter blev betalda innan arvet skiftades. Fullmakterna för sockenskrivarna Johan Wallöf och Olof Bodin i Umeå var av samma innehåll, men med det tillägget att sockenskrivaren skulle göra även arvskiften när han blev ombedd.³⁶⁸

Arbetsuppgifterna i fullmakten till sockenskrivartjänsten i Skellefteå 1722 skiljde sig inte från de tre ovannämnda, men de var nu ännu mer preciserade. Sockenskrivaren förutsattes underteckna

---

v (Samuel Lithovius i Lappo), ES 3060, VLA; Mantalslängd 1724, fol. 213 (Karl Pehrsson i Vörå), fol. 222 (Bengt Forsheim i Storkyro) och fol. 234 (Johan Olme i Lappfjärd), ES 2491, VLA.

³⁶⁵ Sockenstämmoprotokoll 30.6.1779 § 2, Närpes församlings arkiv; Rantatupa 1987, 447, 451.

³⁶⁶ Sörlin 2013, 228–229, 231–232..

³⁶⁷ Per Sörlin nämner en instruktion redan från 1690 och en annan från början av 1700-talet. Se Sörlin 2013, 228.

³⁶⁸ Bilaga 839, volym 5, Kommissionens i Österbotten 1724–1725 arkiv, ÄK 126, SRA.

skrivelserna med sitt namn. Man ville alltså veta konceptisten, vem som skrivit vad. Landshövding Jacob Grundel som utfärdat fullmakten lade särskild vikt vid att endast skatter och avgifter som förordnats av Kungl. Maj:t skulle utkrävas samt att utbetalningarna omedelbart skulle kvitteras. Om eventuellt missbruk skulle rapporteras till honom. Sockenskrivaren skulle också verkställa de order som landshövdingen eller hans befallningsmän gav.³⁶⁹

För att i grunden klarlägga vilka uppgifter sockenskrivaren skulle sköta ville kommissionen få inblick även i vad sockenskrivarna i Österbotten hade för uppgifter. Regementsauditören Isak Grandel i Uleåborg sände till kommissionen de österbottniska sockenskrivarnas arbetsbeskrivning som var en regelrätt årsklocka.

I januari skulle sockenskrivaren vara närvarande när mantalsskrivningen skedde, varefter han skulle göra en kopia av mantalslängden som han behövde när han bevakade uppbörden av mantalspengarna. Det sades allmänt förekomma att sockenskrivaren antecknade i böndernas kvittensböcker vad de hade betalat och att befallningsmannen kontrasignerade dokumenten.

Vidare skulle sockenskrivaren närvara vid tingen för att dels vid behov ge upplysningar, dels för att bistå allmogen när den behövde skrivhjälp. Efter vintertinget skulle han renskriva två exemplar av föregående års avkortningslängd och i april skulle han upprätta tre kontributionslängder som den lokala prästen skulle godkänna. I juni skulle sockenskrivaren bevaka uppbördsmötet och kvittera leveranserna. I arbetsbeskrivningen omnämndes att det på vissa orter förekom att sockenskrivaren skrev upp vad som levererades till häradsfogden och att fogden kontrasignerade längden.

I augusti skulle sockenskrivaren tillsammans med läns-, nämnde- och sexmännen efter att de avlagt ed vid häradstinget närvara vid provtröskningen och uppbörden. Sockenskrivaren skulle skriva tre exemplar av skattelängden vilka taxeringsmännen och prästen skulle verifiera. För ytterligare säkerhet skulle socknens sigill tryckas på skattelängden. Sockenskrivaren skulle även bevaka tiondebeskattningen och varje höst var det aktuellt att på sockenjämkningsmötet skriva ned alla de skjutsar som allmogen inte fick betalt för av kronan. Häradsskrivaren och nämndemännen attesterade kalkylerna över hur belastningen skulle fördelas mellan bönderna enligt deras skattetal varefter sockenskrivaren samlade in pengarna och betalade ut ersättning mot kvitto.

Skrivarbeten drygades ut under året av att sockenskrivaren skulle skriva tre röketal-längder som skulle omfatta även ödehemman inklusive hemmanens mantal samt uppgifterna om torparna, inhysingarna och lösdrivarna. Sockenskrivaren skulle även se till att alla skattelängder och räkenskaper lades i sockenkistan. Som allmänt rättesnöre konstaterades sockenskrivaren ha i uppgift att i all sin verksamhet bevaka socknens fördel och att fungera som kontrollant av uppbördsmännen så att allmogen beskattades rätt.³⁷⁰

Sockenskrivarnas verksamhet var under 1600-talet och början av 1700-talet tydligen mycket intimt förknippad med beskattningen. Uppgiftsfältet var dock bredare, vilket framgår av sockenskrivar-

³⁶⁹ Bilaga 839, volym 5, Kommissionens i Österbotten 1724–1725 arkiv, ÄK 126, SRA.

³⁷⁰ Protokoll 12.12.1724 s. 2304, Protokoll 1724–1725, volym 2 och Bilaga 565, volym 5, Kommissionens i Västerbotten 1724–1725 arkiv, ÄK 126, SRA.

instruktionerna.

Mångsysslarna inom sockenadministrationen

Förvaltningsreformerna ända från 1600-talet, som syftade till enhetlig förvaltning, förutsatte skriftliga instruktioner. Landshövdingarna fick sin första instruktion 1635 i samband med att länsstyrelserna bildades. Landskamrerens (tidigare landsbokhållare) arbetsuppgifter hade definierats i en instruktion som fastställdes 1628. Instruktionerna förnyades flera gånger under 1600-talet och i början av 1700-talet. Häradsskrivarna och fogdarna fick sina egna instruktioner på 1680-talet.³⁷¹ Lokalförvaltningens viktigaste ämbetsman, länsmannen, saknade däremot en arbetsinstruktion ända fram till 1814. Den enskilda länsmannens arbetsuppgifter hade under 1700-talet landshövdingen kunnat definiera vid utnämningen.³⁷²

Enligt *Heikki Ylikangas* kunde länsmännen inte förse med arbetsinstruktioner eftersom de i första hand var representanter för sitt länsmansdistrikt och först i andra hand kronotjänstemän, men när länsmännen i början av den autonoma tiden bands enbart till statsmakten kunde de förse med en arbetsinstruktion. Instruktionen fastställde länsmännens traditionella uppgifter, men särskild vikt lades vid deras polisiära och kontrollerande uppgifter – något som låg i tiden.³⁷³

Ylikangas slutsats haltar eftersom även sockenskrivarna försågs med arbetsinstruktioner. Den äldsta sockenskrivarinstruktionen i Vasa län är från 1829 och gäller Lappfjärd, men redan tidigare, 1822 i Lochteå, hade sockenborna på sockenstämman fastställt sockenskrivarens uppgifter, även om man inte uttryckligen talade om en instruktion.³⁷⁴ I Munsala kapellförsamling fastställdes till och med en arbetsinstruktion för en magasinsskrivare 1832.³⁷⁵ Varken sockenskrivare eller magasinsskrivare var kronotjänstemän. Idén att förse sockenskrivarna med arbetsinstruktioner kunde dock ha att göra med att även länsmännen fått instruktioner, men också praktiska orsaker kan ha legat bakom. Självklart gagnades båda parterna av den skriftliga dokumentationen i konfliktsituationer. Exempelvis i hertigdömet Württemberg utfärdades en arbetsinstruktion 1780 för skrivaren som en disciplinär åtgärd. Även sockenskrivarinstruktionen i Ilmola sades uttryckligen vara uppgjord eftersom olika tolkningar om arbetsuppgifterna florerade.³⁷⁶

---

³⁷¹ Styffe 1852, 42–92, 169, 240–253, 300–471; Frohnert 1985, 215, 217, 219, 221; Jonsson 2005, 55ff; Asker 2004, 126; Asker 2007, 106.

³⁷² Ylikangas 1996, 133. Länsmannens viktigaste uppgift var att upprätthålla lag och ordning samt att fungera som åklagare vid tingen. Utmätningar samt övervakningen av gästgiverier, skjutsar och transportleder hörde också till länsmännens uppgifter. De skulle också delta i olika syner och närvara vid mantalsskrivningen även om själva skatteuppbörden var fogdarnas uppgift.

³⁷³ Ylikangas 1996, 133, 177.

³⁷⁴ Sockenstämmoprotokoll 30.12.1829 § 1, Lappfjärds församlings arkiv; Åkerblom 1950b, 673; Sockenstämmoprotokoll 13.8.1822 § 1, Lochteå församlings arkiv.

³⁷⁵ Lånemagasinstämmoprotokoll 10.12.1843, s. 267–268, Munsala församlings arkiv.

³⁷⁶ Ilmola sockenbors besvär, Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv,

Den utveckling som skett i sockenstämmornas verksamhet under 1700-talet avspeglas i de sockenskrivarinstruktioner som utarbetades från 1820-talet till 1860-talet i Österbotten. Instruktionerna kom vanligtvis till på kyrkoherdens initiativ och sockenborna godkände dem enhälligt på sockenstämman utan några tillägg eller ändringsförslag varefter de sändes till landshövdingen/ guvernören för fastställande.³⁷⁷

Ilmola socken avvek dock från detta mönster. I Ilmola var det brukspatron Gustaf Wasastjerna som på sockenstämman i augusti 1846 föreslog att man skulle utarbeta en sockenskrivarinstruktion. Wasastjernas initiativ understöddes av sockenborna, och han fick i uppdrag att utarbeta ett utkast, som skulle granskas av en kommitté. I kommittén satt utöver prästerskapets representant en handelsmannen, en bonde och två nämndemän. Instruktionen blev dock inte fastställd.³⁷⁸

I Lappfjärd 1829 fastställdes sockenskrivarens uppgifter på följande sätt. Han skulle

- föra protokoll på sockenstämman och efter att protokollet justerats skriva rent det i protokolls-boken,
- fördela avgifter som skulle betalas till sockenkassan enligt mantal, uppbära dem samt föra räkenskap över sockenkassans medel,
- fördela materialanskaffningar och dagsverken för uppförandet av allmänna byggnader eller deras underhåll mellan sockenborna,
- uppgöra skjutslängder och fördela denna transportskyldighet lika enligt mantalen,
- fördela inkvarteringstungan på sockenborna i samråd med länsmannen samt uppbära medel för anskaffande av förnödenheter för militären,
- fungera som ombud i alla mål som angick hela socknen i alla rättsinstanser,
- uppbära alla enskilda uppbörder såsom brandstod, gästgivarelön, fångförarelön, skottpenningar m.m. emot fyra procents arvode av den som medlen uppbars för och
- uppgöra bouppteckningar, arvskitfen och kontrakt åt allmogen samt biträda sockenborna även i andra mål mot skälig betalning.³⁷⁹

I Östermark skrev den nya sockenskrivaren, länsmannen Johan Erik Holm, 1830 sin egen arbetsinstruktion, vilken sockenborna accepterade utan förändringar när den blev uppläst och tolkad till finska för dem. Holms instruktion avslöjar att han inte kunde finska. Han förutsatte nämligen att kyrkoherden dikterade vad han skulle skriva i sockenstämmoprotokollet.³⁸⁰

FRA; McNeely 2003, 36.

³⁷⁷ T.ex. sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 19.3.1854 § 1 och 12.8.1855 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 30.12.1829 § 1, Lappfjärd församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 4.12.1839 § 2, Närpes församlings arkiv.

³⁷⁸ Utdrag av sockenstämmoprotokoll i Ilmola 31.8.1846, Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

³⁷⁹ Sockenstämmoprotokoll 30.12.1829 § 1, Lappfjärd församlings arkiv.

³⁸⁰ Sockenstämmoprotokoll 7.2.1830 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

I Närpes blev det 1839 aktuellt att utarbeta en instruktion när en ny sockenskrivare skulle väljas och i Vörå togs 1849 i bruk en mycket detaljerad sockenskrivarinstruktion, som reglerade besättandet av sockenskrivartjänsten, avlöningen och arbetsuppgifterna. I instruktionen stadgades också hur sockenskrivaren skulle redovisa för sin penninguppbörd.³⁸¹ Att man i Vörå fäste särskild uppmärksamhet på bokföringen berodde säkert på att fogdeskrivaren Mikael Cavenius, som hade biträtt den föregående sockenskrivaren, var skyldig socknen pengar och att hans räkenskaper var i oordning.³⁸²

I Lappo planerades en sockenskrivarinstruktion redan vid sockenskrivarvalet 1830, men den blev klar först 1854. Instruktionen kom att gälla också för den följande sockenskrivaren, som valdes 1862. Då beslöt man att översätta sockenskrivarinstruktionen till finska och trycka den i 200–300 exemplar. Den tryckta instruktionen skulle säljas av sockenskrivaren.³⁸³ Att Lappoborna ville investera i en översättning och tryckning visar inte bara att folk kunde läsa, utan att det ansågs vara viktigt att allmogen kände till vilka uppgifter och förpliktelser skrivaren hade samt vilka tjänster han var skyldig att erbjuda dem. Sockenskrivaren själv och prästerskapet hade klarat sig utmärkt med den svensk-språkiga arbetsinstruktionen.

I Pedersöre utarbetades så sent som 1866 en sockenskrivarinstruktion. Kyrkoherden sände instruktionen till guvernörsämbetet för att fastställas i början av 1867. Handlingarna returnerades emellertid, eftersom guvernören inte kunde ta upp saken till lämna in sin ansökan.³⁸⁴ Instruktionen blev emellertid inte tillställd guvernören och ärendet förföll i och med att kommunalförvaltningen infördes.³⁸⁵ I den lokala politiska kulturen kunde prästen vara intiativtagare, men hur ärenden skulle anhängiggöras vid guvernörsämbetet var mer strikt.

Sockenskrivarinstruktioner fastställdes alltså i fem socknar och även i Lochteå protokollfördes sockenskrivarens arbetsuppgifter. I ytterligare två socknar utarbetades man arbetsinstruktioner för sockenskrivarna, men de blev inte fastställda. Sockenskrivarinstruktionerna blev aktuella, förutom i Pedersöre 1866, när tjänsten blev vakant. Att sockenskrivarinstruktioner inte utarbetades i alla socknar kan ha att göra med att man ansåg att det inte fanns behov att göra en instruktion för den sittande sockenskrivaren. Till exempel i Lillkyro socken var samma person sockenskrivare 1817–1868, i Malax 1821–1862 och i Laihela 1823–1854.

De ovannämnda instruktionerna är de enda jag hittat i källorna. Den magasinsskrivarinstruktion som upprättades i Munsala kapellförsamling 1832 liknade en sockenskrivarinstruktion. Magasinsskrivaren skulle bl.a. föra protokoll vid kapellstämmorna och justera protokollen, uppgöra räkningar

---

³⁸¹ Sockenstämmoprotokoll 4.12.1839 § 2, Närpes församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv.

³⁸² Sockenstämmoprotokoll 2.2.1840 § 1, 3–4, 17.12.1847 och 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv.

³⁸³ Sockenstämmoprotokoll 1.6.1830, 19.3.1854 § 1 och 22.4.1862 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

³⁸⁴ Landskansliets brevdarium 1867, nr 7/461, Landskansliets och dess I avdelnings brevdierier 1867, Aaa:17 och Utlagskopior för landskansliet och dess I avdelning nr 7/461 dat. 26.2.1867, Db:a:54, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

³⁸⁵ Se landskansliets brevdarium 1867, Landskansliets och dess I avdelnings brevdierier 1867, Aaa:17, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

och likvider, ha omsorg om kapellets angelägenheter, ha uppsikt över byggnader och allmänna arbeten samt halvårsvis lämna in redovisning för uppburna medel.³⁸⁶

Av tabell 10 framgår hur sockenskrivarens allmänna arbetsuppgifter definierades i Lochteå 1822, Lappfjärd 1829, Östermark 1830, Närpes 1839, Vörå 1849 och Lappo 1854.³⁸⁷

Högst på listan i alla sex socknar kom protokollskrivandet på sockenstämman och i Lochteå, Vörå och Lappo omnämndes separat även utfärdandet av protokollsutdrag och skötseln av sockenarkivet samt att sockenskrivaren skulle enligt kyrkoherdens anvisningar expediera kungörelser till alla socken- och kyrkostämmor och andra nödvändiga och lagliga sammankomster.

Den juridiskt sett viktigaste uppgiften var att föra protokoll vid sockenstämman. Sockenstämmo-protokollen förutsattes vara omsorgsfullt förda, undertecknade och upplästa inför församlingen. När sockenstämman under senare delen av 1700-talet blev forum där de lokala administrativa besluten fattades blev det också mer allmänt att föra protokoll, men alla stämmor blev ändå inte dokumenterade.³⁸⁸ Prästerna skrev till en början protokollen själva, men sockenskrivarna fick så småningom ta över den här uppgiften. Exempelvis i Malax fördes sockenstämmo-protokollen från och

Tabell 10

Sockenskrivarnas allmänna arbetsuppgifter i några socknar i Vasa län enligt arbetsbeskrivningarna och sockenskrivarinstruktionerna.

Arbetsuppgifter	Lochteå	Lappfjärd	Östermark	Närpes	Vörå	Lappo
Protokollföring vid möten	x	x	x	x	x	x
Expedition av kungörelser och protokollsutdrag	x				x	x
Skötsel av sockenarkivet	x				x	x
Debitering, indrivning och bokföring av avgifter	x	x	x	x	x	x
Redovisning av sockenkassan	x	x	x	x	x	x
Uppgörande av taxerings- och prestationslängder	x	x	x	x	x	x
Administration av offentliga byggnadsarbeten	x	x	x	x	x	x
Representant i allmänna frågor vid rättegångar	x	x	x	x	x	x
Sekreterare och kassör vid lånemagasinet				x		
Sekreterare och kassör i fattigvårdskommittén					x	x

Källor: Sockenstämmo-protokoll 13.8.1822 § 1, Lochteå församlings arkiv; Sockenstämmo-protokoll 30.12.1829 § 1, Lappfjärds församlings arkiv; Sockenstämmo-protokoll 7.2.1830 § 1, Östermarks församlings arkiv; Sockenstämmo-protokoll 4.12.1839 § 2, Närpes församlings arkiv; Sockenstämmo-protokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Sockenstämmo-protokoll 19.3.1854 § 1, Sockenstämmo-protokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA.

³⁸⁶ Lånemagasinsstämma 10.12.1843, s. 267–268, Munsala församlings arkiv. Instruktionen är inte bevarad, men dess innehåll refereras delvis i mötesprotokollet.

³⁸⁷ Om ingenting annat anges baserar uppgifterna sig på dessa källor: Sockenstämmo-protokoll 30.12.1829 § 1, Lappfjärds församlings arkiv; Sockenstämmo-protokoll 4.12.1839 § 2, Närpes församlings arkiv; Sockenstämmo-protokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Sockenstämmo-protokoll 19.3.1854 § 1, Sockenstämmo-protokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Inkomna brev nr 23/360 1854, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1854, Eaa:24, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

³⁸⁸ Ahlbäck 1979, 206; Soikkanen 1966, 34, 44–45; Rantatupa 1987, 456–457, 474; Bergström 1991, 109.

med 1770-talet vanligtvis av sockenskrivaren, men i Lillkyro tilläts sockenskrivaren först i början av 1800-talet föra protokoll.³⁸⁹ Protokollskrivandet kunde tydligen tas över av en kompetent sockenskrivare och kyrkoherden kunde i sin tur koncentrera sig på att leda ordet på stämman.

Ansvar för socknens gemensamma medel och uppbärandet av allmänna avgifter låg i alla sex socknar på sockenskrivaren. Han skulle räkna ut de enskilda hemmanens andel av de gemensamma utgifterna, organisera indrivningen och till och med själv driva in dessa medel till sockenkassan, vars behållning årligen skulle redovisas. Insamlandet av pengar kunde ta flera dagar i anspråk och därför inrättades sockenkassor.³⁹⁰ Detta underlättade sockenskrivarens uppgift när gemensamma utgifter kunde betalas direkt ur kassan utan att de samlades in separat.

Särskild vikt lades på redovisningen av de gemensamma medlen. Räkenskaperna skulle bindas in och förvaras hos kyrkoherden efter avslutad räkenskapsperiod. För övervakningen av sockenkassan kunde särskilda förvaltare och revisorer utses. Om räkenskaperna var i ordning beviljades sockenskrivaren ansvarsfrihet av sockenstämman. Oklarheter i förvaltningen av sockenkassan kunde leda till att sockenskrivaren hotades med uppsägning eller blev avsatt.³⁹¹

Taxerings- och prestationslängder behövdes för olika ändamål. Sockenskrivarna kunde belastas med vägfrågor, en uppgift som vanligtvis sköttes av brofogdarna.³⁹² Sockenskrivaren i Lochteå fick 1770 i uppdrag att korrespondera med länsmannen i Gamlakarleby om förbättringen av landsvägarna inom Kelviå socken, i Närpes skulle sockenskrivaren 1774 räkna ut de olika hemmanens andel av vägskötseln.³⁹³ I Lappo och Vörå skulle sockenskrivaren enligt sockenskrivarinstruktionen organisera brobyggen. I Vörå stipulerades att sockenskrivaren därutöver skulle administrera reparationen och målningen av vägvisare och verststolpar.

Regionala myndigheter med länsstyrelsen i spetsen kunde också sysselsätta sockenskrivarna. Som exempel kan nämnas att landshövdingen i Vasa C.F. Krabbe missväxtåret 1800 gav sockenskrivarna i länet i uppdrag att göra upp en förteckning som skulle användas för utdelning av spannmål åt de mest behövande. Prästen, länsmannen och sexmännen skulle bestyrka förteckningen över skördeförlusterna som sockenskrivaren skrev i allmogens närvaro. Samma år kungjorde landshövding Krabbe att sockenskrivaren skulle upprätta förteckningar över hur mycket salpeter ladugårdsägarna hade kokat under sommaren. Tillverkningen av salpeter var nämligen en viktig binäring i länet. De ”ordentliga och accurate” förteckningarna över salpeterproduktionen skulle sändas till landshöv-

---

³⁸⁹ Se t.ex. sockenstämmoprotokoll 2.11.1777, 30.7.1809, 29.9.1855, Malax församlings arkiv och sockenstämmoprotokoll 2.12.1772, 29.11.1773, 13.12.1775, 29.9.1776, 11.11.1776, 27.6.1779, 15.11.1779 och 8.10.1780, 4.6.1798, 28.7.1805, 28.9.1806, 11.10.1807, 17.1.1808, 15.3.1812, 10.8.1817, 30.6.1822, 9.12.1827, 12.10.1834, 26.6.1836, 16.8.1841, 5.9.1847, 11.9.1853, 6.5.1855, Sockenstämmoprotokoll 1755–1827, IICa:1, Lillkyro församlings arkiv, VLA.

³⁹⁰ Sockenstämmoprotokoll 8.4.1786 § 3, Lochteå församlings arkiv.

³⁹¹ Sockenstämmoprotokoll 11.9.1803 § 2, Laihela församlings arkiv; Saarenheimo 1974, 537. Se även t.ex. sockenstämmoprotokoll 7.3.1837 § 2, 13.8.1837 § 4, 30.10.1837 § 2, Lappajärvi församlings arkiv.

³⁹² Se t.ex. Kuvaja & Rantanen 1994, 163.

³⁹³ Sockenstämmoprotokoll 23.6.1770 § 4, Lochteå församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 3.10.1774 § 14, Närpes församlings arkiv.

dingen.³⁹⁴ År 1803 fick sockenskrivarna i uppdrag att tillsammans med länsmännen upprätta förteckningar över socknarna i Österbottens södra fögderi för en kunglig roteringskommissions räkning i samband med att roteringsystemet i landskapet reviderades.³⁹⁵

Sockenstämman hade i 1723 års prästprivilegier ålagt att besvara de förfrågningar som kontraktprosten, biskopen eller landshövdingen sände till socknen.³⁹⁶ I Lochteå omnämndes 1822 bland sockenskrivarens uppgifter att han skulle skriva socknens förklaringar till senaten och landshövdingen samt ansökningar om lindring i kronobeskattningen.³⁹⁷ Sockenskrivaren fick också anhålla om skatteåterbäring hos länsstyrelsen och formulera de klagoskrivelser som berörde bland annat avlöning av rotesoldater och båtmanspengar.³⁹⁸

Underhållet av allmänna byggnader ankom på sockenborna och sockenskrivaren förutsattes räkna ut hur materialanskaffningen och dagsverken skulle fördelas samt bokföra och redovisa för dem. Han fick ofta även sköta administrationen av det praktiska arbetet.³⁹⁹ Byggnadsarbeten kunde vara dyra och tidskrävande. Sockenskrivaren i Storkyro samlade i början av 1770-talet in 670 daler kopparmynt för kyrkbygget samt fördelade materialanskaffningen till klockstapelbygget mellan hemmanen.⁴⁰⁰ I Nykarleby beslöt man 1820 att utvidga sockenskrivarens göromål med den byggnadssyn som skulle göras på prästgården vid prästbyte.⁴⁰¹

Att övervaka ett kyrkbygge var ett heltidsjobb som sockenskrivaren inte ensam kunde ansvara för. I Ylistaro fick sockenskrivaren M. Liljeqvist uppbära medlen för den nya kapellkyrkan 1845, men för övervakningen av själva byggnadsarbetet anställdes en särskild skrivare. Skrivaren skulle inte bara upprätta arbets- och dagsverklängder vid kyrkbygget och tegelbruket och anteckna såväl gjorda som ogjorda dagsverken, utan också inventera och förvara arbetsredskapen, lämna ut dem på morgonen och ta emot dem på kvällen.⁴⁰²

De två yngsta sockenskrivarinstruktionerna omnämnde fattigvården. I Vörå skulle sockenskrivaren föra protokoll vid fattigvårdskommitténs möten, sköta om brevväxlingen, göra taxerings- och fördelningslängder, redovisningsräkningar och restlängder på fattigvårdsavgifter. Också i Lappo fungerade sockenskrivaren som sekreterare för fattigvårdskommittén.

I Närpes hade sockenskrivarna haft hand om spannmålsmagasinets räkenskaper ända från 1750-talet och skötseln av magasinet hörde fortsättningsvis till sockenskrivarens normala arbetsuppgifter. Protokollföringen vid magasinensdirektionens möten och bokföringen över in- och utlåning av säd

---

³⁹⁴ Kungörelse 3.12.1800, Länsstyrelsernas brev 1795–1819, Eag:2, Vasa hovrätts arkiv, VLA.

³⁹⁵ Sockenstämmoprotokoll 11.9.1803 § 2, Laihela församlings arkiv; Petander 1978, 77.

³⁹⁶ Soikkanen 1966, 33.

³⁹⁷ Sockenstämmoprotokoll 13.8.1822 § 1, Lochteå församlings arkiv.

³⁹⁸ Se t.ex. Sockenstämmoprotokoll 6.10.1765, Närpes församlings arkiv; Kyrkostämmoprotokoll 17.8.1823 § 4, Alavo församlings arkiv.

³⁹⁹ Sockenstämmoprotokoll 11.9.1803 § 2, Laihela församlings arkiv; Saarenheimo 1974, 537.

⁴⁰⁰ Sockenstämmoprotokoll 14.10.1770 § 1, 12.11.1772, Storkyro församlings arkiv.

⁴⁰¹ Sockenstämmoprotokoll 18.6.1820 § 1, Nykarleby församlings arkiv.

⁴⁰² Sockenstämmoprotokoll 10.8.1845 § 2 och 23.7.1848 § 1, Kyrkobyggnadskommitténs protokoll 3.3.1847 § 5, Ylistaro församlings arkiv.

kunde endast anförtros en pålitlig, skrivkunnig person. Att hålla reda på låneverksamheten var inte alldeles enkelt. När Erik Björck 1765 övertog sockenskrivarsysslan i Närpes, ville han att magasinets förråd skulle mätas upp och att den avlidne sockenskrivaren Johan Asplunds räkenskaper blev granskade. Man gick genom räkenskaperna ända från 1753 då magasinet grundats. Handlingarna konstaterades vara ganska otydliga och söndernötta och det tog flera månader att reda ut alla oklarheterna i in- och utlåningslängderna.⁴⁰³

Den kanske mest krävande uppgiften som anförtroddes sockenskrivarna var att representera sockenborna vid häradstinget när socknens gemensamma frågor fanns på agendan. Om man jämför den ed som sockenskrivaren skulle svära med den ed som advokater och likvidationskommissarier svor, kan man se att redan sockenskrivaren innehöll en advokatetisk codex.⁴⁰⁴ Sockenskrivaren förutsattes vara opartisk och inte låta sig påverkas av mutor eller släktskapsband.

I sockenskrivarinstruktioner stadgades att sockenskrivaren skulle som ombudsman driva rättegångsprocesser som angick hela socknen samt besvara förfrågningar och avge yttranden efter att sockenborna hade blivit hörda i ärendet. I Vörå fastställdes uppgiften som sakförare så här:

“med nit och drift bevaka Socknens eller någon dess Församlings rätt och bästa vid förefallande Rättegångar, men skulle något hela Socknen eller någon dess församling rörande mål gå till Gouverneurs Embetet, Lagmans Rätten, Hof Rätten eller Högsta Instancen, der särskild fullmäktig måste anlitas, äger Sockneskrifvaren sådan antaga och för dennes arfvode debitera Socknen eller församlingen, efter foreteende af behörig räkning.”⁴⁰⁵

Att vara fullmäktig i rättsfrågor förutsatte en annan typ av kompetens. I äldre tider hade förutsatts att man måste personligen närvara en rättegång, men på 1200-talet hade det blivit tillåtet att använda ett ombud. Rätten för både den käre och svarande att anlita advokater och ombud stadfästes i 1615 års rättegångsprocess. Ursprungligen gällde rätten endast Svea hovrätt, men den kom att gälla även i de lägre rättsinstanserna.⁴⁰⁶

Advokatväsendet växte fram vid hovrätterna och två förordningar som utgavs 1656 och 1709 gav hovrätten rätt att kontrollera advokaternas yrkesetik. Hovrättsauskultanterna fick också i början av 1700-talet rätt att fungera som advokater vid underrätterna och vid samma tidpunkt började även särskilda likvidationskommissarier, som skötte ekonomiska mål, utses av hovrätten för att lösa tvister. Advokatväsendet professionaliserades.⁴⁰⁷

Det var viktigt för en sockenskrivare att ha kännedom om lagar och förordningar samt att kunna driva förvaltnings- och rättsprocesser. På 1700-talet ökade användandet av sakförare i civilmål vid

---

⁴⁰³ Sockenstämmoprotokoll 14.7.1765, 21.7.1765, 3.10.1765, 24.1.1766, Närpes församlings arkiv.

⁴⁰⁴ Modéer 1992, 30.

⁴⁰⁵ Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv.

⁴⁰⁶ Letto-Vanamo 1989, 10–11, 30.

⁴⁰⁷ Modéer 1992, 28–29, 33–34.

häradstinget. Sakförarna kunde vara ämbetsmän eller lekmän som inte var juridiskt utbildade.⁴⁰⁸ Sockenskrivarna representerade de senare, men såsom det stadgades i sockenskrivarinstruktionen i Vörå, kunde en advokat anlitas i mer omfattande mål som behandlades vid högre rättsinstanser.

Skriftligheten och förvaltningspråket svenskan gjorde allmogen beroende av juridiska experter, vilka kunde kritiseras för sin verksamhet. Ovan har konstaterats att några av sockenskrivarna hade boken *Den unge juristen* i sitt bibliotek. Tre upplagor av den juridiska handboken hade hunnit ges ut på svenska före boken utkom på finska 1847. Den finsksinnade tidningen *Suometar* recenserade utgivningen av *Asianajaja* 1848. Enligt recensenten gav boken möjlighet för den finskatalande bonden att själv bekanta sig med bestämmelser som gällde hans vardagliga rättigheter och skyldigheter, vilket minskade beroendet av ombud vid rättegångarna. Sakförarna, som ofta sades ha inhämtat sina juridiska kunskaper som renskrivare hos domarna, beskrevs i recensionen med negativa ordalag. Recensenten konstaterade att den bristande, inte allmänna skrivkunnigheten och att tjänstespråket var svenska fortsättningsvis upprätthöll beroendet av ombud och tolkar.⁴⁰⁹

Kritik mot förmedlare framfördes också i den skrivelse som brukspatron Gustaf Wasastjerna skrev till kejsaren på Ilmolabornas vägnar 1847 efter att guvernören vägrat fastställa sockenskrivarinstruktionen. Wasastjerna avslutade besvärsskriften med att framhålla vikten av att man i Ilmola kunde anställa en duktig person till sockenskrivare. Okunniga personer kunde göra mera skada än nytta när de skötte de kommunala och privata skrivuppgifterna och de kunde se mera efter sin egen än sockenbornas nytta.⁴¹⁰

Här kan ännu lyftas fram den skrivelse som Bernhard Estlander citerar i boken *Elva årtionden ur Finlands historia*. Bönderna i Lembois socken beklagade sig 1844 till kejsar Nikolai I, att de var missnöjda över att domstolshandlingarna var skrivna på svenska som de inte förstod och inte heller kunde skriva. De 176 hemmansägarna i Lembois socken måste årligen betala totalt cirka 260 rubel silver för skrifterna. Bönderna sade sig kunna skriva dem själva, bara de fick använda finskan. I domstolarna kunde de sköta den muntliga handläggningen på finska men varför måste alla dokument skrivas på svenska?⁴¹¹ Det hade varit intressant att utforska vem som i detta fall var konceptisten, men Estlanders bok saknar källhänvisningar och dokumentet har inte heller kunnat påträffas i senatens arkiv.⁴¹²

Sockenskrivaren som skulle vara sockenbornas förtroendeman blev genom att han anförtroddes uppgifter i anslutning till sockenadministration allt mer en lokal tjänsteman som även fick verkställa landshövdingens order. En motsvarande utveckling hade skett med länsmannens uppgifter under 1500-talet.⁴¹³ Det var inte endast brukspatronen Wasastjerna i Ilmola som tyckte att sockenskrivaren blivit en kommunal tjänsteman vid mitten av 1800-talet. När bönderna i Soini kapell 1861 skulle utse

---

⁴⁰⁸ Frohnert 1985, 231–232.

⁴⁰⁹ *Suometar* 1848, nro 25, s. 2–3.

⁴¹⁰ Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁴¹¹ Estlander 1919, 283–284.

⁴¹² Supplikdiarium 1844, Ab:36, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁴¹³ Ranta 1994, 208; Ranta 2006, 387.

sin representant till sockenskrivarvalet i Alajärvi socken, konstaterade de att många av sockenskrivarens uppgifter skulle övertas av tjänstemän när kommunalförvaltningen infördes och att de inte ville anställa någon sockenskrivare.⁴¹⁴

De sex sockenskrivarinstruktionerna skiljer sig markant från den förteckning på arbetsuppgifter från 1720-talet som refererats ovan. Sockenskrivaren framträdde i början av 1700-talet som en skattekontrollör som visserligen även skulle skriva dokument åt allmogen. Hundra år senare fanns uppgifterna som berörde beskattningen fortsättningsvis kvar, men arbetsinsatserna inom sockenadministrationen var nu i fokus. Sockenstämmans arbetsuppgifter utökades under senare delen av 1700-talet och detta omformade sockenskrivarens arbetsuppgifter i Österbotten.⁴¹⁵

Carin Bergström, som studerat kyrkoherdarnas arbetsuppgifter i nordöstra Uppland, konstaterar att kyrkoherdarna på landsbygden under 1700-talet blev ledande administratörer med ett allt bredare uppgiftsfält som förutsatte att de deltog i beslutsfattandet och verkställde beslut. Församlingens övriga funktionärer såsom sexmän, kyrkvärdar, klockare och kyrkväktare biträdde kyrkoherden i skötseln av de delvis nya ekonomiska och sociala frågorna. Till skillnad från sina uppländska kolleger kunde de österbottniska kyrkoherdarna ty sig till sockenskrivarna. Heikki Rantatupa har i *Etelä-Pohjanmaan historia* sammanfattat att sockenskrivarnas uppgifter inom sockenförvaltningen var dels beredande, dels verkställande till sin natur.⁴¹⁶

Privata skrivuppgifter

Att sockenskrivarna också skulle bistå allmogen med skrivande av privata handlingar har nämnts tidigare. För dessa skrifter fick sockenskrivaren ett separat arvode. I Vörå fastställdes 1849 följande avgifter för skrivuppdragen. För bouppteckningar och arvskiten skulle sockenskrivaren få uppbära en procent från bon där summan av inventarierna uppgick till maximalt 1000 rubel. Översteg summan detta belopp var arvodet en halv procent. I ersättningen ingick lösen för renskrivning av bouppteckningen på stämplat papper i två exemplar. För skrivning av köpebrev, testamenten, arrende-, torpar- och andra kontrakt skulle sockenskrivaren få 25 kopek i ersättning om skriften avslutades på första sidan, men om dokumentet var längre skulle han få 50 kopek. Skuldsedlar och mindre bevis kostade fem kopek. Till dessa summor kom ännu avgiften för stämplat papper, *charta sigillata*.⁴¹⁷ I Östermark hade arvoden fastställts redan 1843. Att få en skuldsedel eller ett kvitto kostade tre kopek silver och ett köpebrev eller ett kontrakt 10 kopek. Arvoden för bouppteckningar

---

⁴¹⁴ Allmänna supplikakter 369/60 1847, Eb:920, Ekonomidepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA; Kapellstämmoprotokoll 3.3.1861 § 1, Soini församlings arkiv.

⁴¹⁵ Frohnert 1985, 237; Aronsson 1992, 68ff.

⁴¹⁶ Rantatupa 1987, 476; Bergström 1991, 91, 96, 106–107.

⁴¹⁷ Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv; Frohnert 1985, 250.

och auktioner var inte fastställda i Östermark utan parterna fick komma överens om ersättningen.⁴¹⁸

Sockenskrivarens enskilda uppdrag begränsade sig inte enbart till skrivarbeten. Han skulle också syna och värdera brandskador, besikta diken och gårdsgårdar. För varje förrättad syn skulle sockenskrivaren på 1800-talet få debitera en avgift, 50 kopek silver, samt särskild lösen, 20 kopek per ark, för synedokumentet. Bland de enskilda förrättningarna i Lochteå 1822 omnämndes att sockenskrivaren skulle ge upplysningar när kartor ritades samt förrätta smärre hemmansklyvningar, förutsatt att han förstod sig på lantmäteriåfrågor.⁴¹⁹

Att uppbära och föra räkenskaper över gästgivarlön, fångförlön, skottpengar och brandstod hörde också till sockenskrivarens uppgifter för vilka han fick ett arvode på fyra procent av de inkasserade medlen av vederbörande. Sockenskrivaren skulle även verkställa frivilliga auktioner på allmogens egendom. För skrivandet av auktionsprotokoll och skuldsedlar samt för uppbörden av auktionsmedel skulle han få ett procentarvode. Sockenskrivaren skulle därutöver skjutas till och från alla dessa förrättningar.⁴²⁰

En uppgift som inte alls omnämns i instruktionerna var att sockenskrivaren skulle läsa upp och tolka dokument, rättsbeslut, förordningar och andra handlingar för sockenmännen. Denna uppgift var uppenbarligen så självklar att man inte ville ödsla bläck och papper på att teckna ner den.⁴²¹

Tre sockenskrivare

Spåren av sockenskrivarnas verksamhet – dokumenten – går att finna i olika myndighetsarkiv och även i privatarkiven. Oftast bildar de dock inga egna, lättillgängliga serier i myndighetsarkiven vilket gör det svårt att studera sockenskrivarnas arbete på nära håll. Sockenskrivarna skulle bistå allmogen med sitt skrivande, men det är svårt att säga i vilken mån de allmänt anlätades för olika privata skrivuppgifter.

Lyckligtvis finns det dock möjlighet att få inblick i socknens och de enskilda böndernas skrivbehov i vardagslivet och hur sockenskrivarna tillfredsställde det genom de handlingar som sockenskrivarna Arvid Stefan Cloos i Malax och Anders Brunberg och Gustaf Brunberg i Pedersöre upprättade.

De av Cloos skrivna handlingarna ingår i Malax sockenarkiv som bevaras på Vasa landsarkiv. Arkivet omfattar 1,8 hyllmeter och består dels av handlingar som berör sockenförvaltningen, dels av privata handlingar. Sockenstämmoprotokollen är fr.o.m. år 1780 och arkivet innehåller även räken-

---

⁴¹⁸ Sockenstämmoprotokoll 26.3.1843, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA.

⁴¹⁹ Sockenstämmoprotokoll 13.8.1822 § 1, Lochteå församlings arkiv.

⁴²⁰ Sockenstämmoprotokoll 30.11.1849 § 2, Vörå församlings arkiv. Om auktionssumman uppgick till maximalt 200 rubel fick han fyra procent, men om den var mellan 200–600 rubel skulle arvodet vara tre procent. Auktionssumman på 600–1000 rubel gav sockenskrivaren en utdelning på två procent och en procent om slutsumman var över 1000 rubel. Ifall den vars egendom auktionerades ut själv ville driva in medlen skulle sockenskrivaren få endast hälften av ovannämnda arvode.

⁴²¹ Sockenstämmoprotokoll 30.6.1779 § 2, Närpes församlings arkiv.

skaper som berör sockenmagasinet och fattigvården samt avskrifter av skattelängder som skulle arkiveras i sockenkistan. De privata handlingarna som ingår i Malax sockenarkiv är bl.a. bouppteckningar från tidsperioden 1777–1885 samt köpebrev, avtal och protokoll som förts vid olika syner.⁴²²

Även släkten Brunbergs privatarkiv uppbevaras på Vasa landsarkiv. Släktarkivet innehåller utöver sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunbergs handlingar även dokument efter Anders svärfader, sjökaptan Henrik Törnvik (1765–1843) och Gustafs son Bruno (f. 1849). I Anders Brunbergs arkiv ingår bl.a. en minnesbok där han infört uppgifter om sina arvoden, skulder och sin hemgård samt räkenskapshandlingar och dokument som berör konkurser, auktioner, förmynderskaps- och arvsärenden. Ankomna brev finns bevarade från 1810–1840. Materialet omfattar fyra arkivkartonger, 0,26 hyllmeter.

Sockenskrivare Gustaf Brunbergs arkiv är mer omfattande. De 23 arkivkartongerna upptar 1,67 hyllmeter. En del av materialet har uppstått när han bevakat olika slags ärenden såsom konkurser, arvs- och förmynderskapsärenden samt sockens angelägenheter i domstolarna. Även Gustaf Brunberg var van att anteckna sina uppdrag och arvoden i minnesböcker. Han har även bevarat sin korrespondens. Därtill ingår i släktarkivet tre arkivkartonger handlingar som uppstått i både Anders och Gustaf Brunbergs verksamhet. Dessa handlingar berör bl.a. spannmålsmagasinet, lagfarter och rättegångsärenden där Pedersöre socken varit den ena parten.

Dessa arkiv erbjuder en unik möjlighet att undersöka sockenskrivarnas verksamhet i lokalsamhällets tjänst från 1770-talet till 1860-talet och även längre fram i tiden. I det följande studeras Arvid Stefan Cloos samt Anders och Gustaf Brunbergs allmänna och enskilda skrivuppgifter. Att just dessa tre sockenskrivare lyfts fram beror inte på att de skulle vara de mest representativa, genomsnittliga sockenskrivarna. Det unika källmaterialet har styrt forskningen på denna punkt och gjort att den överhuvudtaget är möjlig.

Arvid Stefan Cloos

Arvid Stefan Cloos föddes år 1750, troligen i Sverige. År 1777 blev han införd i kommunionboken i Solf när han gifte sig med länsmansdottern Margareta Borg i Österby, men det framgår inte av prästens anteckningar varifrån han flyttade in. Paret fick en son som dog vid två månaders ålder.⁴²³ Tydligt fick de inga flera barn.

---

⁴²² När handlingarna från Malax överläts till Vasa landsarkiv gavs arkivet namnet Malax sockenarkiv. Visserligen berör handlingarna Malax socken, men arkivet är huvudsakligen ett församlingsarkiv. I arkivet ingår nämligen även socken- och kyrkostämmoprotokoll. De äldsta handlingarna i Malax sockenarkiv är utdrag av protokoll och beslut från senare delen av 1600-talet, men de övriga dokumentserierna börjar antingen på 1770- eller 1780-talen, det vill säga under Cloos verksamhetstid. Det är uppenbart att sockenskrivaren Cloos var den som började skapa detta bestånd av handlingar.

⁴²³ Vigda 29.6.1777, Vigsellängder 1752–1846 och Kommunionbok 1755–1781, s. 83, Solf församlings arkiv; HisKI/Solf döda 1777.

Cloos efterträdde 1777 sin svärfader Johan Borg på länsmansposten i Malax. Johan Borg hade tidigare på samma sätt övertagit länsmanstjänsten när han 1751 gifte sig med länsmannen och sockenskrivaren Elias Bäcks dotter. Det är möjligt att Borg skötte sockenskrivarens uppgifter i Malax efter Bäcks död 1773.⁴²⁴ Cloos i sin tur kan ha övertagit sockenskrivarens uppgifter redan 1777, eftersom han då fungerade som sekreterare på sockenstämman. Han titulerar sig första gången sockenskrivare i juli 1782. Cloos utnämning till sockenskrivare är inte dokumenterad.⁴²⁵

Varför Arvid Stefan Cloos år 1782 avstod från länsmanstjänsten och blev sockenskrivare på heltid är ovisst. Landshövdingarna utnämnde inga länsmän till sockenskrivare åren 1756–1783 så Cloos kan ha tvingats välja. Den mer lukrativa sockenskrivartjänsten attraherade honom kanske mer än länsmanstjänsten.

Kanske berodde hans val på att skötseln av båda tjänsterna hade krävt för mycket tid. Redan Elias Bäck hade önskat att han skulle få anställa ett biträde, vilket Malaxborna dock nekade honom.⁴²⁶ Det var å andra sidan många sockenskrivare som lyckades kombinera flera sysslor, vilket visserligen även Cloos gjorde eftersom han fungerade som likvidationskommissarie och mönsterskrivare, det vill säga som skrivbiträde för kompanichefen.⁴²⁷

Handlingarna i Malax sockenarkiv berättar mycket om Cloos verksamhet under tre decennier. Cloos ansvarade för att skriva protokoll, sköta sockenarkivet och sockenkassan. Alla sockenstämmoprotokoll som ingår i Malax sockenarkiv från åren 1780–1810 är skrivna av Cloos. Han hörde alltså till de sockenskrivare som redan i slutet av 1700-talet regelbundet anlätades att skriva sockenstämmoprotokoll.⁴²⁸ Han skrev också kyrkoråds- och byrådsprotokoll, vilket innebar att han deltog i dessa sammankomster.⁴²⁹

Cloos ansvarade för sockenkassan åtminstone åren 1785–1810. Skötseln av sockenkassan förusatte omfattande räkneoperationer. En beräkning från 1785 upptar tre sidor som är delade i två spalter. Cloos skrev med liten handstil så att alla byars och bönders uppgifter skulle rymmas på det dubbelvikta arket. De insamlade medlen skulle användas för olika arvoden och ersättningar.⁴³⁰ Ett

---

⁴²⁴ Johan Christoffer Borg ingår inte i sockenskrivarmatrikeln. Han levde 1720–1788 och var länsman i Malax 1751–1777. Se Walta 2005, 185.

⁴²⁵ Se bilaga 2, Bäck och Cloos; Klyvningsprotokoll 3.7.1782, Klyvningsprotokoll 1778–1787, Cd:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴²⁶ Se bilaga 2, Bäck.

⁴²⁷ I Malax sockenarkiv ingår handlingar som belyser även denna sida av Cloos verksamhet, se Handlingar rörande rotatesoldater, bl.a. Utdrag av besiktningssinstrument över nya soldattorp 16.10.1805; Rekryteringsrulla 1807; Förteckning över rotelöner för livkompaniet 1789; Förteckning på vakanser i Österbottens regemente och livbataljonen 1789; Förteckning på rotelöner i Närpes kompani 1789; Handlingar rörande rotatesoldater, daterat 14.9.1807, Handlingar rörande rotatesoldater 1773–1870, Ha:6, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴²⁸ Se t.ex. Sockenstämmoprotokoll 27.3.1780, 23.5.1791, 29.7.1793, 9.3.1793, 15.4.1799, 8.4.1799, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1780–1799, Ca:1; Sockenstämmoprotokoll 3.2.1800, 26.10.1801, 27.11.1802, 25.6.1803, 28.2.1803, 17.3.1804, 17.9.1804, 28.10.1804, 24.11.1804, 27.1.1805, 18.2.1805, 3.4.1805, 21.7.1805, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1800–1806, Ca:2; Sockenstämmoprotokoll 1.5.1807, 21.7.1807, 18.10.1807, 10.5.1808, 14.3.1808, 27.3.1809, 25.4.1809, 10.12.1809, 23.12.1810, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1807–1811, Ca:3, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴²⁹ Se t.ex. Kyrkorådsprotokoll 11.5.1800, 13.12.1801, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1800–1806, Ca:2; Byrådsprotokoll i Övermalax 17.12.1807, Byrådsstämmoprotokoll 1778–1824, Cb:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴³⁰ Specialförteckning över uppburna medel i november 1785, Räkenskaper och redovisningar 1785–1888, Ge:1, Malax

annat, odaterat dokument som Cloos skrivit är en sammanställning av ersättningar till 14 olika personer samt ”undertecknad”, med vilket avses Cloos, för medel de förskotterat. Cloos fick bl.a. ersättning för de lönepengar han betalat åt en målare och en smed samt för skjutsar, postavgiften för ett brev som hade sänts till Stockholm och för att han skaffat stämplat papper. För att täcka kostnaderna skulle varje mantal betala fyra daler fyra öre kopparmynt. Ett hemman på 1/48 mantal skulle alltså betala 2 ¾ öre. Det var mycket att dividera innan den önskade summan på 320 daler var ihopsamlad.⁴³¹

Beskattningsfrågor var inte heller främmande för Cloos. Han skrev skattelängder för kronotionden och spannmålsuppbörder åtminstone på 1790-talet och i början av 1800-talet.⁴³² Tillsammans med länsmannen Fredrik Skog upprättade Cloos 1801 en förteckning över Malaxbornas lyxvaror som skulle beskattas. By för by, hemman för hemman skrev Cloos upp alla personer som skulle betala lyxskatten för bl.a. fickur, spelkort, hundar eller åkdon som inte var avsedda för åker- eller lantbruk. Förteckningen är en ypperlig källa för att studera allmogens förmögenhet och levnadsvanor vid sekelskiftet 1800, men för Cloos innebar inventeringen mycket möda. I stället för att årligen göra upp en ny förteckning strök han över eller kompletterade uppgifterna i de olika kolumnerna under åren 1801–1804.⁴³³

Såsom så många andra sockenskrivare sysselsattes också Cloos av offentliga byggnadsarbeten. Han gjorde syner på prästgårdarna, skötte anskaffningen av byggnadsmaterial och övervakade leveranserna.⁴³⁴

Cloos fördelade även skjutsningsskyldigheten och väg- och brounderhållet. Exempelvis under finska kriget, i augusti 1808, förordnade landshövdingen att fyra hästar dagligen måste vara i beredskap på Johannesdahl och Pörtom gästgivaregårdar. Cloos fördelade turerna mellan hemmanen och antecknade på vilken dag och på vilket klockslag hemmanets hästar skulle vara tillgängliga.⁴³⁵ Cloos upprättade åtminstone sex fördelningslängder för vägskötseln.⁴³⁶ År 1787 hade Cloos fördelat underhållsansvaret mellan hemmanen för Strandvägen och han synade även alla byvägar och broar i Malax socken samt var syneman 1789 när broar i Malax byggdes. För dessa vägsyner erhöll han ett särskilt arvode. År 1787 skrev Cloos ett avtal om Kaskö nya vägbygge för bönderna i Bergö.⁴³⁷

---

sockenarkiv, VLA.

⁴³¹ Dokumentet saknar årtal, men det framgår att man på sockenstämman 28.9. hade kommit överens om betalningarna. Räkenskaper och redovisningar 1785–1888, Ge:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴³² Debiterings-, röst- och uppbördslängder 1795–1887, Gd:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴³³ Förteckning daterad 10.1.1801, Räkenskaper och redovisningar 1785–1888, Ge:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴³⁴ Syneprotokoll på Stundars kaplansbol 1795 och Syneprotokoll på Björkas kyrkoherdeboställe 20.10.1804, Syn på Malax prästgård 18.3.1791 och Räkning på nybyggnad på Malax prästgård 1793, Handlingar rörande prästgården 1791–1804, Ha:7; Sju odaterade förteckningar på materialleveranser och dagsverken vid byggnadsarbeten på Emaus boställe, Räkenskaper och redovisningar 1785–1888, Ge:1 Malax sockenarkiv, VLA.

⁴³⁵ Förteckning, daterad Malax 6.8.1808, Handlingar rörande kronoskjutsar, hållskjutsar och gästgiverier 1789–1878, Ha:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴³⁶ Handlingar rörande vägar och broar 26.8.1784, 26.10.1801 samt fyra odaterade, Handlingar rörande vägar och broar 1784–1844, Ha:3, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴³⁷ Protokollsutdrag 13.9.1787, Nr 27, Molpe byarkiv, VLA; Kungl. Maj:t:s befallningshavandes i Vasa län utslag 9.4.1789,

Man kan finna Cloos aktiv även när det i april 1800 blev aktuellt i Yttermalax att komma överens hur ängarna som hade uppstått efter utdikningen av Stor- och Långsjöträskan skulle utnyttjas och hur byggarbetet av de 109 höladorna skulle fördelas. Cloos fördelade hemmanen i tre rotar, antecknade hur många mantal vart hemman hade och hur många lador varje hemman följaktligen skulle bygga. Cloos använde fördelningslängden också som röstlängd när man genom omröstning valde de rotemästare som skulle övervaka ladubygget.⁴³⁸ Den nya politiska kulturen med omröstningar sträckte sig redan djupt in i böndernas vardag. Sockenskrivarens räkne- och skrivkunskap bidrog till upprätthållandet av grannsämjan genom att bördorna fördelades jämnt enligt fastställda principer.

Det har redan nämnts att sockenskrivaren kunde anlitas som ombud på rättegångar som gällde hela socknen. Var detta också en uppgift som anförtroddes Arvid Stefan Cloos? Handlingarna i Malax sockenarkiv tyder inte på att Cloos särskilt ofta skulle ha varit ombud på häradstinget. Exempelvis 1785 var det nämndemannen Erik Udd som kvitterade 85 daler för att han hade varit ombud för socknen. Också 1803–1804 fungerade han som ombud.⁴³⁹ Johan Lång från Pörtom anlidades som ombud 1799 och 1800.⁴⁴⁰ Bönderna i Malax tycks åtminstone i slutet av 1700- och början av 1800-talen föredragit att en nämndeman eller någon av bönderna representerade dem i rätten. Att vara aktör i en muntligt präglad politisk kultur ställde sig inte svårt för dessa personer och åtminstone Erik Udd var läs- och skrivkunnig.

Sockenskrivaren Cloos anlidades däremot ofta att skriva besvär eller svar till landshövdingen från 1780-talet och framåt.⁴⁴¹ Bergöborna vände sig till Cloos när de skrev till landshövdingen att de ville bli befriade från att leverera råg, korn, havre och hö till länsmagasinet.⁴⁴² Även Molpeborna anlidade med framgång Cloos när de ville värna om sina intressen. Cloos skrev 1792 en anhållan till landshövdingen att lotsarna i Bergö skulle beordras att hjälpa Molpeborna med utmärkningen av en ny segelled. Landhöjningen hade nämligen gjort den gamla segelleden vid Molpe obrukbar. Trots lotsarnas protester avgjorde landshövdingen Tandefelt tvisten till Molpebornas fördel.⁴⁴³

På byamötet i Yttermalax 1800 informerade bonden Mikael Klockars om att han hade mottagit en förseglad akt av länsmannen Fredrik Skog på kyrkvallen. Skriften, som lästes upp på mötet, gällde Övermalaxbornas besvär över underhållet av Sarvijokivägen. Kammarkollegiet ville att Yttermalaxborna skulle bemöta besväret inom 14 dagar. På mötet konstaterades, att eftersom ”underskriven” – med detta måste anses Cloos som förde protokoll – var jävig, uppmanades Klockars att resa

---

Inkomna utslag och resolutioner 1686–1812, Ef2, Malax sockenarkiv, VLA; Avtal dat. 8.10.1787, Nr 31 och Landshövdingens utslag dat. 19.5.1791, Nr 34, Bergö byarkiv, VLA.

⁴³⁸ Byrådsprotokoll 13.4.1800, Byrådsstämmaprotokoll 1778–1824, Cb:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴³⁹ Specialförteckning över uppburna medel i november 1785 och Räkningar daterade 14.1.1803 och 29.3.1804, Räkenskaper och redovisningar 1785–1888, Ge:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁴⁰ Räkningar daterade 24.9.1799 och 6.7.1802, Räkenskaper och redovisningar 1785–1888, Ge:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁴¹ Se t.ex. Skrivelse till landshövdingen 1785, Inkomna utslag och resolutioner 1765–1799, Ef4 och Skrivelse till landshövdingen 1802 och 1806, Inkomna utslag och resolutioner 1800–1807, Ef5, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁴² Odaterad besvärsskrift till landshövdingen, Bergö byarkiv, VLA.

⁴⁴³ Skrivelse till landshövdingen 10.4.1792, Nr 33 och 14.5.1792, Nr 34 samt Landshövdingens utslag 7.6.1792, Nr 35, Molpe byarkiv, VLA.

till Vasa och vidtala någon skicklig man som kunde sammanställa förklaringen samt bevaka Yttermalaxbornas rätt vid ärendets behandling på kammarkollegiet. Klockars försågs med en fullmakt till det blivande ombudet.⁴⁴⁴ Cloos ansågs tydligen kompetent att skriva liknande besvär, men som en av sockenborna var han jävig. Närheten till Vasa, där länsstyrelsen, hovrätten och stadens administration verkade, gjorde det enkelt för Malaxborna att finna en lämplig medlare.

Cloos sakkännedom användes ofta vid olika slags syner. Cloos hade bevakat kronans intressen vid rågången i Malax skärgård redan i september 1777. Cloos, som titulerades kronofullmäktig, biträdde lantmätaren Jakob Boisman vid förrättningen på landshövdingens order. Cloos representerade kronan även på ägodelningsrättens möte i Malax 1782. Cloos biträdde Boisman på nytt i Petalax 1783 när fiskerättigheterna i Petalax skärgård fastställdes.⁴⁴⁵

Cloos kom att ha nytta av den kunskap som han hade fått vid de ovannämnda förrättningarna i sina privata skrivuppdrag. Av de 102 syner 1777–1810 från vilka protokollen ingår i sockenarkivet förrättade han majoriteten, 91 stycken.⁴⁴⁶ Synerna förrättades av varierande orsaker. Nyröjningar och ägoskiften måste synas inför lantmäteriförrättningar och olika skador som exempelvis eldsvådor eller boskapssjukdomar förorsakat måste granskas innan skadestånd kunde beviljas. Sin sista syn förrättade Cloos den 17 juni 1810 på Björndahls krononybygge i Pörtom. Vid synen granskades och värderades gårdens byggnader, uppskattades vad röjningen av åkrarna och ängarna, byggandet av höladorna samt dikesgrävningen hade kostat. Efter synen kunde Mats Matsson Björndahl söka besittningsrätt till sitt nybygge.⁴⁴⁷

Cloos gjorde även omfattande insatser vid hemmansklyvningar. Att klyva hemman var en lantmäteriförrättning kombinerad med värdering av den fasta egendomen. Under tiden 1778–1807 förrättade Cloos sammanlagt 128 hemmansklyvningar, alltså i genomsnitt över fyra förrättningar per år. Åren 1785, 1793 och 1801 förrättade han t.o.m. åtta stycken klyvningar per år.⁴⁴⁸ Att Cloos anlätades så ofta för att förrätta hemmansklyvningar, tyder på att han var duktig på detta och att han lyckades tillfredsställa alla parterns önskemål.

Av de 22 köpebrev som ingår i Malax sockenarkiv och som förrättades vid hemmansköp 1781–1810 skrev Cloos 18 stycken, nämndemannen Erik Udd skrev två, Erik Gästgivars ett och ett saknar underskrift.⁴⁴⁹ Köpebreven kunde vara kombinationer av köpebrev, testamente och sytningsavtal.⁴⁵⁰ I

---

⁴⁴⁴ Byrådsprotokoll 13.4.1800, Byrådsstämmaprotokoll 1778–1824, Cb:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁴⁵ Utdrag av ägodelningsrättens protokoll 27.11.1775, Protokoll 10.9.1777, 23.8.1782, Protokollsutdrag 1756–1804, Ee:3, Malax sockenarkiv, VLA; Aspholm 1983, 117–119.

⁴⁴⁶ Syneförrättningsprotokoll 1777–1796, Ce:1; Syneförrättningsprotokoll 1797–1805, Ce:2, Syneförrättningsprotokoll 1806–1812, Ce:3, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁴⁷ Syneförrättningsprotokoll 1777–1796, Ce:1, Syneförrättningsprotokoll 1797–1805, Ce:2 och Syneprotokoll 17.6.1810, Syneförrättningsprotokoll 1806–1812, Ce:3, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁴⁸ Klyvningsprotokoll 1778–1787, Cd:1, Klyvningsprotokoll 1788–1793, Cd:2, Klyvningsprotokoll 1794–1798, Cd:3, Klyvningsprotokoll 1799–1802, Cd:4, Klyvningsprotokoll 1803–1805, 1807, Cd:5, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁴⁹ Se Köpebrev och kontrakt angående hemmansbyten 1781–1847, Eb:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁵⁰ Se t.ex. Köpebrev nr 1, dat. 19.3.1781 och Köpebrev nr 6, dat. 25.1.1804, Köpebrev och kontrakt angående hemmansbyten 1781–1847, Eb:1, Malax sockenarkiv, VLA.

Malax sockenarkiv ingår ytterligare 64 överlåtelsebrev av hemman och testamenten från 1784–1810. Bland dem finns också torparkontrakt. Av dessa dokument skrev Cloos närmare hälften. Nämndemannen Erik Udd var den person som skrev näst mest av dessa dokument.⁴⁵¹

Att sockenskrivaren Arvid Stefan Cloos ofta anlätades av de enskilda sockenborna framgår tydligt också av mängden bouppteckningar som ingår i Malax sockenarkiv. Alla de bevarade bouppteckningarna åren 1780–1791 är upprättade av Cloos. Han gjorde även arvskiften.⁴⁵² Cloos insatser vid bouppteckningar diskuteras även i följande kapitel. Det är ödets ironi att varken Cloos eller hans änka bouppteckning finns bevarade.

Varför Cloos så ofta anlätades att skriva privata dokument framgår av det köpebrev som gjordes mellan Anders Svart och gästgivaren Israel Johannesdahl 1804. Soldaten H. Jägen hade skrivit konceptet varefter Cloos försåg den renskrivna versionen med följande kommentar: ”Efter begäran renskrifwen ock rättad i anseende till stilen af A.S. Cloos.”⁴⁵³ År 1807 vände sig Johannesdahl direkt till Cloos när han behövde ett köpebrev.⁴⁵⁴

Det blev Erik Udd som fick efterträda Cloos som sockenskrivare. På sockenstämman den 28 mars 1811 meddelades sockenmännen att Cloos hade bett länsmannen Erik Udd att sköta sockenskrivarsysslan under den tid han var sjuk. Sockenborna accepterade förslaget, eftersom det behövdes en person som kunde sköta socknens affärer.⁴⁵⁵ Arvid Stefan Cloos dog en månad senare på sjuklig ansamling av vatten i kroppen, som diagnostiserades som ”vattusot”.⁴⁵⁶ Erik Udd fortsatte att sköta såväl länsmanstjänsten som sockenskrivarsysslan till sin död 1819.⁴⁵⁷ Udd, som redan tidigare skött olika skrivuppgifter och varit socknens ombud, var ett naturligt val till sockenskrivare.

Handlingarna i Malax sockenarkiv ger en mångsidig bild av Arvid Stefan Cloos över 30 år långa verksamhet i socknens och de enskilda sockenbornas tjänst. Han skötte förberedande och verkställande uppgifter inom sockenadministrationen och ett flertal juridiska och ekonomiska frågor för de enskilda sockenborna. De bevarade dokumenten understryker naturligtvis hans skriftliga verksamhet, men de ger också en antydning om att just det var hans starka sida. Han var ju en sockenskrivare och känd som god stilist. Att Cloos förslag till efterträdare godkändes på sockenstämman, visar att sockenborna litade på sin sockenskrivares omdöme även i denna fråga. Utan hans förkärlek för arkivering hade hans verksamhet inte varit möjlig att studera på så nära håll

---

⁴⁵¹ Se Övriga ankomna handlingar 1784–1809, Eg:2 och Övriga ankomna handlingar 1810–1818, 1870, Eg:3, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁵² Bouppteckningar 1780–1791, Ea:3–13; se även tio stycken räkningar över inlutna lasaretsmedel från åren 1777–1792, Avtal, kvitton, räkningar och skuldebrev 1770–1869, Gb:1, Malax sockenarkiv, VLA. Cloos befattade sig inte med lasaretsräkenskaper, men han använde papprens tomma baksida för att räkna hur dödsbon skulle fördelas mellan arvingarna.

⁴⁵³ Köpebrev nr 7, dat. 1.3.1804, Köpebrev och kontrakt angående hemmansbyten 1781–1847, Eb:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁵⁴ Köpebrev nr 14, dat. 28.3.1807, Köpebrev och kontrakt angående hemmansbyten 1781–1847, Eb:1, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁵⁵ Sockenstämmoprotokoll 28.3.1811, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1807–1811, Ca:3, Malax sockenarkiv, VLA.

⁴⁵⁶ HisKi/Malax, döda 1811.

⁴⁵⁷ Sockenstämmoprotokoll 29.3.1819, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1818–1819, Ca:7, Malax sockenarkiv, VLA.

som jag kunnat göra.

Anders Brunberg

Anders Brunberg föddes i Kronoby 1783. Släkten Brunberg härstammade från Sverige. Anders Brunbergs farfars far Sven Jakob Brunberg flyttade från Sverige till Kronoby och blev klockare där. Anders farfar var i sin tur länsman i Kronoby och far klockare. Anders Brunberg valdes till sockenskrivare i Pedersöre 1810 och han skötte sysslan till 1843. År 1832 blev han sekreterare i fattigvårdskommittén i Pedersöre. Han var även tingsnotarie och vikarierande stadsfiskal i Jakobstad. Det går därför inte alltid med säkerhet att säga i vilken roll han agerade när han skrev de handlingar som ingår i hans privatarkiv.

Anders Brunberg gifte sig med kaptensdottern Klara Maria Törnvik 1812 och familjen flyttade till Jakobstad före 1835. Anders Brunberg dog 1844. Året innan hade sonen Gustaf efterträtt honom som sockenskrivare.⁴⁵⁸

Anders Brunberg var sockenskrivare i 33 år. Hans efterlämnade handlingar vittnar om att han i likhet med sin son Gustaf skötte om sockenkassan och han beräknade på samma sätt som andra sockenskrivare hur de gemensamma bördorna skulle delas rättvist mellan hemmanen.⁴⁵⁹ Han var även verksam vid olika syner: exempelvis 1815 förrättade han synen vid Kalickmässen, 1824 gjorde han syn på Gäddnäs hemman och 1840 gjorde han vägsyner. Han skrev även besvärsskrivelser på böndernas begäran till landshövdingen.⁴⁶⁰

Anders Brunbergs verksamhet kan också studeras med hjälp av den minnesbok han förde åren 1817–1844. Bokens 268 sidor sammanfattar hans verksamhet under en period på 27 år. Anders Brunberg har försett minnesboken med bokstaven B, vilket tyder på att han hade använt en annan minnesbok tidigare, men den är inte bevarad.⁴⁶¹

De första 36 sidorna i minnesboken använde Brunberg för att bokföra de arvoden han skulle få för att ha varit ombud vid härads- och lagmansrätten, för upprättande av bouppteckningar samt olika skrivelser. Han räknade ut vad han skulle få betalt av sina uppdragsgivare och antecknade när betalningen skett. Förteckningen över uppdragen börjar i.o.m. vintertinget 1820 och slutar med hösttinget 1823.

---

⁴⁵⁸ Se bilaga 2, Brunberg Anders och Brunberg Gustaf.

⁴⁵⁹ Pedersöre sockens och kommuns räkenskaper 1773–1880, VGa:1, Anders och Gustaf Brunbergs arkiv, VLA; Sammandrag över oförmedlade mantal inom Pedersöre pastorat 1812, 1814, 1817 och 1827, IHh:7; Hällskjutsfördelningslängder 1836, IHg:2, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁶⁰ Syneinstrument 1815 och 1824, IHh:3, Kontobok 1819–1844, s. 124, IGa:1, Handlingar rörande en ny hållskjutslängds upprättande i Pedersöre socken 1801, 1806, 1808–1814, IHg:4, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁶¹ När arkivet har ordnats på Vasa landsarkiv har boken kallats kontobok eftersom den innehåller räkenskaper. I boken finns dock texten minnesbok och jag har valt att kalla boken med samma namn som Anders Brunberg. Kontobok 1819–1844, IGa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

De ärenden som Anders Brunberg skötte på tingen 1820 får här illustrera hans rättegångsverksamhet. Brunberg skötte ärenden för sammanlagt 45 uppdragsgivare och hans inkomster för skötseln av dessa ärenden var sammanlagt drygt 90 rubel. Det var fråga om flera skuldärenden, ärenden som berörde hemmanen, men de övriga ärendena var av mest varierande slag. Anders Brunberg skötte ekonomiska frågor såsom arrendekontrakt, byggmästararvoden och ersättningsfrågor, juridiska ärenden såsom testamenten, arvskiten och sytningsavtal, men också tvister angående exempelvis bruk av ängar, skötseln av hägnader eller hästbyte. Ingenting mänskligt var okänt för tingsrätten eller Brunberg. Därtill bevakade han sammanlagt 76 lagfartsärenden för hemmansköp. För dessa ärenden och de behövliga dokumenten som han upprättade inkasserade han 76 rubel silver. Med det arvode på 64 rubel silver som han kvitterade från 1820 års lagmansting uppgick hans totala arvode till den ansenliga summan 230 rubel silver. År 1821 var hans inkomster för liknande tjänster vid häradsrätten och lagmanstinget något lägre, 190 silverrubel.⁴⁶²

Anteckningarna i minnesboken visar att Anders Brunberg 1827 bevakade ärenden vid ägodelningsrätten i Nykarleby samt skrev besvär till Vasa hovrätt och senaten. Brunbergs inkomster drygades ut av arvoden han fick för de mål som han bevakade vid Jakobstads rådhusrätt, ägodelningsrätten, rågångssammankomster och vid lagmansting.⁴⁶³

Anders Brunbergs omfattande tjänstekorrespondens synliggör det omfattande nätverk han ingick i och som var en förutsättning för hans verksamhet som sockenskrivare. I hans arkiv ingår 328 brev han mottog av närmare hundra olika avsändare åren 1810–1840. Hälften av avsändarna sände dock endast ett brev till Brunberg.

Brunberg hade, om man ser på mängden brev som bevarats, en speciellt tät och långvarig brevväxling med bl.a. kanslisten vid Vasa hovrätt, häradshövdingen Henrik Gustaf Aminoff, kanslisten vid kejserliga senaten Anders Johan Chydenius, expeditionsfogden Jakob Gabriel Ståhlberg, häradshövdingen Pehr Fredrik Widén, kyrkoherden Erik Castrén och kaplanen Henrik Gabriel Alenius. Dessa personer sände Brunberg ett tjugotal brev och sammanlagt utgör de en dryg tredjedel av de inkomna breven.⁴⁶⁴

Korrespondensen med Henrik Gustaf Aminoff pågick åren 1821–1833. Aminoff började som auskultant vid Vasa hovrätt 1815, blev 1820 kanslist, 1822 aktuarie och 1823 notarie. Han utnämndes till häradshövding 1833. Brevväxlingen handlade om mål som togs upp vid Vasa hovrätt. Sockenborna måste ha ett ombud som skötte ärenden i hovrätten och Aminoff begärde därför att Brunberg skulle sända handlingarna från Pedersöre till honom. Han rapporterade i sin tur om hur

---

⁴⁶² Kontobok 1819–1844, s. 1–21, IGa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁶³ Kontobok 1819–1844, s. 62–69, IGa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁶⁴ Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA. Enligt en uppgift i arkivförteckningen har en stor del av breven ursprungligen ingått i olika akter, men de har senare separerats från sina arkivhelheter – något som strider mot proveniensprincipen – och därmed har de även förlorat något av sitt bevisvärde, men framför allt har deras saksammanhang blivit svårare att överblicka. Breven bevaras i dag i alfabetisk ordning enligt avsändare och i arkivförteckningen ingår ett alfabetiskt register över avsändare.

målen avancerade i hovrätten och sände domsluten till Brunberg.⁴⁶⁵ Även kanslisten Johan Erik Bergbom vid Vasa hovrätt fungerade som ombud.⁴⁶⁶

Brevväxlingen med kanslisten Anders Johan Chydenius handlade i sin tur om de mål som Brunberg vidarebefordrade till senaten.⁴⁶⁷ Även kammarskrivaren i senaten Anton Mauritz Ehrström anlätades som ombud av Pedersöreborna. Ehrström rapporterade på samma sätt som Chydenius hur handläggningen av ärenden framskred, men i många brev fick Brunberg läsa att de handlingar han sänt inte hade varit i sin ordning och han fick råd för hur rättegångsprocesser skulle skötas.⁴⁶⁸

Korrespondensen med häradshövdingen Pehr Fredrik Widén handlade också mest om rättegångsärenden. Widén bifogade utslagen från häradsrätten till Anders Brunberg som från predikstolen skulle låta kungöra att utslagen fanns att hämta hos sockenskrivaren. Widén sände också en dombok för renskrivning till Brunberg. Widén önskade att Anders broder Sven Brunberg skulle skriva början på domboken eftersom det var bättre att början var skriven med god stil. Slutet skulle skrivas av fältmarskalken Enebom som Widén beskrev vara en ovan skrivare. Widén bad Anders Brunberg handleda Enebom hur protokollet skulle skrivas.⁴⁶⁹

Anders Brunberg fick också hjälpa Widén ekonomiskt. Widén hade svårigheter med att få sitt arvode från tingslagen och han vände sig åtminstone vid två tillfällen till Anders Brunberg för att låna pengar. Widén och Brunberg var tydligen goda vänner. Ibland fick Brunberg läsa att Widén varit på en backanalisk middag – knappast något en domare skulle skriva till en person han inte hyste stort förtroende för. En annan gång önskade Widén att Brunbergs hustru skulle hjälpa honom att finna en hushållerska som var ”vänlig, ärlig och inte alltför gammal, ful eller argsint” för att citera Widén.⁴⁷⁰

Anders Brunberg fick också gå prästernas ärenden. Kyrkoherden i Lappjärvi Erik Castrén och kaplanen Henrik Gabriel Alcenius anlätade sockenskrivaren i olika ärenden. Kyrkoherden vände sig till Brunberg när han behövde få tag på en snickare eller rödmylla. Med breven följde penningförsändelser inklusive beställningar på fisk och andra livsmedel, mediciner, hemvävt tyg med mera. Castréns brev var uteslutande av privat karaktär även om medicinerna han beställde hölls till salu hos kyrkoherden. År 1828 behövde Castrén även Anders Brunbergs juridiska hjälp: han blev stämnd till tinget på grund av sina skulder och han bad Brunberg att ställa upp som hans ombud i

---

⁴⁶⁵ Gustaf Henrik Aminoff 23.3.1821, 11.5.1822, 17.4.1824, 17.6.1824, 8.8.1824, 20.10.1824, 2.4.1825, 5.5.1825, 7.5.1825, 3.8.1825, 30.11.1825, 14.12.1830, 31.5.1831, 2.8.1832, 20.10.1832, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA; Boström 1915, 241–242.

⁴⁶⁶ J.E. Bergbom 27.10.1828, 22.10.1829, 28.4.1830, 30.10.1830, 5.2.1831, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁶⁷ Se t.ex. Anders Johan Chydenius 8.6.1828, 20.10.1828, 28.5.1830, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁶⁸ Anton Mauritz Ehrström 19.1.1823, 4.3.1825, 28.10.1825, 9.2.1827, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁶⁹ P.F. Widén, odaterat brev och 11.5.1825, 6.12.1825, 19.7.1827, 4.4.1830, 8.11.1830, 18.2.1831, 24.3.1831, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁷⁰ P.F. Widén 16.7.1825, 3.8.1825, 3.6.1826, 6.12.1826, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

rätten.⁴⁷¹ Kaplanen Alcenius beställde Turun Viikko Sanomat via Brunberg i många år – denne var medlem i avissällskapet – men han vände sig till sockenskrivaren också i praktiska frågor. Alcenius var inte heller blyg att vända sig till Brunberg för att få sig tillsänt några kannor rom för att kunna väta sin torra hals med romtoddy.⁴⁷² Brunberg var tydligen en hjälpsam och praktiskt lagd person och han åtnjöt respekt bland ståndspersonerna.

Anders Brunbergs arkiv belyser framför allt hans verksamhet i Pedersöre- och Jakobstadsbornas tjänst. Liksom Cloos var Anders Brunberg noga med att arkivera avskrifter av de handlingar som han upprättade för privatpersoner. I Anders Brunbergs arkiv ingår bland annat handlingar rörande arvskiten, testamenten, bouppteckningar, arrende- och torparkontrakt samt några auktionsprotokoll. Brunberg skötte även konkursärenden.⁴⁷³ I Anders och Gustaf Brunbergs gemensamma arkiv ingår cirka 100 akter lagfartshandlingar, köpebrev, bouppteckningar och fastebrev. De äldsta handlingarna är från senare delen av 1700-talet och de yngsta från 1879.⁴⁷⁴

I minnesboken upptas 35 sidor av den förteckning som Anders Brunberg förde över de 838 bouppteckningar han upprättade fr.o.m. 1817. Inkomsterna för dessa skrivuppdrag under ett år (1817) kunde uppgå till drygt 40 silverrubel. Brunberg slutade anteckna datum för när han lämnat in bouppteckningen till häradsrätten 1833. Den sista bouppteckningen i domsagens arkiv som Anders Brunberg har skrivit är daterad 9.2.1842 och den är uppgjord över skattebonden Hans Hansson Gräggs egendom. Enligt minnesboken skrev han ytterligare 26 bouppteckningar efter att Gräggs bo var inventerat.⁴⁷⁵ Avskrifter av bouppteckningar som Brunberg skrev ingår även i en samling som uppbevaras på Jakobstads museum.

Anders Brunberg gjorde inte bara bouppteckningar utan han skiftade också arv. Exempelvis åren 1839–1842 bevakade han arvsfrågan efter häradsskrivare Anders Rudbäck i Kronoby. För sina mödor uppbar han drygt 20 rubel, bland annat för resor, postavgifter och stämplat papper. ”För eget besvär fordras ej något” antecknade han i sin minnesbok.⁴⁷⁶

Anders Brunberg förde noggranna anteckningar också om sin privata ekonomi. Han antecknade utsädet och avkastningen på sina ägor, utgifterna för tjänstefolket och dagsverken.⁴⁷⁷ Minnesboken

---

⁴⁷¹ Se t.ex. Erik Castrén 30.6.1823, 15.7.1823, 12.1.1824, 26.5.1824, 11.8.1824, 1.11.1826, 20.6.1827, 8.4.1828, 19.9.1828, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁷² J. Chulberg 21.1.1833, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, Colliander 1907, 344; H.G. Alcenius 5.1.1821, 29.8.1826, 25.1.1828, 29.3.1833, 29.1.1834, 6.1.1835, 18.2.1837, Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840, IEa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁷³ Handlingar rörande arvsföreningar 1829, 1832, IHe:5, Testamenten jämte bilagor 1781–1838, IHe:4, Bouppteckningar 1829, 1832–1835, IHe:1, Arrende- och torparkontrakt 1813, 1815, 1817, 1819, 1822, 1833, IHh:2, Auktionsprotokoll 1812, 1818, 1833 och 1835, IHD:1, Konkurshandlingar 1824, 1826–1827, IHa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁷⁴ Lagfartshandlingar för hemman och gårdar 1757–1879, IIIHi:1-2, Anders och Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁷⁵ Kontobok 1819–1840, s. 70–104, 102–104, IGa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA; Pedersöre tingslags bouppteckningar 1836–1850, s. 385–388, E4a:7, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA.

⁴⁷⁶ Kontobok 1819–1840, s. 117, 119, IGa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁷⁷ Sammandrag över utsädet och avkastningen, s. 110–111, 113, 121–123, 134–135, 148–149, 198–199, 216, 262–263, Tjänstefolket, s. 114–115, 120, 130–133, 174–175, 192–193, 200, 206, 214 och 264–265, Dagsverken, s. 211, Kontobok 1819–

innehåller också uppgifter om hans skulder 1841–1842. Hans sammanlagda skuld till Jonas Westerlunds sterbhus och Pedersöre kyrkas vinkassa var drygt 340 rubel. Därtill var han skyldig häradsdomaren Gustaf Granroth cirka 1 100 rubel för Österkivilös hemman.⁴⁷⁸ De goda och framför allt regelbundna inkomsterna Anders Brunberg kunde inkassera för sin mångsidiga verksamhet möjliggjorde också att han gjorde markaffärer och vågade skuldsätta sig. Hans tillgångar räckte till också när hans vänner hamnade i ekonomisk knipa. Minnesboken ger vid handen att han var mycket ekonomiskt lagd och han förstod även att värdesätta sina tjänster.

Anders Brunbergs verksamhet skiljer sig på en punkt avsevärt från Arvid Stefan Cloos. Brunberg anlätades i hög grad som ombud i rättegångsärenden och därför anlätades han eventuellt även oftare än sina kolleger att skriva besvär och brev till landshövdingen, hovrätten och senaten. Båda sockenskrivarna anlätades i hög grad i de sedvanliga uppgifterna inom sockenadministrationen, men även för privata skrivuppgifter. Arkivläggningen var de båda noga med och detsamma gäller sockenskrivaren Gustaf Brunberg.

Gustaf Brunberg

Gustaf Brunberg föddes 1822 som sockenskrivare Anders Brunbergs och Klara Maria Törnviks sjätte barn. Han hade ytterligare fem yngre syskon. Gustaf inskrevs på rektorsklassen i Jakobstads pedagogi den 26 augusti 1833 och avslutade skolan på våren 1838.⁴⁷⁹ Han gifte sig med kaplansdotter Amanda Jung 1848 och paret fick sex barn.

År 1843, när han var endast 21 år gammal, efterträdde han sin far som sockenskrivare i Pedersöre. Troligen hade far lärt upp honom, men han kunde inte länge ty sig till dennes erfarenhet och hjälp för Anders Brunberg dog endast ett år efter att Gustaf blev sockenskrivare. Sonen blev i alla fall lika uppskattad som sin far. Länsstyrelsen beviljade honom 1855 titeln expeditionsfogde med följande motivering:⁴⁸⁰

Gör veterligt: att som Sockneskrifvaren i Pedersö socken Gustaf Brunberg städe ådagalagt synnerligt nit samt drift och ordentlighet i handhafvandet af sin nämnda befattning och vården om socknens allmänna angelägenheter, jemte att han för öfrigt iakttagit ett godt och hedrande uppförande; ...

Många förtroendeuppdrag hopade sig på hans bord. Gustaf Brunberg var ordförande i Pedersöre sockens brandstodskommitté från 1859 och fattigvårdsstyrelsens ekonomi sköttes av honom under

---

1840, IGa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁷⁸ Kontobok 1819–1840, s. 112, IGa:1, Anders Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁷⁹ Elevförteckningar för rektorsklassen 1821–1842, Bb:1, Jakobstads pedagogis arkiv, VLA.

⁴⁸⁰ Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1855, s. 1126, Db:7, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

1860- och 1870-talen.⁴⁸¹ När det 1868 upprättades spannmålmagasin i Pedersöre socken var det Gustaf Brunberg som axlade ansvaret för bokföringen.⁴⁸² Ett tecken på samtidens uppskattning var även att Brunberg blev utsedd till kommunalnämndens första ordförande i Pedersöre. Han använde titeln sockenskrivare livet ut och exempelvis i ett brev som landskontoret sände honom 1875 titulerades han fortsättningsvis sockenskrivare.⁴⁸³

Av det brev som den avskedade sockenskrivaren C.H. Hagman från Ilmola skrev till Gustaf Brunberg i oktober 1874 framgår att Brunberg hade mistat sin syn. Brunberg och Hagman hade varit nära vänner i sin ungdom och Hagman, som hade ekonomiska problem, erbjöd sig att bli Brunbergs biträde såsom tidigare nämnts,⁴⁸⁴ men det var tydligen sonen Bruno som biträdde fadern när denne förlorat synen. Gustaf Brunberg dog i 59 års ålder 1881.

Gustaf Brunbergs arkiv belyser olika sidor av hans yrkesverksamhet och bevisar att han, liksom så många andra sockenskrivare, var en mångsysslare. Han anlätades för att sköta de allmänna angelägenheterna inom sockenadministrationen och för att verkställa dess beslut.⁴⁸⁵ Brunbergs omfattande korrespondens visar den politiska kulturens formaliteter. Man var noga med att gå den rätta tjänstevägen. Kronofogden i Pedersöre härad och länsmannen skrev till kyrkoherden när de ville att sockenstämman skulle sammankallas för att exempelvis ta ställning till kejsarens och guvernörens initiativ eller när representanter från Pedersöre socken skulle utses till sammankomster i Vasa. Brevet vidarebefordrades sedan till Gustaf Brunberg för att han skulle sprida information om stämman.⁴⁸⁶

Gustaf Brunberg ansvarade också för Pedersörebors ärenden när det gällde att värna om deras rättigheter på högre ort. Konzepterna till besvärsskrivelser och skrivelserna till guvernören vilka ingår i Gustaf Brunbergs arkiv utvisar att han skrev dessa skrivelser på böndernas vägnar.⁴⁸⁷ Assessor Anders Johan Chydenius var även Gustaf Brunbergs kontaktperson i senaten. Besvären, skrivelserna och senatens utslag utväxlades mellan ombudet och sockenskrivaren.⁴⁸⁸

---

⁴⁸¹ Brevkoncept 1859–1870, Pedersöre sockens brandstodskommitténs handlingar 1859–1875, IIIHf:2, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA; Fattigvårdsstyrelsens i Pedersöre församling kassaräkningar 1862–1868, VGa:2; Fattigkassans i Pedersöre församling verifikat 1868 – – 1878, VGa:3, Anders och Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁸² Uträkning daterad 17.2.1870, Handlingar rörande Pedersöre sockenmagasin 1795, 1832–1835, 1840, 1863–1864, 1868–1871, IIIHi:6, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁸³ Borgensbrev daterat 24.5.1877 som finns som bilaga till ett brev av Johanna Brunberg 25.1.1871 och brev från Guvernören över Vasa län/landskontoret 20.7.1875, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, IIIEa:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁸⁴ C.H. Hagman 24.10.1874, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, IIIEa:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁸⁵ Se t.ex. Uppbördsräkningar 1861 och 1866, IIIHh:3; Syneinstrument 1844, 1845, 1850, 1853, 1861, 1870, IIIHh:6; Kronofogden i Pedersöre härad 23.4.1862, 4.4.1863, 3.9.1863, 23.9.1863, 31.7.1865, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, IIIEa:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁸⁶ Kronofogden i Pedersöre härad 19.1.1864 och 27.12.1864 och Kronolänsmannen i Pedersöre socken 9.11.1865 och 18.11.1865, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, IIIEa:1; Gustaf Brunbergs arkiv, VLA. De två breven till länsmannen finns arkiverade bland kronofogdens brev.

⁴⁸⁷ Se t.ex. Konzept till besvärsskrivelser 1866, 1869, Kopior till diverse besvärsskrivelser, IIIDa:6; Skrivelse till guvernören i Vasa län 29.7.1868, Handlingar rörande en dammbyggnad 1776– – 1865, IIIHh:7, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁸⁸ Anders Johan Chydenius 7.1.1851, 27.2.1851, 16.4.1851, 20.2.1861, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, IIIEa:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

Gustaf Brunberg bevakade såsom sin far olika rättegångsmål. Han representerade sockenborna inte bara vid häradstingen i Pedersöre utan också i Alavo, Kronoby, Lappjärvi och Vetil, vid rådstuvurätten i Jakobstad och på lagmanstingen.⁴⁸⁹ Brunberg antecknade noga sina uppdrag i rätten samt arvoden och andra betalningar som skulle tillfalla honom i sina minnesböcker.⁴⁹⁰ Exempelvis på vintertinget i Pedersöre 1860 skötte han nästan 100 olika ärenden, hälften rättegångar mellan privatpersoner, hälften lagfartsärenden. Därtill skötte han tio in-teckningsärenden samt några ärenden som berörde hela socknen och som handlade om vägunderhåll och brandskador.⁴⁹¹ Det var alltså främst privata uppdrag han skötte i rätten.

Åren 1853–1872 skötte han enligt anteckningarna 935 olika ärenden, i genomsnitt 50 ärenden per år. Av anteckningarna framgår uppdragsgivarens namn, ärendets natur, handläggningen och avgifterna samt mottagna betalningar. Ännu i början av 1870-talet skötte han 79 ärenden.⁴⁹² I sina två kontoböcker antecknade han skulder och mottagna betalningar åren 1844–1881 och i de separata anteckningsböckerna antecknade han försäljningen av officiellt, stämplat papper 1844–1863. Han var nämligen även charta sigillata –ombudsman.⁴⁹³ Bokföringsböckerna visar att Gustaf Brunberg var lika noggrann och ekonomiskt lagd som sin far, men fadern hade prydligare handstil och var mer redig när han gjorde sina anteckningar.

Anders Stefan Cloos, Anders Brunberg och även Gustaf Brunberg anlätades ofta att skriva bouppteckningar. Gustaf Brunberg skrev under sin tid majoriteten av bouppteckningarna i Pedersöre socken och han ombesörjde på häradstingen att de omyndiga barnen försågs med förmyndare och att barnens rättigheter bevakades. Gustaf Brunberg skiftade arv, skrev testamenten samt bevakade att de verkställdes.⁴⁹⁴ Han förrättade auktioner främst på böndernas dödsbon och om det uppstod tvister om arv åtog Gustaf Brunberg sig att driva ärendet vid tinget.⁴⁹⁵

Många av de brev Gustaf Brunberg mottog handlade om testamenten och arv. Flera av avsändarna bodde långt från Pedersöre och de var därför tvungna att sköta sina ärenden per post. Gustaf

---

⁴⁸⁹ Anteckningar rörande mål vid rådstuvurätten 1853–1873 och Anteckningar rörande mål vid rådstuvurätten 1873–1877, IIIHc:4, Anteckningar rörande mål vid lagmanstinget och länsstyrelsen 1855–1856, 1868, IIIHc:5, Anteckningar rörande mål vid övriga rätter 1849, 1863–1870, 1874, IIIHc:6, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁹⁰ Kommissionskladd 1853–1872, IIIGa:1; Kommissionskladd 1873–1880, IIIGa:2, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁹¹ Anteckningar rörande mål vid Pedersöre ting 1849–1855, IIIHc:1; Anteckningar rörande mål vid Pedersöre ting 1856–1869, IIIHc:2; Anteckningar rörande mål vid Pedersöre ting 1870–1880, IIIHc:3, In-teckningshandlingar 1851–1874, IIIHh:9; C.E. Löfgren 17.4.1864, C.J. Thodén 17.3.1868, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, IIIEa:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁹² Kommissionskladd 1853–1872, IIIGa:1 och Kommissionskladd 1873–1880, IIIGa:2, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁹³ Kontobok 1844–1873, IIIGa:5; Kontobok 1872–1881, IIIGa:6, Charta sigillata –försäljningsmannens i Pedersöre socken förslagsräkningar, kalkyler, rekvisitioner och likvider 1844–1849, IIIGa:3; Charta sigillata –försäljningsmannens i Pedersöre socken förslagsräkningar, kalkyler, rekvisitioner och likvider 1850–1863, IIIGa:4, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁹⁴ Förmyndarskapsärenden 1809–1877, IIIHb:1, Handlingar rörande arvsärenden – arvslikvider och bouppteckningar 1814–1878, IIIHea:1; Handlingar rörande arvsärenden – arvsföreningar 1853–1877, IIIHed:1; Handlingar rörande arvsärenden – testamenten och testamentbevakningar 1834–1875, IIIHeb:1–5, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁹⁵ Auktionsprotokoll 1843–1869, IIIHd:1; Se t.ex. Erik och Greta Byggmästar, Mats Filpus, Handlingar rörande arvsärenden – arvslikvider och bouppteckningar 1814–1878, IIIHea:1, Handlingar rörande arvsärenden – arvstvister 1855–1870, IIIHec:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

Brunberg korresponderade bl.a. med vice häradshövdingen och notarien vid Åbo rådstuvurätt Carl Arvid Tollet om arvsfrågor. Jakob William Cajaner från Paldamo ville sköta ett arvsärende uttryckligen med Brunberg eftersom han hade blivit informerad att länsmannen Fahler var mindre pålitlig. Också Jakob Svanbäck från Wärtsilä korresponderade med sockenskrivaren Gustaf Brunberg om ett arv.⁴⁹⁶

Brunbergs goda rykte hade bevisligen spridit sig långt. Okända personer såsom prästsonen Alfred Kihlman från Alahärmä skrev till Brunberg för att denne skulle ställa upp när bouppteckningen efter hans far, kyrkoherden A.G. Kihlman på Kronoby prästgård skulle upprättas.⁴⁹⁷ Dottern till handelsmannen Lorentz Molander i Jakobstad, Henriette Molander, brevväxlade i tjugo års tid med sin förmyndare Gustaf Brunberg. Hon bodde i St Petersburg och de återkommande ekonomiska problemen gjorde att hon ofta måste skriva till Brunberg och be om pengar. Korrespondensen avtog 1870 då hon hade förbrukat hela sitt arv.⁴⁹⁸

Det anseende som sockenskrivaren och expeditionsfogden Gustaf Brunberg åtnjöt framgår av att han anlätades av handelsmännen i Jakobstad för att sköta deras, ofta ekonomiska, angelägenheter. Detta bevisas såväl av den omfattande inhemska och utländska korrespondensen han har bevarat som av övriga handlingar i hans arkiv. Bland hans uppdragsgivare var kommerserådet Petter Malm från 1840-talet till slutet av 1870-talet och på 1860-talet rådmannen E.J. Helen i Gamlakarleby.⁴⁹⁹

Av de 15 konkursakter som ingår i Gustaf Brunbergs arkiv berörde hälften handelsmännens konkurser. Även de sju kontoböckerna i Gustaf Brunbergs arkiv efter handelsmännen från 1850- och 1860-talen har kommit i hans besittning när han skötte konkurserna.⁵⁰⁰ Endast en ägare till de sju böckerna kan identifieras, nämligen handelsmannen Karl Spolander.⁵⁰¹ Spolander gjorde konkurs på 1860-talet och i Gustaf Brunbergs arkiv ingår handlingar, bl.a. brev från Tyskland som berör hans skulder och konkursboet.⁵⁰² Gustaf Brunberg skötte även konkursen efter C.O. Mellbergs handelshus i Jakobstad, som hade kontakter till Lübeck. Hur väl Gustaf Brunberg behärskade det tyska språket är svårt att säga, men åtminstone i ett fall anlätades mer professionell hjälp vid översättningen. Läraren i tyska språket vid Vasa gymnasium, Oscar Rancken översatte ett brev från Lübeck i juli 1854 till

---

⁴⁹⁶ Carl. Arv. Tollet 2.4.1856, 29.5.1856, 15.7.1856, Jakob William Cajaner 11.8.1866, Jakob Svanbäck 21.8.1856, 2.2.1857, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, III Ea:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁴⁹⁷ Alfred Kihlman 21.9.1854, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, III Ea:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA; Colliander 1907, s. 298.

⁴⁹⁸ I Gustaf Brunbergs arkiv ingår 25 stycken brev av Henriette Molander som sänts under åren 1850–1870. Henriette Molander 13.8.1870, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, III Ea:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA; Söderhjelm 1914, 123.

⁴⁹⁹ Handlingar rörande fordringsärenden 1830–1880, III Hg:1; Carl Herman Stenfors 4.10.1866, 31.1.1867, 16.1.1868, E.J. Helén 20.11.1864, 8.1.1865, 27.1.1865, 24.2.1865, 6.5.1865, 6.8.1865; J.G.F. Goering 25.5.1866, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, III Ea:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁵⁰⁰ Se Inkomna konto- och kassaböcker 1850–1866, III Eb:1–7, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁵⁰¹ Herr Spolanders kontobok 1851–1865, III Eb:5, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁵⁰² Konkurshandlingar, Karl Spolander, III Ha:1; H.W. Stahl & Co 25.9.1865, 26.9.1865, 20.11.1865 och Fredrik Pipping 20.8.1866, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, III Ea:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

svenska.⁵⁰³

Sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunberg fungerade som rättsombud, vilket tycks ha varit ekonomiskt lönsamt. Även sockenskrivaren Karl Gustaf Borgeman i Ilmola var aktiv som ombud i början av 1800-talet. Pia Letto-Vanamo har i sin undersökning konstaterat att det fanns ett samband mellan skriftligheten och anlitaandet av advokater vid rättegångar. Anlitaandet av advokater ökade den skriftliga handläggningen inom rättsväsendet – detta framgår tydligt av den korrespondens som bevarats efter sockenskrivarna Brunberg. Många uppdrag startade med en skriftlig anhållan om hjälp vid rättsprocessen som kunde gälla exempelvis arvsfrågor eller konkurser. Att den skriftliga handläggningen var formlig var enligt Letto-Vanamo en viktig förutsättning för advokaternas verksamhet.⁵⁰⁴

Analysen av sockenskrivarnas mångsidiga offentliga och privata arbetsuppgifter kräver ännu en kommentar. Det har redan konstaterats att sockenskrivarnas skrivkunnighet medförde en god social status i allmogen under den aktuella tidsperioden. Ian F. McNeely har konstaterat att det dock var vardagslivets formaliteter och dokumentkulturen som gav skrivarna ett väldigt inflytande.⁵⁰⁵ McNeelys kommentar gäller de skrivare som var verksamma i hertigdömet Württemberg, men detsamma gäller också de österbottniska sockenskrivarna Arvid Stefan Cloos samt Anders och Gustaf Brunberg, och även många andra av deras kolleger. Sockenskrivarna skötte viktiga uppgifter inom sockenadministrationen och kontakter till myndigheter. Dessa uppdrag hade en stark skriftlig prägel. Men därtill hade sockenskrivarna ingående kunskaper om sockenbornas förmögenhet och skulder eftersom de gjorde skattelängder, köpebrev, testamenten och bouppteckningar samt skiftade arv. De kände till en hel del om sina kunders privata och offentliga liv genom sin verksamhet, vilket särskilt Anders och Gustaf Brunbergs korrespondens och minnesböcker visar. Att allmogen hade förtroende för sin sockenskrivare var viktigt med tanke på den information som sockenskrivaren hade om deras liv. Sockenskrivarna Brunberg är utmärkta exempel på hur beroende även ståndspersonerna var av deras tjänster.

Sammanfattning

Sockenskrivarnas arbetsuppgifter genomgick en förändring från 1620-talet till 1860-talet. I uppborädsförordningen 1624 betonades uppgifter i anslutning till beskattningen och även förteckningen på sockenskrivarnas arbetsuppgifter från 1724 bekräftar att sockenskrivarna helt enligt kronans önskemål intog en viktig plats som skrivare vid skatteuppbörden. Övervakningsuppgifterna vid skatteuppbörden kvarstod på arbetsrepertoaren genom hela undersökningsperioden, men i början av 1800-talet betonade sockenskrivarinstruktionerna uppgifterna inom sockenadministrationen, de

---

⁵⁰³ Konkurshandlingar, C.O. Mellberg, IIIHa:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

⁵⁰⁴ Letto-Vanamo 1989, 307.

⁵⁰⁵ McNeely 2003, 38ff.

privata skrivuppgifterna samt verksamheten som ombud.

Sockenstämman förändrade roll i den lokala förvaltningen återspeglade sig i sockenskrivarinstruktionerna. Sockenstämman blev under 1700-talet den främsta arenan för lokalt beslutsfattande. Dokumentkulturen var en viktig del av beslutsprocessen och administrationen. Att föra protokoll vid sockenstämmorna och att skriva möteskallelser och protokollsutdrag anförtroddes sockenskrivarna från och med slutet av 1700-talet.

Sockenborna belastades av gemensamma utgifter i form av pengar, byggnadsmaterial och arbetsprestationer. Utgifterna måste fördelas jämnt mellan sockenborna i förhållande till hemmanens storlek. Insamling av medel, bokföring och redovisning av sockenkassan samt fördelningen av arbetsskyldigheter och materialleveranser i samband med byggnadsarbeten visar sig ha varit på sockenskrivarens ansvar. Även administrationen av de nya uppgifterna i lokalsamhället på 1800-talet, såsom lånemagasinen och fattigvården, ålades ofta sockenskrivarna.

Sockenstämman skulle också avge utlåtanden till landshövdingen och man hade även möjlighet att besvara sig till länet eller Stockholm. Sockenskrivaren kunde anlitas för att uppgöra dessa skrivelser liksom att vara ombud när socknens ärenden togs upp på tinget. Särskilt sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunberg i Pedersöre utmärkte sig som ombud. Undersökningen har visat att även bönderna kunde vara socknens representanter. Den rådande politiska kulturen hade skolat allmogen att sköta olika förtroendeuppdrag; bland allmogepersoner rekryterades sexmän, kyrkvårdar, nämndemän, länsmän och riksdagsmän.

På sockenstämman beslutade man om alla ärenden som berörde socknen samt avgjorde ekonomiska och sociala frågor. I Österbotten var det i hög grad sockenskrivarna som axlade de förberedande och verkställande uppgifterna. I samhällen där sockenskrivare inte förekom var prästen tvungen att åta sig åtminstone en del av dessa skrivuppgifter. Trots att sockenskrivarna inom sockenadministrationen hade samarbetat intimt med kyrkoherdarna, sysslade de dock inte med rent kyrkliga frågor.

Sockenskrivarnas arbetsinsatser var omfattande också på det privata planet. Sockenskrivaren Arvid Stefan Cloos utmärkte sig vid olika syner och hemmansklyvningar. Han upprättade avtal, köpebrev och testamenten samt skrev bouppteckningar. Sockenskrivarna Anders Brunberg och Gustaf Brunberg anlitas också för att göra bouppteckningar, arvskiften, testamenten och övriga privata dokument. Skrivuppgifterna gav sockenskrivarna en djup insyn i människornas liv, något som krävde ömsesidigt förtroende.

När kommunalförvaltningen infördes på landsbygden 1868 kunde man konstatera, att sockenskrivaren hade fått åta sig de uppgifter som därefter kom att räknas till den kommunala förvaltningen. Några sockenskrivare fick en framträdande position i kommunens administration och de fortsatte med sitt skrivande flera årtionden efter att sockenskrivarinstitutionen upphört.

SOCKENSKRIVARNA SOM BOUPPTECKNARE

Bouppteckningar kan befogat kallas oundviklig vardagsjuridik. Enligt 1734 års lag skulle bouppteckningen upprättas av goda män som skulle värdera den fasta och lösa egendomen samt skulderna på dödsboet och underteckna bouppteckningen. Bouppteckningen skulle göras högst tre månader efter dödsfallet. Såväl i den kungliga förordningen av den 31 maj 1793 som i det kungliga brevet av den 27 maj 1801 stadgades att allmogen kunde anta till upptecknings- och skiftesmän de personer, som de hade förtroende för. Därtill skulle ett exemplar av bouppteckningen lämnas till häradsrätten.⁵⁰⁶ Bouppteckningarna i domsagornas arkiv kan följaktligen användas för att studera i vilken omfattning sockenskrivarna anlätades som boupptecknare.

Den äldsta bevarade bouppteckningen från Finland är från 1530, men redan från slutet av 1400-talet har dokument bevarats som upprättats i samband med arvskiften. Termerna arvskifte, arvförening och förlikning förekommer i källorna på 1400- och 1500-talen och ännu i början av 1700-talet kunde man tala om bouppteckningar med termerna inventering, värdering, jämkning av arv, fördelning, avvitrning och skifte. Den varierande terminologin visar att dokumentet skulle fastställa hur dödsboets tillgångar, oftast den värdefulla fasta egendomen, skulle fördelas mellan arvingarna.⁵⁰⁷

Upprättandet av bouppteckningar hade också att göra med statens behov av medel. Fattigvården, som staten övertagit efter reformationen, finansierades med olika avgifter som man samlade in vid förrättningar, exempelvis när man skrev ett testamente eller skiftade arv. Fattigvårdsreglementet från 1698 fastställde att av dödsboets värde skulle 1/8 procent tillfalla de fattiga och arvingarna skulle betala en halv procent av arvslottens värde till socknens fattigkassa.⁵⁰⁸ Dessa bestämmelser bidrog till att bouppteckningar blev upprättade och även bevarade.

I den vetenskapliga forskningen har bouppteckningarna använts som källmaterial såväl i det övriga Europa som i Finland från och med början av 1900-talet. Bouppteckningar som upprättats i städerna har även utgivits som källpublikationer.⁵⁰⁹

I Finland studerades bouppteckningarna till en början för att illustrera egendomsförhållandena och föremålsbestånden i hemmen. En mer systematisk forskningsmetod tillämpades av kulturhistorikern Gunnar Suolahti, som var influerad av den lamprechtska forskningstraditionen. Suolahti använde bouppteckningsmaterialet för sina studier av det finländska prästerskapet och prästgårdarna på 1910-talet. Ända fram till 1940-talet var det främst kulturhistoriker och etnologer som utnyttjade

---

⁵⁰⁶ Sveriges rikets lag... 1894, 33–35.

⁵⁰⁷ Markkanen 1988, 12–13, 17, 21; Bouppteckningar nr 4–7, 11–12, 17, Lappo tingslags bouppteckningar 1743–1762, E6a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁰⁸ Markkanen 1988, 16–17.

⁵⁰⁹ Markkanen 1988, 92–93. Genealogiska samfundet i Finland publicerade redan på 1930-talet bouppteckningarna i städerna Borgå (1740–1800), Karleby (1697–1800) och Helsingfors (1679–1808). Uleåborgs bouppteckningar från åren 1653–1800 publicerades på 1960-talet.

bouppteckningarna och forskningen fokuserade på olika kulturfenomen, såsom bokbestånd, klädedräkt och inredning.⁵¹⁰

Senare har bouppteckningarna använts även för ekonomisk- och socialhistoriska studier. Man har studerat olika yrkes- och socialgruppers förmögenhetsskillnader, borgarnas och böndernas handels- och kreditkontakter samt ibruktagandet av innovationer.⁵¹¹ Bouppteckningarna är naturligtvis en givande källa också för den genealogiska forskningen.

Saini Laurikkala har använt bouppteckningarna i sin doktorsavhandling för att belysa egendomsförhållandena i Egentliga Finland, men hon har även studerat vem som skrev bouppteckningarna för de olika samhällsständerna i Egentliga Finland under 1700-talet. Denna studie fungerar som utmärkt jämförelsematerial för min undersökning.⁵¹² Tidsperioden i Laurikkalas undersökning är 1700–1808 och därför studeras de österbottniska bouppteckningarna på 1700- och 1800-talen separat.

Diskussion om källmaterialets representativitet

Bouppteckningarna har valts som objekt för en särstudie främst av den orsaken att av de privata handlingarna är det av praktiska skäl endast bouppteckningarna som kan undersökas systematiskt. De har nämligen arkiverats som egna serier i domsagornas arkiv. De 17 socknarna inom det här aktuella forskningsområdet hörde fr.o.m. 1680 antingen till Södra eller Norra Österbottens domsaga.⁵¹³

Bouppteckningarna i Norra Österbottens domsaga är bättre bevarade från 1700talet än bouppteckningarna i Södra Österbottens domsaga. I Kelviå, Kronoby och Lochteå finns bouppteckningsserier bevarade ända från 1730-talet och i Karleby socken redan från 1720-talet. Inom Södra Österbottens domsaga finns bouppteckningar bevarade från första hälften av 1700-talet endast från tre socknar: Pedersöre, Nykarleby och Lappo. I flera socknar börjar bouppteckningsserierna först i början av 1800-talet. Uppgifterna om bevarade bouppteckningar i domsagornas arkiv i de socknar undersökningen omfattar är sammanställda i tabell 11.

Bouppteckningarna är ett problematiskt källmaterial. Det finns luckor i materialet, men de bevarade bouppteckningarnas representativitet måste även ifrågasättas. Därför föregås analysen av en källkritisk diskussion. Tre punktstudier skall göras. Först studeras om antalet bevarade bouppteckningar på 1730-talet korrelerar med antalet fall där man i häradsrätten utsåg värderingsmän. För det

---

⁵¹⁰ Markkanen 1988, 72–74.

⁵¹¹ Markkanen 1988, 74ff.

⁵¹² Laurikkala 1947; Laurikkala 1951, 259–291. Laurikkalas undersökningsområde täcker fyra domsagor: Halikko, Masku, Pikis och Vemo från vilka har bevarats sammanlagt 3 166 bouppteckningar.

⁵¹³ Handlingar som uppstått inom Norra Österbottens domsagas jurisdiktion finns arkiverade i Mellersta Österbottens domsagas arkiv liksom bouppteckningarna från Pedersöre och Nykarleby socknar, som hörde till Södra Österbottens domsaga på 1700-talet. Enstaka bouppteckningar, oftast dubletter, ingår också i privatarkiv samt i by- och hemmansarkiv, men de har lämnats utanför denna undersökning liksom adelns bouppteckningar som bevaras i Vasa hovrätts arkiv.

Tabell 11

Bevarade bouppteckningar i domsagornas arkiv i de österbottniska socknarna fram till 1868.

Socken	Bevarade bouppteckningar
Ilmola	1772–1778, 1783, 1788, 1796–1868
Karleby	1723–1868
Kelviå	1735–1868
Kronoby	1732–1868
Laihela	1806–1868
Lappfjärd	1770–1789, 1805–1868
Lappo	1743–1762, 1792, 1800–1868
Lillkyro	1806–1868
Lochteå	1732–1868
Malax	1806–1868
Mustasaari	1800–1868
Nykarleby	1736–1868
Närpes	1770–1777, 1780–1868
Pedersöre	1728–1868
Storkyro	1807–1868
Vörå	1771–1779, 1800–1868
Östermark	1804–1868

Källa: Arkivdatabasen Vakka.

andra undersöks om antalet bouppteckningar under en viss tidsperiod varierar i olika arkiv. För det tredje granskas om de förteckningar som prästerna lämnade in till häradsrätten över döda personer efter vilka man borde göra bouppteckning hade önskad effekt.

För att kunna konstatera om man utsåg värderingsmän på tingen och om bouppteckningar följaktligen lämnades in har jag granskat tingsprotokollen i Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre socknar åren 1735–1739. Inom det aktuella undersökningsområdet finns bouppteckningar från 1730-talet endast från dessa sex socknar.

I Karleby och Kelviå tingslag utsågs inte värderingsmän förrän på sommar- och hösttinget 1737. Då visades upp en arvsförlikning och arvingarna till bonden Henrik Andersson Backala i Övervetil by anhöll att dennes dödsbo skulle upptecknas. Bouppteckningen blev gjord av häradshövdingen Mårten Polviander och länsmannen Johan Carlenius i två nämndemäns närvaro.⁵¹⁴ På vintertinget 1738 i samma tingslag lämnades in en bouppteckning och fastställdes sju arvskiften, varav fyra var skrivna av sockenskrivaren Elias Karling, men inga värderingsmän utsågs.⁵¹⁵ Nästa gång rätten sammanträdde

⁵¹⁴ Karleby och Kelviå tingslags protokoll 1733–1738, fol. 602–602v, 605v, C1a:3a och Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 80–81v, E1a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵¹⁵ Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 79–79v, E1a:1 och Karleby och Kelviå tingslags protokoll 1733–1738, fol. 635–636, 643–646, 647–649, C1a:3a, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

åtog häradshövdingen Mårten Polviander sig att uppteckna boet efter en bonde och hans hustru.⁵¹⁶ Bouppteckningen finns bevarad och den undertecknades också av länsmannen Johan Carlenius.⁵¹⁷ År 1739 utsågs inga värderingsmän i Karleby och Kelviå och inga bouppteckningar finns heller bevarade.⁵¹⁸ I Karleby och Kelviå tingslag utsågs 1735–1739 alltså endast vid två tillfällen boupptecknare, i domsagens arkiv ingår dock sammanlagt 19 bouppteckningar från denna tidsperiod.⁵¹⁹ Dessutom fastställdes åtta arvskiften såsom nämnts.

I Kronoby utsågs på sommar- och hösttinget 1735 länsmannen Johan Carlenius att värdera borgmästaren Elias Hamnius änkas egendom.⁵²⁰ Bouppteckningen ingår inte i domsagens arkiv, men däremot finns Elias Hamnius bouppteckning från 1735 arkiverad. Han hade dött redan 1725 i Jakobstad, men först i december 1734 beslöts att bouppteckning skulle upprättas.⁵²¹ På sommar- och hösttinget 1738 i Kronoby utsågs häradshövdingen Martin Polviander att upprätta bouppteckning efter en bonde. Denna bouppteckning finns bevarad.⁵²² Tingsprotokollen från Lochteå åren 1735–1739 eller Nykarleby socken åren 1735–1736 innehåller däremot inga uppgifter om att bouppteckningar skulle upprättas.⁵²³

Uppgifterna från de ovan nämnda fem socknarna visar att värderingsmän utsågs endast sporadiskt. Praxisen i Pedersöre socken var dock en annan. På häradstingen i Pedersöre utsågs åren 1736–1739 värderingsmän för att göra bouppteckning efter 33 bönder. I domsagens arkiv finns bevarat totalt sju bouppteckningar från perioden 1735–1739 och för endast tre av dem hade utsetts värderingsmän på tingen.⁵²⁴ Det borde alltså finnas ytterligare 30 bouppteckningar från denna tidsperiod i domsagens arkiv. Tyvärr är det inte möjligt att kontrollera om dessa bouppteckningar lämnades in till häradsrätten senare eftersom de följande bouppteckningarna efter 1738 är från åren 1741 och 1749.⁵²⁵

Det är alltså omöjligt att säga om de 30 bouppteckningarna i Pedersöre som det utsågs värderings-

---

⁵¹⁶ Karleby och Kelviå tingslags protokoll 1733–1738, fol. 684v, C1a:3a, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵¹⁷ Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 97–98, E1a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵¹⁸ Karleby vinterting 1739 (onummerade sidor), sommar- och höstting 1739 (onummerade sidor), Karleby och Kelviå tingslags protokoll 1739–1746, E1a:4, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵¹⁹ Karlebytingslags bouppteckningar 1736–1738, fol. 35–100, Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, E1a:1 och Kelviå tingslags bouppteckningar 1736–1738, fol. 3–23v, Kelviå tingslags bouppteckningar 1735–1799, E1a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵²⁰ Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, fol. 161, C2a:1c, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵²¹ HisKi Jakobstad, döda 1725; Kronoby bouppteckningar 1732–1766, fol. 5–11, E2a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵²² Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, fol. 265, C2a:1c, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1732–1766, fol. 17–19v, E2a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵²³ Sommar- och höstting 1737 (onummerade sidor), Lochteå tingslags protokoll 1718–1748, C3a:1, Nykarleby tingslags protokoll 1718–1735, C5a:1 och Nykarleby tingslags protokoll 1736, 1743–1747, C5a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵²⁴ På tolv dödbon skulle göras arvskiften, men de har jämförts med bouppteckningar här. Pedersöre vinterting 1736 (onummerade sidor) och höstting 1736 (onummerade sidor), Pedersöre tingslags protokoll 1718–1736, C4a:1, Pedersöre höstting 1737, Pedersöre tingslags protokoll 1737–1746, C4a:2, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1728–1756, fol. 3–6v, 9–14v, 37–42, E4a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵²⁵ Pedersöre tingslags bouppteckningar 1728–1756, fol. 43–48v, E4a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

män för någonsin gjordes. Men utgår man ifrån att dessa 30 bouppteckningar blev upprättade, var seden att göra bouppteckningar mer utbredd än vad antalet bevarade bouppteckningar från 1730-talet antyder. Antalet bouppteckningar och arvskiften som gjordes inom Karleby och Kelviå tingslag stöder detta antagande.

En orsak till att bouppteckningsmaterialet är bristfälligt är att handlingarna kan ha blivit förstörda. Exempelvis bouppteckningarna från Pedersöre åren 1728–1756 är inbundna i ett band, vilket betyder att de inte har kunnat bindas in före 1757.⁵²⁶ De äldsta bouppteckningarna har därmed varit oinbundna åtminstone i trettio år och de lösa dokumenten hade följaktligen löpt risk att bli borttappade eller förstörda på ett eller annat sätt.

Ett annat sätt att studera bouppteckningsmaterialets representativitet är att jämföra antalet bouppteckningar i domsagornas arkiv med de bouppteckningar från åren 1777–1885 som ingår i Malax sockenarkiv.⁵²⁷ Jämför man antalet bouppteckningar i Malax sockenarkiv 1795–1799 med exempelvis Närpes, Lochteå, Karleby och Pedersöre, är skillnaden stor. I Närpes tingslags arkiv ingår 136 och i Lochteå 62 bouppteckningar, men i Karleby endast 20 och i Pedersöre 21. I Malax sockenarkiv finns från denna tidsperiod 98 bouppteckningar (se tabell 13).

Att det finns betydligt fler bouppteckningar bevarade från Malax, Närpes och Lochteå kan ha att göra med det faktum, att sockenskrivarna i dessa tre socknar skrev en ansenlig mängd av bouppteckningarna och de såg till att de lämnades in till häradsrätten (se tabell 17). Sockenskrivaren Arvid Stefan Cloos i Malax anlätades tätt att göra bouppteckningar och han var otvivelaktigt noggrann med att foga avskrifterna till sockenarkivet – visserligen ingår inga bouppteckningar för åren 1779 och 1788 i sockenarkivet.⁵²⁸

Hur skiljer sig då mängden bouppteckningar i Malax sockenarkiv och Malax tingslags arkiv? Här studeras tidsperioden 1806–1810 eftersom serien av bouppteckningar i domsagans arkiv börjar först 1806 och antalet bouppteckningar i Malax sockenarkiv minskar efter 1810. Uppgifterna är sammanställda i tabell 12.

Jämförelsen visar att i Malax sockenarkiv ingår 66 bouppteckningar fler än i domsagans arkiv, men att denna skillnad uppstod under finska kriget. Att ett så stort antal bouppteckningar gjordes 1809 är i och för sig inte förvånande, men nog det att så få av dessa lämnades in till rätten – förutsatt att de inte senare har blivit förstörda. Under de andra åren ingår flera bouppteckningar i domsagans arkiv än i sockenarkivet. Sockenskrivaren Cloos verkar alltså ha sett till att bouppteckningarna lämnades in till häradsrätten. Efter Cloos död arkiverades bouppteckningar inte längre lika aktivt i socknen. År 1811 ingår i sockenarkivet endast åtta bouppteckningar, i häradsrättens arkiv bevaras dubbelt fler.⁵²⁹

---

⁵²⁶ Konservator Elina Nurminen Spett har granskat bandet och tidsbestämt inbindningsarbetet till 1700-talet.

⁵²⁷ Bouppteckningar 1777–1810, Ea:1–35, Malax sockenarkiv, VLA.

⁵²⁸ Se närmare Malax sockenarkiv, VLA.

⁵²⁹ Bouppteckningar 1811, Ea:36, Malax sockenarkiv, VLA; Malax tingslags bouppteckningar 1811–1814, nr 1–16, E3a:2, Korsholms norra domsagas arkiv, VLA.

Tabell 12

Antalet bouppteckningar från Malax som bevaras i Korsholms norra domsagas arkiv och i Malax sockenarkiv 1806–1810.

År	Domsagens arkiv	Sockenarkivet
1806	23	20
1807	27	23
1808	29	32
1809	78	150
1810	27	25
Totalt	184	250

Källor: Malax tingslags bouppteckningar 1806–1810, nr 1–184, E3a:1, Korsholms norra domsagas arkiv, VLA; Bouppteckningar 1806, Ea:28, Bouppteckningar 1807, Ea:29, Bouppteckningar 1808, Ea:30, Bouppteckningar 1809, Ea:31–34, Bouppteckningar 1810, Ea:35, Malax sockenarkiv, VLA.

Ännu återstår det tredje punktstudiet om bouppteckningsmaterialets representativitet. Myndigheterna vidtog i slutet av 1700-talet åtgärder för att råda bot på att bouppteckningar inte blev gjorda. Den kungliga förordningen från 1793 som redan nämnts förpliktade prästerna att underrätta häradshövdingen om vilka personer som dött så att han kunde utnämna boupptecknare.⁵³⁰ Trots att prästerna som lön för mödan fick medel till församlingens fattigkassa, är det svårt att säga i vilken mån de följde detta påbud eftersom sådana förteckningar, om de gjordes, sällan blivit bevarade.

Endast i Nykarleby tingslags arkiv ingår förteckningar över döda personer inom det aktuella forskningsområdet. Förteckningarna från Nykarleby församling och dess kapellförsamlingar är från åren 1820, 1824 och 1828–1832.⁵³¹ Den första förteckningen upptar elva personer som hade dött i Nykarleby moderkyrkoförsamling mellan vår- och vintertingen 1820. Av dessa fick sex personer, tre bönder och tre bondhustrur, sin egendom värderad.⁵³²

Två av förteckningarna är från 1824. Nådärspredikanten Rönnlund från Munsala kapellförsamling antog att efter de 17 namngivna personer, som hade dött i 20–81 års ålder, torde finnas någon kvarlåtenskap att göra bouppteckning över. Endast den egendom som tre bondhustrur och en tjugo år gammal bonddotter efterlämnade blev värderad.⁵³³ I förteckningen från Nykarleby landförsamling från samma år anges inte åldern för de 25 döda, men yrkesbeteckningarna tyder på att de var fullvuxna. Bouppteckningar gjordes efter alla de tre bönder som namngavs i förteckningen.⁵³⁴

⁵³⁰ Sveriges rikets lag...1894, 34–35.

⁵³¹ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1817–1822, s. 1, E4a:3, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1823–1827, s. 5, 7, E4a:4 och Nykarleby tingslags bouppteckningar 1828–1831, s. 5–9, 11, 13, 15, E4a:5; Nykarleby tingslags bouppteckningar 1832–1835, s. 13, 15, 17, 19, 21, E4a:6, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁵³² Nykarleby tingslags bouppteckningar 1817–1822, s. 1, 419–442, 447–450, E4a:3, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁵³³ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1823–1827, s. 5, 165–171, 197–206, E4a:4, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1823–1827, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁵³⁴ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1823–1827, s. 7, 159–163, 181–196, E4a:4, Mellersta Österbottens nedre domsagas

Dessa tre förteckningar visar att bouppteckningar blev gjorda efter personer som hörde till den del av bondebefolkningen som bar ansvaret för hemmansbruket. De som inte fick sin egendom värderad var antingen äldre bönder, som tydligen överlätit hemmanen åt den yngre generationen eller obesuttna såsom torpare, tjänstefolk, före detta soldater eller deras änkor. Inte heller alla bondhustrur fick sin egendom värderad.⁵³⁵ Förmögenheten tycks ha avgjort om man gjorde en bouppteckning.

De tre ovan nämnda förteckningarna upptog personer i vuxen ålder, men bouppteckningar kunde göras också efter små barn. Bondedottern Maria Eriksdotter på Grötas hemman i Överjeppo by i Nykarleby socken hade avlidit i några månaders ålder den 29 oktober 1824. Tio dagar innan hade man gjort bouppteckning över hennes far Erik Eriksson Grötas. I februari 1825 gjordes bouppteckning över den lilla dotterns egendom, eftersom hon fått en del av Grötas hemman i fädernesarv.⁵³⁶

Förteckningen över döda i Nykarleby församling 1828 innehöll 56 avlidna varav endast åtta var över 20 år gamla. Den yngsta var ett barn på sex dagar, den äldsta en 86 år gammal änka. Det är inte förvånande att prästen antecknade även små barn eftersom det var möjligt att de ägde fast egendom såsom Maria Grötas gjort. Av de åtta fullvuxna personerna fick endast en bonde och en smed sin kvarlåtenskap värderad.⁵³⁷

De nio förteckningarna över döda i Nykarleby församling från 1828–1832 upptar sammanlagt 124 fullvuxna personer, varav endast ungefär var tredje fick sin kvarlåtenskap upptecknad. Fyra femtedelar av dem som det finns bouppteckning efter hörde till bondebefolkningen. De bönder och bondhustrur som fick sin egendom upptecknad var mellan 20–50 år gamla när de dog. De övriga sex personerna som det gjordes bouppteckning efter var två smeder, två torpare, en 61 år gammal f.d. soldat samt en rådman.⁵³⁸

Jämförelsen med förteckningarna och de bevarade bouppteckningarna visar att långt ifrån alla dödsbon blev värderade och att bouppteckningsmaterialet under första hälften av 1800-talet i Nykarleby socken domineras av bondebefolkningens bouppteckningar, vilket i och för sig är förståeligt eftersom i dessa hushåll hemmanet skulle skiftas mellan arvingarna. Resultatet är därmed liktydigt med de forskningsresultat Markkanen kommit fram till i sin forskning gällande början av 1900-talet. Erkki Markkanen har beräknat att så sent som 1909 gjordes bouppteckningar för en

---

arkiv, VLA.

⁵³⁵ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1817–1822, s. 1, E4a:3; Nykarleby tingslags bouppteckningar 1823–1827, E4a:4, s. 5, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁵³⁶ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1823–1827, s. 183–196, 227–231, E4a:4, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁵³⁷ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1828–1831, s. 5–6, 227–229, 305–311, E4a:5, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁵³⁸ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1828–1831, s. 5–9, 11, 13, 15, 131–133, 155–163, 165–170, 173–203, 211–213, 215–216, 227–229, 231–253, 255–292, 305–311, 313–318, 391–417, 423–431, 433–444, 579–582, E4a:5, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1832–1835, s. 13, 15, 17, 19, 21, 29, 41, 51, 57, 67, 101, 115, 139, E4a:6, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA. Minderåriga barn ingår endast i den nämnda förteckningen från Nykarleby församling 1828.

tredjedel av döda fullvuxna personer på landsbygden i Vasa län.⁵³⁹ Min studie visar att dödsbon vars förmögenhet var större blev oftare upptecknade än fattigare dödsbon. Prästernas pliktskyldiga rapportering av dödsfallen, något som skulle underlätta myndigheternas övervakning av att lagstiftningen om upprättande av bouppteckningar efterföljdes, verkar alltså inte ha haft önskat resultat.

Källkritiken bör omfatta också själva bouppteckningen. Erkki Markkanen har lyft fram en mängd olika aspekter som berör bouppteckningarnas bevisvärde när man studerar egendomsförhållandena. Om bouppteckningarna upptar all egendom och hur boet upptecknats under olika tider saknar dock relevans för denna undersökning. Denna undersökning bygger på uppgifterna i ingressen till bouppteckningen: datering, namnet på personen vems bouppteckning det är och vad denna person hade för yrke eller till vilken socialgrupp han/hon hörde samt vem som upprättade bouppteckningen. Markkanen bedömer att dessa uppgifter är sanningsenliga, men att den dödas yrke eller sociala status kan skilja sig från uppgifterna i andra källor.⁵⁴⁰ Här har dock av arbetsekonomiska orsaker inte funnits möjlighet för mig att jämföra ståndsuppgifterna i bouppteckningar mot andra källor såsom mantalslängder eller kyrkliga handlingar.

Urvalsprinciper

Trots att bouppteckningar gjordes ungefär för endast en tredjedel av de avlidna fullvuxna personerna, kan inte alla bouppteckningar från 1730-talet till 1868 undersökas. På grund av den 147 år långa undersökningsperioden och bouppteckningsmaterialets omfattning har jag varit tvungen att välja ut vilka bouppteckningar som undersöks enligt två kriterier: materialet skall vara tidsmässigt och geografiskt så heltäckande som möjligt.

För att urvalet skall täcka hela tidsperioden 1721–1868, har jag valt fem undersökningsperioder med 30 års intervaller, tre perioder under 1700-talet och två under 1800-talet.⁵⁴¹ Varje undersökningsperiod omfattar fem år. Dessa sampel gör det möjligt att synliggöra förändring, utveckling och trender från 1730-talet till mitten av 1800-talet. I sex socknar, Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre, börjar bouppteckningsserierna – låt vara att bouppteckningar saknas för enstaka år – på 1720- eller 1730-talen. Den första möjliga undersökningsperioden kan således bli 1735–1739 och källäget diktar också att undersökningen omfattar endast de ovannämnda sex

---

⁵³⁹ Markkanen 1988, 52, 54.

⁵⁴⁰ Markkanen 1988, 55–56.

⁵⁴¹ Bouppteckningarna är arkiverade enligt det datum då de upprättats. Erkki Markkanen framhåller problemet att bouppteckningar kunde lämnas till häradsrätten flera år efter att personen i fråga hade dött. Detta är inget problem i min undersökning eftersom urvalsprincipen inte är dödsåret utan året när bouppteckningen upprättats. Hur snabbt efter dödsfallet bouppteckningen är gjord saknar därmed relevans för denna undersökning. Se Markkanen 1988, 57–59.

socknarna, vilket gäller också den följande undersökningsperioden 1765–1769. Källäget är något bättre under den tredje undersökningsperioden 1795–1799 (se tabell 13).

Tabell 13

Antalet bevarade bouppteckningar åren 1735–1739, 1765–1769 och 1795–1799 i domsagornas arkiv i Ilmola, Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby, Närpes och Pedersöre tingslag samt i Malax sockenarkiv.

Socken	1735– 1739	1765– 1769	1795– 1799
Ilmola	-	-	23
Karleby	16	40	20
Kelviå	3	15	12
Kronoby	9	67	35
Lochteå	2	51	62
Malax	-	-	98
Nykarleby	3	29	17
Närpes	-	-	136
Pedersöre	7	67	21
Totalt	40	269	424

Anmärkning: Bouppteckningar saknas för följande socknar och år: Ilmola 1735–1739, 1765–1769 och 1795, Karleby 1735 och 1739, Kelviå 1735, 1739, 1768–1769, Kronoby 1736–1737, Lochteå 1736, 1738–1739, Malax 1735–1739, 1765–1769, Nykarleby 1735, 1737, 1739 och 1797, Närpes 1735–1739, 1765–1769 och 1799 samt Pedersöre 1735, 1739.

Källor: Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 146–229v (1796–1799), E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 35–100 (1736–1738), fol. 579–659 (1765–1766), E1a:1, Karleby tingslags bouppteckningar 1767–1800, fol. 1–721 (1767–1769), fol. 666–667, 670–721 (1795–1799), E1a:3, Kelviå tingslags bouppteckningar 1735–1799, fol. 1–23v (1735–1738), fol. 133–199 (1765–1767), fol. 361–397v (1795–1799), E1a:2, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1732–1766, fol. 5–37 (1735, 1738–1739), fol. 825–940v (1765–1766), E2a:1, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1767–1776, fol. 1–175v (1767–1769), E2a:2, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1786–1800, fol. 537–657 (1795–1799), E2a:3, Lochteå tingslags bouppteckningar 1732–1776, fol. 6–13 (1735, 1737), fol. 161–294 (1765–1769), E3a:1, Lochteå tingslags bouppteckningar 1777–1800, fol. 470–626 (1795–1799), E3a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Bouppteckningar 1795–1799, Ea:17–21, Malax sockenarkiv, VLA; Nykarleby tingslags bouppteckningar 1736–1767, s. 8–30 (1736, 1738), s. 1174–1380 (1765–1767), E5a:1; Nykarleby tingslags bouppteckningar 1768–1799, s. 1–134 (1768–1769), s. 1299–1502 (1795–1799), E5a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Närpes tingslags bouppteckningar 1795–1797, fol. 1–384 (1795–1797), E9a:7, Närpes tingslags bouppteckningar 1798, 1801 och 1803, fol. 1–209 (1798), E9a:8, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Pedersöre tingslags bouppteckningar 1728–1756, fol. 3–42 (1736–1738), E4a:1, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1762–1773, fol. 228–561 (1765–1769), E4a:3, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1774–1799, fol. 744–814 (1795–1799), E4a:4, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Bouppteckningsserier finns bevarade utöver de ovannämnda sex socknarna från kustsocknarna Malax och Närpes, som ligger i undersökningsområdets södra del och Ilmola, som är en inlandssocken med övervägande finskspråkig befolkning. De bouppteckningar som finns tillgängliga från Lappfjärd och Vörå (se tabell 11) utvidgar undersökningsområdet ytterligare, men trots detta dominerar det svenskspråkiga kustområdet undersökningen under 1700-talet. Detta beror dock på brist på

källmaterial, inte på urvalskriterierna.

Antalet bouppteckningar under den första undersökningsperioden 1735–1739 är endast 40 stycken. Från de två följande tidsperioderna 1765–1769 och 1795–1799 finns 269 respektive 424 bouppteckningar bevarade (se tabell 13). Det är förvånande att i de flesta socknarna finns färre bouppteckningar bevarade från tidsperioden 1795–1799 än från den föregående. Bouppteckningarna från Närpes och Malax utgör över hälften av bouppteckningarna under perioden 1795–1799.

Valet av undersökningsperioder med 30 års intervaller betyder att den fjärde undersökningsperioden blir 1825–1829 och den femte 1855–1859. På 1800-talet dikterar källäget inte längre urvalet av vilka socknar som ingår i undersökningen. Bouppteckningsmaterialet är geografiskt heltäckande och det växer även markant i omfattning. Att välja ett representativt urval av socknar som undersöks har varit arbeteekonomiskt nödvändigt.

De tre kriterierna som använts är språket, det geografiska läget och kontinuiteten i undersökningen. I valet beaktas att såväl finsk- som svenskspråkiga socknar finns med i undersökningen och att geografiska områden i riktning nord-syd och öst-väst samt inland-kustområde granskas. Därtill förutsätter kontinuiteten i undersökningen att några av de socknar som undersöks på 1700-talet fortsättningsvis skall finnas med.

Fem socknar har valts ut med följande motiveringar. Valet av de två finskspråkiga socknarna faller på storsocknarna Ilmola och Lappo, vilka samtidigt representerar inlandsocknarna. Ilmola är med i undersökningen redan 1795–1799. Från båda socknarna har bevarats enstaka bouppteckningar från 1700-talet vilka också kommer att analyseras (se tabell 11).

Valet av de tre svenskspråkiga socknarna har fallit på Pedersöre, Närpes och Karleby. Pedersöre och Karleby representerar kontinuiteten i undersökningen och är kustsocknar i områdets norra del, inom städerna Jakobstads respektive Gamlakarlebys influensområde. Pedersöre socken sträcker sig visserligen långt in i landet, så den är inte uteslutande en kustsocken. Närpes är en kustsocken i södra delen av undersökningsområdet och den ingår i undersökningen också under tidsperioden 1795–1799.

Av tabell 14 framgår antalet bevarade bouppteckningar från de utvalda socknarna på 1800-talet. Antalet bevarade bouppteckningar varierar fortsättningsvis. I Lappo tingslags arkiv finns endast 25 bouppteckningar från åren 1825–1829 och i Karleby 97 stycken från tidsperioden 1855–1859. I Närpes tingslag ingår också Östermark vilket utökat mängden bouppteckningar.

Tabell 14

Antalet bevarade bouppteckningar från åren 1825–1829 och 1855–1859 i domsagornas arkiv i Ilmola, Karleby, Lappo, Närpes och Östermark samt Pedersöre tingslag.

Socken	1825–1829	1855–1859	Totalt
Ilmola	202	234	436
Karleby	169	97	266
Lappo	25	214	239
Närpes	190	525	715
Pedersöre	183	184	367
Totalt	769	1254	2023

Källor: Ilmola tingslags bouppteckningar 1823–1826, fol. 111–294, E1a:6, Ilmola tingslags bouppteckningar 1827–1828, fol. 1–248, E1a:7, Ilmola tingslags bouppteckningar 1829–1830, fol. 2–162v, E1a:8, Ilmola tingslags bouppteckningar 1852–1855, nummer.115–160, E1a:17, Ilmola tingslags bouppteckningar 1856–1858, nummer 1–152, E1a:18, Ilmola tingslags bouppteckningar 1859–1862, nummer 1–38, E1a:19, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Karleby och Kelviå tingslags bouppteckningar 1805–1840, s. 104–105, E1a:1, Karleby och Kelviå tingslags bouppteckningar 1813–1831, fol. 553–920v, E1a:2, Karleby och Kelviå tingslags bouppteckningar 1851–1860, s. 205, 360–769, E1a:4, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; Lappo tingslags bouppteckningar 1800–1835, fol. 295–347v, E6a:2, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Lappo tingslags bouppteckningar 1849–1856, fol. 437–569, E2a:3, Lappo tingslags bouppteckningar 1856–1858, fol. 3–222v, E2a:4, Lappo tingslags bouppteckningar 1857–1866, fol. 2–293v, E2a:5, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA; Närpes och Östermarks tingslags bouppteckningar 1824–1826, fol. 175–603v, E3a:9, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1828–1830, fol. 1–324v, E3a:10, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1855, s. 9–531, E3a:22, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1856, s. 1–462, E3a:23, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1857–1859, 3–975, E3a:24, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1857–1858, 1860, fol. 2–434v, E3a:25, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1860–1862, nr 4–11, E3a:26, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Pedersöre tingslags bouppteckningar 1824–1829, fol. 95–581v, E4a:5, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1829–1835, s. 11–17, E4a:6, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1851–1856, s. 549–867, E4a:8, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1857–1864, s. 13–474, E4a:9, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1859, E4a:10, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA.

Vem skrev bouppteckningar efter sockenborna i Österbotten på 1700-talet?

Bouppteckningen kunde alltså göras av ”goda män” eller av en person som de anhöriga hade förtroende för. I det föregående har redan nämnts att i Västerbotten hade sockenskrivarna förutsatts vid begäran göra bouppteckningar och samma stadganden ingick i sockenskrivarinstruktionen i Lappfjärd 1829. Gjorde sockenskrivarna i de andra socknarna också bouppteckningar i samma omfattning som Arvid Stefan Cloos i Malax samt Anders och Gustaf Brunberg i Pedersöre eller anlätades andra skrivare att göra bouppteckningar och i så fall vilka var de? Förekom det lokala skillnader i de olika österbottniska socknarna och vilka förändringar kan man iaktta under de olika tidsperioderna? Vems bouppteckningar gjorde sockenskrivarna och fanns det kvalitativa skillnader i de bouppteckningar sockenskrivarna jämfört med dem som andra värderingsmän gjorde? Var bouppteckningarna uteslutande skrivna på svenska och om inte, vem översatte dem från finska till

svenska eller skrevs de enbart på finska?

Från de tre undersökningsperioderna på 1700-talet granskas sammanlagt 733 bouppteckningar. Först undersöks vilket yrke de personer hade som skrev bouppteckningar (se tabell 15–17) och därefter vems bouppteckningar personerna i de olika yrkesgrupperna skrev (se tabell 19).

Skrivarna har grupperats på följande sätt. Yrkesgruppen jurister omfattar häradshövdingarna och hovrättsauskultanterna. I yrkesgruppen ämbetsmän bildar länsmännen en undergrupp, den andra undergruppen omfattar ett stort antal ämbetsmän såsom kronofogdar, mantalskommissarier, mantalsskrivare, lantmätare och likvidationskommissarier. Städernas tjänstemän var bl.a. stadsfiskaler och tullmän. De övriga yrkesgruppernas sammansättning framgår av tabellerna. Sockenskrivarna bildar självfallet en egen yrkesgrupp i denna undersökning.

Det har inte varit möjligt att reda ut skrivare i elva fall p.g.a. att namnteckning saknas eller att den är otydlig. Det är sällsynt att bouppteckningen saknar underskrift och i vissa fall har skrivaren identifierats med hjälp av handstilen. Yrket blir okänt i många fall speciellt fr.o.m. senare delen av 1700-talet när antalet bevarade bouppteckningar ökar. Skrivarens yrke har blivit okänt i 61 fall under de tre undersökningsperioderna på 1700-talet. Grupperna 'yrke okänt' och 'skrivare okänd' omfattar sammanlagt en tiondedel av de undersökta bouppteckningarna under de tre tidsperioderna på 1700-talet.

Jag har valt att beräkna de olika yrkesgruppernas procentuella andel av alla bouppteckningar så att jag beaktar även de bouppteckningar som anges i kolumnerna 'yrke okänt' eller 'skrivare okänd' eftersom, speciellt när det gäller personer vars yrke är okänt, jag med större säkerhet kan säga att de *inte* var t.ex. sockenskrivare, länsmän, andra ämbetsmän eller präster än vad deras yrke eller sociala status var. Ämbetsmännen och de andra yrkesverksamma personerna har med andra ord varit lättare att identifiera än t.ex. bönderna.

Såsom redan tidigare konstaterats finns från tidsperioden 1735–1739 endast 40 bouppteckningar bevarade från socknarna Karleby, Kelviå, Lochteå, Kronoby, Pedersöre och Nykarleby. Deras skrivare framgår av tabell 15.

Över fyra femtedelar av dessa bouppteckningar är gjorda av häradshövdingarna Mårten Polviander och Isak Wessman. Polviander var den jurist som skrev bouppteckningarna i Karleby, Kronoby, Kelviå och Lochteå socknar.⁵⁴² Wessman i sin tur gjorde bouppteckningar i Nykarleby och Pedersöre.⁵⁴³ Även om antalet bevarade bouppteckningar är litet och i fem fall kan antingen skrivaren eller hans yrke inte fastställas, överensstämmer resultatet med Saini Laurikkalas undersökning: det hörde i början av 1700-talet till häradshövdingens normala arbetsuppgifter att skriva bouppteck-

---

⁵⁴² Fyra av bouppteckningarna saknar Polvianders underskrift och initialer, men handstilen är hans. Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 67–100, E1a:1, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1732–1766, fol. 12–23v och 27–37, E2a:1, Kelviå tingslags bouppteckningar 1735–1799, fol. 9–23v, E1a:2, Lochteå tingslags bouppteckningar 1732–1776, fol. 7–13, E3a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁴³ Bouppteckningarna är signerade med Isak Wessmans initialer. Pedersöre tingslags bouppteckningar 1728–1756, fol. 3–42 (1736–1738), E4a:1, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1736–1767, s. 15–30, E5a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv VLA; Åkerblom 1950a, 366.

Tabell 15

Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre åren 1735–1739.

Yrke	Karleby	Kelviå	Kronoby	Lochteå	Nykarleby	Pedersöre	Totalt	%
<i>Jurister</i>	14	2	7	1	2	7	33	82,5
<i>Ämbetsmän</i>							2	5
<i>Länsmän</i>	1	-	-	1	-	-		
<i>Yrke okänt</i>	-	-	2	-	-	-	2	5
<i>Skrivare okänd</i>	1	1	-	-	1	-	3	7,25
<i>Totalt</i>	16	3	9	2	3	7	40	100

Anmärkning: Bouppteckningar saknas för följande socknar och år: Karleby 1735 och 1739, Kelviå 1735, 1739, Kronoby 1736–1737, Lochteå 1736, 1738–1739, Nykarleby 1735, 1737, 1739 och Pedersöre 1735, 1739.

Källor: Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 35–100 (1736–1738), E1a:1, Kelviå tingslags bouppteckningar 1735–1799, fol. 3–23v, E1a:2, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1732–1766, fol. 5–37, E2a:1, Lochteå tingslags bouppteckningar 1732–1776, fol. 6–13 (1735, 1737), E3a:1, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1736–1767, s. 8–30 (1736–1738), E5a:1, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1728–1756, fol. 3–42 (1736–1738), E4a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

ningar.⁵⁴⁴

Ingen av de 40 bouppteckningarna 1735–1739 är skrivna av sockenskrivare, men nog av länsmän.⁵⁴⁵ Andra ämbetsmän har inte kunnat identifieras bland de personer som skrev bouppteckningar åren 1735–1739.

I två fall har skrivarens yrke inte kunnat klarläggas och i tre fall har det inte varit möjligt att identifiera skrivaren.⁵⁴⁶

Saini Laurikkalas undersökning visar att häradshövdingarna skrev majoriteten av bouppteckningarna i början av 1700-talet i Egentliga Finland och mitt resultat är likartat. Men är tolkningen rätt? Slutsatsen att juristerna, främst häradshövdingarna, skrev en stor del av bouppteckningarna i Österbotten grundar sig på de bevarade bouppteckningarna – som häradshövdingarna själva har gjort och arkiverat. När man utsåg värderingsmän i Pedersöre tingslag på 1730-talet fick sockenskrivaren Anders Cederberg i uppdrag att göra tio, häradshövdingen Isak Wessman nio och länsmannen Axel Wargklou sex. Häradsskrivaren Anders Lööf, skrivaren Johan Forshammar och notarien – titeln är dock överstruken – Sven Abraham Hougberg förutsattes alla att göra en. Resten, fem bouppteckningar, skulle nämndemännen göra.⁵⁴⁷ Sockenskrivaren skulle alltså skriva en tredjedel,

⁵⁴⁴ Laurikkala 1951, 261.

⁵⁴⁵ Lochteå tingslags bouppteckningar 1732–1776, fol. 6–6v, E3a:1, Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 66–66v, E1a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Walta 2005, s. 466.

⁵⁴⁶ Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1732–1766, fol. 5–11 och 24–26v, E2a:1, Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 35–65v, E1a:1, Kelviå tingslags bouppteckningar 1735–1799, fol. 3–8v, E1a:2, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1736–1767, s. 8–14, E5a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁴⁷ Pedersöre höstting 1736 (onummerade sidor), Pedersöre tingslags protokoll 1718–1736, C4a:1, Pedersöre vinterting, 1737, höstting 1737, vinterting 1738, höstting 1738, vinterting 1739, höstting 1739 (onummerade sidor), Pedersöre tingslags

ämbetsmännen en femtedel och nämndemännen, det vill säga bönderna, en sjättedel av bouppteckningarna när häradshövdingen skulle ta hand om endast en fjärdedel. Tingsprotokollen och de bevarade bouppteckningarna ger åtminstone i Pedersöre socken under åren 1735–1739 helt motsatt bild av vem som skulle göra och vem som gjorde bouppteckningar.

Från tidsperioden 1765–1769 finns 269 bouppteckningar bevarade från Karleby, Kelviå, Lochteå, Kronoby, Pedersöre och Nykarleby, mest från Kronoby och Pedersöre. De 15 bouppteckningarna från Kelviå är från åren 1765–1767.

Av tabell 16 framgår, att jämfört med åren 1735–1739 representerade de personer som skrev bouppteckningar under tidsperioden 1765–1769 redan betydligt flera yrken trots att yrket inte har kunnat fastställas för elva skrivare. Häradshövdingar skrev nu mer sällan bouppteckningar. Endast i Pedersöre och Nykarleby socknar gjorde häradshövdingen Jonas Synnerberg bouppteckningar under denna tidsperiod. Juristernas andel av bouppteckningarna överstiger inte ens en tiondedel.

Ämbetsmännen upprättade hälften av bouppteckningarna under tidsperioden 1765–1769. I Kronoby skrev mantalsskrivarna Elias Bergbom och Erik Bergbom 87 procent av bouppteckningarna. I Nykarleby socken anlätades likvidationskommissarien Isak Carvelin att upprätta bouppteckningar nio gånger, men länsmannen skrev inte en enda. I Lochteå skrev länsmannen Johan Grottelin 31 bouppteckningar och också länsmännen Lorentz Bäck i Pedersöre och Nils Egid Spolander i Karleby och Kelviå socknar skrev över tio bouppteckningar var. Länsmännen skrev något färre bouppteckningar än de övriga ämbetsmännen.

Sockenskrivarna skrev inga av de bouppteckningar som bevarats från tidsperioden 1735–1739, men under tidsperioden 1765–1769 gjorde de redan en fjärdedel av bouppteckningarna. Johan Carlenius i Karleby och Kelviå, Erik Fortell i Lochteå och Johan Carlander i Pedersöre var de sockenskrivare som ansvarade för denna arbetsinsats. Sammanlagt skrev sockenskrivarna och ämbetsmännen tre av fyra bouppteckningar under denna tidsperiod. Jämfört med tidsperioden 1735–1739 hade de alltså ersatt juristerna som upprättare av bouppteckningar. Av de 62 bouppteckningarna från Lappo 1743–1762 skrev sockenskrivaren Isak Heischius över hälften, men häradshövdingen Johan Ignatius endast sju och länsmännen i Lappo och Ilmola socknar sammanlagt nio.⁵⁴⁸

Lokala skillnader förekom alltså. I Pedersöre fördelades arbetet med uppteckandet av dödsbon relativt jämt mellan jurister, länsmän, sockenskrivare och borgarna i Jakobstad under tidsperioden 1765–1769 – och så kunde skrivandet ha fördelat sig också under tidsperioden 1735–1739 om alla bouppteckningar som skulle göras enligt häradsrättens beslut hade gjorts i enlighet med det.

Rådsmannen Anders Bering i Jakobstad skrev sammanlagt 15 bouppteckningar för Pedersöreborna åren 1765–1769. De tre bouppteckningarna från Kronoby som är skrivna av stadstjänstemän är skriv-

---

protokoll 1737–1746, C4a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁴⁸ Lappo tingslags bouppteckningar 1743–1762, nr 3–7, 11–14, 18–19, 21, 24–25, 29–34, 36, 38–39, 42, 45, 47–50, 52–55 (Heischius), nr 10 (Holmbom), nr 15, 20, 22–23, 26a, 26b, 27 (Ignatius), nr 2 och 16 (Holstius), nr 57–61 (Holm), nr 40, 43 (Birling), E6a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA. Bouppteckningarna nr 7, 14 och 36 saknar underskrift, men handstilen visar att de är skrivna av sockenskrivaren Heischius.

Tabell 16

Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre åren 1765–1769.

Yrke	Karleby	Kelviå	Kronoby	Lochteå	Nykarleby	Pedersöre	Totalt	%
<i>Jurister</i>	-	-	-	-	12	13	25	9,3
<i>Ämbetsmän</i>							137	50,9
Mantalskrivare m.m.	2	1	58	-	9	4		
Länsmän	13	2	1	32	-	15		
<i>Sockenskrivare</i>	24	11	-	19	2	10	66	24,5
<i>Anställda inom socknen</i>							1	0,4
Klockare	-	-	1	-	-	-		
<i>Bönder</i>	-	-	-	-	-	2	2	0,8
<i>Övriga bosatta på landsbygden</i>							2	0,8
Hantverkare	-	-	-	-	1	-		
Bokhållare	-	-	-	-	1	-		
<i>Stadsbor</i>							24	8,9
Borgare	-	-	4	-	1	16		
Tjänstemän	-	-	3	-	-	-		
<i>Yrke okänt</i>	1	-	-	-	3	7	11	4
<i>Skrivare okänd</i>	-	1	-	-	-	-	1	0,4
Totalt	40	15	67	51	29	67	269	100

Anmärkning: Bouppteckningar saknas för Kelviå socken åren 1768–1769.

Källor: Karleby tingslags bouppteckningar 1723–1766, fol. 579–659 (1765–1766), E1a:1, Karleby tingslags bouppteckningar 1767–1800, fol. 1–721 (1767–1769), E1a:3, Kelviå tingslags bouppteckningar 1735–1799, fol. 133–199 (1765–1767), E1a:2, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1732–1766, fol. 825–940v (1765–1766), E2a:1, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1767–1776, fol. 1–175v (1767–1769), E2a:2, Lochteå tingslags bouppteckningar 1732–1776, fol. 161–294 (1765–1769), E3a:1, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1736–1767, s. 1174–1380 (1765–1767), E5a:1; Nykarleby tingslags bouppteckningar 1768–1799, s. 1–134 (1768–1769), E5a:2, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1762–1773, fol. 228–561 (1765–1769), E4a:3, E4a:4, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

na av mantalskrivare Erik Bergboms söner Gustaf och Johan. De var anställda i kammarkollegiet innan de blev kronofogdar.⁵⁴⁹ Stadsbor, framför allt i Jakobstad, skrev därmed en lika stor andel av det totala antalet undersökta bouppteckningar som juristerna under denna tidsperiod.

Från tidsperioden 1795–1799 finns sammanlagt 424 bouppteckningar bevarade från nio socknar. Från Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre, som också undersökts under de två tidigare perioderna, finns 167 och från Ilmola, Malax och Närpes 257 bouppteckningar. Källäget i de först nämnda sex socknarna är sämre än under tidsperioden 1765–1769. Också från Ilmola har bevarats endast 23 bouppteckningar. Bouppteckningarna från Närpes och Malax socknar, där

⁵⁴⁹ Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1767–1785, fol. 1–9, 32–33v, E2a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Walta 2005, 169–170.

sockenskrivarna gjorde majoriteten av bouppteckningarna, utgör över hälften av alla undersökta bouppteckningar under denna tidsperiod. Av tabell 17 framgår tydligt att det gott kan ha varit sockenskrivarnas förtjänst att så många bouppteckningar blev arkiverade. Samtidigt som mängden undersökta bouppteckningar ökar, ökar även mängden fall där skrivarens yrke inte har kunnat fastställas. Skrivaren har dock sällan avstått från att underteckna dokumentet.

Tabell 17

Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Ilmola, Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Malax, Nykarleby, Närpes och Pedersöre åren 1795–1799.

Yrke	Ilmola	Karleby	Kelviå	Kronoby	Lochteå	Malax	Nykarleby	Närpes	Pedersöre	Totalt	%
Jurister	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	0,5
Ämbetsmän										40	9,4
Mantalskrivare, lantmätare	-	4	-	10	-	-	3	-	2		
Länsmän	-	-	2	4	5	-	5	1	4		
Sockenskrivare	-	-	3	4	31	85	-	133	5	261	61,6
Militärer										5	1,2
Krigskommissarier, furirer	3	-	-	-	-	2	-	-	-		
Anställda inom socknen										18	4,2
Präster	1	-	-	-	6	-	-	-	-		
Klockare	-	-	-	-	-	-	-	-	1		
Kyrkvårdar	10	-	-	-	-	-	-	-	-		
Studerande	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	0,2
Bönder	-	2	-	3	-	10	-	-	1	16	3,8
Övriga bosatta på landet										1	0,2
Soldater	-	-	-	-	-	-	-	1	-		
Stadsbor										25	5,9
Borgare	-	-	-	-	-	-	2	-	-		
Tjänstemän	-	11	5	7	-	-	-	-	-		
Yrke okänt	8	2	-	7	19	1	3	1	7	48	11,3
Skrivare okänd	1	1	2	-	1	-	1	-	1	7	1,7
Totalt	23	20	12	35	62	98	17	136	21	424	100

Anmärkning: Bouppteckningar saknas för följande socknar och år: Ilmola 1795, Nykarleby 1797 och Närpes 1799.

Källor: Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 146–229v (1796–1799), E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Karleby tingslags bouppteckningar 1767–1800, fol. 666–667, 670–721 (1795–1799), E1a:3, Kelviå tingslags bouppteckningar 1735–1799, fol. 361–397v (1795–1799), E1a:2, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1786–1800, fol. 537–657 (1795–1799), E2a:3, Lochteå tingslags bouppteckningar 1777–1800, fol. 470–626 (1795–1799), E3a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Bouppteckningar 1795–1799, Ea:17–21, Malax sockenarkiv, VLA; Nykarleby tingslags bouppteckningar 1768–1799, s. 1299–1502, (1795–1799), E5a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Närpes tingslags bouppteckningar 1795–1797, fol. 1–384 (1795–1797), E9a:7 och Närpes tingslags bouppteckningar 1798, 1801 och 1803, fol. 1–209 (1798), E9a:8, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Pedersöre tingslags bouppteckningar 1774–1799, fol. 744–814 (1795–1799), E4a:4, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Häradshövdingarnas tid som bouppteckningsförrättare i Österbotten verkar ha varit över när man kom till 1790-talet. Också länsmännens och de övriga ämbetsmännens andel av de upprättade bouppteckningarna sjönk till under tio procent. Detta berodde på att särskilt två sockenskrivare var mycket aktiva under denna period. En sockenskrivare skrev sex av tio bouppteckningar under åren 1795–1799, men det är endast tack vare Wilhelm Forsman i Närpes och Arvid Stefan Cloos i Malax som den procentuella andelen stiger så högt. Även sockenskrivarna Henrik Argillander, Christoffer Carlenius och Carl C. Borg, som var sockenskrivare i Pyhäjoki, skrev hälften av bouppteckningarna i Lochteå.⁵⁵⁰ I Karleby, Nykarleby och Ilmola socknar skrev sockenskrivarna däremot inga av de undersökta bouppteckningarna.

Sockenskrivarna dominerade som boupptecknare i Närpes, Malax och Lochteå, men i Karleby och Kelviå gjorde städernas tjänstemän ungefär hälften av bouppteckningarna. I Nykarleby och Kronoby var det däremot ämbetsmännen som anlätades att göra bouppteckningar och i Ilmola socken var det kyrkvärden Mikael Ylijokipii som gjorde nästan hälften av bouppteckningarna.⁵⁵¹

Det är anmärkningsvärt att man kan finna allt fler bönder bland dem som upprättar bouppteckningar i slutet av 1700-talet. Under tidsperioden 1765–1769 kan identifieras en bonde, nämndemannen Simon Pyntar i Pedersöre, som skrev två bouppteckningar.⁵⁵² Under tidsperioden 1795–1799 skrev nämndemännen Pål Joskit i Pedersöre samt Erik Nyman och Mats Tors i Malax, bönderna Karl Kallinen i Karleby och David Snåre i Kronoby bouppteckningar.⁵⁵³ De skrivkunniga bönderna var tydligen ofta även nämndemän. I Pedersöre fick ju redan på 1730-talet nämndemän i uppdrag att göra bouppteckningar, såsom tidigare nämnts. Bland de personer vilkas yrken inte har kunnat fastställas finns troligen även bönder.

Från senare delen av 1700-talet finns enstaka bouppteckningar från Ilmola, Lappfjärd, Närpes och Vörå bevarade.⁵⁵⁴ Från Ilmola socken har bevarats 26 bouppteckningar av vilka en tredjedel skrevs av sockenskrivarna Anders Starck och Anders Schöring. Resten skrevs av länsmannen Johan Birling.⁵⁵⁵ Även i Lappfjärd skrev sockenskrivarna Jakob Holmlund och Isak Reinhold Hasselblatt tredjedelen och lantmätaren Jonas Högman hälften av de bevarade 37 bouppteckningarna. Endast två av dessa bouppteckningar är upprättade av länsmän.⁵⁵⁶ I Närpes skrev sockenskrivaren Erik Björk majoriteten

---

⁵⁵⁰ Lochteå tingslags bouppteckningar 1777–1800, fol. 470–626, E3a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Bergholm 1978, 176–177.

⁵⁵¹ Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 178–193v, 196–199, 202–211, 224–229v, E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁵² Pedersöre tingslags bouppteckningar 1762–1773, fol. 300–301v och 523–525, E4a:3, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁵³ Bouppteckningar 1795 Ea:17; Bouppteckningar 1796, Ea:18; Bouppteckningar 1798, Ea:20 och Bouppteckningar 1799, Ea:21, Malax sockenarkiv, VLA; Pedersöre tingslags bouppteckningar 1774–1799, fol. 800–801v, E4a:4, Karleby tingslags bouppteckningar 1767–1800, fol. 709–712v, E1a:3, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1786–1800, fol. 594–594v, 608–610 och 647–651, E2a:3, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁵⁴ Se tabell 12.

⁵⁵⁵ Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 1–145, E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁵⁶ Lappfjärd tingslags bouppteckningar 1770–1779, 1787–1789, fol. 1–136v, E5a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Suomen maanmittarit 1929, 16.

av bouppteckningarna åren 1770–1776.⁵⁵⁷ Efter att Wilhelm Forsman 1777 valts till sockenskrivare åtog han sig att upprätta bouppteckningarna.⁵⁵⁸

Från Vörå har bevarats 93 bouppteckningar från åren 1771–1779. Länsmannen Mathias Tuvelin skrev två femtedelar av dem. Bokhållaren vid Oravais masugn Carl Gustaf Warnberg och bruksbokhållaren Johan Enroth skrev ungefär en tiondedel var. Klockaren Mårten Wörgren upprättade fem, men sockenskrivaren Johan Widbäcker endast två bouppteckningar.⁵⁵⁹ Bouppteckningarna från Ilmola, Lappfjärd och Närpes bekräftar att sockenskrivarna och ämbetsmännen dominerade som skrivare, men att det redan åtminstone i Vörå fanns ett bredare utbud på skrivare och i Ilmola gjorde furir E. Hellman tre och krigskommissarie Sundvik i Malax två bouppteckningar.⁵⁶⁰

Om prästernas rätt att befatta sig med bouppteckningar och arvskiften stadgades i ett kungligt brev daterat 17.10.1750. Frågan togs upp i samband med giftermålsbalkens lysningsbestämmelser vilka stadgade att den präst som hade gjort bouppteckningen eller förrättat arvskiftet inte kunde ge lysning åt änklungen eller änkan. Man utgick från att det fanns kronans tjänstemän, nämndemän eller andra skrivkunniga män i socknen eller i omnejden som kunde göra bouppteckningar och arvskiften – lagstiftningen avspeglade alltså verkligheten åtminstone på den österbottniska landsbygden. Prästerna avråddes från att befatta sig med dessa förrättningar, men i nödfall om inte andra kunniga personer fanns att tillgå, hade dock kaplaner och adjunkter rätt att göra bouppteckningar enligt lagen.⁵⁶¹

Saini Laurikkalas undersökning visar att prästerna i Egentliga Finland ytterst sällan åtog sig att göra bouppteckningar. Enligt henne befattade de sig med detta uppdrag på fastlandet endast i enstaka fall, om de var tvungna till det, men i avlägsna socknar i Åbolands skärgård fick prästerna tjäna församlingsborna också med detta skrivarbete.⁵⁶² Prästerna i Österbotten gjorde sällan bouppteckningar och man finner dem inte heller särskilt ofta bland de personer som upptecknade prästernas världsliga egendom. Ett undantag är kaplanen Wallenius som år 1796 upptecknade kyrkoherde Salomon Hanelius dödsbo i Ilmola.⁵⁶³

I början av undersökningsperioden skrev häradshövdingarna över fyra fjärdedelar av de bevarade bouppteckningarna, men redan undersökningsperioden 1765–1769 visar, att utöver ämbetsmän och sockenskrivare fanns också andra skrivkunniga personer tillhands, exempelvis bokhållarna vid

⁵⁵⁷ Se t.ex. Närpes tingslags bouppteckningar 1770–1773, fol. 1–6, 9–34, 45–92, 124v, 129–143v, 146–155, 160–172v, 179–196, 199–227v, E9a:1, Närpes tingslags bouppteckningar 1774–1777, fol. 238–243v, 250–267v, 279–292, 316–361v, E9a:1a, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁵⁸ Närpes tingslags bouppteckningar 1774–1777, fol. 362–495v, E9a:1a, Närpes tingslags bouppteckningar 1780–1782, fol. 1–284v, E9a:2, Närpes tingslags bouppteckningar 1783, fol. 286–470v, E9a:3, Närpes tingslags bouppteckningar 1784–1785, fol. 1–355v, E9a:4, Närpes tingslags bouppteckningar 1787, 1789–1790, fol. 1–196, E9a:5, Närpes tingslags bouppteckningar 1790–1791, fol. 197–351, E9a:6, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁵⁹ Vörå tingslags bouppteckningar 1771–1779, fol. 1–901v, E6a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁶⁰ Bouppteckningar 1795, Ea:17, Malax sockenarkiv, VLA; Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 194–194v, 200–201, 212–212v, E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁶¹ Sveriges rikets lag... 1894, 10.

⁵⁶² Laurikkala 1951, 267–268.

⁵⁶³ Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 146–150, E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Oravais masugn samt skomakaren Anders Carlbom och teologistuderanden Elias Backman i Nykarleby.⁵⁶⁴ Rådmännen, borgarna och stadstjänstemännen kunde också ställa upp när skrivhjälp behövdes.

Juristerna i Österbotten skrev under de tre undersökningsperioderna på 1700-talet endast åtta procent av bouppteckningarna, låt vara att deras insats var stor under tidsperioden 1735–1739 samt i Nykarleby och Pedersöre socknar under tidsperioden 1765–1769. Ämbetsmännen gjorde hälften och sockenskrivarna en fjärdedel av bouppteckningarna under tidsperioden 1765–1769, men under den sista tidsperioden skrev sockenskrivarna tre femtedelar av bouppteckningarna. Utbudet på skrivare varierade dock mycket i de olika socknarna.

Sockenskrivarnas roll som skrivare framträder tydligt om man jämför yrken för de personer som upprättade bouppteckningar på landsbygden i Egentliga Finland 1700–1809 och i Österbotten under de tre tidsperioder som ovan diskuterats (se tabell 18). Sockenskrivarna var den största enskilda yrkesgruppen som gjorde bouppteckningar i Österbotten på 1700-talet.

Tabell 18

Boupptecknarna på landsbygden i Egentliga Finland 1700–1809 och i Österbotten 1735–1739, 1765–1769 och 1795–1799.

Yrke	A %	B %
Jurister	46,5	8,2
Ämbetsmän	24,2	24,4
Militärer	4,0	0,7
Sockenskrivare	1,7	44,6
Anställda inom socknen	5,2	2,6
Studerande	2,9	0,1
Bönder	2,7	2,4
Övriga bosatta på landsbygden	8,1	0,4
Stadsbor	0,8	6,7
Okänt yrke/okänd skrivare	3,9	9,9
Totalt	100	100

Anmärkning: A Egentliga Finland, B Österbotten.

Källor: Laurikkala 1951, 261–262; Tabell 15–17.

Enligt Laurikkalas undersökning skrevs i Egentliga Finland närmare hälften av bouppteckningarna av jurister, såsom häradshövdingar, deras biträden och hovrättsauskultanter under åren 1700–1809, men i Österbotten endast en knapp tiondedel. I Österbotten skrev sockenskrivarna nästan en lika stor andel av bouppteckningarna som juristerna i Egentliga Finland. Sockenskrivare var verksamma också

⁵⁶⁴ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1736–1767, s. 1174–1177 och 1207–1234, E5a:1, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1768–1799, s. 1460–1464, E5a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

i socknarna i Egentliga Finland, men enligt Laurikkalas beräkningar skrev de endast 1,7 % av alla bouppteckningar. Sockenskrivaren i Sagu socken Klemet Wahlberg var den aktivaste inom sin yrkeskår. Han skrev nästan hälften av de totalt 55 bouppteckningarna sockenskrivarna gjorde.⁵⁶⁵ Undersökningen av bouppteckningarna under 1700-talet visar att sockenskrivarna hade en central roll när sockenborna behövde dokumentera dödsboens tillgångar.

Ämbetsmännen gjorde en fjärdedel av bouppteckningarna inom båda regionerna. Laurikkala konstaterar att upprättandet av bouppteckningar hörde både till juristernas och ämbetsmännens normala arbetsuppgifter. I Egentliga Finland fördelades uppdragen på följande sätt mellan ämbetsmännen: länsmännen 84,2 %, härads- och mantalsskrivare samt andra ämbetsmän inom länsförvaltningen 9,5 %, bro- och jaktfogdarna 6,3 %.⁵⁶⁶ I Österbotten fördelades arbetet med bouppteckningarna jämnt mellan länsmännen och de övriga ämbetsmännen.

I Egentliga Finland tycks det ha funnits bättre tillgång till skrivare på landsbygden än i Österbotten, vilket gör att andelen borgare och städernas tjänstemän i Österbotten är mycket större bland boupptecknarna än i Egentliga Finland. Särskilt i Pedersöre, Karleby och Kronoby socknar som låg nära städer anlätades stadsborna att göra bouppteckningar. Militärer, bokhållare, bruksskrivare, studenter, hantverkare och soldater finns bland personer som gjorde bouppteckningar i såväl Egentliga Finland som Österbotten. Det verkar inte heller vara någon större skillnad när det gäller böndernas intresse att fungera som skrivare. Böndernas andel i Österbotten kan i verkligheten ha varit större än 2,4 % eftersom yrke för närmare var tionde boupptecknare inte är känt.

Vem skrev bouppteckningar efter ståndspersoner, bönder och de obesuttna på 1700-talet?

Vem skrev ståndspersonernas och böndernas bouppteckningar på 1700-talet och vem åtog sig att skriva de obesuttnas bouppteckningar? Den avlidnas sociala ställning framgår av bouppteckningen och för majoriteten av skrivarna har jag kunnat fastställa yrket. Uppgifterna om den avlidnas sociala ställning och boupptecknarnas yrken från de tre undersökningsperioderna under 1700-talet är sammanställda i tabell 19.

Majoriteten av bouppteckningarna i Österbotten under den aktuella tidsperioden är upprättade efter bondebefolkningen. I undersökningen används en grov gruppering av människorna i ståndspersoner (t.ex. präster, borgare), bönder (skatte- och kronobönder samt yngre och äldre generationer som levde i bondehushållen) och obesuttna personer (t.ex. tjänstefolk, torpare, hantverkare, soldater).⁵⁶⁷

---

⁵⁶⁵ Laurikkala 1951, 261, 267.

⁵⁶⁶ Laurikkala 1951, 261.

⁵⁶⁷ Wirilander 1974, 22.

I undersökningen ingår 35 bouppteckningar som upprättats efter ståndspersoner i Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby, Pedersöre, Ilmola, Närpes och Malax. De utgör knappt fem procent av alla undersökta bouppteckningar. De flesta ståndspersonerna, 16, är präster och deras makor. Bland de övriga ståndspersonerna som fick sina dödsbon värderade var bl.a. en borgmästare, en hovsekreterare, en hospitalsföreståndare och en hospitalsinspektör i Kronoby, häradshövding Jonas Synnerbergs hustru och flera lantmätare.⁵⁶⁸

Tabell 19

Den avlidnas sociala ställning och bouppteckningsskrivarens yrke i socknarna Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Nykarleby och Pedersöre åren 1735–1739 och 1765–1769 samt i socknarna Ilmola, Karleby, Kelviå, Kronoby, Lochteå, Malax, Nykarleby, Närpes och Pedersöre åren 1795–1799.

Yrke	Ståndspersoner	Bönder	Obesuttna	Totalt	%
<i>Jurister</i>	3	57	-	60	8,2
<i>Ämbetsmän</i>				179	24,4
Mantalsskrivare, lantmätare m.m.	5	81	7		
Länsmän	5	71	10		
<i>Militärer</i>				5	0,7
Krigskommissarier, furirer	-	3	2		
<i>Sockenskrivare</i>	11	270	46	327	44,6
<i>Anställda inom socknen</i>				19	2,6
Präster	1	6	-		
Klockare	-	1	1		
Kyrkvärdar	-	6	4		
<i>Studerande</i>	-	1	-	1	0,1
<i>Bönder</i>	-	10	8	18	2,4
<i>Övriga bosatta på landsbygden</i>				3	0,4
Bokhållare	-	1	-		
Hantverkare	-	-	1		
Soldater	-	-	1		
<i>Stadsbor</i>				49	6,7
Borgare	3	18	2		
Tjänstemän	-	23	3		
<i>Yrke okänt</i>	6	48	7	61	8,4
<i>Skrivare okänd</i>	1	8	2	11	1,5
Totalt	35	604	94	733	100

Källor: Se tabellerna 15–17.

⁵⁶⁸ Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1732–1766, fol. 5–11 (borgmästare), 20–23v (hospitalsföreståndare), 867–874v (hospitalsinspektör), E2a:1, Lochteå tingslags bouppteckningar 1732–1776, fol. 161–165 (lantmätare), E3a:1, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1736–1767, s. 1370–1380 (Synnerberg), E5a:1, Nykarleby tingslags bouppteckningar 1768–1799, s. 1314–1326 (hovsekreterare), 1424–1433 (lantmätare), E5a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Juristerna, ämbetsmännen och sockenskrivarna har gjort majoriteten av ståndspersonernas bouppteckningar. Häradsbörding Jonas Synnerberg upprättade bouppteckning efter pastor Elias Granroth och hovsekreterare A.G. Westberg i Nykarleby 1795.⁵⁶⁹ Länsmannen Grottelin i Lochteå skrev bouppteckning efter kaplanen Carl Borgs änka Margareta Wilander, kyrkoherden Johan Snellman och inspektörsänkan Justina Kemmer.⁵⁷⁰

Att ståndspersonerna anlidade sockenskrivare att göra bouppteckning efter sina släktingar säger något om den status sockenskrivarna hade. Sockenskrivaren Wilhelm Forsman skrev fyra bouppteckningar efter ståndspersoner i Närpes och sockenskrivaren Cloos upprättade en bouppteckning och två arvskiften efter kyrkoherden Gabriel Holmlund i Malax.⁵⁷¹ De övriga ämbetsmännen upptecknade enstaka dödsbon efter ståndspersonerna.

Det är föga överraskande att Saini Laurikkalas undersökningsresultat av bouppteckningarna i Egentliga Finland avviker från mina forskningsresultat p.g.a. att skiktet med ståndspersoner var så tunt i Österbotten. Ståndspersonernas bouppteckningar utgjorde cirka 8 % av hennes undersökningsmaterial, i denna undersökning motsvarar de mindre än 5 % av alla undersökta bouppteckningar. I Egentliga Finland skrev juristerna över hälften och ämbetsmännen, främst länsmännen, 15 % av bouppteckningarna efter ståndspersoner.⁵⁷² I Österbotten var det sockenskrivarna och ämbetsmännen som oftast upptecknade dödsbon efter ståndspersoner. Juristerna anlidades överhuvudtaget mer sällan i Österbotten att skriva bouppteckningar än på landsbygden i Egentliga Finland. Sockenskrivarna utmärkte sig däremot som professionella skrivare i det österbottniska lokalsamhället.

Bondebefolkningens bouppteckningar utgör på 1700-talet majoriteten av de undersökta bouppteckningarna. Att de utgör över fyra femtedelar av bouppteckningarna avspeglar den sociala sammansättningen på den österbottniska landsbygden under denna tid. Om man inte beaktar de bouppteckningar vars skrivare är okänd eller vars yrke är okänt skrevs hälften av bouppteckningarna efter bönder av sockenskrivarna, men i Egentliga Finland endast 2,5 %. I Österbotten skrev ämbetsmännen drygt en fjärdedel, juristerna en tiondedel och borgarna något mindre av bouppteckningarna efter bondebefolkningen. I Egentliga Finland gjordes två femtedelar av bouppteckningarna efter bondebefolkningen av jurister, en dryg fjärdedel av ämbetsmän och endast några stycken av borgare.⁵⁷³

Under den sista undersökningsperioden på 1700-talet började allmogen allt oftare anlita sina gelikar som boupptecknare. Att teckna ned den fasta och lösa egendomen var överkomligt för en bonde som kunde skriva eftersom bouppteckningen var enkel till sin form. Därtill var den främst en

---

⁵⁶⁹ Nykarleby tingslags bouppteckningar 1768–1799, s. 1341–1390, E5a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁷⁰ Lochteå tingslags bouppteckningar 1777–1800, fol. 478–481v, 590–595v och 608–609v, E3a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁷¹ Bouppteckning 1795, nr 20, Ea:17, Bouppteckningar 1796, nr 6, Ea:18, Bouppteckningar 1798, nr 2, Ea:20, Malax sockenarkiv, VLA.

⁵⁷² Laurikkala 1951, s. 261–262, 280.

⁵⁷³ Laurikkala 1951, 261–262, 280.

privat handling vars funktion var att dokumentera arvet som skulle skiftas.

Andelen bouppteckningar som gjorts efter såväl ståndspersoner som obesuttna under 1700-talet i Österbotten är liten. Till de obesuttna räknas bland annat tjänstefolk, torpare, hantverkare och soldater. Andelen bouppteckningar som gjordes efter obesuttna ökade mot slutet av 1700-talet. Under tidsperioden 1795–1799 var 15 procent av bouppteckningarna gjorda efter obesuttna personer.

Varken jurister eller präster åtog sig att uppteckna dödsbon efter obesuttna och även stadsborna gjorde sällan bouppteckningar för denna socialgrupp. Sockenskrivarna skrev hälften av de obesuttnas bouppteckningar och ämbetsmännen en knapp femtedel. Laurikkala konstaterar i sin undersökning att i Egentliga Finland åtog sig juristerna och ämbetsmännen endast de bouppteckningsuppdrag som bjöd på en ordentlig ersättning. De fattigare dödsbona fick andra skrivare ta hand om.⁵⁷⁴ Detta tycks också gälla delvis för Österbotten. Sockenskrivarna verkar dock ha ställt upp oberoende av den avlidnas sociala status liksom de övriga skrivkunniga personerna på landsbygden – klockarna, kyrkvårdarna, bönderna och soldaterna.

Boupptecknarna på 1800-talet

Från 1800-talet har för analysen utvalts bouppteckningarna från socknarna Karleby, Pedersöre, Ilmola, Närpes inklusive Östermark och Lappo. Sammanlagt analyseras 2023 bouppteckningar från åren 1825–1829 och 1855–1859, varav 769 är från den första tidsperioden.

Att svara på frågan vem som skrev bouppteckningarna i Österbotten på 1800-talet är inte lätt. De som upprättade bouppteckningar blir nämligen allt fler även i absoluta tal och därtill anger skrivarna sällan sitt yrke. Ett vanligt sätt att inleda bouppteckningen var att ”undertecknad” som angav varken sitt namn eller yrke/titel men nog noga omnämnde namnen och yrken på de två personerna som övervakade förrättningen. Exempelvis tf. sockenskrivaren i Närpes Matts Wester nedtecknade endast en gång sin egen titel på de 120 bouppteckningarna han skrev under femårsperioden 1855–1859.⁵⁷⁵

Under de båda tidsperioderna på 1800-talet har skrivarens yrke inte kunnat fastställas för cirka en femtedel av de undersökta bouppteckningarna. Andelen skulle ha varit ännu högre om det inte hade varit möjligt att identifiera yrken för en del av skrivarna med hjälp av den lokalhistoriska litteraturen och Genealogiska Samfundets i Finland databas HisKi. Exempelvis namn som Salomon Zetterberg eller O.W. Sölferarm var så sällsynta att jag kunnat fastställa deras yrken som brofogde respektive sergeant med hjälp av HisKi. Också klockarna Johan Forsberg och G.A. Lillström i Lappo och torparen Henrik Renbäck i Ilmola är personer vars yrke identifierats med hjälp av HisKi.

Undersökningen visar att medan ämbetsmännen skrev var fjärde bouppteckning på 1700-talet, så

---

⁵⁷⁴ Laurikkala 1951, 280.

⁵⁷⁵ Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1857–1858, 1860, fol. 284, E3a:25, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

stod de under tidsperioden 1825–1829 för endast var tionde bouppteckning (se tabell 20). Häradsfiskalen Ö.G. Örnström och landsfiskalen Söderström i Karleby samt länsmannen Johan Ingström i Närpes skrev över hälften av de sammanlagt 70 bouppteckningar som ämbetsmännen skrev.⁵⁷⁶ Under tidsperioden 1855–1859 skrev ämbetsmännen, främst länsmännen, endast 3,6 % av bouppteckningarna (se tabell 21).

Men även sockenskrivarna skrev färre bouppteckningar under 1800-talet än under senare delen av 1700-talet. De gjorde en knapp fjärdedel, 23 %, av bouppteckningarna under tidsperioden 1825–1829 och något mer, 28,2 % under tidsperioden 1855–1859. De lokala variationerna var dock stora. I Närpes skrev sockenskrivarna endast 16 bouppteckningar åren 1825–1829, men 149 stycken eller 28 % under tidsperioden 1855–1859, då främst Matts Wester. Endast i Pedersöre vände man sig nästan uteslutande till sockenskrivaren när man behövde en boupptecknare. Anders Brunberg skrev under åren 1825–1829 över tre fjärdedelar och Gustaf Brunberg åren 1855–1859 nästan nittio procent av Pedersörebarnas bouppteckningar.⁵⁷⁷

Enligt lagen skulle bouppteckningen upprättas av goda män och allmogen kunde anlita de personer som de hade förtroende för. Valet av bouppteckningsmän verkar under 1800-talet allt oftare ha fallit på andra personer än ämbetsmän och sockenskrivare – om man bortser från de lokala variationerna. Under 1800-talet anlidades inte längre jurister för att skriva bouppteckningar. Enda undantaget var häradshövdingen Gabriel Snickars. Han skrev 15 % av bouppteckningarna i Närpes och Östermark under tidsperioden 1855–1859.

Tillgången till skrivkunniga personer på landsbygden hade ökat och detta kommer tydligt till synes i undersökningen. Att man anlidade mindre professionella skrivare kunde bero på att deras tjänster var billigare än ämbetsmännens eller sockenskrivarens. Särskilt i de finskspråkiga socknarna anlidades ofta andra personer än sockenskrivare och ämbetsmän att göra bouppteckningar. Klockarna och kyrkvårdarna skrev en dryg tiondedel av bouppteckningarna på 1800-talet, när de under 1700-talet hade stått för knappt tre procent. Deras insats var märkbar i Ilmola och Lappo.⁵⁷⁸ Även i Närpes och Östermark anlidades klockarna som boupptecknare.

---

⁵⁷⁶ Se t.ex. Karleby och Kelviä tingslags bouppteckningar 1813–1831, fol. 555–556, 565–566, 616–616v, 656–657, 686–690v, 909–911v, 912–913v, E1a:2, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1824–1826, fol. 275–286v, 311–315, 329–331v, 408–421v, 509–517, 559–562v, E3a:9, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

⁵⁷⁷ Se t.ex. Pedersöre tingslags bouppteckningar 1824–1829, fol. 106–118v, 147–183v, 318–354, E4a:5, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁷⁸ Se t.ex. Ilmola tingslags bouppteckningar 1823–1826, fol. 111–112v, 127–128, 131–136v, 140–142, 143–146v, 175–177, 186–193, 205–206, 207–210v, 214–218, 230–233v, E1a:6, Ilmola tingslags bouppteckningar 1827–1828, fol. 58–61v, 101–106, 115–121, 122–123v, 152–155, E1a:7, Ilmola tingslags bouppteckningar 1852–1855, nr 129, 130, 138, 144, 149–151, E1a:17, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Lappo tingslags bouppteckningar 1800–1835, fol. 323–325v, 326–330, 335–337v, E6a:2, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Tabell 20

Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Ilmola, Karleby, Lappo, Närpes och Pedersöre åren 1825–1829.

Yrke	Ilmola	Karleby	Lappo	Närpes	Pedersöre	Totalt	%
<i>Ämbetsmän</i>						70	9,1
Landsfiskaler m.m.	-	20	5	-	-		
Länsmän	1	3	-	18	13		
Brofogdar, skjutsrättare	-	-	-	-	10		
<i>Sockenskrivare</i>	10	9	1	16	141	177	23
<i>Anställda inom socknen</i>						124	16,1
Präster	-	1	3	-	-		
Klockare, organister	51	-	8	3	-		
Kyrkvårdar	32	-	-	-	-		
Lärare	-	-	-	15	1		
Magasinförvaltare	-	10	-	-	-		
<i>Militärer</i>						67	8,7
Mönsterskrivare	1	-	-	-	-		
Underofficerare	16	43	-	7	-		
<i>Bönder</i>	-	41	-	70	7	118	15,3
<i>Övriga bosatta på landsbygden</i>						33	4,3
Hantverkare	-	3	-	-	-		
Övriga	30	-	-	-	-		
<i>Stadsbor</i>						1	0,1
Borgare	-	-	-	1	-		
<i>Yrke okänt</i>	59	36	8	59	10	172	22,4
<i>Skrivare okänd</i>	2	3	-	1	1	7	1
Totalt	202	169	25	190	183	769	100

Anmärknings: Bouppteckningarna från Närpes är från åren 1825–1826 och 1828–1829.

Källor: Ilmola tingslags bouppteckningar 1823–1826, fol. 111–294, E1a:6, Ilmola tingslags bouppteckningar 1827–1828, fol. 1–248, E1a:7, Ilmola tingslags bouppteckningar 1829–1830, fol. 2–162v, E1a:8, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Karleby och Kelviå tingslags bouppteckningar 1805–1840, s. 104–105, E1a:1, Karleby och Kelviå tingslags bouppteckningar 1813–1831, fol. 553–920v, E1a:2, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; Lappo tingslags bouppteckningar 1800–1835, fol. 295–347v, E6a:2, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Närpes och Östermarks tingslags bouppteckningar 1824–1826, fol. 175–603v, E3a:9, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1828–1830, fol. 1–324v, E3a:10, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Pedersöre tingslags bouppteckningar 1824–1829, fol. 95–581v, E4a:5, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1829–1835, s. 11–17, E4a:6, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; HisKi Pedersöre, döda 1826 (brofogde Salomon Zetterberg); W. Sölvverarm; Alanen 1953, 607, 805; Back 1976, 476; Nordlund 1931a, 323–324; Nordlund 1931b, 83; Virrankoski 1961, 704; Möller 1970, 108; Åkerblom 1950b, 659, 718; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, VLA.

Lärare, vaccinatorer och magasinförvaltare anställdes i socknarna på 1800-talet och de skrev 6,5 % av bouppteckningarna under de två utvalda tidsperioderna på 1800-talet. Hantverkarna skrev på 1700-talet endast en halv procent av bouppteckningarna, men på 1800-talet skrev hantverkarna,

Tabell 21

Antalet bouppteckningar som olika yrkesgrupper upprättade i socknarna Ilmola, Karleby, Lappo, Närpes och Pedersöre åren 1855–1859.

Yrke	Ilmola	Karleby	Lappo	Närpes	Pedersöre	Totalt	%
<i>Jurister</i>	-	-	-	77	-	77	6,1
<i>Ämbetsmän</i>						45	3,6
Länsmän	18	10	-	6	-		
Brofogdar, skjutsrättare	11	-	-	-	-		
<i>Sockenskrivare</i>	8	1	35	149	161	354	28,2
<i>Anställda inom socknen</i>						250	19,9
Klockare, organister	4	-	46	31	-		
Kyrkvårdar	32	-	-	28	-		
Lärare	2	-	-	9	-		
Vaccinatörer	-	-	48	-	-		
Magasinförvaltare	-	49	-	-	-		
Vaktmästare	-	-	-	-	1		
<i>Bönder</i>	2	-	1	179	5	187	15
<i>Övriga bosatta på landsbygden</i>						67	5,3
Lanthandlare	-	-	2	-	-		
Hantverkare	-	-	13	-	-		
Torpare	42	-	10	-	-		
<i>Yrke okänt</i>	115	36	57	44	17	269	21,5
<i>Skrivare okänd</i>	-	1	2	2	-	5	0,4
<i>Totalt</i>	234	97	214	525	184	1254	100

Källor: Ilmola tingslags bouppteckningar 1852–1855, nummer 115–160, E1a:17, Ilmola tingslags bouppteckningar 1856–1858, nummer 1–152, E1a:18, Ilmola tingslags bouppteckningar 1859–1862, nummer 1–38, E1a:19, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Karleby och Kelviå tingslags bouppteckningar 1851–1860, s. 205, 360–769, E1a:4, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; Lappo tingslags bouppteckningar 1849–1856, fol. 437–569, E2a:3, Lappo tingslags bouppteckningar 1856–1858, fol. 3–222v, E2a:4, Lappo tingslags bouppteckningar 1857–1866, fol. 2–293v, E2a:5, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA; Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1855, s. 9–531, E3a:22, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1856, s. 1–462, E3a:23, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1857–1859, 3–975, E3a:24, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1857–1858, 1860, fol. 2–434v, E3a:25, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1860–1862, nr 4–11, E3a:26, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Pedersöre tingslags bouppteckningar 1851–1856, s. 549–867, E4a:8, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1857–1864, s. 13–474, E4a:9, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1859, 2 stycken bouppteckningar, E4a:10, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; HisKi Petalax, döda 1865, O.W. Sölvferarm; Nordlund 1931a, 326; Alanen 1953, 615, 805; Lehtinen 1984, 41, 66, 150, 154, 451; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, VLA.

torparna och de övriga personer som går under kategorin 'bosatta på landsbygden' cirka fem procent av alla undersökta bouppteckningar.

Även personer från andra yrkesgrupper ställde upp när bouppteckningar skulle göras. Mönsterskrivare och underofficerare skrev drygt tre procent av de undersökta bouppteckningarna, men det är att märka att alla dessa bouppteckningar är från tidsperioden 1825–1829. Upplösningen av

rotearmén möjliggjorde att bl.a. militärerna kunde ägna sig åt skrivarbete.⁵⁷⁹ Personer som tidigare varit anställda inom armén fanns ju även bland de personer som sökte sockenskrivartjänster.

Undersökningen visar att på 1700-talet gjorde bönderna 2,5 % av bouppteckningarna, men på 1800-talet 15 %. Bland de personer vars yrke är okänt torde finnas ännu mer bönder. I Närpes skrev Erik Snickars 43 bouppteckningar. Han var bonde och nämndeman.⁵⁸⁰ En annan bonde i Närpes, Karl Bäck, skrev 18 bouppteckningar under åren 1825–1829.⁵⁸¹ Också i Pedersöre kan några bönder identifieras bland skrivarna.⁵⁸²

Ilmola socken är särskilt problematisk när det gäller att fastställa skrivarnas yrken. I Ilmola förblir yrket okänt för 21 olika skrivare som skrev sammanlagt 59 bouppteckningar under åren 1825–1829. Av dessa personer skrev 12 endast en bouppteckning. Under tidsperioden 1855–1859 skrev 30 olika personer, vars yrke är okänt, totalt 115 bouppteckningar. Av namnen att döma var de flesta av dem bönder.

Situationen i Ilmola var inte unik. Åren 1825–1829 skrev sju personer en enda bouppteckning och nio personer två stycken bouppteckningar i Närpes. I Lappo upprättade cirka 30 olika personer sammanlagt 57 bouppteckningar. Eftersom de inte angav sitt yrke är det omöjligt att med säkerhet identifiera dessa skrivare, men en kvalificerad gissning är att en stor del av dem var bönder eller andra personer sysselsatta på landsbygden.

Att skrivkunniga bönder upprättade bouppteckningar förekom även på andra sidan Kvarken. I Umeå socken omtalas i början av 1800-talet en skrivkunnig bonde som även var nämndeman och sågverksägare. Han skrev bl.a. bouppteckningar och avtal. Detta var inte helt avvikande. Landshövdingen Schmidt rapporterade såväl 1828 som 1833 i sina femårsberättelser att det inte var sällsynt att allmogen i Västerbottens län var skrivkunnig.⁵⁸³

Undersökningen visar att det på den österbottniska landsbygden på 1800-talet fanns tillgång till en mängd olika skrivare, främst bönder men också andra lokala skrivare inom såväl den världsliga som kyrkliga sektorn. Jurister, kronans tjänstemän och stadsbor anlätades allt mer sällan att göra bouppteckningar. Inte ens var tionde bouppteckning var skriven av dem.

Lagstiftningen gjorde det möjligt att anlita mindre vana skrivare till att upprätta bouppteckningar. Läs- och skrivkunnigheten var inte längre så sällsynt vid mitten av 1800-talet som under det före-

---

⁵⁷⁹ Se t.ex. Karleby tingslags bouppteckningar 1813–1831, fol. 553–554v, 563–564v, 578–578v, 586–587, E1a:2, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1824–1826, fol. 235–237v, 359–362v, 459–459v, 475–476v, 484–485, E3a:9, Ilmola tingslags bouppteckningar 1827–1828, fol. 62–63, 95–96v, 141–147v, E1a:7, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

⁵⁸⁰ HisKi Närpes, döda 1835, Snickars Erik.

⁵⁸¹ Se t.ex. Närpes och Östermarks tingslags bouppteckningar 1824–1826, fol. 200–205v, 308–310v, 341–347, 398–407, 544–545, 585–592v, E3a:9, Närpes och Östermarks tingslags bouppteckningar 1828–1830, fol. 5–8v, 40–43v, 81–84, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

⁵⁸² Se t.ex. Pedersöre tingslags bouppteckningar 1824–1829, fol. 139–142v, 225–225v, 475v–476v (Peth), 220–224, 226–227 (Nybond), 355–355v (Björkbacka) och 524–525 (Tjeru), E4a:5, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1829–1835, s. 11–17, E4a:6, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA.

⁵⁸³ Fahlgren 1970, 347.

gående seklet. Bönderna nöjde sig inte mera med att bevaka inventeringen och värderingen av dödsboets egendom, utan de började utnyttja sin skrivförmåga för att få ekonomisk nytta. Allmogen hade rätt att fritt välja den person som upprättade värderingen av dödsboet och undersökningen visar att de utnyttjade denna möjlighet. Bouppteckningen var till sin form enkel och fastställd. Den fasta och lösa egendomen skulle listas upp från det mest värdefulla till kopp och kar. Att bedöma vad saker och ting var värda torde inte heller ha vållat problem för en allmogeskrivare. Vid mitten av 1800-talet blev det vanligare att bouppteckningar som var skrivna på finska lämnades in till häradsrätten. Språket var därmed inte längre en hindrande faktor.

Sockenskrivarna var dock både under tidsperioden 1825–1829 och 1855–1859 den största enskilda yrkesgruppen bland boupptecknare. Frågan om vem som skrev bouppteckningar efter vem på 1800-talet blir därmed ännu mer intressant.

Vem skrev bouppteckningar efter ståndspersoner, bönder och de obesuttna på 1800-talet?

Två tredjedelar av undersökningsmaterialet under de två tidsperioderna på 1800-talet består av bouppteckningar efter bönder. Trots att bouppteckningar av allmogepersoner fortsättningsvis dominerar materialet, tredubblas antalet bouppteckningar efter obesuttna jämfört med 1700-talet. Detta betydde följaktligen en minskning i de två övriga gruppernas andel. Bouppteckningar efter bönder minskade med en sjättedel jämfört med 1700-talet och efter ståndspersoner med över hälften från fem till två procent.

Av tabell 22 framgår att bouppteckningar efter ståndspersoner fortsättningsvis på 1800-talet huvudsakligen upprättades av ämbetsmän och sockenskrivare. Sockenskrivaren Borgeman i Ilmola gjorde bouppteckningarna efter kaplanen J. Cajanus och prosten E.J. Frosterus och Anders Brunberg upptecknade bot efter kaplanen Henrik Moliis i Pedersöre.⁵⁸⁴ Borgeman och Brunberg hörde till sockenskrivare som åtnjöt stor respekt, men också i Närpes anlätades sockenskrivaren Karl Henrik Juthman att uppteckna prästen Abraham Cajanus dödsbo 1828.⁵⁸⁵

Övriga personer som skrev bouppteckningar efter ståndspersoner var bl.a. Petter Pistol och sergeant O.W. Sölferarm, vilka skrev bouppteckningarna efter prästerna J. Nordman och F. Rein 1825. Borgmästaren i Kaskö Jakob Roos upptecknade boet efter handelsmannen Anders Holmström 1828.⁵⁸⁶ Han är den enda stadsbon jag kunnat identifiera bland boupptecknarna åren 1825–1829 i de

---

⁵⁸⁴ Ilmola tingslags bouppteckningar 1823–1826, fol. 119–126 (Cajanus), 248–256v (Frosterus), E1a:6, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Pedersöre tingslags bouppteckningar 1824–1829, fol. 480–484v, E4a:5, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA.

⁵⁸⁵ Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1828–1830, fol. 20–26v, E3a:10, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

⁵⁸⁶ Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1825–1829, fol. 220–223v (Nordman), fol. 359–362v (Rein), E3a:9, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1828–1830, fol. 65–80 (Holmström), E3a:10, Korsholms södra domsagas

Tabell 22

Den avlidnas sociala ställning och bouppteckningskrivarens yrke i socknarna Ilmola, Karleby, Lappo, Närpes och Pedersöre åren 1825–1829 och 1855–1859.

Yrke	Ståndspersoner	Bönder	Obesuttna	Totalt	%
<i>Jurister</i>	-	66	11	77	3,8
<i>Ämbetsmän</i>				115	5,7
Landsfiskaler m.m.	2	20	3		
Länsmän	4	47	18		
Brofogdar, skjutsrättare	-	11	10		
<i>Militärer</i>				67	3,3
Mönsterskrivare	-	-	1		
Underofficer	2	48	16		
<i>Sockenskrivare</i>	8	450	73	531	26,2
<i>Anställda inom socknen</i>				371	18,3
Präster	-	2	2		
Klockare, organister	-	81	62		
Kyrkvårdar	1	53	35		
Lärare	1	12	14		
Vaccinatörer	2	35	11		
Lånemagasinsföreståndare	-	41	18		
Vaktmästare	-	1	-		
<i>Bönder</i>	-	237	68	305	15,1
<i>Övriga bosatta på landsbygden</i>				100	4,9
Lanthandlare	-	2	-		
Hantverkare	-	5	11		
Torpare	-	11	41		
Övriga	-	17	13		
<i>Stadsbor</i>				1	0,1
Borgare	1	-	-		
<i>Yrke okänt</i>	8	218	218	444	22,0
<i>Skrivare okänd</i>	1	6	5	12	0,6
<i>Totalt</i>	30	1363	630	2023	100

Källor: Se tabellerna 20 och 21.

undersökta socknarna.

Under tidsperioden 1855–1859 gjorde sockenskrivarna endast tre bouppteckningar efter ståndspersoner – C.H. Hagman i Ilmola skrev bouppteckningen efter kaplanshustrun Gustafa Runstén, Gustaf Brunberg efter kontraktsprosten Johan Höckert i Pedersöre och N.E. Rahm efter kaptenen K.A. Andersin i Lappo.⁵⁸⁷

arkiv, VLA.

⁵⁸⁷ Ilmola tingslags bouppteckningar 1852–1855, nr 132 (Runstén), E1a:17, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA;

Tyvär har det inte varit möjligt att reda ut yrket för en tredjedel av de personer som skrev bouppteckningar efter ståndspersoner, men de var troligen i likhet med den avlidna ståndspersoner. Bland skrivarna förekommer endast en jurist, häradshövdingen Gabriel Snickars, men han upprättade inga bouppteckningar över ståndspersonernas dödsbon. Han skrev böndernas bouppteckningar, men även några bouppteckningar för de obesuttna.

Av de undersökta bouppteckningarna som skrevs efter bönder på 1800-talet gjorde sockenskrivarna en tredjedel. De behöll fortsättningsvis av detta att döma sin starka position som professionella skrivare i lokalsamhället. Av de bouppteckningar sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunberg skrev 1825–1829 respektive 1855–1859 var cirka tre fjärdedelar skrivna efter bönder. Motsvarande siffra för sockenskrivarna i Närpes och Östermark åren 1855–1859 var fyra femtedelar.

En bonde skrev en knapp femtedel av böndernas bouppteckningar på 1800-talet, men troligen skulle andelen vara ännu större om skrivarens yrke i högre grad hade kunnat klarläggas. Detta är nu okänt för 16 procent av bouppteckningar efter allmogen. Exempelvis var fyra av fem bouppteckningar som två bönder i Karleby skrev 1825–1829 gjorda efter bönder. I Närpes var nio av tio av de bouppteckningar bönderna skrev under samma tidsperiod upprättade efter bönder.

Landsfiskalerna och länsmännen skrev oftare böndernas än de obesuttnas bouppteckningar, men ämbetsmännens andel av bouppteckningar som upprättades efter bönder var endast knappt sex procent. Klockarna, organisterna och kyrkvårdarna skrev oftare böndernas bouppteckningar än dessa ämbetsmän. De ansvarade för en tiondedel av böndernas bouppteckningar och liksom bönderna ökade deras roll som skrivare markant jämfört med 1700-talet.

Ämbetsmännen åsidosattes alltså som boupptecknare av de nya skrivarna i lokalsamhället. Personer som var anställda inom socknen skrev 22 % av bouppteckningar som gjordes efter obesuttna och 16 % efter bönderna. Exempelvis vaccinatören J.H. Jernstedt i Lappo och magasinförvaltaren J. Kiviniemi i Karleby skrev båda närmare 50 bouppteckningar och läraren Frans Stenroth i Närpes nio stycken.⁵⁸⁸ Såväl Jernstedt som Stenroth blev år 1863 utnämnda till sockenskrivare.

Under tidsperioden 1825–1829 anlätades även underofficerarna att göra bouppteckningar. De skrev två bouppteckningar efter ståndspersoner, 48 bouppteckningar efter bönder och 16 efter obesuttna. Mest aktiva var sergeanten Jonas Samuel Hohenthal i Karleby och fanjunkaren Johan Henrik Possén i Ilmola.⁵⁸⁹

Pedersöre tingslags bouppteckningar 1857–1862, s. 371–381, E4a:9, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA. Lappo tingslags bouppteckningar 1857–1860, 1862–1864, 1866, fol. 27–28v, E2a:5, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁵⁸⁸ Se t.ex. Lappo tingslags bouppteckningar 1849–1856, fol. 437–442, 504–507, 535–539, E2a:3, Lappo tingslags bouppteckningar 1856–1858, fol. 24–25, 31–34v, 42–43, E2a:4, Lappo tingslags bouppteckningar 1857–1860, 1862–1864, 1866, fol. 36–49v, E2a:5, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA; Karleby tingslags bouppteckningar 1851–1860, s. 368–374, 400–406, 432–443, E1a:4, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1855, s. 434–436, 517–520, E3a:22, Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1857–1859, s. 467–476, 657–658, 679–686, E3a:24, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

⁵⁸⁹ Se t.ex. Karleby tingslags bouppteckningar 1813–1831, fol. 553–554v, 563–564v, 578–578v, 586–587, E1a:2, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA; Ilmola tingslags bouppteckningar 1827–1828, fol. 62–63, 95–96v, 141–147v, E1a:7,

Bouppteckningar efter de obesuttna skrevs alltså oftast av personer som inte var ämbetsmän. Sockenskrivarna och bönderna skrev över en tiondedel av bouppteckningar efter obesuttna liksom hantverkarna, torparna och övriga personer som bodde på landsbygden. Oftast anlätades dock personer som var anställda inom socknen. De upprättade över en femtedel av bouppteckningar som gjordes efter obesuttna.

Resultatet måste dock tolkas försiktigt eftersom yrket kan fastställas endast för en tredjedel av de personer som gjorde bouppteckningar efter obesuttna. Det går naturligtvis inte att helt utesluta att ämbetsmän, stadsbor eller andra yrkesmän finns bland skrivarna, men det är mer troligt att en stor del av de obesuttnas bouppteckningar har skrivits av personer som var t.ex. bönder, hantverkare eller torpare. Exempelvis under tidsperioden 1825–1829 gjorde skraddaren Gustaf Hafrell 17 bouppteckningar efter bönder och 13 efter obesuttna personer i Ilmola. Torparsonen Matti Koivuaho skrev fem bouppteckningar efter bönder och fem efter obesuttna personer i Lappo. Torparen Henrik Renbäck i Ilmola anlätades sällan av bönder: 42 av de bouppteckningar han skrev var upprättade efter obesuttna och endast sex efter bönder.⁵⁹⁰ Endast lärarna, hantverkarna och torparna upptecknade oftare de obesuttnas kvarlätenskap än de övriga skrivarna. Skrivarens sociala status verkar sammanfalla allt oftare med den personens sociala status som han skrev bouppteckning efter under 1800-talet.

Några iakttagelser om språket och kvaliteten på de undersökta bouppteckningarna

Språket i bouppteckningarna som undersökts från de tre tidsperioderna på 1700-talet är svenska. Endast bouppteckningen efter nybyggaren Jakob Henriksson i Ilmola 1798 skrevs på finska av Thomas Mantila och nämndemannen Matias Koskilammi.⁵⁹¹ Koskilammi biträdde ofta kyrkvärden Mikael Ylijokipii när denne gjorde bouppteckningar. Ylijokipii själv skrev bouppteckningarna på svenska.⁵⁹²

I Egentliga Finland har påträffats en finskspråkig bouppteckning från 1751, men de är sällsynta under 1700-talet eftersom även om bouppteckningen skrevs på finska så översattes den till svenska.⁵⁹³ I Österbotten är de bevarade bouppteckningarna från 1700-talet huvudsakligen från socknar där majoriteten av befolkningen var svenskspråkig och det är därför inte överraskande att bouppteckningarna är skrivna på svenska, vilket även var det rådande förvaltningspråket. Den muntliga handläggningen i häradsrätten kunde föras på finska, men de skriftliga dokumenten skulle ännu vara

---

Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹⁰ Hafrell, se not 73, Renbäck, se not 74. Koivuaho, se t.ex. Lappo tingslags bouppteckningar 1856–1858, fol. 157–158v, 185–186, 191–192, E2a:4, Lappo tingslags bouppteckningar 1857–1860, 1862–1864, 1866, fol. 50–53, 99–102v, 113–116, E2a:5, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹¹ Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 214–215v, E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹² Se t.ex. Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 178–185, 224–225v, 228–229v, E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹³ Laurikkala1951, 274.

skrivna på svenska.

Det förekom också i Österbotten att bouppteckningskonceptet skrevs på finska, medan den version som lämnades in till häradsrätten översattes till svenska. På detta finns några exempel från 1790-talet i Lochteå socken. Fredrik Borg översatte 1795 bouppteckningen efter bondhustru Beata Jakobsdotter Ainali. Konceptet var skrivet av värderingsmannen Mikael Jakobsson Oja. Också bonden Anders Eriksson Storhåkkilås bouppteckning översattes till svenska innan den lämnades in till myndigheterna.⁵⁹⁴ Johan Peitso skrev år 1794 en bouppteckning i Kelviå som bokhållaren, sedermera sockenskrivaren Johan Jakob Carlenius översatte till svenska.⁵⁹⁵ Detta är ett tydligt bevis på att sockenskrivaren Carlenius behärskade de båda språken. Det svenska språket var ett hinder för många skrivkunniga personer i allmogens led för att de skulle ha kunnat göra bouppteckningen färdig.

Hur förändras språket i bouppteckningarna under 1800-talet? Frågan är av särskilt intresse eftersom i undersökningen då ingår två finskspråkiga socknar, Lappo och Ilmola i Södra Österbotten samt bouppteckningar från Östermark. I Pedersöre är bouppteckningarna fortsättningsvis skrivna på svenska på 1800-talet. Också i Karleby och Närpes är bouppteckningarna svenskspråkiga åren 1825–1829, men åren 1855–1859 skrivs sju bouppteckningar på finska i Karleby, främst av Matti Jokelin.⁵⁹⁶ Också kyrkvärden Anders Suksi i Östermark skrev på finska.⁵⁹⁷ Jokelin upptecknade dödsbon efter bönder och också majoriteten av de bouppteckningar Suksi skrev är gjorda efter bönder.

Inom Ilmola tingslag lämnades till häradsrätten under tidsperioden 1825–1829 202 bouppteckningar varav en tiondedel var skrivna på finska, de flesta av Mats Levula, Isak Lähdemäki och Mikael Nahkaluoma.⁵⁹⁸ Hälften av dessa finskspråkiga bouppteckningar var gjorda efter torpare, men också en piga, en dräng, en skraddare och en yngling hade fått sina efterlämnade värdesaker upptecknade på finska.

Under tidsperioden 1825–1829 skrevs bouppteckningar i Ilmola på finska, men de översattes till svenska.⁵⁹⁹ Även i Laihela skrevs koncept till bouppteckningarna först på finska och de översattes av H. Berg till svenska, såsom tidigare nämnts.

Under tidsperioden 1855–1859 lämnades till häradsrätten i Ilmola 234 stycken bouppteckningar,

---

⁵⁹⁴ Lochteå tingslags bouppteckningar 1777–1800, fol. 495–496 och 533–534, E3a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹⁵ Kelviå tingslags bouppteckningar 1794, fol. 353–354, E1a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹⁶ Karleby tingslags bouppteckningar 1851–1860, s. 376–379, 589–595, 605–608, 612–614, 687–688, 750–753, 766–769, E1a:4, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹⁷ Se t.ex. Närpes och Östermarks tingslags bouppteckningar 1855, s. 187–188, 242–243, 272–273, 462–463, E3a:22, Närpes och Östermarks tingslags bouppteckningar 1856, s. 159–161, 169–170, E3a:23, Närpes och Östermarks tingslags bouppteckningar 1857–1858, 1860, fol. 6–11v, 277–278, 363–364v, E3a:25, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹⁸ Se t.ex. Ilmola tingslags bouppteckningar 1823–1826, fol. 129–130, 170–172, E1a:6, Ilmola tingslags bouppteckningar 1827–1828, fol. 3–5, 227–227v, E1a:7, Ilmola tingslags bouppteckningar 1829–1830, fol. 37–39, 40–42, 54–54v, 59–65, 83–85, 93–96, 103–105, 120–125v, 128–131v, E1a:8, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

⁵⁹⁹ Se t.ex. Ilmola tingslags bouppteckningar 1823–1826, fol. 277–280, E1a:6, Ilmola tingslags bouppteckningar 1827–1828, fol. 27–30v, 52–57, 73–78, 164–165v, 182–185, 221–222v, E1a:7, Ilmola tingslags bouppteckningar 1829–1830, fol. 46–47v, 88–89, 97–102v, 142–142v, E1a:8, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

varav två tredjedelar var finskspråkiga. Det var främst torparen Henrik Renbäck som skrev de finskspråkiga bouppteckningarna. Av de 42 bouppteckningar han gjorde var sex gjorda efter bönder och 36 efter obesuttna personer. De svenskspråkiga bouppteckningarna skrevs huvudsakligen av kyrkvärden och sekreteraren i fattigvårdsdirektionen A. Blomstedt, expeditionsfogden Gustaf Taxell och sockenskrivaren Carl Henrik Hagman. Alla sockenskrivare använde konsekvent svenskan i sina bouppteckningsdokument under hela undersökningsperioden.

Från Lappo socken finns en bouppteckning från tidsperioden 1825–1829 som ursprungligen hade skrivits på finska av J. Indelin. För översättningen till svenska ansvarade klockaren Gustaf Stephanus.⁶⁰⁰ Under tidsperioden 1855–1859 skrevs över två femtedelar av bouppteckningarna i Lappo på finska. Skräddaren G.A. Bergman, torparsonen Matti Koivuaho och klockaren Gustaf Adolf Lillström skrev tredjedelen av dessa finskspråkiga bouppteckningar. Lillström verkar ha varit mindre van att skriva än Bergman eller Koivuaho.⁶⁰¹ Också klockaren Elias Kahra och Simon Stroka skrev några bouppteckningar. Deras handstil visar att de var vana skrivare.⁶⁰²

Här är skäl att också reflektera över bouppteckningarnas kvalitet, men det faller utanför ramen för denna undersökning att undersöka hur noggrant bouppteckningarna är uppgjorda eller att närmare analysera deras innehåll. Bouppteckningarna som juristerna, ämbetsmännen och sockenskrivarna gjorde visar dock att de är skrivna av yrkesmän. De bouppteckningar som exempelvis häradshövdingen Johan Ignatius, mantalsskrivaren Elias Bergbom, sockenskrivarna Johan Carlander i Pedersöre samt Erik Fortell och Henrik Argillander i Lochteå gjorde är såväl utförliga som skrivna med vårdad handstil.⁶⁰³ Såväl handstilen som handlingarnas sammansättning visar att exempelvis Anders Brunberg i Pedersöre samt Nils Rahm och J.H. Jernstedt i Lappo var professionella skrivare.

Ett lysande exempel på noggrannhet är de bouppteckningar som sockenskrivaren Wilhelm Forsman i Närpes gjorde. Forsman bifogade till bouppteckningarna en massa små papperslappar på vilka han noggrant beräknat vad familjemedlemmarna och släktingarna skulle ärva. Dessa lappar har inbundits med bouppteckningarna.⁶⁰⁴ Visserligen ingår dylika beräkningar också bland de handlingar som sockenskrivaren Cloos i Malax infogade i sockenkistan, men det verkar som om ingen annan än Forsman fick sina beräkningar inbundna i läder.

Handstilen, hur bouppteckningen är upplagd och dess omfattning avslöjar de mindre vana

---

⁶⁰⁰ Lappo tingslags bouppteckningar 1800–1835, fol. 347–347v, E6a:2, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁶⁰¹ Bergman, se not 71, Koivuaho, se not 72. Lillström, se t.ex. Lappo tingslags bouppteckningar 1855–1859, fol. 512–514v, E2a:3, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁶⁰² Se t.ex. Lappo tingslags bouppteckningar 1849–1856, fol. 484–485v (Stroka), E2a:3, Lappo tingslags bouppteckningar 1856–1858, fol. 11–12, 99–100v, (Stroka), E2a:4, Lappo tingslags bouppteckningar 1857–1860, 1862–1864, 1866, fol. 68–73, 195–196, 199–202 (Kahma), E2a:5, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.,

⁶⁰³ Se t.ex. Lappo tingslags bouppteckningar 1743–1762, nr 20, 22–23, E6a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1732–1766, fol. 825–842v, E2a:1, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Se t.ex. Pedersöre tingslags bouppteckningar 1762–1773, fol. 249–270, 345–357, E4a:3, Se t.ex. Lochteå tingslags bouppteckningar 1732–1776, fol. 161–171, 239–246, E3a:1, Lochteå tingslags bouppteckningar 1777–1800, fol. 506–507v, 520–521v, E3a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁶⁰⁴ Se t.ex. Närpes tingslags bouppteckningar 1795–1797, fol. 1–6v, 7–8, 117–130, E9a:7, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

skrivarna. De skrev ofta endast en eller ett par bouppteckningar under de undersökta tidsperioderna. De hade biträtt vid bouppteckningstillfällena och skaffat sig kunskap om hur ägodelarna skulle värderas och bouppteckningen sammansättas. De svenskspråkiga personerna hade inga språksvårigheter om de bara kunde skriva. Men handstilen, ordvalet och bouppteckningsinstrumentets enkla innehåll avslöjar att de inte var vana att skriva. Nämndemannen Pål Joskit i Pedersöre, Johan Torström i Lochteå och Mats Björk i Kronoby lät dock detta faktum inte hindra sig när de blev ombedda att göra bouppteckningar.⁶⁰⁵

Kyrkvärden Mikael Ylijokipii i Ilmola hade en vårdad handstil och han var noggrann i sitt arbete. Han antecknade minutiöst tillgångarna som fanns i bonden Bertel Henrikssons dödsbo. Bouppteckningen omfattar kopparföremål, kläder, kreatur, körredskap, järnsaker och grytor, allehanda föremål som vävstolar, tunnor och skinn och han tillade ännu att i dödsboet ingick föremål såsom sadel, ljusstakar av koppar och en psalmbok. Han glömde inte heller att ange skulderna. Han delade också arvet mellan änkan och de sex döttrarna.⁶⁰⁶ Också de andra bouppteckningarna och arvskiftena han gjorde är välgjorda och skrivna med handstil som är lätt att tyda.⁶⁰⁷

I praktiken behövdes bouppteckningen för att arvet skulle kunna skiftas och kronan få sin andel. Hur själva bouppteckningen såg ut – om den var skriven med vacker handstil på hållbart lumpapper eller med något enklare handstil på mindre värdefullt papper var inte väsentligt. Att lagens bokstav fylldes och egendomen kunde fördelas mellan arvingarna var det viktigaste.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att det faktum att bouppteckningar inte gjordes eller att de inte levererades till häradsrätten var känt redan på 1700-talet. Bouppteckningar skulle enligt den gällande lagstiftningen göras, prästerna skulle rapportera när människor dog så att häradsrätten kunde utse boupptecknare och bouppteckningarna skulle lämnas in till häradsrätten, men verkligheten var ofta en annan.

Bouppteckningsmaterialets representativitet har undersökts med tre punktstudier. Även om antalet bouppteckningar från 1730-talet är lågt, visar analysen att det exempelvis inom Pedersöre tingslag åtminstone var meningen att flera dödsbon skulle värderas än antalet bevarade bouppteckningar antyder. Det har även kunnat konstateras att den avlidnas förmögenhet spelade en viktig roll: det var främst dödsbon efter bönderna som ansvarat för hemmansbruket som blev

---

⁶⁰⁵ Pedersöre tingslags bouppteckningar 1774–1799, fol. 800–801v, E4a:4, Lochteå tingslags bouppteckningar 1777–1800, fol. 535–536v, E3a:2, Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1786–1800, fol. 556–557v, E2a:3, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁶⁰⁶ Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 178–180v, E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

⁶⁰⁷ Se t.ex. Ilmola tingslags bouppteckningar 1772–1803, fol. 196–199, 224–229v, E1a:1, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA.

upptecknade. Därtill har analysen visat att det rådde ett samband mellan antalet bouppteckningar i domsagens arkiv och att sockenskrivaren fungerade som boupptecknare. Sockenskrivarna i Närpes, Malax och Lochteå var åtminstone i slutet av 1700-talet noga med att leverera bouppteckningarna till rätten. Detsamma gäller naturligtvis även häradshövdingarna.

Trots luckorna i källmaterialet och att serierna av bouppteckningar i flera socknar inleds först på 1800-talet i domsagornas arkiv, grundas analysen på ett tidsmässigt, geografiskt urval där även språkförhållanden beaktats i den mån det varit möjligt. Sammanlagt fem femårs perioder har kunnat studeras under tidsspannet 1721–1868.

Boupptecknarna i sex socknar, Lochteå, Kelviå, Karleby, Kronoby, Pedersöre och Nykarleby, har studerats under två tidsperioder, 1735–1739 och 1765–1769. Under den första perioden gjordes över fyra femtedelar av bouppteckningarna av jurister, men resultatet kan vara skevt. Juristerna anlätades nämligen under den andra tidsperioden endast ungefär i ett fall av tio som boupptecknare. Ämbetsmännen gjorde hälften och sockenskrivarna en fjärdedel av bouppteckningarna. Städernas borgare ställde upp särskilt för Pedersöre- och Kronobyborna när dödsbon skulle upptecknas.

Under tidsperioden 1795–1799 omfattas undersökningen av nio socknar. Sockenskrivarna träder då starkt fram som professionella skrivare i det österbottniska samhället. De anlätades i tre fall av fem att göra bouppteckningar och de anlätades att göra bouppteckningar efter såväl ståndspersoner, bönder som obesuttna.

Jämförelsen av boupptecknarnas yrken i de österbottniska socknarna med landsbygden i Egentliga Finland under 1700-talet understryker sockenskrivarnas roll i Österbotten. I båda regionerna anlätades ämbetsmännen i lika stor omfattning att göra bouppteckningar. I Egentliga Finland gjorde juristerna närmare hälften av bouppteckningarna, men i Österbotten var det sockenskrivarna som man vände sig till när dödsbons kvarlåtenskap skulle upptecknas. De gjorde nästan 45 % av bouppteckningarna efter bönder under 1700-talet.

Under 1800-talet har analyserats boupptecknarna under två tidsperioder, 1825–1829 och 1855–1859 i socknarna Karleby, Närpes, Pedersöre, Ilmola och Lappo. De två sistnämnda socknarna representerade i undersökningen finskspråkiga inlandssocknar.

Sockenskrivarna anlätades under 1800-talet fortsättningsvis ofta att göra bouppteckningar, över en fjärdedel av de undersökta bouppteckningarna är skrivna av sockenskrivarna. I Pedersöre utmärkte sig sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunberg som boupptecknare. Även i Närpes var sockenskrivarna aktiva boupptecknare under tidsperioden 1855–1859.

Skrivarbetet med bouppteckningarna fördelades mellan allt flera yrkesgrupper under 1800-talet och därtill har yrket för en femtedel av boupptecknarna inte kunnat fastställas. Jurister och ämbetsmän som boupptecknare ersattes av bl.a. klockare, kyrkvårdar, vaccinatörer, lärare och militärer. Även bönderna trädde starkare fram som boupptecknare. Särskilt i de finskspråkiga socknarna Ilmola och Lappo var variationen på boupptecknarnas yrken stor.

Några bönder har kunnat konstateras ha gjort bouppteckningar redan under 1700-talet, men särskild i Karleby och Närpes socknar var bönderna aktiva boupptecknare under 1800-talet.

Undersökningen visar att bönderna gjorde en knapp femtedel av bouppteckningarna efter bönder. Motsvarande siffra för sockenskrivarna var en tredjedel.

Bouppteckningsinstrumentets rätt enkla och formella struktur – den upptog den fasta och lösa egendomen samt eventuella skulder – erbjöd de mindre vana skrivarna möjlighet att åta sig uppgiften som boupptecknare. Bouppteckningar skrevs huvudsakligen på svenska, men en del av dem var översatta från finskan. Att boupptecknaren inte behärskade svenskan var med andra ord inget hinder om han bara kunde skriva. Sockenskrivarna skrev bouppteckningarna på svenska under hela perioden och de var mer stiliserade både till sitt innehåll och form än de mindre vana skrivarnas. De vittnar om yrkeskårens professionalitet.

SOCKENSKRIVARNA OCH SKRIFTBEROENDET – FEM FALLSTUDIER

Interaktionen mellan styrande och styrda är i fokus när man studerar den politiska kulturen. Den moderna forskningen om bönderna som politiska aktörer under 1700-talet har visat att deras tyngd i politiken växte. Karin Sennefeldt har konstaterat att under 1700-talet deltog en allt större män och även kvinnor från alla samhällsgrupper i politiken. Att vara politisk aktör begränsade sig inte enbart till riksdagsmännen eller ämbetsmännen inom centralmakten i Stockholm. Inträde till politiken var möjlig även för allmogen, framhåller Sennefeldt. Politiken kunde påverkas också utanför riksdagen.⁶⁰⁸ Bönderna som politiska aktörer har även beaktats i forskningen, såsom tidigare nämnts. Enligt Nils Erik Villstrand hindrade inte arbetet på åkern eller i skogen bönderna att bilda sig en uppfattning om hur riket skulle styras.⁶⁰⁹

Politik var något som de österbottniska bönderna också tillägnade sig. I sin politiska interaktion var de dock beroende av den accessiva läs- och skrivkunnigheten så länge den egna skrivförmågan inte räckte till att producera politiskt korrekt text på svenska. Behovet av förmedlare underströks också när skrifterna skulle läsas upp.⁶¹⁰ De följande fallstudierna är avsedda för att klarlägga sockenskrivarnas roll i denna interaktion.

Interaktionen mellan makthavare och bönder hade många kanaler till sitt förfogande. Riksdagsbesvären beskrivs i forskningen som allmogens viktigaste, officiella politiska kanal. Pär Frohnert har konstaterat att riksdagsbesvären i europeiska förhållanden var ett unikt sätt för bönderna att lyfta upp för dem viktiga frågor till politisk diskussion. Böndernas missnöjesyttringar ledde visserligen inte alltid till önskat resultat, men allmogen använde den politiska kulturens vedertagna påverkningssmedel. Besvären bereddes i olika instanser. Förslag till riksdagsbesvär diskuterades först i sockenstugan under kyrkoherdens ledning varefter de behandlades vid häradsrätten. Häradshövdingen redigerade och renskrev de slutliga besvären. Häradshövdingarnas juridiska kunskaper behövdes vid utformningen av besvären och de tillskrivs även äran för besvarens språkliga utformning, skickliga argumentation samt för deras inlevelse och engagemang i de frågor som besvären handlade om. En kopia av besväret skickades till landshövdingen och riksdagsmannen tog med sig originalet till riksdagen. Landshövdingen hade inte rätt att hindra att riksdagsbesvär skickades vidare. Besvären tog upp främst konkreta lokala eller regionala frågor. De fick dessutom inte gälla grundlagar eller ärenden som andra myndigheter kunde avgöra.⁶¹¹

---

⁶⁰⁸ Sennefeldt 2006, 43, 48. Se även t.ex. Aronsson 1992; Bäck 1984.

⁶⁰⁹ Villstrand 2014.

⁶¹⁰ Se t.ex. Villstrand 1999, 97; Villstrand 2014.

⁶¹¹ En utförlig beskrivning av hur riksdagsbesvären gjordes finns i Paloposki 1961, 188–196. Se även Bäck 1984, 32 och Frohnert 1985, 250, 255, 257–259 samt av honom anförd litteratur.

Supplikerna var den andra påverkningskanalen. De skiljde sig från riksdagsbesvären i det att de inte var politiska utan privata böneskrifter som riktades personligen till kungen eller myndigheterna. Supplikerna måste passera via landshövdingen som med sitt utlåtande sände suppliken vidare. Ur individens synvinkel var supplikerna viktiga eftersom de kunde användas för att söka rättvisa när man kände att ens rättigheter hade inskränkts av myndigheter eller andra privatpersoner, ur statsledningens synvinkel gav såväl supplikerna som riksdagsbesvären direkt information från undersåtarna. Supplikerna är av särskilt intresse för denna undersökning eftersom bönderna var beroende av skrivare när suppliker skulle formuleras.⁶¹²

Allmogon hade möjlighet att ge sitt missnöje till kända också på sockenstämmor och vid tingen samt när kronan tillsatte undersökningskommissioner för att utreda särskilda frågor.⁶¹³

Den muntliga kommunikationen kunde ske på det egna modersmålet, men skrifterna skulle fattas på beslutsfattarnas språk, svenskan. Muntligheten och dokumentkulturen levde sida vid sida, men dokumentens livscykel var mycket längre än mannaminnet. Eller såsom Henri-Jean Martin uttryckt det ”Spoken words pass, witnesses die, but a written text remains.”⁶¹⁴

Bönderna i Österbotten var i behov av förmedlare för att kunna agera på den politiska arenan. Värnandet om de politiska rättigheterna kunde leda till gemensamma aktioner, som kunde resultera i skrivelser till de regionala och lokala myndigheterna men också till kollegierna, riksdagen och Kungl. Maj:t. Syftet med de följande fallstudierna är att synliggöra konceptisten, personen som gömmer sig bakom skrivelserna.

Sockenskrivarnas arbetsuppgifter som analyserats i de två föregående kapitlen handlade mycket om den lokala administrationen inom socknen. De förberedde och verkställde uppgifter som man fattat beslut om på sockenstämman eller som man fick order om från högre ort. Dessa uppgifter hade länge hört till sockenskrivarens ansvar. Skrivandet av privata dokument hade en stark anknytning till vardagslivets praktiska frågor.

Studiet av boupptecknarna visade att sockenskrivarna var professionella skrivare i lokalsamhället även om de fick mera konkurrens på den skriftliga arenan när skrivkunnigheten blev mer allmän på 1800-talet. I den politiska debatten krävdes dock en annan typ av skrivkunnighet än vid upptecknande av egendom eller skrivande av kvitton eller köpebrev. Var sockenskrivarna en resurs för allmogon när man behövde bevaka de politiska rättigheterna? När anlätades en sockenskrivare och när vände man sig till mer utbildade och erfarna skrivare? Med andra ord – var gick gränserna för sockenskrivarnas kunnande och kompetens?

Frihetstidens politik innebar stora förändringar i Österbotten som kronan inte lyckades genomföra utan allmogens protester. Tillgången till källmaterial och arbetekonomin har styrts valet av de fall som diskuteras här. Den existerande dokumentationen å andra sidan bekräftar vikten av de undersökta frågorna. De fem fallstudierna handlar dels om resursuttag, dels friheten att utöva en

---

⁶¹² Frohnert 1985, 251–252, 255; Bäck 1984, 284.

⁶¹³ Blomstedt 1985, 303–304.

⁶¹⁴ Martin 1994, 74.

näring och åsiktsfrihet. Fallstudiet om det ständiga knekthållet handlar om den svenska arméns behov av manskap, salpeterstillverkningen om råvaran till krut och skadeståndsansökningar dokumenterade de förnödenheter som den ryska armén uttog för militärens underhåll under finska kriget. Salpeterstillverkningen handlade också om näringsfrihet liksom bondeseglationen. Den österbottniska tjäran hade också en militär betydelse. Det femte fallstudiet om väckelserörelsen handlar även om politik under en period när lantdagen inte sammankallades och politik bedrevs på sockennivå, inte på riksnivå.

Det första fallstudiet berör alltså införandet av det ständiga knekthållet i början av 1730-talet. Kronan ansåg sig efter stora nordiska kriget vara tvungen att omorganisera manskapsuttaget även i Österbotten. Allmogens motstånd var så hårt att en särskild kommission, roter- och indelningskommissionen i Österbotten 1732–1734, fick i uppdrag att genomföra reformen. Utredningen skapade ett arkiv som gör det möjligt att studera händelseförloppet på ett nära håll.

Ett annat kommissionsarkiv dokumenterar den kamp som städernas borgerskap förde mot böndernas rätt till allmogeseglation och hur allmogen försvarade sin handel med Stockholm. Även den tilltagande salpeterstillverkningen i Österbotten var en fråga som kronan under 1700-talet ansåg sig vara tvungen att utreda med hjälp av undersökningskommissioner.

Dokumentationen av dessa tre frågor – ständiga knekthållet, allmogeseglationen och salpeterstillverkningen – erbjuder en möjlighet att studera dialogen mellan den österbottniska allmogen och kronan och därmed iakttä i vilken mån sockenskrivarna framträdde som språkrör för allmogens krav och önskemål i dessa tre specifika fall under 1700-talet. Den rikliga dokumentationen gör det möjligt att studera sockenskrivarnas verksamhet i samband med dessa frågor.

Den gemensamma nämnaren för fyra av fallstudierna är att allmogen måste försvara sina rättigheter mot statsmakten och att de väckte kraftigt motstånd. Skadeståndsansökningarna som skrevs på de ryska myndigheternas uttryckliga order avviker från de övriga fallstudierna, men de erbjuder ett rikligt undersökningsmaterial som var politiskt till sin funktion.

Sockenskrivarnas roll belyses av ytterligare två fallstudier på 1800-talet. Österbotten drabbades av de ryska truppernas genommarsch och krigshändelser under 1808–1809 års krig. Som ett led i den ryska pacificeringspolitiken uppmanades allmogen redan 1808 att söka ersättning för de skador den lidit. Man tog detta löfte på allvar och i landskapet skrevs febrilt redovisningar över förlusterna. Dessa skadeståndsansökningar har nyligen varit föremål för intensivstudier, men här granskas i vilken mån sockenskrivarna skrev dessa skadeståndsansökningar. Undersökningen omfattar hundratals skadeståndsansökningar i alla de 17 socknarna som undersökningen omfattar.

Den andra punktstudien från 1800-talet handlar om de rättegångar som ordnades i Nykarleby och Vörå för att slå ner den religiösa väckelserörelsen som växt sig stark i Österbotten på 1830-talet. De väckta prästerna men också en stor skara allmogepersoner blev stämde till tinget för att de deltagit i väckelsemöten. Uppkomsten av väckelserörelser under 1700- och 1800-talet är inte i fokus här utan det hur man hanterade dels den muntliga, dels den skriftliga rättegångsprocessen. Kan man finna sockenskrivarna i aktion när allmogen skulle försvara sig i de olika rättsinstanserna?

Min hypotes är att om sockenskrivarna hade en viktig funktion för böndernas politiska kompetens, måste detta komma fram i samband med sådana frågor som förorsakade riksdagsbesvär, utredningar eller annan skriftväxling med myndigheterna. Det hade varit intressant att systematiskt studera skrivarna av de suppliker som lämnades in till landshövdingen från de österbottniska socknarna, men dessa skrivelser har inte blivit bevarade före mitten av 1800-talet.

Motståndet mot knekthållet

Aulis J. Alanen skriver i *Södra-Österbottens historia* att kungamakten sällan visade så mycket tålmod som när den försökte få den österbottniska allmogen att acceptera det ständiga knekthållet. Knekthållet innebar att hemmanen var indelade i permanenta rotar som underhöll en soldat till infanteriet i stället för att rotarna värvade en soldat inför utskrivningen. Det ständiga knekthållet hade genomförts i Savolax redan 1681 och i Nylands och Tavastehus län på 1690-talet. I Österbotten dröjde det till början av 1730-talet innan reformen genomfördes.⁶¹⁵

Nils Erik Villstrand har analyserat orsakerna bakom motståndet till knekthåll i Österbotten. Enligt honom ville bönderna inte byta ut ett fungerande system mot ett okänt alternativ. De österbottniska bönderna hade lärt sig att leva med stormaktstidens rekryteringar och minimera deras värsta skadeverkningar. Man lejde ersättare för de utskrivna och det existerade alltså redan ett system som motsvarade knekthållet: soldatfamiljer som bodde i sina torp. Anpassningen till utskrivningar underlättades av att bönderna i Österbotten inte saknade pengar tack vare tjärbränningen. Bönderna i Lappfjärd, Närpes, Malax, Mustasaari, Vörå och Nykarleby hade 1682 fått tillstånd att i stället för att skaffa unga män till armén betala en vakansavgift till kronan. Det var i dessa s.k. båtmanssocknar som knekthållet mötte det kraftigaste motståndet, eftersom reformen skulle innebära den största förlusten just för dem.⁶¹⁶

Införandet av det ständiga knekthållet var angeläget, eftersom Österbottens regemente var mycket försvagat efter stora nordiska kriget. Försöken att förstärka regementet föll på de österbottniska riksdagsmännens motstånd och även de lokala övertalningsförsöken, i vilka även socknarnas äldste involverades, misslyckades.⁶¹⁷ Kronan vidtog inga maktåtgärder att komplettera regementet i landskapet som lidit under kriget och ockupationen, men i slutet av 1720-talet var kronan tvungen att ta till hårdare medel för att få regementet kompletterat och bönderna att gå med på det ständiga knekthållet. Militärerna, överbefälhavaren i Finland, general Berndt Otto Stackelberg och befälhavaren för Österbottens regemente, översten Gustaf Creutz fick i uppdrag att komplettera regementets styrka till 1200 man, vilket skulle innebära att 449 man skulle utskrivs. Hotet om utskrivning

---

⁶¹⁵ Alanen 1948, 11, 522; Kuvaja&Rantanen 1994, 297–298; Villstrand 1999, 99.

⁶¹⁶ Villstrand 2002a, 104–105.

⁶¹⁷ Alanen 1948, 30–31, 520–522; Villstrand 1999, 99–100.

fungerade som politiskt tvångsmedel i denna situation, påpekar Villstrand.⁶¹⁸ Det ihärdiga motståndet knäcktes av regeringens beslut att utskrivningarna skulle ske i de motsträviga socknarna i södra delen av Österbottens län. De norra delarna av länet skulle undgå utskrivning eftersom de meddelat att de accepterade övergången till knekthållet.⁶¹⁹

Kung Fredrik I tillsatte i december 1731 en roterings- och indelningskommission i Österbotten som var verksam åren 1732–1734. Kommissionen hade i uppgift att se till att Österbottens regemente skulle återfå sin fulla styrka. Vid behov skulle kommissionen rekrytera soldater också från båtmansocknarna Lappfjärd, Närpes, Malax, Mustasaari, Vörå och Nykarleby.⁶²⁰ Med facit i hand kan man konstatera att det var just detta beslut som mobiliserade det starkaste motståndet.

Kommissionens arkiv bevaras på Krigsarkivet i Stockholm. Arkivet omfattar tre volymer med kommissionens protokoll, totalt över 8 000 sidor, och ett band på 2 500 sidor med registratur och inkomna handlingar, däribland knekttkontrakten. I detta band ingår även avskrifter av de skrivelser som kommissionen sände till Kungl. Maj:t och landshövdingen.⁶²¹ På Riksarkivet i Stockholm finns ytterligare ett mindre kommittéarkiv som innehåller de brev roterings- och indelningskommissionen och allmogen sände till Kungl. Maj:t under utredningsprocessen.⁶²²

Kommissionen blev kungens förlängda arm i Österbotten. Marie Lennersand har konstaterat att rannsakningskommissionerna ersatte kungens personliga kontroll och närvaro runtom i landet. Lennersand understryker att kommissionerna fungerade som kontrollinstrument och kommunikationskanaler, men också som kungens rättsliga redskap. Bönderna uppfattade kungen som sin beskyddare och de av kungen utsedda, högt uppsatta kommissionsmedlemmarna signalerade att de bevakade riket och beskyddade allmogen på kungens vägnar. Kommissioner tillsattes dock främst för att garantera att den lokala förvaltningen fungerade som det var utsett och för att hindra ämbetsmännens maktmissbruk.⁶²³

Också roterings- och indelningskommissionens sammansättning väckte respekt. I den ingick landshövding Reinhold Wilhelm von Essen, överste Gustaf Creutz och överkrigskommissarie Johan Nigrell. Kommissionen förstärktes senare med generaladjutant Henrik Johan Knorring. Landssekreterare Johan Borre intog plats i kommissionen efter von Essens död.⁶²⁴

Roterings- och indelningskommissionens arbete styrdes av en pragmatisk instruktion på 35 handskrivna sidor. De konkreta råden och färdiga argumenten förväntades underlätta förhandlingarna och dämpa allmogens motstånd, något man tydligen var beredd på att möta. Kommissionen uppmanades inleda sitt arbete i de socknar där motståndet var minst, det vill säga i de norra delarna av länet där förhandlingarna även inleddes i februari 1732. Därefter fortsatte sammanträdena i

---

⁶¹⁸ Alanen 1948, 520–523; Villstrand 1999, 100–101.

⁶¹⁹ Alanen 1948, 523–524.

⁶²⁰ Inkomna handlingar, s. 17–18, §§ 1–2, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶²¹ Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶²² ÄK 263, SRA.

⁶²³ Lennersand 2001, 97–98, 100–101.

⁶²⁴ Inkomna handlingar, s. 1–2, 5–6, 9, 1847, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

Gamlakarleby.⁶²⁵

I kommissionens instruktion stadgades att kronofogden, häradsskrivaren, läns- och nämndemännen skulle vara närvarande på roteringsmöten utöver allmogen.⁶²⁶ På kommissionens möte i Gamlakarleby i juni 1732 var länsmannen och sockenskrivaren Johan Carlenius närvarande. Carlenius vikarierade åren 1730–1732 sockenskrivaren Elias Karling.⁶²⁷ Det är intressant att Carlenius båda titlar nämndes – under forskningsprocessen har jag oftast stött på att de tjänstemän som även skötte sockenskrivaruppdraget huvudsakligen tituleras med sina övriga, vanligtvis högre titlar. Carlenius fungerade tydligen i två roller på mötet och man ville poängtera detta.

Bönderna verkar ha varit pragmatiska när de valde ut sina representanter till roteringsmötena. Eftersom nämndemännen förutsattes delta i mötena, utsågs dessa i många socknar att representera sockenborna. Sockenskrivaren Johan Carlenius skrev fullmakten för nämndeman Johan Pällare från Gamlakarleby socken och för nämndeman Matts Simonsson Riippa från Kelviå socken. Också i Lochteå, Lappo och Nykarleby socknar utsågs nämndemän att bevaka de övriga sockenbornas intressen. Fullmakter för mötesdelegater skrevs inte bara av sockenskrivare utan även av länsmän och präster.⁶²⁸ Att skriva en fullmakt var på inget sätt graverande för någon av dessa skrivare.

Bland mötesdelegaterna var endast två sockenskrivare, Johan Carlenius och sockenskrivaren Johan Antell från Pudasjärvi socken. Prästen skrev fullmakt åt Antell som skulle representera bönderna på roteringsmötet i Brahestad. Antell konstaterades äga den bästa kunskapen om socknens och hemmanens tillstånd.⁶²⁹ Alldeles tydligt hyste Pudasjärviborna respekt och förtroende för sin sockenskrivare.

Den rikliga mängden handlingar som kommissionen mottog visar att allmogen behärskade den skriftliga kommunikationen men att den var beroende av förmedlare. Vem som skrev alla dessa dokument på böndernas vägnar går tyvärr inte att reda ut eftersom skrivaren inte alltid undertecknat dem. Den fina handstilen avslöjar dock att det inte kan ha varit bönderna själva som skrev breven.⁶³⁰

En av skrivarna var Christian Zimmerman. Han döljer sig bakom ett flertal dokument. Zimmerman bistod kommissionen med skrivarbeten åren 1732–1734. Han hade varit fem år i lära hos häradsskrivare Bergbom innan han anställdes vid landskontoret. Där hade han arbetat i två år under landskamrer Bengt Widbom innan han blev kommissionens skrivare. Zimmerman blev senare

---

⁶²⁵ Alanen 1948, 525; Villstrand 1999, 101; Inkomna handlingar, s. 15–50, 1779–1783, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Roter- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t dat. 23.6.1732 och 26.6.1732, ÅK 263, SRA.

⁶²⁶ Inkomna handlingar, § 6, s. 25–26, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶²⁷ Roter- och indelningskommissionens protokoll, s. 2799, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶²⁸ Inkomna handlingar, s. 894, 896–897, 908–910, 917, 918, 922, 923, 926, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶²⁹ Inkomna handlingar, s. 908–910, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶³⁰ Se t.ex. Inkomna handlingar, s. 1458–1459, 1464–1465, 1472, 1486–1487, 1492–1493, 1521–1522, 1594–1595, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

kronofogde.⁶³¹ Exempelvis bönderna i Ilmola och Lochteå anlidade Zimmerman för att skriva anhållan när de ville uppta ödehemman.⁶³² Ödehemmanen skulle nämligen räknas in i rotarna och så länge som kommissionens arbete pågick i Österbotten hade allmogen rätt att skaffa skatterättighet till ödehemman utan lösen, en möjlighet som även härads- och sockenskrivaren Anders Lööf utnyttjade. Han anhöll i mars 1733 att få överta Tågs ödehemman på ett mantal i Nykarleby socken.⁶³³ På hösten 1733 avstod Lööf från sin sockenskrivarsyssla i Vörå och flyttade till sin gård i Nykarleby.

För Lappfjärdborna skrev Zimmerman en skrivelse som berörde en ny tiondeskattläggning i socknen som sockenborna godkänt men som ännu inte verkstälts. Anhållan hade först framförts muntligt och senare även skriftligt, konstaterade kommissionen i sitt följebrev när den vidarebefordrade anhållan till Kungl. Maj:t.⁶³⁴ Många av de handlingar Zimmerman skrev på böndernas vägnar saknar hans underskrift, men hans vackra handstil är lätt att känna igen.

Av sockenskrivarna anlidades åtminstone Gustaf Nohrman i Nykarleby socken att författa skrivelser till kommissionen. Nohrman skrev två av skrivelserna och härads- och sockenskrivaren Anders Lööf skrev på Vöråbornas vägnar en skrift till kommissionen.⁶³⁵

Bland de personer som upprättade dokument för allmogen fanns också präster. I Lochteå socken bistod prästen Petrus Cajanus bonden Lars Johansson Leppälampi med en anhållan när han ville uppta ett ödehemman och i Laihela socken skrev prästen Israel Reinius en anhållan för bönderna Göran och Mikael Murmäki som ville att deras rote skulle förstärkas med ytterligare ett hemman som överförts till en rote i Lillkyro.⁶³⁶

Man kan alltså här finna sockenskrivarna verksamma i sina normala skrivuppgifter. De utfärdade fullmakter för mötesdeltagare, skrivelser som skulle lämnas in till kommissionen och två sockenskrivare, Carlenius och Antell, deltog t.o.m. på roteringskommissionens möten. Men även andra personer biträdde allmogen när den behövde skrivhjälp. Länsmännen och prästerna hjälpte till med fullmakter och skrivelser och kommissionens skrivare Zimmerman var också tjänstvillig, troligen mot ersättning, när ärenden skulle framföras skriftligt.

Båtmanssocknarnas motstånd mot det ständiga knekthållet framhäver den centrala roll som såväl skrivarna som den skriftliga kommunikationen hade i denna protestaktion. Nils Erik Villstrand beskriver sommaren 1732 då allmogen i båtmanssocknarna protesterade mot knekthållet som

---

⁶³¹ Inkomna handlingar, s. 9, 1513–1514, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Walta 2005, 444.

⁶³² Inkomna handlingar, s. 1478–1479, 1531–1533 och 1569–1572, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶³³ Inkomna handlingar, s. 28–30, 1454–1455, 1581–1582, 1618–1620, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶³⁴ Inkomna handlingar, s. 1468–1470, 1867–1868, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶³⁵ Inkomna handlingar, s. 1460–1462, 1596–1597, 1616–1617, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Odaterat brev skriven av Anders Lööf till roter- och indelningskommissionen, ÅK 263, SRA.

⁶³⁶ Inkomna handlingar, s. 1472–1473, 1612–1613, 1805–1806, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

politiskt het. Sockenskrivarnas speciella roll som förmedlare mellan muntligt och skriftligt jämfört med kronans eller kyrkans ämbetsmän illustreras av de utredningar som såväl länsstyrelsen som roterings- och indelningskommissionen gjorde.⁶³⁷

När det blivit klart för båtmansocknarna att de hotades av att underkastas rotering uppstod tanken att de måste bilda en enhetlig motståndsfrent. Mustasaariborna tog initiativ till en gemensam överläggning som skulle hållas den 6 juni 1732 i Vasa. När Närpesborna fick veta om mötet bad de kyrkoherde Henrik Johan Carlborg att skriva en möteskallelse till Lappfjärdsborna och ett brev till häradshövdingen Jonas Molin för att han skulle uppmana bönderna i båtmansocknarna norr om Vasa att utse sina representanter till mötet.⁶³⁸ Allmoget tog alltså initiativ till ett möte vars syfte var att motsätta sig överhetens beslut.

Kallelsen som sändes till Lappfjärd gick via kyrkoherden vidare till länsmannen, som i sin tur lämnade den över till sockenskrivaren Johan Jöransson Olme, som läste upp den i sockenstugan. Två bönder från Lappfjärd och en från Närpes försågs med fullmakt innan de reste till Vasa. Också sockenskrivaren Mikael Westberg från Närpes var på plats i Vasa. Han var den som informerade bönderna att mötet blivit iniberat.⁶³⁹

Brevet som sänts till häradshövding Molin hade nämligen haft motsatt verkan än bönderna avsett. När brevet från Närpes nått Molin hade han omedelbart kontaktat länsmannen Olof Lillienberg i Närpes.⁶⁴⁰ Därefter meddelade han även Malax- och Mustasaariborna att det planerade mötet var illegalt. Molin underrättade länsstyrelsen om allmogens planer som i sin tur informerade roteringskommissionen. För att dels hindra det planerade mötet och dels försöka göra knekthållet attraktivt för båtmansocknarna ansåg kommissionen att det var dags att sammankalla båtmansocknarna till roteringsmöten.⁶⁴¹

Villstrand påpekar att kyrkoherdarna och sockenskrivarna fungerade inför det planerade Vasamötet som förmedlare från muntligt till skriftligt och från skriftligt till muntligt. Från böndernas synpunkt visade sig häradshövdingen Molin vara den svaga länken i denna kedja av förmedlare. Häradshövdingarna beskrivs i forskningen som betydelsefulla för bondeflyttandet eftersom de formulerade häradsbesvären och deltog på valmöten där riksdagsmän utsågs, men nu brast förtroendet.⁶⁴² Hur kommunikationen skedde kan studeras med hjälp av häradsrättens protokoll. Länsstyrelsen förpliktades nämligen att reda ut hur ett olagligt möte hade kunnat förberedas i båtmansocknarna.

Ärendet behandlades på hösttingen 1732 i Närpes och Lappfjärd. Bönderna var dock ovilliga att namnge de personer som skrivit uppmaningar till mötet på deras vägnar. I häradsrätten i Närpes

---

⁶³⁷ Villstrand 1999. Artikeln ingår även i något omarbetad form i Villstrand 2002a, 75–105. Villstrand 1999, 98–99, 109; Villstrand 2002b, 109.

⁶³⁸ Närpes höstting 1732, s. 960–961, ES 2100, VLA.

⁶³⁹ Lappfjärd höstting 1732, s. 981–984, ES 2100, VLA; Villstrand 1999, 102–103.

⁶⁴⁰ Närpes höstting 1732, s. 960, ES 2100, VLA.

⁶⁴¹ Villstrand 1999, 103–105.

⁶⁴² Bäck 1984, 32, 285.

utvisades allmogen ur tingsstugan så att ”en gammal beskedlig” bonde Hans Kamb från Näsby i enrum kunde utfrågas vem som uppsatt och skrivit brevet till Molin i hans och Anders Thomasson Klofwass namn. Kamb svarade att brevet skrivits av kyrkoherden Carlborg och att bönderna hade gått med på att brevet försågs med deras namn även om de inte hört brevet läsas upp.⁶⁴³ Länsman Lillienberg betygade på tinget att han inte hade haft något rådslag med bönderna och att han inte hade delaktighet i deras förehavanden.⁶⁴⁴ Lillienberg var mån om att markera att han inte begått tjänstefel.

Molin själv hade misstänkt att brevet han fått från Närpes var skrivet av en lärd person, något han kunde bedöma utgående från skrivstilen och formuleringarna. Molin torde ha haft rätt eftersom Kamb utpekade kyrkoherde Carlborg som skribent. Kronfogden Nils Bergudd hade å sin sida underrättats att sockenskrivaren i Närpes, Mikael Westberg, var mannen bakom brevet till Molin. Att skriva ett ur myndigheternas synvinkel olagligt brev på allmogens vägnar var något som sockenskrivaren kunde förutsättas göra inom ramen för sin tjänst och han kunde inte bestraffas för det. Man kunde inte bevisa att kronans tjänstemän hade varit uppviglare i frågan – något som både tjänstemännen och bönderna betygade – och det kunde inte påvisas vem som skrivit brevet till Molin. Villstrand påpekar att sökandet efter uppviglare för allmogeprotester var typiskt för dåvarande politik.⁶⁴⁵

I det föregående har diskuterats sockenskrivarvalet i Närpes 1733 efter att sockenskrivaren Mikael Westberg hade dött. Det är möjligt att den sjuklige Westberg inte kunde anlitas för skrivuppgifter och att kyrkoherden därför hjälpt bönderna, även om länsmannen Lillienberg även påstod att han skött skrivuppgifter under Westbergs sjukdom.

Mötet i Vasa blev alltså inte av, men representanter för alla sex båtmansocknar höll senare ett möte i Vörå. Villstrand konstaterar att man inte vet hur mötet sammankallades, men att bönderna tydligen denna gång lät, för säkerhets skull, budet gå från mun till mun. Man ville inte mer ta risken att en utomstående skrivare eller läsare skulle oimintetgöra deras planer. På mötet lovade representanterna från Lappfjärd och Närpes uttryckligen sitt stöd för alla åtgärder som man ämnade vidta för att försvara de gamla rättigheterna.⁶⁴⁶

De planerade roteringsmötena med de norra båtmansocknarna inleddes på allmogens begäran först efter att den brådaste skördetiden var över – något som Villstrand också räknar som ett led i båtmansocknarnas motstånd.⁶⁴⁷ Kommissionen mötte dock Vöråborna redan den 12 juli 1732 i Vasa. På mötet motsatte sig Vöråborna högljutt roteringen. Kommissionen sammankallade stadens

---

⁶⁴³ Närpes höstting 1732, s. 958–959, 961, ES 2100, VLA.

⁶⁴⁴ Närpes höstting 1732, s. 961, ES 2100, VLA.

⁶⁴⁵ Närpes höstting 1732, s. 962, ES 2100, VLA; Villstrand 1999, 105, 107–109.

⁶⁴⁶ Villstrand 1999, 103, 105–106.

⁶⁴⁷ Roter- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t dat. Gamlakarleby 27.6.1732, Odaterad avskrift av Nykarleby sockenbors brev till roter- och indelningskommissionen; Inkomna handlingar, Mustasaaribornas anhållan registrerad 14.7.1732, s. 1464–1471, 1796, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Roterings- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t 14.7.1732, ÅK 263, SRA; Villstrand 1999, 109–110.

borgargarde till sitt skydd och inför detta hot ångrade Vöråborna sig och bad att kungen inte skulle underrättas om deras motstånd. Sammankomsten avslutades med att bönderna varnades för att de skulle bestraffas om de i fortsättningen motsatte sig kungens order. Kommissionen höll inte sitt tystnadslofte den gett Vöråborna utan redogjorde omgående i detalj för kungen hur mötet förlöpt. Kungen ansåg dock att bönderna inte skulle bestraffas för sitt motstånd. De vidtagna åtgärderna ansågs vara en tillräcklig förvarning.⁶⁴⁸

Vöråborna lämnade ändå en skrivelse till kommissionen som den vidarebefordrade till Kungl. Maj:t. Härads- och sockenskrivaren Anders Lööf skrev på Vöråbornas vägnar till kommissionen att de önskade betala båtmanspengar också i fortsättningen. Lööf försåg sin underskrift med kommentaren att han skrivit brevet på allmogens begäran.⁶⁴⁹ Lööf var kronans tjänsteman och det var viktigt för honom att markera i vilken egenskap han skrev brevet. Att skriva motsvarande brev var naturligtvis något som han kunde och förutsattes att göra som sockenskrivare, men inte som häradssockenskrivare. Att han hade dubbla roller hade accepterats av myndigheterna i och med att hans val till sockenskrivare hade godkänts av landshövdingen, men det gällde alltså att tydliggöra i vilken roll han agerade när han framförde allmogens önskemål som lätt kunde tolkas som protest.

Bönderna i båtmanssockerna hade också beslutit att bekosta en delegation som skulle åka till Stockholm för att få till stånd en ändring på beslutet att båtmanssockerna skulle underkastas knekthållet. Bönderna trodde starkt på att kungen skulle ändra sitt beslut om han skulle veta hur sakerna förhöll sig. Till den tre man starka delegationen valdes före detta riksdagsmannen, länsmannen och sockenskrivaren Daniel Köping som representerade allmogen i Malax, Närpes och Lappfjärd samt två bönder som representerade socknarna Mustasaari, Vörå och Nykarleby. Här inlöste alltså bönderna i de södra socknarna sitt löfte att medverka i aktioner som syftade till att försvara det gemensamma intresset.⁶⁵⁰

Bondedelegationen vände sig i Stockholm till en Johan Kiellman som skulle skriva en supplik till kungen. Här anlätades alltså mer professionell hjälp än vad sockenskrivarna kunde erbjuda. De verksamma sockenskrivarna i Malax och Mustasaari vid denna tid var även länsmän och Lööf i Vörå var häradssockenskrivare. Dessa ämbetsmän var olämpliga att skriva suppliker. Sockenskrivare Westberg i Närpes i sin tur låg sjuk och tydligen var de andra sockenskrivarna inte tillräckligt vana skrivare för att åta sig en så betydelsefull uppgift. Suppliken lämnades till landshövding Bror Rålamb i Stockholm. Rålamb hade nyligen tillträtt sin tjänst som landshövding. Han konstaterade i sitt följebrev att han var oinsatt i roteringsfrågan samtidigt som han intygade att han i sedvanlig ordning hade blivit

---

⁶⁴⁸ Inkomna handlingar, s. 1783–1784, 1786–1795, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Roter och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t 14.7.1732, ÅK 263, SRA. Villstrand redogör detaljerat för hur mötet förlöpte, se Villstrand 1999, 110–114.

⁶⁴⁹ Inkomna handlingar, s. 1460–1462, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Odaterat brev skrivet av Anders Lööf till roter- och indelningskommissionen, ÅK 263, SRA.

⁶⁵⁰ Inkomna handlingar, s. 1798–1803, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Roter- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t 24.7.1732, ÅK 263, SRA; Lappfjärd höstting 1732, s. 981, ES 2100, VLA; Villstrand 1999, 103, 105–107.

informerad om suppliken som han således sände vidare till Kungl. Maj:t.⁶⁵¹ Bönderna eller åtminstone deras skrivare kände till handläggningsproceduren: skrivelsen måste gå via landshövdingen för att den skulle tas i beaktande.

Mitt under roteringskommissionens utredning gick bönderna alltså till kungs. Suppliken hade dock ingen framgång. Tvärtemot fördömde kungen kraftigt allmogens motstånd.⁶⁵² Utslaget bidrog säkerligen till att roteringskommissionens fortsatta förhandlingar i Laihela, Storkyro, Lillkyro och Lappo samt i båtmanssocknarna Nykarleby och Vörå förlöpte utan svårigheter, men bönderna i Mustasaari gjorde fortsättningsvis motvårn i väntan på att få goda nyheter från Stockholm. Kommissionen underrättade Mustasaariborna att de inte hade något att förvänta sig från sina utsända.⁶⁵³

Roterings- och indelningskommissionen kunde avsluta sina förhandlingar i södra Österbotten i november 1732, men på våren 1733 spirade ännu motstånd upp. Allmogen i Vörå och Laihela sände en supplik till landshövdingeämbetet där de konstaterade att de blivit orättvist behandlade när socknarnas bärkraft undersöktes.⁶⁵⁴ Suppliken är intressant eftersom det var personer i dubbla roller – såväl ämbetsmän som allmogens representanter – som stod bakom skrivelsen. Länsmannen Georg Oxe och nämndemännen Simon Thomasson och Henrik Thomasson från Vörå samt länsmannen Anders Schöring och nämndemännen Jakob Lyski och Josef Junkkari från Laihela hade undertecknat brevet på sockenbornas vägnar i respektive socknar. Skriften hade ytterligare försetts med en anteckning om att den var uppsatt på sockenbornas begäran. Såväl Schöring som Oxe hade undertecknat denna kommentar tillsammans med kaplanen Israel Reinius från Laihela, som skrivit brevet.⁶⁵⁵

Av kommissionens brev till kungen den 26 april 1733 framgår att brevet först hade sänts till kommissionen, men kommissionen hade returnerat det eftersom kaplan Reinius inte hade undertecknat brevet egenhändigt som ”Concepsit”. Kommissionen hade eventuellt hoppats på att återsändning av brevet skulle få kaplanen och länsmännen att ångra sig att de medverkade i att skriften framställdes, men suppliken sändes i stället till landshövdingen för att i sedvanlig ordning bli vidarebefordrad till Stockholm.⁶⁵⁶ Sockenborna och tydligen deras förmedlare ansåg att skriften inte var graverande utan ett vedertaget sätt att få ändring på saker och ting.

---

⁶⁵¹ Broor Rålamb's följebrev dat. Stockholm 13.9.1732 samt supplik med bilagor, ÄK 263, SRA. Villstrand har ingående analyserat supplikens tillkomst, stilistik och innehåll, se Villstrand 1999, s. 121–127.

⁶⁵² Inkomna handlingar, s. 1851–1853, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Roter- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t 4.10.1732, 13.10.1732, och 20.10.1732, ÄK 263, SRA. Se även Villstrand 1999, 127–129.

⁶⁵³ Roter- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t dat. 15.9.1732, 21.9.1732, 28.9.1732 och 20.10.1732, ÄK 263, SRA; Inkomna handlingar, s. 1839–1844, 1851–1853, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶⁵⁴ Inkomna handlingar, s. 1869–1871, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA. Även tillkomsten av denna skrivelse har analyserats av Villstrand 1999, 130–137.

⁶⁵⁵ Inkomna handlingar, s. 1211, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶⁵⁶ Inkomna handlingar, s. 1899–1901, 1914, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

Suppliken sändes dock inte direkt till Stockholm utan länssekreteraren Johan Borre sände den med ett följebrev till roteringskommissionen den 14 april 1733. Borre konstaterade i sitt följebrev att landshövdingeämbetet inte kunde befatta sig med ärendet. Han uttryckte sin upprördhet över att de som underskrivit suppliken inte satte värde på att kungen tänkte på undersåtarnas välfärd. Att allmogen opponerade sig visade enligt honom i vilket mörker de och deras ombudsmän famlade. Eventuellt syftade Borre på uppviglare med ordet ombudsmän. Borre meddelade även att han hade tillkallat länsmännen Oxe och Schöring samt de bönder som undertecknat suppliken till landshövdingeämbetet för att redogöra för dem att deras uppförande var grundlöst och obetänksamt.⁶⁵⁷

Kommissionen underrättade kungen att när länsmännen och bönderna klandrats på länsstyrelsen för vad de gjort, hade de gråtande ångrat sig och önskat få reklamationskriften tillbaka. De hade även lovat att inte framföra några klagomål i framtiden. Kommissionen ansåg att sockenborna för säkerhets skull måste försäkra detta skriftligen och att kaplanen Reinius även måste skriva under denna försäkran. De övriga bönderna i socknarna skulle få sedan ta del av skriften som en varning.⁶⁵⁸ En skrift ansågs tydligen göra större verkan än muntlig tadel som snart kunde glömmas.

I böndernas försäkran konstaterades att de aldrig tänkt förolämpa roterings- och indelningskommissionen utan att deras oskyldiga ansökan syftade enbart till att roteringen skulle genomföras jämlikt. Även denna försäkran hade skrivits på sockenmännens begäran av kaplanen Israel Reinius och undertecknats av 123 bönder i Laihela och 15 i Vörå. Kommissionen sände försäkran vidare till Stockholm.⁶⁵⁹

Kommissionen ansåg tydligen att allmogens klagomål kastade en skugga över dess arbete och försäkrade Kungl. Maj:t att dess verksamhet inte kunde klandras. Skulle man göra en så noggrann undersökning om socknarnas bärkraft som bönderna förutsatte kunde man glömma hela projektet och alltid skulle någon ändå kunna vara missnöjd, konstaterades i följebrevet.⁶⁶⁰

Udden i kommissionens kritik riktades dock inte mot allmogen. De enfaldiga bönderna skulle inte själva ha kommit på att framföra reklamationen, skrev kommissionsledamöterna. Meningen avspeglar elitens syn på bönder: de var som små, oskyldiga barn som kunde förledas av uppviglare. Som uppviglare pekades ut kaplanen Reinius, som enligt kyrkolagen inte borde blanda sig i världsliga saker. Han var drivkraften bakom suppliken, hävdade kommissionen. Reinius hade först vid en sockenstämma översatt och läst högt suppliken för bönderna i Laihela. Allmogen, som är lätt att övertala, hade inte förstått annat av suppliken än att den skulle gagna dem, konstaterade kommissionen.⁶⁶¹

---

⁶⁵⁷ Inkomna handlingar, s. 1199–1201, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶⁵⁸ Inkomna handlingar, s. 1901–1903, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶⁵⁹ Inkomna handlingar, s. 1203–1206, 1930, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA. Villstrand anger felaktigt att antalet bönder från Laihela skulle ha varit 124, se Villstrand 1999, s. 134.

⁶⁶⁰ Inkomna handlingar, s. 1907–1909, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶⁶¹ Villstrand 2005b, 118; Inkomna handlingar, s. 1910, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

Kommissionen hade även utrett hur det kom sig att även bönderna i Vörå underskrivit Laihelabornas besvärsskrift. Länsmännens korrespondens visade otvivelaktigt att det var Schöring och Oxe som fungerat som mellanhänder, trots att de som ämbetsmän enligt sin tjänsteed och trohetsplikt borde ha avrått bönderna från detta företag. Nu hade länsmännen istället fungerat som allmogens ombud. Bovarna var kaplanen Reinius och länsmännen. Kommissionen önskade att kungen skulle bestraffa dem för deras dåd så att motståndet kunde slås ned och kommissionen kunna genomföra sitt arbete utan ytterligare problem.⁶⁶²

Kommissionen mottog den 9 maj 1733 Kungl. Maj:ts beslut i ärendet. Kaplanen Reinius fick införa såväl landshövdingen som kommissionens ledamöter motta kungens klander. Reinius ångrade sig ”med wattenfulla ögon” och lovade att han hädanefter inte skulle begå tjänstefel. Även länsmännen Anders Schöring och Georg Oxe fick höra sina domar av kommissionen. Kungen benådade dem men länsmännen uppmanades att i framtiden hindra alla protester mot roteringen och att de måste ange de personer som eventuellt organiserade motståndsaktioner. Kommissionen ville inte besvära allmogen i Vörå och Laihela socknar att resa till Vasa. Det kan även ha varit en demonstration att generaladjutant von Knorring, landssekreterare Borre och kommissionens notarie Stenberg själv reste till Vörå och Laihela för att underrätta allmogen hur vilseledd den var och varna den att den inte så lätt skulle låta övertala sig till att skriva under sådana skrivelser.⁶⁶³ Kommissionen fick en kunglig order att förekomma motståndsaktioner i framtiden. Korrespondens med Stockholm behövdes inte utan kommissionen kunde adjungera sig med landshövdingeämbetet ”på färsk giärning” om motstånd yppades.⁶⁶⁴

Regeringen och roteringskommissionen tolkade skrivelserna som motstånd mot införandet av det ständiga knekthället. Skarpaste kritiken fick de tjänstemän som gått allmogens ärenden. Länsmännen klandrades för att de undertecknat suppliken när deras tjänsteuppgift hade varit att hindra hela företaget. Även kaplanen Israel Reinius, som hade skrivit de båda skrivelserna, klandrades för att han blandat sig i världsliga sysslor och att han bistått allmogen i en skadlig verksamhet. Allmogens ursäkter ingav dock hopp för kommissionen att roteringen kunde genomföras i landskapet, kan man läsa i dess rapport till Stockholm.⁶⁶⁵

Efter att roteringskontrakten i augusti 1733 undertecknats, fick sockenborna omedelbart ta ställning till när soldaterna skulle hemförlovas från sin garnisonstjänst i Fredrikshamn. Laihelaborna meddelade landshövdingeämbetet att de önskade att deras soldater skulle komma hem först när soldattorpen var färdiga. Länsmannen Anders Schöring skrev svaret, som han undertecknade ”upsat af And. Schöringh såsom Sochne skrifware”.⁶⁶⁶ Länsmannen Schöring fungerade nu ledigt i rollen som sockenskrivare när han på våren uppträtt som länsman! Ärendet hade diskuterats på sockenstämman

---

⁶⁶² Inkomna handlingar, s. 1910–1913, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

⁶⁶³ Inkomna handlingar, s. 1926–1930, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Roter- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t 31.5.1733, ÅK 263, SRA.

⁶⁶⁴ Roter- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t 31.5.1733, ÅK 263, SRA.

⁶⁶⁵ Roter- och indelningskommissionens brev till Kungl. Maj:t 31.5.1733, ÅK 263, SRA.

⁶⁶⁶ Inkomna handlingar, s. 929–996, 1000–1001, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

och antagligen ville han markera att han skrev brevet, som motsatte sig hemförlovningen av soldater från garnisonen, i egenskap av sockenskrivare, inte som kronans tjänsteman. Schöring hade tydligen i förskt minne besöket i Vasa där han tillrättavisats.

Det här är enda gången som jag påträffat *sockenskrivaren* Anders Schöring. Schöring, född år 1700 i Laihela, var länsman där åren 1722–1743. Inga bevarade arkivuppgifter visar att han skulle ha blivit utnämnd till sockenskrivare. Hans son och sonson blev visserligen senare sockenskrivare, men det kan mycket väl ha varit så att Schöring tog sig friheten, kanske i samråd med sockenborna, att underteckna svaret med titeln sockenskrivare. Man kunde vara såväl ämbetsman som sockenskrivare, det gällde bara att göra tydligt i vilken roll man agerade, såsom Anders Lööf i Vörå hade gjort. Ifall Schöring hade fått fullmakt att vara sockenskrivare borde man ju ha vetat om det på länsstyrelsen som var den utnämmande myndigheten. Schöring visste alldeles tydligt att en sockenskrivare inte kunde ställas till svars för det han skrev på allmogens vägnar.

Förfrågan om soldaternas hemförlovning besvarades i socknarna Nykarleby, Vörå, Storkyro, Lillkyro, Lappo, Ilmola, Närpes och Lappfjärd av länsmannen, Malaxbornas svar skrev länsmannen och sockenskrivaren Elias Bäck och Mustasaaribornas av Axel Rönnerberg, som liksom innehade både länsmans- och sockenskrivartjänsten.⁶⁶⁷ I vilken egenskap Bäck och Rönnerberg agerade framgår inte av skrivelserna. Ett svarsbrev i detta fall var ofarligt jämfört med den supplik som Reinius skrivit. Det hade inte varit graverande för en länsman att skriva ett svarsbrev i detta ärende till länsstyrelsen, men Schöring tog inga risker.

Studiet av införandet av knekthållet har visat att bönderna var beroende av accessiv läs- och skrivkunnighet när de motsatte sig statsmaktens åtgärder, men att de mycket väl behärskade användningen av olika påverkningsskanaler. Med andra ord verkar bönderna ha varit vana att använda den politiska kulturens verktyg. De sammankallade möten för att bilda en gemensam opinion och motståndsfrent inom en större region. Skrivelser och suppliker användes för att framföra egna ståndpunkter. Bönderna var även insatta i hur ärendena skulle anhängiggöras så att protesterna inte förföll på grund av att processens formaliteter inte efterföljdes. Att göra motvärn kostade också pengar, men bönderna var vana att dela på kostnaderna. Om saken så krävde var pengarna inget hinder att gå till kungs. Ur allmogens led kunde man även finna representanter som var vana att röra sig i rikets huvudstad.

Men för att kunna nå ut med sina krav och önskemål var bönderna beroende av förmedlare som gav deras åsikter skriftlig form. Sockenskrivarnas verksamhet i detta fallstudium begränsade sig till att skriva dokument på lokal nivå. Den gamla sockenskrivaren och riksdagsmannen Daniel Köping åkte visserligen till Stockholm som delegat, men varken han själv eller några av hans yrkesverksamma kolleger hemma i Österbotten tog sig an att skriva klagobrev till Kungl. Maj:t. Där gick en tydlig gräns för kompetensen, åtminstone i detta fall.

---

⁶⁶⁷ Inkomna handlingar, s. 1002–1003, 1006, 1008, 1010–1012, 1014–1016, 1018–1021, 1024–1025, 1028–1029, Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA.

Beroendet av förmedlare kunde göra bönderna sårbara, men även de personer som erbjöd sin skrivkunskap kunde råka ut för obehagligheter. Problemet med dubbla lojaliteter uppstod vid rekryteringen av sockenskrivare. Det faktum att så många sockenskrivare samtidigt var länsmän verkar ha skapat problem (se tabell 8). Det gick för sig att kronans tjänstemän blev utnämnda till sockenskrivare, bortsett tidsperioden 1756 –1783, men den dubbla rollen gjorde det riskabelt för exempelvis länsmännen att ställa upp när allmogen ville framföra sina klagomål till makthavarna. För kronans tjänstemän gällde det uttryckligen att göra klart att man agerade som sockenskrivare för att inte råka illa ut såsom Lööf och Schöring gjorde. Även prästerna kunde råka illa ut om de formulerade skrivelser som gick mot besluten som fattats i Stockholm.

Utgången skulle ha varit densamma oberoende av skrivare, men trodde man mer på prästen än sockenskrivaren som förmedlare denna gång? Prästerna och länsmännen gjorde felbedömningar när de ställde upp som skrivare och man kan också fråga sig varför de inte avböjde trots att de borde ha vetat att skrivelserna ifrågasatte överhetens vilja och beslut. Eventuellt ansåg de att böndernas åsikter var befogade. Man kan i alla fall inte skylla dem för feighet när de grep till pennan.

Kampen för seglationsfrihet

Den skriftliga politiska kulturen tog uttryck även i den debatt som pågick om allmogeseglationen i Österbotten under 1600- och 1700-talen. Seglationsfriheten, som kung Magnus Eriksson stadfäst, ledde till konflikt mellan borgerskapet i Kristinestad, Vasa, Nykarleby, Jakobstad samt Gamlakarleby och allmogen i Österbotten på 1600-talet.⁶⁶⁸ Borgerskapets missnöje bottnade dels i att handeln inte kanaliserades via städerna och att de därför miste tullinkomster, dels på att det bottniska handelstvånget dumpade såväl inköps- som försäljningspriserna. Borgerskapets klagomål fick gehör. Böndernas frihet att bedriva handel med sina egna varor med Stockholm och Åbo inskränktes genom en kunglig resolution 1689 att gälla endast kustbyar.⁶⁶⁹

Parterna gav dock resolutionen olika innebörd och den stoppade inte allmogens och borgerskapets återkommande riksdagsbesvär. År 1748 tillsatte Kungl. Maj:t en undersökningskommission som skulle granska vilka byar på kustremsan mellan Kemi och Lappfjärd som hade frihet till seglation.⁶⁷⁰ I tvisten blandades juridik, ekonomi och politik.

Denna fallstudie fokuserar på sockenskrivarnas roll i den utredning om seglationsfrihet som skedde i Korsholms södra och norra fögderier och i de socknar i Uleåborgs södra fögderi som efter 1775 kom att tillhöra Vasa län. Kommissionens arkiv, som bevaras på Riksarkivet i Stockholm, omfattar två band. Det ena bandet innehåller över 500 sidor protokoll från möten som hölls i Vasa,

---

⁶⁶⁸ Bihangen 1–5 till Bilaga nr 5, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁶⁹ Alanen 1949, s. 303–304, 308–309; Luukko 1979, s. 137; Bihangen 6–7 till Bilaga nr 5, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷⁰ Bilaga nr 1, fol. 2–4, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

Uleåborg, Gamlakarleby och Nykarleby i januari-mars 1749. Det andra bandet omfattar närmare hundra dokument som såväl allmogen som borgerskapet lämnade in till kommissionen. Hälften av dessa protokollsbilagor består av fullmakter för mötesrepresentanterna. Kommittéarkivet gör det möjligt att undersöka dokumentflödet i denna process samt de österbottniska sockenskrivarnas medverkan när bönderna värnade om sin seglationsfrihet.⁶⁷¹

Kommissionen skulle rapportera till Finlands generalguvernör Gustaf Fredrik von Rosén.⁶⁷² Som kommissionens ordförande fungerade hovrättsrådet Roland Martin från Åbo hovrätt och ledamöterna var majoren vid Österbottens infanteriregemente Georg Christoffer von Ganschou, assessorn vid Åbo hovrätt Christoffer Rappe och professorn Nils Hasselbom. Till kommissionens sekreterare utsågs kanslisten Johan Ignatius från Åbo hovrätt.⁶⁷³ De regionala och lokala tjänstemännen skulle bistå kommissionen med behövliga uppgifter och dokument.⁶⁷⁴

Allmogen fick sända sina representanter till kommissionens möten. Antalet representanter kunde vara ansevärt från en socken eftersom sakkunniga från de olika byarna måste finnas på plats för att försvara de hävdvunna rättigheterna och underrätta om förhållandena i socknen. Exempelvis från Pedersöre utsågs sammanlagt 20 delegater. Av dem var elva nämndemän, resten bönder. Rådsmannen och sockenskrivaren Johan Carlander var bland de invalda mötesdeltagarna.⁶⁷⁵

Sockenskrivare, men även andra personer anlätades för att skriva mötesfullmakter för representanterna. Sockenskrivaren Elias Karling skrev fullmakten för Kelviå sockens delegater och mönster- och sockenskrivaren Anders Wörgren för Vöråborna. Närpesbornas fullmakt var skriven av sockenskrivaren Johan Asplund.⁶⁷⁶ Kommissionens protokollsbilagor från Uleåborgs norra fögderi visar att sockenskrivarna anlätades även där. Exempelvis sockenskrivarna Nils Kohre och Johan Bergh skrev fullmakter för sockenborna i Kemi och Karlö respektive Limingo.⁶⁷⁷ I Kalajoki socken bevittnade landsfiskalen och sockenskrivaren Gabriel Pettersson Calamnius tillsammans med filosofie kandidaten Israel Fortelius sockenbornas fullmakt.⁶⁷⁸

Många av fullmakterna var även utfärdade av präster, länsmän eller andra tjänstemän. Det framgår inte vem som skrivit Pedersörebomas fullmakt men prästerna Gustaf Granroth och Anders Bange anges som vittnen till dokumentet som försetts med socknens sigill samt böndernas namn och bomärken. I Lillkyro skrevs fullmakterna av kyrkoherden Henrik Wallenborg. Även länsmannen Johan Carlenius, häradskrivaren Erik Bergbom och länsmannen Anders Brunberg skrev fullmakter.⁶⁷⁹

Utöver fullmakter skrev sockenskrivarna också andra behövliga dokument under utredningen. I

---

⁶⁷¹ Bilaga 1, fol. 4, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷² Bilaga Nr 1, fol. 5v, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷³ Protokoll s. 1–3, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷⁴ Bilaga nr 1, fol. 1v–2, 3–4, 5, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷⁵ Bilaga nr 71, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷⁶ Protokoll s. 6–8, 22; Bilagorna nr 9, 55–56, 83, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷⁷ Bilagorna nr 22, 26 och 37, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷⁸ Bilaga nr 53, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁷⁹ Bilagorna nr 57–59, 71, 84–85, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

Mustasaari kalkylerade sockenskrivaren Anders Tegengren de skador bönderna lidit i översvämningen 1739 och i Ijo socken bidrog sockenskrivaren Johan Antell till undersökningen med en förteckning på personer som önskade seglationsfrihet.⁶⁸⁰

Allmogen tänkte inte möta den juridiskt högt kompetenta kommissionen och borgerskapets representanter endast på egen hand. Till kommissionens möten i Vasa, Gamlakarleby och Nykarleby utsåg bönderna ett gemensamt ombud, auditören vid Österbottens infanteriregemente Petter Lorentz Strengberg. En auditör var en lagfaren tjänsteman som fanns vid varje regemente. Till hans uppgifter hörde att ansvara för protokollföringen, föra regementets talan i alla ekonomiska, juridiska och civila mål samt vara ledamot i krigsrätten.⁶⁸¹

Petter Lorentz Strengberg hade studerat vid Borgå gymnasium 1728–1733. Han blev student och inskrevs vid Åbo Akademi 1733. Efter att ha varit auskultant vid Åbo hovrätt blev han stadsnotarie i Helsingfors 1741 och stadssekreterare 1744. År 1747 blev han auditör vid Österbottens infanteriregemente. Han dog i Kvevlax 1753.⁶⁸²

Att bönderna anlidade ett utbildat, lagfaret och gemensamt ombud kritiserades av borgerskapet. På mötet i Vasa konstaterade vice borgmästaren Pipping från Vasa omedelbart att han inte kunde bemöta den skrivelse Strengberg lämnat till kommissionen eftersom denne inte hade ”legitimerat sin person”. Pipping, som fick flankstöd av Kristinestads representanter, ifrågasatte även böndernas rätt att anlita ett ombud.⁶⁸³

Strengbergs medverkan godkändes dock, men hans rätt att vara böndernas talman utreddes noga vid alla möten. Exempelvis på mötet i Gamlakarleby konstaterades att fullmäktigen för Kelviå hade rätt att avlöna ett ombud som bevakade ”denna vår välfärd nära rörande Saak”.⁶⁸⁴ Det påpekades dock att fullmakterna för Pyhäjoki, Kronoby och Kalajoki socknar inte gav tillstånd att anlita ett ombud, men eftersom de närvarande representanterna önskade att Strengberg kunde biträda dem, accepterades hans medverkan.⁶⁸⁵ Tydligt hade man i alla socknar inte varit medveten om Strengbergs kommande roll i utredningen. På mötet i Nykarleby konstaterades att Pedersöborna hade utsett auditören Strengberg som sitt ombud. I Vöråbornas fullmakt hade Anders Wörgren skrivit att ett utomstående ombud kunde anlitas. Strengbergs medverkan på mötet i Nykarleby var alltså i sin ordning.⁶⁸⁶

Det var främst nämndemän och bönder som deltog i mötena, men på mötet i Nykarleby stad deltog också sockenskrivare. Rådmannen och sockenskrivaren Johan Carlander hade utsetts till Pedersöre sockens representant, såsom redan nämnts, och sockenskrivaren Gustaf Wessman hade fått

---

⁶⁸⁰ Bilagorna nr 15 och 30, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁸¹ Nordisk familjebok 1876, 1315.

⁶⁸² Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Petter Lorentz Strengberg*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=6008>>. Läst 28.1.2013; HisKi/Solf döda 1754; Nyholm 1977, 19.

⁶⁸³ Protokoll Vasa s. 16–17, 22–23, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁸⁴ Protokoll s. 261–267; Bilagorna nr 2, 49–59, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁸⁵ Protokoll s. 269–272; Bilagorna nr 60–61, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁸⁶ Protokoll s. 425–426; Bilagorna nr 83 och 86, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

fullmakt att representera Nykarleby socken tillsammans med representanter från de olika byarna.⁶⁸⁷

Såväl Carlanders som Wessmans uttalanden och person kritiserades under mötet. Borgmästaren i Nykarleby stad Samuel Brinck ifrågasatte att Wessman deltog i mötet. Magistratens i Nykarleby förtroende för Wessman hade naggats i kanten. Wessman hade nämligen uppträtt som ombud för en skeppare och båtsmännen på hösttinget 1738 i Vörå. Besättningen krävde sin återstående lön för den resa de gjort med järnlast från Kimo bruk i Oravais till Stockholm. På tinget konstaterades att Wessman inte hade haft fullmakt av alla personer som han angav sig representera. Ombudet förutsattes vara ärligt, tala sanning och visa aktning för domstolen, men Wessman ansågs ha angivit högre summor för sina huvudmäns lönefordringar än de var berättigade till.⁶⁸⁸ Tingsrätten drog slutsatsen att Wessman avsiktligt hade försökt förleda rätten. Detta var inte heller första gången som det upptäcktes att Wessmans rättegångsfullmakter inte var i sin ordning. Wessman ansågs sakna de egenskaper som krävdes av ett skickligt ombud och han förbjöds på hösttinget i Vörå 1738 att vara ombud i några rättegångsmål i fortsättningen. Därtill dömdes han till böter.⁶⁸⁹

Borgerskapet i Nykarleby hade även i gott minne att sockenskrivaren Gustaf Wessman hade försvarat såväl allmogen i Nykarleby socken som sina egna rättigheter i ett mål som gällde fartygsbygge och försäljning av tjära till Stockholm. Borgarna i Nykarleby hade ansett att tjärlasten på 800–900 tunnor borde ha sålts till den närmaste köpstaden. Wessman hade uppfört sig illa i rätten när tvisten behandlats. Ärendet hade remitterats till landshövdingen som gav sitt beslut i juni 1746. Landshövdingen kritiserade Wessman för att denne fört ett ärende, som enligt kungligt beslut borde avgöras av landshövdingen, till häradsrätten. För det andra hade han skymfat borgerskapet och uttryckt sig olämpligt i skrift. Landshövdingen ville inte bestraffa Wessman, men om borgarna i Nykarleby ville vidta åtgärder så hade de rätt därtill, konstaterades i beslutet. Landshövdingen Creutz uppmanade dock Wessman att tänka efter hur han betedde sig om han fortsättningsvis ville fungera som skrivare.⁶⁹⁰

Wessmans rätt att fungera som fullmäktig ifrågasattes på rådstuvurätten i Nykarleby i december 1746 när han skulle uppträda som ombud för handelsman Abraham Collin. Wessman påstod att häradsrätten i Vörå återställt hans rätt att vara ombud, men rådstuvurätten konstaterade att den inte blivit informerad om upphävandet av tingsrättens beslut. I stället anklagades Wessman återigen för att ha uttryckt sig osakligt i skrift om borgerskapet i Nykarleby till landshövdingen när han ansökte om seglationsfrihet för allmogen i Nykarleby socken samt att han betett sig vanhedrande på tingsrätten när han ifrågasatt Nykarleby stads privilegier. Wessmans oprofessionella och olämpliga agerande resulterade i att rådstuvurätten vägrade Wessman rätten att fungera som ombud i det aktuella ärendet och att driva rättegångsärenden på rådstuvurätten i Nykarleby. Wessman förklarade omgående att

---

⁶⁸⁷ Protokoll s. 424 och Bilagorna nr 72–79, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁸⁸ Modéer 1992, 15.

⁶⁸⁹ Vörå höstting 1738, s. 1318–1331, ES 2104, VLA.

⁶⁹⁰ Protokoll s. 426, 449–450; Bilagorna nr 88–89, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA. I registret saknas nummer 89 som anges också under nummer 88, men bilagan har nummer 89.

han var missnöjd med beslutet.⁶⁹¹

Wessman hade alltså blivit hotad av den utnämmande myndigheten att mista sin sockenskrivartjänst. Wessman verkar inte ha tagit landshövdingens ord med stort allvar, eftersom det var sockenbornas sak att avskeda honom, inte landshövdingens. Detta kan man läsa ut av det faktum att han trots varningen fortsatte att uttrycka sig olämpligt. Landshövding Piper gav nämligen i juli 1747 order åt landsfiskalen att denne skulle vidta åtgärder mot Wessman.⁶⁹²

Kommissionen blev grundligt insatt i Wessmans opålitlighet. Borgmästare Brinck lämnade nämligen till kommissionen ett sju sidor långt memorial angående Wessman – kommissionen hade ombett honom att fatta sig kort! Brinck anklagade Wessman för att han vilselett sockenborna att fortsätta med seglation trots att landshövding Creutz utredning inte kunnat visa att de omfattades av seglationsfriheten och trots att landshövding Piper förbjudit dem att idka seglation 1747. Bönderna riskerade hemmansskötseln när de slösade bort tiden på det vida havet och främmande stränder, skrev Brinck.⁶⁹³ Borgerskapet ansåg att bönderna kunde leva på den avkastning de fick av sina hemman och att seglationen därmed var onödig tidsspilla och att Wessman som sockenskrivare eggade allmogen att motsätta sig lag och bestämmelser.

Sockenskrivare Wessman meddelade kommissionen att bönderna hade besvärat sig hos kommerskollegiet över landshövdingens resolution. Strengberg gav flankstöd åt Wessman och påminde att seglationsförbudet inte mer kunde binda allmogen, eftersom allmogen hade frihet att segla såsom tidigare så länge undersökningen pågick.⁶⁹⁴ Slutresultatet av kommissionens undersökning visade att det var Brincks synpunkter som gick hem hos kommissionen och kronan: bönderna skulle koncentrera sig på att odla sina hemman så att de kunde betala sina skatter.

Johan Carlander utsattes också för kritik under mötet. Strengberg kommenterade utredningen angående Pedersöre, men när Carlander tog till orda bemöttes han med kritik. Jakobstads representanter ansåg att man inte kunde fästa uppmärksamhet vid det som rådmannen Carlander anförde mot stadens påståenden, eftersom Carlander ungefär ett år tidigare hade blivit utdömd från staden på grund av en förbrytelse. Carlander svarade att han inte hade blivit dömd för något brott utan för det att han samtidigt var rådmän och sockenskrivare.⁶⁹⁵ Carlanders tolkning var alltså att hans dubbla roll hade lett till en lojalitetskonflikt.

Det framgår inte av rådstuvurättens protokoll vad Carlander hade anklagats för. Exempelvis 1748 fungerade Carlander som fullmäktig i ärenden som behandlades på rådstuvurätten. När han samma år utsågs till förmyndare titulerades han sockenskrivare. Det är möjligt att man avsåg den tvist som uppstod mellan rådmannen och notarien Peter Gustaf Oxe och Carlander hösten 1748. Ärendet gällde tjänsteförhållandet för en piga. Under handläggningen konstaterade Oxe att eftersom Carlander inte

---

⁶⁹¹ Nykarleby rådstuvurätts protokoll 13.12.1746, s. 218–221, ES 1359, VLA.

⁶⁹² Bilaga nr 88, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁹³ Bilaga nr 91, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁹⁴ Protokoll s. 450, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁹⁵ Protokoll s. 428, 433–434, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

längre bodde i Jakobstad kunde han inte vara målsägande i saken. Det framgår inte vad Carlander sade till Oxe men han blev dömd till böter för sina opassande ord inför rätten.⁶⁹⁶

Sockenskrivarna hade en synligare roll i utredningen om seglationsfrihet än de haft när roterings- och indelningskommissionen var verksam i länet. Wessman hade varit involverad i kampen om allmogens seglationsrättigheter och han kände till de gamla besluten och statuterna. Carlander i sin tur kan sägas ha suttit på två stolar. Den kritik båda sockenskrivarna mötte antyder en känsla av hot hos städernas representanter eller så försökte man tysta ner dessa erfarna och väl insatta representanter. Den gemensamma fullmäktigen, auditören Strengberg, blev inte så hårt angripen, men borgerskapet var nog med att reda ut om han hade juridisk rätt att fungera som ombud.

Deltagandet i beslutsfattningen, utredningar och rättegångsprocesser förutsatte alltså skriftliga fullmakter. Den som skulle representera en enskild person eller sockenborna måste ha en fullmakt som försetts med bomärken eller underskrifter. Om någon bröt mot denna vedertagna spelregel i den politiska kulturen kunde hans roll i processen ifrågasättas såsom Strengberg, men även Wessman på tingsrätten i Vörå, fick erfara.

Auditören Strengberg representerade allmogen vid undersökningskommissionens möten i Vasa, Gamlakarleby och Nykarleby. Strengberg hade förberett sig väl och han överräckte kommissionen en utredning där han framförde de viktigaste skälen för allmogens seglationsfrihet. Strengberg lämnade in en liknande skrivelse för de aktuella socknarna vid alla möten. De 22 bilagorna till Strengbergs skrivelse, som dokumenterade vad som beslutits i seglationsfrågan sedan 1300-talet, gav ytterligare pondus till hans argumentation.⁶⁹⁷ Strengbergs agerande visar att han kände väl till förhandlingsprocessen. Allmogen hade mot sig gedigen juridisk expertis i kommissionen, men även Strengberg var juridiskt utbildad och han hade också noga satt sig in i problematiken. Att bönderna anlidade en erfaren jurist på de olika mötena hade också den fördelen att Strengberg blev mer insatt i ärendet från ett möte till ett annat. Strengbergs person blev varken diskuterad eller angripen såsom Wessmans duglighet eller Carlanders roll som rådman och sockenskrivare.

På undersökningskommissionens möten fortsatte borgerskapet och bönderna tvista om innehållet i de gamla resolutionerna – en debatt som pågått redan länge. Parterna gav motsatta tolkningar av resolutionerna och borgerskapet ifrågasatte uppgifterna om byarnas och hemmanens tillstånd. Åsikterna gick isär också om och hur seglationen påverkade lantbruket och grunderna för beskattningen. Strengberg framförde att bondesegregationen inte bara förstärkte böndernas skattebetalningsförmåga utan också förkovrade allmogens färdigheter i sjöfart och fartygsbygge, vilket kronan kunde ha nytta av för sina transporter. Via kontakterna till Sverige kunde bönderna lära sig flera nödvändiga kunskaper såsom inrättande av tjärbrännerier och nya jordbruksmetoder.⁶⁹⁸

Strengbergs slutkommentarer var välgenomtänkta. Han satte bondesegregationen i ett större perspektiv. Seglationen var inte bara en fråga om motsatta intressen mellan landsbygd och städerna.

---

⁶⁹⁶ Rådstuvurättens i Jakobstad protokoll 1748, s. 21, 38, 161–163, 171–172, ES 1296, VLA.

⁶⁹⁷ Protokoll s. 7–10, 23 och Bilagorna nr 4–5, 19 och 95, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁶⁹⁸ Bilagorna nr 66–67; Protokoll s. 408–420, ÅK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

Seglationen öppnade en dörr till omvärlden där allmogen kunde hämta nya impulser, få idéer och bli bekant med innovationer. Bönderna i Nykarleby socken hade grundat schäferier, tobaksplantager och andra anläggningar och de var villiga att fortsätta sin företagsamhet om de fick fortsatt seglationsfrihet. I Nykarleby stad fanns inga liknande nyttiga inrättningar, konstaterade Strengberg. Böndernas ekonomi hade förbättrats av handeln vilket också gynnade kronan samt borgerskapet i Jakobstad. Städerna skulle vara för allmogens bästa, tillade Strengberg, något som han snappat upp från resolutionen på allmogens besvär på 1689 års riksdag. All utveckling gynnade kronan eftersom böndernas förmåga att betala sina skatter förstärktes.⁶⁹⁹

Att bönderna ända från Lappfjärd i söder till Pyhäjoki i norr enade sig om att anlita samma juridiskt utbildade och erfarna talesman på undersökningskommissionens möten, vittnar om att man insåg den fördel som låg häri. Bönderna kunde ge viktigt flankstöd liksom sockenskrivare som deltog i mötet gjorde, men Strengberg byggde på sin skriftliga och muntliga argumentation med de synpunkter som framfördes på de olika mötena. Att särskilt vice borgmästaren Pipping från Vasa ifrågasatte Strengbergs medverkan tyder på att borgerskapet insåg kraften bakom allmogens agerande.

Slutresultatet av denna utredning blev på kort sikt att borgerskapet gynnades, men allmogen fick på 1755–1756 års riksdagar utvidgad seglationsrätt. De utredningar som gjordes 1749 hade säkerligen betydelse, även om kommissionens arbete inte direkt ledde till positiva resultat.⁷⁰⁰

Det är svårt att bedöma huruvida slutresultatet hade varit detsamma om inte Strengberg hade anlitats. Att allmogen anlidade en jurist kan anses ha varit en mer framgångsrik strategi än att bönderna ensamma eller biträdda av sockenskrivare hade försökt försvara sin rättighet. De sockenskrivare som förde allmogens talan möttes av borgerskapets anklagelser, troligen därför att de i sin tidigare verksamhet bevakat allmogens rättigheter. Allmogens muntliga argumentation i förening med skriftlig bevisföring som en professionell jurist framförde ledde i alla fall på längre sikt till ett positivt resultat.

Salpeter tillverknigen

Kronan hade monopol på salpeterproduktionen, som var en högaktuell politisk och militärstrategisk fråga under hela 1700-talet. Salpeter, som behövdes för tillverknigen av krut, framställdes genom en omständlig tillverkningsprocess av kvävehaltig gödseljord som togs tillvara under stallen och fähusen.⁷⁰¹

Bönderna var involverade i produktionen av salpeter ända från Gustaf Vasas tid som råvaruleverantörer. Salpeter koktes till en början vid särskilda bruk, men 1686 blev salpeter tillverknigen statskontrollerad verksamhet. Landet indelades i distrikt som leddes av inspektörer och

---

⁶⁹⁹ Protokoll s. 511–519; Bilaga 95, ÄK 639, Kommissionens i Österbotten 1748 arkiv, SRA.

⁷⁰⁰ Alanen 1949, 305–306, 315.

⁷⁰¹ Kaiserfeld 2009, 9–10, 25–26.

kronan anställde kringvandrande sjudare som skötte kokningen inom sitt distrikt och levererade salpeter mot en fast ersättning till kronan. Salpetersjuderiindelningsverket fick större betydelse först efter stora nordiska kriget. I mitten av 1730-talet producerade Sverige all den salpeter som behövdes och den utländska importen förbjöds.⁷⁰²

Salpeterstillverkningen i Österbotten hade avstannat när Voitby krutbruk nedlades 1675. Först på 1740-talet återupptogs produktionen när kronosjudare från Sverige sändes till landskapet. Vid samma tid började inrättas salpeterlador, där salpeterjorden bereddes inför kokningen. År 1760 anhöll bönderna i Österbotten av Krigskollegiet att de skulle få inrätta egna salpeterlador. Anhållan godkändes. Salpeterladorna kompletterade tillverkningorganisationen och förändrade böndernas roll från råvaruleverantörer till producenter. Bönderna kunde nu själva producera salpeter och få betalt för det. Expansionen av salpeterladorna på 1790-talet ledde till att salpetersjuderiindelningsverket övergavs i början av 1800-talet.⁷⁰³

Salpeterproduktionen blev en viktig näring i Österbotten i.o.m. salpeterladorna. Landskapet var det största produktionsområdet inom Sverige.⁷⁰⁴ Produktionen var som högst år 1790 då det framställdes 12 000 lispund (ett lispund vägde 8,5 kg) salpeter, kring sekelskiftet 1800 var den årliga produktionen 10 000 lispund. Enbart i Vörå socken kokades då 3 000 lispund salpeter årligen, vilket för en bonde betydde en inkomst på 30–50 riksdaler.⁷⁰⁵ Under början av 1800-talet koncentrerades salpeterstillverkningen i Österbotten till västra delen av landskapet, närmast på axeln Vörå-Närpes. Efter 1809 var den årliga produktionen av salpeter enbart i Vörå 6 000–9 000 lispund. Salpeterstillverkningen ersatte tjärbränningen i dessa socknar som biinkomstkälla.⁷⁰⁶

Kronans monopol på salpeterproduktion och handel med salpeter och krut innebar olika slags olägenheter för bönderna när de dels måste samarbeta med och bistå kronans salpetersjudare, dels anpassa sin egen produktion av salpeter till kronans villkor. Salpetersjudarnas rätt att ta gödsel, gödseljord och ved till kokning mot betalning från gårdarna samt böndernas plikt att prestera dagsverken och sköta transporten av salpeter till uppsamlingsplatserna väckte mycket missnöje. Thomas Kaiserfeld har studerat de besvär som allmogen lämnade in till riksdagarna fr.o.m. 1730-talet. Han har beräknat att antalet allmogebesvär som gällde salpeterstillverkningen från 1750-talets början till 1760-talets slut var 3–5 per riksdag och att de ofta ledde till önskat resultat, men därefter minskade framgångarna.⁷⁰⁷

Vid 1765–1766 års riksdag lämnade allmogen i Österbotten en besvärsskrift där den klagade över att salpeterhjälpen som sedan 1642 varit en penningskatt igen hade börjat krävas in natura. Bönderna måste följaktligen förse sjudarna med ved, jord, aska halm och dagsverken. De österbottniska böndernas klagomål fick bifall. Innehållet i allmogens besvär framgår av bondeståndets

---

⁷⁰² Kaiserfeld 2009, 36–37; Åkerblom 1941, 176.

⁷⁰³ Kaiserfeld 2009, 23; Åkerblom 1941, 176, 178.

⁷⁰⁴ Alanen 1949, 387–391; Betänkande 19.5.1783, Salpeterkommittéer 1783, ÄK 299, Äldre kommittéarkiv, SRA.

⁷⁰⁵ Alanen 1949, 392.

⁷⁰⁶ Alanen 1949, 396–398; Jern 1980, 122; Kaiserfeld 2009, 39.

⁷⁰⁷ Kaiserfeld 2009, 199.

riksdagsprotokoll, men själva besvärsskiften har inte kunnat spåras.⁷⁰⁸

Inte heller det besvär som allmogen från Vasa län lämnade in till 1786 års riksdag har kunnat återfinnas. Ärendet är uppfört på den lista som Korsholms södra härads representant lämnade in. Österbottningarna klagade över att de inte fått betalt för den salpeter som de producerat i sina salpeterlador de föregående åren. Bönderna hade inte framgång med sitt besvär. Svaret lydde att kronan saknade medel för att ersätta överproduktionen. Salpeterframställningen hade nämligen begränsats i slutet av 1770-talet och i Österbotten kunde årligen produceras endast 300 lispund salpeter. De österbottniska bönderna fick dock stöd av Kungl. Maj:t som bad Krigskollegiet minska salpeterproduktionen inom indelningsverket så att bönderna kunde få betalt för sin salpeter.⁷⁰⁹

Diskussionen om tillverkningen av salpeter kom från och med 1780-talets slut att föras allt mer bland ämbetsmännen på Krigskollegiet. Kaiserfeld konstaterar att allmogens riksdagsbesvär därför inte spelade någon större roll i den kommande utvecklingen.⁷¹⁰ Från och med 1780-talet tillsattes även kommittéer för att utreda hur salpeterstillverkningen kunde organiseras mer kostnadseffektivt. Kostnadskrisen – ökade produktionskostnader och ett lägre inköpspris för salpeter – ledde till att den årliga produktionen begränsades till 30 000 lispund eller 255 000 kg orenad salpeter.⁷¹¹

En ny salpeterkommitté tillsattes den 20 mars 1797. Detta äldre kommittéarkiv bär numret 320 på Riksarkivet i Stockholm. Kommitténs handlingar är inbundna i en volym som omfattar cirka 730 foliesidor. Volymen innehåller handlingar också från åren 1791–1795 och 1797. Kommittén tog alltså del av tidigare utredningar. Några av kommittéarkivets handlingar berör salpeterstillverkningen i Österbotten och de skall granskas närmare här för att se om sockenskrivarna anlätades i denna politiska diskussion.⁷¹²

I mars 1792 vid riksdagen i Gävle lämnade riksdagsmännen från Vasa län, Hans Michelsson från Finby i Närpes och Henrik Granroth från Pedersöre, ett besvär till Kungl. Maj:t där de önskade att bönderna skulle få koka salpeter utan kronosjudarnas tillsyn, men tyvärr framgår det inte av skrivelsen vem som skrivit den.⁷¹³ Riksdagsmännen kritiserade sjukarna som med sin verksamhet skadade jordbruket och därmed basen för statsfinanserna. Argumentet var välvalt eftersom bönderna själva ofta anklagades för att deras mångsyssleri skadade jordbruket. Nils Erik Villstrand har konstaterat att i Österbotten fanns inte existensvillkor för den enbart jordbrukande idealbonden som

---

⁷⁰⁸ Kaiserfeld 2009, 164–165. Kaiserfeld hänvisar till Bondeståndets riksdagsprotokoll 1765–1766, vol. 10, 923–924 § 150. Själva besväret ingår varken i Bondeståndets arkiv, R 1958 1765–1766 års riksdag, eller i Riksdagsacta -serien R 4985 på Riksarkivet i Sverige. Besväret ingår inte heller i serien Allmogens besvär på Riksarkivet, se t.ex. R 5521, R 5523, R 5525 och R 5532, SRA.

⁷⁰⁹ Bondeståndets arkiv, R 2019, SRA; Kaiserfeld 2009, 171–172. Kaiserfeld hänvisar till Krigsexpeditionens konseljprotokoll i renskrift 22.1.1787 § 9, AIIIb:1, Krigsexpeditionens arkiv 1714–1840, SRA. Besväret går inte heller att finna bland övriga handlingar i Krigsexpeditionens arkiv 1714–1840, i Riksdagsacta R 5023–5024, SRA eller i Bondeståndets arkiv R 2019, SRA.

⁷¹⁰ Kaiserfeld 2009, 172, 199–201, 203.

⁷¹¹ Betänkande 19.5.1783 och Projektplan av Lorich och Streng, Salpeterkommittéer 1783, ÅK 299, Äldre kommittéarkiv, SRA, Kaiserfeld 2009, 153, 157–158, 203–204.

⁷¹² ÅK 320, SRA.

⁷¹³ Om inte annat anges se besvär 2.3.1792, fol. 80–81v, ÅK 320, SRA.

samhällseliten omhuldade.⁷¹⁴

Kritiken i skrivelsen varvades med uppbyggande förslag. Bönderna föreslog att om allmogen i södra delen av Österbotten fick koka salpeter utan kronosjudare, kunde de öka salpeterleveranserna samt se till att salpetern fortsatt var av god kvalitet. Allmogen önskade också att salpetern kunde luttras (renas) före transporten från Finland.⁷¹⁵

Kungen remitterade skrivelsen till Kammar- och Krigskollegiet, men först skulle landshövdingen i Vasa län Adolf Fredrik Tandefelt ge sitt utlåtande över om salpetersjuderiindelningens verk påverkade böndernas hushållning negativt. Landshövdingarna skulle rådfråga de mest kunniga och erfarna jordägarna om hur salpeter kunde tillverkas mest effektivt. Tandefelt sammankallade jordägare och lanthushållare i Vasa län till en överläggning i december 1792. Tandefelt skrev i sitt svar till kollegierna att bönderna fick betydande inkomster av salpeterproduktionen vilket underlättade betalningen av skatter. Salpeterstillverkningen främjade följaktligen såväl kronans som invånarnas intressen. Till sitt utlåtande bifogade Tandefelt ett betänkande där salpeterkokningen och invånarnas hushållsmetoder beskrevs, men tyvärr ingår inte detta betänkande i kommittéarkivet.⁷¹⁶

Kollegierna kunde dock inte gå med på att kokningen skulle ske utan kronans kontroll eller att salpetern skulle renas före transporten till Stockholm. Den österbottniska allmogens besvär fick alltså inte stöd av kollegierna. Efter att kungen tagit del av kollegiernas svar i juli 1793 remitterades ärendet till Krigskollegiet med order om att påskynda utredningen om salpeterstillverkning.⁷¹⁷

I april 1794 hade Krigskollegiet på kungens begäran uppmanat kronans salpetersjudare att öka tillverkningen av salpeter i Österbotten från 9 000 till 13 000 lispund. Krigskollegiet ställdes framför en svår uppgift eftersom pengarna inte ens hade räckt till att lösa in de två föregående årens salpeterproduktion. Krigskollegiet fruktade att bönderna skulle tappa intresset för salpeterstillverkningen när betalningarna uteblev.⁷¹⁸

Krigskollegiets farhågor var inte ogrundade. Det var såväl försenade betalningar som kronans salpetersjudare som irriterade bönderna. Bönderna i Österbotten hade besvärat sig över uteblivna ersättningar för salpeter redan år 1786 – förgäves – och år 1795 lämnades ett nytt besvär in. Skrivelsen var sammansatt av häradshövding Erik Arppe. Denna skrivelse kom alltså med säkerhet inte från en sockenskrivares penna. Bönderna anhöll att de skulle få betalt för den salpeter de hade levererat under de föregående åren. Kravet kan anses rimligt, eftersom kronan var skyldig bönderna mer än vad den indivit i obetalda skatter av allmogen om man tror på böndernas besvärsskrift.⁷¹⁹

De österbottniska bönderna önskade också att priset för den salpeter de producerade i

---

⁷¹⁴ Villstrand 2002b, 108.

⁷¹⁵ Krigskollegiet och statskontoret till Kungl. Maj:t 22.10.1795, Sammansatta kollegier till Kungl. Maj:t vol. 82b, Skrivelser till Kungl. Maj:t, SRA. Se även Kaiserfeld 2009, 10.

⁷¹⁶ Tandefelts skrivelse 30.3.1793, fol. 519–520v, ÄK 320, SRA.

⁷¹⁷ Krigs- och kammarkollegiums utlåtande 6.3.1793, fol. 69–74v, ÄK 320, SRA.

⁷¹⁸ Krigskollegiets brev daterat 21.7.1794, fol. 89–90, ÄK 320, SRA.

⁷¹⁹ Jakob Thomasson Kaja m.fl. bönders skrivelse daterad 26.6.1795, Sammansatta kollegier till Kungl. Maj:t, vol. 82b, Skrivelser till Kungl. Maj:t, SRA; Alanen 1949, 394.

salpeterladorna kunde höjas med nio skillingar. Salpeterladornas skötsel innebar kostnader och också livsmedelspriserna hade stigit vilket i sin tur ökade trycket på arbetarnas löner.⁷²⁰ Statskontoret konstaterade att en prishöjning kunde vara på sin plats, men eftersom besväret gällde betalningar för leveranser som redan skett, ville det inte ta ställning till frågan. Krigskollegiet ansåg även att böndernas anhållan var berättigad, men tillade att salpeterkokningen var en binäring för bönderna som de kunde ägna sig åt när det blev tid över från lantbruk och andra lantmannasysslor. Att kronosjudarna hade fått en prishöjning för den salpeter de producerade berättigade inte bönderna, för vilka salpetersjudningen var en bisyssla, till högre ersättning. Krigskollegiet ansåg att priset som bonden fick för ett lispund salpeter, en riksdaler 24 skillingar, var en skälig ersättning.⁷²¹

I de österbottniska böndernas skrivelse påpekades också att de hade byggt salpeterlador på egen bekostnad och att de producerade mer salpeter än det förutsattes. Böndernas budskap – en hotbild – var tydligt: kronan höll på att mista tillgången på den nödvändiga salpeteren om den kvävde den salpeterindustri som bönderna skapat.⁷²² Krigskollegiet underrättade kungen att salpeterladorna i Österbotten var 2–3 gånger fler än inom andra regioner.⁷²³

De österbottniska böndernas klagomål klingade för döva öron i Stockholm. När bönderna i Österbotten inte fick betalt för sin salpeter i tid, började en illegal handel. Missväxten 1797 försämrade böndernas ekonomi och fick dem att sälja salpeter till Åbo där brukspatron K.F. Bremer var villig att köpa salpeter direkt av bönderna för ett förmånligare pris till sitt glasbruk. Bönderna ställdes inför rätta för den olagliga handeln.⁷²⁴

Kronans politik, att priset på salpeter inte steg, att betalningarna fördröjdes, att testningen av salpeter skedde i Stockholm och att den österbottniska salpeterens vikt ofta minskade vid mätningen i Stockholm väckte missnöje också bland tidens märkesmän. Handelsmannen, superkargören Peter Johan Bladh i Kaskö ansåg att salpeteren borde förädlas till krut i Vasa län, liksom Henrik Gabriel Porthan. Också Anders Chydenius förespråkade fri tillverkning och handel av salpeter i en skrift han utgav 1795. Hans tankar fick stöd av Finska hushållningssällskapet 1798.⁷²⁵ Det var inte bara allmogen som ansåg att produktionsvillkoren borde ändras.

Allmogens möjligheter att tillverka salpeter underlättades 1798. Man fick lov att föra jord från ladugården till salpeterlador och koka salpeter med egna pannor. Hemmanen kunde också bilda pannlag för att tillsammans koka salpeter. För att få den årliga mängden salpeter levererad kunde man samarbeta socken-, härads- eller länsvis. Salpeter kunde dock fortsättningsvis säljas endast till

---

⁷²⁰ Jakob Thomasson Kaja m.fl. bönders skrivelse daterat 26.6.1795, Sammansatta kollegier till Kungl. Maj:t, vol. 82b, Skrivelser till Kungl. Maj:t, SRA.

⁷²¹ Skrivelse dat. 22.10.1795, Vol. 82b, Sammansatta kollegier till Kungl. Maj:t, Skrivelser till Kungl. Maj:t, SRA.

⁷²² Jakob Thomasson Kaja m.fl. bönders skrivelse daterat 26.6.1795, Sammansatta kollegier till Kungl. Maj:t, vol. 82b, Skrivelser till Kungl. Maj:t, SRA.

⁷²³ Skrivelse dat. 22.10.1795, Vol. 82b, Sammansatta kollegier till Kungl. Maj:t, Skrivelser till Kungl. Maj:t, SRA.

⁷²⁴ Åkerblom 1941, 179.

⁷²⁵ Alanen 1949, 318, 393–395.

kronan.⁷²⁶ För att kontrollera att olaglig försäljning av salpeter inte förekom utfärdade Krigskollegiet en skrivelse i april 1800. Landshövdingen i Vasa län C.F. Krabbe skyndade sig att omedelbart utge en allmän kungörelse om att ingen salpeter fick transporteras utan en passersedel som landshövdingen eller salpetersjuderistyresmannen, kapten Carl Th. Edman utfärdade. Edman hade även anhållit att sockenskrivarna skulle sammankalla sockenstämmor där de skulle göra förteckningar över alla salpeterladuägare samt hur mycket salpeter de kokat under sommaren 1799. Förteckningen skulle sändas till landshövdingen som skulle utfärda förpassningssedlar åt laduägarna så att de vid transporter inte skulle anhållas vid tullen med sina salpeterlass.⁷²⁷

Av kungörelsen framgår att det vid sekelskiftet 1800 var allmänt känt att sockenskrivarna skötte sammankallandet av sockenstämmorna – något som även kunnat läsas i sockenskrivarna Brunbergs korrespondens. Det är mycket troligt att sockenskrivarna aktivt skrev dessa förteckningar i de socknar där salpeterkokning förekom. Saken kan tyvärr inte studeras eftersom länsstyrelsens i Vasa arkiv blev förstört i stadsbranden, såsom så ofta redan nämnts.

Kronans monopol på salpeter avskaffades på riksdagen i Norrköping i juni 1800, men beslutet skulle träda i kraft först 1804. Det enda ståndet som röstade mot beslutet var överraskande bondeståndet. Kaiserfeld antar att bönderna ansåg att den nya skatten var ett sämre alternativ. Bönderna fick nämligen rätt att tillverka och sälja salpeter fritt, men kronans behov av salpeter skulle tillgodoses genom att varje mantal årligen levererade ett halvt lispund salpeter till kronan. Ett lispund salpeter värderades till en riksdaler 24 skillingar. I övrigt skulle inrikeshandeln med salpeter vara fri och bönderna skulle själva få ansvara för tillverkningen utan kronosjudarnas inblandning. Det dröjde dock ända till 1805 innan de nya bestämmelserna togs fullt i bruk. Bestämmelserna förtydligades ännu 1805 och 1807.⁷²⁸

Det pris kronan betalade för salpeter förorsakade missnöje bland bönderna i Österbotten. Åren 1800–1803 skrevs flera suppliker till Kungl. Maj:t där det låga priset kritiserades. Borgmästaren i Uleåborg Olof Liljedahl anlätades år 1800 av sockenborna i Lappo, Vörå, Nykarleby samt i Kvevlax kapellförsamling att beskriva hur invånarna i Vasa län hade befrämjat den för kronan nödvändiga salpeterstillverkningen och lagt mycket tid och pengar på att höja sin produktion. Men det låga priset på salpeter hade lett till att gödseln spreds ut på åkrarna. Det var mer lönande att producera spannmål eftersom priset på en tunna spannmål redan kostade sex daler och på den illegala marknaden fick man fyra-fem riksdaler för ett lispund salpeter. Eftersom produktionen av salpeter koncentrerade sig till Österbotten ansåg bönderna tydligt att deras anhållan om att priset på salpeter fördubblades till tre riksdaler kunde ha framgång.⁷²⁹

Även bönderna i Ilmola, Lappfjärd, Närpes, Malax, Laihela, Storkyro och Lillkyro lämnade in en supplik av samma innehåll 1800. Den var skriven av notarien vid Vasa hovrätt, vice häradshövding

---

⁷²⁶ Kaiserfeld 2009, 211–212.

⁷²⁷ Kungörelse 3.12.1800, Länsstyrelsernas brev 1795–1819, Eag:2, Vasa hovrätts arkiv, VLA.

⁷²⁸ Kaiserfeld 2009, 212–215; Alanen 1949, 395.

⁷²⁹ Supplik nr 1061, Riksarkivets ämnessamlingar, Industri, volym 23, SRA.

Christian Sundius. Utan tvekan hade bönderna i alla de ovan nämnda socknarna överlagt om supplikernas innehåll med varandra. Budskapet i skrivelserna var nämligen identiskt. Missnöjet ledde till att kronan höjde priset för salpeter med 16 skillingar, men detta tillfredsställde inte bönderna.⁷³⁰ Nästa år lämnades på dessa sju socknars samt på Kalajokibornas vägnar en ny supplik till Kungl. Maj:t. Kalajokiborna var medvetna om att suppliker skulle sändas till Stockholm och de hade utsett Sundius till sitt ombud. Suppliken underströk att priset för salpeter motsvarade långt ifrån produktionskostnaderna samtidigt som alla priser steg: en tunna råg kostade redan minst åtta riksdaler. Önskan var nu att salpeterpriset skulle höjas till fyra daler.⁷³¹

År 1801 lämnade även Mustasaariborna en supplik till kronan. De anlidade kanslisten vid Vasa hovrätt, häradshövding Erik Lodin som skrivare. Budskapet var nu ännu tydligare: det låga priset på salpeter var en vinst för samhället, men den enskilda bondens undergång. Alla priser hade stigit sedan 1783 och kronan riskerade att tillverkningen avtog samtidigt som smyghandeln med salpeter blomstrade.⁷³²

Både 1802 och 1803 lämnades tre suppliker in från Vasa län. Bönderna i Ilmola, Lappfjärd, Närpes, Malax, Laihela, Storkyro och Lillkyro anlidade fortsättningsvis Sundius, bönderna i Lappo, Vörå och Nykarleby socknar borgmästare Olof Liljedahl och Mustasaariborna Erik Lodin som sitt ombud som fick formulera skriften.⁷³³

Det svåra ekonomiska läget låg bakom dessa suppliker. Salpeterkokningen i Österbotten var en viktig binäring, men tillverkningen innebar även kostnader. Kronan höjde något det pris allmogen i Österbotten fick för salpeter, men när penningvärdet försämrades och landskapet råkade ut för missväxt hade bönderna svårt att betala sina skatter. Inkomsterna från salpeterstillverkningen blev allt viktigare i det svåra läget, beskrev både Sundius och Lodin situationen.⁷³⁴ Men så länge salpeterindelningsverket var i kraft hade dessa suppliker en anspråkslös betydelse. Priset på salpeter höjdes något, men aldrig till tre-fyra daler för lispundet såsom bönderna ständigt önskat.

Alla dessa ovan nämnda tio suppliker som ingår i det svenska Riksarkivets ämnessamlingar var skrivna av andra personer än sockenskrivare. Häradshövdingarna Erik Lodin och Christian Sundius var tjänstemän vid Vasa hovrätt, borgmästare Olof Liljedahl var även lagman. Sockenborna anlidade alltså dessa tre juridiskt utbildade ombud att formulera skrifterna enligt de beslut som fattats på sockenstämman. Fullmakten till Lodin skrevs nämligen av sockenskrivaren Johan Sundvik efter att ärendet tagits upp på sockenstämman i Mustasaari 1801.⁷³⁵

Efter 1805 fick bönderna fritt sälja salpeter och tillverkningen fick ett uppsving i Österbotten.

---

⁷³⁰ Supplik nr 790 och 1062, Riksarkivets ämnessamlingar, Industri, volym 23, SRA.

⁷³¹ Utdrag av sockenstämmoprotokoll 27.4.1800 i Kalajokio och supplik nr 1106, Riksarkivets ämnessamlingar, Industri, volym 23, SRA.

⁷³² Supplik nr 947, Riksarkivets ämnessamlingar, Industri, volym 23, SRA.

⁷³³ Supplikerna nr 789, 790, 888 (1802), 189–191 (1803), Riksarkivets ämnessamlingar, Industri, volym 23, SRA.

⁷³⁴ Supplikerna nr 189–190, Riksarkivets ämnessamlingar, Industri, volym 23, SRA.

⁷³⁵ Fullmakt till Erik Lodin 26.3.1801, Bilaga till supplik nr 947, Riksarkivets ämnessamlingar, Industri, volym 23, SRA. Lagläsarna har konstaterats skriva besvär på 1600-talet, se Harnesk 2003, 47, särskild not 20.

Salpeterjorden råkar aldrig ut för missväxt, den förökar sig av sig självt, konstaterade kyrkoherde J.P. Wallensteen i den skrift han utgav i Stockholm 1805.⁷³⁶ År 1815 uppskattades produktionen i Österbotten stiga till 30 000 lispund, vilket var tre gånger mer än under den tiden kronan hade salpetermonopol. Samma år uppskattades att i en by i Malax fick bönderna en femtedel av sin inkomst av salpeterstillverkningen. Att man varit beredd att år efter år lämna in suppliker är förståeligt. Krimkriget höjde salpeterpriset så att man kunde få två rubel silver för ett lispund salpeter. En kokning kunde ge 50 lispund salpeter, vars värde motsvarade 20 tunnor råg som uppskattas vara en familjs årliga spannmålsbehov.⁷³⁷

Kaiserfeld sammanfattar att de talrika riksdagsbesvären slutligen ledde till en förändring. De riksdagsbesvär som skrevs från Österbotten har tyvärr inte kunnat studeras i detalj och det är omöjligt att uttala sig om sockenskrivarna medverkade när de sammansattes. Sockenskrivarna hade åtminstone i början av 1800-talet en aktiv roll när produktionen av salpeter skulle kartläggas, vilket inte var ovanligt eftersom de ofta anlätades att uppgöra den här typen av längder över hemmanen.

Bönderna i Österbotten hade en ytterst viktig roll i salpeterproduktionen och de bevakade aktivt sina intressen med suppliker. Sockenskrivarna har dock inte kunnat konstateras vara upphovsmän till dessa skrifter. Bönderna anlätade bevisligen mer erfarna skrivare, företrädesvis jurister, när man i skrift ville uttrycka sitt missnöje. Man vände sig bevisligen till häradshövdingarna Arppe, Lodin och Sundius samt borgmästare och lagman Liljedahl när man ansåg att man blivit orättvist behandlad och kronan inte förstod sitt eget bästa. Tydligt ansåg man att det var säkrast att supplikerna skrevs av utbildade jurister. Allmogens missnöje som kläddes i ord i riksdagsbesvär och suppliker hade till slut en önskad effekt.

Skadeståndsansökningar 1808

Ryssland hade förklarat krig mot Sverige i februari 1808. Kriget fördes på fyra fronter: i Österbotten, i Savolax och delar av Karelen, på Åland och i Åbolands skärgård samt i Västerbotten. Efter att fästningarna Svartholm utanför Lovisa i mars och Sveaborg utanför Helsingfors i maj kapitulerat var krigets utgång klar. Den svenska armén retirerade till Österbotten där det utkämpades hårda strider under sensommaren 1808. Efter att svenskarna i slutet av september förlorat slaget vid Oravais, var Finlands öde avgjort.⁷³⁸

Finska kriget 1808–1809 drabbade Österbotten hårt. Att lova ersätta befolkningen för de skador den ryska armén hade förorsakat ingick i det ryska propagandakriget som inleddes omgående när de ryska trupperna överskred gränsen. Enligt den ryska krigspropagandan var den ryska arméns vistelse i Finland av tillfällig art. Att vinna befolkningens förtroende var viktigt. Ryssarna fruktade befolk-

---

⁷³⁶ Alanen 1949, 395–398.

⁷³⁷ Jern 1980, 122.

⁷³⁸ Hårdstedt, Backman & Smedberg 1999, 14, 28ff; Jern 2001, 428–433.

ningens missnöje som kunde leda dels till att den svenska armén skulle försöka återerövra förlorade områden eller att trupper måste bindas för att bevaka oroshärdar. Den ryska armén lyckades dock inte leva upp till krigspropagandan i Österbotten där befolkningen gjorde beväpnat motstånd. Skadegörelsen på privat egendom i Österbotten var kraftigare än i södra Finland också på grund av själva krigshändelserna. Tre fjärdedelar av skadorna vållades inom Vasa län.⁷³⁹

Utredningen av krigsskadorna skedde på greve Friedrich Wilhelm von Buxhoevdens initiativ. Han var högsta befälhavaren för den kejsrerliga ryska armén i Finland. I slutet av september 1808 när nästan hela Vasa län var i rysk besittning sände Buxhoevden en proklamation där han uppmanade befolkningen att återvända till sina hemman. Häradshövdingarna gavs i uppdrag att undersöka skadorna som befolkningen lidit oberoende om de var förorsakade av krigs- eller hämndoperationer eller stölder. Skadorna skulle besiktigas och värderas av synemän. Häradsrätterna skulle granska dessa besiktningssdokument och därefter försegla handlingarna och sända dem tillsammans med ett protokollsutdrag till civilkansliet vid Buxhoevdens högkvarter.⁷⁴⁰

För studiet av hur omfattande skadorna var, om de i verkligheten förorsakats av svenska eller ryska trupperna och i vilken mån man fick ersättning för skadorna, hänvisas till de undersökningar Henry Nygård och Jussi Jääskeläinen gjort. Henry Nygård har studerat skadeståndsansökningarna i Pedersöre socken. Liksom andra forskare tidigare stannar han för slutsatsen att löftet om ersättning kanske gavs i ärligt syfte men att de anslagna ersättningsmedlen inte kom allmogen utan de ryska befälhavarna till godo. Skattelättnaderna som den värst drabbade allmogen senare beviljades åts upp av inflationen.⁷⁴¹

Liksom Nygård poängterar Jussi Jääskeläinen att skadeståndslöften var en del av den ryska pacifieringspolitiken. Jääskeläinen har studerat hur lokalsamhället användes som resurs av de ryska trupperna samt vilka följder detta hade för befolkningen. Han har använt skadeståndsansökningarna för att göra en djupanalys av de skador som två värst drabbade österbottniska socknar, Närpes och Kuortane, led under finska kriget. Man sökte främst ersättning för de elementära förnödenheterna för en funktionsduglig armé – kläder, boskap, mat och säd samt hästar.⁷⁴²

Skadeståndsansökningarna gjordes alltså på ryska myndigheternas uttryckliga order. Detta innebär att det var legitimt att komma med ersättningskrav och det var inte graverande för lokala världsliga eller kyrkliga myndigheter eller övriga personer att skriva ansökningar. Henry Nygård har insiktsfullt påpekat att eftersom ansvaret för värderingen av skadorna som de ryska trupperna förorsakade anförtroddes lokalsamhället, gavs dels det militära intrånget ett oskyldigt intryck och dels fick man befolkningen att omedvetet acceptera de ryska makthavarna. De lokalt, av de svenska myndigheterna gjorda värderingarna underkastades först i beslutsskedet de ryska myndigheterna.⁷⁴³

---

⁷³⁹ Nygård 1999, 343–345; Jääskeläinen 2011, 228.

⁷⁴⁰ Protokollsutdrag 7.11.1808 § 43, Skadeståndsansökningar Våren 1808, E:59, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA; Nygård 1999, 350–351.

⁷⁴¹ Nygård 1999, 363–364.

⁷⁴² Jääskeläinen 2011, 1, 11, 13, 15–16, 234–235.

⁷⁴³ Nygård 1999, 352, 366.

Skadeståndsansökningarna ingår i civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv och de kan studeras i Riksarkivets digitalarkiv. Skadeståndsansökningarna är lämpliga för en fallstudie i denna avhandling eftersom materialet är geografiskt heltäckande och omfattar en stor del av befolkningen på den österbottniska landsbygden. Undersökningen omfattar alla socknar från Lochteå i norr till Lappfjärd i söder samt inlandssocknarna Lill- och Storkyro, Lappo och Ilmola. Därtill har även de skadeståndsansökningar för nämnda socknar som arkiverats under Vasa läns ansökningar granskats.

Alla skadeståndsansökningarna har granskats, trots att mängden ansökningar är omfattande. Antalet skadeståndsansökningar från de olika socknarna varierar beroende på om man skrev byvisa sammanställningar såsom i Lochteå och Kronoby eller om varje person rapporterade sina skador separat: enbart i Storkyro lämnades in 332, i Mustasaari 399, i Vörå 360 och i Lappfjärds socken 557 stycken skadeståndsansökningar.⁷⁴⁴ Mitt syfte är att studera i vilken mån sockenskrivarna anlätades att göra värderingar. Det har dock inte varit möjligt att identifiera alla skrivare eftersom det inte framgår av alla dokument vem som skrivit dem.

I Pederöre socken värderade utvalda besiktningsmän skadorna byvis varefter häradsrätten fastställde dem. De flesta värderingarna skrevs av fänriken och landsfiskalen Bror Henrik Aspegren. Sockenskrivaren i Pedersöre Anders Portinus undertecknade två värderingar och därtill skrev han en sammanställning av vilka broar som skadats. En bondson, sågbokhållare, länsman och vice lantmätare undertecknade också några värderingar.⁷⁴⁵

Också Henrik Argillander i Lochteå socken hörde till de sockenskrivare som skrev skadeståndsansökningar.⁷⁴⁶ I Lochteå inlämnades sammanlagt 16 stycken skadeståndsansökningar varav Argillander skrev tre.⁷⁴⁷ Kapellänen Carl Borg hade sammanställt skadorna i byarna inom Ylikannus kapell, klockarsonen, blivande sockenskrivaren i Pedersöre Anders Brunberg skrev två ansökningar, auskultanten C.G. Frosterus åtta och lantmätaren H.J. Ingman två skadeståndsansökningar.⁷⁴⁸ Bland Vasa läns ansökningar finns ytterligare fem skadeståndsansökningar som

---

⁷⁴⁴ Se Skadeståndsansökningar Vasa län I 1808, s. 11–37, E:51, Skadeståndsansökningar Storkyro och Lillkyro III 1808, E:53, Skadeståndsansökningar Mustasaari IV 1808, E:54, Skadeståndsansökningar i Kronoby, Lochteå och Pedersöre 1808–1809, bilderna 19–61, 66–70 eller 71–105, E:55, Skadeståndsansökningar Lappfjärd 1808, E:61, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁴⁵ Skadeståndsansökningar Kronoby, Lochteå och Pedersöre 1808–1809, bilaga nr 1–5 (bilderna 338–456 i digitalarkivet), bilagorna 7–8 (bilderna 459–474 i digitalarkivet), bilagorna 10–14 (bilderna 485–516 i digitalarkivet), E:55, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA; Skadeståndsansökningar Karleby och Kelviå, bild 2 i digitalarkivet, E:63, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA; Nygård 1999, 351.

⁷⁴⁶ Skadeståndsansökningar i Vasa län I 1808, s. 11–37, E:51; Skadeståndsansökningar Kronoby, Lochteå och Pedersöre 1808–1809, Bilaga nr 3 daterad 12.12.1808 (bild 186–187 i digitalarkivet), E:55, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁴⁷ Skadeståndsansökningar Kronoby, Lochteå och Pedersöre 1808–1809, bilaga nr 3 daterad 12.12.1808 (bilderna 186–187 i digitalarkivet), bilaga nr 7 (bilderna 221–222 i digitalarkivet) och bilaga nr 15 (bilderna 314–315 i digitalarkivet), E:55, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁴⁸ Skadeståndsansökningar Kronoby, Lochteå och Pedersöre 1808–1809, bilagorna nr 1–2 (bilderna 157–185 i digitalarkivet), bilagorna nr 4–6 (bilderna 188–220 i digitalarkivet), bilaga nr 8–14 (bilderna 223–311 i digitalarkivet) och bilaga nr 16 (bilderna 312–313 i digitalarkivet), E:55, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

Ingman skrev och en sammanställning av skadorna i tre byar i Lochteå socken som Argillander gjort.⁷⁴⁹

Liksom i Pedersöre och Lochteå sammanställdes skadorna i Kelviå, Karleby och Kronoby by- eller sockenvis. Johan Carlenius, som 1812 valdes till sockenskrivare i Karleby socken, anlätades även i grannsocknarna att skriva skadeståndsanmälningar. För Kelviå socken sammanställde Carlenius skadorna i ett enda dokument.⁷⁵⁰

Till häradsrätten i Karleby lämnades sammanlagt 17 sammanställningar av skador varav Johan Carlenius skrev tre och Anders Brunberg fyra. Därtill hade en skadeståndsansökning skrivits av kaplanen Rislachius i Nedervetil kapell, en av klockaren C. Wenström samt två av sjötullsvaktmästaren Gustaf Örnström.⁷⁵¹ I Kronoby socken gjordes åtta sammanställningar av skador varav sockenskrivaren Anders Forsén skrev tre och de blivande sockenskrivarna i grannsocknarna Johan Carlenius och Anders Brunberg vardera en.⁷⁵²

I de övriga socknarna lämnades enskilda ersättningsansökningar till häradsrätten. De över 250 skadeståndsansökningarna från Nykarleby socken saknar delvis uppgift om vem som nedtecknat och värderat skadorna.⁷⁵³ Ett tjugotal olika skrivare anlätades.⁷⁵⁴

Johan Sohlberg var sockenskrivare i Vörå under denna tid. Det framgår inte av skadeståndsansökningarna att han skulle ha skrivit ett enda av de 360 dokumenten. Av de tretton olika skrivare som signerade dokument var det Jakob Håfman från Karvsor by som gjort flest skadesyner.⁷⁵⁵

I Lillkyro socken lämnades 247 skadeståndsansökningar till häradstinget vid urtima tinget i oktober 1808. Bland skrivarna kan nämnas G. Herpman (10 st.), kommissionslantmätaren Johan Hellstedt (7 st.) och sexmannen Mats Minni (1 st.).⁷⁵⁶ Av de över 300 skadeståndsansökningarna från Storkyro skrev sockenskrivaren Johan Stolpe endast en.⁷⁵⁷ Erik Westindius skrev 35, G. Herpman 20, C.E. Perander 29 och bondeskrivaren, sexmannen Mats Minni 54 skadeståndsansökningar.⁷⁵⁸

---

⁷⁴⁹ Skadeståndsansökningar Vasa län I 1808, s. 1–9, 11–37, E:51, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁵⁰ Skadeståndsansökningar Karleby och Kelviå 1808, bilderna 336–455 i digitalarkivet, E:63, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁵¹ Skadeståndsansökningar Karleby och Kelviå 1808, bilagorna 1–4, 6–8, 10, 13, 16–17, E:63, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁵² Skadeståndsansökningar Kronoby, Lochteå och Pedersöre 1808–1809, bilderna 19–61, 66–70, 71–105, 106–137, 138–140 i digitalarkivet, E:55, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁵³ I digitalarkivet finns 277 bilder lagrade som berör Nykarleby socken. De onummerade skadeståndsansökningarna saknar även sidnummering. Bilagorna finns på bilderna 6–277.

⁷⁵⁴ Dokumentet saknar sidnummer och bilagorna är onummerade. Skadeståndsansökningar Nykarleby 1808, E:64, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁵⁵ Se t.ex. Skadeståndsansökningar Vörå 1808, bilderna 25, 27–28, 30–32, 35 i digitalarkivet, E:59, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁵⁶ Skadeståndsansökningar, Storkyro, Lillkyro III 1808, Bilagorna 50, 85–87, 99–110, 194–201, E:53, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁵⁷ Skadeståndsansökningar Storkyro, Lillkyro III 1808, Bilaga 332 (bild 604), E:53, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁵⁸ I digitalarkivet finns skadeståndsansökningarna för Storkyro på bilderna 261–604. Skadeståndsansökningar Storkyro, Lillkyro III 1808, E:53, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

I Mustasaari socken har två femtedelar av de 399 skadeståndsansökningarna försetts med skrivarens underskrift. Sockenskrivaren Johan Gustaf Sundvik och juris studeranden Magnus Hägglund skrev båda cirka 15 procent av alla ansökningar eller sammanlagt tre fjärdedelar av de ansökningar vilkas skrivare kunnat identifieras.⁷⁵⁹ Sundvik, som samtidigt var sockenskrivare i Lillkyro och där han inte alls skrev skadeståndsansökningar, verkar ha varit upptagen med inventeringen av Mustasaaribornas skador. Bland de övriga skrivarna kan nämnas kommissionslantmätaren Peter Trana. Israel Knip från Kvevlax skrev egenhändigt en ansökan och också Anders Berg verkar ha varit en skrivkunnig bonde som anlätades att skriva skadeståndsansökningar.⁷⁶⁰

Sockenskrivaren Johan Berg och länsmanen Adolf Sandberg skrev båda sex stycken av de sammanlagt 29 ansökningar som sändes till civilkansliet från Laihela socken, men den annars så aktiva sockenskrivaren i Malax Arvid Stefan Cloos skrev inga skadeståndsansökningar i Malax. Nämndemännen Johan West och Erik Udd kan identifieras bland skrivarna i Malax.⁷⁶¹ Udd utnämndes 1811 till sockenskrivare.

I Närpes och Östermark – Närpes var ju den socken i Österbotten som drabbades hårdast av krigshändelserna – skrevs en fjärdedel av skadeståndsansökningarna av sockenskrivaren Wilhelm Forsman. Forsman skrev också Kaskö stads ansökan och en del av de bilagda syneinstrumenten som sändes till civilkansliet.⁷⁶² Här kan lyftas fram en detalj ur superkargör Johan Petter Bladhs ansökan. Han konstaterar att alla hans angelägnaste papper, reversaler, kvitton, köp-, faste- och skattebrev, utslag av domar och viktiga brev inte hade hunnit räddas. Han uppskattade att enbart dessa dokument var värda 4 000 riksdaler banco.⁷⁶³

I Lappfjärd socken inlämnades 557 ersättningsansökningar. De flesta ansökningar saknar uppgift om skrivare. Endast var sju (89 stycken) ansökningar har undertecknats av skrivaren. Också i Lappfjärd anlätades ett flertal personer att skriva skadeståndsansökningar. Isak Erik Sundblad som blev sockenskrivare i Lappfjärd år 1811 skrev 15 ansökningar till häradstinget och lantmätareauskultanten Carl Gustaf Bygdén 58 stycken.⁷⁶⁴ Av kyrkans tjänstemän skrev kapellänen Mats Litzell,

---

⁷⁵⁹ Skadeståndsansökningar Mustasaari IV 1808, bilagorna 1–3, 5–6, 8–10, 12–13, 15–18, 23–24, 27–31, 33–37, 56–58, 62, 71, 78, 127, 138–140, 142–143, 152, 192, 195–197, 211–216, 218, 225–226, 229, 232, 237, 262, 278–279, 282, 295, 302, 304, 309–310, 312, 314, 321–322, 325, 329–330, 332–345, 347–348, 350–364, 366, 368, 370–371, 373, 375–378, 380, 382–383, 385–386, 388, 390, 395, 397–399, E:54, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶⁰ Skadeståndsansökningar Mustasaari IV 1808, bilagorna nr 277, 283–284, 287, 374, 379, 381, 384, 387, 389, 394, E:54, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶¹ Skadeståndsansökningar Storkyro, Lillkyro och Mustasaari II 1808, s. 633–636, 649, 655–659, 669–679, 701, 705–709, 711–717, 725, 733, 739–741, E:52, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶² Nygård 1999, s. 362; Skadeståndsansökningar Närpes och Östermark 1808, E:56, Skadeståndsansökningar i Vasa län I 1808, s. 418–423, 428, 430, 432, 436, 444, 452, E:51, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶³ Skadeståndsansökningar Närpes och Östermark 1808, fol. 4, E:56, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶⁴ Skadeståndsansökningar Lappfjärd 1808, bilagorna nr 59, 86, 87–100, 102–107, 109–111, 113–120, 122–123, 125, 128, 131, 138, 145, 150, 190, 196, 201, 210, 222–223, 246, 253, 279, 284, 289–290, 311, 317, 329, 334, 383, 387, 392, 394, 400, 444, 455, 460, 481, 484, 489, 493, 514, 517, 524, 528, E:61, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

vice klockarna Anders Forstén och Hans Hellman vardera en skadeståndsansökning.⁷⁶⁵ Vice häradshövdingen A.E. Högman skrev sin egen samt ytterligare tre skadesyner.⁷⁶⁶

Nils Erik Warnberg, som först följande år 1809 officiellt blev sockenskrivare i Lappo socken, skrev majoriteten av de skadeståndsansökningar i Lappo vilkas skrivare framgår av handlingarna.⁷⁶⁷ Han skrev även en summarisk förteckning över skadorna i socknen. Handlingen saknar underskrift men handstilen är Warnbergs.⁷⁶⁸ Avskedade soldaten Anders Wargelin, som 1811 efterträdde Warnberg, bonden Karl Koski och skrivaren A. Lescell anlätades även i viss mån att uppteckna och värdera skadorna.⁷⁶⁹

Sockenskrivaren Salomon Hannelles i Ilmola undertecknade inte en enda av de 356 skadeståndsansökningarna. Endast en knapp femtedel av skadeståndsansökningarna från Ilmola har undertecknats av sina skrivare. Av dessa skrevs majoriteten av kyrkans tjänstemän. Sacellanen Daniel Theophilus Alcenius skrev 20 stycken, däribland sin egen.⁷⁷⁰ Sacellanen Abraham Mellenius rapporterade skadorna som kaplansbolet i Kauhajoki och han personligen lidit.⁷⁷¹ Magister Jonas Reinhold Granlund skrev fyra skadeståndsansökningar och klockaren Jakob Forsheim 12 stycken.⁷⁷² Bland de övriga tjänstemän som skrev ansökningar, visserligen bara en, var expeditionsfogden H.J. Pallmén. Landsfiskalen Jakob Inberg antecknade sina egna skador och värderingen av dem gjordes av länsmannen Anders Hannelius. Även klockaren Carl Magnus Wallenström skrev sin egen skadeståndsansökan, men Hannelius gjorde värderingen av skadorna.⁷⁷³ Hannelius anlätades ofta att bevittna skadorna och han skrev också sammanställningen och värderingen av skadorna i Kauhajoki.⁷⁷⁴ F.d. länsmannen Salomon Birling skrev sin egen ersättningsansökan för de skador hans hustru och han själv lidit.⁷⁷⁵

I de socknar som här studerats producerades under en kort tidsperiod hundratals dokument där

---

⁷⁶⁵ Skadeståndsansökningar Lappfjärd 1808, bilaga nr 4 (Litzell), nr 2 (Forstén) och nr 101 (Hellman), E:61, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶⁶ Skadeståndsansökningar Lappfjärd 1808, bilagorna nr 312–313, 388, 550, E:61, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶⁷ Skadeståndsansökningar Lappo 1808, fol. 52–68v, 81–81v, 99–99v, 101–106v, 109–136v, E:57, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶⁸ Skadeståndsansökningar Lappo 1808, fol. 137–145, E:57, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁶⁹ Skadeståndsansökningar Lappo 1808, fol. 70–74, 82–84v, 87–87v, 90, 93–93v, 95–97, 107–108v, E:57, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁷⁰ Skadeståndsansökningar Ilmola 1808, fol. 1, 47, 73, 100, 108–110, 124–129, 132–135, 178, 185, 187, E:65, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁷¹ Skadeståndsansökningar Ilmola 1808, fol. 229–231, 337–340, E:65, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁷² Skadeståndsansökningar Ilmola 1808, fol. 17, 80, 82, 94–96, 98, 103, 106, 117, 119, 121–122, 136, 147, 183, E:65, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁷³ Skadeståndsansökningar Ilmola 1808, fol. 300–313v, 345–349v, 408–408v, E:65, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁷⁴ Se t.ex. Skadeståndsansökningar Ilmola 1808, fol. 31, 71–73, 226–227v, 233–235v, 236–237, 239, 241–244v, 266–274v, 276–279, 281–284v, 295–298, 308–313v, 318–319, 322–324, 409–409v, E:65 och Skadeståndsansökningar Vasa län I 1808, s–77–86, E:51, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁷⁵ Skadeståndsansökningar Ilmola 1808, fol.18, E:65, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

de skador enskilda sockenbor hade lidit under finska kriget nedtecknades och värderades. Att man kan finna ett flertal skrivare bakom dessa dokument är inte förvånande – Buxhoevdens brev hade sänts ut i september och inom en snäv tidsram skulle skadorna granskas på tingen. Detta förutsatte att man anlidade de tillbuds stående skrivarna. Tillgången till skrivare var i detta fall bättre eftersom olika ämbetsmän kunde anlitas att skriva dessa dokument eftersom det var politiskt korrekt att göra en skadeståndsansökning. Dessutom behövde skadeanmälningarna inte vara varken stilistiskt välformulerade eller till sitt innehåll fulländade. Redan rätt enkla förteckningar över förluster fyllde sin funktion.

Trots att en stor del av skadeståndsansökningarna saknar skrivarens underskrift, kan man dra den slutsatsen att sockenskrivarna hade en aktiv roll när skadeståndsansökningar upprättades, men att de var långt ifrån ensamma i denna skrivsyssla. Exempelvis sockenskrivarna Johan Gustaf Sundvik i Mustasaari och Wilhelm Forsman i Närpes samt tre blivande sockenskrivare – Nils Erik Warnberg i Lappo, Johan Carlenius i Karleby och Anders Brunberg i Pedersöre – deltog alla aktivt i nedtecknandet och värderingen av skadorna.

Man kan även finna de kyrkliga tjänstemännen bland skrivarna. Kyrkornas skador rapporterades ofta av prästerna själva och de skrev skadeståndsansökningar även för andra liksom de skrivkunniga klockarna. Ämbetsmän, såsom lantmätare, landsfiskaler, tulltjänstemän och länsmän, fanns också bland skrivarna som kunnat identifieras. Mer vana skrivare såsom juris studeranden Magnus Hägglund, som år 1819 valdes till sockenskrivare i Malax, delade skrivbördan med sockenskrivaren Sundvik i Mustasaari. Under krigstiden fick också bondeskrivarna såsom sexmannen Mats Minni från Storkyro, Johan Puss från Munsala och Karl Koski från Lappo nytta av sin skrivfärdighet när deras grannar sökte ersättning.

Bondeskrivarna hade inga problem att skriva ner skadorna. I Lappo renskrev Warnberg en sammanställning av skadorna tiotal personer hade åsamkats, medan Karl Koski skrev enskilda personers skadeståndsansökningar i vilka han noterade när skadan skett, vilka husdjur eller föremål som tagits samt vad de var värda.⁷⁷⁶ Likaså upptecknade Mats Minni på samma sätt de enskilda sockenbornas skadeståndsanspråk.⁷⁷⁷ Bondeskrivaren som skrev skadeståndsansökningar i Lillkyro hade sämre handstil än Koski och Minni, men till sin komposition var anmälningarna likadana.⁷⁷⁸ Skadeståndsansökningarna påminner om bouppteckningarna till sin form: saker och ting nedtecknades och värderades. Troligen bidrog kännedomen om hur bouppteckningar gjordes till att många fler skrivare uppträder i källmaterialet än man eventuellt kunde förvänta sig.

Att skriva sammanställningar av skador var acceptabelt för alla skrivare oberoende om han var präst, ämbetsman, sockenskrivare eller privatperson. Man kunde också själv ange sina skador,

---

⁷⁷⁶ Skadeståndsansökningar Lappo 1808, fol. 52–68v, 70, 73, 74, E:57, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁷⁷ Skadeståndsansökningar Storkyro och Lillkyro 1808, nr 35, 38, 39, 45, E:53, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

⁷⁷⁸ Skadeståndsansökningar Storkyro och Lillkyro 1808, nr 181–182, 184, 185, 187–188, E:53, Civilkansliets vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv, RA.

eftersom dokumentet skulle granskas och godkännas i häradsrätten. Under normala omständigheter hade sockenskrivarna troligen i större grad skött detta skrivuppdrag, men de exceptionella omständigheterna och brådskan samt att skrivuppdraget inte var politiskt kontroversiellt blottlägger att situationen höll på att ändra: det är inte bara ämbetsmän som skrev flytande svenska utan även bönder klarade av att sköta liknande skrivuppdrag. Studiet av skadeståndsansökningarna år 1808 visar att skriftligheten hade ökat, att det redan fanns en utökad tillgång på förmedlare mellan muntligt och skriftligt. Att läsa och skriva var inte mera något avvikande eller främmande för en del av bönderna. Särskilt nämndemännen hade anammat den skriftliga kulturen.

Rättegångarna mot de väckta i Nykarleby och Vörå

På 1830- och 1840-talet hölls i Österbotten rättegångar mot präster som höll andliga möten. Den första rättegången mot de väckta var i Kalajoki 1838–1839. Väckelsemötena ledde till rättegångar också i Nykarleby 1838 och 1840 samt i Vörå 1840. På de anklagades bänk satt utöver prästerna de personer hos vilka möten hållits samt hundratals sockenbor som deltagit i andakterna.⁷⁷⁹

Den juridiska bakgrunden för dessa rättegångar var konventikelplakatet från 1726. Det illegaliserade andliga sammankomster i privata lokaler för att motverka att irrläror spreds.⁷⁸⁰ Den tidiga väckelserörelsen på 1700-talet hade inte lett till liknande konflikter utan den anpassade sig, visserligen med prästerskapets styrning, till kyrkans lära.⁷⁸¹

Heikki Ylikangas har ingående studerat väckelserörelsernas bakgrund och rättsprocesserna mot de väckta i Österbotten i boken *Körttiläiset tuomiolla*. De socio-ekonomiska och politiska förändringarna i början av 1800-talet erbjöd en ny grogrund för väckelsen. Befolkningen på landsbygden blev allt mer heterogen när de obesuttnas antal ökade. Bönderna blev samtidigt mer upplysta, förmögnare och de fick även större tyngd i den lokala politiken. Lantmannaföreningar var ett uttryck för böndernas växande medvetenhet. Också sockenstämmans betydelse förstärktes ytterligare. Under 1700-talet hade politik bedrivits på riksdagen, men i början av den autonoma tidensammankallades inte lantdagen. Den politiska tyngdpunkten kom att ligga på de världsliga och andliga myndigheterna. Sockenstämman fick ge utlåtanden i ärenden som berörde allmogen så att nödvändiga samhällliga förändringar kunde genomföras. Även väckelserörelserna gav möjlighet till ett samhälleligt engagemang.⁷⁸² Väckelserörelsernas centrum fanns i Norra Savolax, i Södra Savolax och Mellersta Finland samt i Norra Karelen. I Österbotten uppstod en väckelserörelse som leddes av präster på 1830-talet.⁷⁸³

---

⁷⁷⁹ Ylikangas 1979.

⁷⁸⁰ Ylikangas 1979, 14, 54–55.

⁷⁸¹ Ylikangas 1979, 19ff.

⁷⁸² Ylikangas 1979, 22–23; Halila 1962, 573–574.

⁷⁸³ Ylikangas 1979, 23, 30.

Ylikangas beskriver den första rättegången i Nykarleby som rättshistoriskt unik. Rättegången var den mest omfattande som väckelserörelsen ställdes inför och processen saknar sin like i den finländska rättshistorien både före och efter. Ylikangas har analyserat bevisföringen som skedde till största delen muntligt i häradsrätten och främst skriftligt i de högre rättsinstanserna. Här ligger fokus på dokumentationen av rättsprocesserna i Nykarleby och Vörå. Prästen kunde sköta sitt eget försvar såväl muntligt som skriftligt, men vem skrev de motsvarande handlingarna på allmogens vägnar när ärendet behandlades i häradsrätt, hovrätt och senat? Fungerade sockenskrivarna som skrivare respektive ombud för människor som vid olika rättsinstanser måste försvara sig mot anklagelserna eller var det andra skrivkunniga personer som backade upp dem? I detta fall stod de statliga och kyrkliga myndigheterna på ena sidan och på den andra den väckta prästen och hans anhängare. Hur förhöll sig de anklagade prästerna i denna situation gentemot sina åhörare? Kunde de räkna med stöd av de väckta ståndspersonerna och framför allt av sin predikant?

Den första rättsprocessen i Nykarleby inleddes på hösttinget 1838. Predikant Fredrik Östring anklagades för att ha hållit sju olagliga religiösa sammankomster, en hos bonden Matts Bro, fem hos sin hyresvärd, bonden Matts Pelkos, och en hos kaplanen Esaias Wegelius i Munsala. Bro och Pelkos samt 212 andra personer stämdes inför domstol för att de deltagit på dessa möten.⁷⁸⁴

De väcktas strategi var att neka till brott och att utebli från rättegångarna, vilket kan tolkas som passivt motstånd. Ylikangas tolkning är även att de anklagade hade sinsemellan kommit överens om hur de skulle bemöta anklagelserna. På tingen nekade såväl Östring som bönderna Bro och Pelkos till brott. De försvarade sig muntligt och förklarade att folk mött upp spontant.⁷⁸⁵

De anklagades beteende under den andra behandlingen på vintertinget 1839 visar enligt Ylikangas att de väckta hade stärkt sitt motstånd. Närmare 40 personer hade inte hörsammat stämningen. Ett namnupprop, som ordnades för att ta reda på vilka av de anklagade som var på plats och av vilken orsak de andra var frånvarande, blev farsartat. Folk ropade sina namn och svar, vilket väckte munterhet. Rätten återställde sin auktoritet genom att bötfälla en av bönderna som med hög röst ropat att han var närvarande.⁷⁸⁶ Det var tydligt att åtminstone en del av de frånvarande inte satte stort värde på rannsakingen, de vågade göra passivt motstånd och de närvarandes osakliga uppförande i rätten förstärktes av gruppandan.

Slutresultatet av de muntliga förhören blev att 99 jakade och 65 nekade att de deltagit på möten. Ytterligare 42 personer meddelade att de råkat vara på plats av en slump. Hur ytterligare sex personer ställde sig till anklagelserna är ovisst.⁷⁸⁷ Ylikangas konstaterar att främst kvinnor, yngre personer och personer som hörde till lägre socialgrupper medgav att de deltagit i mötena.⁷⁸⁸

---

⁷⁸⁴ Nykarleby höstting 1838 § 90, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1838, C4a:46, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁷⁸⁵ Ylikangas 1979, 56–59, 78; Nykarleby höstting 1838 § 90, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1838, C4a:46, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁷⁸⁶ Ylikangas 1979, 77–78.

⁷⁸⁷ Ylikangas 1979, 54ff, 58–62.

⁷⁸⁸ Ylikangas 1979, 62ff, 72.

Kvinnorna hade varit mer talrikt representerade på dessa religiösa sammankomster än männen.⁷⁸⁹ När kvinnorna och minderåriga personer kallades till rätten fick de inte själva försvara sig, undantaget änkor. Föräldrar, äkta män eller utsedda förmyndare förde deras talan.⁷⁹⁰ Bland de anklagade var även Clara Herpman, som personligen medgav på hösttinget 1838 att hon deltagit i flera möten. Hennes man var landsfiskal Georg Ludvig Herpman, som var sockenskrivare i Nykarleby socken 1820–1821. Landsfiskalen Herpman, som vid första behandlingen var på arbetsresa, förutsattes närvara vid följande rättsbehandling för att föra sin hustrus talan. Även Anna Catharina Forssén, hustru till vice stadsfiskalen Johan Henrik Forssén, hade deltagit i sammankomsterna. Forssén var sockenskrivare i Nykarleby på 1840-talet och i början av 1850-talet. Vice stadsfiskalen Forssén var närvarande och svarade muntligen på rättens frågor liksom de andra målsmännen.⁷⁹¹

Vid följande rättegång svarade landsfiskalen Herpman både muntligt och skriftligt på anklagelserna som riktats mot hans hustru. Han konstaterade att han inte visste om hon deltagit i en eller flera sammankomster, men eftersom hon redan själv erkänt skulle hon få ansvara för sin förbrytelse inför lagen. Herpman konstaterade att hustruns beteende varit avsett att förorsaka honom skada. De övriga närvarande äkta männen vittnade muntligt om sina hustrurs förehavanden. Rådstuvurätten i Nykarleby hade beordrat vice stadsfiskalen Forssén att representera tre sjömanshustrur, två sjömansdöttrar och en piga. Borgare Gustaf Häggblom och bonden Erik Smedsbacka fungerade även som utsedda representanter för några av de anklagade kvinnorna. Endast predikanten Östring, bortsett från Herpman, försvarade sig skriftligt. Han lämnade in en 26 sidor lång skrivelse. Ärendet togs upp ännu på urtima tinget i maj 1839 eftersom en del av de anklagade varit frånvarande vid de två tidigare rättegångarna. Herpman, Forssén och flera andra målsmän var även då närvarande för att svara muntligt på frågorna.⁷⁹²

Åklagaren, länsmannen Mauritz Christfried Nordqvist, hade svårt med bevisföringen mot de väckta. På urtima tinget skulle 19 vittnen höras, men majoriteten av dem var släkt med de anklagade och därmed jäviga. Ylikangas konstaterar att fyra av vittnena gav diffusa vittnesmål som främst gagnade de anklagade, men eftersom en del av de anklagade hade medgett sin skyldighet kunde domen fällas.⁷⁹³ Även två av nämndemännen måste bytas ut eftersom de var jäviga. Prästen Östring och bonden Bro dömdes till höga böter och även de personer som hade medgivit att de deltagit i sammankomsterna fick bötesstraff. Bonden Mats Pelkos däremot undgick böter eftersom han nekade till brott. Även kyrkoherden Jakob Wegelius, som representerat den anklagade prästdottern Maria

---

⁷⁸⁹ Ylikangas 1979, 72.

⁷⁹⁰ Ylikangas 1979, 61, 78.

⁷⁹¹ Nykarleby höstting 1838 § 90, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1838, C4a:46, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA. Se även Ylikangas 1979, 54ff.

⁷⁹² Nykarleby vinterting 1839 § 358, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1839, C4a:47; Urtima ting 1839 (30–31.5.1839) § 5, Nykarleby tingslags protokoll över urtima ting 1831–1839, C4b:2a, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁷⁹³ Ylikangas 1979, 88–91.

Sinius från Munsala, fälldes till böter eftersom han lämnat en förargande försvarsskrivelse till rätten.⁷⁹⁴

Båda parterna lämnade in besvär till Vasa hovrätt. Över hovrättens beslut klagades ännu till senaten. Domkapitlet i Åbo behandlade ärendet för Östring's del. I senatens arkiv ingår en diger akt rörande målet. Handlingarna från hovrätten, den s.k. hovrättsakten, omfattar 233 nummerade foliesidor och ytterligare 105 foliesidor uppstod under behandlingen i senaten.⁷⁹⁵ I hovrättsakten ingår handlingar ända från sommaren 1838 då länsman Johan August Kellander hade fått i uppdrag av prokuratorsämbetet vid senaten att stämma de anklagade till tinget samt avskrifter av dokument som uppstod i samband med handläggningen av ärendet i häradsrätten och hovrätten samt i Åbo domkapitel. Dokumentakten innehåller även avskrifterna av prästbevis samt Herpmans och Wegelius skrifter som de lämnat in som målsmän till häradsrätten.⁷⁹⁶

För att rättsprocessen skulle gå klanderfritt måste parterna få kännedom om besvärskvoterna och olika utlåtanden. Landskansliet gav intyg till hovrätten att Östring's m.fl. besvär och protokollsutdrag tillställts länsman Nordqvist. Nordqvist i sin tur skrev ett intyg att han fått handlingarna i målet.⁷⁹⁷ Domkapitlet intygade likaså att Nordqvist fått handlingarna.⁷⁹⁸ Nordqvist, Östring och Wegelius bekräftade alla att de fått domkapitlets utslag av vice stadsfiskalen J.H. Forssén, som i sin tur bekräftade med ett intyg att Östring fått domkapitlets utslag.⁷⁹⁹

Det hörde också till rättegångskulturen att de dömda måste betala sina böter innan de kunde besvara sig hos hovrätten. De andra alternativen var att antingen skaffa sig ett fattigdomsbevis eller åtminstone två borgesmän, vars vederhäftighet prästen eller kronans tjänsteman i samma socken eller underrätten för stadsborna, bevittnade. Därtill skulle de besvärande utse ett ombud för sig som skulle biträda de anklagade under hovrättsprocessen.⁸⁰⁰

Engen av de bötfällda betalade sina böter. Sammanlagt 48 dömda, varav 40 kvinnor, fick intyg över sin medellöshet av prosten J.N. Snellman. På detta dokument fanns även Clara Herpmans namn. Makens förmögenhet beaktades tydligen inte eftersom hustrurna till ståndspersoner och bönder gavs fattigdomsbevis.⁸⁰¹

Sammanlagt lämnades till hovrätten 23 borgensförbindelser.⁸⁰² Vice stadsfiskal Forsséns hustru Anna Katarina hade skaffat två borgesmän, rådman Adolf Hammarin och handelsman Karl Josef Collander från Nykarleby. Av handstilen framgår att borgensskriften skrivits av maken, vice

---

⁷⁹⁴ Urtima ting 1839 (30–31.5.1839) § 5, Nykarleby tingslags protokoll över urtima ting 1831–1839, C4b:2a, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA; Ylikangas 1979, 93, 95–96, 100.

⁷⁹⁵ Hovrättsakten är markerad med A, senatsakten med B. Allmänna supplikakter SD 562/1840, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁷⁹⁶ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 1–70, 104–192v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁷⁹⁷ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 194, 195, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁷⁹⁸ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 223–223v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁷⁹⁹ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 224, 225, 226, 233, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁰⁰ Våra vinterting 27.2.1841 § 134, Våra tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C5a:44, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁸⁰¹ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 103, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁰² Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 80–102, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

stadsfiskalen J.H. Forssén.⁸⁰³ Forssén själv gick i borgen tillsammans med skomakaren Lingonblad för järuvräkaren Hans Lingonblad och hans hustru samt tillsammans med smeden Johan Åberg för Augusta, Katarina och Sofia Fonselius. Forssén skrev även dessa borgensbrev.⁸⁰⁴

Några andra skrivare till borgensförbindelserna kan ännu identifieras. Handelsmännen Fredrik August Birling och Johan Fredrik Aurén från Vasa gick i borgen för kyrkoherden Jakob Wegelius. Intyget är tydligen skriven av Aurén, som även var rådman.⁸⁰⁵ Tf. notarie Carl Petter Mellberg, som även var sockenskrivare i Mustasaari, intygade borgarnas vederhäftighet.⁸⁰⁶ Fem av borgensskrifterna är skrivna av studerande A. Aspegren, tre av Carl Gustaf Svedlin från Munsala och en av Johan Sjöberg.⁸⁰⁷ Possessionaten Otto von Essen från Överjeppo gick i borgen för en bondhustru tillsammans med bonden Jakob Finskas. Otto von Essen skrev själv borgensskriften. Dokumentet bevitnades av två kvinnor, Greta Trätt och Brita Mattus med bomärken.⁸⁰⁸ En och samma skrivare, vars identitet inte kan fastställas, skrev tydligen sex och en annan okänd skrivare, eventuellt från Nykarleby stad, två borgensskrifter.⁸⁰⁹ Borgensskriften enligt vilken Simon Mattsson Bäck och Gustaf Mikkellsson Renvaktar ”Går i bårnen” för bondeänkan Lena Johansdotter Bäck skrevs tydligen av någon skrivkunnig allmogeperson, men den blev ännu renskriven och formulerad av en annan skrivare, men inte heller denna skrivare var särskild van eftersom han var tvungen att på några ställen strecka över felskrivna ord.⁸¹⁰

De anklagade utsåg auskultanten Johan Herman Roschier som sitt ombud. Roschier lämnade besvärsskrivelsen som han undertecknat till hovrätten, men dokumentet ser inte ut att vara skrivet av honom även om han lagt ordet ”af” före sin namnteckning.⁸¹¹ En av Roschiers fullmakter var skriven av Elias Jakob Fonselius på hans tre döttrars vägnar, två av vice landsfiskalen Forssén, varav en på hans hustrus vägnar och en tillsammans med Gustaf Häggblom. Häggblom skrev tydligen själv i anmärkningen i fullmakten att han varit kurator för flera av de anklagade i häradsrätten.⁸¹²

De övriga 76 bötfällda eller deras fullmäktige hade skrivit sina namn eller bomärken på den tredje fullmakten. Ylikangas har tolkat att 32 av de anklagade har undertecknat fullmakten själv. Bland dem fanns utöver prästerna Östring och Wegelius hantverkare såsom skomakaråldermannen Hans Henrik Garbén och skraddarmästare Anders Grönqvist samt Clara Herpman och många andra. De övriga 44 försåg dokumentet med ett bomärke. Dokumentet bevitnades av två vittnen, varav den ena var

---

⁸⁰³ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 85, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁰⁴ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 87, 89, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁰⁵ Mäkelä 1985, 274–275.

⁸⁰⁶ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 81, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁰⁷ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 83, 91, 92, 94, 97–100, 102, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA. Denne Aspegren var möjligen Carl Alex Aspegren, son till handelsman Gabriel Wilhelm Aspegren och hans hustru Maria Sebelius, född 1.1.1822. Han titulerades studerande när han dog 21.1.1841. Se HisKi/Nykarleby döpta 1822, begravda 1841.

⁸⁰⁸ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 82, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁰⁹ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 80, 84, 86, 88, 90, 93, 95, 96, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸¹⁰ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 101, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸¹¹ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 72–75v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸¹² Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 76–78, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

studeranden A. Aspegren. Ylikangas utgår även från att de som undertecknade besvärsskrivelsen med sitt namn och inte med ett bomärke kunde läsa. Läskunnigheten främjades nämligen inom väckelserörelsen.⁸¹³

I skrivkunnighetsforskningen har poängterats att konsten att kunna skriva sitt namn berättar mer om läs- än skrivkunnigheten och att kunna skriva sitt namn innebar inte automatiskt att personen kunde skriva. Martyn Lyons har konstaterat att kunna skriva sitt namn på ett officiellt dokument betydde den lägsta nivån av skrivkunskap.⁸¹⁴ Att skriva var även en manlig aktivitet. Hantverkar- mästarna verkar ha varit mer vana att hålla i pennan än exempelvis landsfiskalshustrun Clara Herpman som med svårighet kunde skriva sitt namn.

Hovrätten fällde en befriade dom för de anklagade. Endast Fredrik Östring fick ett straff. I enlighet med domkapitlets utslag utestängdes han för ett halvt år från sin tjänst. Därtill fastställdes häradsrättens beslut om bötesstraff för hans oanständiga språkbruk.⁸¹⁵

Östring och en del av de anklagade besvårade sig till senaten. Slutresultatet blev att hovrättens dom kvarstod.⁸¹⁶ Den skriftliga dokumentationen och mångdubbel arkivering har fått även senatsakten att svälla ut. I den ingår flera protokollsavskrifter och utslag från hovrätten samt de handlingar som lämnades in under behandlingen i senaten.⁸¹⁷ Bland dem finns fullmakter som Östring och Wegelius utfärdade för sina ombud, Nordqvists, Östrings och Wegelius besvärsskrivelser samt Wegelius förklaring, lanträneriets intyg över att Östring betalat sina böter, Nordqvists intyg att han fått hovrättens utslag för kännedom och kyrkoherde J.N. Snellmans intyg att konventikelplakatet angående olovliga sammankomster hade förkunnats 24.5.1838 i Nykarleby moderkyrka.⁸¹⁸

Borgare Henrik Sund utsågs till ombud för de anklagade. Han undertecknade besvärsskriften, men även denna skrivelse ser ut att ha en annan skrivare än namnet under dokumentet låter tro. Forsséns vackra, utsmyckade handstil är nämligen här lätt att känna igen.⁸¹⁹ Sund hade försetts med sakenlig fullmakt. Tf. rektorn vid Jakobstads pedagogi Albert Heikel bevittnade tillsammans med handelsbetjänten M. Sandström att de besvärande 79 personerna antingen hade egenhändigt underskrivit sina namn eller bomärken på den av honom skrivna fullmakten. Flera kvinnor undertecknade fullmakten med sina initialer.⁸²⁰

Den första rättegången mot de väckta i Nykarleby visar att behandlingen av ärenden i häradsrätten skedde muntligt och de anklagade eller deras representanter förutsattes personligen närvara vid

---

⁸¹³ SD 20.6.1839, Supplik- och besvärskarierium över brottmål 1839, Abb:6, Vasa hovrätts arkiv, VLA; Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 79–79v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA; Ylikangas 1979, 101.

⁸¹⁴ Lyons 2010, 91–92.

⁸¹⁵ Ylikangas 1979, 100ff.

⁸¹⁶ Ylikangas 1979, 118.

⁸¹⁷ Allmänna supplikakter SD 562/1840 B, fol. 3–16, 20–32v, 37–58, 73–105, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸¹⁸ Allmänna supplikakter SD 562/1840 B, fol. 1–2, 17, 18–19, 33, 34, 35–36v, 59, 60, 63–65, 67, 72–72v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸¹⁹ Allmänna supplikakter SD 562/1840 B, fol. 68–69v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸²⁰ Allmänna supplikakter SD 562/1840 B, fol. 70–71, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

tingen. De enda personerna som i detta fall lämnade in skrifter var prästerna samt landsfiskalen Herpman, som även varit sockenskrivare i Nykarleby socken. Herpman, vars hustru Clara även själv använt taltur i rätten, ansåg tydligen att även han innehade en sådan samhällelig position att han måste ge sitt utlåtande skriftligt, även då han själv var närvarande på tingsplatsen.

Behandlingen av ärendet i de högre rättsinstanserna skedde skriftligt. Besvärerna skulle framföras skriftligt och delges parterna innan rättegången inleddes. Därtill behövdes intyg som visade att processen framskridit sakenligt. Länsmannen, prästerna och vice stadsfiskalen J.H. Forssén utfärdade intyg att alla parter fått ta del av handlingarna. Men innan processen i hovrätten kunde inledas måste böterna betalas. I detta fall var det alltså helt i sin ordning att prästen utfärdade fattigdomsbevis. Det är intressant att märka att vice landsfiskalen Forssén agerade som skrivare när borgensförbindelser skrevs och att han även gick i borgen för några av de åtalade. Han skrev också fullmakter för auskultant Roschier som var de anklagades ombud under hovrättsbehandlingen. Därtill verkar det som om det var Forssén som skrev besvärsskrivelsen för borgaren Henrik Sund som var ombud under den fortsatta processen i senatens rättsavdelning.

Det har inte varit möjligt att fastställa att Johan Henrik Forssén redan vid denna tidpunkt fungerade som sockenskrivare i Nykarleby socken. Han hade flera tjänster och han titulerades vice landsfiskal under rättsprocessen. Senast 1843 var han dock sockenskrivare i Nykarleby. Oberoende om han var sockenskrivare redan tidigare verkar han varit en person som man ofta vände sig till. Hans hustru var bland de åtalade vilket inte hindrade honom att ställa sina kunskaper till behövandes bruk.

Såsom konstaterats kunde hantverkarmästarna tydligen både läsa och skriva. Samma gällde borgarna som skrev borgensförbindelser och studeranden Aspegren ställde även upp när dokument skulle skrivas. Någon allmogeperson med bristfällig kunskap om rättstavning och med osäker handstil lät sig inte hindras när bondeänkan Lena Bäck behövde en borgensskrift. Det är även anmärkningsvärt att många kvinnor ville skriva sina initialer i dokumenten i stället för att rista bomärken.

Även i Vörå kallades de väckta och deras präst inför domstol. När ett väckelsemöte under prästen Johan Mikael Stenbäcks ledning i juni 1840 pågick hos bonden Henrik Jufvas i Miemoisby kom tf. länsman Johan August Kellander dit för att underrätta de församlade människorna om att mötet var olagligt. För att försäkra sig om bevisföringen vid den kommande rättegången hade länsmannen tagit med sig de pålitligaste nämndemännen och några bönder samt sina skrivdon. Det lyckades Kellander att anteckna namnen på 48 personer som deltog i mötet, även om en del av mötesdeltagarna hade lyckats fly undan när husbonden försökte avlägsna länsmannen ur sitt hus och ett handgemäng uppstod mellan dem. Ylikangas jämför den konflikt som uppstod på Jufvas hemman mellan kronans tjänsteman och bonden med konfrontationen mellan knivjunkarna och tjänstemännen.⁸²¹

På hösttinget 1840 framförde tf. länsman Kellander både skriftligt och muntligt sina anklagelser

---

⁸²¹ Ylikangas 1979, 124–127.

mot Stenbäck, Henrik Jufvas och mötesdeltagarna. Innan Stenbäck och de närvarande anklagade fick försvara sig muntligt, granskades deras prästbevis som kyrkoherde Karl Estlander i Vörå utfärdat. Här kan nämnas att den anklagade prästen fungerade som ombud för sin mor, änkeprostinnan Eva Maria Stenbäck. Vid rättegången visade det sig dock att Kellanders proaktiva taktik inte lyckades fullständigt: några av de vittnen, bl.a. nämndemännen Jakob Bertills och Matts Svenns samt bonden Jakob Andtbrams, som följt länsmannen till Jufvas gård, gav utlåtanden som föga gagnade länsmannens anklagelser. Stenbäck och de av de anklagade som var närvarande i rätten dömdes till böter förutom tre personer som förnekade att de deltagit i sammankomsten.⁸²²

Även i Vörå lämnade de dömda in besvär till hovrätten, som dock remitterade ärendet till häradsrättens behandling. Tingsrättsbehandlingen fortsatte på urtima tinget i december 1840 och på vintertinget 1841.⁸²³

Även dessa rättegångar har studerats av Ylikangas. Det som är intressant ur den politiska kulturens och skriftlighetens synvinkel är att på vintertinget i Vörå använde de anklagade ett utomstående ombud som sin försvarare. Ylikangas har konstaterat att vid rättegången i Kalajoki hade de anklagade svårt att skaffa sig någon duglig jurist eftersom de högre ståndspersonerna ställde sig avvisande till väckelserörelsen. I Kalajoki hade de väckta själva försvarat sig, vilket också varit fallet i häradsrätten i Nykarleby.⁸²⁴

Ombudet vid rättegången i Vörå var löjtnant Otto Mauritz von Essen från Kimo bruk, som varit sockenskrivare i Vörå 1815. Att han varit sockenbornas förtroendemän redan tidigare var kanske inte enda eller den avgörande orsaken till varför han ställde upp. Han hörde nämligen till de väckta eller åtminstone hade han bevisat ett väckelsemöte tillsammans med sin hustru, sin son filosofie magister Carl Gustaf von Essen och sin sonhustru samt possessionaten Otto von Essen med hustru i Nykarleby i juli 1840. O.M. von Essen skulle alltså själv sitta på de anklagades bänk om bara några månader i häradsrätten i Nykarleby.⁸²⁵ Här kan nämnas att Carl Gustaf von Essen senare blev präst och professor vid Helsingfors universitet. Han var även aktiv i väckelserörelsen.⁸²⁶ Att familjen von Essen deltog i ett väckelsemöte var alltså ingen tillfällighet.

Resultatet av Otto Mauritz von Essens insats på vintertinget i Vörå 1841 var dock anspråkslöst ur de väcktas synvinkel. Han lyckades visserligen bevisa att ett av de vittnen som Kellander haft med sig till Jufvas gård var jävigt. Han ifrågasatte även Kellanders pålitlighet och hänvisade till hans dåliga rykte, men detta argument hindrade inte rätten att bötfälla de personer som medgivit att de deltagit i

---

⁸²² Vörå höstting 1840 § 180–181, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1840, C5a:43, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA; Ylikangas 1979, 138–146.

⁸²³ Vörå urtima ting 29.12.1840 § 1, Vörå tingslags protokoll över urtima ting 1837–1842, C5b:3 och Vörå vinterting 13.2.1841 § 15, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C5a:44, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁸²⁴ Ylikangas 1979, 44, 157.

⁸²⁵ Ylikangas 1979, 157, 173–174; Nykarleby vinterting 1841 § 284, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁸²⁶ Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Carl Gustaf von Essen*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=14771>>. Läst 12.4.2013; Uppslagsverket Finland 2003, 357.

väckelsemötet.⁸²⁷ Det viktigaste var dock att i Otto Mauritz von Essen fick de väckta en ståndsperson som tog sig an deras sak. Även Otto von Essen ställde upp för de väckta. Såsom redan nämnts gick han i borgen för böterna för en av de dömda vid rättegången i Nykarleby.⁸²⁸

Ärendets fortsatta behandling skedde vid Vasa hovrätt och i senaten. Hovrättsakten, som ingår i senatens arkiv, innehåller utöver utdrag av tingsprotokollen i Vörå, Stenbäcks försvarsskrivelser till domkapitlet i Åbo, hans egenhändiga förklaring till hovrätten, konsistoriets protokollsutdrag, domkapitlets memorial och utslag till hovrätten samt avskrift av hovrättens utslag 19.10.1840. I akten ingår även egenhändigt skrivna intyg av länsman Carl Johan Solfvin och Stenbäck att de mottagit Åbo domkapitels utslag.⁸²⁹

Även i Vörå skaffades fattigdomsbevis och borgensförbindelser inför hovrättsbehandlingen. Kyrkoherde Estlander hade utfärdat tre fattigdomsbevis, för torparänkan och -sonen samt för en av bondemågarna.⁸³⁰ Men vem skrev borgensskrifterna för de överklagande? Skrivaren till den borgensskrift som fyra bönder hade utfärdat för Eva Maria Stenbäck, Maria Ottelin, Ulrika Stenbäck och Ulrika Tunzelman samt 20 andra dömda är okänd. Handstilen liknar dock Stenbäcks handstil. Bönderna som gick i borgen hade ristat sina bomärken under skriften och kyrkoherde Estlander intygade att bönderna var vederhäftiga att gå i borgen. Bönderna Johan Pytar och Matts Rex vidimerade dokumentet med sina namnteckningar.⁸³¹

Skrivaren förblir oklar också för Stenbäcks borgensskrift. Borgenärerna var klockaren Erik Johan Corell och nämndemannen och kyrkvärden Anders Kaustinen, vilka egenhändigt undertecknade och fyllde i sina titlar och gårdens namn på borgensskriften.⁸³² Kaustinen, som varit länsmannens vittne vid intåget till Jufvas gård, gick alltså nu i borgen för Stenbäck.

En annan borgensskrift hade skrivits av bondsonen och fogdeskrivaren Mikael Cavenius, som var sockenskrivare Johan Ingmans biträde 1840–1847. De två bönderna, som gick i borgen för bonden Henrik Abrahamsson Jufvas, hos vilken sammankomster hållits och som dömts till 220 dalers böter som motsvarade 105 rubel 60 kopek silver, ristade sina bomärken på borgensskriften. Cavenius skrev under dokumentet och den bonde som bevittnade dokumentet ristade också sitt bomärke där.⁸³³

Stenbäck skrev också ett besvär till hovrätten på de 28 dömdas vägnar över häradsrättens dom. De bestred alla sin skyldighet.⁸³⁴ Stenbäcks fullmakt hade skrivits under med egenhändiga namnteckningar av änkeprostinnan Eva Maria Stenbäck, kaplansänkan Maria Ottelin (f. Stenbäck), pastorsadjunkts hustrun Ulrika Stenbäck och kaptensänkan Ulla Tunzelman. De 24 övriga

---

⁸²⁷ Ylikangas 1979, 158–159.

⁸²⁸ Allmänna supplikakter SD 562/1840 A, fol. 82, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸²⁹ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, s.k. Hovrättsakten, fol. 1–8, 31–51, 55–70v, 71–89v, 95–96, 97, 98–99, 100–107v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA. I akten finns två sidor som har folienummer 70.

⁸³⁰ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 28, 29, 30, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸³¹ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 25–25v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA. Estlander intygade vederhäftigheten för alla de här nämnda borgensskrifterna.

⁸³² Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 27, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸³³ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 26, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸³⁴ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 22–23v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

personerna – 12 bönder, en bondhustru, två sexmän, fyra bondemågar, två bondsöner, en bondsons hustru, en torparänka och en torparson – hade ritat sina bomärken på fullmakten. Bönderna Pytar och Rex hade vidimerat fullmakten med sina egenhändiga namnteckningar. Pytar hade för större säkerhet även ristat sitt bomärke bredvid sitt namn.⁸³⁵ Det framgår inte av fullmakten vem som skrivit den.

Nio personer, varav åtta var kvinnor, besvärade sig till hovrätten. Besvärsskrivelsen hade skrivits av löjtnant von Essen, som hade fungerat som ombud redan i häradsrätten. Skriften lämnades in till hovrätten av rådman Johan Fredrik Aurén. Aurén var handelsman i Vasa. Fullmakten för Aurén hade skrivits av Stenbäck och försetts med de besvärandes bomärken. Stenbäck skrev också borgensintyget för sju av de åtta kvinnorna. Tre bönder gick i borgen och försåg skriften med sina bomärken.⁸³⁶ För två av de personer som lämnade in besvär hade kyrkoherden Estlander utfärdat fattigdomsbevis.⁸³⁷

Ylikangas har påpekat att Stenbäck förde sitt försvar i häradsrätten endast muntligt och att han gav korta svar, men att i den fortsatta behandlingen skrev han två långa skrivelser till konsistoriet. Stenbäck lämnade också in en besvärsskrivelse till hovrätten i oktober 1840. Ylikangas konstaterar att detta var en taktikändring.⁸³⁸ I häradsrätten var dock behandlingen muntlig och han var personligen närvarande för att bemöta de anklagelser som framfördes. Det kunde även vara klokt att inte försvara sig skriftligt före man visste vad man blev anklagad för. Ärendets behandling i konsistoriet skedde skriftligt som en del av den normala handläggningen och det var således naturligt att Stenbäck anförde sitt försvar skriftligt.

Hovrätten gav friande dom för dem som deltagit i väckelsemötet. Stenbäck dömdes till varning enligt konsistoriets beslut. Båda parterna var missnöjda med hovrättens dom. Senaten fastställde hovrättens dom.⁸³⁹

I den s.k. senatsakten ingår utöver avskrifter av ärendets behandling på hovrätten besvärshandlingarna, som länsman Carl Johan Solfvin i egenskap av kronoåklagare samt Stenbäck och de övriga anklagade lämnade till kejsaren.⁸⁴⁰ Stenbäck skrev sin egen försvarsskrift, men de övriga åklagades förklaring har försetts med löjtnanten O.M. von Essens underskrift.⁸⁴¹ Också ombudet på senaten hade försetts med fullmakt, som bönderna Johan Pytar och Matts Rex vidimerade. Fullmakten gavs av 48 personer. Både männen och även de kvinnor, för vilka deras män eller fäder var målsmän, skrev sina bomärken under fullmakten. Johan Mikael Stenbäck skrev under fullmakten som sin hustrus målsman, men också Ulrika själv skrev sitt eget namn i fullmakten liksom Maria

---

⁸³⁵ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 24–24v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸³⁶ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 90–91, 92, 93–93v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸³⁷ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 94, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸³⁸ Ylikangas 1979, 159–160; Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 19–21v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸³⁹ Ylikangas 1979, 163, 165–167.

⁸⁴⁰ Allmänna supplikakter SD 583/1841 B, fol. 1–2, 3–34v, 36–41, 46–46v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁴¹ Allmänna supplikakter SD 583/1841 B, fol. 42–43v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

Ottelin och Ulla Tunzelman.⁸⁴²

De två besvärsskrivelser som undertecknats av O.M. von Essen är skrivna med två olika handstilar. Den skrivelse som lämnades till hovrätten verkar vara skriven personligen av von Essen, men besväret till senaten som försetts med orden ”Underdånigst af: O.M. v Essen” är tydligen skriven av någon annan.⁸⁴³ Handstilen tyder på att besvärsskrivelsen till senaten var skriven av Stenbäck. I vilket fall som helst måste von Essen ha varit medveten om och godkänt vad som stod i skrivelsen eftersom han undertecknade den, men han hade ju själv varit närvarande på väckelsemöten. Eventuellt ville Stenbäck, om det nu var han som höll i pennan, själv formulera besväret. Hans egen hustru var ju bland de anklagade. Stenbäcks moder Eva Maria Stenbäck däremot hade avlidit i november 1840.⁸⁴⁴

Fogdeskrivaren Mikael Cavenius som biträdde sockenskrivaren i Vörå anlätades att skriva en borgensskrift, men det var främst Stenbäck själv samt Otto Mauritz von Essen som skrev besvär- och försvarsskrivelserna vid domstolsbehandlingarna mot de väckta i Vörå. Därtill fungerade von Essen som ombud i rätten. Två ståndspersoner som personligen var involverade i rörelsen backade alltså upp de människor som deltagit i väckelsemöten.

Den tredje rättegången mot de väckta inleddes i Nykarleby några månader efter att tingsrätten behandlat anklagelserna mot de väckta i Vörå. Kaplansadjunkten Fredrik Östring och hans 70 anhängare i Munsala försvarade sig i tingsrätten i Nykarleby på vintern och hösten 1841. Religiösa sammankomster hade hållits hos bonden Karl Karlsson Hvit i Monå by i Munsala. På de två sammankomsterna hade deltagit även elva ståndspersoner – bland dem löjtnanten Otto Mauritz von Essen, hans son Carl Gustaf von Essen och possessionaten Otto von Essen samt deras hustrur, såsom redan nämnts.⁸⁴⁵

Vad kan man säga om skrivarna på basis av den skriftliga dokumentationen vid dessa rättegångar? På vintertinget 1841 flera bilagor lämnades in när ärendet togs till första behandling. Anklagelserna mot Östring ingår i en annan paragraf än anklagelserna mot bonden Karl Hvit och mötesdeltagarna.⁸⁴⁶ Vilka dokument framlade de anklagade mötesdeltagarna till sitt försvar?

Till protokollet fogades länsman Mauritz Christfrid Nordqvists memorial där han redogjorde för sammankomsterna, prosten J.N. Snellmans skrivelse av vilken det framgick att olagliga sammankomster hållits och att de väckta klädde sig avvikande, landskansliets order att ordna rättegång i ärendet och en förteckning på personer som deltagit i sammankomsterna.⁸⁴⁷ Kaplanen

---

⁸⁴² Allmänna supplikakter SD 583/1841 B, fol. 44–45, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁴³ Allmänna supplikakter SD 583/1841 A, fol. 90–91, SD 583/1841 B, fol. 42–43v, Justitiedepartementets arkiv, Senatens arkiv, FRA.

⁸⁴⁴ HisKi/Vörå, begravda 1840.

⁸⁴⁵ Nykarleby vinterting 1841 § 284, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁸⁴⁶ Nykarleby vinterting 1841 §§ 283, 284, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁸⁴⁷ Nykarleby vinterting 1841 § 284 bilagorna M, S, G och A, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

Esaias Wegelius och prosten Snellman hade utfärdat prästbevisen för de anklagade.⁸⁴⁸

I Nykarleby deltog ståndspersoner i väckelsemöten och de anklagade kunde dra nytta av detta när de måste försvara sig i häradsrätten. Situationen var alltså en annan än den hade varit i Kalajoki.⁸⁴⁹ Possessionaten Otto von Essen från Överjeppo fungerade som ombud för de 25 anklagade och han skrev också försvarsskrivelser till rätten – inte löjtnanten Otto Mauritz von Essen såsom Ylikangas skriver. Fullmakten för Otto von Essen hade skrivits av kaplansadjunkt Lars Josef Achrén. Även skomakaråldermannen Hans Garbén bevittnade med sin egenhändiga namnteckning att de anklagade själva ristat sina bomärken.⁸⁵⁰ Prästen Achrén tog alltså inte avstånd från att hjälpa församlingsborna med skrivande. Han fungerade även som ombud för kaplan Esaias Wegelius döttrar vid tingen.⁸⁵¹

Otto von Essen skrev Karl Hvits förklaring till rätten, även om denne även muntligt försvarade sig själv på tinget samt försvarsskrivelsen åt Östring, där han hänvisade till att både Åbo domkapitel och Vasa hovrätt tidigare befriat Östring från anklagelserna och att hovrätten även upphävt häradsrättens dom.⁸⁵² Han skrev också försvarsskrivelsen för de övriga anklagade – å egna och medklagandes vägnar – där de anklagade medgav att de inte levt som goda kristna men att de gjort bättring tack vare magister Östrings predikningar. Skriften angrep hårt prosten Snellman, som till rätten hade lämnat en skrift där han anklagade de väckta för olaglig verksamhet och kommenterade deras klädedräkt såsom redan nämnts. I von Essens skrivelse nekades till alla anklagelser och krävdes att Snellman borde kallas inför domstol att förklara sig. Alla utom tio anklagade godkände von Essens skrivelse.⁸⁵³ Otto von Essen, som alltså kan räknas till de väckta, skrädde inte på orden. Länsman Nordqvist krävde att de som godkänt skrivelsen borde ställas i laga ansvar för otillbörligt skrivsätt. Att Otto von Essen själv stod bakom varje ord han skrivit framgår av den mening i tingsprotokollet som överstrukits: han var villig att ensam ta ansvaret för skrivelsen.⁸⁵⁴

På vintertinget 1841 dömdes Karl Hvit och 46 övriga anklagade till böter. Resten av de 70 anklagade undgick straff. Rättegången mot Östring fortsatte på hösttinget 1841, men rätten remitterade ärendet till domkapitlets avgörande.⁸⁵⁵

De bötfällda besvärade sig till Vasa hovrätt. Otto von Essen fungerade även i hovrätten som

---

⁸⁴⁸ Nykarleby vinterting 1841 § 284 bilagorna P, Q, R, S och T, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA. Även Snellmans skrivelse har givits samma bokstav som prästbeviset som han skrivit possessionaten Otto von Essen och hans hustru Anna, f. Snellman.

⁸⁴⁹ Ylikangas 1979, 44.

⁸⁵⁰ Ylikangas 1979, 174; Nykarleby vinterting 1841 § 284 bilaga Z, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁸⁵¹ Ylikangas 1979, 174.

⁸⁵² Nykarleby vinterting 1841 § 284 bilagorna X och Y, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁸⁵³ Nykarleby vinterting 1841 § 284 bilaga II, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA. Se även Ylikangas 1979, 183–184.

⁸⁵⁴ Nykarleby vinterting 1841 § 284, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:51, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA.

⁸⁵⁵ Nykarleby höstting 1841 § 251, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1841, C4a:52, Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv, VLA; Ylikangas 1979, 185–187.

ombud. Ylikangas skriver att varken Östring eller von Essen lät sig blidkas. Vasa hovrätt gav sitt beslut i ärendet i april och det enda straffet som utdelades var att Östring måste infinna sig vid domkapitlet i Åbo för att bli tillrättavisd.⁸⁵⁶

Massrättegångarna mot de väckta i Österbotten producerade ett digert arkivmaterial. Granskningen av dessa handlingar har visat att allmogen kunde räkna med skrivhjälp från många olika håll. Prästerna och ståndspersonerna inom väckelserörelsen hjälpte att skriva besvärs- och försvarsskrivelser i Nykarleby och Vörå. Såväl Otto som Otto Mauritz von Essen ställde upp att försvara de väckta och därmed även sig själva.

Sedvanliga handlingar vid rättegångarna såsom fullmakter, fattigdomsbevis och borgensförbindelser skrevs av en rad olika personer. En del av skrivarna kan visserligen inte identifieras. Det hörde till prästernas uppgift att utfärda fattigdomsbevis på landsbygden, men borgensförbindelser och fullmakter skrevs såväl av bondeskrivare som av utbildade personer, städernas borgare och även sockenskrivare eller deras biträden. Särskilt vice landsfiskal Forsséns flera skrifter ger en antydning om att han eventuellt skötte sockenskrivarens uppgifter i Nykarleby socken redan vid denna tid.⁸⁵⁷

Sockenskrivarna intog dock inte någon framträdande position vid dessa rättegångar. Studiet av skadeståndsansökningarna och bouppteckningarna visade redan att under 1800-talet kunde man ty sig till många andra skrivare än sockenskrivare. Även vid dessa rättegångar anlätades många olika skrivare, låt vara att några av dem tidigare varit sockenskrivare eller kom att bli det längre fram. Sockenskrivarna anlätades inte heller som ombud. Det var framför allt ståndspersonerna Otto och Otto Mauritz von Essen som fungerade som språkrör vid hovrätts- och senatsprocesser. Ståndspersonernas och allmogens intressen vid dessa rättegångar sammanföll. De satt alla på de anklagades bänk. De väckta i Nykarleby och Vörå kunde därmed räkna med ståndspersonernas stöd.

Sammanfattning

Studiet av sockenskrivarnas arbetsuppgifter och undersökningen om bouppteckningarna visade att sockenskrivarna fr.o.m. 1600-talet var aktiva i beskattningsfrågor, men under 1700-talet kom deras uppgifter att allt mer handla om förberedande och verkställande uppgifter inom sockenadministrationen. De hade en central roll som skrivare av en stor mängd olika privata skrifter, bl.a. bouppteckningar. Sockenskrivarna var professionella skrivare i det österbottniska lokalsamhället och de anlätades även i viss mån som ombud vid rättegångar som berörde hela socknen. De skrev också på sockenbornas vägnar förklaringar och skrivelser till landshövdingen/guvernören. Syftet med de fem

---

⁸⁵⁶ Ylikangas 1979, 190; Hovrättens beslut 13.4.1842 nr 7, Utslagsliggare över underställda mål (Vasa län) 1842, Di:117, Vasa hovrätts arkiv, VLA.

⁸⁵⁷ I protokollet som fördes på kontraktprostevisitationen 23–24.8.1836 konstateras att sockenstämmoprotokollen var hos sockenskrivaren. Se bild 106, 116 i digitalarkivet, Protokoll från kontraktprostevisitationer 1699–1856, Nykarleby församlings arkiv.

fallstudierna har varit att kartlägga var gränserna för sockenskrivarnas kompetens gick i politiska processer. Var sockenskrivarna en resurs även när bönderna ansåg sig tvungna att värna om sina politiska rättigheter på högre ort?

Det första fallstudiet fokuserade på allmogens motstånd i samband med att det ständiga knekthållet infördes i Österbotten. Kronan tillsatte 1731 en roterings- och indelningskommission för att reformera manskapsuttaget i Österbotten. Allmogen i båtmanssocknarna Lappfjärd, Närpes, Malax, Mustasaari, Vörå och Nykarleby motsatte sig dock reformen. Kommissionen höll roteringsmöten med allmogen och förutsatte även att nämndemännen, länsmännen, häradsskrivaren och kronofogden skulle vara närvarande. Allmogens representanter till dessa möten försågs med sedvanliga fullmakter som delvis skrevs av sockenskrivarna. Sockenskrivare utsågs däremot endast undantagsvis att representera sockenborna.

Förhandlingarna på roteringsmöten var muntliga, men roterings- och indelningskommissionen fick också motta skrivelser från allmogen. Några av dessa var skrivna av sockenskrivare, men även andra skrivare såsom präster och kommissionens sekreterare ställde upp när skrivhjälp efterfrågades. Att skriva fullmakter och andra sedvanliga utredningar eller skrivelser som kommissionen förväntade var på inget sätt graverande för någon av skrivarna.

När båtmanssocknarna mobiliserade sitt motstånd blev skrivuppgifterna dock mer känsliga. Kallelserna till ett, ur kronans synpunkt, illegalt möte ledde till rättegångar. Den kallelse som via länsmannen gick till sockenskrivaren blev uppläst för bönderna av sockenskrivaren, men den kallelse som sändes till häradshövdingen ledde till att landshövdingen och kommissionen underrättades om motståndsplänerna. På tingen vägrade bönderna dock avslöja konceptisten.

Bönderna i båtmanssocknarna bekostade även en bondedelegation som reste till Stockholm för att anhålla om att Kungl. Maj:t skulle befria dem från roteringen. I delegationen deltog en sockenskrivare. Suppliken sammansattes och skrevs i Stockholm, alltså inte av någon lokal skrivare i Österbotten. Tydligt var ingen sockenskrivare tillräckligt kompetent att formulera skriften. Sockenskrivarnas eventuella ovilja att ställa upp som skrivare kan ha att göra med deras dubbla lojalitet: ämbetsmannen råkade illa ut om han skrev skrifter som motsatte sig överhetens beslut.

Undersökningen bekräftar att det kunde vara riskabelt för ämbetsmännen och även präster att ställa upp som skrivare för bönder. Riskerna kunde visserligen undvikas genom att man titulerade sig sockenskrivare och alltså tydliggjorde i vilken egenskap man ställt upp som konceptist. Ämbetsmännen och prästen som med sina egna namn och tjänstetitlar skrev och undertecknade dokument på böndernas vägnar blev bestraffade. Prästen fick inte blanda sig i världsliga frågor och ämbetsmännen borde hindra motståndsaktioner, inte bidra till dem.

Sockenskrivarna hade ingen aktiv roll som skrivare i motståndet mot knekthållet som mobiliserades i början av 1730-talet. De fungerade som skrivare och förmedlare endast inom sina normala, snäva ramar: de läste upp kallelser, skrev fullmakter och skrifter som upplyste om förhållandena. Några av dem var även värda förtroendet att fungera som sockenbornas ombud. Suppliken däremot skrevs av en mer van skrivare i Stockholm. Att allmogen var beroende av

förmedlare och att de använde präster eller ämbetsmän som skrivare när de ville uttrycka sitt missnöje gjorde dem sårbara.

Det andra fallstudiet berörde en annan het politisk fråga under första hälften av 1700-talet, allmogeseglationen. För att lösa tvisten mellan de österbottniska kuststäderna och allmogen tillsattes en kunglig kommission. Kommissionen i Österbotten 1748 utredde socknarnas rättighet till allmogeseglation på sammanträden där även några sockenskrivare förde sockenbornas talan. Man kan finna sockenskrivare också bland de personer som skrev fullmakter för bönder som skulle representera de övriga sockenborna och även inför denna kommission kunde sockenskrivarna anlitas som ombud, visserligen med flankstöd av nämndemän och bönder. I detta fall anlidade sockenborna också mer kvalificerad hjälp än vad sockenskrivarna eventuellt kunde bidra med. Ett juridiskt utbildat ombud skötte den skriftliga och muntliga bevisföringen. Den framgång allmogen hade på lång sikt i seglationsfrågan var långt ombudets förtjänst.

Sockenskrivarna har vid de två första fallstudierna konstaterats skriva fullmakter och även övriga behövliga dokument, men endast några av dem förde sockenbornas talan vid förhandlingarna. Sockenskrivarna intog inte heller under senare delen av 1700-talet en framträdande position när den österbottniska allmogen klagade över salpetersjudningen. Olägenheterna i samband med salpeterstillverkningen ledde till otaliga riksdagsbesvär. Det har inte kunnat bevisas att sockenskrivarna skulle ha medverkat till att riksdagsbesvär skrevs. De suppliker som sändes till Kungl. Maj:t åren 1800–1803 kom inte heller från en sockenskrivares penna. Häradshövdingar anlidades att författa dessa suppliker. Riksdagsbesvären och supplikerna i salpeterfrågan hade effekt både på kortare och längre sikt. Sockenskrivarna däremot kan enbart iaktas exempelvis i samband med att ett ombud skulle förses med fullmakt eller när de på landshövdingens eller salpetersjuderistyresmannens order skötte sina vanliga tjänsteuppgifter, såsom sammankallandet av sockenstämmor eller skrev förteckningar över salpeterproduktionen och –producenterna.

De tre fallstudierna visar att gränsen för sockenskrivarnas kompetens verkar begränsa sig till den skriftliga kommunikationen inom socknen och mellan socknen och landshövdingeämbetet samt med kungliga kommissioner som var verksamma inom landskapet. Supplikerna som var en viktig informationskanal i enskilda frågor mellan undersåtarna och överheten hörde tydligen inte till sockenskrivarnas arbetsrepertoar. I de muntliga handläggningarna kunde enstaka sockenskrivare få företräda sockenborna, men i många socknar utsågs bönder och framför allt nämndemän att föra sockenbornas talan. Häradshövdingarna ansågs tydligen mer insatta i hur suppliker skulle skrivas och de kunde ställa upp utan att riskera sin tjänst eftersom supplikerna var ett vedertaget och godkänt medium för informationsutbytet mellan undersåtarna och kronan. Sockenskrivarna ansågs antagligen inte äga tillräcklig kompetens och kunskap om suppliker eller så ansåg man att en av häradshövdingen välformulerad supplik kunde väcka större anseende och följaktligen ha bättre framgång.

Uppfattningen om sockenskrivarnas roll som professionella skrivare framför allt inom lokala och regionala arenor bestyrks ytterligare av det fjärde fallstudiet där skadeståndsansökningar granskats.

Befolkningen i Österbotten hade rätt att anhålla ersättning för de skador ryska armén förorsakat 1808. Eftersom skadeståndsansökningarna gjordes på de ryska myndigheternas order kunde vem som helst åta sig att skriva dessa ansökningar. Dessutom skulle de produceras inom en snäv tidsram. De behövde inte heller stiliseras. Det var nog att av ansökan framgick vem som lidit vilka skador samt en uppskattning av skadornas storlek och värde. Dessa faktorer bidrog troligen till att många olika skrivare kunde ställa upp.

Det har visat sig att ämbetsmän, präster och även bönder skrev skadeståndsansökningar. Sockenskrivarna ombesörjde i flera socknar att ansökningarna skrevs, men fallstudiet visar tydligt att i det österbottniska samhället vilade skrivkunnigheten inte längre enbart på prästernas, ämbetsmännens och sockenskrivarnas axlar. Resultatet bekräftar det som konstaterades i samband med studiet av bouppteckningarna: sockenskrivarna anlidades allmänt som skrivare, ämbetsmännen skrev också på begäran dokument, men även bönderna var kapabla att skriva den här typen av handlingar.

Det femte och sista fallstudiet fokuserar på sockenskrivarnas roll som ombud och skrivare i samband med de omfattande rättegångar som fördes mot medlemmarna i väckelserörelsen i Nykarleby och Vörå socknar. Handläggningen i häradsrätten var muntlig, men behandlingen av besvären i hovrätten och i senaten var skriftlig och man behövde ett ombud som förde besvären vidare. Även i den lägsta rättsinstansen krävdes många dokument vilket fallstudiet visar.

Inte heller detta fallstudium lyfter fram sockenskrivarna som centrala aktörer. En del av de dokument rättegångarna krävde, såsom prästbevis och fattigdomsbevis men även andra skrifter, skrevs av prästerna. Övriga nödvändiga skrivelser skrevs av bl.a. ämbetsmän, handelsmän, hantverkare och studerande. De väckta fick även stöd av sina väckta präster samt ståndspersoner. Personer som varit sockenskrivare eller skulle bli det längre fram bidrog med skrivhjälp under processen, men de deltog inte i sockenbornas försvar utan producerade några av de skrifter som rättegångspraxisen förutsatte.

Rättegångarnas skriftlighet i hovrätten och senaten förutsatte anlitage av ombud, men de skulle vara jurister. En sockenskrivare dög inte till att framföra de anklagades besvär, vilket även handlingarna i sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunbergs arkiv utvisade.

Fallstudierna visar var gränserna för sockenskrivarnas kompetens gick: de kunde anlitas att informera kungliga kommissioner om förhållande i socknarna när utredningen pågick hemma i Österbotten, men det var dock främst bönderna och särskilt nämndemännen som framförde sockenbornas talan. Uppgiften skiljde sig inte nämnvärt från de uppdrag de vanligtvis skött i häradsrätten och på sockenstämmor. När allmogen ansåg att Kungl. Maj:t måste underrättas om missförhållandena, anlidades inte sockenskrivarna utan mer utbildade personer att sammanfoga skrifterna. Häradshövdingar verkar ha skrivit suppliker på den österbottniska allmogens vägnar. Uppfattningen om sockenskrivarnas roll som professionella skrivare inom lokala och regionala arenor förstärks av fallstudierna, men särskilt under 1800-talet träder också andra skrivare fram.

Böndernas roll vid fallstudierna kräver en kommentar. I avhandlingen har lyfts fram argumentet

att beroendet av skrivare och ombud innebar kostnader, men gjorde också bönderna beroende av förmedlare. Språket var även en försvårande omständighet för många. Bönderna kunde fungera som sockenbornas representanter när handläggningen av ärendet var muntligt, men bönderna började också träda fram som skrivare på 1800-talet. Skrivkunnigheten befrämjades av sockensjälvstyrelsen och väckelserörelsen. Skriftligheten var ett hinder som kunde övervinnas med den egna skrivkunnigheten. För de svenskspråkiga var inte heller språket ett hinder.

SAMMANFATTNING

Den moderna forskningen om läs- och skrivkunnighet, av förskriftligandet av förvaltningen samt interaktionen med styrande och styrda som en del av den politiska kulturen har aktualiserat frågan om olika skriftligheter och villkoren för dem. Allmogen i Sverige lärde sig att läsa i kyrkans regi fr.o.m. slutet av 1600-talet, men den religiösa läskunnigheten begränsade sig till utantilläsning av tryckta texter. Den kyrkliga undervisningen främjade däremot inte förmågan att skriva. Skrivkunnigheten hade inte blivit allmän bland vanligt folk ännu under senare delen av 1800-talet.

Utbyggnaden av centralmakten och regionalförvaltningen under 1600-talet förknippades med ökande skriftlighet, vilket ledde till att också kommunikationen mellan styrande och styrda blev skriftlig. Att förvaltningspråket i det svenska riket var svenska skapade problem för undersåtarna i den östra riksdelen. Detta problem erkändes redan på 1700-talet. Forskningen har visat att prästerna hade en central roll som förmedlare i den skriftliga och muntliga kommunikationen uppifrån ner. Prästerna hade sedan medeltiden förutsatts kungöra kronans och senare också de regionala myndigheternas påbud från predikstolen och översätta dem till folkspråk. Nils Erik Villstrand har framhållit att de översättningar till finska som de lokala prästerna i Finland gjorde fungerade bättre än de översättningar som gjordes i Stockholm. Prästerna ställde även i viss mån upp för allmogen när den behövde skrivhjälp, men de kunde inte utan påföljder ge uttryck för allmogens missnöje. Prästerna skulle inte blanda sig i världsliga angelägenheter, vilket gjorde dem olämpliga som skrivare när klagomålen skulle ges en skriftlig form.

Allmogen var alltså välinformerad om vad som de styrande förväntade sig av dem, men hur sköttes den skriftliga kommunikationen i den andra riktningen och hur hanterade man den ökande skriftligheten också inom regional- och lokalförvaltningen? Bönderna fick på 1700-talet tillträde till politiken genom riksdagsrepresentationen och de hade också möjlighet att lämna in riksdagsbesvär och suppliker. Men om bönderna på bred front inte kunde läsa handskrivna text, än mindre själv skriva kansliprosa på svenska, hur upprätthöll de då sin politiska handlingskraft?

Teoribegreppen possessiv och accessiv läs- och skrivkunnighet som Nils Erik Villstrand lanserat kom här till användning. Bristen på den funktionella och possessiva läs- och skrivkunnigheten kunde avhjälpas med accessiv läs- och skrivförmåga, att man hade tillgång till personer som kunde läsa handskrivna text, formulera skrifter och som behärskade det svenska språket.

I Österbotten hade allmogen tillgång till sockenskrivare, som fungerade som förmedlare mellan svenskan och finskan, mellan muntligt och skriftligt och vice versa. De österbottniska sockenskrivarna tillhandhöll allmogen accessiv läs- och skrivkunnighet i 200 år, från senare delen av 1600-talet till senare hälften av 1800-talet.

Sockenskrivarna introducerades efter att kung Gustaf II Adolf i sin uppboresstadga 1624 hade tillåtit bönderna att anställa sockenskrivare som skulle skriva upp vad bönderna betalade i skatt. För

makthavaren var sockenskrivaren ursprungligen ett instrument för att övervaka skatteuppbörden. Anställandet av dem kan också sättas in i ett större sammanhang. Per Sörlin har konstaterat att ur kronans synvinkel kunde sockenskrivarna vara viktiga för legitimering av makten i samband med resursuttaget. Tillkomsten av sockenskrivarinstitutionen kan knytas till övervakningen av beskattningen, men åtminstone i Jämtland fick sockenskrivarna sköta uppbörder under 1600-talet och även skrivuppgifter.

Sockenskrivare förekom endast regionalt. I norra och södra Österbotten samt i Västerbotten och Jämtland verkar behovet av sockenskrivare varit uppenbart, till vilket allmogens bristande skrivförmåga bidrog, att tillgång till andra skrivkunniga personer inte fanns och att förvaltningen inom de vidsträckta områdena hade nytta av dessa lokala sysslomän. På finskt håll var även språket en faktor som skapade behov av förmedlare.

Eftersom sockenskrivare inte anställdes inom hela riket, har de försumrats i den tidigare forskningen. I de områden där sockenskrivare förekom har de uppmärksammats i den lokalhistoriska litteraturen, men de har nästan totalt förbigåtts i den förvaltningshistoriska forskningen. Följaktligen har många frågor om sockenskrivarna varken blivit ställda eller besvarade. Rekryteringen av sockenskrivarna, sockenskrivarna som yrkes- och socialgrupp och deras mångsidiga verksamhet har inte systematiskt analyserats eller problematiserats i den lokalhistoriska forskningen. Sockenskrivarnas roll som förberedande och verkställande tjänstemän inom sockenadministrationen har betonats, men problemställningarna kunde ha varit mer analytiska. Studiet av själva sockenskrivarna och deras verksamhet är angeläget för förståelsen av kommunikationsprocesser, lokal politisk kultur och hur allmogen kunde delta i den politiska beslutsfattningen. Denna avhandling är ett bidrag till denna diskussion.

I min undersökning har jag fångat in rekryteringen av sockenskrivarna, kompetenskraven och intresset för de vakanta tjänsterna; genomfört en mångsidig analys av sockenskrivarna som yrkes- och socialgrupp samt studerat sockenskrivarnas arbetsuppgifter.

Rekryteringen av de österbottniska sockenskrivarna under tidsperioden 1721–1868 genererar många tidigare obesvarade frågor. Hur beslutet om att tjänsten skulle besättas fattades, hur tjänsterna lediganslogs, hur stort söktrycket var och hurdan kompetens de sökande hade är frågor som hittills varit obesvarade. Jag har kunnat bevisa att rekryteringen av sockenskrivarna uppvisade starka drag av både formalisering och skriftlighet redan i början av 1700-talet. Tjänsterna lediganslogs från predikstolen, men under 1800-talet annonserades de också i tidningarna. De skriftliga ansökningarna riktades till församlingens kyrkoherde inom fastställd tidsram. Däremot verkar det ha varit en bisak att fatta beslut om att den vakanta tjänsten skulle besättas, även om det juridiskt sett var viktigt att bönderna gav sitt samtycke och förband sig att betala sockenskrivarens lön. Behovet av förmedlare var tydligen så angeläget att frågan sällan ställdes. Om detta beslut blev protokollfört berodde det på att motsträviga röster hade höjts i väljarkåren.

Det har inte varit möjligt att systematiskt studera ansökningshandlingarna, eftersom de sändes in till länsstyrelsen efter att valet förrättats vid häradsrätten eller på sockenstämman. Länsstyrelsens i

Vasa arkiv nästan totalförstördes i stadsbranden 1852. Alla sockenskrivarval har heller inte dokumenterats eller så har protokollen inte bevarats. Endast några ansökningar har citerats i protokollen, men i länsstyrelsens arkiv finns ansökningshandlingar med meritförteckningar och övriga bilagor bevarade för tiden efter 1852. På basis av de tillgängliga uppgifterna har jag kunnat konstatera att tjänsterna söktes skriftligen, men att även muntliga ansökningar kunde beaktas. Ansökningarna kunde vara mycket kortfattade särskilt om den sökande var bekant för sockenborna, men vid mitten av 1800-talet började man kräva mer utförliga ansökningar inklusive meritförteckningar och andra bilagor. Ett viktigt element i ansökan var också borgensförbindelsen. Sockenskrivarna förutsattes nämligen – i likhet med andra tjänsteinnehavare som hade ekonomiskt ansvar – ha borgensmän. Att ansökningen fyllde dessa formalia började förutsättas under 1800-talet när tjänsten blev mer professionell.

I den tidigare forskningen har sockenskrivarvalen inte analyserats som en beslutsprocess där olika aktörer deltog. Sockenbornas rätt att välja sockenskrivare har inte problematiserats, inte heller vilka som deltog i valen, hur besluten fattades eller vad sockenskrivarvalen kan berätta om den politiska kulturen i de österbottniska socknarna under 1700- och 1800-talen. Allmogens möjlighet att påverka valet av sockenskrivare har därför varit en av infallsvinklarna i min studie. Fram till 1790-talet valdes sockenskrivarna vid häradstinget, därefter på sockenstämman. Jag har kunnat konstatera att en stor del av sockenborna kunde delta i de muntliga förhandlingarna som skedde före själva valet i sockenstugan eller i byråden och att deltagaraktiviteten på såväl tinget som sockenstämman kunde vara hög, även om slutsatserna bygger på relativt få uppgifter i källmaterialet. Det har även varit möjligt att notera att kvinnorna deltog i sockenskrivarvalen. Änkor som ägde gårdar kunde delta på valmöten och stundom kunde hustrur representera sina män. Men ofta representerades både kvinnorna och de övriga sockenborna vid valförrättningen av ombud som fått fullmakter att tala på de andras vägnar.

Närvarotvånget på sockenstämman avskaffades i slutet av 1700-talet, men ännu under 1800-talet kunde sockenskrivarvalet bordläggas om inte alla byar var representerade. Valmötet kungjordes från predikstolen, men särskilt kapellborna kunde lämna sin möjlighet att påverka valresultatet outnyttjad. Att beslutet gällde även dem som inte var närvarande rotade sig långsamt. Också enhälliga beslut eftersträvades ännu på 1800-talet, men omröstningar vid sockenskrivarval ordnades redan på 1700-talet såväl vid häradsrätten som på sockenstämman. Beslutet kunde fattas med enkel majoritet, men hur rösträtten skulle definieras vacklade ännu under 1800-talet. När rösträtten graderades efter jordegendom, fick de rikare bönderna mera inflytande. Att rösttalet var beroende av egendom bidrog till att beslutsfattningen på sockenstämmorna elitiserades.

Trots att sockenskrivare regelbundet anställdes i de flesta österbottniska socknarna, kunde anställningen av sockenskrivare ibland ifrågasättas. Om sockenskrivaren misskött sina arbetsuppgifter kunde intresset att avlöna en ny skrivare minska och i de arealmässigt större socknarna kunde byborna i periferin ifrågasätta behovet av sockenskrivare som ofta bodde i kyrkobyn. Sockenmenigheten bildade alltså inte alltid ett samstämmigt kollektiv. Beroendet av förmedlare

mjukade dock oftast relativt snabbt upp motståndet och den vakanta tjänsten besattes.

Allmogens rätt att anställa sockenskrivare hade fastställts 1624, men under 1600-talet hände det att landshövdingen som utfärdade tjänstefullmakt åt sockenskrivaren kunde utnämna en skrivare utan att sockenborna tillfrågades. Detta ledde till att allmogen lämnade in besvär till Kungl. Maj:t. Det blev fastställt både på 1680- och 1690-talen att sockenskrivare inte kunde utnämnas utan att sockenborna först fått ta ställning till frågan. Ingen sockenskrivare har kunnat konstateras bli utnämnd under 1700- eller 1800-talen i Österbotten utan att ärendet först diskuterats vid tinget eller på sockenstämman. Landshövdingarna respekterade alltså sockenbornas rätt att utse sockenskrivare, men som besvärsinstans kunde landshövdingen/guvernören naturligtvis påverka utgången av valet. Särskilt att landshövdingen gav kyrkoherden i uppdrag att bedöma sökandenas kompetens kunde irritera sockenborna, vilket det finns exempel på.

En annan formell aktör vars roll i samband med sockenskrivarvalen har analyserats är församlingens kyrkoherde. Prästen, som hade en central roll i tillsättningsprocessen, kunde under hela tidsperioden överlägga med allmogen om vem som skulle väljas till sockenskrivare och därmed även informellt styra dessa sammankomster. På sockenstämman ledde kyrkoherden ordet vilket gav honom en ännu starkare maktposition i valsituationer. Därtill bedömde kyrkoherden i många fall de sökandes kompetens. Utöver kompetensbedömningen var det hur många röster kyrkoherden hade i valen en tvistefråga. Situationen kunde eskalera till en konflikt mellan sockenborna och kyrkoherden som landshövdingen i sista hand fick lösa. Majoriteten av valen kunde dock förrättas i god sämja, även om endast en del av tillsättningarna har kunnat studeras i brist på källor. Under senare delen av 1700-talet blev sockenskrivarna viktiga biträden för kyrkoherden i skötseln av den svällande sockenadministrationen. Detta var säkert en orsak som fick kyrkoherden att uppmuntra de motsträviga bönderna att avlöna en sockenskrivare, men även ställa högre kompetenskrav för den som skulle utses till sockenskrivare. Böndernas krav behövde inte vara motsatta, även om deras omdöme i vissa fall kunde ifrågasättas.

En av de informella aktörerna som kan studeras är de avgående sockenskrivarna. Sockenskrivarna kunde betrakta sin tjänst som sin egen och föreslå en efterträdare för sig själva. I en del fall kunde sockenborna acceptera den avgående sockenskrivarens förslag, men de kunde även i tydliga ordalag uttrycka att beslutet om avlöning inte var en fråga som den avgående sockenskrivaren skulle befatta sig med.

Undersökningen visade att böndernas rätt att utse sockenskrivare under 1700- och 1800-talen respekterades, men att även skarpa diskussioner särskilt mellan kyrkoherden och sockenborna kunde uppstå. Det var dock sällan man hamnade på kollisionkurs i den lokala politiken på grund av val av sockenskrivare.

Sockenskrivarnas kompetenskrav och anställningsvillkor har inte kartlagts och analyserats i den lokalhistoriska litteraturen. Kompetenskraven och anställningsvillkoren är intressanta i sig, men även med tanke på vilka personer som kunde tänka sig söka tjänsterna. Kompetenskraven har analyserats dels utgående från de bestämmelser och arbetsinstruktioner som utfärdades för sockenskrivare, dels

på basis av de yrken och kompetenser som de sökande och de utnämnda sockenskrivarna hade.

I uppborðsförordningen ställdes inga formella kompetenskrav på sockenskrivarna, men man kan utgå från att förmågan att läsa, skriva och räkna var viktiga samt även kunskaperna i svenska och även i finska särskilt i de socknar där det talades finska. Den tjänsteed som ingick i uppborðsförordningen underströk hederlighet och ärlighet. Även de arbetsinstruktioner som fastställdes som rättesnöre för skrivarna på 1800-talet fokuserade mest på andra egenskaper än kompetens: sockenskrivaren förväntades vara pålitlig eftersom han skötte socknens ekonomi och anlätades som ombud i rättsliga frågor. Det förtroende som sockenborna hyste för sin sockenskrivare var elementärt. Meriter vägdes mot andra värderingar. De rekommendationer som skrivarna bifogade sina tjänsteansökningar vägde därför tungt i vågskålen liksom att den blivande sockenskrivaren var känd av sockenborna.

Det existerade alltså inte formella kompetenskrav, men utgående från de yrken som sökandena hade kan man dra slutsatsen att det var främst ämbetsmännen och tjänstemännen inom städernas administration som hade den efterfrågade kompetensen. De utgjorde tre fjärdedelar av sökandena, men visserligen är endast hälften av tjänstetillsättningarna dokumenterade. Den största enskilda gruppen ämbetsmän som sökte sockenskrivartjänsterna var länsmännen. Deras intresse bottnade troligen i att tjänsten som sockenskrivare var mer lukrativ än länsmanstjänsten, men också i att det var enklare att sköta dessa två befattningar vars arbetsdistrikt sammanföll. Många av de övriga sökandena som innehade en fast tjänst hyste tydligen en liknande tanke att sköta sockenskrivartjänsten som en bisyssla. Det finns skäl att notera att bland de sökande fanns även bönder som bedömde sin förmåga att läsa och skriva vara på en sådan nivå att de ansåg sig klara de uppgifter sockenskrivaren förutsattes sköta.

Undersökningen har visat att efterfrågan på sockenskrivartjänsterna inte visade några tecken på att avta under den aktuella tidsperioden. Det förekom under hela undersökningsperioden att tjänsten söktes endast av en person, men detta berodde oftast på att personen i fråga var vidtalad på förhand. På 1800-talet kunde vakanserna utannonseras i tidningar, vilket ökade mängden kandidater, men de kyrkliga kungörelserna fungerade också väl när tjänsterna lediganslogs. I medeltal söktes tjänsterna under senare hälften av 1700-talet av 1,5 sökande; under 1800-talet ökade intresset något. Antalet sökande kunde dock uppgå till 4–5 eller fler. Efterfrågan på sockenskrivartjänsterna var inte på avtagande ännu vid mitten av 1800-talet då upp till 21 personer kunde sända in sin ansökan.

Sockenskrivarna som yrkeskår eller som socialgrupp har inte hittills fångat andra forskares intresse. Analysen av ämbetsmännens utbildningsbakgrund, karriär, sociala och geografiska bakgrund samt deras ålder vid utnämningstidpunkten är ett vedertaget sätt att bilda sig en uppfattning om en yrkeskår. Dessa grundläggande uppgifter har studerats även här för att skissa upp en bild av sockenskrivarkåren.

Undersökningen om sockenskrivarna som yrkes- och socialgrupp har genomförts som en kollektivbiografi som bygger på den matrikel över sockenskrivare jag upprättat (bilaga 2). Trots att källaget medfört att jag varit tvungen att söka biografiska uppgifter och karriäruppgifter i olika källor, litteratur och databaser, har mycket information kunnat samlas om de 154 sockenskrivare som utgör

undersökningskohorten.

Av de personer som utnämndes till sockenskrivare var närmare hälften ämbetsmän och cirka en tiondedel personer verksamma i stadsnäringsar eller inom socknen. Även andelen personer med militär bakgrund var närmare en tiondedel. En tiondedel av de utnämnda sockenskrivarna var redan sockenskrivare i någon annan socken. Rotation inom yrkeskåren förekom närmast under den första hälften av 1700-talet när sockenskrivare bytte tjänsteort eller återupptog sitt arbete som sockenskrivare efter ett avbrott som flykten till Sverige under stora nordiska kriget förorsakat.

Med tanke på sockenskrivarnas yrkesbakgrund är det inte förvånande att över en fjärdedel av dem hade gått i skola och att en femtedel även hade bedrivit universitetsstudier. Jämfört med exempelvis länsmännen var sockenskrivarna bättre utbildade. Bristen på formell utbildning kunde kompenseras av den praktiska utbildningen som skrivarlärlingar eller -biträden och den arbetserfarenhet som många av de utnämnda sockenskrivarna hade i sitt bagage. Inte heller en ung ålder var ett hinder för att bli utnämnd till sockenskrivare. De yngsta sockenskrivarna var under 20 år gamla när de anställdes. Under senare delen av 1700-talet var sockenskrivarnas medelålder 35,6 år när de anställdes, men den steg i slutet av undersökningsperioden till 37 år. Närmare tre fjärdedelar av sockenskrivarna var mellan 20 och 39 år gamla när de utnämndes.

Att tre fjärdedelar av sockenskrivarna rekryterades inom Vasa län hade eventuellt att göra med det förtroendeförhållande som skulle råda mellan sockenborna och deras skrivare. Var femte sockenskrivare kom dessutom från samma socken där han blev anställd. Existerande nätverk och att den blivande sockenskrivaren smälte in i lokalsamhället torde ha vägt tungt i vågskålen när sockenskrivare anställdes, även om detta inte uttryckligen sades ut.

Förtroendeförhållandet förklarar tydligen även det att en dryg tiondedel, 18 av undersökningskohorten på 154 sockenskrivare, utnämnda sockenskrivare var söner till sockenskrivare. Lika många sockenskrivare har även kunnat konstateras vara bondsöner. Endast antalet prästsöner var högre, 22. Bakom ett stort mörkertal – faderns yrke är okänt för närmare en tredjedel av skrivarna – gömmer sig troligen fler bondsöner. Rekryteringen av sockenskrivare skiljer sig därmed inte från det vanliga rekryteringsmönstret på 1700-talet: ämbetsmännen rekryterades från präst- och ämbetsmannafamiljer. Många av sockenskrivarna var ju samtidigt även ämbetsmän. Tröskeln att förvärva sig sockenskrivartjänsten kunde sänkas genom att man gifte sig med en sockenskrivares änka eller dotter, men att sönerna gick i sin fars fotspår var mera allmänt än att få tjänsten genom giftermål.

Sockenskrivarnas karriärvägar har blivit kartlagda. Den genomsnittliga tjänsteperioden var 12 år, men stora variationer förekom. De längsta sockenskrivarkarriärerna varade i 40–50 år, men att tjänsteperioden för tre femtedelar inte blev längre än 10 år berodde oftast på att sockenskrivaren avled. Cirka hälften av sockenskrivarna skötte sin tjänst till sin död och endast en tiondedel avancerade till en annan tjänst. Knappt en tiondedel blev sockenskrivare i en annan socken och lika stor andel återgick att sköta sin tidigare tjänst.

Över hälften av sockenskrivarna har konstaterats vara mångsysslare. De fortsatte med andra ord sköta sin tidigare tjänst vid sidan om skrivartjänsten eller åtog sig en bisyssla. Av mångsysslarna var

majoriteten samtidigt länsmän, trots att landshövdingen åren 1756–1783 vägrade utnämna länsmän till sockenskrivare för undvikande av dubbel lojalitet. Sockenborna fick alltså ofta vara beredda på att sockenskrivaren var upptagen med sina övriga tjänsteuppgifter eller att han anställde ett biträde. Sockenbornas ofta framförda krav att sockenskrivaren måste bo i socknen grundade sig på detta faktum. Det är även värt att nämna att sockenborna sällan behövde använda sin rätt att avskeda sockenskrivare. En tiondedel av sockenskrivarna lyckades inte leva upp till förväntningarna. Hälften av dem avskedades och hälften undvek att få sparken genom att de självmant sade upp sig från sin tjänst.

Kollektivbiografin beskriver också sockenskrivarna som socialgrupp. Sockenskrivarnas sociala ställning har kartlagts genom en analys av deras inkomster, förmögenhet, giftermålsmönster och sönerns karriär, men dessa uppgifter har inte kunnat samlas in lika systematiskt som uppgifterna om sockenskrivarnas yrkeskarriär eller de övriga biografiska uppgifterna. Forskningsarbetet har resulterat i att även denna sida av de österbottniska sockenskrivarnas liv nu kan belysas.

Sockenskrivarna hade relativt bra lön, vanligen fick de en kappe spannmål i årslön av varje hemman. Lönen växlade mellan socknarna och dess totala storlek var beroende av antalet hemman som fanns i socknen. I Ilmola storsocken uppgick lönen vid mitten av 1800-talet till den ansevärd mängden 54 tunnor spannmål. Att säga något bestämt om sockenskrivarnas förmögenhet är svårt, eftersom hälften av dem var mångsysslare och några även storbönder. Följaktligen kunde deras egendom variera kraftigt.

Det har varit möjligt att notera att ställningen som sockenskrivare var förenad med status, vilket tillsammans med den relativt goda lönen bidrog till att tjänsten var eftertraktad. Om det anseende som sockenskrivarna i lokalsamhället åtnjöt vittnar det faktum, att de oftare än andra ämbetsmän gifte sig med prästdöttrar. En god ekonomisk ställning samt den egna insikten om utbildningens vikt fick även många sockenskrivare att sända sina söner till skolan och vidare till universitet. Döttrarnas giftermål vittnar ytterligare om sockenskrivarnas status som ståndspersoner.

Om sockenskrivarnas speciella status i lokalsamhället talar också det att sockenskrivaränkorna kunde få avnjuta motsvarande nådår som beviljades prästänkor. Att det inte enbart var söner som biträdde sina fäder i skrivuppgifterna har kunnat konstateras. Sockenskrivarhustrun, sedermera änkan, Helena Berg i Laihela torde vara den person som upprättat, skrivit och översatt till svenska en del bouppteckningar i Laihela socken. Också några andra hustrur var skrivkunniga.

Att de sockenskrivare som inte samtidigt var ämbetsmän också räknades som ståndspersoner berodde inte bara på deras skrivkunighet utan också den betydelsefulla ställning sockenskrivaren hade i lokalsamhället. Arbetet inom sockenadministrationen innebar ett nära samarbete med församlingens kyrkoherde. Det är inte överdrivet att påstå att sockenskrivarsysslan i storsocknen Ilmola på 1800-talet hade en hög status eftersom storjordbrukarna turvis skötte tjänsten. Sockenskrivartjänsten attraherade troligen såväl storbönderna som ämbetsmännen tack vare att den gav status, inkomst och även en framträdande position i den lokala beslutsfattningen. Det var inte ovanligt att jordägarna på 1800-talet involverade sig i de sociala frågorna inom sockenförvaltningen,

såsom fattigvården och spannmålmagasinen, som de själva skulle finansiera. Sockenskrivartjänsten erbjöd en nyckelposition i administrationen av socknens gemensamma angelägenheter. Under början av den autonoma tiden när sockenstämman blev en viktig arena inte bara för lokal politik utan även för rikspolitik fick verksamheten inom sockenstämman ökad betydelse, vilket avspeglade sig också i sockenskrivarens ställning.

Sockenskrivarnas arbetsuppgifter inom skatteuppbörden hade definierats redan 1624. I den lokalhistoriska forskningen har även betonats sockenskrivarnas arbetsuppgifter inom sockenadministrationen under 1700- och 1800-talen. Analysen har ofta varit mer beskrivande än problematiserande. Det är också möjligt att göra reflektioner både över de allmänna arbetsuppgifterna och privata skrivuppgifterna som sockenskrivarna skötte samt över förändringar i arbetsuppgifterna under den aktuella tidsperioden. Att källorna möjliggör även en djupanalys av några sockenskrivares verksamhet är en möjlighet som jag inte kunnat försumma.

Den arbetsbeskrivning som är tillgänglig från 1720-talet talar för att uppgörandet av skattelängder, beräkning av enskilda hemmans skatter och uppföljning av betalningar fortsättningsvis var de österbottniska sockenskrivarnas viktigaste arbetsuppgift. Den utveckling som skedde i arbetsuppgifterna under 1700-talet dokumenteras i de arbetsinstruktioner sockenskrivarna försågs med fr.o.m. 1820-talet. Att anställningsvillkoren och arbetsuppgifterna dokumenterades var viktigt för båda parterna. Regleringen av de ömsesidiga villkoren med skriftliga avtal mellan sockenborna och sockenskrivaren talar om professionalisering av tjänsten och också om den rådande politiska kulturen.

Göromålen inom skatteuppbörden reducerades under 1700-talet, även om sockenskrivarna fortsättningsvis förutsattes göra upp längder för olika slags uppbörder och fördelning av kronoskjutsar. Deras kunskap om de lokala förhållandena utnyttjades alltså fortsättningsvis av kronan. Det var förändringen i sockenstämmans arbetsfält som omformade sockenskrivarnas arbetsuppgifter under 1700-talet. Sockenstämman blev forum för lokal beslutsfattning i vilken bönderna deltog. Protokollföringen blev viktig för dokumentationen av besluten, och i slutet av 1700-talet överlät kyrkoherdarna denna uppgift åt sockenskrivaren liksom ansvaret för att sammankalla stämmorna. Protokollen skrevs på svenska även i de finskspråkiga socknarna ända till mitten av 1800-talet. Översättningar och tolkning mellan svenska och finska behövdes både i den muntliga och skriftliga kommunikationen på sockenstämmor. Både prästen och sockenskrivaren var kompetenta att fungera som förmedlare på dessa möten.

Sockenskrivarna gavs också ansvaret för socknens gemensamma medel, vilket förutsatte omfattande räkneoperationer både när pengar samlades in i förhållande till hemmanets storlek och när utgifter och inkomster bokfördes och redovisades. I några socknar fanns redan vid mitten av 1700-talet sockenkassor, från vilka pengar kunde tas för olika utgifter. Detta minskade behovet att samla in medel för enskilda anskaffningar, men i en del socknar upprättades sockenkassor först på 1800-talet. Ansvaret för sockenarkivet där alla viktiga handlingar skulle bevaras anförtroddes också sockenskrivaren.

Administrationen av allmänna byggnadsarbeten såsom socknens allmänna byggnader, vägar och broar anförtroddes sockenskrivarna. Pengar, byggmaterial och dagsverken som dessa arbeten krävde fördelades mellan sockenborna i förhållande till hemmanets storlek och förutsatte även administrationsförmåga. Under 1800-talet grundades spannmålsmagasin och också fattigvården innebar protokollföring och bokföring som sockenskrivaren ansågs vara den rätta mannen att sköta. Förberedande och verkställande arbetsuppgifter gick ofta hand i hand, något som betonats också i den tidigare forskningen. Med andra ord skapade den lokala politiska kulturen en efterfrågan på de färdigheter sockenskrivarna förutsattes ha.

Tre sockenskrivare har lämnat efter sig ett rikligt arkivmaterial som har studerats för att få en djupare inblick i sockenskrivarnas allmänna arbetsuppgifter. Sockenskrivare Arvid Stefan Cloos i Malax och sockenskrivarna Anders Brunberg och Gustaf Brunberg i Pedersöre skötte alla de ovan nämnda allmänna uppgifterna, men särskilt Anders och Gustaf Brunberg fungerade ofta som rättsombud.

Sockenskrivaren hade till uppgift att representera sockenborna i rättegångsmål som gällde hela socknen. Handläggningen i rätten var muntlig, men alla dokument som man önskade lämna in till rätten måste vara skrivna på svenska. Mina forskningsresultat visar att sockenborna ofta utsåg nämndemän eller bönder till sina representanter i häradsrätten, men även sockenskrivare kunde anlitas som ombud.

Vid mitten av 1800-talet började allmogen kritisera bruket av svenskan inom domstolsväsendet eftersom det gjorde dem beroende av förmedlare. Den skriftliga rättegångsprocessen gjorde ombuden viktiga, något som gjorde allmogen beroende av förmedlare som kunde skriva och som behärskade det svenska språket. Ombudets pålitlighet och lojalitet mot sin huvudman var av stor vikt, ett allmänt krav som ställdes också på sockenskrivarna både som person och i skötseln av arbetsuppgifterna.

De österbottniska bönderna var beroende av den accessiva skrivkunnigheten i kommunikationen med myndigheterna. Sockenskrivarna skrev skrivelser till landshövdingen på böndernas vägnar, men det har inte varit möjligt att systematiskt studera denna sida av sockenskrivarnas verksamhet i brist på källor.

De privata skrivuppgifterna som sockenskrivarna förutsattes göra har kunnat granskas i detalj, dels med hjälp av de tre ovan nämnda sockenskrivarnas efterlämnade papper, dels genom studiet av bouppteckningar. Om dessa skrivuppgifter stadgades också i arbetsinstruktionerna.

Sockenskrivarna skulle inte bara skriva kvitton till bönderna när de levererade sina skatter. Vardagslivet krävde många dokument: köpebrev, bouppteckningar och arvskiften, testamenten, arrende-, sytnings- och torparavtal, skuldsedlar, auktionsprotokoll och olika synedokument. För skrivandet av dessa dokument och för förrättningar de förutsatte fick sockenskrivarna ett särskilt arvode. Därtill skulle sockenskrivarna samla in och betala ut ersättningar som sockenborna fick för de skador som bl.a. eldsvådor förorsakat.

Sockenskrivarnas betydelse för de enskilda sockenborna har kunnat analyseras med hjälp av bouppteckningar. Bouppteckningsmaterialet, som under 1700-talet omfattar endast en del av de

socknar som undersökts här, har även andra brister som minskar deras källvärde. En källkritisk diskussion har därför varit angelägen. Bouppteckningar i Österbotten gjordes främst efter bönder, de fattigare dödsbona blev mera sällan upptecknade. Situationen var inte unik. Bouppteckningsmaterial finns inte bevarat från alla socknar ännu i början av 1700-talet, men det kunde konstateras att i de socknar där sockenskrivarna aktivt gjorde bouppteckningar blev ofta en avskrift av dokumentet inlämnad till häradsrätten. Sockenskrivarna visade sig därmed dels ha sinne för arkivering, dels följa lagens bokstav.

Sockenskrivarna utmärkte sig särskilt i slutet av 1700-talet som boupptecknare. De upprättade under tidsperioden 1795–1799 tre femtedelar av bouppteckningarna och de ersatte särskilt juristerna och ämbetsmännen i denna syssla. Ett punktstudium i Pedersöre socken på 1730-talet tyder på att sockenskrivarna redan då anlätades att upprätta bouppteckningar i större omfattning än juristerna. Jämförelsen med boupptecknarna på landsbygden i Egentliga Finland underströk den speciella situationen i Österbotten under 1700-talet: i Egentliga Finland upprättade juristerna och ämbetsmännen 70 % av bouppteckningarna, men i Österbotten endast en tredjedel när sockenskrivarna stod för närmare hälften. Lokala variationer förekom, men sockenskrivarna inlöste sin plats som professionella skrivare i det österbottniska lokalsamhället. De ställde upp för alla samhällsskikt: ståndspersonerna anlätade dem, bönderna och de obesuttna likaså.

På 1800-talet förändrades situationen något. I Pedersöre och Närpes ansvarade sockenskrivarna fortsättningsvis för upprättandet av bouppteckningar. Jurister och ämbetsmän däremot gjorde ännu mer sällan bouppteckningar än i slutet av 1700-talet. Anställda inom socknarna såsom kyrkvårdar och klockare och även bönderna vågade nu ställa upp inte bara som vittnen och värderingsmän vid uppteckningstillfällen utan också som skrivare. Boupptecknarna representerade därmed allt oftare samma stånd som den avlidna. Sockenskrivarna upprättade fortsättningsvis en fjärdedel av bouppteckningarna, men bönderna kom upp till 15 %. Troligen var böndernas insats ännu större eftersom boupptecknarens yrke är okänt för en femtedel av skrivarna. Personer ur allmogens led visade att de kunde skriva den här typen av handlingar, förutsatt att de fick skriva på finska. Det svenska språket var visserligen inget hinder för de svenskspråkiga bönderna. I de finskspråkiga socknarna översattes en del av bouppteckningarna till svenska innan de lämnades in till häradsrätten. Sockenskrivarna höll dock fast vid att formulera dessa skrifter på svenska. Analysen av bouppteckningarna har alltså kunnat bidra med information också om hur den funktionella skrivkunnigheten började vinna terräng samt om allmogeskrivarnas skrivverksamhet under 1700- och 1800-talen.

De privata skrivuppgifterna i kombination med de allmänna uppgifterna, särskilt uppgörandet av längder av vilka hemmanens förmögenhet framgick, garanterade ofta en god inkomst, men gav även sockenskrivarna en djup insikt i lokalsamhället och de enskilda människornas offentliga och framför allt privata liv. Sockenskrivaren var allmogens förtroendeman även i den bemärkelsen att han satt på mycket känslig information samtidigt som han drev ärenden i olika myndigheter och ansvarade för socknens gemensamma medel. Den ingående kunskap han hade om de enskilda sockenbornas

privatliv underströk ett förtroendefullt förhållande mellan sockenskrivaren och sockenborna.

Innan man på bred front lärde sig att skriva försåg man sig med skrivare som kunde sköta den skriftliga kommunikationen, men hur användbara var sockenskrivarna för denna interaktion i ljuset av den genomförda undersökningen? Var sockenskrivarna viktiga för dialogen med statsmakten? Hur långt räckte sockenskrivarnas kompetens, även bokstavligen? Att svara på dessa hittills obesvarade frågor har varit angeläget för skapandet av helhetsbilden av sockenskrivarnas verksamhet.

Den metod som använts för att finna svar på de ovan nämnda frågorna är ett antal fallstudier. Fem politiska beslutsprocesser som engagerade bönderna har valts för analysen. Fallstudierna om införandet av det ständiga knekthållet i Österbotten på 1730-talet, inskränkningarna i rätten till allmogeseglation på 1740-talet och diskussionen kring salpeterstillverkningen under senare delen av 1700-talet visar att bönderna aktivt försvarade sina intressen och att de argumenterade skriftligt för sina ståndpunkter. I de två första processerna involverades en kunglig kommission som var verksam i Österbotten.

Dessa tre fallstudier visade att sockenskrivarna inte spelade någon särdeles aktiv roll i dessa processer. De skötte främst de normala skrivuppgifterna: de försåg socknarnas representanter med fullmakt när de skulle representera sina grannar på kommissionernas möten, även om de stundom kunde utses till sockenbornas ombud. De skötte alltså om den muntliga och skriftliga kommunikationen på lokal nivå och gentemot de kommissioner som kronan tillsatt, men de suppliker som dessa frågor föranledde skrevs främst av häradshövdingar. Häradshövdingarna ansvarade även för formuleringen av allmogens riksdagsbesvär. Allmogen var tydligen van att lita på deras hjälp. En juridiskt utbildad expert användes som ombud i den utredning som berörde allmogeseglationen. Bönderna i hela kustregionen insåg att i frågor där de var i underläge – seglationen hade inskränkts redan i slutet av 1600-talet – måste utomstående expertis anlitas. Strategin visade sig vara framgångsrik på lång sikt.

Sockenskrivarnas kompetens begränsade sig i ljuset av dessa tre studier närmast till kommunikationen mellan allmogen och de lokala och regionala myndigheterna. Detta kräver stor reservation eftersom suppliker som riktades till landshövdingen inte har kunnat studeras. Det finns dock vissa belägg i källmaterialet för att sockenskrivarna i allmänhet anlidades att formulera skrifter som sändes till landshövdingen.

Fallstudiet om ansökningar om skadestånd, som man hade rätt att söka på de ryska myndigheternas uppmaning 1808, förstärker den bild som undersökningen av boupptecknarna också gav: sockenskrivarna anlidades allmänt som skrivare, men även andra skrivkunniga personer från samhällets olika skikt kunde ställa upp som skrivare särskilt på 1800-talet.

Bouppteckningar och skadeståndsansökningar var likadana till sitt innehåll eftersom bägge innehöll uppgifter om egendomen och dess värde. Dessa praktiska instrument behövde varken stiliseras eller formuleras väl. Med andra ord var tröskeln låg att skriva dessa handlingar för skrivkunniga allmogepersoner. Ämbetsmännen kunde också skriva skadeståndsansökningar eftersom de gjordes med de ryska myndigheternas tillstånd.

Även fallstudiet av de rättegångar som hölls mot de väckta i Nykarleby och Vörå socknar antyder att sockenskrivarna kunde bistå i sedvanliga skrivuppgifter, men de anlätades inte som rättsombud av de väckta kristna. Väckta präster och ståndspersoner däremot bidrog till det skriftliga försvaret. I de högre rättsinstanserna måste advokater anlitas, vilket även framgick tydligt av sockenskrivarna Anders och Gustaf Brunbergs korrespondens.

Undersökningen visar att sockenskrivarnas starkaste revir var de allmänna skrivuppgifterna inom sockenförvaltningen och de privata skrivuppgifterna. Sockenskrivarna var också användbara i kommunikationen med den regionala förvaltningen – detta sagt med viss reservation eftersom kommunikationen inte kunnat analyseras systematiskt i brist på källor. Deras betydelse minskade kraftigt i sådana fall där man var tvungen att anlita ett ombud eller skriva suppliker till Kungl. Maj:t. Vad berodde detta på? Var det sockenskrivarnas bristande kompetens eller kan man peka på andra orsaker som bidrog till den begränsade användbarheten, att de österbottniska sockenskrivarna blev pennförfattare i periferin?

Sockenskrivarnas kompetens varierade, men de var i genomsnitt rätt väl utbildade, och hälften av dem hade ansetts vara tillräckligt kompetenta att bli utnämnda till statliga ämbeten. Språkkunskigheten var inte heller en stötesten för sockenskrivarna, och flera av dem behärskade därtill även det finska språket. De mångsidiga arbetsuppgifterna, närvaron vid häradsrättens sammanträden och även den juridiska erfarenhet som en del av dem förvärvat i sitt arbete på hovrätten, i sin övriga yrkesverksamhet eller i sina studier torde ha gett gedigen kompetens för den här typen av uppdrag.

En annan möjlig förklaring föreligger. Hälften av sockenskrivarna har konstaterats samtidigt inneha ett statligt ämbete. Kan denna faktor visas ha begränsat deras roll som förmedlare i politiska processer? Sockenskrivarna hade inte ämbetsmannaansvar eftersom de var anställda inom socknen, men ifall de samtidigt var exempelvis länsmän var de oanvändbara i de fall när bönderna ville ifrågasätta eller direkt motsätta sig kronans beslut. Fallstudien om det ständiga knekthållet innehåller tydliga bevis på detta. Länsmännen, liksom prästen, blev straffade för att de skrivit ett dokument som ifrågasatte den kungliga kommissionens arbete. Att kunna namnge konceptisten ansågs vara så viktigt att bönderna stämde till rätten för att svara på frågan vem som på deras vägnar skrivit en kallelse till ett möte där allmogen skulle diskutera hur de skulle motstå trycket att involveras i knektroteringen. Från kronans synpunkt var ett sådant möte olagligt och skrivaren skulle bestraffas. Även det att länsmän under en period inte gavs fullmakt till tjänsten talar för detta.

Sockenskrivaryrket utvecklades under senare delen av 1700-talet och första hälften av 1800-talet så att det blev en kommunal tjänst. Detta blev tydligt när kommunalförvaltningen infördes: de förberedande och verkställande uppgifterna inom sockenadministrationen som sockenskrivarna haft hand om överfördes till de kommunala befattningshavarna. På 1860-talet måste många sockenskrivare följaktligen se sig om när tjänsten avskaffades. Behovet av skrivhjälp försvann inte i och med införandet av kommunalförvaltningen. Några av sockenskrivarna återgick till att sköta sitt andra yrke på heltid, men många blev ordförande eller sekreterare inom kommunalstämman eller -nämnden. Det var en smärtfri övergång för dessa mångsysslare inom sockenadministrationen.

Sockenskrivarinstitutionens uppkomst, existens och utveckling var nära sammankopplade med förvaltningens utveckling, men också med förskriftligandet, som kom att ha följder för den lokala politiska kulturen. Undersökningen har visat att från lokalsamhällets sida var anställningen av sockenskrivare ett sätt att lösa kommunikationsbehovet. Sockenskrivaren kunde förmedla mellan skriftligt och muntligt, mellan svenska och finska. Att sockenborna i Österbotten under en period på 200 år anställde sockenskrivare vittnar om att dessa var framgångsrika i sin verksamhet. Sockenstämmans ökade arbetsuppgifter på 1700-talet bidrog till att efterfrågan på sockenskrivarens tjänster inte avtog. Studiet av sockenskrivarnas arbetsuppgifter i ljuset av sockenstämmoprotokollen, arbetsinstruktioner och de enskilda sockenskrivarnas efterlämnade handlingar visar att sockenskrivarna under 1800-talet intog en central plats i sockenadministrationen. Undersökningen visar också att deras betydelse koncentrerade sig till den egna socknen, men för den kommande forskningen finns ännu flera frågor som borde bli besvarade.

Det studium som nu föreligger har sin startpunkt i år 1721. Då hade det gått 100 år sedan Gustaf II Adolf utfärdade uppbořdsföřordningen där allmogen gavs rätt att anställa sockenskrivare. Hur sockenskrivarna introducerades i Jämtland på 1600-talet har nyligen fångat forskningens intresse, men frågan borde utredas också för andra regioner.

Bönderna och skriftligheten har diskuterats i den nyare forskningen, men det finns ytterligare tänkbara infallsvinklar till interaktionsproblematiken. En fråga som den framtida forskningen kunde tänkas besvara är varför sockenskrivaraktiviteten verkar vara begränsad till vissa regioner. Varför anställdes sockenskrivare inte i andra regioner och hur klarade sig bönderna utan sockenskrivare där dessa inte fanns tillhands? Vilka personer fungerade som förmedlare och möjliggjorde deltagandet i politiken?

Frågeställningen tangerar också den livskraftiga forskningen om allmogens funktionella skrivkunnighet. Min undersökning visar att sockenskrivarna inte längre var ensamma om att sköta privata skrivuppdrag på den österbottniska landsbygden på 1800-talet. Bouppteckningsmaterialet tyder på att speciellt i Sydösterbotten fanns skrivkunniga allmogemän som skrev bouppteckningar. Skrivkunnigheten bland allmogemän ökade under senare delen av 1800-talet i ljuset av de självbiografier som nyligen fångat forskarnas intresse, men det vore intressant att systematiskt studera hur långt bakåt skrivkunnighetens rötter går bland allmogepersoner. Särskilt de talrika hemmans- och byarkiven som samlats in och bevarats från Österbotten kunde användas att belysa denna frågeställning. Även studiet av boupptecknarna inom andra områden kunde ge ny kunskap om förmedlarna och allmogeskrivarna.

Valet av undersökningsområde för denna avhandling har i avsaknad av länsstyrelsens i Vasa arkiv före 1852 inneburit att kommunikationen mellan allmogen, häradsrätten, sockenstämman och länsstyrelsen inte kunnat utredas. Vissa indicier i det tillgängliga källmaterialet talar för att sockenskrivarna anlätades att skriva socknens förklaringar och suppliker till landshövdingen, men det vore en intressant fråga för den kommande forskningen att utreda växelverkan mellan landshövdingen och lokalbefolkningen. Den kunde kasta ljus över de förmedlare som allmogen var

hänvisad till innan den själv hade uppnått en funktionell skrivkunnighet. De österbottniska sockenskrivarna har kunnat konstateras vara framgångsrika som förmedlare under en lång period, men många frågor om sockenskrivarna i andra regioner väntar ännu på sina svar.

ENGLISH SUMMARY

Transcribers in the periphery. Parish scribes in Ostrobothnia 1721–1868. (Pennförare i periferin. Österbottniska sockenskrivare 1721–1868.)

The present dissertation focuses on the parish scribes in the county of Ostrobothnia during the period 1721–1868. The peasantry had been given the right to pay parish scribes in 1624 by King Gustavus II Adolphus. The parish scribes who were to assist the peasants in connection with the collection of taxes simultaneously supervised the bailiffs who collected the taxes. Their writing skills made the scribes indispensable also in many other contexts. In Ostrobothnia, the peasantry had use for parish scribes, who worked as mediators between Swedish and Finnish, between the oral and the written and vice versa. The aim of this dissertation is on the one hand to explore the recruitment of parish scribes, and on the other to examine the parish scribes as a professional and social group. The parish scribes' significance for the peasantry in everyday life, local decision-making and in connection with political processes will be analyzed by examining their work and professional activities.

The dissertation is based on an extensive source material and on research on literacy, political culture and civil servants. Modern research on literacy, the scriptualization of the administration and the interaction between the governing and the governed as part of the political culture, has brought to the fore the issue of different scripts and their terms. For the peasantry in Sweden, including Finland, learning to read was arranged by the church from the end of the seventeenth century, but the religious literacy was limited to reading printed texts by heart. Consequently church teaching did not foster the ability to write. Public literacy was not yet common during the latter part of the nineteenth century even if the role of literacy had increased from the seventeenth century onwards.

The language of administration in the Swedish realm was Swedish and this created problems for the subjects in Finland. The clergymen held a prominent position as mediators of written and oral communication. They announced the decrees of the Crown and later also of the regional authorities and translated these into vernacular. To some degree the clergymen assisted the peasantry when it needed writing assistance, but the clergymen could not without sanctions express the discontent of the peasantry. This was also true of the Crown's representatives.

The peasantry was well-informed about what the governing expected of them, but how was the written communication managed in the other direction and how was the increased scriptuality within regional and local administration handled? In the eighteenth century, the peasants gained access to politics through parliamentary representation and they also had the possibility to make appeals and write petitions to the Riksdag. But if the peasants on a wide front were not able to read handwritten texts, much less write officialese in Swedish, then how were they able to sustain their political initia-

tive? One solution was to engage mediators. The Finnish historian Nils Erik Villstrand has introduced the theoretical concept “accessive literacy” in the 1990s. The lack of functional and possessive literacy could be remedied by accessive literacy, having access to people who were able to read handwritten texts, formulate texts and who mastered the Swedish language.

The recruitment of parish scribes shows strong features of both formalization and scriptuality already in the beginning of the eighteenth century. The positions were announced as vacant from the pulpit, but during the nineteenth century they were also announced in the newspapers. The written applications were addressed to the vicar of the congregation within the established time frame. This recruitment has been analyzed as a decision process where different actors were able to influence the election. Until the 1790s the election of parish scribes took place in the district court, and subsequently at parish meetings. Peasants were able to participate in the election in both authorities. I have observed that the parishioners, including women, were able to participate in the oral deliberations that took place before the actual election and that the participation in the district court sessions as well as in parish meetings was high, even if my conclusions are based on relatively little information in the source material. The investigation also shows that the peasants were not always willing to refill the position. Nor did the parish congregation form an unanimous collective and sometimes it was forced to arrange a re-election.

The peasantry’s right to engage parish scribes was stipulated in 1624, but in the seventeenth century, the county governor, who authorized the parish scribe, sometimes appointed a scribe without asking the parishioners. This resulted in that the peasantry appealed to the Swedish Government, who toward the end of the seventeenth century stipulated that parish scribes could not be appointed without the parishioners’ commitment to the election. No parish scribe has been appointed in the eighteenth or nineteenth centuries in Ostrobothnia without the peasantry’s commitment to the appointment. The county governors thus respected the parishioners’ right to elect parish scribes, but as a board of appeal the governor was naturally able to influence the outcome of the election.

Another formal actor, whose role in connection with the parish scribe elections has been analyzed, is the vicar of the congregation. The clergyman who was the spiritual head of the congregation was able to informally and formally control the process of appointment. He chaired unofficial, and after 1790, also official election meetings and, in addition, in many cases assessed the applicants’ qualifications. The vicar was able to determine the election with his greater number of votes. The majority of the elections could, however, be conducted with common consent between the vicar and the peasantry. In the later part of the eighteenth century, parish scribes became important counsels for the vicar in the management of the parish administration which in addition to administrative tasks also included economic and social issues. The vicars assumed a positive attitude towards the payment of parish scribes, but they sometimes made great demands for competency on the prospective parish scribes.

Also the parish scribes themselves could suggest their antecessor. Their motives varied: some of them suggested their sons or other relatives who could take over and also pay their pension, in other cases they suggested a person they knew could cope with the tasks. Peasants did not always accept this

kind of suggestions and interference. These kinds of actions were not very common in the light of the documents.

The parish scribes' competence requirements and terms of employment have been analyzed partly from those stipulations and work instructions that were issued for parish scribes, and partly on the basis of the professions and competencies of the applicants and the appointed parish scribes. There were no formal competence requirements, but the ability to read, write and calculate were important as was knowledge of Swedish and also of Finnish, especially in those parishes where Finnish was spoken. The service oath that was part of the collection edict emphasized honesty. The stipulated work instructions in the nineteenth century also focused more on other qualities than competency: the parish scribe was expected to be reliable since he was also managing the economy of the parish and was engaged as a representative in legal issues. That the parishioners were able to trust their parish scribe was elementary.

Three out of four applicants for the positions of parish scribes were government officials or civil servants within the town administration. The largest individual group of officials was the county administrators. Their interest probably stemmed from that the position as a parish scribe was more lucrative than the position of county administrators, but also that it was easier to manage these two offices which work region coincided. It is reason to note that among the applicants there were also peasants who assessed their own ability to read and write at such a level that they were of the opinion that they were able to manage the tasks that the parish scribes were supposed to manage.

This present study has shown that the demand for parish scribe positions showed no signs of diminishing during the investigated period. It happened that only one person applied for the position, but this was often because he had been informed in advance. In the 1800s the vacancies were sometimes announced in newspapers which resulted in the increase of the number of applicants, but also the ecclesiastical announcements were efficient. On average, there were in the later half of the eighteenth century 1,5 applicants to each position; in the nineteenth century, interest increased slightly. The number of applicants amounted to 4–5 or more.

The parish scribes as a professional body or a social group has not previously been explored. The analysis of the officials' educational background, career, social and geographical background along with their age at the time of appointment is an established method to form an idea of a specific professional body. The examination of the 154 parish scribes as a professional and social group has been carried out in the form of a collective biography.

Almost half of the appointed parish scribes were officials and about a tenth worked in town industries or within the parish. Also the share of parish scribes with military background was close to a tenth. A tenth of the appointed parish scribes were already parish scribes in another parish. Rotation within the body of scribes appeared mainly during the first half of the eighteenth century.

It is not surprising, considering the parish scribes' professional background, that over a fourth of them had attended school and that a fifth had also studied at university. The lack of formal education could be compensated for by a practical education as a parish scribe apprentice or assistant and the

work experience that many of the appointed parish scribes had. The average age for the appointed parish scribes was slightly less than 40.

That three fourths of the parish scribes were recruited within Vasa county may have had something to do with the relationship of trust that was supposed to exist between the parishioners and their scribes. Every fifth parish scribe also came from the same parish in which he was appointed. Existing networks and that the prospective parish scribe blended in well in the local community must have been the weightiest considerations when the parish scribes were appointed, even if this was not explicitly expressed. The relationship of trust apparently also explains that over a tenth of the appointed parish scribes were sons of parish scribes. The applicants' social background has only partially been investigated. The recruitment of parish scribes differs not from the usual recruitment pattern in the eighteenth century: the officials were recruited from clergy families and families of government officials. The threshold for attaining the position as parish scribe could be lowered by marrying a parish scribe's widow or daughter, but it was more common that sons followed in their father's footsteps than that they attained the position through marriage.

The parish scribes' careers have been mapped out. The average period of service was 12 years, but varied greatly. The longest parish scribe careers lasted for 40–50 years, but that the period of service for three fifths did not last more than 10 years was most often due to death; about half of the parish scribes managed their work till they died and only a tenth were promoted to another position. Less than a tenth became parish scribes in another parish and an equal share returned to their previous position. Over half of the parish scribes were Jacks of all trades. In other words, they continued to manage their earlier work on the side or took a spare-time job. Of these, the majority were simultaneously county administrators.

This collective biography also describes parish scribes as a social group. The parish scribes' social standing has been studied through an analysis of their income, capital, marriage pattern and their son's careers. It has been possible to note that their standing as parish scribes was linked with status, which, along with the relatively good pay contributed to its high value. That parish scribes more often than other officials married daughters of clergymen bears witness to the reputation they enjoyed in the local community. A good economic standing and their own insights on the importance of education also resulted in that many parish scribes sent their sons first to school and then to university.

That those parish scribes who were not also officials were also regarded as members of the gentry not only depended on their ability to write but also on their significant standing the parish scribe had in the local community. The work within the parish administration involved a close cooperation with the vicar of the congregation and offered a key position in the administration of the common affairs of the parish.

Parish scribes' tasks originally consisted of the collection of taxes, but the duties within the parish administration increased in the eighteenth and nineteenth centuries. The parish scribes managed the minuting at parish meetings, raised money for common expenses and were responsible for the right division of labour between the parishioners, in relation to their capital for when the church, rectory,

roads and bridges needed to be built and maintained. Preparatory and executive tasks often went hand in hand. Their assignments were documented in the nineteenth century in the work instructions, which points to the professionalization of the position.

The parish scribe also represented parishioners in court cases regarding the whole parish. The processing in court was oral, but all documents that were handed in to the court had to be written in Swedish. My research findings show that the parishioners often appointed lay assessors or peasants as their representatives in the district court, but also parish scribes could be engaged as representatives. The parish scribes also wrote official letters to the county governor on behalf of the peasants, but it has not been possible to systematically examine this part of the parish scribes' work due to lack of sources.

The private writing assignments consisted of many different documents: bills of sale, probate inventories and estate distributions, wills, land tenancy agreements, life annuity and crofter agreements, promissory notes, auction records and different survey documents. The parish scribes received a specific fee for writing these documents. In addition, the parish scribes were to collect and pay out compensation that parishioners received for the damages caused by for instance fires.

The parish scribes' importance for the individual parishioners has been analyzed with the help of probate inventories, registers of possession made after death. The parish scribes distinguished themselves especially towards the end of the eighteenth century by conducting probate inventories. Three fifths of the probate inventory proceedings were conducted by parish scribes during the period 1795–1799. A comparison with those conducting probate inventories in the countryside of Finland Proper emphasizes the specific situation in Ostrobothnia during the eighteenth century: in Finland Proper, lawyers and officials conducted 70 % of the probate inventories, but in Ostrobothnia only a third, as parish scribes were responsible for almost half. Local variations existed, but the parish scribes honoured their position as professional scribes in the Ostrobothnian local community. In the nineteenth century, the situation changed somewhat. The parish scribes continued to conduct a fourth of the probate inventories, but the peasants conducted as many as 15 %. It is probable that the peasants' contribution is even greater since the occupation of the person conducting the probate inventory is unknown for a fifth of the scribes. The analysis of the probate inventories has also contributed with information on how the functional ability to write began to gain ground and about the peasant scribes' writing activity in the eighteenth and nineteenth centuries.

The private writing assignments in combination with the general tasks gave the parish scribes a deeper insight into the local community and individual people's public and especially private lives. The parish scribe was the representative of the peasantry also in the sense that he possessed very sensitive information while he also moved matters forward in different authorities and was responsible for the common resources of the parish. The detailed knowledge he had about the individual parishioners' private lives emphasizes the trustful relationship between the parish scribes and the parishioners.

The interaction with state power has been analyzed by examining five political decision-making processes that the peasants actively participated in. Case studies on the introduction of the military

allotment system in Ostrobothnia in the 1730s, restrictions in the rights to peasant navigation in the 1740s (trade with their own vessels over the Gulf of Bothnia) and the discussion on the production of salpêtre in the later part of the eighteenth century show that the peasants actively defended their interests and that they argued in writing for their standpoints. These three case studies demonstrate that the parish scribes did not play a particularly active role in these processes. They primarily handled the normal writing tasks: they authorized the spokespersons of the parish when representing their neighbours at meetings, even if they, at times, could be appointed as the representative of the parish. The parish scribes' competency was, according to these three studies, limited to the oral and written communication between the peasantry and the local and regional authorities.

Case studies on claims for damages, which were made at the invitation of the Russian authorities after the war between Sweden and Russia in 1808, reinforce the image that the examination of the probate inventories presented: the parish scribes were generally engaged as scribes, but also other literate individuals from different social layers could act as scribes when the damages would be reported. Also case studies from those legal proceedings that were held against awakened peasants in Nykarleby and Vörå parishes suggest that the parish scribes were able to assist in customary writing assignments, but they were not engaged as legal representatives by the awakened Christians. Awakened clergymen and the gentry, however, contributed to the written defence.

This study shows that the parish scribes' most powerful territory were the general writing assignments in the parish administration and the private writing assignments. The parish scribes were also useful in the communication with the regional administration – I say this with some reservation since this communication has not been systematically analyzed due to the lack of sources. The importance of parish scribes' decreased considerably in such cases where the peasants were forced to engage a representative or write petitions to the Swedish Government. Why do the Ostrobothnian parish scribes seem to have been transcribers in the periphery? Was it due to lack of competence or are there other causes behind their marginal role in political processes?

The parish scribes' competence varied, but on average they were fairly well-educated, and half of them were seen as sufficiently competent to be appointed for state offices. Their language skills were no stumbling block for the parish scribes, and several of them also mastered Finnish. The versatile work tasks, their presence at meetings of the district court and also the legal experience that some of them acquired in their work at the court of civil appeal, in their other professions or in their studies, probably gave them solid competence for their political assignments.

Another possible explanation exists. Half of the parish scribes simultaneously held a state office. Could this factor have limited their role as mediators in political processes? The parish scribes did not have any official responsibility because they were employed within the parish, but if they simultaneously were, for instance, county administrators they were useless in cases where the peasants wished to question or directly oppose the Crown's decisions. The case study of the military allotment system contains clear evidence of this. County administrators and clergymen were punished for having written a document that questioned government decisions. Also that county administrators during a peri-

od were refused the appointment of parish scribe supports this assumption.

The profession of the parish scribe developed in the later part of the eighteenth century and the first half of the nineteenth century into a municipal position. This became clear when the municipal administration was introduced: the preparatory and executive tasks within the parish administration that previously belonged to the parish scribes were transferred to the municipal officials. In the 1860s, many parish scribes were consequently forced to look for other work when their position was abolished. The need for writing assistance did not go away with the introduction of municipal administration, however. Some of the parish scribes returned to their second profession full-time, but many became chairmen or secretaries in municipal meetings or the parish council. For these Jacks of all trades within the parish administration it was a painless transition.

The origin, existence and development of the parish scribe institution were closely connected to the development of the Government administration, but also with scriptualization, which had consequences for the local political culture. This present study shows that from the local community perspective the engagement of parish scribes was a way of solving the need for communication. The parish scribes were able to communicate between the written and the oral, between Swedish and Finnish. That the parishioners in Ostrobothnia for a period of 200 years engaged parish scribes demonstrates that these were successful in their work. The increasing work load of the parish meetings in the eighteenth century contributed to the continuous demand for parish scribes' services. The examination of the parish scribes' work tasks in the light of the minutes from parish meetings, work instructions and the individual parish scribes' remaining documents show that the parish scribes in the nineteenth century held a central position in parish administration.

Translation by Marinella Rodi-Risberg

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Krigsarkivet, Stockholm (KrA)

Roter- och indelningskommissionens i Österbotten 1732–1734 arkiv

Protokoll 1732–1734

Inkomna handlingar 1732–1734

Riksarkivet, Stockholm (SRA)

Riksdagsacta

R 4985, 5023–5024

Riksregistraturet 1696

Bondeståndets arkiv

R 1958, 2019

Allmogens besvär

R 5521, 5523, 5525, 5532

Krigsexpeditionens arkiv 1714–1840

Konseljprotokoll i renskrift 1787

Skrivelser till Kungl. Maj:t

Sammansatta kollegier 1795

Äldre kommittéarkiv 126

Protokoll 1724–1725

Resolutioner och domar 1724–1725

Handlingar

Äldre kommittéarkiv 263

Brev till Kungl. Maj:t 1732–1733

Äldre kommittéarkiv 299

Betänkande 1783

Äldre kommittéarkiv 320

Äldre kommittéarkiv 639

Protokoll 1748

Bilagor 1748

Riksarkivets ämnessamlingar, Industri, volym 23

Suppliker 1800–1803

Riksarkivet, Helsingfors (FRA)

Senatens arkiv

Ekonomidepartementets arkiv

Allmänna supplikakter 1847

Justitiedepartementets arkiv

Allmänna supplikakter 1840–1841

Tottska samlingen

Brev 1661

Karl XI:s registratur 1675

Gustaf II Adolfs registratur 1624

Civillkansliet vid Buxhoevdens högkvarter 1808–1809 arkiv

Skadeståndsansökningar Ilmola 1808

Skadeståndsansökningar Karleby och Kelviå 1808

Skadeståndsansökningar Kristinestad, Gamlakarleby och Vasa 1808–1809

Skadeståndsansökningar Kronoby, Lochteå och Pedersöre 1808–1809

Skadeståndsansökningar Lappfjärd 1808

Skadeståndsansökningar Lappo 1808

Skadeståndsansökningar Mustasaari 1808

Skadeståndsansökningar Nykarleby 1808

Skadeståndsansökningar Närpes och Östermark 1808

Skadeståndsansökningar Storkyro, Lillkyro 1808

Skadeståndsansökningar Vasa län 1808

Skadeståndsansökningar Vörå 1808

Länräkenskaper

Mantalslängder

Ilmola 1735

Karleby 1723

Kelviå 1723

Kronoby 1732, 1734–1735

Laihela 1686, 1700

Lappfjärd 1700, 1724, 1734
Lappo 1723, 1736
Lillkyro 1700, 1737, 1760–1763, 1767
Lochteå 1723, 1725, 1733
Malax 1686, 1700, 1772
Mustasaari 1686, 1700
Nykarleby 1734–1735, 1767
Närpes 1681, 1686, 1700
Pedersöre 1723–1729
Storkyro 1700, 1724, 1737–1738, 1795
Vörå 1700, 1724, 1730, 1734, 1738–1739

Genealogiska samfundet i Finland
Renskrivna historieböcker (SSS)

Alahärmä församling

Alahärmä församlings arkiv
Kyrkostämmoprotokoll 1800
Kyrkorådsprotokoll 1809

Alavo församling

Alavo församlings arkiv
Kyrkostämmoprotokoll 1823

Esse församling

Esse församlings arkiv
Kapellstämmoprotokoll 1820

Jalasjärvi församling

Jalasjärvi församlings arkiv
Kapellstämmoprotokoll 1849

Jurva församling

Jurva församlings arkiv
Sockenstämmoprotokoll 1796

Karleby församling

Karleby församlings arkiv
Sockenstämmoprotokoll 1792–1794, 1798, 1800, 1820, 1839–1840

Kauhava församling

Kauhava församlings arkiv

Kapellstämmoprotokoll 1855

Kelviå församling

Kelviå församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1791, 1817, 1820

Korsholms församling

Korsholms församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1813, 1848, 1856–1857, 1864, 1868

Vallängd över sockenskrivarvalet i Mustasaari 1825

Kronoby församling

Kronoby församlings arkiv

Längder över vigda 1760

Längder över döda 1761

Kuortane församling

Kuortane församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1815

Laihela församling

Laihela församlings arkiv

Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1813–1846

Sockenstämmoprotokoll 1803, 1811, 1823

Kyrkoråds-, kapellstämmo- samt sockenstämmoprotokoll, guvernörsämbetets och häradsrättens protokoll, vallängder m.m. 1854, 1856

Sockenstämmoprotokoll 1823, 1854

Lappajärvi församling

Lappajärvi församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1837

Lappfjärds församling

Lappfjärds församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1829

Lappo församling

Lappo församlings arkiv

Kommunionböcker 1879–1898

Lochteå församling

Lochteå församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1770, 1786, 1788, 1790, 1822

Malax församling

Malax församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1777, 1809, 1821, 1855

Kommunionböcker 1783–1789, 1791–1798, 1807–1827

Munsala församling

Munsala församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1843

Lånemagasinstämmoprotokoll 1843

Nykarleby församling

Nykarleby församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1820–1821

Protokoll från kontraktprostvisitationen 1836

Kommunionböcker 1851–1857

Närpes församling

Närpes församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1765–1766, 1774, 1779, 1815, 1839, 1842, 1853, 1860

Soini församling

Soini församlings arkiv

Kapellstämmoprotokoll 1861

Solf församling

Solf församlings arkiv

Kommunionbok 1755–1787

Kommunionbok 1777

Vigsellängder 1752–1846

Vigsellängd 1777

Storkyro församling

Storkyro församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1765, 1770, 1772, 1776, 1798, 1813, 1816, 1840, 1860

Vörå församling

Vörå församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1815, 1818 –1819, 1840, 1847, 1849

Ylistaro församling

Ylistaro församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1845, 1848

Kyrkobyggnadskommitténs protokoll 1847

Vasa landsarkiv (VLA)

Vasa hovrätts arkiv

Länsstyrelsernas brev 1810

Supplik- och besvärskarier över brottmål 1839

Utslagsliggare över underställda mål (Vasa län) 1842

Länsstyrelsens i Vasa arkiv

Landskansliets arkiv

Landskansliets och dess I avdelnings brevdarium 1867

Landskansliets och dess I avdelnings supplikdiarier 1853, 1855, 1862

Brevkopior från landskansliet och dess I avdelning 1857

Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1835, 1852–1853, 1855–1856, 1862, 1867

Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1854, 1857, 1862, 1867–1868

Vid landskansliet och dess I avdelning avgjorda supplikärenden 1856

Mellersta Österbottens domsagas arkiv

Karleby och Kelviå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1733, 1737–1739, 1771

Karleby tingslags bouppteckningar 1736–1738, 1765–1769, 1775, 1795–1799

Kelviå tingslags bouppteckningar 1735–1738, 1765–1767, 1794–1799

Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, 1760

Kronoby och Terjärv tingslags bouppteckningar 1735, 1738–1739, 1765–1769, 1796–1799

Lochteå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1733, 1737, 1752, 1789, 1791

Lochteå tingslags bouppteckningar 1735, 1737, 1765–1769, 1789, 1795–1799

Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie ärenden 1718–1736, 1743–1747

Nykarleby tingslags bouppteckningar 1736–1738, 1765–1769, 1795–1799

Pedersöre tingslags konceptprotokoll 1775–1776

Pedersöre tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1736–1739, 1745, 1775–1776, 1792

Pedersöre tingslags bouppteckningar 1735–1739, 1741, 1749, 1765–1769, 1775, 1795–1799

Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1731, 1733, 1744, 1754, 1782–1783, 1790, 1792

Vörå tingslags bouppteckningar 1771–1779

Södra Österbottens domsagas arkiv

Häradsrätternas domböcker (mikrofilmserierna ES och UK)

Ilmola 1723, 1727, 1741, 1743–1744, 1754–1755, 1762, 1788–1789, 1792, 1804

Karleby 1756

Lappfjärd 1732, 1744, 1786

Lappo 1727, 1731–1732, 1734–1736

Lillkyro 1721, 1733, 1735, 1737

Malax 1762, 1767, 1773, 1777, 1788, 1791

Mustasaari 1733, 1738–1740, 1745, 1759, 1766, 1771, 1775

Nykarleby 1721, 1723

Närpes 1732–1733, 1765

Pedersöre 1724, 1728, 1732, 1734–1735, 1745, 1756

Storkyro 1745

Vörå 1724, 1732, 1738, 1745, 1753

Ilmola tingslags bouppteckningar 1796–1799

Lappfjärd tingslags bouppteckningar 1770–1779, 1787–1789

Lappo tingslags bouppteckningar 1743–1762, 1825–1829

Närpes tingslags bouppteckningar 1770–1777, 1780–1785, 1787, 1789–1791, 1795–1798

Korsholms norra domsagas arkiv

Laihela tingslags bouppteckningar 1811, 1815, 1824, 1826

Malax tingslags bouppteckningar 1806–1811, 1821

Korsholms södra domsagas arkiv

Ilmola tingslags bouppteckningar 1811, 1813, 1825–1829, 1843, 1846, 1855–1859

Närpes och Östermark tingslags bouppteckningar 1825–1826, 1828–1829, 1855–1859

Korsholms domsagas arkiv

Korsholms tingslags bouppteckningar 1867

Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv

Karleby och Kelviå tingslags bouppteckningar 1825–1829, 1855–1859

Lochteå tingslags bouppteckningar 1861

Pedersöre tingslags bouppteckningar 1821, 1825–1829, 1842, 1855–1859

Mellersta Österbottens nedre domsagas arkiv

Lappo tingslags bouppteckningar 1855–1859

Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1838–1839, 1841

Nykarleby tingslags protokoll över urtima ting 1839

Nykarleby tingslags bouppteckningar 1820, 1824–1825, 1828–1830, 1832

Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1840–1841

Vörå tingslags protokoll över urtima ting 1840

Rådstuvurättens i Jakobstad arkiv

Protokoll 1748

Bouppteckningar 1879, 1881

Rådstuvurättens i Nykarleby arkiv

Protokoll 1746

Vasa trivialskolas arkiv

Elevmatrikel 1814

Lappo församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1813–1858

    Sockenstämmoprotokoll 1816–1817, 1819, 1830, 1841, 1845, 1854

Sockenstämmoprotokoll 1815–1874

    Sockenstämmoprotokoll 1862

Lillkyro församlings arkiv

Sockenstämmoprotokoll 1755–1827

    Sockenstämmoprotokoll 1772–1773, 1775–1776, 1779–1780, 1788, 1798, 1805–1808, 1812,
    1817, 1822, 1827, 1834, 1836, 1841, 1847, 1853, 1855

Östermark församlings arkiv

Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1804–1821

    Sockenstämmoprotokoll 1813, 1815–1817

Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1821–1844

    Sockenstämmoprotokoll 1822, 1829–1830, 1843–1844

Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1845–1891

    Sockenstämmoprotokoll 1853–1854, 1857

Brevkoncept 1814–1889

    Brevkoncept 1818

Inkomna kungörelser från myndigheter och privata personer 1818–1895 (IIEf:16)

    Kungörelser 1861

Malax sockenarkiv

Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1780–1811, 1818–1823, 1862–1888

Byarådsstämmoprotokoll 1778–1824

Klyvningsprotokoll 1778–1798, 1803–1807

Syneförrättningsprotokoll 1777–1812

Bouppteckningar 1777–1811

Köpebrev och kontrakt angående hemmansbyten 1781–1847

Protokollsutdrag 1756–1804

Inkomna utslag och resolutioner 1686–1812

Inkomna utslag och resolutioner 1765–1807

Övriga ankomna handlingar 1784–1870
Avtal, kvitton, räkningar och skuldebrev 1770–1869
Debiterings-, röst- och uppbördslängder 1795–1887
Räkenskaper och redovisningar 1785–1888
Handlingar rörande kronoskjutsar, hållskjutsar och gästgiverier 1789–1878
Handlingar rörande vägar och broar 1784–1844
Handlingar rörande rotesoldater 1773–1870
Handlingar rörande prästgården 1791–1804

Anders och Gustaf Brunbergs arkiv

Pedersöre sockens och kommuns räkenskaper 1773–1880
Lagfartshandlingar för hemman och gårdar 1757- -1879
Pedersöre sockens och kommuns räkenskaper 1773–1880
Fattigvårdsstyrelsens i Pedersöre församling kassaräkningar 1862–1868
Fattigkassans i Pedersöre församling verifikat 1868 – – 1878
Handlingar som tillhör övriga arkivbildare
Förteckning på länsmän i Pedersöre socken
Okänd persons genealogiska anteckningar rörande ryska tsarfamiljen samt släkterna Benkelius och Buonaparte

Anders Brunbergs arkiv

Till Anders Brunberg ankomna brev 1810–1840
Kontobok 1819–1844
Konkurshandlingar 1824, 1826–1827
Auktionsprotokoll 1812, 1818, 1833, 1835
Bouppteckningar 1829, 1832–1835
Testamenten jämte bilagor 1781--1838
Handlingar rörande arvsföreningar 1829, 1832
Arrende- och torparkontrakt 1813, 1815, 1817, 1819, 1822, 1833
Hållskjutsfördelningslängder 1836
Handlingar rörande en ny hållskjutslängds upprättande i Pedersöre socken 1801, 1806, 1808–1814
Syneinstrument 1815, 1824
Sammandrag över oförmedlade mantal inom Pedersöre pastorat 1812, 1814, 1817, 1827

Gustaf Brunbergs arkiv

Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879
Inkomna konto- och kassaböcker 1850–1866
Kopior till diverse besvärsskrivelser 1866, 1869
Kommissionskladd 1853–1880
Charta sigillata -försäljningsmannens i Pedersöre socken förslagsräkningar, kalkyler, rekvisitioner och likvider 1844–1863
Kontoböcker 1844–1881
Uppbördslängder 1861, 1866

Syneinstrument 1844–1845, 1850, 1853, 1861, 1870
Konkurshandlingar 1798– –1878
Förmynderskapsärenden 1809–1877
Auktionsprotokoll 1843– –1869
Handlingar rörande arvsärenden - arvslikvider och bouppteckningar 1814– –1878
Handlingar rörande arvsärenden – testamenten och testamentbevakningar 1834– –1875
Handlingar rörande arvsärenden – arvstvister 1855– –1870
Handlingar rörande arvsärenden – arvsföreningar 1853– –1877
Pedersöre sockens brandstodskommitténs handlingar 1859–1875
Anteckningar rörande mål vid Pedersöre ting 1849–1880
Anteckningar rörande mål vid rådstuvurätten 1853–1877
Anteckningar rörande mål vid lagmanstinget och länsstyrelsen 1855–1856, 1868
Handlingar rörande mål vid övriga rätter 1849, 1863–1870, 1874
Handlingar rörande Pedersöre sockenmagasin 1795, 1832–1835, 1840, 1863–1864, 1868–1871
Handlingar rörande en dammbyggnad 1776– –1865
Handlingar rörande fordringsärenden 1830–1880
Inteckningshandlingar 1851– –1874

Jakobstads pedagogis arkiv

Elevförteckningar för rektorsklassen 1833–1838

Bergö byarkiv

Avtal 1787

Landshövdingens utslag 1791

Brev av Arvid Stefan Cloos 1798

Odaterad besvärsskrift till landshövdingen

Molpe byarkiv

Protokollsutdrag 1787

Skrivelser till landshövdingen 1792

Landshövdingens utslag 1792

Förteckning över tjänstemän i Vasa län

Tryckta källor

Styffe, C.G. (1852), *Samling af instructioner för högre och lägre tjänstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finnland*. Stockholm.

Bondeståndets riksdagsprotokoll 1765–1766, volym 10. Red. Sten Landahl. Stockholm 1967.

Internet

Arkivverkets databas Vakka
<http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/EtuSivu.action>

Arkivverkets digitalarkiv
<http://digi.narc.fi/digi>

Genealogiska Samfundets i Finland databas HisKi - historieböckerna
<http://www.genealogia.fi/hiskise.html>

Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. Verkkojulkaisu 2005
<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli>

Nationalbibliotekets Historiska tidningsbibliotek
<http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html?language=sv>

Stark, Laura (2008), Maalaisrahaan kirjoitusmotivaatio ja asenteet kirjoitustaitoa kohtaan 1840–1890-luvun Suomessa, *Kasvatus ja Aika* 3:2008, <http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&pageid=133>

Edlund, Ann-Catrine & Haugen, Susanne (2013), Människor som skriver: Perspektiv på vardagligt skriftbruk och identitet, <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&pid=diva2:699146>

Litteratur

Ahlbäck, Ragna (1979), ”Byråd och sockenstämma”, *Svenska Österbottens historia II*. Vasa, s. 173-217.

Alanen, Aulis J. (1948), *Etelä-Pohjanmaan historia IV:I*. Vaasa.

Alanen, Aulis J. (1949), *Etelä Pohjanmaan historia IV:2*. Vaasa.

Alanen, Aulis J. (1953), *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen*. Vaasa.

Alm, Mikael (2002), *Kungsord i elfte timmen. Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772–1809*. Malmö.

Aminoff-Winberg Johanna (2007), *På flykt i eget land. Internflyktingar i Sverige under stora nordiska kriget*. Åbo.

Appel, Charlotte & Fink-Jensen, Morten (2011), *Religious Reading in the Lutheran North: studies in*

Early Modern Scandinavian Book Culture. Cambridge Scholars Publishing.

Aronsson, Peter (1992), *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1680–1850*. Lund.

Asker, Björn (2004), *I konungens stad och ställe. Länsstyrelser i arbete 1635–1735*. Uppsala.

Asker, Björn (2007), *Hur riket styrdes. Förvaltning, politik och arkiv 1520–1920*. Skrifter utgivna av Riksarkivet 27. Stockholm.

Aspholm, Thorolf (1983), "Petalax rekonstruerade byarkiv", *Petalax historia II*. Vasa, s. 7–187.

Back, Lars (1976), *Karleby sockens historia II*. Ekenäs.

Bergström, Carin (1991), *Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720–1800. Oland-Frösåkers kontrakt av ärkestiftet*. Kristianstad.

Birck, Erik (1980), *Nykarleby stads historia 1620–1975. Del II. Tiden 1810–1875*. Jakobstad.

Björkman, Hjalmar (1935), *Bouppteckningar i Gamlakarleby stad 1697–1800*. Genealogiska Samfundets i Finland skrifter XI. Helsingfors.

Blomstedt, Yrjö (1985), "Lantadministrationen i Finland på 1700-talet", *Administrasjon i Norden på 1700-talet*. Karlshamn. 1985, s. 287-306.

von Bonsdorff, Carl (1918), *Opinioner och stämningar i Finland 1808–1814*. Helsingfors.

Boström, H.J. (1915), *Wasa Hofrätts Presidenter, Ledamöter och Tjänstemän samt Hofrätten underlydande Lagmän och Häradshöfdingar 1776–1914*. Helsingfors.

Branting, Johan Gustaf (1831), *Handbok innehållande uppgift af de fläste från äldre tider intill och med år 1825 utkomne Svenska Författningar [...]*. Örebro.

Burke, Peter (1987), *The historical anthropology of early modern Italy. Essays on perception and communication*. Cambridge.

Bäck, Kalle (1984), *Bondeopposition och bondeinflytande under frihetstiden. Centralmakten och östgötaböndernas reaktioner i näringspolitiska frågor*. Kristianstad.

Cavallin, Maria (2003), *I kungen och folkets tjänst. Synen på den svenske ämbetsmannen 1750–1780*. Göteborg.

Colliander, I.O. (1907), *Suomen kirkon paimenmuistio 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan I*. Toim.

O.I. Colliander. Helsinki.

Colliander, I.O. (1918), *Suomen kirkon paimenmuistio 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan II*. Helsinki.

Darnton, Robert (2001), "History of Reading". David Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*. Cornwall: Polity Press, s. 157–186.

Døssland, Atle (2003), "Bønder, bøker og politikk", *Historisk tidskrift* 2003, Bind 82. Universitetsforlaget, s. 141–161.

Estlander, Bernhard (1919), *Elva årtionden av Finlands historia 1, 1808–1878*. Helsingfors.

Eteläpohjalaisia elämäkertoja (1963), *Eteläpohjalaisia elämäkertoja A-L*. Vaasa.

Eteläpohjalaisia elämäkertoja (1965), *Eteläpohjalaisia elämäkertoja M-Ö*. Vaasa.

Fahlgren, Karl (1970), *Umeå sockens historia*. Karl Fahlgren (red.). Umeå.

Fredrikson, Eero (1934), "Hautamerkit Jyväskylän vanhalla hautausmaalla", *Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja* 16. Helsinki, s. 157–186.

Frohnert, Pär (1985), "Administration i Sverige under frihetstiden", *Administrasjon i Norden på 1700-talet*. Karlshamn, s. 185–286.

Frohnert, Pär (1993), *Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719–1775*. Lund.

Gaunt, David (1975), *Utbildning til statens tjänst. En kollektivbiografi av stormaktstidens hovrättsauskultanter*. Studia Historica Upsaliensia 63. Uppsala.

Genealogia Sursilliana (1959), *Genealogia Sursilliana*. Oulu.

Gustafsson, Anna (2009), *Pamfletter. En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet*. Lunds universitet.

Gustafsson, Harald (1989), *Sockenstugans politiska kultur. Lokal självstyrelse på 1800-talets landsbygd*. Stockholm.

Halila, Aimo (1954), *Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721–1775. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V*. Oulu.

Halila, Aimo (1962), "Porvoon valiopäivät ja autonomian alkuaika", *Suomen kansanedustuksen vaiheet 1850-luvun puoliväliin*. Helsinki, s. 449–579.

Hallenberg, Mats (2001), *Kungen, fogdarna och riket. Lokalförvaltning och statsbygge under tidig Vasatid*. Stockholm.

Harnesk, Börje och Taussi Sjöberg, Marja (2001), "Inledning", *Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*. Institutet för Rättshistorisk forskning, Stockholm, s. 9–15.

Harnesk, Börje (2002), "Den svenska modellens tidigmoderna rötter?", *Historisk Tidskrift 1:2002*. s. 78–90.

Harnesk, Börje (2003), "Inledning", *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*. Umeå universitet, s. 7–16.

Hermansson, Åke (1968), *Kalix. Del 2: Socken och kommun*. Uppsala.

Houston, R.A. (1990), *Literacy in Early Modern Europe. Culture and Education 1500–1800*. Longman. London and New York.

Hårdstedt, Martin, Backman, Göran och Smedberg, Ulf (1999), "Krig kring Kvarken – en introduktion till finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais", *Krig kring Kvarken. Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*. Red. Martin Hårdstedt och Göran Backman. Oravais historiska förening r.f. Vasa 1999, s. 13–39.

Jern, Kurt (2001), "Frihetstiden och Gustavianska tiden 1721–1809", Rainer Fagerlund, Kurt Jern och Nils Erik Villstrand, *Finlands historia 2*. Ekenäs, s. 321–434.

Jern, Kurt (1980), "Näringsliv och levnadsvillkor i svenska Österbotten från medeltiden till 1800-talets stora nödår", *Svenska Österbottens historia III*. Vasa, s. 5–191.

Johansson, Egil (1981), "Den kyrkliga lästraditionen i Sverige – en konturteckning", Mauno Jokipii och Ilkka Nummela (red.), *Ur nordisk kulturhistoria. Läskunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet*. XVIII Nordiska historikermötet. Mötesrapport III. *Studia Historica Jyväskyläensia* 22,3. Jyväskylä, s. 193–224.

Johansson, Egil (2009), "The History of Literacy in Sweden", *Understanding Literacy in its Historical Contexts. Socio-Cultural History and the Legacy of Egil Johansson*. Edited by Harvey J. Graff, Alison Mackinnon, Bengt Sandin & Ian Winchester. Falun, s. 28–59.

Johansson, K.H. (1937), *Svensk sockensjälvstyrelse 1686–1862*. Lund.

Jonasson, Maren (2013), "De allmänna finska lantbruksmötena och lantbruksutställningarna 1847–1932", *När landet kom till staden. Lantbruksmöten och lantbruksutställningar som arenor för agrara moderniseringssträvanden i Sverige och Finland 1844–1970*. Red. Olof Kåhrström. Halmstad, s. 120–175.

- Jonsson, Alexander (2005), *De norrländska landshövdingarna och statsbildningen 1634–1769*. Lund.
- Jääskeläinen, Jussi (2011), *Paikallisyhteisö resurssina ja tuhojen kohteena. Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809*. Åbo Akademi.
- Kaiserfeld, Thomas (2009), *Krigets salt. Salpetersjudning som politik och vetenskap i den svenska skattemilitära staten under frihetstid och gustaviansk tid*. Lund.
- Karonen, Petri (2008), *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Helsinki.
- Kauranen, Kaisa (2013a), ”Mitä ja miksi kansa kirjoitti?”, *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Red. Lea Laitinen & Kati Mikkola. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki, s. 19–54.
- Kauranen, Kaisa (2013b), ”Odd Man Out? The Self-Educated Philosopher and his Social Analyses of the 19th-Century Finland”, *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Red. Anna Kuismin & M.J. Driscoll. Finnish Literary Society. Helsinki, s. 120–133.
- Keskipohjalaisia elämäkertoja (1995), *Keskipohjalaisia elämäkertoja*. Päätoimittaja Pentti Pulakka. Keski-Pohjanmaan Maakuntaliitto, Keski-Pohjanmaan Liitto. Kustantaja Keskipohjanmaa-säätiö. Kokkola.
- Klockars, Johannes (1930), *Första boken om Malax*. Vasa.
- Knudsen, Pernille Ulla (2001), *Lovkyndighed og vederhæftighed, sjællandske byfogeder 1682–1801*. København.
- Kojonen, Eero (1957), red. *Pohjalaisen osakunnan nimikirja IV. Album nationis Ostrobotniensis 1809–1827*. Vaasa.
- Kojonen, Eero (1962), red. *Pohjalaisen osakunnan nimikirja VI. Album nationis Ostrobotniensis 1828–1852*. Vaasa.
- Kuismin, Anna (2010), ”Hänen itsensä kertomana. 1800-luvun kansanihmiset ja oman elämän kirjoitus”, *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Red. Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo, Väki Voimakas 23. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki, s. 21–47.
- Kuismin, Anna (2013), ”From Family Inscriptions to Autobiographical Novels. Motives for Writing in Graasroots Life Stories in 19th-Century Finland”, *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Red. Anna Kuismin & M.J. Driscoll, Finnish Literature Society, Helsinki, s. 101–119.
- Kuismin, Anna & Driscoll, M.J. (2013), *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long*

Nineteenth Century. Red. Anna Kuismin & M.J. Driscoll, Finnish Literature Society, Helsinki.

Kuvaja, Christer & Rantanen, Arja (1994), *Sibbo sockens historia. Fram till år 1868*. Band 2. Jyväskylä.

Kuvaja, Christer & Rantanen, Arja & Villstrand, Nils Erik (2007), ”Språk, självbild och kommunikation i Finland 1750–1850.” *Ordens makt och maktens ord*. Svenskt i Finland – Finskt i Sverige IV. Helsingfors, s. 33–114.

Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (2013), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Red. Lea Laitinen & Kati Mikkola. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Laurén, L.L. (1884), *Wasa Trivialskola 1684–1884. Anteckningar, med anledning af skolans tvåhundraåriga tillvaro*. Nykarleby.

Laurikkala, Saini (1947), *Varsinais-Suomen talonpoikain asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla: kulttuurihistoriallinen tutkimus*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B; 28. Turku.

Laurikkala, Saini (1951), ”Perukirjain laatijoista Varsinais-Suomen maaseudulla 1700-luvulla”, *Turun historiallinen arkisto XI*. Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja XI. Turku, s. 259–291.

Lehtinen, Erkki (1963), ”Kruunu ja pitäjäyhteisö. Paikallishallinnon laitoksia ja toimintaa”, *Lapuan historia I*. Vaasa, s. 154–178.

Lehtinen, Erkki (1984), *Lapuan historia II*. Suomen sodasta pitjäkäuden loppuun. Vaasa.

Leino-Kaukiainen, Pirkko (2007), ”Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella”, *Historiallinen Aikakauskirja 4/2007*, s. 420–438.

Lennersand, Marie (1999), *Rättvisans och allmogens beskyddare*. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730. Uppsala.

Lennersand, Marie (2001), ”Gråkappor på riktigt. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen”, *Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*. Institutet för Rättshistorisk forskning, Stockholm, s. 97–118.

Lerbom, Jens (2003), *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*. Malmö.

Letto-Vanamo, Pia (1989), *Suomalaisen asianajalaitoksen synty ja varhaiskehitys*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 181. Vammala.

Liakka, Niilo (1934), *Ilmajoen pitjäjä*. Vaasa.

Liljewall, Britt (2013), ”Recollections of Reading and Writing”, *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Red. Anna Kuismin & M.J. Driscoll, Finnish Literature Society, Helsinki, s. 30–39.

Lindberg, Bo (2003), ”Inledning: Politisk kultur och idéer”, *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Marie-Christine Skuncke och Henrika Tandefelt (red.). Malmö, s. 13–22.

Linde, Martin (2000), *Statsmakt och bondemotstånd. Allmoge och överhet under stora nordiska kriget*. Uppsala.

Linde, Martin (2009), *I fädrens spår? Bönder och överhet i dalarna under 1700-talet*. Riga.

Lindmark, Daniel (1990), *Läs- och skrivkunnigheten före folkskolan. Historisk läskunnighetsforskning i nordiskt och internationellt perspektiv*. Umeå.

Lindmark, Daniel (1994), *Pennan, plikten, prestige och plogen*. Den folkliga skrivkunnighetens spridning och funktion före folkskolan. Alphabeta Varia. Album Religionum Umense 4. Umeå.

Lindström, Peter (2003), *Prästval och politisk kultur 1650–1800*. Skrifter från institutionen för historiska studier 4. Umeå.

Luttinen, Rauno (1981), ”Läskunnighet och undervisning i Finland före folkskolväsendet”, Mauno Jokipii och Ilkka Nummela (red.), *Ur nordisk kulturhistoria. Läskunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet*. XVIII Nordiska historikermötet. Mötesrapport III. Studia Historica Jyväskyläensia 22,3. Jyväskylä, s. 225–261.

Luukko, Armas (1946), red. *Pohjalaisen osakunnan nimikirja I. Album nationis Ostrobotniensis 1640–1713*. Vaasa.

Luukko, Armas (1971), *Vaasan historia I*. Vaasa.

Luukko, Armas (1979), *Vaasan historia II*. Vaasa.

Luukko, Armas (1983), *Nurmon historia I*. Vaasa.

Lyons, Martyn (2010), *A History of Reading and Writing in the Western World*. Palgrave Macmillan.

Lyons, Martyn (2013), ”A New History from Below? The Writing Culture of European Peasants, c. 1850– c. 1920 “, *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Red. Anna Kuismin & M.J. Driscoll, Finnish Literature Society, Helsinki, s. 14–29.

Lyons, Martyn (2014), ”The Power of the Scribe: Delegated Writing in Modern Europe”,

European History Quarterly 2/2014, s. 244–262.

Markkanen, Erkki (1988), *Perukirja tutkimuslähteenä*. Studia Historica Jyväskyläensia 37. Jyväskylä.

Markussen, Ingrid (1990), *The Development of Writing Ability in the Nordic Countries in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Scandinavian Journal of History Vol. 15 No 1. Stockholm.

Martin, Henri-Jean (1994), *The History and Power of Writing*. The University of Chicago Press.

McNeely, Ian F. (2003), *The Emancipation of Writing. German Civil Society in the Making, 1790s–1820s*. University of California Press.

Modéer, Kjell Å (1992), *Skånska advokater. Från prokuratorer till samfundsadvokater*. Lund.

Myllyntaus, Timo (1991), ”Luku- ja kirjoitustaito teollistuvassa Suomessa - tilastoharhako?”, *Historiallinen Aikakauskirja* 2/1991, s. 116–121.

Mäkelä, Anneli (1985), *Vaasan historia III*. Vaasa.

Mäkinen, Ilkka (2007), ”Kirjoitustaidon leviämisen herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa”, *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2007, s. 402–419.

Möller, Sylvi (1970), *Kokkolan kaupungin historia. III osa. Ajanjakso 1808–1878*. Porvoo.

Nilsson, Anders & Svärd, Birgitta (1994), ”Writing Ability and agrarian Change in Early 19th Century Rural Scania”, *Scandinavian Journal of History* 19, s. 251–274.

Nordin, Jonas (2009), *Frihetstidens monarki. Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige*. Livonia Print, Lettland.

Nordisk familjebok (1876), *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*. Första bandet. Stockholm.

Nordisk familjebok (1884), *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*. Åttonde bandet. Stockholm.

Nordlund, K.I. (1931a), *Blad ur Närpes historia II*. Vasa.

Nordlund, K.I. (1931b), *Blad ur Närpes historia III*. Vasa.

Norrhem, Svante (1993), *Uppkomlingarna: kanslitjänstemännen i 1600-talets Sverige och Europa*. Umeå.

Nygård, Henry (1999), ”Ett efterspel – Skadeståndsanspråken på den ryska armén år 1808. Några exempel från Österbotten”, *Krig kring Kvarken. Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*. Martin Hårdstedt och Göran Backman (red.). Oravais historiska förening r.f. Vasa, s. 343–369.

Nyholm, Leo (1977), ”Släkten Strengberg”, *Genos* n:o 1, 1977, s.13 –20.

Olofsson, Sven Ingemar (1974), ”Samhälle och ekonomi i Övre Norrland under stormaktstiden”. Gunnar Westin (red.), *Övre Norrlands historia. Del III. Tiden 1638–1772*. Umeå, s. 1–248.

Ordbok över svenska språket (1942), *Ordbok över svenska språket*, sextonde bandet. Utgiven av Svenska Akademien. Lund.

Paloposki, Toivo J. (1961), *Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus vapaudenajalla*. Historiallisia tutkimuksia LVII. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Petander, C.-B. J. (1978), *Kungliga Österbottens regemente under slutet av svenska tiden*. Vasa.

Pulma, Panu (1985), *Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle*. Jyväskylä.

Ranta, Raimo (1994), ”Hallinto ongelmiseen” och ”Perinteinen hallinto”, *Teuvan historia vuoteen 1795*. Vaasa, s. 195–215, 503–511.

Ranta, Raimo (2006), ”Hallinto tehostuu ja monipuolistuu”, *Teuvan historia vuodesta 1796 vuoteen 1953*. Vaasa, s. 382–453.

Rantanen, Arja (2007), *Österbottniska sockenskrivare 1721–1868*. Opublicerad licentiatavhandling vid Åbo Akademi.

Rantatupa, Heikki (1987), ”Pitäjänyhteisö ja pitäjänhallinto”, *Etelä-Pohjanmaan historia VI*. Vaasa, s. 447–536.

Reuterswärd, Elisabeth (2001), *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*. Lund.

Rinta-Tassi, Osmo (1980), *Kurikan historia I*. Vaasa.

Robinson, Andrew (2004), *Die Geschichte der Schrift*. Düsseldorf.

Ruismäki, Liisa (1987), *Kauhajoen historia*. Jyväskylä.

Saarenheimo, Juhani (1974), *Vanhan Pirkkalan historia*. Tampere.

Sennefelt, Karin (2001), *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*. Hedemora.

Sennefelt, Karin (2003), ”Mellan hemligt offentligt”, *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*. Marie-Christine Skuncke och Henrika Tandefelt (red.). Malmö, s. 209–227.

Sennefelt, Karin (2006), ”Frihetstidens politiska kultur”, *Frihetstiden. Signums svenska kulturhistoria*. Jakob Christensen (red.). Lund, s. 17–49.

Sennefelt, Karin (2010), *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm*. Stockholmia förlag.

Siltaloppi, M. Sakari (1993), *Petter Hällströmin suku I. Sukuhistoria ja sukuluettelo*. Sukututkimuksen suorittanut ja sukutaulustot laatinut M. Sakari Siltaloppi. Sukuhistorian kirjoittanut Irma-Liisa Särkkä. Julkaisija Petter Hällströmin Jälkeläisten Sukuyhdistys r.y. Jyväskylä.

Skuncke, Marie-Christine (2005), ”Introduction”, *Media and Political Culture in the Eighteenth Century*. Marie-Christine Skuncke (ed.). Värnamo, s. 9–20.

Soikkanen, Hannu (1966), *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Helsinki.

Snellman, Karin (1998), ”Egil Johansson’s Published Works. A complete bibliography, 1967–1997”, *Alphabeta Varia. Orality, Reading and Writing in the History of Literacy. Festschrift in honour of Egil Johansson on the occasion of his 65th birthday March 24, 1998*. Daniel Lindmark (ed.). Alphabeta Varia. Album Religionum Umense 1. Umeå, s. 35–44.

Stiernman, And. Anton (1729), *Alla riksdagars och mötens besluth, samt arfföreningar, regementsformer, försäkringar och bewillningar*, utg. And. Anton Stiernman. Stockholm.

Stone, Lawrence (1971), ”Prosopography”, *Dædalus The Journal of the American Academy of Arts and Sciences*. Vol. 100, Harvard University, s. 46–79.

Street, Brian V. (1984), *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge.

Suomen maanmittarit (1929), *Suomen maanmittarit 1628–1928. Nimi- ja henkilöluettelo*. Utgiven av Suomen maanmittari-yhdistys. Helsinki.

Sveriges rikes lag 1734 (1894), Helsingfors.

Söderhjelm, Alma (1914), *Jakobstads historia III*. Helsingfors.

Sörlin, Per (2013), ”Maktstatens kapillärer: sockenskrivarna i Jämtland under 1600-talet”, *Allt på ett bräde: stat, ekonomi och bondeoffer. En vänbok till Jan Lindegren*, red. Peter Ericsson m.fl., Uppsala, s. 223–233.

Sörlin, Per (2014), ”I statens och böndernas tjänst: aspekter på sockenskrivarna i Jämtland under senare 1600-talet”. Manuskript som publiceras 2014.

Tiscornia, Alberto (1992), *Statens, godsens eller böndernas socknar? Den kommunala självstyrelsens utveckling i Västerfärnebo, Stora Malm och Jäder 1800–1880*. Studia Historica Upsaliensia 169. Uppsala.

Tuulasvaara, Jaakko (1960), *Suur-Kalajoen historia II*. Kokkola.

Udd Family History (1999), red. Eric Udd. Vasa.

Uppslagsverket Finland (2003), *Uppslagsverket Finland 1*, Esbo.

Walta, Matti (2005), *Virkamiehiä, Lääninhallinnon virkamiehet 1721–1808*. Skrifter utgivna av Genealogiska Samfundet i Finland 56. Helsinki.

Wanne, Olavi (1947), *Liber Scholae Wasensis 1722–1830*. Genealogiska Samfundets i Finland skrifter XVIII. Helsinki.

Wanne, Olavi (1963), *Vaasan lukio: lukiolaiselämäkerrat 1844–72*. Helsinki.

Westerhult, Bo (1965), *Kronofogde, häradskrivare, länsman: den svenska fögderiförvaltningen 1810–1917*. Värnamo.

Widén, Solveig (1988), *Änkeomsorg i ståndsamhället, Försörjnings- och understödsformer för prästänkor i Åbo stift 1723–1807*. Åbo.

Villstrand, Nils Erik (1992), *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*. Åbo.

Villstrand, Nils Erik (1999), ”Bönder, bokstäver och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur”. Peter Danielsson, Håkan Nordmark & Jan Samuelsson (red.), *Att komma till tals. Nedslag i den nordiska historiens vardagslunk och konflikter*. Rapporter från Växjö universitet Humaniora Nr 5. Växjö, s. 89–150.

Villstrand, Nils Erik (2002a), ”Ett påtvingat system. Införandet av det ständiga knekthållet i Österbotten”, *Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia*, red. Nils Erik Villstrand och Kjell Herberts. Vasa, s. 75–105.

Villstrand, Nils Erik (2002b), "Allmogeseglation och bottniskt handelstvång. Regional intressekamp i en förskriftligad politisk kultur", *Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia*, red. Nils Erik Villstrand och Kjell Herberts. Vasa, s. 106–114.

Villstrand, Nils Erik (2004), "Ämbetsmän i brytningstid", *Historisk Tidskrift 4:2004*, Stockholm, s. 738–749.

Villstrand, Nils Erik (2005a), "Stormaktstidens politiska kultur", *Signums svenska kulturhistoria, Stormaktstiden*, red. Jakob Christensson. Kristianstad, s. 17–101.

Villstrand, Nils Erik (2005b), "Från morgonstjärna till memorial – politisk kultur i det svenska riket 1500–1800", *Sphinx, Finska Vetenskaps-Societetens årsbok 2004–2005*, Helsingfors, s. 115–128.

Villstrand, Nils Erik (2008), "Skriftlighet med förhinder. Den svenska statsmaktens kungörelser i finskspråkiga församlingar under 1700-talet", i Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, Helsingfors&Stockholm, s. 315–360.

Villstrand, Nils Erik (2011), "Kungen, bonden och skriften 1500–1800", *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok 2011*, Mölnlycke, s. 215–223.

Villstrand, Nils Erik (2014), "Memorialets makt: Bonderiksdagsmän i det frihetstida Sverige som aktörer i en förskriftligad politisk kultur", *Historisk Tidskrift 2014:2*, s. 191–224.

Wilskman, Atle (1914), *Släktbok I:2*. Utgiven av Atle Wilskman. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CVII:2. Helsingfors.

Wilskman, Atle (1918), *Släktbok II:1*. Utgiven av Atle Wilskman. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXXXVIII:1. Helsingfors.

Wilskman, Atle (1920), *Släktbok II:2*. Utgiven av Atle Wilskman. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXXXVIII:2. Helsingfors.

Wilskman, Atle (1933), *Släktbok II:3*. Utgiven av Atle Wilskman. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXXXVIII. Helsingfors.

Vincent, David (1989), *Literacy and Popular Culture. England 1750–1914*. Cambridge.

Vincent, David (2000), *The Rise of the Mass Literacy. Reading and Writing in Modern Europe*. Polity Press.

Winton, Patrik (2006), *Frihetstidens politiska praktik. Nätverk och offentlighet 1746–1766*. Stockholm.

Wirilander, Kaarlo (1974), *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*. Helsinki.

Virrankoski, Pentti (1956), ”Pitäjän hallinto ja yhteydet esivaltaan”, *Suur-Kalajoen historia I*. Kokkola, s. 236–256.

Virrankoski, Pentti (1961), *Kokkolan pitäjän yläosan historia. Kaustisen, Vetelin, Halsuan ja Perhon vaiheita esihistoriallisesta ajasta 1860-luvulle*. Kokkola.

Ylikangas, Heiki (1979), *Körttiläiset tuomiolla. Massaoikeudenkäynnit heränneitä vastaan Etelä-Pohjanmaalla 1830- ja 1840-lukujen taitteessa*. Keuruu.

Ylikangas, Heikki (1996), *Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä*. Jyväskylä.

Åkerblom, Bror (1962a), *Kvevlax historia*. Vasa.

Åkerblom, Bror (1962b), *Vörå sockens historia I*. Vörå.

Åkerblom, Bror (1963), *Vörå sockens historia II*. Vasa.

Åkerblom, Bror (1971), *Oravais sockens historia*. Vasa.

Åkerblom, Bror (1972), *Munsala sockens historia*. Vasa.

Åkerblom, Bror (1984), ”Från stora ofreden till svenska tidens slut”, *Kristinestads historia I*, red. Mauno Jokipii. Utgiven av Kristinestads stad. Vasa, s. 457–612.

Åkerblom, K.V. (1938), *Lappfjärds historia I*. Vasa.

Åkerblom, K.V. (1941), *Korsholms historia I*. Korsholm.

Åkerblom, K.V. (1947), *Övermarks historia*. Vasa.

Åkerblom, K.V. (1950a), *Pedersöre storsockens historia intill 1865, I*. Jakobstad.

Åkerblom, K.V. (1950b), *Pedersöre storsockens historia intill 1865, II*. Jakobstad.

Åkerblom, K.V. (1952), *Lappfjärds historia*. Andra delen. Vasa.

Åkerblom, K.V. (1954), *Pörtom historia*. Pörtom.

Åkerblom, K.V. (1956), *Korsholms historia II*. Vasa.

Åkerblom, K.V. (1958), *Replot historia*. Vasa.

Åström, Sven-Erik (1947), red. *Pohjalaisen osakunnan nimikirja II. Album nationis Ostrobotniensis*

1721–1770. Vaasa.

Åström, Sven-Erik (1948), red. *Pohjalaisen osakunnan nimikirja III. Album nationis Ostrobotniensis 1771–1808*. Vaasa.

Åström, Sven-Erik (1949), *Pohjalaisen osakunnan nimikirja IV*. Toimittanut Sven-Erik Åström. Julkaisija Pohjalainen valtuuskunta. Vaasa.

Åström, Sven-Erik (1950), *Ståndsamhälle och universitet. Universitetsbesöken som socialt fenomen i Österbotten 1722–1808*. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, Utgifna af Finska vetenskaps societeten. H. 95, n:o 1. Helsingfors.

Ättlingar/Kiöping (2003), *Ättlingar till Daniel Johansson Kiöping 1682–1753*. Del A. Dottern Beata Danielsdotter Kiöping 1703–1791. Vasa.

Österberg, Eva (1987), ”Svenska lokalsamhällen i förändring ca 1550–1850. Participation, representation och politisk kultur i den svenska självstyrelsen. Ett angeläget forskningsområde. *Historisk Tidskrift* 3:1987. Stockholm, s. 321–340.

BILAGOR

BILAGA 1

FÖRTECKNING ÖVER ÖSTERBOTTNISKA SOCKENSKRIVARE 1721–1868

Ilmola

Johan Malmsten	ca 1722–1727
Henrik Haqverin	1727–1729
Lorentz Bäck	1735–1741
Gustaf Wessman	1741–1743
Petter Hällström	1743–1754
Anders Schöring (f. 1723)	1754–1755
Israel Qvist	1755–1762
Anders Stark	1762–1788
Anders Schöring (f. 1762)	1788–1804
Salomon Hanelles	1804–ca 1813
Karl Gustaf Borgeman	ca 1813–1846
Carl Henrik Hagman	1846–1865

Karleby och Kelviå

Thomas Laiberg	1722–1727
Elias Karling	1727–1755
Johan Carlenius	1755–1770
Christoffer Carlenius	1771–1793

Karleby

Fredrik Kiöpingsson	1793–1812
Johan Jakob Carlenius	1812–1820
Fredrik Lindebäck	1820–1839
Fredrik Gustaf Jung	1840–ca 1861

Kronoby

Johan Plagman	1724–1733, 1735–1760
Lorentz Bäck	1734–1735
Erik Bergbom	1735
Anders Forsén	1808

Laihela

Anders Schöring (f. 1700)	1733
Johan Berg	ca 1796–1809

Adolf Fredrik Sandberg	1810–1823
Isak Wilhelm Allén	1823–1854
Karl Petter Lindbohm	1854–ca 1856

Lappfjärd

Johan Jöransson Olme	1724–1734
Olof Caleen	1734–1744
Anders Frivillig	1744–1747
Jakob Holmlund	1748–1786
Isak Reinhold Hasselblatt	1786–1812
Isak Erik Sundblad	1813–1816
Henrik Sundell	1817–1821
Johan Erik Holm (f. 1802)	1821–1827
Mathias Ahlberg	1838–1844
Gustaf Starcke	1845–ca 1862

Lappo

Samuel Lithovius	1723–1727
Olof Boman	1727–1732
Isak Heischius	1735–1777
Hans Löfwendahl	1777–1800
Karl Gustaf Danielsson	1803–ca 1806
Nils Erik Warnberg	1809–1811
Anders Isak Wargelin	1811–1819
Mauritz Wilhelm Hasselblatt	1819–1830
Jakob Nyman	1830–1840
Jakob Christian Wegeliusca	1841–1845
Alexander Favorin	1845–1853
Jakob Aulin	1854
Nils Edward Rahm	1854–1862
Johan Isak Kniper	1862–1863
Johan Henrik Jernstedt	1863–1868

Lillkyro

Samuel Jachaeus	1737–1744
Israel Gumse	1745–1752
Henrik Holmbom	1753–ca 1760
Hans Hellman	1763–ca 1767
Jakob Widbäck	ca 1776–1788
Johan Gustaf Sundvik	1788–1813
Johan Gustaf Stolpe	ca 1817–1868

Lochteå

Anders Stefansson Elfving	ca 1723–1733
Jakob Elfving	1733–1752
Erik Fortell	1752–1788
Anders Schöring (f. 1762)	1788–1790
Henrik Argillander	1791–1822
Karl Fredrik Svanborg	1822–1860

Malax

Daniel Köping	ca 1722–1724
Elias Bäck	1725–1772
Arvid Stefan Cloos	ca 1782–1811
Erik Udd	1811–1819
Magnus Hägglund	1819–1820
Karl Gustaf Waselius	1821–1862
Bror Ivar Rosing	1862–1866
Carl Johan Adolf Nordman	1866–1869

Mustasaari

Petter Höök	ca 1721–1725
Axel Rönnerberg	1730–1733
Lars Tegengren	1733–1738
Johan Haustramnius	1738–ca 1744
Anders Tegengren	1745–1764
Gustaf Giörgelin	1766–1771
Abraham Häggblad	1771–1775
Johan Gustaf Sundvik	1775–1813
Gustaf Vilhelm Sundvik	1813–1822
Nils Stolpe	1822–1824
Karl Petter Mellberg	1825–1848
Abraham Hagman	1848–1856
Karl Jakob Strömmer	1856–1857
Simon Erik Smeds	1857–1864
Anders Nordlund	1864–1868

Nykarleby

Gustaf Nohrman	1722–1734
Gustaf Wessman	1735–ca 1767
Samuel Lööf	ca 1780–1789
Lars Basilier	1817–1820
Georg Ludvig Herpman	1820–1821
Karl Fredrik Herlin	1821–1832
Johan Henrik Forssén	ca 1843–ca 1852

Johan Nyman 1868

Närpes

Mikael Westberg 1724–1733
Gustaf Henrik Frimodig 1733–1743
Johan Avenarius 1744
Johan Asplund 1745–1764
Erik Björck 1765–1775
Wilhelm Forsman 1777–1815
Karl Henrik Juthman 1815–1839
Johan Erik Holm (f. 1802) 1842–1851
Matts Wester 1852–1863
Frans Gustaf Stenroth 1863–1867

Pedersöre

Karl Gran ca 1722–1724
Jakob Bäckman 1725–1726
Johan Hanstén 1727–1728
Erik Tammelander 1729–1735
Anders Cederberg 1735–1744
Johan Carlander 1744–1756
Josef Carlander 1756–1775
Gustaf Mollerus 1776–1784, 1786–1792
Tobias Hesselius 1784–1786
Karl Sebastian Böckelman 1793–1801
Christian Ulrik Westberg 1801–1804
Anders Portinus 1804–1810
Anders Brunberg 1810–1842
Gustaf Brunberg 1843–1881

Storkyro

Bengt Forsheim 1721–1738
Johan Frisius 1738–1744
Johan Collin 1745–1765
Jakob Timming 1765–ca 1795
Johan Stolpe ca 1795–1813
Nils Gustaf Polviander 1813–1840
Mathias Liljeqvist 1840–1867

Vörå

Karl Pehrsson Jåfs ca 1723–1730
Anders Lööf 1730–1733
Samuel Jachaeus 1733–1734

Petter Oxe	1735–1738
Anders Wörgren	1739–1751
Johan Wennerström	1751–1753
Johan Widbecker	1754–1782
Erik Johan Tuvelin	1783–1790
Mathias Tuvelin	1790–1792
Johan Sohlberg	1792–1815
Otto Mauritz von Essen	1815
Johan Ingman	1816–1849
Karl Johan Solfvin	1849–1872

Östermark

Nils Högbloom Hakala	1816–1817, 1820–1829
Mauritz Wilhelm Hasselblatt	1817–1819
Karl Achander	1829
Johan Erik Holm (f. 1802)	1830–1843
Mathias Ahlberg	1844–1853
Johan Erik Holm (f. 1814)	1853
Fredrik Starcke	1853–1854
Adolf Kehl	1854–1857
Gustaf Alexander Ekholm	1857–1868

BILAGA 2

MATRIKEL ÖVER ÖSTERBOTTNISKA SOCKENSKRIVARE 1721–1868

Achander, Karl Gabriel

sockenskrivare	Östermark	1829
utbildning	Björneborgs trivialskola	1813–1821
	Helsingors universitet, insk.	1821
född	Sastmola	1801
död	Kristinestad	1837
far	Gustaf Henrik Achander, kaplan	
mor	Anna Christina Bergelin	
1. maka	Maria Johansdotter Paulakangas	
2. maka	Sara Greta Widberg	
född	Vasa	1800
död	Kristinestad	1840

Tilläggsuppgifter: Vaktmästare vid Vasa hovrätt 1827, fältväbel 1829–1831. Valdes till vice sockenskrivare i Östermark 1829, men han flyttade inte till socknen utan avsåde sig tjänsten i början av 1830. Stadsnotarie och -fiskal i Kristinestad.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 20.9.1829 § 4, 5; 7.2.1830 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA; Colliander 1918, spalt 7–8, 291; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Gabriel Achander*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=13561>>. Läst 27.4.2013.

Ahlberg, Mathias

sockenskrivare	Lappfjärd	1838–1844
sockenskrivare	Östermark	1844–1853
länsman	Östermark	1849–1852
länsman	Kronoby	1852–1857
född	Tavastehus	1815
död	Kronoby	1857
far	Matts Ahlberg, färgare	
mor	Johanna Ryden	
1. maka	Charlotta Alcenius	
2. maka	Catharina Charlotta Häggblom	1840
född	Storå	1820
makans föräldrar	Erik Häggblom, kapten Catharina Margareta	

Tilläggsuppgifter: Extra landskanslist och fänrik. Bodde i Agnäsgården i Lappfjärd kyrkoby. Sonen Karl Mathias Emil (f. 1849) blev student 1867 och arbetade en tid som kanslist i Vasa.

Källor: Åkerblom 1938, 263; HisKi/Kronoby, Lappfjärd, Storå; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Östermark, Kronoby, VLA; Sockenstämmoprotokoll 8.9.1844 § 2, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Sockenstämmoprotokoll 28.3.1853 § 2, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1845–1891, IICa:2, Östermark församlings arkiv, VLA; Wanne 1963, 42.

Allén, Isak Wilhelm

länsman	Laihela	1823–1853
sockenskrivare	Laihela	1823–1854
utbildning	privata studier	1807–1812
född		1797
död	Laihela	1854
maka	Johanna Wilhelmina Ugglä	1822
född	Sievi	1799
död	Laihela	1869
makans föräldrar	Erik Wilhelm Ugglä, major Ottiliana Johanna Tandefelt	

Tilläggsuppgifter: I militärtjänst 1813–1823, löjtnant. Allén var storjordbrukare som ägde flera hemman i Laihela. Sonen Frans Fredrik (1829–1882) blev kapten och jordbrukare i Laihela och sonen Karl Wilhelm Ferdinand (1824–1869) studerade vid Helsingfors universitet och blev domare.

Källor: Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1963, 33; SSS 10; Sockenstämmoprotokoll 7.9.1823 § 4, 1.10.1854 § 4, 6, Kyrkoråds-, kapellstämmo- samt sockenstämmoprotokoll, guvernörsämbetets och häradsrättens protokoll, vallängder m.m., IICa:3, Laihela församlings arkiv, Laihela församling; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Laihela, VLA; HisKi/Laihela, Sievi; Wilskman 1914, Allén från Laihela, tab. 1, spalt 329; Kojonen 1962, 311; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Vilhelm Ferdinand Allén*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilö.php?id=16200>>. Läst 27.4.2013.

Argillander, Henrik

sockenskrivare	Lochteå	1791–1822
utbildning	Vasa trivialskola, insk. Åbo Akademi, insk.	1771 1774
född	Lochteå	1754
död	Lochteå	1822
far	Henrik Portinus-Argillander, kaplan	
mor	Anna Christina Sovelius	
maka	Magdalena Christina Klowensich	1779
född	Lochteå	1757
död	Lochteå	1823

makans föräldrar Karl Josef Klowensich, länsman
Susanna Holst

Tilläggsuppgifter: Änkan anhöll skriftligen på sockenstämman i augusti 1822 att innevarande års sockenskrivarlön skulle betalas åt henne och att hon skulle avlöna en sockenskrivare. Sockenmännen biföll hennes ansökan, men konstaterade att sockenskrivartjänsten skulle skötas under änkans nådår av den person som sockenborna valde till sockenskrivare. Änkan skulle överenskomma om lönen med den nye sockenskrivaren.

Källor: Lochteå vinterting 1791 § 6, Lochteå tingslags protokoll över ordinarie och anmälning-särenden 1788–1793, C3a:10, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 13.8.1822 § 1, Lochteå församlings arkiv, VLA; Laurén 1884, 110; Wanne 1947, 84; SSS 12; HisKi/Lochteå; Åström 1947, 57–58; Åström 1948, 43; Genealogia Sursilliana 1959, 301; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Henrik Argillander*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=9237>>. Läst 27.4.2013.

Asplund, Johan

sockenskrivare	Närpes	1745–1764
död	Närpes	1764
maka	Maria Tavast	1743
död	Närpes	1765
makans far	borgare	

Tilläggsuppgifter: Var även mönsterskrivare, dog i 42 års ålder.

Källor: Åkerblom 1947, 333; Nordlund 1931a, 321; Närpes vinterting 1765 § 9, UK 1269, VLA; HisKi/Mustasaari, Närpes.

Aulin, Jakob

sockenskrivare	Lappo	1854
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1830
	Åbo gymnasium	1838–1840
	Helsingfors universitet, insk.	1841
född	Gamlakarleby	1820
död	Lappo	1854
far	Jakob Aulin, kaplan	
mor	Anna Brita Björck	
maka	Johanna Kristina Pettersson	1846
född	Muhos	1825
död		1900
makans föräldrar	Rafael Pettersson, länsman och sockenskrivare Brita Charlotta Lescelius	

Tilläggsuppgifter: Prästvigd 1843. Arbetade som präst i Nykarleby, Muhos, Storkyro, Lillkyro och Laihela. Pastorsadjunkt i Lappo 1852–1854. Skötte sockenskrivarsysslan 1854 efter sockenskrivare Alexander Favorins död.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 12.11.1854 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Laurén 1884, 172; Colliander 1918, spalt 241–242; Åström 1948, 142–143; Kojonen 1962, 255; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Jakob Aulin*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=15868>>. Läst 27.4.2013.

Avenarius, Johan

sockenskrivare	Närpes	1744
----------------	--------	------

Källa: Åkerblom 1947, 333.

Basilier, Lars

sockenskrivare	Nykarleby	1817–1820
----------------	-----------	-----------

Tilläggsuppgifter: Löjtnant. Avsade sig sockenskrivartjänsten 1820 när han anklagades för att han försummat sina arbetsuppgifter.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 30.1.1820 § 4, 20.2.1820 § 1, Nykarleby församlings arkiv.

Berg, Johan

länsman	Laihela	1786–1787
sockenskrivare	Laihela	ca 1796–1809
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1771
född	Vasa	1759
död	Laihela	1809
far	Johan Berg, mantakskommissarie	
mor	Helena Krus	
1. maka	Anna Catharina Widbecker	
född	Jakobstad	1742
död	Laihela	1787
1. makans föräldrar	Lorentz Wärfving, guldsmed Birgitta Sundman	
2. maka	Helena Kruus	1791
född	Mustasaari	1753
död	Laihela	1830
2. makans föräldrar	Erik Kruus, perukmakare Catharina Ahlström	

Tilläggsuppgifter: Tituleras 1791 mantalsskrivare, 1794 rådhusauskultant och sockenskrivare på

sockenstämman 1796, men han skötte uppdraget troligen redan tidigare. Anna Catharina Widbecker var sockenskrivare Johan Widbeckers styvdotter (se nedan).

Källor: Sockenstämmoprotokoll 26.8.1796 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1751–1891, Laihela församlings arkiv, VLA. Utdrag av sockenstämmoprotokoll 9.10.1796, Jurva församlings arkiv; Luukko 1979, 216; Wanne 1947, 84; Walta 2005, 168; HisKi/Mustasaari, Jakobstad; Luukko 1979, 216; Bouppteckning efter Johan Erik Bergh 8.7.1808, fol. 234, Bouppteckningar 1806–1809, E2a:1, Laihela tingslag, Korsholms norra domsagas arkiv, VLA.

Bergbom, Erik

häradsskrivare	Uleåborgs södra härad	1725–1759
sockenskrivare	Kronoby	1735
född	Björneborg	1688
död	Kronoby	1771
far	Johan Kock, borgare	
mor	Beata Abrahamsdotter	
maka	Maria Forselius	1728
född	Övervetil	1709
död	Kronoby	1779
makas förädrar	Elias Forselius, kaplan Catharina Mullovius	

Tilläggsuppgifter: Efterträdde Lorentz Bäck, som hade sagt upp sig när han blev vald till sockenskrivare i Ilmola. Bergboms familj bodde på Tranobäck skattehemman i Kronoby. Erik Bergbom dog i 82 års ålder och titulerades vid sin död häradsskrivare. Sonen Elias (f. 1736) blev häradsskrivare och senare kronofogde. Sönerna Gustaf (f. 1742) och Erik (f. 1747) skötte kronofogde- och länskamrertjänster och sönerna Jakob (f. 1745) och Johannes (f. 1750) var kronofogdar. Kronofogde Elias Bergboms son Gabriel Bergbom (f. 1768) var häradsskrivare och senare kronofogde. Källor: Kronoby sommar- och höstting 1735, fol. 170v–171, C2a:1c, Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; HisKi/Kronoby; Walta 2005, s. 168–170.

Björck, Erik

länsman	Kalajoki	1743–1761
häradsskrivare	Korsholms södra fögderi	1761–1775
sockenskrivare	Närpes	1765–1775
kronofogde	Korsholms östra fögderi	1775–1791
född		1717
död	Kuortane	1791
maka	Maria Malmsten	1743
född		1720
död	Kuortane	1779

Tilläggsuppgifter: Juridiskt bildad och god stilist. Bodde i Solf och vistade i Närpes vid behov. Dottern Anna Christina gifte sig med kronofogden Elias Laiberg och dottern Maria med häradsskrivare Fredrik Nygren. Sonen Isak (1754–1803), som studerade vid Vasa trivialskola och Åbo Akademi, blev vice länsman i Kuortane.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 14.7.1765, Närpes församlings arkiv, Åkerblom 1947, 333; Nordlund 1931a, 321–322; Walta 2005, 177, 297, 345; HisKi/Solf; Åström 1948, 43; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Isak Björck*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=9216>>. Läst 27.4.2013.

Boman, Olof

sockenskrivare	Lappo	1727–1732
död	Lappo	1732
maka	Gunilla Jöransdotter	

Tilläggsuppgifter: Antagligen hemma från Nykarlebytrakten. Behärskade inte finska språket.

Källor: Lehtinen 1963, 464; HisKi/Lappo.

Borgeman, Karl Gustaf

sockenskrivare	Ilmola	ca 1813–1846
född	Lillkyro	1779
död	Kaskö	1846
far	Karl Gustaf Borgeman, sergeant	
mor	Elisabet Hällström	
maka	Hedvig Christina Alcenius	1806
född	Ilmola	1781
död	Ilmola	1857
makans föräldrar	Gabriel Alcenius, kyrkoherde Elisabet Rein	

Tilläggsuppgifter: Löjtnant, var i militärtjänst från år 1794 och deltog i Finska kriget. Ägde Korpi hemman i Imola. Var en av grundarna till Ilmola lantmannaförening 1803 och medlem i förening fram till 1846. Borgeman var en föregångare i utvecklingen av lantbruket i socknen. Idkade advokatverksamhet och ökade sina tillgångar genom utlåningsverksamhet. Dottern Hedvig Gustafa gifte sig med sockenskrivare Carl Henrik Hagman (se nedan), dottern Elisabet med borgmästare Robert Tengström, Maria Sofia med vicehäradshövding K.V. Roschier och Carolina Christina med stadssekreterare och vice häradshövding J.W. Råbergh.

Källor: Alanen 1953, 538–540; Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1963, 73–74, 129–130; Rantatupa 1987, 477; HisKi/Ilmola; Kojonen 1957, 23; Elisabeth Borgemans bouppteckning 12.1.1811, fol. 309–312, Ilmola tingslags bouppteckningar 1810–1813, E1a: 3 och Bouppteckning efter K.G. Borgeman 1846, nr 71–73, Ilmola tingslags bouppteckningar 1845–1846, E1a:14, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA.

Brunberg, Anders

sockenskrivare	Pedersöre	1810–1842
född	Kronoby	1783
död	Pedersöre	1844
far	Anders Brunberg, klockare	
mor	Susanna Lisa Koplín	
maka	Clara Maria Törnvik	1812
född	Jakobstad	1789
död		1874
makans föräldrar	Henrik Törnvik, kapten Lisa Mikkelssdotter	

Tilläggsuppgifter: Släkten Brunberg härstammar från klockaren Sven Jakob Brunberg, som hade flyttat till Kronoby från Sverige. Sven Brunbergs son Anders (1691–1774) var länsman och hans son Anders (1758–1809) var klockare. Hans äldsta son var sockenskrivare Anders Brunberg. Anders Brunberg var även tingsnotarie och vikarierande stadsfiskal i Jakobstad samt sekreterare i Pedersöre sockens fattigförsörjningskommitté. Han bodde en tid i Jakobstad och flyttade 1840 till Österkilöns hemman i Pedersöre Kyrkby. Anders Brunberg och Clara Maria Törnvik fick elva barn. Carolina Henrietta (f. 1814), Karl Anton (f. 1815) som var kassör, notarie och rådman i Jakobstad, Julius August (1817–1851) som var sjökapten, Sofia Vilhelmina (f. 1819), Bernt Henrik (f. 1821), Anders Gustaf som blev sockenskrivare i Pedersöre (se nedan), Maria Amanda (f. 1824), Gustava Elisabeth (f. 1826), Clara Matilda (f. 1828), Johanna Aurelia (1830–1832) och Axel Vilhelm (f. 1836).

Källor: Åkerblom 1950b, 674, 676–677; Rantatupa 1987, 480; HisKi/Pedersöre, Kronoby, Jakobstad; Arkivdatabasen Vakka.

Brunberg, Anders Gustaf

sockenskrivare	Pedersöre	1843–1881
utbildning	Jakobstads pedagogi	1833–1838
född	Jakobstad	1822
död	Pedersöre	1881
far	Anders Brunberg, sockenskrivare	
mor	Clara Maria Törnvik	
maka	Amanda Sofia Helena Jung	1848
född	Eckerö	1831
död		1913
makans föräldrar	Anders Jung, kaplan Margareta Sofia Westenius	

Tilläggsuppgifter: Gustaf Brunberg arbetade också som expeditionsfogde. Han var ordförande i Pedersöre sockens brandstodskommitté och ombudsman för Finska brandstodsbolaget i Pedersöre socken. Han blev ordförande i Pedersöre kommunalnämnd. Gustaf och Amanda Brunberg fick sex barn. Sonen Bruno (f. 1849) var sockenskrivarbiträde och kontorist. Åtminstone år 1872 var han extra

länsman. Sonen Walter (f. 1863) blev apotekare i Pemar. Den tredje sonen hette Viktor. Dottern Ida Aurora gifte sig med sjökaptan Anders Laurell, de två övriga döttrarna hette Amanda och Dagmar. Källor: Åkerblom 1950b, 677; Rantatupa 1987, 480; Elevförteckningar för rektorsklassen 1821–1842, Bb:1, Jakobstads pedagogis arkiv, VLA; HisKi/Jakobstad, Pedersöre, Larsmo, Eckerö.

Bäck, Elias

länsman	Malax	1725–1751
sockenskrivare	Malax	1725–1772
född		1681
död	Solf	1773
far	Peter Bäck, mönsterskrivare	
maka	Catharina Eriksdotter	
död	Solf	1776

Tilläggsuppgifter: Var även skjutsrättare. Bäck tituleras i 1772 års mantalslängd sockenskrivare. Ägde Majors skattehemman på 1/3 mantal i Östersolf. Ville 1762 anställa Johan Eklund som sitt biträde och behålla själv lönen, men Malaxborna accepterade inte avtalet. Bäck ville 1767 i 86 års ålder lämna sockenskrivartjänsten över till länsman Daniel Ström i Mustasaari, men sockenborna accepterade inte heller detta förslag. Ström var gift med Bäckes dotter Anna Maria. Dottern Margareta var gift med länsman Johan Borg i Malax.

Källor: Walta 2005, 185, 194, 402–403; Åkerblom 1954, 198, 320; Malax vinterting 1762 § 46, UK 1264, VLA; Malax vinterting 1767 § 3, UK 1271, VLA; Malax höstting 1773 § 5, UK 1278, VLA; Malax mantalslängd 1772, fol. 473v, LT 1128, VLA.

Bäck, Lorentz

sockenskrivare	Kronoby	1734–1735
sockenskrivare	Ilmola	1735–1741
länsman	Laihela	1743–1749
länsman	Pedersöre	1749–1756
född		1710
maka	Anna Margareta Oxe	
makans föräldrar	Georg Oxe, länsman Anna Bock	

Tilläggsuppgifter: Var även likvidationskommissarie. Meddelade muntligt och skriftligt vid vintertinget 1735 i Kronoby, att han ansökt hos landshövdingen att få tillträda sockenskrivartjänsten i Ilmola. Dottern Anna Maria Bäck gifte sig med Henrik Thilgren, som övertog länsmanstjänsten efter Bäck. Sonen blev föredragande sekreterare vid ecklesiastikexpeditionen.

Källor: Walta 2005, 194, 414; Ruismäki 1987, 217; Alanen 1948, 409; Kronoby vinterting 1735, fol. 127v, Kronoby tingslags protokoll 1733–1742, C2a:1c, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Ilmola mantalslängd 1735, s. 3249, LT 147, VLA; Kronoby mantalslängd 1734, s. 2092, LT 143, VLA;

Kronoby mantalslängd 1735, s. 2016, LT 147, VLA; HisKi/Vörå; Förteckning på länsmän i Pedersöre socken, Okänd persons genealogiska anteckningar rörande ryska tsarfamiljen samt släkterna Benkelius och Buonaparte, VIHa:9, Anders och Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

Bäckman, Jakob

länsman	Pedersöre	i slutet av 1600-talet
sockenskrivare	Pedersöre	1707–1714, 1725–1726

Tilläggsuppgifter: Enligt den förteckning på länsmän som Anders Brunberg har gjort bodde länsmannen Bäckman på Östensö hemman 1693. Han överlämnade länsmanstjänsten till sin måg Johan Hanstén. Bäckman hade flytt till Sverige under stora nordiska kriget.

Källor: Åkerblom 1950b, 670; Aminoff-Winberg 2007, 140; Förteckning på länsmän i Pedersöre socken, Okänd persons genealogiska anteckningar rörande ryska tsarfamiljen samt släkterna Benkelius och Buonaparte, VIHa:9, Anders och Gustaf Brunbergs arkiv, VLA; Pedersöre mantalslängd 1725, fol. 178, LT 1287, VLA; Pedersöre mantalslängd 1726, fol. 190, LT 1012, VLA.

Böckelman, Karl Sebastian

sockenskrivare	Pedersöre	1793–1801
utbildning	Jakobstads pedagogi	1760
	Vasa trivialskola, insk.	1765
	Åbo Akademi, insk.	1773
född	Jakobstad	1753
död	Jakobstad	1827
far	Anders Böckelman, handelsman	
mor	Margareta Lilja	
maka	Margareta Rothoff	1785
född	Jakobstad	1754
död	Jakobstad	1823
makans föräldrar	Johan Rothoff, stadsfiskal Ingrid Bange	

Tilläggsuppgifter: Handelsman och förman för sjömanshuset i Jakobstad. Ägde fartygsandelar.

Källor: Pedersöre höstting 1792 § 19, Pedersöre tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1790–1793, C4a:15, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Åkerblom 1950b, 672–673; Laurén 1884, 102, 107; Åström 1948, 27; HisKi/Jakobstad; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Sebastian Böckelman*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilö.php?id=9115>>. Läst 27.4.2013.

Caleen, Olof

sockenskrivare	Lappfjärd	1734–1744
----------------	-----------	-----------

död	Kristinestad	1776
maka	Catharina Bachster	
död	Kristinestad	1753

Tilläggsuppgifter: Stadskassör i Kristinestad. Blev inte vald till sockenskrivare i Närpes 1733 p.g.a. att prosten Carlborg påstod att han drack. Valdes till sockenskrivare i Lappfjärd på länsman Jonas Falcks rekommendation. Caleen fick bo kvar i Kristinestad, men måste infinna sig varje söndag i Lappfjärd för att tjäna allmogen med skrivuppgifter. Sonen Olof Calén (f. 1726) inskrevs i Vasa trivialskola 1737 och vid Åbo Akademi 1746. Sonen Gabriel (1731–1784) var skeppare.

Källor: Åkerblom 1938, 261; Nordlund 1931a, 321; Lappfjärd mantalslängd 1734, s. 3450, LT 144, VLA; HisKi/Kristinestad; Åström 1947, 191; Åkerblom 1984, 528, 531.

Carlander, Johan

sockenskrivare	Pedersöre	1744–1756
född	Pyhäjoki	1699
död	Pedersöre	1767
far	Josef Carlander, kaplan	
maka	Maria Magdalena Pipping	
född		1701

Tilläggsuppgifter: Handelsman och rådman i Jakobstad samt mantalskommissarie. Erhöll avsked från sockenskrivartjänsten på egen begäran vid hösttinget 1756 på grund av ålderdom och sjuklighet. Han rekommenderade sin son Josef (se nedan) till sin efterträdare. Johan Carlander fungerade efter att han avstått från sockenskrivartjänsten som ombud. Sonen Filip (1733–1775) studerade vid Vasa trivialskola och Åbo Akademi, var hovrättsauskultant och blev senare handelsman i Jakobstad.

Källor: Pedersöre höstting 1756 § 51, fol. 1083v–1084, UK 1253, VLA; Åkerblom 1950a, 190, 194; Åkerblom 1950b, 670–672; HisKi/Pedersöre, Jakobstad; Åström 1947, 236; Åkerblom 1971, 411.

Carlander, Josef

sockenskrivare	Pedersöre	1756–1775
född	Jakobstad	1737
död	Pedersöre	1775
far	Johan Carlander, sockenskrivare	
mor	Maria Magdalena Pipping	
maka	Anna Catharina Sticksenius	
född	Gamlakarleby	1742
makans far	Israel Sticksenius	

Tilläggsuppgifter: Tidigare lärling hos häradssockenskrivare, var även vice mantalskommissarie. Valdes till sockenskrivare på faderns rekommendation. Ägde halva Storsandsunds hemman i Pedersöre. Änkan sålde Bodö skattehemman på 5/48 mantal i Pedersöre för 2600 koppardaler 1776. Änkan gifte sig 1776

med Gustaf Stenhagen. Herman Kärnell biträdde Carlander 1774–1775. Kärnell (f. 1745 i Lappjärvi, d. 1795 i Jakobstad), som hade inskrivits i Vasa trivialskola 1760 och vid Åbo Akademi 1767, var handelsman i Jakobstad. Kärnells far var nämndeman David Norrkärnä från Lappjärvi. Kärnell var gift med handelsmansdotter Katarina Asp. Hon var var änka efter handelsman Karl Böckelman i Jakobstad.

Källor: Åkerblom 1950b, 671–672; Pedersöre höstting 1756 § 51, fol. 1083v–1084, UK 1253, VLA; Pedersöre vinterting 1776 § 3, Pedersöre tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1776–1778, C4a:11, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; HisKi/Jakobstad, Pedersöre; Wanne 1947, 67; Åström 1947, 330–331; Åström 1950, Släkttavla XV.

Carlenius, Christoffer Johan

sockenskrivare	Karleby och Kelviå	1771–1793
född	Gamlakarleby	1740
död	Gamlakarleby	1797
far	Johan Carlenius, länsman och sockenskrivare	
mor	Margareta Peitzius	
maka	Magdalena Björkman	1770
född	Gamlakarleby	1747
död	Gamlakarleby	1809

Tilläggsuppgifter: Tidigare mantalskommissarie och hade även tjänstgjort en tid som skrivare. Avsattes 1793 när han i flera år försummat redovisningen av sockenkassan i Karleby, men han anlätades för att skriva sockenstämmoprotokoll t.ex. ännu 1794. Även Kelviåborna var missnöjda med Carlenius och avtalade med länsman Karl August Cederstolpe att han skulle sköta skrivaruppgifterna 1791. Christoffer Carlenius ägde gården nr 165 i Gamlakarleby. Han hade över 10 barn. Även sonen Johan Jakob (se nedan) var sockenskrivare. Dottern Brita Magdalena gifte sig med styrman Johan Henrik Roos.

Källor: Karleby höstting 1771 § 23, Karleby och Kelviå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1767–1771, C1a:8, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Walta 2005, 201; Back 1976, 405, 466; HisKi/Gamlakarleby och Karleby landförsamling; Sockenstämmoprotokoll 27.6.1793 och 21.12.1794, Karleby församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 6.11.1791, Kelviå församlings arkiv; Björkman 1935, 234.

Carlenius, Johan

länsman	Karleby och Kelviå	1730–1755
sockenskrivare	Karleby och Kelviå	1755–1770
född	Gamlakarleby	1708
död	Gamlakarleby	1770
far	Johan Carlenius, länsman	
mor	Catharina Snabb	

maka	Margareta Peitzius	1733
född	Gamlakarleby	1713
död	Gamlakarleby	1788
makans far	Johan Peitzius	

Tilläggsuppgifter: Var även skalfogde och likvidationskommissarie. Carlenius skötte på landshövdingens order Elias Karlings sysslor som länsman och sockenskrivare 1730–1732. Carlenius anhöll på tinget 1732 om fullmakt till sockenskrivartjänsten, men Karlebyborna ville inte att länsmans- och sockenskrivartjänsterna skulle kombineras och han blev inte utnämnd av landshövdingen. Sonen Christoffer Carlenius (se ovan) efterträdde honom. Johan Carlenius far, länsmannen Johan Carlenius (1675–1726) var kaplansson och hade studerat i Uppsala.

Källor: Back 1976, 372–373, 405; HisKi/Karleby landförsamling, Gamlakarleby; Walta 2005, 201; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Johan Carlenius*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=U519>>. Läst 27.4.2013.

Carlenius, Johan Jakob

sockenskrivare	Karleby	1812–1820
född	Karleby landförsamling	1772
död	Gamlakarleby	1820
far	Christoffer Carlenius, sockenskrivare	
mor	Magdalena Björkman	
maka	Brita Catharina Kurtell	1796
född	Gamlakarleby	1774
makans föräldrar	Henrik Kurtell Brita Swart	

Tilläggsuppgifter: Tituleras 1797–1800 bokhållare, 1810 expeditionsbefallningsman och 1812 sockenskrivare. Sockenstämmoprotokollen innehåller inga uppgifter om hans val.

Källor: Utdrag av häradshösttingsprotokollet i Gamlakarleby och Kelviå socknars tingslag 21.11.1812, som finns bland sockenstämmoprotokollen samt sockenstämmoprotokoll 15.11.1820, Karleby församlings arkiv; Back 1976, 405; Walta 2005, 201; HisKi/Gamlakarleby, Karleby landförsamling.

Cederberg, Anders

sockenskrivare	Pedersöre	1735–1744
död		1744
far	Bengt Cederberg, kyrkoherde	
mor	Margareta Ulvinus, prästdotter	
maka	Malin Persdotter	

Tilläggsuppgifter: Borgare i Nykarleby stad. Han anges ha varit sockenskrivare i Nykarleby socken efter stora ofreden, men han omnämns inte i tingsprotokollet 1721. År 1722 anges Gustaf Nohrman

vara sockenskrivare i Nykarleby socken (se nedan). Cederberg bodde på Smeds hemman i Pedersöre kyrkoby.

Källor: Åkerblom 1950b, 605–606, 670; Pedersöre höstting 1735, s. 1149, ES 2102, VLA; Pedersöre vinterting 1745, fol. 338–338v, ES 2107, VLA; HisKi/Nykarleby, Pedersöre.

Cloos, Arvid Stefan

länsman	Malax	1777–1782
sockenskrivare	Malax	ca 1782–1811
född		1750
död	Malax	1811
maka	Margareta Helena Borg	1777
född	Solf	1753
död	Malax	1823
makans föräldrar	Johan Christoffer Borg, länsman Margareta Bäck	

Tilläggsuppgifter: Cloos efterträdde sin svärfader Johan Borg som länsman 1777. Det är ovisst om Borg skötte sockenskrivaruppdraget efter 1773 när Elias Bäck dog. Cloos skrev protokollet vid sockenstämman 1777 och på tingen ålades han fr.o.m. 1777 att förrätta syner och göra boupppteckningar. I juli 1782 titulerar han sig sockenskrivare. Var även likvidationskommissarie och mönsterskrivare. Paret Cloos fick en son som dog 2 månader gammal 1777. Cloos dog i 60 års ålder. Cloos svärmoder var dotter till länsman och sockenskrivare Elias Bäck. Margareta Cloos bodde i samma hushåll med sockenskrivaren Erik Udd efter sin mans död.

Källor: Walta 2005, 185, 208; Åkerblom 1954, 198, 321; Sockenstämmoprotokoll 2.11.1777 och 30.7.1809, Malax församlings arkiv; Malax vinterting 1777 § 9–10, Malax höstting 1777 § 13–15, 18, UK 1281, VLA; Malax vinterting 1788 § 76, UK 1293, VLA; Malax höstting 1791 §§ 20, 23, 26, UK 1297, VLA; Klyvningsprotokoll 3.7.1782, Klyvningsprotokoll 1778–1787, Cd:1, Malax sockenarkiv, VLA; HisKi/Malax, Solf; Kommunionbok 1814–1820, bild 181 (s. 179), Kommunionbok 1821–1827, bild 183 (s. 180), Malax församlings arkiv.

Collin, Johan

länsman	Kronoby	1728–1732
länsman	Storkyro	1732–1751
sockenskrivare	Storkyro	1745–1765
född		1705
död	Storkyro	1765
far	Johan Collin, kyrkoherde	
mor	Sofia Catharina Wialenius	
maka	Elisabet Calamnius	
född	Haapajarvi	1712
död	Storkyro	1765

far Anders Gustaf Ekholm, kaplan
mor Margareta Christina Gronow

Tilläggsuppgift: Länskurir i Vasa län 1853, landskanslist 1856, ogift.

Källor: Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Kelviå, Östermark, VLA; Sockenstämmoprotokoll 1.3.1857 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1845–1891, IICa:2, Östermark församlings arkiv, VLA; Laurén 1884, 179; Åström 1948, 371; Kojonen 1962, 280–281; Ranta 2006, 390; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Alexander Ekholm*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=16025>>. Läst 27.4.2013.

Elfving, Anders Stefansson

sockenskrivare	Lochteå	ca 1723–1733
född		1666
död	Lochteå	1738
maka	Susanna Andersdotter	
född		1679
död	Lochteå	1755

Tilläggsuppgifter: Avsade sig sockenskrivartjänsten p.g.a sin ålder vid vintertinget 1733. Han önskade att hans son Jakob (se nedan) kunde efterträda honom. Anders Elfving bodde i Kannusby.

Källor: Lochteå vinterting 1733, Lochteå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1718–1748, C3a:1, Mellersta Österbotten domsagas arkiv, VLA; SSS 12; Lochteå mantalslängd 1725 fol. 137, LT 1287, VLA; Lochteå mantalslängd 1733, s. 2086, LT 1354, VLA; HisKi/Lochteå.

Elfving, Jakob

sockenskrivare	Lochteå	1733–1752
född		1701
död	Lochteå	1752
far	Anders Elfving, sockenskrivare	
mor	Susanna Andersdotter	
1. maka	Maria Cajanus	
född		1702
död	Lochteå	1740
2. maka	Helena Soreus	1744
född		1713
död	Lochteå	1776

Tilläggsuppgifter: Utänmdes till sockenskrivare på sin fars rekommendation. Sonen Jakob Elfving (1732–1785) var häradskrivare och kronofogde i Kajana härad och sonen Johan Elfving (1735–1781) var länsman i Pyhäjoki.

Källor: Lochteå vinterting 1733, Lochteå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1718–1748, C3a:1,

Lochteå vinterting 1752, fol. 232v, Lochteå tingslags protokoll över ordinarie ärenden 1749–1752, C3a:3, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; SSS 12; Lochteå mantalslängd 1733, s. 2086, LT 1354, VLA; HisKi/Lochteå; Walta 2005, 222–223.

von Essen, Otto Mauritz

sockenskrivare	Vörå	1815
född	Karleby	1780
död	Oravais	1848
far	Gustaf Johan von Essen, kapten	
mor	Eva Christina Wacklin	
1. maka	Brita Christina Thodén	1812
död	Oravais	1821
2. maka	Lovisa Charlotta Asp	1824
född	Jakobstad	1796
död	Oravais	1839
2. makans föräldrar	Johan Asp Margareta Ehrström	
3. maka	Anna Catharina Calamnius	1840
född	Siikajoki	1786
3. makans föräldrar	Erik Calamnius, kronolänsman Anna Hansk	

Tilläggsuppgifter: Löjtnant och bruksinspektör. Brita Christina Thodén var änka efter handelsman Johan Gabriel Aspegren och Anna Calamnius var änka efter rådmän och handelsmän Matts Sneckendahl. Sonen Karl Gustaf (1815–1895) blev professor, sonen Johan Mauritz (1830–1872) blev magister och arbetade som notarie i Åbo.

Källor: Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1963, 95; Åkerblom 1963, 192; Wanne 1963, 12; Sockenstämmoprotokoll 28.5.1815 § 1, Vörå församlings arkiv; HisKi/Karleby landförsamling, Oravais, Jakobstad, Siikajoki; Kojonen 1962, 74–76.

Favorin, Alexander

länsman	Kelviå	1838–1843
länsman	Lappo	1843–1853
sockenskrivare	Lappo	1845–1853
död	Lappo	1853
maka	Sofia Wilhelmina Indrén	1836
född	Etseri	1813
makans föräldrar	Abraham Nikolaus Indrén, possessionat Christina Elisabeth Kingelin	

Tilläggsuppgifter: Expeditionsfogde. Sonen Alexander Florentin (1837–1878) studerade i Vasa

trivialskola, blev hovrättsauskultant 1862 och dog som länsman i Alavo 1878. Sonen Viktor Wilhelm (1841–1906) inskrevs vid Vasa trivialskola 1851, student 1861. Efter att ha tjänstgjort både vid skolverket och på Åbo domkapitel blev han redaktör för Åbo Underrättelser.

Källor: Lappo sockenstämmoprotokoll 22.12.1845 § 1, 17.7.1853 § 1, 12.11.1854 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Lehtinen 1984 , 54; HisKi/Lappo, Etseri, Keuruu, Kelviå, Alajärvi; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Kelviå, Lappo, VLA; Laurén 1884, 191, 193; Genealogia Sursilliana 1959, 252–253; Wanne 1963, 22, 25.

Forsén, Anders

vice lantmätare	Vasa län	1778
kommissionslantmätare	Vasa län	1782–1807
sockenskrivare	Kronoby	1808
lantmätarexamen		1774
född	Nykarleby	1745
död	Kronoby	1811
far	Martin Forsén, handelsman	
mor	Anna Juniander	
maka	Maria Margareta Holmberg	1782
född	Närpes	

Tilläggsuppgifter: Blev avskedad från kommissionslantmätartjänsten, men anställdes på nytt 1796.

Källor: Suomen maanmittarit 1929, 25–26; HisKi/Nykarleby, Kronoby.

Forsheim, Bengt

sockenskrivare	Storkyro	1721–1738
död	Storkyro	1738
maka	Caisa Eskilsdotter	1731

Tilläggsuppgifter: Hade varit sockenskrivare i Storkyro redan före stora ofreden. Han dog i 67 års ålder.

Källor: Lillkyro ordinarie häradsting 1721, s. 308–310, ES 2095, VLA; Vörå ordinarie häradsting 1724, s. 590, ES 2096, VLA; Storkyro mantalslängd 1724, fol. 221v, LT 1324, VLA; Storkyro mantalslängd 1737, s. 2493, LT 745, VLA; HisKi/Storkyro.

Forsman, Wilhelm

sockenskrivare	Närpes	1777–1815
född	Kronoby	1739
död	Kaskö	1815
far	Johan Forsman, kaplan	
mor	Elisabet Cajanus, prästdotter	

maka
makans far

Johanna Christina Welin
kyrkoherde i Vånå

Tilläggsuppgifter: Notarie, borgmästare och ordningsman i Kaskö. Var även sockenskrivare i Östermark. Sonen Johan William (1788–1883) var president i Vasa hovrätt, erhöll statsrådstitel, var representant på lantdag och adlades.

Källor: Åkerblom 1947, 333; Nordlund 1931a, 322; Boström 1915, 27–28; Närpes vinterting 1777 § 67, Närpes tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1777, C9a:2, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 17.3.1815 § 1, Närpes församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 12.3.1815 §, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1804–1821, IBa:1, Östermarks församlings arkiv, VLA.

Forssén, Johan Henrik

stadsfiskal	Nykarleby	1840–1875
sockenskrivare	Nykarleby	ca 1843–ca 1852
född	Nykarleby	1806
död	Nykarleby	1875
far	Johan Samuel Forsén, borgare	
mor	Susanna Andersdotter	
maka	Anna Catharina Höklund	1827
född	Nykarleby kyrkoby	1808
död	Jakobstad	1881

Tilläggsuppgifter: Utnämndes 1827 till stadsbetjänt och vaktmästare vid Nykarleby rådhusrätt, 1831 till stads- och brofogde, 1832 till notarie vid skräddarämbetet och senare samma år till vice stadsfiskal, 1833 till pantfogde i Nykarleby socken, 1837 till auktionskammarföreståndare och 1840 till krono- och stadskassör. Han var även magasinsskrivare och skeppsmätare. De många befattningarna garanterade en god ekonomi, men p.g.a. dryckenskap skuldsatte han sig och måste inteckna gården i slutet av 1860-talet när han inte kunde återbetala de medel som han lånat av stadskassa. Forssén avsåg sig 1867 krono- och stadskassörsbefattningen. Paret hade nio barn av vilka sex nådde vuxen ålder. Fredrik Samuel (d. 1893) blev kronolänsman i Mustasaari, senare disponent på Koski ölbryggeri i Nykarleby, brandförsäkringsagent och ”bondadvokat”. Gifte sig med Agnes Långhjelm, som var dotter till landskamrer Fredrik Gustaf Långhjelm i Vasa. Sonen Johan Emil (1839–1895) övertog stads- och brofogdebefattningarna efter sin far 1857 och blev 1861 stadsfiskal i Jakobstad. Sonen Frans Julius (1834–1881) blev student 1854, löjtnant i den indelta bataljonen i Vasa 1863, avskedades med stabskaptens grad 1868. Arbetade senare bl.a. som brandförsäkringsinspektör, skogsvårdare och disponent på ångsåg i Jyväskylä. Sonen Karl Jakob (1849–1888) blev student 1867, avlade domarexamen och blev auskultant på Vasa hovrätt 1873. Arbetade senare inom handel. Forsséns liv har utförligt beskrivits i Nykarleby stads historia.

Källor: HisKi/Nykarleby; Sockenstämmoprotokoll 1.10.1843, s. 261–262, Munsala församlings arkiv; Kommunionbok 1851–1857 I, fol. 33, Nykarleby församlings arkiv; Wanne 1963, 17, 42; Birck 1980,

320–332.

Fortell, Erik

länsman	Kalajoki	1738–1742
sockenskrivare	Lochteå	1752–1788
född		1713
död	Lochteå	1788
far	Erik Fortell, länsman	
mor	Maria Schönström	
maka	Anna Margareta Calamnius	
makans föräldrar	Gabriel Calamnius, sockenskrivare Agata Fjällström	

Tilläggsuppgifter: Svärfar Gabriel Calamnius var sockenskrivare i Kalajoki.

Källor: Lochteå vinterting 1752, fol. 232v–233, Lochteå tingslags protokoll över ordinarie ärenden 1749–1752, C3a:3 och Lochteå vinterting 1789 § 2, Lochteå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1788–1793, C3a:10, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Walta 2005, 240; SSS 12.

Frimodig, Gustaf Henrik

sockenskrivare	Närpes	1733–1743
länsman	Salo och Siikajoki	1743–1748
länsman	Salo och Siikajoki	1753–1755
född		1692
död	Brahestad	1771
maka	Brita Tast	
född		1696
död	Brahestad	1773

Tilläggsuppgifter: Avskedad fältväbel. Valdes till sockenskrivare vid hösttinget 1733 av tre sökanden genom omröstning. Han fick inte mest röster, men landshövdingen utnämnde honom på kyrkoherde Carlborgs rekommendation. Sonen Gabriel (1727–1753) var länsman i Salo och Siikajoki 1748–1753.

Källor: Närpes ordinarie häradsting 1733, s. 1123–1127, ES 2101, VLA; Åkerblom 1947, 333; Nordlund 1931a, 320–321; Walta 2005, 241; Karleby och Kelviå sommar- och höstting 1733, s. 385–385v, Karleby och Kelviå tingslags protokoll över ordinarieärenden, C1a:3a, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Frisius, Johan

sockenskrivare	Storkyro	1738–1744
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1722

död Ylistaro 1744

Tilläggsuppgifter: Ingermanländare.

Källor: HisKi/Ylistaro; Storkyro mantalslängd 1738, s. 1754, LT 1220, VLA; Wanne 1947, 10; Laurén 1884, 64.

Frivillig, Anders Sigfridsson

sockenskrivare	Lappfjärd	1744–1747
född		1709
död	Lappfjärd	1783
1. maka	Bathseba Mikaelsson	
död	Lappfjärd	1778
2. maka	Walborg Walentinsdotter	1779

Tilläggsuppgifter: Skjutsrättare i Lappfjärd 1739–1757. Vid hans val till sockenskrivare konstaterades, att man inte klarade sig utan en sockenskrivare.

Källor: Åkerblom 1938, 261; Åkerblom 1952, 190; Lappfjärd vinterting 1744, ES 2107, VLA; HisKi/Lappfjärd.

Giörgelin, Gustaf

sockenskrivare	Mustasaari	1766–1771
död		1771

Tilläggsuppgifter: Tidigare mönsterskrivare. Var interimsockenskrivare i Mustasaari 1765, valdes vid vintertinget 1766 till ordinarie sockenskrivare. Dog i 66 års ålder.

Källor: Mustasaari vinterting 1766 § 95, UK 1269, VLA; Mustasaari vinterting 1771 § 5, UK 1275, VLA; Åkerblom 1941, 617–618; Ylikangas 1996, 147.

Gran, Karl

sockenskrivare	Pedersöre	ca 1722–1724
far	Jakob Graan, sockenskrivare	

Tilläggsuppgifter: Tullman och postmästare i Jakobstad. Hans far Jakob Graan var sockenskrivare i Pedersöre 1692–1707 samt tullman, postmästare, rådmän och kassör i Jakobstad.

Källor: Åkerblom 1950b, 670; Pedersöre mantalslängd 1724, fol. 174v, LT 1324, VLA; Pedersöre vinterting 1724, s. 363, ES 2096, VLA; HisKi/Jakobstad.

Gumse, Israel

sockenskrivare	Lillkyro	1745–1752
----------------	----------	-----------

död	Lillkyro	1752
far	Johan Gumse, kyrkoherde	
mor	Susanna Israelsdotter Alftanus	
1. maka	Magdalena Andersdotter Röring	
2. maka	Maria Asproth	1745
född	Vasa	1712
makans föräldrar	Johannes Asproth, kyrkoherde Anna Julin	

Tilläggsuppgifter: Dog i 46 års ålder. Maria Asproth var änka efter länsman och sockenskrivare Samuel Jachaeus (d. 1744).

Källor: Wanne 1947, 11; HisKi/Lillkyro; Luukko 1946, 205–206; Vörå höstting 1745, fol. 577v, ES 2108, VLA; Genealogia Sursilliana 1959, 35, 321, 323.

Hagman, Abraham

sockenskrivare	Mustasaari	1848–1856
född	Kvevlax	1822
död	Vasa	1861
far	Nils Hagman, kaplan	
mor	Anna Knip	
maka	Sofia Hagman	

Tilläggsuppgifter: Uppbördsskrivare och tf. kassör vid växelkontoret i Vasa när han blev vald till sockenskrivare. Skötte lands- och stadsfiskalens uppgifter under och efter att han var sockenskrivare. Hagman hade 1856 en skuld till socknen på 692 rubel. Avsade sig tjänsten 1856. Hans broder Carl Henrik (se nedan) var sockenskrivare.

Källor: Mustasaari sockenstämma 14.6.1848 § 1 och 14.5.1856 § 3; Åkerblom 1956, 210; Åkerblom 1962a, 384.

Hagman, Carl Henrik

sockenskrivare	Ilmola	1846–1865
född	Kvevlax	1825
död	Helsingfors	1898
far	Nils Hagman, kaplan	
mor	Anna Knip	
maka	Hedvig Gustafa Borgeman	1849
född	Ilmola	1818
död	Vichtis	1896
makans föräldrar	Karl Gustaf Borgeman, sockenskrivare Hedvig Christina Alcenius	

Tilläggsuppgifter: Tjänstförrättande sockenskrivare fr.o.m. december 1846. Valdes officiellt 1857. Avskedades år 1865. Hagman hade undervisats hemma av sin far. Efter att hans far dog 1837 var han i skrivarlära hos häradsdomaren, lagmannen G. Aminoff i Vasa och fick juridisk praktik. Vikarierade 1853 länsmannen Otto Reinius. Medlem i lantmannaföreningen i Ilmola, innehade olika förtroendeuppdrag och var bl.a. föreståndare för sockenmagasinet i Ilmola samt lantdagsman 1863–1864. Hagman råkade i ekonomiska svårigheter under missväxtåren på 1860-talet och han kunde inte längre gå i borgen för sockenkassan. Att Hagman lånat pengar från sockenkassan, tagit större lån från banken i sockenbornas namn än det var överenskommet samt att han uppburit dubbla avgifter av sockenborna ledde till hans avskedande. Sockenskrivartjänsten i Ilmola indrogs fr.o.m. 1866. Hagman skrev fram till hösten 1874 häradstingsexpeditioner och var advokat inom domsagan. Eftersom arbetet minskat erbjöd han sig att bli sockenskrivaren Gustaf Brunbergs biträde på hösten 1874. Valdes till lärare i Kurkijoki lantmannaskola, men han förklarades innan han tillträdde tjänsten. Dog i ekonomisk misär. Brodern Abraham (se ovan) var sockenskrivare i Mustasaari. Sonen Herman Almus (1855–1934) gick i Vasa trivialskola, blev student från Vasa gymnasium, inskrevs vid Helsingfors universitet 1872 och arbetade som direktör på järnvägsstyrelsen 1910–1915. Han var även stadsråd. Sonen Karl Albert (1851–1917) studerade vid Vasa lyceum och blev kontorist. Den äldre dottern Hedvig (f. 1849) var privat lärare, den andra dottern blev telegrafist.

Källor: Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1963, 129; Laurén 1884, 211; Alanen 1953, 540–545; Åkerblom 1956, 210; Rantatupa 1987, 477; Wanne 1963, 52; HisKi/Ilmola; Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1853, Db:a:3, Brevkopia nr 1321 1857, s. 446, Brevkopior från landskansliet och dess I avdelning 1857, Daa:10 och akten BD 14/378 1857, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev BD 361–385 1857, Eaa:57, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Åkerblom 1958, 144; Keskipohjalaisia elämäkertoja 1995, 156; Carl Henrik Hagman 24.10.1874, Till Gustaf Brunberg ankomna brev 1845–1879, III Ea:1, Gustaf Brunbergs arkiv, VLA; Helsingin yliopiston matkikkeli 1853–1899, <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/henkilo.php?id=19502>>. Läst 6.1.2013.

Hanelles, Salomon

sockenskrivare	Ilmola	1804–ca 1813
utbildning	Vasa trivialskola, insk. Åbo Akademi, insk.	1781 1790
född	Ilmola	1771
död	Ilmola	1843
far	Salomon Hannelius, kyrkoherde	
mor	Margareta Peldan	

Tilläggsuppgifter: Filosofie kandidat 1792, ogift. Ägde gårdarna Peurala, Anttila och Valkama i Ilmola. En av grundarna i Ilmola lantmannaförening 1803 och var länge föreningens sekreterare. Gjorde konkurs 1831. Sockenskrivartjänsten övertogs av K.G. Borgeman ca 1813.

Källor: Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1963, 144–146; Ruismäki 1987, 217; Rinta-Tassi 1980, 374; Laurén 1884, 122; Wanne 1947, 104; HisKi/Ilmola; Åström 1948, 181–182; Åström 1950, Släkttavla III; Genealogia Sursilliana 1959, 121; Ilmola vinterting 1804 § 44 och 57 och Ilmola höstting 1804 § 8,

UK 1316, VLA; Salomon Hanelles bouppteckning, nr 49, Ilmola tingslags bouppteckningar 1842–1844, E1a:13, Korsholms södra domsagas arkiv, VLA; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Salomon Hanelles*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10540>>. Läst 27.4.2013.

Hanstén, Johan

länsman	Pedersöre	ca 1713–1724
sockenskrivare	Pedersöre	1727–1728
född	Viborgs län	
död	Pedersöre	1760
maka	Margareta Bäckman	
makans far	Jakob Bäckman, sockenskrivare	

Tilläggsuppgifter: Enligt Anders Brunbergs förteckning över länsmän i Pedersöre socken var Hanstén född i Viborgs län. Var dragon före han blev länsman 1713. Johan Hanstén var troligen flykting i Sverige under stora nordiska kriget. Han bodde på Östensö hemman. Var 77 år gammal när han dog. Källor: Pedersöre ordinarie häradsting 1728, s. 510, ES 2098, VLA; Pedersöre ordinarie häradsting 1732, s. 356, ES 2100, VLA; HisKi/Pedersöre; Pedersöre mantalslängd 1724, fol. 174v, LT 1324, VLA; Pedersöre mantalslängd 1727, fol. 217v, LT 1014, VLA; Pedersöre mantalslängd 1728, fol. 216, LT 1289, VLA; Förteckning på länsmän i Pedersöre socken, Okänd persons genealogiska anteckningar rörande ryska tsarfamiljen samt släkterna Benkelius och Buonaparte, VIHa:9, Anders och Gustaf Brunbergs arkiv, VLA; Aminoff-Winberg 2007, 139.

Haqverin, Henrik Simonsson

länsman	Ruovesi	1698
gårdsfogde	Kosken kartano, Karkku	1702
stadsfogde	Kristinestad	1704
sockenskrivare	Mustasaari	1708–1712
sockenskrivare	Ilmola	1727–1729
utbildning	Åbo Akademi, insk.	1691
född	Björneborg	1666
död	Ilmola	1729
far	Simon Bengtsson Hakuri, borgare	
mor	Margareta Erikdotter Hakuri	
maka	Anna Katarina Putensen	

Tilläggsuppgifter: Han flyttade under Stora ofreden till Ilmola. Blev vald med landshövdingens bifall till sockenskrivare när Johan Malmsten avsåg sig sockenskrivartjänsten på hösten 1727. Haqverin efterträddes av Lorentz Bäck först 1735 (se ovan).

Källor: Ilmola ordinarie häradsting 1727, s. 503–504, ES 2097, VLA; Åkerblom 1941, 617; Ruismäki 1987, 217; HisKi/Ilmola; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Henrik Haqvirin*. Verkko-

julkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=3781>>. Läst 27.4.2013.

Hasselblatt, Isak Reinhold

sockenskrivare	Lappfjärd	1786–1812
utbildning	Trivialskolan i Lovisa	
	Borgå gymnasium, insk.	1771
	Åbo Akademi	1776
född	Lappträsk	1757
död	Kristinestad	1812
far	Lorentz Ulrik Hasselblatt, understallmästare	
mor	Margareta Krook	
1. maka	Johanna Henriette Krook	1784
född		1768
död	Kristinestad	1788
makans föräldrar	Hans Henrik Krook, vicelandsskamrer Helena Sofia Chronander	
2. maka	Maria Christina Åberg	1789
född		1764
död		1824
makans föräldrar	Hans Åberg, handelsman Maria Callén	

Tilläggsuppgifter: Rådman och stadsnotarie, bisittare i sjötullsrätten i Kristinestad och föreståndare för sjömanshuset i Kristinestad. Jakob Holmlund hade gjort kontrakt med Hasselblatt att denne skulle få överta sockenskrivartjänsten. Barnen: Josef Henrik (1783–1864) var rådman och handelsman, Mauritz Wilhelm var häradsskrivare och sockenskrivare (se nedan), Hans Henrik (1790–1831) var handelsman, Margareta Helena (1792–1872) gifte sig med organist Karl Johan Lyckman, Sofia Albertina (1795–1835) gifte sig med handelsman Isak Westerman och sönerna Isak Ulrik (1798–1854), Lars Reinhold (1800–1880) och Anton Herman (1803–1857) var handelsmän, Henrika Wilhelmina (1804–1856) gifte sig med handelsman Erik Anders Holmström.

Källor: Lappfjärd vintering 1786 § 38, UK 1290, VLA; Wilskman 1918, Hasselblatt, tab. 8 och 9, spalterna 60–62; Wilskman 1933, rättelser och tillägg spalt 907; Åkerblom 1938, 261–262; Åkerblom 1984, 479; Walta 2005, 263; HisKi/Kristinestad; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Isak Reinhold Hasselblatt*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=9367>>. Läst 27.4.2013.

Hasselblatt, Mauritz Wilhelm

sockenskrivare	Östermark	1817–1819
sockenskrivare	Lappo	1819–1830
utbildning	Kuopion triviaalikoulu, insk.	1803

	Åbo Akademi, insk.	1804
född	Östermark	1786
död	Kristinestad	1830
far	Isak Reinhold Hasselblatt, rådman och sockenskrivare	
mor	Johanna Henriette Krook	
maka	Anna Luhtala (Kocksberg)	1819
född	Östermark	1799
död	Bötom	1846
makans föräldrar	Mats Mattson Luhtala, torpare Klara Johansdotter	

Tilläggsuppgifter: Vice stadsnotarie i Kristinestad 1816 då han sökte sockenskrivartjänsten i Östermark. Interimsockenskrivare i Östermark 1817–1819. Sonen Anton Henrik (f. 1825) var sjöman. Källor: Wilskman 1918, Hasselblatt, tab. 9, spalt 61, tab. 18, spalt 70; Lehtinen 1984, 54; SSS 11; HisKi/Lappo; Sockenstämmoprotokoll 9.7.1815 § 4, 1.7.1816 § 4 och 24.2.1817 § 7, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1804–1821, IBA:1, Östermarks församlings arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 30.12.1819 § 7 och 1.6.1830, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Åström 1948, 328; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Mauritz Vilhelm Hasselblatt*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11884>>. Läst 27.4.2013.

Haustramnius, Johan

sockenskrivare	Mustasaari	1738–ca 1744
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1702
född	Vasa	
far	notarie	

Tilläggsuppgifter: Uppbördsskrivare 1733 i Korsholms norra fögderi. Enligt Åkerblom blev han sockenskrivare i Mustasaari 1738, men i domböckerna finns inte uppgifter om hans val. Vid vinter- och hösttingen 1740 i Mustasaari tituleras han kontorsskrivare. Kan ha skött tjänsten fram till 1744, eftersom Anders Tegengren var sockenskrivare i Mustasaari i mars 1745.

Källor: Åkerblom 1941, 617; Wanne 1947, 10; Mustasaari vinterting 1738, fol. 215ff, ES 2104, VLA; Mustasaari höstting 1738, fol. 1129ff, Mustasaari vinterting 1739, fol. 269ff, Mustasaari höstting 1739, fol. 867ff och Mustasaari vinterting 1740, fol. 182, 185 samt Mustasaari höstting 1740, fol. 527v, ES 2105, VLA; Mustasaari vinterting 1745, fol. 90, ES 2107, VLA; Lillkyro ordinarie häradsting 1733, s. 1053, ES 2101, VLA.

Heischius, Isak

sockenskrivare	Lappo	1735–1777
utbildning	Vasa trivialskola	1723

född	Storkyro	1708
död	Lappo	1777
far	Johannes Heischius, kaplan	
maka	Anna Amnelin	

Tilläggsuppgifter: Sockenskrivare Olof Boman dog 1732 och först 1735 undertecknar Isak Heischius mantalslängden för Lappo som sockenskrivare. Tingsprotokollen från Lappo 1731–1736 innehåller inga uppgifter om sockenskrivarvalet. Heischius tituleras sockenskrivare vid hösttinget 1736 i Lappo. Källor: Lehtinen 1963, 464–465; Wanne 1947, 11; SSS 11; HisKi/Lappo; Lappo mantalslängd 1736, dat. 15 och 16.12.1735, LT 1215, VLA; Lappo ordinarie häradsting 1731, fol. 234 ff, ES 2099, VLA; Lappo ordinarie häradsting 1731, fol. 800 ff och Lappo ordinarie häradsting 1732, fol. 391ff, 1028ff, ES 2100, VLA; Lappo ordinarie häradsting 1733, fol. 412ff, 899ff och Lappo ordinarie häradsting 1734, fol. 221ff, ES 2101, VLA; Lappo ordinarie häradsting 1734, fol. 704ff, Lappo ordinarie häradsting 1735, fol. 501ff, Lappo höstting 1735, fol. 1223ff och Lappo vinterting 1736, fol. 127ff, ES 2102, VLA; Lappo höstting 1736, fol. 383–383v, ES 2103, VLA.

Hellman, Hans

sockenskrivare	Lillkyro	1763–ca 1767
----------------	----------	--------------

Tilläggsuppgifter: Mantalslängden för Lillkyro upptar ingen sockenskrivare 1761–1762. Hellman omnämns som sockenskrivare på mantalslängderna 1763–1767.

Källor: Lillkyro mantalslängd 1761, s. 817–838, band 9425, LT 1119, VLA; Lillkyro mantalslängd 1762, s. 850–870, band 9429, LT 1120, VLA; Lillkyro mantalslängd 1763, fol. 783, band 9433, LT 1121, VLA; Lillkyro mantalslängd 1767, s. 762, band 9448, LT 1124, VLA.

Herlin, Karl Fredrik

sockenskrivare	Nykarleby	1821–1832
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1781
född	Solf	1772
död	Nykarleby	1832
far	Adam Gabriel Herlin, inspektor vid brännvinsbränneriet	
mor	Johanna Fredrika Peschell	
maka	Caisa Greta Wargelin	1804
född	Kuortane	1775
makans föräldrar	Anders Wargelin, fältväbel Margareta Christina Lithovius	

Tilläggsuppgifter: Fältväbel vid Österbottens regemente 1809, löjtnant.

Källor: Nykarleby sockenstämmoprotokoll 7.1.1821 § 1, 18.3.1832; Laurén 1884, 122; Luukko 1979, 567; HisKi/Lappo, Solf, Kuortane.

Herpman, Georg Ludvig

vice länsman	Nykarleby	1813–1817
sockenskrivare	Nykarleby	1820–1821
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1794
	Åbo Akademi, insk.	1805
född	Vasa	1787
död	Nykarleby	1853
far	Fredrik Herpman, mönsterskrivare	
mor	Ulrica Eleonora Spåra	
maka	Clara Sofia Frilund	1826
född	Nykarleby landförsamling	1794
död	Kronoby	1875
makans föräldrar	Henrik Andersson, bonde Brita Pettersdotter	

Tilläggsuppgifter: Mönsterskrivare 1808–1809 och pantfogde 1820 då han utnämndes till sockenskrivare, men p.g.a. att ett besvär lämnades in över omröstningen så utsågs löjtnanten Karl Fredrik Herlin (se ovan) att sköta sockenskrivartjänsten i januari 1821. Herpman var landsfiskal i Nykarleby på 1820- och 1830-talen. Han sägs ha varit säregen, men han var trots det en ofta anlitad advokat. Paret hade två barn, en dotter och en son. Herpmans verksamhet och person har beskrivits utförligt i Nykarleby stads historia II.

Källor: Protokoll över sockenskrivarvalet i Nykarleby 1.7.1820, Nykarleby sockenstämmoprotokoll 18.6.1820 § 2, 13.8.1820 § 3, 7.1.1821 § 1, Nykarleby församlings arkiv; Birck 1980, 332–336; Laurén 1884, 134; HisKi/Mustasaari, Kronoby; Åström 1948, 334; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Georg Ludvig Herpman*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11917>>. Läst 27.4.2013.

Hesselius, Tobias

länsman	Pedersöre	1763–1783
sockenskrivare	Pedersöre	1784–1786
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1755
född	Storkyro	1741
död	Jakobstad	1790
far	Johan Andersson, bonde	
mor	Valborg Mattsdotter	
maka	Anna Elisabet Granroth	1770
född	Jakobstad	1737
makans föräldrar	Gustaf Granroth, kaplan Anna Catharina Telin	

Tilläggsuppgifter: Var även charta sigillata ombudsman. Ackorderade länsmanstjänsten till Fredrik Grottelin. Hesselius avgick från sockenskrivartjänsten p.g.a. orediga räkenskaper. Ägde en del av

Pirilö hemman där han bodde.

Källor: Åkerblom 1950a, 313–314; Åkerblom 1950b, 672; Wanne 1947, 62; Walta 2005, 268; HisKi/Pedersöre; Förteckning på länsmän i Pedersöre socken, Okänd persons genealogiska anteckningar rörande ryska tsarfamiljen samt släkterna Benkelius och Buonaparte, VIHa:9, Anders och Gustaf Brunbergs arkiv, VLA.

Holm, Johan Erik

sockenskrivare	Lappfjärd	1821–1827
sockenskrivare	Östermark	1830–1843
länsman	Närpes	1839–1851
sockenskrivare	Närpes	1842–1851
född	Kvevlax	1802
död	Närpes	1851
far	bonde, Kvevlax	

Tilläggsuppgifter: Var även kronofogde och expeditionsfogde. Skötte sockenskrivartjänsten i Östermark redan 1827–1829. Utnämndes till sockenskrivare i Närpes 1842, men skötte tjänsten som vikarie redan 1839–1842. Ogift.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 4.12.1839 § 2, 12.12.1842 § 4, Närpes församlings arkiv; Åkerblom 1938, 263; Åkerblom 1947, 334; Nordlund 1931a, 324–325; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Närpes, VLA; Sockenstämmoprotokoll 20.9.1829 § 5, 7.2.1830 § 1, 26.3.1843, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermarks församlings arkiv, VLA; HisKi/Närpes.

Holm, Johan Erik

sockenskrivare	Östermark	1853
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1827
född		1814
far	sjöman, Vasa	

Tilläggsuppgifter: Tidigare tingsnotarie, ogift. Holm valdes på våren 1853 till sockenskrivare i Östermark, men eftersom han inte flyttade till socknen blev han avskedad på hösten 1853. Han besvärade sig hos guvernören, men besväret förkastades.

Källor: Wanne 1947, 177; Sockenstämmoprotokoll 28.3.1853 § 3, 19.3.1854 § 4, 2.4.1854 § 2, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1845–1891, IICa:2, Östermark församlings arkiv, VLA; Ranta 2006, 390.

Holmbom, Henrik

sockenskrivare	Lillkyro	1753–ca 1760
utbildning	lantmätareexamen	1758
född	Nykarleby landförsamling	1731

död	Temmes	1805
far	Matias Hansson, bonde	
mor	Maria Johansdotter Kosonen	
1. maka	Magdalena Häggman	
2. maka	Margareta Elisabet Lagerberg	1789
2. makans föräldrar	Gabriel Lagerberg, sacellan Anna Margareta Stenius	

Tilläggsuppgifter: Extraordinarie länskanslist 1752. Extraordinarie kommissionslantmätare i Tavastehus län fr.o.m. 1759. Tituleras lantmätare på 1760 års mantalslängd i Lillkyro. I Lillkyro fanns ingen sockenskrivare enligt mantalslängden 1761–1762. Sekreterare vid lantmäterikontoret i Vasa 1764–1767, kommissionslantmätare i Uleåborgs län 1776, häradshövding 1778 och lantmätare 1802. Källor: Suomen maanmittarit 1929, 12; HisKi/Lillkyro, Karlö; Lillkyro mantalslängd 1760, s. 834, band 9421, ES 2501, VLA; Lillkyro mantalslängd 1761, s. 817–838, band 9425, LT 1119, VLA; Lillkyro mantalslängd 1762, s. 850–870, band 9429, LT 1120, VLA.

Holmlund, Jakob

mönsterskrivare	Österbottens regemente	1742–1746
sockenskrivare	Lappfjärd	1748–1786
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1739
	Åbo Akademi, insk.	1739
född		1718
död	Lappfjärd	1792
1. maka	Maria Christina Gedda	
född		1714
död	Lappfjärd	1770
2. maka	Anna Helena Arenius	
makans föräldrar	Arenius, kyrkoherde	

Tilläggsuppgifter: Eventuellt son till brukssmeden i Oravais. Var rådman och notarie i Kristinestad 1747 och vice landsfiskal 1749. Han var från 1754 bosatt i Lappfjärd. Sonen Johan var länsman i Lappfjärd 1777–1779 och vice sockenskrivare för sin far 1770–1777.

Källor: Åkerblom 1938, 261; Lappfjärd vinterting 1786 § 38, UK 1290, VLA; HisKi/Lappfjärd; Wanne 1947, 187; Walta 2005, 274; Åkerblom 1984, 531; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Jakob Holmlund*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=6610>>. Läst 27.4.2013.

Hägglund, Abraham

sockenskrivare	Mustasaari	1771–1775
född	Vasa	1749
far	Markus Mikaelsson Häggblad, bonde	

mor Brita Mikaelsson
maka Maria Christina Öberg

Tilläggsuppgifter: Tidigare fogdeskrivare, skötte brofogdetjänsten vid sidan av sockenskrivartjänsten. Mustasaariborna var missnöjda med honom och han avsåg sig sockenskrivartjänsten. Blev 1776 extra ordinarie kammarskrivare. Sonen Abraham (1789–1848) studerade vid Vasa trivialskola och Åbo Akademi, avancerade till överstelöjtnant, var medlem i Sveriges Krigsakademi och Vetenskapsakademi. Uppbördsskrivaren Johan Gustaf Sundvik, som biträdde Häggblad 1774–1775, blev senare sockenskrivare i Mustasaari och Lillkyro (se nedan).

Källor: Mustasaari vinterting 1771 § 5, UK 1275, VLA; Mustasaari vinterting 1775 § 2, UK 1280, VLA; Åkerblom 1941, 618–619; Wanne 1947, 125; Laurén 1884, 139; Luukko 1979, 635.

Hägglund, Magnus

sockenskrivare	Malax	1819–1820
utbildning	Vasa trivialskola, insk. Åbo Akademi, insk.	1784 1792
född	Kvevlax	1773
död	Solf	1820
far	Erik Hägglund, sockenadjunkt	
mor	Maria Elisabet Arner	
maka	Lisa Kajsa Wäst	

Tilläggsuppgifter: Vice mönsterskrivare Hägglund valdes till vice sockenskrivare på ett år 1819, men hann sköta tjänsten 1,5 år före sin död.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 29.3.1819 och 1.6.1819 § 5, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1818–1819, Ca:7, Malax sockenarkiv, VLA; Åkerblom 1954, 321; Wanne 1947, 108; Åström 1948, 200; Bouppteckning efter Magnus Hägglund 24.1.1821, Bouppteckningar 1819–1824, E3a:4, Malax tingslag, Korsholms norra domsagas arkiv, VLA; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Magnus Hägglund*. Verkköjulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10701>>. Läst 27.4.2013.

Hällström, Petter Karlsson

vice länsman	Ilmola	1742–1745
sockenskrivare	Ilmola	1743–1754
född	Helsingborg, Sverige	1702
död	Ilmola	1781
far	Karl Traeben, färjkarl	
maka	Elisabet Arihn	
född		1702
död	Ilmola	1788
makans föräldrar	Simon Arihn, kaplan	

Helena Arihn

Tilläggsuppgifter: Kom från Sverige 1724 till Laihela med löjtnant Baldow och blev dräng i Österbottens regemente. Var sockenskräddare i Alavo och flyttade till Ilmola 1730. Bonde på Jussila gård. Sonen Karl Hällström (1741–1809) som inskrevs i Vasa trivialskola 1755, var hjälppräst i Ilmola och kaplan i Solf. Matts Lajander anges ha varit sockenskrivare i Ilmola 1745–1749. Han var antagligen Hällströms biträde. Lajander dog 1771 i 47 års ålder i Kristinestad och var då rådman. Lajander gifte sig 1746 med Helena Brunck i Kristinestad.

Källor: Ilmola höstting 1743, fol. 210v, ES 2106, VLA; Ilmola vinterting 1744, fol. 98v–99, ES 2107, VLA; Ruismäki 1987, 217; Rinta-Tassi 1980, 374; HisKi/Ilmola, Kristinestad; Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1965, 915; Luukko 1946, 153; Åström 1947, 305; Åström 1950, Släkttavla VI; Siltaloppi 1993, 11; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Hällström*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=8380>>. Läst 27.4.2013.

Höglom Hakala, Nils

sockenskrivare	Östermark	1816–1817, 1820–1829
född	Östermark	1792
far	Matts Persson, bonde	
mor	Clara Nilsson	
maka	Lisa Andersdotter Tuokola	1812

Tilläggsuppgifter: Sexman när han valdes till sockenskrivare i Östermark 1816, men hans val godkändes inte av landshövdingen. Var även vice klockare och domare i Närpes tingslag i sex år. Efter att Hasselblatt valts till sockenskrivare i Lappo, skötte han tjänsten som vice sockenskrivare 1820–1829. Han blev avskedad 1829 p.g.a. misskötsel av tjänsten; hade även ekonomiska svårigheter.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 9.7.1815 § 4, 1.7.1816, 24.2.1817 § 1, 30.7.1820, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1804–1821, IBa:1 och sockenstämmoprotokoll 20.9.1829 § 3– 4, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1 samt Brevkoncept 16.10.1818, Brevkoncept 1814–1889, IIDa:1, Östermark församlings arkiv, VLA; HisKi/Östermark.

Höök, Petter

länsman	Mustasaari	1695–1725
sockenskrivare	Mustasaari	ca 1721–1725
född		1674
död	Vasa	1725
far	Botvid Höök, kapten	
mor	Christina Gerden	
maka	Christina Friselius	

Tilläggsuppgifter: Var flykting i Sverige under stora ofreden. Sonen Petter Höök (1699–1766) var länsman och stadsfogde i Vasa.

Källor: Luukko 1979, 118; Åkerblom 1941, 324, 617; Walta 2005, 279; Aminoff-Winberg 2007, 138.

Ingman, Johan

sockenskrivare	Vörå	1816–1849
född	Vörå	1787
död	Vörå	1849
maka	Anna Sohlberg, f. Tuvelin	1820
född	Vörå	1778
död	Vörå	1848
makans föräldrar	Mathias Tuvelin, länsman och sockenskrivare Margareta Strømmer	

Tilläggsuppgifter: Mönsterskrivare, senare regementskrivare. Ingman hade sökt sockenskrivartjänsten i Vörå redan 1815. Anna Tuvelin var sockenskrivare Johan Sohlbergs (se nedan) änka. Bondsonen och fogdeskrivaren Mikael Cavenius (1819–1847) var Ingmans biträde 1840–1847.

Källor: HisKi/Vörå; Sockenstämmoprotokoll 28.5.1815 § 1, 8.2.1818, 22.8.1819, 2.2.1840 § 1, 17.12.1847, Vörå församlings arkiv; Åkerblom 1963, 193.

Jachaeus, Samuel

sockenskrivare	Vörå	1733–1734
länsman	Lillkyro	1735–1744
sockenskrivare	Lillkyro	1737–1744
född		1698
död	Lillkyro	1744
far	Bartold Jackaeus, hjälppräst	
mor	Elisabet Backman	
1. maka	Anna Margareta Jerpe	1727
död	Vörå	1728
2. maka	Maria Asproth	1729
född	Vasa	1712
död	Lappo	1778
2. makans föräldrar	Johannes Asproth, kyrkoherde Anna Julin	

Tilläggsuppgifter: Tituleras sockenskrivare i 1737 års mantalslängd, men han kan ha skött tjänsten ändå från 1735 när han blev länsman. Var även brofogde. Änkan Maria Asproth gifte sig med sockenskrivare Israel Gumse (se ovan).

Källor: Åkerblom 1962b, 112; Vörå ordinarie ting 1733, s. 711–712, Vörå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1731–1736, C6a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Vörå mantalslängd 1734, fol. 2611, LT 144, VLA; Lillkyro mantalslängd1737, s. 2361, LT 745, VLA; Lillkyro höstting

1735, fol. 1350, ES 2102, VLA; Lillkyro höstting 1737, fol. 305v, ES 2103, VLA; HisKi/Vörå; Walta 2005, 282.

Jernstedt, Johan Henrik

sockenskrivare	Lappo	1863–1868
född		1814
död	Jyväskylä	1897
maka	Sofia Wallin	
född		1815
död	Jyväskylä	1895

Tilläggsuppgifter: Han hade blivit anställd av postverket 1835 och varit brevbärare vid postkontoren i Vasa (1835), Jakobstad (1836) och Nykarleby (1836–1843). Han hade även varit under ett års tid renskrivare hos häradsskrivaren i Korsholms medledels härad. Valdes till vaccinator i Lappo distrikt 1842.

Källor: Lehtinen 1984, 54; Kommunionbok 1879–1888, s. 207, Kommunionbok 1889–1898, s. 1963, Lappo församlings arkiv, Lappo församling; Inkomna brev Dnr 88/366 1854, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1854, Eaa:25, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Fredrikson 1934, 168.

Jung, Fredrik Gustaf

länsman	Karleby	1817–1857
sockenskrivare	Karleby	1840–ca 1861
född	Gamlakarleby	1791
far	Lorentz Fredrik Jung, löjtnant	
mor	Beata Eleonora Braunerhjelm	
maka	Johanna Maria Lindbäck	1821
född	Gamlakarleby	1803
makans föräldrar	Fredrik Lindbäck, handelsman Maria Elisabeth Peitzius	

Tilläggsuppgifter: Var även expeditionsfogde. Skötte sockenposten från Närvilä till Tast i Nedervetil 1849–1852.

Källor: Protokoll fört vid sockenskrivarvalet i Gamlakarleby 9.1.1840, Gamlakarleby församlings arkiv; Back 1976, 361, 374, 406, 444, 485; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Karleby socken, VLA; HisKi/ Gamlakarleby.

Juthman, Karl Henrik

länsman	Närpes	1810–1839
sockenskrivare	Närpes	1815–1839

född		1784
död	Närpes	1839

Tilläggsuppgifter: Fanjunkare, fick expeditionsfogdetitel.

Källor: Åkerblom 1947, 333; Nordlund 1931a, 323; Sockenstämmoprotokoll 17.3.1815 § 1 och 4.12.1839 § 2, Närpes församlings arkiv; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Närpes, VLA; HisKi/Närpes.

Karling, Elias Pettersson

sockenskrivare	Kalajoki	1706–1713
länsman	Kalajoki	1710–1711
häradsskrivare	Korsholms södra härad	1721–1722
häradsskrivare	Uleåborgs södra härad	1722–1725
länsman	Karleby och Kelviå	1727–1730
sockenskrivare	Karleby och Kelviå	1727–1755
född	Karleby landförsamling	1687
död	Gamlakarleby	1762
far	Petter Karling, sockenskrivare	
maka	Magdalena Berg	1712
född		1687
makans föräldrar	Jakob Johansson	

Tilläggsuppgifter: Skötte länsmanstjänsten i Kalajoki socken 1710–1711 under länsman Zacharias Agrells sjukdom. Befann sig tydligen i Sverige under stora nordiska kriget. Karling vikarierades av Johan Carlenius (f. 1708) åren 1730–1732. Karling övertog Vidnäs ödehemman i Närvilä by 1727. Han gjorde konkurs och anhöll 1733 att han skulle återfå sin tidigare sockenskrivartjänst. Hans far Petter Karling var sockenskrivare i Kalajoki.

Källor: Virrankoski 1956, 245, 248; Back 1976, 70, 372, 405; Walta 2005, 285–286; Winberg-Aminoff 2007, 139; Karleby och Kelviå sommar- och höstting 1733, s. 385–385v, Karleby och Kelviå tingslags protokoll över ordinarie ärenden, C1a:3a, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; HisKi/Gamlakarleby.

Kehl, Adolf

länsman	Östermark	1852–1856
sockenskrivare	Östermark	1854–1857
länsman	Laihela	1856–1861
far	Johan Henrik Kehl, länsman och sockenskrivare	
mor	Maria Hedman	

Tilläggsuppgifter: Avstod från sockenskrivartjänsten i Östermark när han blev länsman i Laihela.

Hans far var länsman och sockenskrivare i Kalajoki.

Källor: Tuulasvaara 1960, 209; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Östermark, Laihela, VLA; Sockenstämmoprotokoll 19.3.1854 § 1, 1.3.1857 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1845–1891, IICa:2, Östermark församlings arkiv, VLA; Walta 2005, 286; Genealogia Sursilliana 1959, 76.

Kiöpingsson, Fredrik Mattson

länsman	Karleby och Kelviå	1786–1791
länsman	Karleby	1786–1808
sockenskrivare	Karleby	1793–1812
född	Pörtom	1756
död	Karleby	1812
far	Mathias Kiöping, kaplan	
mor	Elisabet Zederman	
maka	Katarina Elisabet Swedin	
född	Gamlakarleby	1765
död	Perho	1844
makans föräldrar	Petter Swedin, färgare Maria Christina Roos	

Tilläggsuppgifter: Kiöpingsson var Daniel Köpings dottersons son. Kiöpingsson tituleras även kommissarie, bro- och skalfogde. Han övertog sockenskrivaruppdraget efter att Christoffer Johan Carlenius 1793 avskedades, men inget valprotokoll finns bevarat. Kiöpingsson förde protokoll på sockenstämman redan 1792. Änkan gifte sig 1813 med predikanten Thomas Calén från Perho.

Källor: Ättlingar... 2003, A-8, A-313; Back 1976, 46, 113, 165, 373–374, 405–406, 408; Walta 2005, 288; Åström 1948, 356; Sockenstämmoprotokoll 11.1.1792, 6.5.1798 och 24.10.1800, Karleby församlings arkiv.

Kniper, Johan Isak

sockenskrivare	Lappo	1862–1863
död	Lappo	1874
maka	Anna Hedvig	
död	Lappo	1895

Tilläggsuppgifter: Tidigare tingsnotarie och vikarierande länsman i Lappo och Kauhava. Skötte länsmansvikariat åtminstone åren 1849–1855. Vikarierade bl.a. länsman Anders Hagman i Lappo 1855 och skötte även brofogde- och skalfogdesysslor. Valdes tillfälligt till sockenskrivare 1862 och skötte tjänsten tills ett nytt val förrättades. Dog i 51 års ålder och tituleras då tingskrivare.

Källor: Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1855, s. 1047–1048, 1309, DbA:7 och Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1862, s. 1531 och 2191–2192, DbA:25, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Lehtinen 1984, 54; HisKi/Lappo.

Köping, Daniel Johansson

länsman	Malax	1714–1724
sockenskrivare	Malax	ca 1722–1724
född	Malax	1682
död	Malax	1753
far	Johan Markusson Kiöping, bonde	
mor	Helga Eriksdotter Malm	
maka	Lisa Mattsdotter	
född		1678
död	Malax	1758

Tilläggsuppgifter: Var även gästgivare, kyrkvärd och riksdagsman 1731 och 1734. Paret hade fem döttrar.

Källor: Ättlingar... 2003, A-5, A-7, A-8, A-23; Klockars 1930, 108–111, 117, 119; Åkerblom 1954, 198, 320, 446; HisKi/Malax.

Laiberg, Thomas

sockenskrivare	Karleby	1709–1714, 1722–1727
länsman	Karleby	1722–1724
död	Karleby	1727
maka	Brita Scherping	1722

Tilläggsuppgifter: Tillfångatogs av ryssarna under stora ofreden och var i rysk fångenskap 1714–1722. Dog i 43 års ålder.

Källor: HisKi/Karleby landförsamling; Back 1976, 70, 372, 404–405, 519.

Liljeqvist, Mathias

länsman	Lillkyro	1839–1840
länsman	Storkyro	1840–1896
sockenskrivare	Storkyro	1840–1867
född		1812

Tilläggsuppgift: Mathias Liljeqvists privatarkiv bevaras på Vasa landsarkiv.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 20.12.1840, 26.8.1860, Storkyro församlings arkiv; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Lillkyro, Storkyro, VLA.

Lindbohm, Karl Petter

länsman	Laihela	1853–1856
sockenskrivare	Laihela	1854–ca 1856
född	Viitasaari	1828

far Johan Petter Lindbohm, länsman
mor Karolina Fredrika Gustafa Lötman

Källor: Sockenstämmoprotokoll 19.11.1854 § 7, 9.3.1856, Kyrkoräds-, kapellstämmo- samt sockenstämmoprotokoll, guvernörsämbetets och häradsrättens protokoll, vallängder m.m., IICa:3, Laihela församlings arkiv, Laihela församling; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Laihela, VLA; Boström 1915, 255; HisKi/Viitasaari.

Lindebäck, Fredrik

sockenskrivare	Karleby	1820–1839
född	Gamlakarleby	1767
död	Gamlakarleby	1839
far	Anders Lindebäck	
mor	Catharina Flink	
maka	Maria Elisabet Peitzius	1791

Tilläggsuppgifter: Handelsman i Gamlakarleby, hörde till läsesällskapet som grundades i Gamlakarleby 1800. När Lindebäck 1839 dog, beslöts vid sockenstämman i Karleby att ingen skrivare skulle väljas utan att man skulle försöka vara utan skrivare ett år. Änkan beviljades vid samma möte 1839 års lön.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 15.11.1820 § 1, 29.4.1839 § 4, 6, Karleby församlings arkiv; HisKi/Gamlakarleby; Back 1976, 396, 405–406, 563; Möller 1970, 14.

Lithovius, Samuel

sockenskrivare	Lappo	1723–1727
död	Lappo	1727
utbildning	Åbo Akademi, insk.	1699
	Uppsala universitet	1703
far	Mikael Lithovius, kyrkoherde	
mor	Klara Grape	

Tilläggsuppgifter: Underofficer, tjänstgjorde under stora nordiska kriget i general Wellings regemente, men blev tillfångatagen med sin familj i Viborg 1710 och var 12 år i rysk fångenskap. Dog i 59 års ålder. Broder till kyrkoherden i Lappo Isak Lithovius.

Källor: Lehtinen 1963, 464; Lappo ordinarie häradsting 1727, s. 259, ES 2097, VLA; Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1963, 426–427; SSS 11; HisKi/Lappo.

Löfwendahl, Hans

sockenskrivare	Lappo	1777–1800
utbildning	lantmätareexamen	1747

född	Västerbotten, Sverige	1725
död	Lappo	1800
far	Anders Eriksson, nämndeman	
mor	Kristina Hansdotter	
maka	Beata Jachaeus	1754
född	Vörå	1732
död	Lappo	1800
makans föräldrar	Samuel Jachaeus, sockenskrivare Maria Asproth	

Tilläggsuppgifter: Kommissionslantmätare 1748, kunde finska. Bodde på Rosendal hemman i Lappo. Anställde Anders Wargelin (1744–1810), son till kaplan Anders Wargelin och hans hustru, kyrkoherdedotter Kristina Asproth, till sin sytningsman 1791. Enligt sytningsavtalet fick Wargelin hälften av sockenskrivarkapparna. Wargelin hade inskrivits i Vasa trivialskola 1757 och vid Åbo Akademi 1759 och han blev stabslöjtnant vid Österbottens regemente. Gifte sig med kaplansdotter Margareta Lithovius 1769. Deras son Anders Isak Wargelin var sockenskrivare i Lappo (se nedan).
Källor: Lehtinen 1963, 465–467; SSS 11; HisKi/Lappo, Vörå; Suomen maanmittarit 1929, 10; Åström 1947, 96, 285; Åström 1950, Släkttavla XVII; Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1965, 832; Genealogia Sur-silliana 1959, 35.

Lööf, Anders

häradsskrivare	Korsholms norra härad	1722–1759
sockenskrivare	Vörå	1730–1733
född		1683
död	Nykarleby	1759
maka	Anna Alanus	1735
född		1699
död	Nykarleby	1784
makans föräldrar	Samuel Alanus, kyrkoherde Maria Margareta Arensbäck	

Tilläggsuppgifter: Tituleras sockenskrivare i 1730 års mantalslängd. Avstod 1733 från sockenskrivartjänsten på grund av att han bodde i Nykarleby. Dog i 76 års ålder. Sönerna Karl Reinhold (1725–1778) och Samuel var häradsskrivare i Korsholms norra härad 1759–1778 respektive 1778–1789. Samuel var samtidigt även sockenskrivare i Nykarleby (se nedan).
Källor: Åkerblom 1962b, 112; Vörå höstting 1733, s. 711–712, Vörå tingslags protokoll över ordinarieärenden 1731–1736, C6a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; HisKi/Nykarleby; Vörå mantalslängd 1730, fol. 2899, LT 1295, VLA; Walta 2005, 320.

Lööf, Samuel

häradsskrivare	Korsholms norra härad	1778–1789
----------------	-----------------------	-----------

sockenskrivare	Nykarleby	ca 1780–1789
född	Nykarleby	1731
död	Nykarleby	1789
far	Anders Lööf, häradsskrivare och sockenskrivare	
mor	Anna Alanus	
maka	Anna Johansdotter	1782

Tilläggsuppgifter: Tituleras såväl häradsskrivare som bokhållare på 1780-talet.

Källor: Walta 2005, 320; HisKi/Nykarleby.

Malmsten, Johan

sockenskrivare	Ilmola	ca 1722–1727
död	Ilmola	1754
maka	Christina Wegelius	
född	Ilmola	1702
död	Ilmola	1729
makans föräldrar	Henrik Wegelius, präst Agneta Peldan	

Tilläggsuppgifter: Sergeant. Avsade sig sockenskrivartjänsten vid hösttinget 1727 på grund av sockenbornas missnöje. Dog i 60 års ålder.

Källor: Ilmola ordinarie häradsting 1723, s. 722, ES 2096, VLA; Ilmola ordinarie häradsting 1727, s. 503–504, ES 2097, VLA; Ruismäki 1987, 217; HisKi/Ilmola.

Mellberg, Karl Petter

sockenskrivare	Mustasaari	1825–1848
utbildning	Vasa trivialskola	1814–1817
född	Stockholm	1801
död	Vasa	1848
maka	gift	
far	klockare	

Tilläggsuppgifter: Skrivare hos häradshövding Hising, 1823 utnämnd till vice landsfiskal, stadskassör i Vasa fr.o.m. 1827 och senare länsbokhållare. Då Nils Stolpe hösten 1824 avsade sig sockenskrivartjänsten i Mustasaari, bad prosten Snellman Mellberg att biträda honom “uti de nödvändigaste till befattningen hörande göromålen intill snart blivande sockenskrivarval”. Valet skedde 22.1.1825. Mellbergs fick mest röster i valet där hans motkandidat var länsman Fredrik Johan Duvaldt. Endast vallängden är bevarad från valmötet.

Källor: Matrikelanteckning 3.9.1814 nr 27, Elevmatrikel 1765–1830, Ba:2, Vasa trivialskolans arkiv, VLA; Åkerblom 1956, 209–210; Vallängd över sockenskrivarvalet i Mustasaari 22.1.1825 och

sockenstämmoprotokoll 14.6.1848 § 1, Korsholms församlings arkiv; Ilmarinen 27.5.1848.

Mollerus, Gustaf

sockenskrivare	Pedersöre	1776–1784, 1786–1792
utbildning	Åbo Akademi, insk.	1758
född	Idensalmi	1739
död	Jakobstad	1792
far	Abraham Mollerus, kaplan	
mor	Katarina Elisabet Ranström	
maka	Catharina Kreander	1773
död		1790

Tilläggsuppgifter: Auskultant vid Åbo hovrätt 1761, var hovrättsadvokat när han blev vald till sockenskrivare i Pedersöre 1776. Bodde i Jakobstad och idkade advokatverksamhet där. Tituleras såväl 1773 som 1792 hovrättsadvokat. Sonen Johan Abraham (f. 1774), som inskrevs vid Åbo Akademi 1788, blev styckjunkare vid artilleriet. Sonen Salomon (1776–1847), som inskrevs vid Åbo Akademi 1791, blev häradsdomare.

Källor: Pedersöre vinterting 1776 § 18, Pedersöre tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1776–1778, C4a:11 och Pedersöre höstting 1792 § 18, Pedersöre tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1790–1793, C4a:15, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Åkerblom 1950b, 672; HisKi/Jakobstad; Åström 1948, 162–163, 189–190; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Mollerus*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=8037>>. Läst 27.4.2013.

Nohrman, Gustaf

länsman	Nykarleby	1720
sockenskrivare	Nykarleby	1722–1734
död	Nykarleby	1735

Tilläggsuppgifter: Var länsman i Nykarleby under några månader 1720.

Källor: Nykarleby socken ordinarie häradsting 1721, s. 87–88, ES 2095, VLA; Nykarleby socken ordinarie häradsting 1722, s. 943 och Nykarleby sockens höstting 1723, s. 807, ES 2096, VLA; Nykarleby mantalslängd 1734, s. 2589, LT 144, VLA; HisKi/Nykarleby.

Nordlund, Anders Adam

sockenskrivare	Mustasaari	1864–1868
född	Sastmola	1808
far	Anders Nordlund, skraddare	
maka	Lovisa Sandell	

Tilläggsuppgifter: Kantor, blev tf. sockenskrivare 1864 när Simon Smeds avstod från tjänsten på grund av hälsoskäl. Sonen Anders Adrian (1831–1866), som studerade vid Helsingfors universitet och i Stockholm, blev operasångare.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 4.7.1864 (protokollet fördes av tf. sockenskrivare Nordlund) och 30.4.1868, Korsholms församlings arkiv; Åkerblom 1956, 210–211; Kojonen 1962, 407–408; HisKi/Sastmola; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Anders Adrian Nordlund*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=16880>>. Läst 27.4.2013.

Nordman, Carl Johan Adolf

kaplansadjunkt	Närpes	1840–1843
kyrkoherdens adjunkt	Vörå	1843–1859
sockenadjunkt	Malax	1859–1869
sockenskrivare	Malax	1866–1869
kyrkoherde	Kvevlax	1870–1872
kyrkoherde	Malax	1872–1885
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1828
	Helsingfors universitet, insk.	1836
född	Malax	1817
död	Malax	1885
far	Johan Nordman, präst	
mor	Charlotta Maria Sölfverarm	
maka	Ulrika Sofia Thodén	1842
död		1898
makans far	Karl Petter Thodén, kaplan	

Tilläggsuppgifter: Prästvigd 1840. Nordman skötte sockenskrivartjänsten ända till februari 1869. Sonen Johan Alfred (1848–1942) blev student 1867, vicehäradshövding 1874, arbetade vid Vasa hovrätt, senare i senaten. Sonen Gustaf Albert (1849–1921) blev student 1868, medicin- och kirurgiedoktor 1907, sonen Adolf Eliel (1851–1918) blev präst.

Källor: Colliander 1907, s. 273, 398, 466, 827; Wanne 1963, 41–42, 44, 48; Sockenstämmoprotokoll 3.3.1866 och 22.2.1869, Kommunalstämmoprotokoll 10.5.1869 § 2, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1862–1888, Ca:10, Malax sockenarkiv, VLA; Wanne 1947, 178; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Johan Adolf Nordman*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=15418>>. Läst 27.4.2013.

Nyman, Jakob

sockenskrivare	Lappo	1830–1840
häradsskrivare	Korsholms mellersta fögderi	1832–1837
född	Mustasaari	
maka	Christina Lovisa Häggström	1829
född	Nykarleby	1803

makans föräldrar   Anders Häggström, garvare
   Caisa Backman

Tilläggsuppgifter: Expeditionsfogde 1839. Troligen bondeson. Sonen Jakob Teodor (1835–1886) blev student 1857, avlade domarexamen och blev auskultant vid Vasa hovrätt 1862, vice häradshövding 1864. Arbetade som hovrättsnotarie och senare som häradshövding.

Källor: Lappo sockenstämmoprotokoll 1.6.1830, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Lehtinen 1984, 54; HisKi/Nykarleby; Boström 1915, 276; Wanne 1963, 21; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Korsholms mellersta fögderi, VLA.

Nyman, Johan

sockenskrivare   Nykarleby   1868

Källa: Inkomna brev 1/146 1867, Till landskansliet och dess I avdelning inkomna brev 1867, Eaa:173, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA.

Olme, Johan Jöransson

sockenskrivare   Lappfjärd   1724–1734
 far   bonde

Tilläggsuppgifter: Bonde i Tjöck, kyrkvärd och brofogde.

Källa: Åkerblom 1938, 261.

Oxe, Petter Gustaf

sockenskrivare	Vörå	1735–1738
länsman	Vörå	1753–1754
utbildning	Vasa trivialskola	1729
född		1718
död	Jakobstad	1754
far	Georg Oxe, länsman	
mor	Anna Bock	
maka	Margareta Beata Back	1743
född		1721
död	Jakobstad	1769
makans föräldrar	Anders Back, handelsman Elisabet Lund	

Tilläggsuppgift: Var även rådman i Jakobstad.

Källor: Åkerblom 1962b, 78, 112; Vörå mantalslängd 1738, s. 1747, LT 1220, VLA; Wanne 1947, 20; Walta 2005, 350–351.

Pehrsson Jáfs, Karl

sockenskrivare	Vörå	ca 1723–1730
död	Vörå	1758
maka	Karin Jakobsdotter	
död	Vörå	1765

Tilläggsuppgifter: Tituleras sockenskrivare på 1724 års mantalslängd och ännu 1732 då Anders Lööf var officiellt sockenskrivare i Vörå. Bodde i Rekipeldo. Dog i 76 års ålder, änkan i 72 års ålder.

Källor: Vörå mantalslängd 1724, fol. 213, LT 1324, VLA; Vörå sommar- och höstting 1732, fol. 722, ES 2100, VLA; Åkerblom 1962b, 112; HisKi/Vörå.

Plagman, Johan

sockenskrivare	Kronoby	1724–1733, 1735–1760
född		1696
död	Kronoby	1761
1. maka	Susanna Theponia	
död	Kronoby	1760
2. maka	Magdalena Tammerin	1760
död	Kronoby	1821

Tilläggsuppgifter: Bodde på Rönkrants hemman. Susanna Theponia dog i 52 års ålder. Änkan Magdalena Tammerin gifte sig med länsman Petter Widbom (d. 1796). Hon dog i 87 års ålder.

Källor: HisKi/Kronoby; Kronoby mantalslängd 1732, s. 1880, LT 1302, VLA; Längder över döda 28.11.1761 och längder över vigda 14.1.1760, Kronoby församlings arkiv; Kronoby sommar- och höstting 1760, onummerade sidor, men anmärkning Lit. D. i marginalen, Kronoby tingslags protokoll 1758–1767, C2a:3, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Polviander, Nils Gustaf

länsman	Storkyro	1811–1840
sockenskrivare	Storkyro	1813–1840
utbildning	Trivialskolan i Björneborg	
	lantmätarexamen	1804
född	Harjavalta	1782
död	Storkyro	1840
far	Karl Polviander, fältväbel	
mor	Magdalena Holmberg	

Tilläggsuppgifter: Arbetade som lantmätare innan han blev länsman. Ogift.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 28.3.1813, Storkyro församlings arkiv; Suomen maanmittarit 1929, 46; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Storkyro, VLA; HisKi/Storkyro.

Portinus, Anders

sockenskrivare	Pedersöre	1804–1810
död	Pedersöre	1820
maka	Clara Andersdotter	
död	Pedersöre	1830

Tilläggsuppgifter: Bonde, dog i 63 års ålder, änkan i 73 års ålder. Portinus ägde vid sin död 7/36 mantal av Lillsandsund skattehemman nr 13, Pedersöre kyrkoby, värd 1000 silverrubel. Han hade avstått en del av sin fasta egendom till sina tre döttrar som var gifta med bönder.

Källor: Anders Portinus bouppteckning 1821, s. 638–641, Pedersöre tingslags bouppteckningar 1818–1823, E4a:4, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv,VLA; Åkerblom 1950b, 673–674; HisKi/Pedersöre.

Qvist, Israel

sockenskrivare	Ilmola	1755–1762
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1742
född	Vasa	1731
död	Ilmola	1762
far	Lars Qvist	
maka	Anna Maria Möller	1755
död	Ilmola	1789

Tilläggsuppgifter: Hade varit skrivare hos länsman Anders Schöring. Anna Möller födde 1768 en oäkta son Adam Qvist, som var länsman i Ilmola 1800–1809. Adam gifte sig med sockenskrivare Anders Starcks dotter Anna Elisabet. Änkan Anna Maria var 61 år vid sin död.

Källor: Ruismäki 1987, 217; Wanne 1947, 46; Walta 2005, 363; Ilmola vinterting 1755 § 19, fol. 315v–316v, UK 1250, VLA; Ilmola höstting 1762 § 3, fol. 544, UK 1265, VLA; HisKi/Ilmola.

Rahm, Nils Edward

länsman	Kauhava	1847–1849
sockenskrivare	Lappo	1854–1862
utbildning	Vasa trivialskola	1830–1838
född	Vasa	1821
död	Lappo	1862
far	Johan Rahm, rådmän	
mor	Anna Beata Chydenius	
maka	Annette Hedvig	

Tilläggsuppgifter: Extra skrivare vid landskontoret 1838–1843, utnämndes till vaktmästare vid landskontoret 1843 och till landskontorist 1843, länsman och skallfogde i Kauhava distrikt 1847–1849. Valdes till sockenskrivare i Lappo 1854 och med guvernörens beslut efter besvärsmgången på

nytt 1855. Bodde i Liuhtarla by.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 8.10.1854 § 5–6, 3.12.1854 § 1, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9 och Sockenstämmoprotokoll 12.8.1855 § 4, 22.4.1862 § 1, Kyrkorådsprotokoll 1837–1850, IICb:3, Lappo församlings arkiv, VLA; Lehtinen 1984, 54; HisKi/Vasa, Lappo; Wanne 1947, 181; Avgjorda supplikärenden SDnr 1263/1855, Vid landskansliet och dess I avdelning avgjorda supplikärenden 1856, Eba:50 och Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1856, s. 16–17, Db:a:8, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Kauhava, VLA.

Rosing, Bror Ivar

länsman	Malax	1862–1889
sockenskrivare	Malax	1862–1866
född		1829
död		1889
maka	Charlotta Rudofina Sölfverarm, f. Thoden	1857
född	Larsmo	1818
död	Petalax	1871
makans föräldrar	Carl Peter Thoden, sacellan Catharina Estlander	

Tilläggsuppgifter: Skötte även expeditionsfogdens uppgifter. Hustrun var änka efter landskontorist Paul Gustaf Sölfverarm.

Källor: Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Korsholms härad, VLA; Sockenstämmoprotokoll 19.5.1862, s. 1–2 och 3.3.1866, s. 3, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1862–1888, Ca:10, Malax sockenarkiv, VLA; HisKi/Petalax och Larsmo.

Rönnerberg, Axel

länsman	Mustasaari	1726–1739
sockenskrivare	Mustasaari	1730–1733
född		1694
död	Vasa	1739
maka	Kristina Tegengren	1724
född		1700
död	Vasa	1732
makans föräldrar	Jon Larsson, bonde	

Tilläggsuppgifter: Rönnerberg ägde 1729–1732 Rönns hemman i Toby, Mustasaari. Lars Tegengren, broder till Kristina Tegengren, blev sockenskrivare efter Rönnerberg (se nedan). Kristina Tegengrens broder Anders var även sockenskrivare (se nedan).

Källor: Mustasaari ordinarie häradsting 1733, s. 1075–1076, ES 2101, VLA; Wilskman 1920,

Tegengren, tab. 1, spalt 593, 594; Åkerblom 1941, 324, 617; Walta 2005, 372.

Sandberg, Adolf Fredrik

länsman	Laihela	1806–1823
sockenskrivare	Laihela	1810–1823
utbildning	Åbo Akademi, insk.	1801
född	Sjundeå	1786
död	Nummis	1851
far	Fredrik Sandberg, kronofogde och länsman	
mor	Eva Elisabet Hällgren	
maka	Maria Christina Grönberg	
född	Kyrkslätt	1782
makans föräldrar	Timotheus Grönberg, furir Elisabet Johansdotter Orell	

Tilläggsuppgifter: Extraordinarie kanslist vid Sjötullskansliet i Stockholm 1805, jaktfogde i Laihela 1807, expeditonsfogde 1809. Avsade sig länsmans- och sockenskrivartjänsterna 1823. Blev länsfiskal i Raseborgs östra och västra härad 1828.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 15.9.1811, Laihela församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 7.9.1823 § 6, Sockenstämmo- och kyrkorådsprotokoll 1813–1846, IICa:2, Laihela församlings arkiv, Laihela församling; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Laihela, VLA; Walta 2005, 378; HisKi/Kyrkslätt; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Adolf Fredrik Sandberg*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11529>>. Läst 27.4.2013.

Schöring, Anders

länsman	Laihela	1722–1743
sockenskrivare	Laihela	1733
född	Laihela	1700
död	Laihela	1759
far	Samuel Schöring, länsman	
mor	Carin Israelsdotter	
1. maka	Anna Lekman	1720
född		1697
död	Laihela	1739
2. maka	Regina Palander	1740
född		1707
död	Laihela	1773
2. makans föräldrar	Johannes Palander, kaplan Helena Roos	

Tilläggsuppgifter: Var även mantalskommisarie. Hans far Samuel Schöring var länsman i Laihela 1692–1714 och sonen Anders Schöring (1723– 1775) var länsman och sockenskrivare i Ilmola (se nedan).

Källor: Walta 2005, s. 382; Åström 1950, Släkttavla VIII; Inkomna handlingar 1732–1734, s. 1001, B:1, Roter- och indelningskommissionen i Österbotten 1732–1734 arkiv, KrA; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Anders Schöring*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=6751>>. Läst 27.4.2013.

Schöring, Anders

länsman	Ilmola	1747–1750
mantalskommisarie	Korsholms södra fögderi	1751–1773
sockenskrivare	Ilmola	1754–1755
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1731
	Åbo Akdemi, insk.	1741
född	Laihela	1723
död	Laihela	1775
far	Anders Schöring, länsman, sockenskrivare och mantalskommisarie	
mor	Anna Lekman	
maka	Maria Seppelin	1748
född	Ilmola	1731
död	Ilmola	1783
makans föräldrar	Henrik Persson, bonde och nämndeman Elisabet Henriksdotter Rein	

Tilläggsuppgifter: Avancerade till väbel. Mönsterskrivare i Österbottens infanteriregemente 1746, vice häradsskrivare i Korsholms norra fögderi 1750, senare häradsskrivare i några socknar i Korsholms södra och norra fögderi (åtminstone 1760, 1770). Skötte samtidigt länsmanstjänsten i Ilmola. Schöring bodde på Seppälä gård i Ilmola fram till 1774, då han flyttade till Laihela för att överta skötseln av Sillanpää gård som han hade ärvt. Både hans far Anders (se ovan) och farfar Samuel Schöring hade varit länsmän i Laihela. Sonen Samuel Petter (f. 1755) var länsman i Laihela 1787–1790, sonen Henrik (1759–1785), som studerade såväl vid Vasa trivialskola som Åbo Akademi, blev hovrättsauskultant, sonen Anders (1762–1804) var länsman och sockenskrivare i Ilmola (se nedan), sonen Gustaf (1771–1790), som studerade vid Vasa trivialskola och Åbo Akademi, dog som löjtnant vid Kajana bataljon. Dottern Maria Elisabet gifte sig med sockenskrivare Anders Stark (se nedan). Dottern Lovisa dog ogift i 26 års ålder 1827.

Källor: Ilmola vinterting 1754 § 68, fol. 476v, UK 1248, VLA; Ilmola vinterting 1755 § 19, fol. 315v–316v, UK 1250, VLA; Laurén 1884, 124; Walta 2005, 382–383; Wanne 1947, 24; HisKi/Ilmola; Ruismäki 1987, 217; Liakka 1934, 443; Åström 1947, 149–150; Åström 1948, 70–71, 121, 168–169; Åström 1950, Släkttavla IV; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Schöring*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10459>>. Läst 27.4.2013;

Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Anders Schöring*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10029>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Henrik Schöring*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=9551>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Anders Schöring*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=6751>>. Läst 27.4.2013.

Schöring, Anders

länsman	Lillkyro	1780–1782
sockenskrivare	Ilmola	1788–1804
sockenskrivare	Lochteå	1788–1790
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1771
	Åbo Akademi, insk.	1783
född	Ilmola	1762
död	Ilmola	1804
far	Anders Schöring, länsman, sockenskrivare och mantalskommissarie	
mor	Maria Seppelin	
maka	Sara Kreander	1785
född	Ilmola	1764
död	Ilmola	1819
makans föräldrar	Johan Kreander, kaplan Catharina Elisabet Ruuth	

Tilläggsuppgifter: Anders Schörings far (se ovan) var även sockenskrivare i Ilmola. Landsfiskal Anders Schöring åtog sig på sockenstämman i december 1788 att sköta sockenskrivaruppdraget i Lochteå efter Erik Fortells död eftersom sockenborna inte ville välja en sockenskrivare. I februari 1790 avsade han sig tjänsten p.g.a. sina andra arbetsuppgifter. Då sade han ha skött sockenskrivaruppgifterna i fem år. Detta tyder på att han biträdde sockenskrivare Erik Fortell redan under hans sista levnadsår. Schöring var en av grundarna av Ilmola lantmannaförening. Sonen Gustaf Anders (1787–1808) studerade vid Åbo Akademi, och blev auskultant vid Vasa hövrätt. Han blev senare jordbrukare i Ilmola och fungerade även som översättare. Dottern Lovisa Henrika gifte sig med major Fredrik Mauritz von Numers och dottern Johanna Elisabet med lärare Gustaf Adolf Malin.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 15.12.1788 § 3, 15.2.1790 § 1, Lochteå församlings arkiv; Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1965, 700; Ruismäki 1987, 217; Liakka 1934, 443; Walta 2005, 382–383; HisKi/Ilmola; Åström 1948, 121, 287; Åström 1950, Släkttavla VIII; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Anders Schöring*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10029>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Anders Schöring*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11452>>. Läst 27.4.2013.

Smeds, Simon Erik

sockenskrivare	Mustasaari	1857–1864
utbildning	Vasa trivialskola	1830
född	Mustasaari	1818
död		1867
far	Simon Esaias En, bonde	
mor	Maja Lisa Johansdotter Häggman	
1. maka	Ulrica Jonasdotter Ehn	1838
född	Mustasaari	1819
makans föräldrar	Jonas Olofsson Ehn, nämndeman Maja Lisa Simonsdotter	
2. maka	Anna Beata Isaksdotter	

Tilläggsuppgifter: Bonde och nämndeman i lagmansrätten. Direktionsmedlem i Vasa läns lantbrukssällskap och i direktionen för Korsholms jordbruksskola. Anhöll om tjänstledighet från sockenskrivartjänsten 1864 av hälsoskäl. Anders Nordlund valdes till tf. sockenskrivare 1864.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 13.7.1857 § 2 och 15.6.1864 § 4, Korsholms församlings arkiv; Åkerblom 1956, 210; Wanne 1947, 182; HisKi/Mustasaari; Bouppteckning efter Simon Erik Smeds 5.8.1867, 815, Bouppteckningar 1867–1868, E2c:3, Korsholms tingslag, Korsholms domsagas arkiv, VLA.

Sohlberg, Johan

länsman	Vörå	1792–1815
sockenskrivare	Vörå	1792–1815
född	Gamlakarleby	1771
död	Vörå	1815
far	Henrik Sohlberg, snickare	
mor	Ingrid Hagman	
maka	Anna Tuvelin	1794
född	Vörå	1778
död	Vörå	1848
makans föräldrar	Mathias Tuvelin, länsman och sockenskrivare Margareta Strömmer	

Tilläggsuppgifter: Vice länsman i Vörå redan 1790. Blev under 1808–09 års krig direktör för arméns sjukhus i Brahestad, adjutant hos generalintendenten över arméns sjukhus 1808. Följde armén till Kalix och återvände efter kapitulationen till Vörå. Änkan gifte sig med regementskrivare och sockenskrivare Johan Ingman (se ovan). Sönerna Johan Esaias (1795–1837) och Henrik Mathias (1796–1840) studerade privat hos kaplanen Henrik Wegelius i Vörå före de båda inskrevs vid Åbo Akademi 1812. Johan blev 1820 mönsterskrivare i Österbottens regemente. Han gifte sig med Sofia Ek, vars far var väbel. Sonen Henrik, som var länsman i Vörå 1815–1840 och skötte även brofogde-

och jaktfogdesysslorna, gifte sig med kyrkoherdedotter Fredrika Carlenius. Sonen Herman Fredrik (1813–1881) inskrevs i Vasa trivialskola 1823 och vid Helsingfors universitet 1830, fil.mag. 1840, lärare i Åbo, prästvigd 1854, kyrkoherde i Pojo och Ekenäs.

Källor: Wilskman 1920, Sohlberg, tab. 1–4, spalterna 557–560; Åkerblom 1962b, 78, 113; Åkerblom 1963, 192; HisKi/Vörå; Wanne 1947, 142; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Vörå, VLA; Walta 2005, 393; Närpes vinterting 1777 § 3, Närpes tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1777, C9a:2, Södra Österbottens domsagas arkiv, VLA; Sockenstämmoprotokoll 28.5.1815 § 1, Vörå församlings arkiv; Kojonen 1957, 63–64; Kojonen 1962, 73–74; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Henrik Wegelius*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10463>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Henrik Matias Sohlberg*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=12579>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Johan Esaias Sohlberg*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=12578>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Herman Fredrik Sohlberg*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=14770>>. Läst 27.4.2013.

Solfvin, Karl Johan

länsman	Vörå	1840–1872
sockenskrivare	Vörå	1849–1872
kronofogde	Pedersöre härad	1872–1879
utbildning	Vasa trivialskola	1827
född		1819
död		1879
far	sjöman	
maka	Sofia Wilhelmina Lundberg	1849
född	Kristinestad	1827
makans föräldrar	Karl Gustaf Lundberg, skräddare Catharina Helena	

Tilläggsuppgifter: Tf. sockenskrivare i Vörå 1847–1849. Sonen Karl Waldemar (1852–1882) blev 1870 student, 1876 auskultant vid Vasa hovrätt, 1878 vice häradshövding.

Källor: Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Vörå, Pedersöre härad, VLA; Wanne 1947, 177; Åkerblom 1963, 193; Wanne 1963, 49; HisKi/Kristinestad, Lappfjärd.

Starcke, Fredrik August

sockenskrivare	Östermark	1853–1854
född		1820
far	Gustaf Starcke, länsman och sockenskrivare	
mor	Christina Fredrika Nagel	

maka	Maria Christina Sonck	1855
född	Bötom	1820
makans föräldrar	Johan Sonck, kaplan Catharina Elisabet	

Tilläggsuppgifter: Var extraordinarie landskanslist 1852 när han utnämndes till länsmansvikarie i Laihela socken. Skötte länsmanstjänsten i Lappfjärd under sin fars sista levnadsår på 1870-talet. Levde ännu 1879.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 25.9.1853 § 2, 19.3.1854 § 1, Sockenstämmo- och kyrkostämmoprotokoll 1821–1844, IICa:1, Östermark församlings arkiv, VLA; Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1852, s. 2100, DbA:2, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Åkerblom 1952, 188, 239; HisKi/Bötom.

Starcke, Gustaf

länsman	Lappfjärd	1823–1877
sockenskrivare	Lappfjärd	1845–ca 1862
född	Stockholm	1795
maka	Christina Fredrika Nagel	1820
född	Kristinestad	1801
makans föräldrar	Johan Nagel, handelsman Clara Magdalena Åberg	

Tilläggsuppgifter: Hade varit i lära hos kronofogden i Kristinestad. Pantfogde och uppördsskrivare, blev vice länsman i Lappfjärd 1820. Sonen Fredrik blev sockenskrivare (se ovan).

Källor: Åkerblom 1952, 188; Åkerblom 1938, 263; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Lappfjärd, VLA; HisKi/Kristinestad, Lappfjärd.

Stark, Anders

sockenskrivare	Ilmola	1762–1788
död	Ilmola	1788
1. maka	Maria Elisabet Schöring	1774
född	Ilmola	1750
död	Ilmola	1774
1. makans föräldrar	Anders Schöring, sockenskrivare Maria Seppelin	
2. maka	Justina Birling	1786
2. makans föräldrar	Johan Birling, länsman och likvidationskommissarie Brita Häll	

Tilläggsuppgifter: Var även landsfiskal och vice mantalskommissarie. Dog i 49 års ålder. Mikael

Persson biträdde honom 1771.

Källor: Ilmola höstting 1762 § 3, fol. 544, UK 1265, VLA; Ilmola urtima ting 1.8.1788, fol. 1467; Ilmola vinterting 1789 § 100, fol. 456, UK 1294, VLA; Ilmola höstting 1792 § 120, fol. 1029, UK 1298, VLA; Ruismäki 1987, 217; Walta 2005, 175; Åström 1948, 75; Åström 1950, Släkttavla V; HisKi/Ilmola; Liakka 1934, 443.

Stenroth, Frans Gustaf

lärare	Övermark	1853–1883
sockenskrivare	Närpes	1863–1867
född	Björneborg	1818
död	Övermark	1901
utbildning	Trivialskolan i Björneborg, insk.	1826
	Åbo gymnasium, insk.	1834
	Helsingfors universitet, insk.	1838
far	Gustaf Stenroth, kakelugnsmakare	
mor	Catharina Ahlqvist	

Tilläggsuppgifter: Blev student 1838 i Helsingfors och inledde samma år universitetsstudierna, vilka han dock övergav. Sockenskrivartjänsten förvandlades 1.1.1868 till sekreterartjänst vid kommunalstämman och kommunalnämnden. Stenroth skötte sekreterartjänsten 1868–1893. Avsade sig tjänsten 1893 p.g.a. ålderdom och svag syn. Han fick därefter samma lön som han haft tidigare, nämligen halva sockenskrivarlönen.

Källor: Åkerblom 1947, 334; Nordlund 1931a, 326; HisKi/Björneborg; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Frans Gustaf Stenroth*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=15624>>. Läst 27.4.2013.

Stolpe, Johan

länsman	Storkyro	1782–1801
sockenskrivare	Storkyro	ca 1795–1813
länsman	Storkyro	1805–1811
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1763
född	Vasa	1748
död	Storkyro	1813
far	Abraham Stolpe, borgare	
mor	Lisa Henriksdotter	
maka	Anna Elisabet Hane	1785
född	Storkyro	1765
död	Storkyro	1833
makans föräldrar	Clas Hane, brukssmed Christina Biörn	

Tilläggsuppgifter: Tituleras i 1795 års mantalslängd länsman, sockenskrivare och skjutsrättare. Sonen

Johan Gustaf Stolpe sökte tjänsten efter sin far, men länsman Nils Gustaf Polviander valdes till tjänsten (se ovan). Sonen Abraham Nils (1788–1863) var sockenskrivare i Mustasaari socken (se nedan) innan han blev kyrkoherde.

Källor: Storkyro mantalslängd 1795, fol. 220, band 9542, ES 2506, VLA; Sockenstämmoprotokoll 18.3.1798 § 1, 28.3.1813, Storkyro församlings arkiv; Wanne 1947, 69; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Storkyro, VLA; Walta 2005, 401; HisKi/Storkyro; Åström 1948, 349.

Stolpe, Johan Gustaf

sockenskrivare	Lillkyro	ca 1817–1868
född	Storkyro	1795
död		1874
far	Johan Stolpe, länsman, sockenskrivare	
mor	Anna Elisabet Hane	
maka	Maria Lovisa Bergh	1816
makans föräldrar	Henrik Bergh, sockenadjunkt Margareta Salmenius	

Tilläggsuppgifter: Vikarierade länsman Polviander samt skötte bro- och skallfogdesysslorna under dennes korta tjänstledighet 1835. Sonen Nils Gustaf (1824–1901) inskrevs 1846 vid Helsingfors universitet. Han arbetade först som lärare och var 1863–1895 länsman i Lillkyro.

Källor: HisKi/Storkyro, Lillkyro; Utslagskopior för landskansliet och dess I avdelning 1835, s. 829, Db:a:1, Landskansliets arkiv, Länsstyrelsens i Vasa arkiv, VLA; Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1965, 733; Wanne 1963, 7; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Nils Gustaf Stolpe*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=16359>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Henrik Bergh*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=9350>>. Läst 27.4.2013.

Stolpe, Nils Abraham (Abraham Nils)

sockenskrivare	Mustasaari	1822–1824
utbildning	Vasa trivialskola, insk. Åbo Akademi, insk.	1796 1806
född	Storkyro	1788
död	Pikkis	1863
far	Johan Stolpe, länsman, sockenskrivare	
mor	Anna Elisabet Hane	
1. maka	Ebba Kristina Forsman	1817
död		1834
1. makans föräldrar	Johan Forsman, kyrkoherde Ebba Christina Paulin	
2. maka	Maria Elisabet Sjöstedt	1836
död		1877

2. makans föräldrar

Johan Sjöstedt, snickarmästare
Maria Elisabet Strömberg

Tilläggsuppgifter: Prästvigd 1811. Arbetade som apologist i Torneå 1816, i Vasa trivialskola 1821. Sockenskrivare i Mustasaari under de två år, då Gustaf Sundviks änka (se nedan) åtnjöt nådår. Stolpe avsåde sig hösten 1824 sockenskrivartjänsten. Pastorexamen 1830. Blev kyrkoherde i Pikis 1834. Sonen Johan (1827–1901) studerade till präst och blev senare rektor.

Källor: Åkerblom 1956, 209; Walta 2005, 401; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Abraham Nils Stolpe*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=12013>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Johan Stolpe*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=16736>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Gustaf Sjöstedt*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=13288>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Johan Forsman*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=9384>>. Läst 27.4.2013.

Strömmer, Karl Jakob

länsman	Kauhava	1840–1841
länsman	Mustasaari	1841–1859
sockenskrivare	Mustasaari	1856–1857
kronofogde	Kuortane härad	1859–1872
kronofogde	Lappo härad	1872–1876
född		1815
maka	Brita Charlotta	

Tilläggsuppgifter: Avsåde sig sockenskrivartjänsten 1857.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 7.6.1856 § 1 och 30.4.1857 § 9, Korsholms församlings arkiv; Åkerblom 1956, 210; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Mustasaari, Kuortane härad, Lappo härad, VLA.

Sundblad, Isak Erik

länsman	Lappfjärd	1805–1808
länsman	Mustasaari	1811
sockenskrivare	Lappfjärd	1813–1816
utbildning	Åbo Akademi, insk.	1804
född	Lappfjärd	1788
död	Lappfjärd	1818
far	Matts Sundblad, länsman	
mor	Maria Mattsdotter Appell	
maka	Anna Catharina Holmberg	1813
född	Vasa	1778

Tilläggsuppgifter: Avskedades från länsmanstjänsten och senare från sockenskrivartjänsten p.g.a. dåligt uppförande.

Källor: Åkerblom 1938, 262; Åkerblom 1952, 187; SSS 11; Walta 2005, 406; Åström 1948, 323; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Isak Erik Sundblad*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11804>>. Läst 27.4.2013.

Sundell, Henrik

sockenskrivare	Lappfjärd	1817–1821
utbildning	Åbo Akademi, insk.	1800
född	Kristinestad	1782
död	Kristinestad	1822
far	Nils Sundell, kopparslagare	
mor	Ulrika Flodman	
maka	Brita Agatha Bergström	1813
född	Kristinestad	1789
död	Kristinestad	1832
makans föräldrar	Aron Bergström, rådmän Anna Björkström	

Tilläggsuppgifter: Avlade domarexamen 1806, auskultant vid Vasa hovrätt 1806, vicehäradshövding 1813. Henrik Sundell hade vikarier för sig på sockenskrivartjänsten medan han var tf. domhavande i Ilmola och Lappfjärds socknar. Fänrik Karl Olof Herman Ross (1787–1825), son till häradsdomare Herman Ross och Margareta Elisabet Pryss, vikarierade Sundell 1817–1820, men han måste lämna tjänsten p.g.a. misskötsel. Ross hade inskrivits vid Åbo Akademi 1805. Adolf Fredrik Kellander (1801–1866) vikarierade Sundell 1820–1821. Kellander blev landskanslist i Vasa 1821, senare referendariesekreterare i senaten. Sonen August Henrik (1816–1850) inskrevs i Vasa trivialskola 1828, studerade vid Helsingfors universitet och blev präst på Åland. Sonen Viktor Alexander (1820–1875) inskrevs i Vasa trivialskola 1832, filosofie magister från Helsingfors universitet, rektor i Tavastehus.

Källor: Åkerblom 1938, 262–263; Åkerblom 1984, 515; Åström 1948, 274; Wanne 1947, 178; Åström 1949, 114; HisKi/Kristinestad: Kojonen 1962, 137, 228–229; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Henrik Sundell*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11376>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: August Henrik Sundel*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=15147>>. Läst 27.4.2013.

Sundvik, Gustaf Vilhelm

sockenskrivare	Mustasaari	1813–1822
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1799
	Åbo Akademi, insk.	1807
född	Mustasaari	1788

död	Mustasaari	1822
far	Johan Sundvik, sockenskrivare	
mor	Hedvig Susanna Mollin	
maka	Brita Simonsdotter Back	1813
född	Mustasaari	1790
död		1865
makans föräldrar	Simon Andersson Back, bonde Anna Mikaelsson	

Tilläggsuppgifter: Bonde på Beijars hemman i Karperö by i Mustasaari, lasarettssysteman i Vasa. Biträdde sin far och efterträdde honom (se nedan) först som vice sockenskrivare 1813 och 1815 utnämndes han till ordinarie sockenskrivare. Sökte 1819 sockenskrivartjänsten i Malax. Biträdde 1822 av tingsskrivare Erik Hendrell från Vassor.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 17.10.1813 § 1, Korsholms församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 29.3.1819, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1818–1819, Ca:7, Malax sockenarkiv, VLA; Åkerblom 1956, 209; Wanne 1947, 126; HisKi/Mustasaari; Åström 1948, 359–360; Genealogia Sursilliana 1959, 4; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Vilhelm Sundvik*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=12091>>. Läst 27.4.2013.

Sundvik, Johan Gustaf

sockenskrivare	Mustasaari	1775–1813
sockenskrivare	Lillkyro	1788–1813
född	Mustasaari	1750
död	Vasa	1813
far	Gabriel Jakobsson Östergård	
mor	Brita Eliasdotter	
maka	Hedvig Susanna Mollin	1780
född		1759
död	Vasa	1813
makans föräldrar	Jonas Jonasson Mollin, borgmästare Maria Christina Chronander	

Tilläggsuppgifter: Tidigare bränneribokhållare och uppördsskrivare. Var vicesockenskrivare i Mustasaari 1774–1775. Var kronofogde samtidigt som sockenskrivare, blev krigskommissarie och magasinförvaltare. Bodde i Lillkyro. Svärfadern Jonas Mollin var borgmästare i Uleåborg. Sonen Gustaf Wilhelm (se ovan) var sockenskrivare. Dottern Maria (f. 1787) gifte sig med sockenskrivare Jakob Widbäcks son. Sonen Jonas Henrik (1782–1821) inskrevs vid Åbo Akademi 1800, avlade domarexamen 1805 och blev auskultant vid Åbo hovrätt och något senare vid Vasa hovrätt.

Källor: Mustasaari vintering 1775 § 2, UK 1280, VLA; Sockenstämmoprotokoll 17.10.1813 § 1, Korsholms församlings arkiv; Åkerblom 1941, 619; Åström 1948, 278; HisKi/Mustasaari; Genealogia Sursilliana 1959, 3–4; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Jonas Henrik Sundvik*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11363>>. Läst 27.4.2013.

Svanborg, Karl Fredrik

sockenskrivare	Lochteå	1822–1860
född	Kelviå	1799
död		1860
far	Adam Svanberg, fältväbel	
mor	Sofia Magdalena Hydén	
maka	Fredrika Lovisa Törnudd	1824
född	Merijärvi	1803
död		1861
makans föräldrar	Matts Törnudd, predikant Beata Elisabet Keckman	

Tilläggsuppgifter: Pantfogde när han valdes till sockenskrivare. Anhöll redan 1817 vid sockenstämman i Kelviå att bli vald till sockenskrivare, men Kelviåborna ville inte välja en skrivare. Han var då lantmätarelev. År 1820 fungerade Svanborg som uppördsskrivare i Ullava. Theodor Sagerstedt fungerade som tjänstförrättande sockenskrivare i Lochteå 1846.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 13.8.1822 § 1, Lochteå församlings arkiv; Sockenstämmoprotokoll 9.3.1817 § 2, 27.12.1820 § 3, Kelviå församlings arkiv; HisKi/Kelviå, Temmes; Fredrika Svanborgs bouppteckning 21.3.1861, fol. 966, Lochteå tingslags bouppteckningar 1846–1861, E3a:3, Mellersta Österbottens övre domsagas arkiv, VLA.

Tammelander, Erik

mönsterskrivare	Österbottens infanteriregemente	1719–1722
länsman	Kronoby	1724–1728
sockenskrivare	Pedersöre	1729–1735
utbildning	Uppsala universitet, insk.	1713
född		cirka 1704
död		1735
far	Johan Tammelander, borgmästare	
mor	Elisabet Gråå	

Tilläggsuppgifter: Tammelander var gift. Hans fader var även kronofogde.

Källor: Wilskman 1918, Tammelander, tab. 5, spalt 270–271; Pedersöre ordinarie häradsting 1734, s. 121, ES 2101, VLA; Pedersöre ordinarie häradsting 1735, s. 372, ES 2102, VLA; Åkerblom 1950b, 670; Pedersöre mantalslängd 1729, fol. 214, LT 1291, VLA; Walta 2005, 412; HisKi/Pedersöre; Genealogia Sursilliana 1959, 233; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Erik Tammelander*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=U631>>. Läst 27.4.2013.

Tegengren, Anders

länsman	Nykarleby socken	1737–1739
länsman	Mustasaari	1739–1742
sockenskrivare	Mustasaari	1745–1764
född		1709
död	Vasa	1764
far	Jon Larsson, bonde	
maka	Brita Lämning	1755

Tilläggsuppgifter: Omnämns som sockenskrivare i mars 1745 vid vintertinget i Mustasaari. Var även stadskassör och vice rådman i Vasa samt skullfogde. Bror till sockenskrivaren Lars Tegengren och Kristina Tegengren som var gift med sockenskrivare Axel Rönnberg. Anders Tegengren hade två vikarier, Erik Johan Asplund och Nils Stenman. Asplund, som var bondson från Replot, hade gått i Vasa trivialskola. Nils Stenman vikarierade Tegengren från hösten 1759 till 1765, dvs. ännu efter Tegengrens död. Han skötte även skullfogdetjänsten. Stenman var född i Vasa 1734 och hans far var replagare Jakob Stenman. Nils Stenman inskrevs i Vasa trivialskola 1747. Han hade varit tidigare stadskassör och utsågs 1764 till regementskrivare.

Källor: Wilskman 1920, Tegengren, tab. 1, spalt 593–595; Åkerblom 1941, 325, 617; Walta 2005, 413; Wanne 1947, 32; Mustasaari vinterting 1745, fol. 90, ES 2107, VLA; Mustasaari höstting 1759 § 29, fol. 645, UK 1260, VLA; Åström 1948, 114; HisKi/Mustasaari.

Tegengren, Lars

sockenskrivare	Mustasaari	1733–1738
död		1742
far	Jon Larsson, bonde	

Tilläggsuppgifter: Blev 1738 slottsvaktmästare i Kajana. Ogift. Broder till sockenskrivare Anders Tegengren (se ovan) och Kristina Tegengren, som var gift med sockenskrivare Axel Rönnberg.

Källor: Mustasaari ordinarie häradssting 1733, s. 1075–1076, ES 2101, VLA; Wilskman 1920, Tegengren, tab 1, spalt 593, 595; Åkerblom 1941, 617.

Timming, Jakob

länsman	Storkyro	1751–1755
sockenskrivare	Storkyro	1765–ca 1795
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1746
född	Laihela	1731
död	Storkyro	1800
far	Josef, bonde	
maka	Brita Dahlström	1752
född		1734
död	Storkyro	1801

Tilläggsuppgifter: Bokhållare vid Orisberg bruksamt tingskrivare i Storkyro. Johan Stolpe (se ovan) tituleras sockenskrivare 1795 och Timming torde då ha avstått från tjänsten. Timming tituleras som avskedad länsman och sockenskrivare vid sin död.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 23.6.1765, 30.6.1765 och 2. advent 1776, Sockenstämmoprotokoll 1749–1860, Storkyro församlings arkiv; Laurén 1884, 87; Wanne 1947, 51; HisKi/Storkyro; Walta 2005, 416–417.

Tuvelin, Erik Johan

sockenskrivare	Vörå	1783–1790
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1777
	Åbo Akademi, insk.	1783
född	Vörå	1767
död	Vörå	1790
far	Mathias Tuvelin, länsman	
mor	Sofia Bergsten	

Tilläggsuppgifter: Avlade 1787 domarexamen och blev auskultant vid Vasa hovrätt, ogift. Hans far efterträdde honom som sockenskrivare (se nedan).

Källor: Åkerblom 1962b, 113; Wanne 1947, 98; HisKi/Vörå; Vörå vinterting 1783 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1781–1783, C6a:11 och Vörå höstting 1790 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1787–1790, C6a:13, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Åström 1948, 125–126; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Erik Johan Tuvelin*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10064>>. Läst 27.4.2013.

Tuvelin, Mathias

länsman	Vörå	1766–1792
sockenskrivare	Vörå	1790–1792
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1755
född	Malax	1740
död	Vörå	1792
far	Erik Tuvelin, bonde	
mor	Brita Mattsdotter	
1. maka	Sofia Bergsten	
född		1746
död	Vörå	1773
2. maka	Margareta Strömmer	1774
född	Oravais	1741
död	Vörå	1792
makans föräldrar	Abraham Strömmer, präst Anna Wasbom	

Tilläggsuppgifter: Landshövdingen godkände inte hans val till sockenskrivare i Vörå 1782 utan till tjänsten valdes hans son Erik (se ovan). Blev sockenskrivare efter att sonen dött. Fångförare, verkade även en tid som byskollärare. Dottern Annette (Anna) gifte sig med länsman och sockenskrivare Johan Sohlberg och efter Sohlbergs död med sockenskrivare Johan Ingman.

Källor: Åkerblom 1962b, 78, 113; Vörå höstting 1782 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1781–1783, C6a:11 och Vörå höstting 1790 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1787–1790, C6a:13 samt Vörå höstting 1792 § 2, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1791–1794, C6a:14, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; HisKi/Vörå, Malax, Oravais; Wanne 1947, 62; Walta 2005, 420.

Udd, Erik

länsman	Malax	1809–1819
sockenskrivare	Malax	1811–1819
född	Malax	1767
död	Malax	1819
far	Mats Udd, bonde	
mor	Margareta Matsdotter Kaas	
maka	Christina Jöransdotter Tuf	
född	Malax	1767
död	Malax	1824
makans föräldrar	Jöran Jakobsson Tuf, bonde Brita Eriksdotter	

Tilläggsuppgifter: Erik Udd var nämndeman och kyrkvård före han blev länsman. Utsågs först att vikariera sockenskrivaren Arvid Stefan Cloos under hans sjukdom 1811. Bodde på hemgården Udd i Yttermalax. Sex barn. Dottern Maria (f. 1796) gifte sig med skrivaren Abraham Hjort (f. 1794 i Kvevfax), som var vice länsman i Malax efter Erik Udts död. Dottern Christina (f. 1798) gifte sig med torparen och kyrkvärden Petter Vilhelm Forsberg och dottern Birgitta (f. 1800) med Markus Johansson Haga. Skrivarna Hjort och Herman Rosenberg (f.1798) är omnämnda i kommunionboken 1807–1813 och 1814–1820 på samma sida som Erik Udts familj.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 28.3.1811, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1807–1811, Ca:3, Malax sockenarkiv, VLA; HisKi/Malax; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Korsholms härad, VLA; Kommunionbok 1783–1789, bild 85, Kommunionbok 1791–1798, bild 123, Kommunionbok 1807–1813, bild 179 (s. 177), Kommunionbok 1814–1820, bild 181 (s. 179), Kommunionbok 1821–1827, bild 183 (s. 180), Malax församlings arkiv; Udd Family History 1999, 231, 234, 239–240.

Wargelin, Anders Isak

sockenskrivare	Lappo	1811–1819
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1788
	Åbo Akademi, insk.	1797

född	Kuortane	1778
död	Alavo	1823
far	Anders Wargelin, stabslöjtnant	
mor	Margareta Christina Lithovius	
maka	Elisabet Jöransdotter Ojala	1802
född	Lappo	1782
makans föräldrar	Jöran Matsson Susanna Eriksdotter	

Tilläggsuppgifter: Blev volontär i Österbottens infanteriregemente 1794, fanjunkare i Vasa regemente. Valdes till sockenskrivare efter Nils Erik Warnbergs död 1811, men sockenstämmoprotokoll för år 1811 saknas. Wargelin misskötte sin tjänst och hans tjänstgöring diskuterades på sockenstämmorna 1815–1819. Han avskedades 1819. Häradssockenskrivare Herman Rosenberg var hans vikarie 1817–1819.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 20.4.1817 § 3, 30.12.1819 § 7, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Petander 1978, 387; Wanne 1947, 113; Lehtinen 1984, 54–56; SSS 11; Walta 2005, 439; Åström 1947, 285; Åström 1948, 248; Åström 1950, Släkttavla XVII; HisKi/Kuortane, Lappo, Alavo; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Anders Isak Wargelin*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11092>>. Läst 27.4.2013.

Warnberg, Nils Erik

sockenskrivare	Lappo	1809–1811
född	Oravais	1767
död	Lappo	1811
far	Karl Gustaf Warnberg, bokhållare	
mor	Christina Sollin	
maka	Susanna Kock	1810

Tilläggsuppgift: Tidigare bokhållare.

Källor: Lehtinen 1984, 54; SSS 11; HisKi/Lappo, Oravais.

Waselius, Karl Gustaf

länsman	Malax	1819–1862
sockenskrivare	Malax	1821–1862
utbildning	Vasa trivialskola, insk.	1805
född	Vasa	1795
död		1862
maka	Christina Elisabet Calamnius	1819
född	Gamlakarleby	1795
makans föräldrar	Jakob Calamnius, handelsman Beata Pasanen	

Tilläggsuppgifter: Waselius valdes 1821 till vice sockenskrivare. Han titulerades vid sin död 1862 sockenskrivare, expeditionsfogde och kronolänsman. Han skötte även skall- och brofogdesysslan i Malax.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 10.1.1821, Ca:8 och sockenstämmoprotokoll 19.5.1862, s. 1, Socken- och kyrkostämmoprotokoll 1862–1888, Ca:10, Malax sockenarkiv, VLA; Åkerblom 1954, 198, 321; Wanne 1947, 137; Förteckning över tjänstemän i Vasa län, Malax, VLA; Kommunionbok 1814–1820, bild 181–182 (s. 179–180), Malax församlings arkiv; HisKi/Gamlakarleby.

Wegelius, Jakob Christian

sockenskrivare	Lappo	ca 1841–1845
utbildning	Åbo Akademi, insk.	1817
född	Lillkyro	1800
död	Lappo	1850
far	Jakob Wegelius, kyrkoherde	
mor	Sofia Helena Estlander	
maka	Johanna Wilhelmina Nygren	1835
född	Lappo	1812
död	Lappo	1892
makans föräldrar	Johan Nygren, kaplan Ulrica Gummerus	

Tilläggsuppgifter: Avlade domarexamen 1822, auskultant vid Vasa hovrätt 1822, vice häradshövding 1830. Hustrun och barnen beviljades understöd på sockenstämman 1845. Änkan dog eventuellt först 1902. Wegelius morfar var kyrkoherde Jakob Estlander.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 26.9.1841 § 1, 22.12.1845 § 1, 12.11.1854 § 2, Sockenstämmoprotokoll 1813–1858, IICa:9, Lappo församlings arkiv, VLA; Lehtinen 1984, 54; HisKi/Lillkyro, Lappo; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Jakob Kristian Wegelius*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=13104>>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Jakob Wegelius*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=9997>>. Läst 27.4.2013.

Wennerström, Johan

sockenskrivare	Vörå	1751–1753
död	Vörå	1758
maka	Anna Larsdotter Vikman	1745
makans föräldrar	bonde	

Tilläggsuppgifter: Var samtidigt mönsterskrivare vid Österbottens regemente. Dog i 38 års ålder.

Källor: Åkerblom 1962b, 112; SSS 22; HisKi/Vörå, Mustasaari; Vörå vinterting 1753 § 57, UK 1246, VLA.

Wessman, Gustaf

sockenskrivare	Nykarleby	1735–ca 1767
sockenskrivare	Ilmola	1741–1743
död	Nykarleby	1769
far	Henrik Wessman, rådmän	
maka	Anna Catharina Arner	1760
död	Nykarleby	1761

Tilläggsuppgifter: Var samtidigt likvidationskommissarie och vice länsman samt skötte jaktfogdesysslan i Nykarleby. Dog i 58 års ålder. Bodde i Soklot by, Nykarleby socken.

Källor: Ruismäki 1987, 217; Rinta-Tassi 1980, 374; Alanen 1948, 409; Åkerblom 1972, 89, 207; Nykarleby mantalslängd 1735, s. 2404, LT 147, VLA; Nykarleby mantalslängd 1767, s. 601, band 9448, LT 1124, VLA; Nykarleby vinterting 1734, s. 212, Nykarleby tingslags protokoll över ordinarie ärenden 1718 –1735, C5a:1 och Pedersöre vinterting 1745, fol. 329v, 331v, Pedersöre tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1737–1746, C4a:2, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA; Ilmola höstting 1741, fol. 496v–497, ES 2106, VLA; HisKi/Nykarleby, Kvevlax.

Westberg, Christian Ulrik

länsman	Pedersöre	1800–1804
sockenskrivare	Pedersöre	1801–1804
länsman	Storkyro	1804–1805
utbildning	Åbo Akademi, insk.	1783
född	Stockholm	1767
död	Storkyro	1805
far	Anders Westberg, magasinförvaltare och hovsekreterare	
mor	Christina Catarina Jung	
1. maka	Sara Brita Westerberg	
2. maka	Anna Maria Nystrand	1797
född	Nykarleby	1775
makans föräldrar	Mårten Nystrand, sjöman Maria Johansdotter	

Tilläggsuppgifter: Hade avlagt domarexamen och var auskultant vid Åbo hovrätt 1787. Gjorde tjänstebyte med länsman J.A. Molander i Storkyro. Westberg skiljde sig 1796 och gifte om sig därpå följande år. Sonen Gustaf Otto (1794–1836) blev student i Lund 1819 och arbetade som bokförare på statskontoret i Stockholm.

Källor: Åkerblom 1950a, 315; Åkerblom 1950b, 673; Förteckning på länsmän i Pedersöre socken, Okänd persons genealogiska anteckningar rörande ryska tsarfamiljen samt släkterna Benkelius och Buonaparte, VIIHa:9, Anders och Gustaf Brunbergs arkiv, VLA; Walta 2005, 431; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Kristian Ulrik Westberg*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki>>

fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=10053>. Läst 27.4.2013; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Otto Westberg*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=U1034>>. Läst 27.4.2013.

Westberg, Mikael

sockenskrivare	Närpes	1724–1733
död		1733

Tilläggsuppgift: Var länsman i Närpes. Hade varit flykting i Sverige under stora nordiska kriget. Källor: Åkerblom 1947, 333; Nordlund 1931a, 320; Närpes ordinarie häradsting 1732, s. 950, ES 2100, VLA; Närpes höstting 1733, s. 1123, ES 2101, VLA; Aminoff-Winberg 2007, 138–139.

Wester, Matts

sockenskrivare	Närpes	1852–1863
född	Närpes	
död		1863
far	bonde	

Tilläggsuppgifter: Bonde på Wester hemman i Finby. Var tf. sockenskrivare. Besättandet av sysslan diskuterades 1860, men bordlades. Efter Westers död anställdes en skild kassör i socknen.

Källor: Sockenstämmoprotokoll 4.3.1853 § 2 och 2.7.1860 § 2, Närpes församlings arkiv; Åkerblom 1947, 334; Nordlund 1931a, 325.

Widbecker, Johan

sockenskrivare	Vörå	1754–1782
född		1722
död	Vörå	1782
maka	Birgitta Catharina Sundman	1749
död		1793

Tilläggsuppgifter: Tituleras 1749 tull- och accisskrivare, var även mantalskommissarie. Hustrun var änka efter guldsmed och handelsman Lorentz Wärfving i Jakobstad. Widbeckers styvdöttrar var Anna Catharina och Maria Johanna Wärfving. Anna Catharina gifte sig med länsman och sockenskrivare Johan Berg i Laihela (se ovan).

Källor: Åkerblom 1962b, 112–113; SSS 22; HisKi/Vörå, Jakobstad; Vörå vinterting 1754 § 79, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1754–1756, C6a:5 och Vörå höstting 1782 § 1, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1781–1783, C6a:11, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Widbäck, Jakob

sockenskrivare	Lillkyro	ca 1776–1788
häradsskrivare	Korsholms södra fögderi	1776–1789
född	Ilmola	1749
död	Mustasaari	1789
far	Matts Jakobsson, bonde	
mor	Maria Simonsdotter	
maka	Ulrika Hentzig	1777
född	Nykarleby	1748
makans föräldrar	Erik Hentzig, handelsman Margareta Falck	

Tilläggsuppgifter: Sonen Gustaf Widbäck (1782–1813) studerade i Vasa trivialskola 1793–1800 och inskrevs vid Åbo Akademi 1800. Domarexamen 1805, auskultant vid Vasa hovrätt 1805, notarie vid Vasa rådstuvurätt, ordförande för kämnersrätten i Vasa 1807, vicehäradshövding 1812. Gifte sig 1811 med länsman och sockenskrivare Johan Sundviks dotter Maria Kristina (d. 1862).

Källor: Walta 2005, 435; Åström 1948, 278; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Widbäck*. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkil.php?id=11421>>. Läst 27.4.2013.

Wörgren, Anders Mårtensson

sockenskrivare	Vörå	1739–1751
utbildning	Vasa trivialskola	1728
född	Vörå	1713
död	Nykarleby	1761
1. maka	Catharina Pensin	
död	Vörå	1748
2. maka	Anna Margareta Aulin	1749

Tilläggsuppgifter: Blev 1730 skrivare hos kronofogde Anders Zephrin. Verkade vid sidan av sockenskrivartjänsten som mönsterskrivare. Var notarie i Nykarleby 1752 och postmästare 1757. Catharina Pensin dog i 30 års ålder.

Källor: Åkerblom 1962b, 112; HisKi/Vörå, Nykarleby; SSS 22; Vörå mantalslängd 1739, s. 2116, LT 986, VLA; Wanne 1947, 20; Vörå vinterting 1744, Vörå tingslags protokoll över ordinarie och anmälningsärenden 1742–1746, C6a:3, Mellersta Österbottens domsagas arkiv, VLA.

Arja Rantanen

Pennförare i periferin

Österbottniska sockenskrivare 1721 – 1868

Sockenskrivare anställdes i Österbotten från 1600-talet ända fram till införandet av kommunalförvaltningen vid mitten av 1800-talet. Vilka var dessa män som ställde sin läs- och skrivförmåga till allmogens förfogande? Hur valdes de? När anlidade man sockenskrivare och vilken var deras betydelse i den skriftliga kommunikationen i vardagslivet, sockenadministrationen och i det politiska livet?

Avhandlingen knyter an forskningen om förvaltningskultur och politisk kultur. Kollektivbiografen ger en bild av de österbottniska sockenskrivarna som yrkes- och socialgrupp.

ISBN 978-951-765-752-5

